

Миши БАХШИЕВ

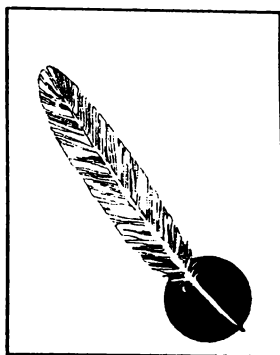
*Ме хосденуъм
васале*

Миши БАХШИЕВ

*Ме хосденуьм
васале*

ГУП

"Дагестанское книжное издательство"
Махачкала 2001

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Бахшиев Миши

Б–32 Ме хосденуьм васале. – Махачкала: Даг. кн. изд-во, 2001. – 560 с.
Избранное.

Э и книг Миши Бахшиев (Михаил Юсупович Бахшиев, 1910–1972 г.), еки эз суьфдеи писатель тати ве еки эз биненорегоргьой литературай татимуре, дешенде омори вихде оmore произведениегьой эн писатель.

Нуьвьусдегьой Миши Бахшиев гьисди э товун зиндегуни эн одомигьой Ватан иму. комигьорски у эз дуьли хосденбу. э товун муьгьбет. боворини. дусди. бирори эн хэлгьгьо. шолуми ве хушбэхти.

ББК.84.4 (Тат.)

Б $\frac{4702570600-12}{M123-2001}$ – 2001

© Бахшиев М., 2001 г.

51

ISBN 5-297-01009-8

Роман

Эвели бэхш

ШЕВ ГЭЭРҮЭСИ

Пушой богъчирегъо бу. Гермигъо екем хуьрд биренге, гъовой шохъонгум, чуьшме э посой догъгъо пэхънуь биренбугъо вэхд келе мерд ГЭэзиз се сале невей хуьшдере, Марале э гъужогъ вэгуьрде, нуьшдебу э гъейвуй хуне, э гъирогъ чор куьнжие э емишгъоревоз вараюнде оmore келе стол, диги-диги зере, эденбу мэГни хунде э гъовой хэйтогъи:

Чумгъойтуь эжи духдер?
Чумгъоймере чуь сохде туь?
Гуьлей онгуре дирейге,
Гье уре хуной эри туь.

Э у лойгей стол, э раче-берачей ГЭэзиз э сер стол гъуз бире эденбу нубогъой хуьшдере хунде келеи невею, кук Рэхъмон, суьфдеи сал эри хунде нуьшдебугъо Шемей. Э дорун куьнж гъейву, э пушой кинле нуьшдебуьруьт Божи зен ГЭэзиз не ГЭруьс ишу Хумор. Келе зен сер хуьшдере сэхд пучунде э ковре келегъэи, эденбу э сер тэхде гушд куфде, ГЭруьс хэми сохде, эдеибу э сер фуьржи велг шенде эри дуьшпере.

– Гене хунум эйтуь мэГни? – пуьрси келе мерд эз неве.

Божи Гюси бире, шефд дениши э шуьвер хуьшде, хуьрш сохд.

– Э мерд, гӀзилле бирей? Ние дире бегем туй. Шемей эдей нубо хунде!

– Гьо, гьо, тунгъ, бэхшлемиш мисоку Шемей э ме не Марал, – мэхсере соегъи гуфди келе мерд, песде э дуьл хуьшде мугу: «Гьеле кей зугъу вокурди бегем Шемей, имогъой кук школаиш бисдо, дуз хьофд салаи. ДовгӀо варасде е сал гирошдебу Шемей биренге, гьозори нуьгьсади чуьлшешимуьн сал. ГьейсэгӀэт гьозори нуьгьсади пенжоьгъ сеимуьн сали. Чуй зу гирошденуьт рузгьо, гьемей эн и рузгьо эз гӀуьмуьр имунуьт». Песде э ёр келе мерд омо, чуьтам довгӀо сер гуьрденге – э гьозори нуьгьсади чуьлекимуьн сал е теке кук хуьшдере, Рэхьмонне, э довгӀо рэхь сохдебуге, чуьтам хэйли вэхд эз кук хэбер не бире, песде вир бири гуфдире коьгъоз оморебуге, чуьтам Божи сер сифет хуьшдере гьэрмэгъ кешире хуни сохдебуге, чуьтам песде довгӀо варасденге, Рэхьмон оморе ведироморебуге, гӀэриса сохдебуге, бэгъдовой е салиге Шемей биребуге. «Имогъой, худоре шуькуьр, кукме бебей кифлетиш бири, – гуфди э дуьл хуьшде ГӀээиз, дуразе сипре руьшгъой хуьшдере тимор сохде, – курс агрономиш хунди варасди, хубе бригадир колхозиш бири, эй хубе кор, куьллуье бегьер онгур воровундеи орденгъош вегуьрди, коргъоюре гьобул сохде коммунистгъой колхоз юре секретариш вихдет. ГӀэруьсмеш, худоре шуькуьр, хунди акушерке бири».

– Туьш бебере хуно бош, – гуфди гье ебо келе мерд, э лой Шемей чарусде. – Дануьсди, хуб хун!

Песде фурмуш сохде гофгъой Божире, гене гьово гуьрд Марале э гьужоьгъ, гене хунд гье у мэгӀнире.

– Эле, туй э сенгъ чарусдей беге, мерд?

ГӀээиз хэндуьсд, вэхуьшд э пой, гуьрд гьул Марале, де-ниши э келе зен.

– Михьило сох э иму, дедей Божи, эдейме вадарафде э куче эри вози сохде.

– Эй муьгӀуьжуьз дире мунди дедейтуь, гӀзиллеи, гӀзилле. Э хьисобевоз пир бирей, пешму бире!

Хумор э гьулевоз косинкей сере дуз сохде, эз зир чум денишире э зен хуьсуьр, мугу:

– Ногьогъ гIоси эйчуь бире туь, дедей, бошгу, бигьил э гIэилевоз вози соху дие.

– Э гIэилевоз вози соху, э гIэилиге мешет бу, нубо хунде негьилуь?

– Э ме мешет нисд, – гуфди Шемей, сере тик не гуьрде.

У евош-евош эденбу э дефдер дуразе ризгьо кешире.

– Шинири Марал? Гьеме э лой ме нен туьни. Энжэгъ келе дедей эз иму гIосини. Кеш вадарайм э куче.

ГIээзиз не Марал эз пилонконгьо э фурамореки, Божи мугу: Хьэл сохди мере. Худо хьэл сохо дуьл дедейтуьре.

Келе мерд дие гофгьой Божире ние шиновусденбу. У невере э гьужогъ вегуьрде, эденбу гирошде эз гIэрей бигьдоргьо не онордоргьо, вебуьруьтгьо э хьэет, томоше сохде, чуйтам сер гуьрдетге эри зерд бире кими велгьой доргьо. «ГIуьмуьр инсонгьош эн и велгьоре хунои: вероморенуьт, келе биренуьт, иловлере ярашуьгъ доренуьт, песде оморе-оморе пир биренуьт, зерд биренуьт, дуьлу биренуьт э хори офдоре».

– Дедуш-ка, мере онгур, -- гуфди Марал, десе кешире э лой зерде хушегьой онгур, дуьлу бируьтгьо э зверсер ишу эз шив кенде, хьэете чордогъ зеребугьо келе тегьенг.

– Туьре воюгьо онгур, – жугьоб до келе мерд, гIэиле э хори норе, – ги эри туь е хуше онгур. Ху, духдерме, игьоре эйшму кошдем.

Песде сере тик гуьрде, ГIээзиз дирени э хьэет е десде гIэруьс-духдер диромо: гьемешу вараисде э булишигьой гуьлмэхбер, крепдешин, э сер ишу ранги-рангие е небуге сипре дуьгуьргьо, э пой ишу пойвокугьой лак. Э пушо дебугьо веди буки екем огьилте зен бу, угьониге жогьилгьо, эз гьеме посо эденбу оморе е хьофд-хьэшд сала духдерле, э десию ейлугъ дери, э ейлугьиш чигьо дебу. «Э жун бебейме, гене хундогугьои, – гуфди з дуьл хуьшде келе мерд, – мегь эн гIэруьсигьои, эн киьибу гIэруьси?»

– Холей Божи не Хумор э хуне деруьт? – пуьрси огьиле зен, шохьонгум эхэйрбу гуфдире бэгьдо эз келе мерд.

– Эри, духдерме, эри, э хуне деруьт. Дарайт, эн кини э шори никиревоз гIэруьси?

– Шори ники винош э Гэилгьойтуьревоз, – гуфди зен. – Духдер бироргили туь, эн Хьэнукой Офдум духдере э шуьвер дори. Туьш винош эз невегьой туь.

– СэГІэтию никбу, дарайт э хуне.

Хундегугьо дарафдуьт э доруй хьэет. ГІэзиз э неверевоз вадарафд э куче. Хундегугьоре дире, Божи вэхуьшд э пой, эз хори рафденбугьо домунегьой фирегье булуши хуьшдере кура сохд, хош омори сохд хундегугьоре.

– Эз невегьойтуьш винош, – гуфди э пушой хундегу дебугьо зен, э Божи денишире. Песде э лой Хумор чарусде, гуфди: – Шемейлей туь келе бире, домор бире, шоригьо никигьо винош, имишев э хуней ГевГІидигьо э ГІэруьси миёйт!

– Шори ники винош туьш э бирорле бирорзеревоз, эз ГІэилгьойтуьш винош! – жугьоб до Хумор. – Нуьшит!

– НэГІ, эдей рафденим. Гьеле огол зеренигьо омбар мунди.

Божи зури-зури дарафд э хуне, ведировунд е пенж монетиш, дуь хоеш, оноргьош до э дес чуькле духдерле, э посой хундегугьо гешденбугьо.

– Ёгьин биейто, – гуфди э пушой хундегу дебугьо зен э вадарафдеки – Ненге ГевГІид гьэгьри мубу.

– Рэхьмон эз собрание зу омоге миейм, угьоре собраниен, – жугьоб до Хумор.

– Хэлгь дир кура бире, те умогьой Рэхьмон миёв, ёгьин биейт!

Хундегугьо вадарафденки, Хумор вегуьрд куфде гушдгьоре эз пушой Божи эри дуьшпере депучунде.

– Ме мидепучунум, хэлефме, – гуфди Божи, – туь дара э хуне, парталгьоре ути зе, у ризе-ризе шеи звруьшуьмире веги эри Рэхьмон.

– Гьеле белки нисе рафденбирим, – гуфди Хумор, – туь дануьсденики хосиет Рэхьмоне, э ГІэруьсигьо омбар рафде хьэз нисе оморе юре.

– Худо мебуру, Рэхьмон э ГІэдотгьой хэлгьэвоз кор ние сохде. Бегем хуби гьечу: э ГІэруьси мара, э мило мара. Гьеме кореш гьэрдени...

Хуморе хэнде гуьрд. Фуьржигьо не велггьой хэмире э пушой Божи куьнд овурде, у евош-евош мугу:

– Дие коми гьардини уре? Ю мило не сохди гӀзил хуьшдере ечи, э милогьой хэлгь чуьтам рафде у?

– Пой бура, бирор туь муно, – гӀоси бисдо гене келе зен. – Е туьни э и гӀуьлом екке шуьвер туь тозе зокун ведешендейтгьо... Дие бегем эз ишму бэгъэй хэлгь коммунист нисди? Партийни бу гуфдире одоми бегем гӀзиле мило ни-соху?

И ченд гиле и гофгьоре эдей шиновусде Хумор эз зен-хуьсуьр хуьшде. Э ёр эн уни, чуьтам Шемей эз деде биренге эри мило не сохдеи э хуне келе женг биребуге. Рэхьмоне хэберсуьз ГӀэзиз не Божи жэгӀмете кура сохде, рабиреш огол зеребуьруьт, гьеме хьозуригьоре диребуьруьт. И коре дануьсде, Рэхьмон келе женг вэхуьзунд, гӀзиле эз дес раби восдо, не гьишд мило сохде. Божи сифетгьой хуьшдере гьэрмэгь кешире, журай дешенд: «Ме гӀуьмуьр мере эй туь пуч сохдем, – гуфди у эз Рэхьмон, – ме чор сал довгӀо шеве шев не дануьсде, рузе руз не дануьсде, чуме-рэхь туь бирем, гӀэрс тигьи сохдем, эз худо эритуь лово хосдем, чумгьойме е кур не бири, э рэхьтуь дебири. Бэхдевере дедейгьоре хуно мереш шори никитуьре дире воисди. Имогьой худо метлеб мере овурде воровунденки, мере неве доренки, гӀэдот гӀуьлом гьисдигьоре хуно ние гьишде гӀзиле мило сохде?» Ченгьэде Рэхьмон минет сохд э дедешу, хоши гуьрде юре, гуфди: «Ме коммунистуьм, эриме гӀэмел ниёв у куьгьне гӀэдотгьой дин догӀотире гуьрде...» Суьфде ГӀэзизиш э лой Божи бисдо, гуфдики эз пэхьники мисохим, екиш нидануь. Рэхьмон рази не бисдо. Божи гирисд, нолусд, сер куфд, сифете гьэрмэгь кеши. ГӀэзиз виники, Рэхьмон сэхд поисди, сер гуьрд эри хоши гуьрде Божире. «Де имогьой иму чуьклелегьоим, угьо келегьо, – гуфди у э лой Рэхьмон нен Хумор денишире, – женг сохде герек нисди». Божи омбар гуфди, Рэхьмон кем шиновусд, э сер гоф хуьшде поисд. Имогьой эз у руз хьофд сал гирошде бэгьдо, Хумор э ёр овурде и гьозире, мэхьтел мунд, чуьтам келе зен рази бисдоге э гоф Рэхьмон.

– Худо мебуро, шуьвер туь эз гъеме бешгъэи, – гуфди келе зен чум не вегуьрде эз сиегъе гъошгъо не шогъбалудие чумгъой гӀэруьс, эз пушотеинере хуно гъирмизи мундетгъо дуй гуьл гъутиней ю не э муйгъой сер духдер хуне ухшеш зеренуьтгъо бендгъой муйгъой ю.

Хумор жугъоб не до, деспьой хуьшдере шушд, дарафд э хуне эри партал ути зере.

Гъово эденбу торик бире. Э зверсер Дербенд, э ковре асму сер гуьрдебуьруьт еки-еки эри чум зере астарাগъо. Эз лой клуб корсохгъой рэхь огъуни эденбу оморе сес музик. ГӀээиз э куче поисде, эз звер э зофру денишире, дирени э сер дерьёгъ евош-евош эдей вероморе суьрхэ хуно тов-тов доренигъо менг. Э пушой келе мерд гъечу омо ки мугуиге менг пара сохд синей келе ковре дерьёгъе, вешенд хуьшдере зеро э асму ве тэгӀди сохде омо э лой шегьер. Э и туьтем эз хъэьт сес Божи омо:

– Э мерд, эжеи туь?

– Инжоюм, – жугъоб до ГӀээиз, – биё виниш, бирортуь муно, чужире рач гъисдиге гъони сер дерьёгъ. Эз товуш менг глов дерьёгъиш зерд бири, эдей зара хуно товуш доре.

Божи ловгъоре шефд сохде, мугу:

– Туьш мундей чуй сохиге!

– Гъери, чуй биё сохум ме?

– Ди э ме гӀэиле, бура виниш Рэхъмон эйчуй не омоге. Дуьшперереш гъеле не декуьрдем э гъэжгъу, терсиренуьм, муьдуьшуь хъэл мубу. Бура гъери.

Келе мерд сере жумунде, гуфди:

– Э зен, эже бурам ме? Миёв дие собрание варасдки. Туь дануьсдени у э жой поисденигъо нисди.

Божи гоф не сохде, векенд гӀэиле эз дес шуьвер хуьшде, э хуььршевоз дениши э ю. «Эгъ!» – сохде, э зир зугъу нифри сохде Божире, ГӀээиз чарусд рафд э лой кантор эн колхоз. Е хэйли рэхь рафде, эз куьнж келе куче гиросше бэгдо, э гуш ГӀээиз дарафд сес чуйнгуьр не тефд, сес «гъурре-гъурре», зере вежегъисде. Ебойге дирени эз е гӀэре-лугъ, боргулугъо э дес дери, зерегоргъо э пушо дери, е десде же-жогъил, гӀэруьс-духдер вежегъисде-вежегъисде эдете э у

кучейге гиросше. Э сер духдергьо келе тебэггьо, сер де-гуьрдегьо вебуьруьт. «Эдете боргулу берде э хуней глэруьс, – гуфди э дуьл хуьшде Глэзиз. – Хубе вэхди гьони, вэхд глэруьсигьои». Э ёр Глэзиз оморут жогьилигьою, чуьтам э хьовиргьой хуьшдеревоз – Глэсоилевоз, Эсефевоз, Гевриле-воз, Юсуфезоз ченд гилегьо э бирордоморигьо рафде, хьофд шев, хьофд руз, эз шобот те шобот шевгьо кура бире, мизеруьт, мэглнигьо мухундуьт, мивежегьисдуьтге. Расди умэхэлигьо косибигьо бу, Рэхьмон бебей Глэзизигьоре не богь, не хуне бу, гьердуьеки бебе писер эй кес фэхьлеи мисохдуьт э боггьо, э ветэггэгьо, нун не гьофун зимисдунере кура мисохдуьт, запас мигьишд. Гьемише э хуней гьомху-неи дебуьруьт. Ченггэде косибигь буге ишуре, эз шори ни-ки посо ние поисденбуьруьт, не ишуре зиёдие хэржигьош герек ние биренбу, эри шобош дешенде бэггэй. Расди би-рордоморлегьо тебэггь мибердуьт. Уш э гьувот хуьшде гуьре. «У имогьои е пара одомигьо глэдот ведешендетгьо, – гуфди э дуьл хуьшде Глэзиз: – Э глэруьси гьерки рафди, биё е сад монет бери, е дивисд. Небердиге, глэйб сохде, не раф-диге, гьэггьри бире. Белки е одомире э оринею э е глэруьси огол зеренбуьруьт, белки е одомире, эз хэржи хуьшде зиёд-те пул небу? Песде чуь биё бу?... Биё туь имогьой и гофгьор-е э Божи зенме гу. Мар мубу, э ехэн туь мепуьчуь...»

Гьечи хэйли думит сохде, рэхь рафде, ебойге э гуш ке-ле мерд сес дарафд:

– Туь э же гьечи, бебе?

Винирени Рэхьмони. Э юревоз председатель колхоз Мукоилиш гьисди.

– Шевтуь э хэйр бу, лелей Глэзиз! – гуфди Мукоил.

– Эгьубеттуь э хэйр, ме эдебуьруьм э кантор оmore. Дедей эн игьо – Божи гьэрэхэрмон сохди дегьише мере. Бура, мугу, ебо виниш Рэхьмон эйчуь ние оmoreге. Дуьшпе-рере, мугу, терсиренуьм э гьэжгью декуьрде, хьэл мубу гуфдире...

– Тегьер гуфдиренуьтгьо, посою дуьшперей дие, – гуф-ди Мукоил. Гьемешу хэндусдуьт.

– Дие гьечу буге туыш кеш бурайм э лойму эри дуьшпере хурде, – гуфди Гэзиз эз Мукоил.

– Песде мереш хунеигьойму гешдуьтге?

– Гешдуьтге, миофут, кешит бурайм.

Гьемеeki рафдуьт э хуней Гэзизигьо.

– Шев ишму э хэйрбу, дедей Божи, – гуфди Мукоил эз пилоконгьо э гьейвуй хуней Рэхьмонигьо вороморе.

– Эгьубеттуь эхэйр, хэлэфме, хош оморит. Эжеит ишму эй, глов дуьшпере муьдуьшуь марасуьки, – песде э лойдер хуне чарусде, хьэрой сохдени: – э Хумор, биё дуьшперегьоре деки, чумгьойме хуб чи нисе дире. Алуьз муно и чумгьош.

– Гьич фикир мекеш, духдер гьэбиле, – гуфди хэндусде-хэндусде Гэзиз, – эйтуь э и зуригьо чумгьой шишей миёрум.

– Чумгьой дедейтуь кур гердо! – гюси бисдо Божи.

– Гьечи эйчуь, Божи? – пурси Мукоил.

У шопкере эз сер вегуьрд, песде эрэгь пушони хуьшдере темиз сохд. Пушони Мукоил омбар келе веди биренбу, чуьнки муйгьой серию сер гуьрдебу эри рафде. Э чум Мукоил вохурд, чуьтам духдерлей Рэхьмон-Марал э ю денишири поисдиге.

– Биё э киме, гегей! – гуфди у, эз куьф хуьшде гьэнфитгьо вегуьрде доре гэиле. Марале гэиб оморенбу восдоре.

– Восдо, у леле о, – гуфди Божи, эз гьул гэил гуьрде э лой Мукоил кешире.

Хумор сер столе кеши, овурд гиргине нуигьой тонуи, графинкей эрэгьи не пейлегьо, бишгьобгьо, лэггэгьо но э пушой Мукоилигьо.

– Туь ичгу омбар мэху, – гуфди Хумор эз Рэхьмон, – э гэрьюси биё бурайм иму.

– Эн кини гэрьюси? – пурси Мукоил.

– Эн невей хьэмейдигьогьой, эн дусдгьой мерд иму, – жугьоб до Божи.

– Дусдгьо эн бебеют, дие ме эйчуь биё бурам э гээрүйси? – пурьси Рэхьмон, духдерлей хуьшдере э гьужоґь вегуьрде.

– Бебе имоґьой пири, э шори никигьо, ишму, жоґьилгьо биё бурайт! – жугьоб до Божи.

– Шиновусдени, Мукоил, чуь гуфдиреге духдер гьэбилейму? Ме пируьм мугу... – гуфди Гэзиз.

– Дерд рафде нисди эй, – гуфди Рэхьмон, – гьейсэгIэт лап шулух сохдет гээрүйсигьоре. Кура сохденуьт дивисдсасад одомире, нуьшунденуьт э чул-пелесе, сер гуьрденуьт гьэр-гьур, дамба-дудуре, дие нуьшде эки еки, дусд-ошне мэґрифет дире ние дануьсденуьт. Лап омбар кура сохденуьт одоми.

– Пул омбар миёв эхи, – гуфди Мукоил.

– Гье уни кореш шулух сохденигьо дие...

Хумор э бишгьобгьо дуьшпере декуьрде, овурдени, норени э сер стол, песде юш нуьшдени, косинкей сер хуьшдере дуз сохдени. Э лой Рэхьмон денишире, Хумор гуфдирени:

– Ди гIэиле э ме, эрэгьи деки эришму.

– НэгI, ме ние оморе, – гуфди Марал.

Шемей э ён бебешу нуьшдебу. У гье ебо гуьрдени Марале эз дес, зерени эз гьулюю. Хумор взхуьшдени э пой, вегуьрдени гIэиле эз дес шуьвер хуьшде.

– Худо гьишдге имоґьой себэxь персебэxь дарафденим эри огьодеи чире дие? – пурьси Гэзиз эз Мукоил, гьерки е румке эрэгьи хурде, зокуске сохде бэгдо.

– Мере воисденбу гье себэxь дарайм эри огьодеи чире, заготовитель эдей гуфдире онгур ишму гьеле не расири, ширин нисди, э гьиметию нивегирим. Э ужуге гьимет чуьтам чиним дим онгуре?

– Кини заготовитель, гьобоне Бебе небу ебойге, – гуфди Гэзиз.

– Гье уни, – жугьоб до Мукоил:

Божи э мэxьтелиревоз денишире э мердгьо, пурьси:

– Эле, э и муьхуьсгьош расири гьобоне Бебе? Гьечиш бегем келеети дери э дес эни?

– Келеети дебисдо, не дебисдо, огъодеире эз колхозгъо у вегуърде.

– Райкоме чуй бири, э райком бура! – гуфди ГІэзиз.

Гъуногъ не сэхьибхуногъо хурдуът, хорундуът, е хэйли шев рафдеки, эз сер суьфре вэхуьшдуът.

– Дие дарайт, сер тен ищмуре вокунит, гІэруьсихуне одоми пур мубу. Дири, – гуфди Божи.

Рэхьмон вокурд тозе ковре кастум бастоне, зерде туфлигъоре, ризе-ризе шеире эз зир кастум. Хумор зури-зури муйгъой сер хуьшдере шуне зе, гуьле-гуьле булиши шифоне вокурд, кофтей пешмире э дес вегуърд.

– Белки хиник бисдо, вегуьруьм кофтере, – гуфди у э Рэхьмон

– Веги, – жугъоб до Рэхьмон, песде э тигъэтевоз де ниши э сифет зен хуьшде... «Гъич дегиш не бири», – гуфди у э дуьл хуьшде. Мугуиге э пушой эн у гьейсгІэт поисдебу гье у э духдери э юревоз гІэйбе-гІэйб гоф сохденбугъо Хумор, астараре хуно уьшуьгъ доренбуьруьтгъо хун ширине чумгъою, э гьирмизине сибгъой Хочмез ухшеш зерембуьруьтгъо гьутинегъою, эвруьшуьме хуно буьруьтгъо раче дуразе бендгъой муйгъою.

– Э хьисобевоз суьфделе дирей мере? – пуьрси Хумор. Угъо зен шуьвер тэхьно дебуьруьт э дорунни хуне.

– Суьфделеш не винуьруьмге, эз сад салиге бэгъдош эри ме туь гье у Хумори, – евошлей-евошлей гуфди Рэхьмон.

– Дие зу бош, кеш, сэхьиб гьаруьси гъэгъри мубу, дири...

Э вадарафдеки Хумор моч сохд Марале. Те нимерэхьи э Рэхьмон не Хуморевоз омо Мукоилиш, песде согъбоши гуфдире, десгъошуре гуьрде рафд э хуне.

ГІэруьси нуьшунде оморебу э келе хъэет, товуш сохде оморебугъо э лампегъой электриревоз. Э биней е бору жерге-жерге норе оморебуьруьт стулгъо, э у лойге дуразе тэхдегъо, э зир ишу хъэчегъо дери. Э сер стулгъо э тозе хэлгІэт вараисде нуьшдебуьруьт жуьфде жуьфд мердгъо не зенгъо, зен-шуьвер, э е гьирогъ, э зир луьгегъой келе тутдор норе

оморебу чоркуынже стол сер ю дегуърде э серстоли китаиревоз, э ён стол нуьшдебууруът сазандаргьо.

Тарчи Мамед-ногьи э тар зерки жунию эденбу хьэз сохде, оммо тефдчи Гэмелтей тефде гьово вегуърдеки, сере эденбу зофру фушенде.

– Пушотегьо э ёрмени, – гуфди Гэмелтей эз Мамед-ногьи, – зенгьо э мердгьоревоз э е жиге ние нуьшденбууруът. Энжэгъ эри вежегьисде огол мизеруът мидировундууът духдергьоре.

– Э имуш, э азербайджангьош гьечу бу, – гуфди Мамед-ногьи.

– ГьейсэгІэт хуби, – гуфди Гэмелтей.

– Гьелбетте, – жугьоб до Мамед-ногьи.

Э и туьтем серпои, сара, гьобоне шуьгьэм, десе гьово гуърде хьэрой дешенд:

– Эй сазандаргьо, хисирейт! Сэхд зенит, гІэруьси гІэили!

Рэхьмон не Хумор нуьшдебууруът э е куьнж хьэет, э жергей колхозигьой колхоз ишу, эденбууруът томоше сохде, чуьтам э бузпои вежегьисденбуге э шегьер мэгІуьм бугьо раче вежегьисдегор Ихьиил-Петеегью.

– Ме шиновусдем бебей эн игьош зурбое вежегьисдегор бири гуфдире, – гуфди Рэхьмон эз Хумор. – Э гьеме гІэруьсигьо у гІэзизе гьуногъ биренбу мугу, чуьнки ярашуьгьи эн мэгІреке бу мугу.

И гоф э лэгІэй Рэхьмон дери, э миглей хьэет веди бисдо Бебе, шовол галифе не чекмегьой хром э пой вери, руйшеини бостон э форм военни этен ю, не фурашке эз мол руйшеини э серию. Серию э гердению дарафдебу, шуьгьэмию гьуьндуьр вороморебу. Э лой расди гьул ю поисдебу зен ю Либо, келе сипре дуьгуьр э сер дери, фирегье булиши гуьлмэхбер э тению.

– Дирей, – пуьрси Рэхьмон эз Хумор, – Бебе бегьеме военни бири.

– Вой эри ю волелей, – жугьоб до Хумор сере гьуз гуърде. – Э вэхд довгІо муш бире э хуне пэхьни биребу, гьони игид ведиромори.

Вежегьисдегоргьо эз мейду вадарафдуьтки, зерегоргьо зерере поюндуьтки, серпой куьнд бире э ки Бебе, мугу:

– Ишму хош оморит, кецит ебо нуьшит! – песде э лой нуьшдегоргьо чарусде, мугу: – Эй хуьрде г'ов-г'эил, жиге дит!

Эз гьул Бебе гуьрде, серпой берд юре, нуьшунд э келе куьнж. Э ён шуьвер хуьшде нуьшд Либош, домбуле чумгьой хуьшдере диеш келе сохде, хэлгэз томоше сохде-сохде. Бебеш чуме чару сохде, э шинохгьоревоз шев эхэйрбу сохде, чум ю бирден вохурд э Рэхьмон не Хумор. «Вой эри туь», – гуфди э дуьл хуьшде Хумор, Бебе эз зир чум э ю денишики. Оммо Бебе эз дуьл ох кеши, гирошде рузгьоре э ёр овурд, зен ю Либо э юревоз гоф сохдеки, эз гьулюю бибине векенд. «Лэг'эй туьре ги, инжо эз лэг'эз зиёдие гоф меведировун», – гуфди Бебе. Песде гене эз зир чум денишире э Хумор, э дуьл хуьшде мугу: «Рэхьмон мозоллуь ведиромо». Э и туьтем э гуш Бебе не дебу не сес раче гьовой «Терекеме», зеренбуьруьтгьо сазандаргьо, у бегьем ние дениширенбу э у энтигьэ вежегьисденбуьруьтгьо жогьиле кукгьо, духдергьо. Жун Бебе домундебу рафде э лой Хумор. Гье и думитгьо вепичире э Бебе, серпой омо поисд э пушою:

– Гьери, гу вуьнуьм, Бебе, чуй гьово зенуьтге эритуь.

– Ме гьеле ние вежегьисденуьм, – жугьоб до Бебе.

– Песде нубо нирасуь, гу чуй гьово воисдеге.

Бебе е кем э хуьшде домунд, песде мугу:

– Эгь, э и г'уьлом мунденигьо эри одоми е кефи... Зенуьтгу эз гьэдимие гьовой – «Узун-дере».

Серпой э лой сазандаргьо чарусде, хьэрой вегуьрд:

– Э Г'эмелтей, зенит гьери эри бирор иму Бебе е гьовой «Узун-дере»!

Песде э лой хэлгь денишире, мугу:

– Гьери, чек зенит!

Бебе вэхуьшд э пой, гьэиш хуьшдере дуз сохд, гьулгьоре еново гуьрде, дуь дов луьнгьоре жумунд э пушой Либо, вэхуьзуь гуфдире эри вежегьисде. Е кем черх хурде бэгьдо э мейдуй г'эруьси, десе э куьф доно, гьэм пенжогь-

игьоре эз куьф ведешенде, екире э дес Либо до, еккере э пушой зерегоргьо дешенд э уьктемиревоз.

– Дирей? – пурьси Рэхьмон э лой Хумор денишире, – эдей хуьшдере бирмунде.

– Вой эрию...

Е хэйли вежегьисде бэгьдо, Бебе чум зе Либоре вада-рав гуфдире, ю хьэрой дешенд:

– Гэруьсе дировунит эри вежегьисде, гэрьюсье.

Сес чеке-чек бежид бисдо, сазандаргьо дирилмиш бисдорут, Гэмелтей тефде э гьуьндуьри вешенд. Серпои эз гьул гэрьюсь гуьрде, дешенд юре э мейду эри вежегьисде э Беберевоз. Бебе усэГэтте ведешенд дуь пенжогьире – екире э е дес гэрьюсь, еккере э е десигею дено. Песде эз гьемело жем-жогьил, мерд-муле, зен-зоре вэхуьшде э дес гэрьюсь пул деноруьт. Ведешенд эз куьф пул Рэхьмониш. У огол зе серпоире, до э ю пенжогьире, бер э дес гэрьюсь ди гуфдире.

Хэйли шев рафде бэгьдо, э пушой хэлгь суьфре дешендуьт. Суьфде омо герме нунгьой тонуи не эрэгьшороб, эри зокуске савзи, дуруп не гловгуьрде чигьо. Э ичгу темэхь бирегоргьо не денишируьт э глошгьо, егьнигьо, сер гьурдуьт эри хурде эрэгьи, зокуске сохде э савзигьоревоз. Бебе э лой Хумор денишире, дуьлию гупгуп сохде, партипарт эденбу декуьрде э бугьоз эрэгьи. Гьечи бисдоки, тейте э пушо глош дуней не егьни ве де чигьойге оморе, Бебе пиён бисдо сер гуьрд эри мэГнигьо хунде:

– Гэмелтей, гьери е гьовой «Дуьбеит» зенит эриме, – гуфди Бебе, песде хунд мэГни.

Ошугь буьруьм э туь, дилбер,
Э туь, дилбер, э туь, дилбер,
Хьэсрет э дуьл мундум, дилбер,
Мундум, дилбер, мундум, дидбев,

Бебере сес не вобу, хунде ние дануьсденбу. Эз пиёни гофгьореш дуз овурде ние дануьсденбу. Уне гуьре мэГни эн у э гуш екиш не дебу. Нуьшдегоргьо эденбуьруьт э еки гоф сохде, хурде, пейле-пейле зере. Энжэгь Хумор гуше

лой Бебе бугьо, хуб вараси мэгIэной гофгьой Бебере. Эз гьул шуьвер хуьшде гуьрде, у мугу:

– Вэхиз бурайм!

Эз гьопу э вадарафдеки, дедей гIэруьс не серпой оморут, гуьрдуйт рэхь ишуре:

– Вой эйме гердо, – гуфди ГевгIид, – гьечи зу эйчуь рафденит?

– Ме себэхьмунде зу биё э кор бурам, – гуфди Хумор. – Гьемише э шоригьо никигьо биёвойм э хуней туь.

– Шоригьо никигьо виношит, эз гIэилгьой туьш винош и рузе!

Шев сокит бу. Э гьово эденбу товуш доре менг, эз гьитгьо лампегьой электри. Рэхьмон не Хумор эденбуьруьт рафде евош-евош гоф не сохде. Рэхьмон дануьсденбу ки мэгIнигьой Бебе дуьл Хуморе хуьрд сохдуйт гуфдире, оммо ю э гуш ние гуьрденбу и коре. Эри дуьл Хуморе воровунде, у гешд е гофиге офд:

– Хубе рузгьои эри богьгьоре чире, – гуфди у. – Ебо тейте и ворушгьо оmore рихде мидарафдимге, мичири-римге, хуб бу.

Хумор жугьоб не до. «Кошги ни оморум э гIэруьси», – гуфди у э дуьл хуьшде. Песде эз гьул Рэхьмон гуьрде, мугу:

– Вомундем, кеш зури-зури бурайм.

Дербенд хисиребу. Дузе товуше серине кучегьою лос бу. Энжэгь эз дури, эз лой рэхь гьовуни эденбу оmore сес лудуй паравоз.

– Валлагь, хубе шегьери шегьер иму, гьэдимие Дербенд, – гуфди Рэхьмон.

БОГЬЧИРЕГЬО

Гуфдиренуйт келе мердгьо ховсевен ние бире гуфдире. ГIээиз гьеме келемердгьоре э и кор зеребу гиросше. И ченд салгьош зению гузет сохдебу, чуьтам гьеле себэхь не вокурде шуьверию эз хов вэхуьшде богьчей хьзете гьурлугь сохдениге, э дерьегь рафде оморениге. Егиле ГIээиз гьечу зу вэхуьшде эз торики-товуши э дерьегь рафдебу, э гьирогь

дерьёгъ зигьисденуьтгъо морякьго дуьзд дануьсде юре гуьрдебуьруьт э милиция берде. Дежурни эз милиция шинох ГІэзиз бире, юре шинохде, шэгъгъэ зеребу хэндуьсде. Эз у рузевоз Божи гуфдиребу э у шев дери дие э дерьёгъ мара гуфдире. Бегем Божи гую гуфдире, хуте бире пушере одоми фурмуш сохде дануьсдени. «Гьоргой туь гушд хьэруьми хурди, – гуфди е дов ГІэзиз эз Божи, – умэхьэли меш себэхьгьоймунде э дерьёгъ нирам». Эз гофгьой шуьвер ГІоси бире, Божи мугу: «Туьре зендебуьго дедей е нимесухде миёсде зенде». Гьечи угьо э гоф еки рази не бисдорут: не Божи хьэруьми не хурд, не ГІэзиз себэхьгьоймунде э дерьёгъ рафдере не шенд.

Гьемишеинере хуно ГІэзиз и себэхь эн сентябрь гьозори нуьгьсади пенжогъ сеимуьн сал эз торики-товуши вэхуьшд. Э дерьёгъ эри рафде нэгІ, э богьчирегьо миёсде рафде у имбуруз. «Руз дегуьрди чуй кориге», – гуфди э дуьл хуьшде келе мерд э гьово денишире. Эз лой догьгьо култекулте булутгьо оморе эденбуьруьт фираморе, эз гьемело вадабура эденбуьруьт пучунде гьэлере. «Ебойге оморе воруш тигьи небу, – гуфди ГІэзиз, – гьечунигеш э вэхд мигІидгьой «руьшгьешоне», «кипур» не «сукегьо» ворушгьо оморенигьо ГІэдоти». Воруш омореи гьони екиреш ние воисденбу, чуйнки онгургьой «Огьодеи» расиребу, у онгургьойгеш эденбу расире. Воруш омореи э и туьтем омбар зарал бу э богьгьо, онгургьо, иллогьки бегьем сэхд не расиретгьо мупуси момунд э тегьенг. «Хьэрекет сохде гереки эри зури-зури чире огьодеире», – гуфди гене келе мерд. Дес-руй хуьшдере шушде, Божире хэбер сохде, у омо э лой дер хуне, Рэхьмонигьо хисире буьруьтгьо.

– Э Рэхьмон, вэхи, жун бебе, – хьэрой сохд ГІэзиз, – эзини рузгьо омбар хисире ГІэмел ниёв, богьчирегьои.

Эз расдекиш э рузгьой богьчирегьо колхозигьо э хьэрой хисире не буьруьт, гьечунигеш гьеле-меле онгургьо не расире, богьчирегьо дир сергуьрде, угьо дуьлпосо буьруьт ворушгьо оморе рихде, кешире жофогьошу пуч небу. Омбаре колхозигьо и ченд руз пушо гье эдебуьруьт гуфдире: кешит э богь дарайм гуфдире эри «огьодеичире. Угьо

Гэйбе эз председатель колхоз Мукоил жус денбуурьут. «И чуй жире председатели, – гуфди ебо Эсеф гуфдиренигьо келе мерд, сипре руьшгьо, куьгьне богьдор, – Одигуьзел председатель гьисдики хьэрекет мисохд э вэхдию эри чире онгуре, е гуьлелеш пуч небу. Мукоил чуй кориге тэгди ние сохде». Гьечи мугуфдурут е пара колхозигьойгеш. Дие угьоре хэбер небу, ки заготовительгьо ние вегуьрденуьт гуфдире онгуре тейте хуб расире, шиб-ширин бире. Е гиле сечор колхози Эсеф э пушо дери э кин Рэхьмон оморебуурьут эри шуькее сохде:

– Туь эз иму э гьуьмуьр чуйкlesh гьисдиге, – гуфди Эсеф эз Рэхьмон, – келеймуни, эгьуьл туь эз эгьуьл иму бий зийд бу, ненге туьре партия келе нино эриму. Иму тевэгьэ сохденим э туь, е дуь гоф гу э Мукоил, имуре ние воисде жофой эн и десгьойму э гьэгь-ногьогь пуч бу.

Келе мерд пушово кешире, бирмунд э Рэхьмон гьобугь гуьрде кефгьой десгьой хуьшдере. Рэхьмон дениши э чуйкле ковре чумгьой Эсеф, пэхьнуь биребуурьутгьо э зир сипре келе пигьогьо, ловгьою э хэнде варафд, сифетию гьирмизи бисдо.

– Сабуьр сох, лелей Эсеф, – жугьоб до у, – имбурузсебэхь мидарайм эри богь чире. Гэйб э Мукоил неве, гэйб э заготовитель ве, гьимет ние доренбу эри онгур.

– Кини у заготовитель?

– Эёртуь не мунди э иму завхоз бугьо Бебе?

– Гьобоне Бебе! – Гьоси бисдо келе мерд. – Бебелемиш сохо у имэхьшемуь!

Де имогьой э гьэре райком дироморе бэгьдо, Бебере секретарь райком Мамедов огол зере гуфдире бэгьдо, коргьо дузелтмиш биребу, «огьодеи» чире сер гуьрде оморебу.

Богьгьой бригадай Рэхьмон э дуь жигебу: куьгьне богьгьо э посой келе есиёв Маркалай, э зир куней догь, тозе богьгьо – э лой завод «Огни» э ён рэхь овьуни. Эри огьодеи чире Рэхьмон э членгьой бригадай хуьшдеревоз оморебу э куьгьне богьгьо. Омбаре членгьо э кор кифлетлугь оморебуурьут. Келе мерд сипре руьшгьо Эсеф гьэлейхэнжели э се невей хуьшдеревоз не гьэруьсевоз вегуьрдебуурьут эришу э

лой эн гьендэгъ е тэхдере эденбуьруьт э зарбевоз кор сохде. Келе мерд, гӀэруьс не е невею онгур чиренбуьруьт, дуь невейге пура гъэрзинкегъой онгуре ведеберденбуьруьт. Те руз пишнеи бире кифлет нормей дуь рузи эн пенж одомире чире ведеберденбу. Э е лойгей тэхде, кемере гъуз гуьрде, эденбу онгур чире ГӀэзиз. Э ёнию эденбу кор сохде Хумор, сере пучунде э е назуке шол, э пойгъош чекмегъой мердуне вокурде. И дуь сал медучилишере варасде бэгъдо, Хумор медсестра кор сохденбу э поликлиника. И рузгъо эн у отпуск бу эз кор. Богъчирегъо сер гуьрденге у мугу эз Рэхмон: «Меш эдеме оморе эй онгур чире». Рэхмон гоф не сохд. ГӀэзиз мугу: «Куьгъне сенигӀэте э ёр овурде, духдерме?» Эхи Хумор ченд салгъо э духдери э колхоз кор сохдебу, э вэхд довгӀо эри хубе кор сохдеи хьюькуьмет уре медалиш дореду. «Бошгу дие, биёвгу кумеки сохугу э ишму, – гуфди Божи э ГӀэзиз. – Э хуне ме дереум, гъечиш гъочуш э и хэсдее занигъоймеревоз ме эз хуне э жой вадарафде ние дануьсденуьм». Богъчирегъо сер гуьрденки, Хумор э ёр овурде, пушотеине сенигӀэт хуьшдере э мердгьоревоз тен бетен эденбу кор сохде.

Э вэхд гъызгъини кор, колхозигъо э кор дерики, э миглей богъ, э гӀэрей дуь тэхдеи омо поисд легковая машина «Победа». Эз машин ведироморуьт председатель колхоз Мукоил не е жонлуье саре мерд – фирегъе душгъо, э тению савзе китель, э пойгъою шовол галифе не чекмегъой парусини. У бу секретарь райком партия Мамедов. Гъуногъгъоре эз дур дире, Рэхмон видовусд омо, дес ишуре гуьрд, «хош омори» сохд. Мамедове винире, «хош омори» сохдуьт ГӀэзиз не Эсефиш.

– Гъувот бу, гъувот бу! – келе-келе гуфди Мамедов, э лой колхозгъо денишире.

Песе э Рэхмон денишире, пуьрси:

– Чуьтами, омбар чирейт?

Рэхмо ох кешире, мугу:

– Э вэхдию сер мигирдимге, те имогъой «огъодеире» варасде, э «нерме» мидарафдим.

Э и туьтем Эсеф, коре гьиште, оморе э кин секретарь, мугу:

– Хьовир Мамедов, дениш э гьово: асму огьу вечири мунде, вэхд ворущгьо эдей бире. Те имогьой миесде амбардеки богьгьо чире оморе.

Мамедов дениши э сипре руьшгьой Эсеф, э гьуьндуьре балаю не хун пур биребугьо мундебугьо чумгьою.

– Чиренит дие, – гуфди Мамедов, – эз ки жусденит гьэйбе? Райком биёв чуьнуь эйшму онгуре?

Эсеф эмэхьтелиревоз дениши э Мукоил, мугу:

– Эхи председатель мугу сэхд ширин не бире онгуре ние вегуьрденуьт эз иму.

– Ки ние вегуьрде? – пуьрси Мамедов.

– Заготовительгьо.

– Гьэйбиш бу гуфдире: тизкере нун жуьгьи вогьнеи, гуфди гье ебо э ен Эсеф поисдебугьо колхози Эхьмеддои. И гофгьоре шиновусде, гьемееки хэндудуьт.

– Хуби дие, – гуфди Мамедов е хэйли тегьенггьоре фегьм сохде бэгьдо, – гьери имогьой э лой бригадей Рамазан бурайм. Туьш биё э имуревоз, Рэхьмон. Гье машин эз богь вадарафде сэгьэт, за гьото ебо чиг омо, песде сер гуьрд ворущ.

– Гьэзиз бирор, – эз дур хьэрой дешенде гуфди Эсеф, – дирени?

Дуьл Гьэзиз омбар гурунд бисдо, гьошгьою дуьлу, сере тик гуьрде, у э гьово дениши. Асму биребу сип-сиегь, сар, ве мугуиге у гьони миофдону з хори мирасуь. Песде эз дури сес биренгьине омо, ворущ бежид бисдо. «НэгьI, и ворущ э и зуригьо поисденигьо нисди», – гуфди эри хуьште Гьэзиз чуме-чару сохде Хуморе. Оммо Хумор э е десде гьэруьс духдеревоз э сергьошу туморегьо, шолгьо, пинжекгьо дегуьрде пэхьни биребуьруьт э зир луьгегьой келе тутдор.

Эз и рузевоз сер гуьрдуйтгьо ворущгьо е ченд руз лэгьэ не гуьрдуьт. Кими рузгьо себэхьмунде офдо миведиромо, колхозигьо шор бире мирафдуьт э богьгьо, е-дуь сэгьэт кор мисохдуьт, е кем онгур мичуьруьруьт, ебойге миомо сайлов мирихд, хэлгэ эз кор лов мисохд. Ворущгьо поисдуьт э

гlэрей мигlидгъо, руышгъешоне варасде, кипур куьнд бире-ки. Руз мэгlлуймей кипур руз гъеминоне хуно бу – офдон, хуышги, герми. Эз келе те чукле гъеме колхозигъо э богъ оморебуьруът. Кимигъо э хуышдеревоз гlэилгъоре, хэгъер-бироргъоре овордебу э кумеки екиревоз эри онгур чире, плане бегъем сохде. Мукоил эз е бригад э е бригад рафде, э эшгъэвоз кор сохдегоргъоре дирe, эз дуьли шори сохденбу. Шохъонгум эз кор вогoшденки, гъемишеинере хуно кифлет Гlэзиз э сер суьфре эри чи хурде нуьшденки, Рэхъмон денишире э Хумор гуфди:

– Баракеллогъ, Хумор, дуь рузине нормире бегъем сохдей туь имбуруз. Эдем дирe, фурмуш не сохдей кор богъире.

– Тэгlриф меди, чум мизени, – хэндуьсд Хумор.

Рэхъмон эз зир чум дениши э ю, диеш шори сохд. «Жогъил мунди, хуб мунди», – гуфди э дуьл хуышде. Гlэзиз бишгъоб епрэгъире хурде, гъобе посово кешире, э Рэхъмон денишире, гуфди:

– Дануьсденуьм, хэлефме, туь эз Хумор разини. Хумор хуб кор сохде. Эз у олхоин бош, себзньиш хуб кор мисоху. Оммо дануьсде бош, себэхъ руз кипури, е пара одомигъо белки мигlид гуьрд... Гъечу сохде гереки ки э жигей эн угъо екигъойге семе биьв эй богъ чире...

Рэхъмон мугу:

– Эйме оморенигъо тек-тук белки эз кор поисдге себэхъ, гъечунигеш и ченд рузгъо ворушгъо мешет бирет, онгургъо эдет кара гуьрде.

– Фурмуш месох, кипур у мигlидгъойгере хуно нисди, – гуфди Гlэзиз.

– Иму и рузгъо лекциягъош хундеим эри эн угъо, – гуфди Рэхъмон. – Лелей Гlэсоиле огол зеребуьруьм. Ме мугум туь мийэ э клуб, веди не бисдори. Е раче лекция хунд лелей Гlэсоил эз товней кипур. Е хуб гуш дошденбуьруът колхозигъо...

– Гlэсоил гъелбеттеш мухуну. Уре хуно ки дануьсде туроре. Лап келе рабигъо э Дербенд деруьтгъош гъони чен Гlэсоил туро нисе дануьсденуьт.

– Эзуну у гьечу хуб очугъ сохденигъо дургунигъой турорей, – гуфди Рэхьмон.

Те имогъой сес ние сохденбугъо Божи, чумгъоре чарунде, элой шуьвер денишире, мугу.

– Дедей миро туьре, э мерд, туьре гІэйб ние оmore эз и сипре руьшгъой туь э пушой худо гІоси бирени?

Келе мерд хэндуйсд, мугу:

– Эй духдер гъэбиле, ченд гилегъо туь не гуфдирей рабигъо гъеме дургу-дулобгъоют гуфдире?

Келе зен э пой вэхуьшде, е хъэрой вегуьрд:

– Эле, бебейме руьш буро гъеригъой, и чуй гофгъои э и шев кипур ме шиновусденуьм... туь эгъуьл туьре хурдей бегем, мерд! Эжигей хубе рэхъ норе э пушой гІэилгъо э себэхьине руз кипур мигІиде хор несохут, туь диеш э зир гъэжгъу гІэтош дешенде!

– Туьре эз богъгъо хэбери ненге нэгл? И ченд рузгъо ворушгъо лэглэ не гуьрдет, онгургъо эдете пусире вомунде... гьечунигеш э хэлгъ хэйли зарали расири. Э гофтуьревоз и мундигъо онгургъош пуч бу... Песде нун ки миёру муьдуь туьре, худо, ненге раби Хъэим?

– Худо келеи, – гуфди Божи, – борух гьешим, гъеле екиш гисне нисди...

Хумор хоши гуьрде Божире, мугу:

– ГІоси мебош, дедей.

– Чуйтам гІоси небошум? Ние шиновусде чуй жире рэхъгъо норениге э пушой гІэил? Рэхьмон жогъиле одомини, коммунисти, у эз гІэилиревоз э рэхъ коммунисти рафди, э уревоз гофме нисди. Эхи и келе мерди, дедей миро ире, той эн и гофгъои и э пушой муьрдерузи хуьшде!

ГІэзиз шэгъгъэ зере хэндуйсд, чуйкле невере э дес вегуьрде мугу:

– Шиновусди, Марал, келе дедей туь муьрдеймере эдей хосде...

Рэхьмон э пой вэхуьшде, мугу:

– Тейте женг бире, вечинит и суьфрегъоре. Хисире ге-реки, себэхъ зусери э кор рафде воисде.

Эз гъеме зуш дегешдге Рэхьмон э хъэлов, те нимешев

чумгъюю э хов не варафдуът. Бебешу гуфдире гофгъю э гушию домундуът. «Эз расдекиш омбаргъю э кор не ведироморутге себэхъ, чуй мисохим?» – гуфди у э дуыл хуышде. Нимешев Хумор хэбер бире, дирени Рэхъмон гогъ э и ло эдей чарусде, гогъ э уло.

– Эйчуй ние хисире? – э гуши-гуши пуърси Хумор.

– Хис, хис, меш эдем хисире, – жугъоб до евошлей Рэхъмон, гъэл гуърде бирэхънее душгъюй Хуморе, астале моч сохде герме гъутинеюре.

Себэхъмунде Рэхъмон гъемишеинере хуно зу вэхуышд, Хуморе хэбер сохд, ведиромо э гъейву. Гъээзиз поисдебу э хъзет, хъозури хуышдере дире эри рафде, эденбу томоше сохде, чуйтам чуйшме ведироморениге. Песде э богъ оморенге, диреники, хэйли келе мердгъю не оморет э кор, Гъээзиз мугу эз кук хуышде:

– Ме э туй чуй гуфдиребуърюъм, Рэхъмон хэлефме, Эсефиш не омори...

– Гъеле белки оморенбуърюът, – жугъоб до Рэхъмон.

Гъээзиз не Хумор дарафдуът эри богъ чире. Рэхъмон омо э ён тирозучи, э гъирогъ богъ, э ён сара хунелей гуыли э пушой тирозу хъозур нуышдебугъю эри чире онгургъюре пеймунде, хъисоб сохде.

– Чуйтам оморэ эри туй, Исхъогъ? – пуърси Рэхъмон эз тирозучи, тигъэтлуъ денишире э куймуъре хуно сиегъ, астарере хуно товтови бугъю гиргинее чумгъюй жогъиле колхози. – Амбаргъю мигид муъгуърюът имбуруз?

– Чуй гуюм эйтуъ, Гъээзи Рэхъмон, бирор туй муно е дуде гофгъю. Пери лелей Гъэсоил гуфдиребу эз товней мигидгъю, диндогъотгъю. Э ки мугуи? Э мэхъэй кимигъю ние дарафде. Билене бил мугу, билмеене чувол-чувол. Гъуъллом – вилеет гъеме эдей културни бире, и е пара дербендигъюйму гуърдет поисде дуымгъюй рабигъюре.

Рэхъмон э думит домунд. Исхъогъ гузет сохд чуйтам хун пур бире мундебуйруътгъю чумгъюй Рэхъмон могъбул бисдорутге, сие гъошгъюю дуллу бисдорутге.

– Имогъюй туй гуфдиренигъю, докладгъюш кори ние сохде э е пара одимигъю дие? – пуърси Рэхъмон эз Исхъогъ.

– Лекция-микция чуйни, – хэндуьсд у, – эри е пара одомигьо тоегъи гереки.

Рэхьмон э мэхьтелиревоз дениши э Исхьогъ.

– Туь лап шит сохди! – гуфди у.

Э и туьтем сес машине шиновусде, Рэхьмон посово дениши. Э ён гьендэгъ поисд «Победа», эз машин ведиромо Мукоил, э гению вери ковре плащ, э пою гердеверие чекмегьо.

– Себэхь ишму э хэйр, эхириш гьово хуб бисдо, – гуфди, сере тик гуьрде э чуйшме денишире.

Гьовой руз расдекиш хуб бу. Эз лой дерьёгъ зверо варафде-варафде эденбу келе бире гиргине гьол-гьолн чуйшме, ригазгьой хуьшдере шэхдегьой воруше хуно шенде э сер ковре дерьёгъ нен фирегьуне онгурбогъгьой Дербенд. Мукоил дес Рэхьмонигьоре гуьрде, усэгIэт куьнд бисдо э лой тегьенг, эз комики дуллу буьруьт куьллуйе хушегьой онгур. Винире чуйтам сер гуьрдетге эри кара гуьрде зуьм-зуьмие хушегьой «нерме», эз дуьл председатель «ох» вормо.

– И чуйни, Рэхьмон, эдее пусиреки?

– Дие ме э чуй думит деруьм! – гуфди Рэхьмон ве гиргине гьутинегьой и песини рузгьо хэйли дору дарафдебуьруьтгьо эз гьэгьр гьирмизи бисдорут. – Терсиренуьм кешире зэхьметгьо пуч не бошуьт, и пура хушегьой онгур пусире не мунут.

Мукоил э иловлей богъ дениши, мугу:

– Зури-зури чире варасде воисде, гуфдире гереки кифлетгьоре биёрут членгьо.

– Мечини, – гуфди Рэхьмон э охмуриревоз, – кифлетгьоре нэгI о, кими членгьо ишуш не оморет имбуруз.

– Эле, имбуруз кипури эхи! – э ёр овурде гуфди Мукоил. – Гьемей эн и середерди эз зерде Эсеф медиров. Эри э нумаз рафде эдей муьрде у. Ебо э ёрмени, пушой довлөгьо э гьэд богъ келе мердгьоре кура сохде, нумаз вокурдебу.

– Оммо и перигьо э женг омореву э киме, – гуфди Рэхьмон. – Эйчуь ние чиренит, мугу, богъгьоре, куьгьне председатель Одигуьзел, мугу, ижире дир ние кеширенбу, туьш

туыш мугу парторг бире, е хърекети ние сохде, песе мугу ворущгъо миёв. Оммо гъони ю коре гъишди э нумаз рафде.

– Келе мерди, – гуфди Мукоил, – гъэиб месох...

– Лелей Гъэзизиш келе мердики, – гуфди Исхъогъ.

Э и туытем Гъэзиз, э душ воноре келе гъэрзинкей онгуре, ведировунд.

– Гъери кеш, Исхъогъ! – гуфди у, руз эхэйрбу доре бэгъдо Мукоиле.

– Эсеф хъовиртуъ коргъоре шулух сохди о, – гуфди Мукоил эз Гъэзиз.

– Туыре бугу Эсеф, – жугъоб до Гъэзиз э хъндеревоз. – Хъовирме гъони Исхъогъи, туыни, ини, дирей оморенигъо Рамазане? Уни хъовирме.

Мукоил еново денишире, дирени шуш нефес гуърде эдее оморе бригадир эн дуьимуьн бригада Рамазан – е чукле, лэгъэре мерд, чупуре сифет, шопкей алати э серию, ковре пинжек сетини э тению. Себэхъ эхэйрбу доре, у э биразириевоз мугу:

– Хъовир председатель, ижиреш кор бирени? Иму гоф дорейм е хуше онгуреш пуч несохде вечирени, паздагъ тонн эз гъер гектар дорени, оммо гъе и гъово хуб биригъо руз дегъ одоми эз бригада э кор не оморет. Ижиреш кор бирени!

Руз унгъэде герм не бугеш, э пушони Мукоил эрэгъ верома. У плаще векеңд эз тен, до э шофер, ведешенд эз куьф гъути папрусе, э лерзиренбугъо десгъоревоз спичке зе, сунд.

– Мигъиди имбуруз, – гуфди Мукоил, – мигъид жуьгури, кипур. Мигъид гуърдет.

– Эри эн игъо лекциягъо хун, докладгъо сох, ченгъэде э ишу эндурмиш сох, ние дарафде э мэхъэшу дие! – Гъоси бире гуфди Рэхъмон.

Екем думит сохде, Мукоил мугу:

– Жун ишу жегъендем, е имбурузи кипур. Себэхъ гъемешу миёвт. Ишму кор ишмуре сохит!

Песе Рамазане э машин хуышде венушунде, Мукоил мугу:

– Гъери кеш э бригадей туь бурайм.

Э бригадей Рамазан оморечи, Мукоил дирени, гъобоне Бебе э ихдилот гуърде секретарь райкоме Мамедова, эдее гоф сохде:

– Ини Мукоилиш омо, – гуфди Бебе. – Ишму заготовительгьоре тэхсир сохдебирит, эри коле онгургьо гъимет ние доре гуфдире ишмуре. Ини, имогъой онгургьо расире, эдете пуч бире, дие эйчуь ние чиренит!

И гофгьоре гуфдиреки, Бебе дуь келе пусире хушегъой онгуре вегуърд. Мукоил жинленмиш бисдо.

– Бигьил шулухэ гофгъойтуьре, – э гъэгъревоз гуфди Мукоил – дануьсденуьм чуьтам дуьл туь суждениге эри колхоз иму!

Чумгъой Мукоил хун вечиребу мунде. Мугуиге у гъони гъов микенуь миёв бугъмиш мисоху Бебере.

– Эле, дирей, хьовир Мамедов, чуь гуфдиреге председатель? Богъчирере эз сер ние берденуьтгьо ищунуьт, колхозигьоре тербиет доре ние дануьсденуьтгьош ищунуьт, оммо тэхсиркор менуьм. Ме гуфдирем э колхозникгъой туь руз кипур э нумаз буравт! – хъэрой вегуърд Бебе. – Э парторг туь гу хуб кор соху. Эжигей ю кор гировунде э гъэрей колхозникгъо, э кес тапшурмиш сохде.

Эз партия ведекуърде оmore одомигъо, куьгъне рабигьоре овурди эри лекция хунде...

– Иму гъеле мивним ки тэхоир кор гъисдиге, – гуфди Мукоил. – Гъемей эни заралире э сер иму туь овурдей!

Бебе хэндуюсд:

– Хъэ-хъэ-хъэ, артиста, артист! Себэхь онгургъой богъ ишму дуьздире омоге, уреш биёр э сер ме веше!

Мамедов дирени ки ихдилот эдей дураз кешире.

– Хьовиргъо, – гуфди у, – ихтилот данани гъурте веруър. Хьуьжете песде мисохит, гъони онгуре чире гереки.

– Гъеле себэхьмундеи, – гуфди Мукоил. – Ме гъони мурам э шегьер, ченгъэдеш бисдо одоми муьфуьрсуьм э богъ. Эз себэхьэвоз зиёд мидобу корсох э богъ.

Мукоил э машин венуьшде э лой шегьер рафд. Мамедов не Бебе – э колхозгъой район. Мамедов нуьшдебу э

пушо, э ён шофер, Бебе э посо, кемере воноре э сер нерме болуше хуно нерм бугьо кемер машин. Мамедов эз куьф пачкей сигарете ведешедки, Бебе эз гузги эпушой шофер вобугьо вини, усэгIэтте ведешенд спичкере куьнд овурд э пушой секретарь.

– Буюр, юлдаш Мамедов, – э хэндее ловевоз гуфди Бебе.

– Согъбоши, – жугъоб до Мамедов, папрус дегесире бэгъдо. Машин эденбу рафде эз келе рэхь, эз ГIэрей богъгъой онгури. Эз лой расд веди буьруьт савзе догъгъо ве дигъгъо, вебуьруьтгъо э сер догъгъо, эз лой чеп ГIовгъой фирегъуне дерьёгъ хэзер, дуразе десдей вогунгъо, паравоз э пушо дери дуду зере эз рэхь гъовуни рафденбугъо. И догъгъо, богъгъо, дерьёгъгъо ве машингъоре Мамедов омбар дирбу. Э гуш эн у гъейсэгIэт сес паравоз недебу. Уре думит коргъоя колхозгъо гуьрдебу. И рузгъо э Масков Пленум Центральный Комитет партия эденбу гиросде. Келе везифегъой коргъой колхозгъоре эденбу фегъм сохде Пленум. Доклад Хрущеве шиновусде э радио, Мамедов фикир сохдебу, чуьтам э гъэриш эн э пушо деригъо дуь-се сал коргъой колхозгъо хуб, буле бегъергъо зиёд буге, мол-гъэре зиёд буге, трудоденгъой колхозникгъо ферлуь буге. Э дуьл Мамедов добу хъзрекет соху богъчирегъо э взхдию гирору, хубе бегъер вечире биев, коргъой район нен шегъер э пушо бурав. «Оmmo ворущгъо омбар мешет бисдорут э иму», – гуфди э дуьл хуьшде Мамедов. Песде э ёр эн у омо имбурузине ихдидилот э колхоз «Дербенд», чарусде э лой бебе пурси:

– Туь эз товуней эз партия ведекуьрде одомигъо эденбири гуфдире э Мукоил. Ме неварасируьм эз товней коми одомигъо бу туь гуфдиренбиригъо.

Бебе гъолине жендек хуьшдере э ило-уле чарунде, гуфди:

– Туь ние шинохде беге ГIэсоил Бинаеве? Пушой довгIогъо у эз партия ведекуьрде не омори? Редактор газет гъисдики у келе политический ошибкегъо дегъишдебу. Не дегъишдениш небу. Ечи политически нехундегоре одомини

у, раби бири э девр Николай. Эз раби чуй коммунист не редактор биренини?

– Шинохдум, – гуфди Мамедов, гоф Бебере зере, егӀни дие мегу весси, лэгӀлэгӀи месох.

Мамедов хуб шинохденбу ГӀэсоиле. Э ёр эн уни ю комсомол гӀисдики, э рузгӀой мигӀид Октябрь нен Май, э демонстрация ведиромореки, чуйтам ГӀэсоил, сер бирэхьне э трибуна варафде, десе гьово гуьрде, суьфде э зугьун уруси, песде э зугьун тати не азербайджани эловлуй гоф сохденбуге, раче гофгӀо гуфдиренбуге, революцияре, партияре, Ленине тэгӀриф доренбуге. ГӀэсоил э гоф сохдеки, жендек одоми биз-биз сохденбу. Песде э ер Мамедов немунди: ю эй хунде рафд э Масков, оморенге дие э трибунагӀо чигӀо не вини ГӀэсоиле. Книнге гуфди-ребу э ю ГӀэсоиле эз партия ведекуьрдет гуфдире эри келе коргӀо, оммо егиле бешу гуфдиребу э Мамедов: «Хэлефме, у ГӀэсоил гуфдиренигӀо пушоте раби жугьургӀо бугӀо мерде шинохдени? Лап ногӀогӀ эз партия ведекуьрде омори. Рабиш бириге у, еки эз туьре воюгӀо, эй хуькуьмет совет дуьл сухунденигӀо одомини»... Е ченд гилегӀо э заготзерно омореки, унжо дирербу ГӀэсоиле Мамедов, эз дур руз эхэйрбу дорербуьруьт екире. Э заготзерно агент кор сохденбу у вэгӀдои ГӀэсоил. Мамедов шиновусдебу хуб селэгӀэлуй кор сохдеи ГӀэсоилеш. Оммо мэхьтел бу Мамедов – гӀич ГӀэсоил э райком оморе, ние гуфдиренбу эз товней коргӀой хуьшде. «Э хьисобевоз е гӀэйб дебири э и, ведекуьрди юре эз партия, – гуфди э дуьл хуьшде Мамедов. – Ненге миомо, эрзо мидо, партбилет хуьшдере михосд». Песде и гофгӀой Бебереш шиновусде, Мамедов э думит домунд: «Ме эдем дире и Бебе э фитночи ухшеш зере, мурав э МахачкалагӀо чигӀош лэгӀлэгӀи мисоху, гӀэрэгӀэришкии мисоху, сер имуре э боле мидешенуй. Эз хэто дур бире гереки».

Оммо гене Мамедове дуьл не бисдо, огол зенуй парторг колхозе Рэхьмоне гуь э у куьгӀне раби ГӀэсоил лекциягӀочигӀо меди гуфдире эри хунде. У бовор ние сохденбу ГӀэсоил зобуни власте михогӀу гуфдире. Мамедов нэгӀ, инструктор райком Якубов гоф сохд э Рэхьмоневоз.

ЧУГЪУЛИ

Е руз богъчирегъо варасденге Рэхъмоне огол зе берд э ки хуышде инструктор райком Якубов. Руз эденбу шохъонгум бире, вэхд кор сохдеи учреждениягъош варасдебу, оммо Якубов не Рэхъмон гъеле-меле эз райком ние вада-рафденбуурьут. Угъоре келе гоф биребу инжо эз товней ГӀэсоил. Якубов гуфдиренбу ки Рэхъмон ногъогъ тап-шуърмиш сохди э ГӀэсоил эри лекция хунде, чуьнки у эз партия ведекуърде оморе одомини, екке пушотегъо, э девр Николай раби бири.

– Бегем имуре членгъой партия, е ненге э партия не де-бирегоре интеллигенциягъой совети кеми? – гуфди Якубов.

– Кем нисди, – жугъоб до Рэхъмон, ве Якубов вини чуьтам гъирмизи бисдоге жиге яра вебугъо э гъутиней Рэхъмон. – Имуре активгъо омбаруьт. Оммо эз лекциягъой ГӀэсоилиш зарал нисди, у эдей шефдигъой диндогӀоте, эн рабигъоре очугъ сохде, э иму кумеки сохде эри тер-биет доре колхозигъоре.

Якубов взхуьшд э пой, гешд э иловлей хуне. Назуке жогъиле одоми, Якубов дарам гешденбу. Э тению ковре китель не шовол галифе вобу, э пой ю чекмегъой хром. Сигъе келе муйгъой серию гъир-гъир биребуурьут мунде.

– Туь эз ме келетеш гъисди хъовир Рэхъмонов, – гуфди у, – оммо ме эдем дире туь политикере усол варасире...

Рэхъмон тоб недоре, хэндуьсд.

– Согъ боши, хъовир Якубов. Дие гофтуь гъисди э меревоз?

Якубов вараси ки Рэхъмон э руьхшендиревоз эдей гоф сохде. У мугу эз Рэхъмон:

– Фурмуш месох, э ме ченд эрзогъои, хэлгъ эдей шуькеет сохде эз дес туь. Туьре чуь ихдиёри эз партия ве-декуърде оморе одомирё овурде, лекциягъо доре э у эри хунде! Весси! Эхир-эхир этуь гуфдирере э назар вегуърде гереки небуге нэгӀ! Себэхь-персебэхь собранией актив му-бу. Унжош гъерки бисдо мэхуьзуь мугую, биёбурини...

Расдекиш эз се рузиге бэгъдо э собранией актив и гоф

бисдо. Кесиге нэгI, гьемин Бебе ведироморе э трибуне гьеме гьэгьр хуьшдере тигьи сохд э сер Рэхьмон.

– Хьовиргьо, гьеме колхозигьо эдете гуфдире, Рэхьмон келегед бири гуфдире...

– Туь эз нуминей колхозигьо мегу, эз нуминейтуь гу, – бури гоф Бебере Мукоил э пой възхуьшде эз миглей зал. – Колхозигьоре воисдге ишу мигуют...

Секретарь райком Мамедов звоноке зе, егIни мешет мебош.

– Диренит, хьовиргьо, гофиш ние гьишденуьт сохде эй! Гьеле инжо э собранией актив лэгIэймуре зеренге, э колхоз чуьтам мибошут Рэхьмон не Мукоил! Е гилейгеш эдем гуфдире: сер Рэхьмон келе бири. Эз омбар тэгIриф дореи юре. Е дуь сал колхоз хубе бегьер вегуьрди гуфдире, хуьькуьмет ишуре орденгьо дори гуфдире, хуьшдере келе гуьрдет! Иллогьки Рэхьмон. У гьечу дануьсдени дие гьеме колхозигьо тербиет вегуьрдет, э угьоревоз кор гировунде герек нисди. Э жигей ю парторг оmore э ки корсохгьо, э ишуревоз эз дуьли жуни гоф сохде, эз четини не терсуьт, э въздию бегьере вechуьнуьт, куьгьне рабигьоре овурди эй лекция хунде. Посою чуь бисдо? Э герме рузгьо, онгур хуб расиребугьо рузгьо, нимей колхозигьо мигIид гуьрдуьт...

И гофгьоре шиновусдки, жендек Рэхьмон лерзи. «Дургу дулоби туь, фитнесчи», – гуфди э дуьл хуьшде Рэхьмон. У мэхьтел мундебу, Мамедов и гофгьой Бебере шиновусде, лэгIэй эн уре эйчуь ние зереге. Эхириш не вотовусде, Рэхьмон эз зал хьэрой дешенд:

– Фитночи! Чугьул!

Мамедов звонок зе, гене Бебе мугу:

– Шиновусденит, хьовиргьо? Э метелегьо гуфдире нуьт: дугьри сузи диенде, кечелуьн боши енедуь...

– Дие эз туь кечелте э Дербенд одоми не дерики! – бурри гоф Бебере Мукоил.

Э зал нуьшдегоргьо шэгьгьэ зере гьемееки хэндуюьдуьт, чуьнки э шегьер Бебере эз гьобоне Бебе бэгьэй кечеле Бебеш лэгьэм вобу.

Бебе гене гуфди ченд жире гофгьойгеш эри исбот сохде

э сер Рэхмон гъэлетигоюре, биёбур сохде юре. Э зал де-бирегорго дениширенуьт диренуьт э гофгоьй Бебе е мет-леб дери, критикай энэ эз хосдеи нисди, кимигьго хъэрой вегуьрдуйт:

– Весси гоф сохдейгоь, вэхд варасди!

Э зал офдо сес хъэрой-хъэрой. Мамедов звонок зе. Бебе гофгоьй хуьшдере не варасде, эрэгъ пушонире э келе ей-лугъэвоз покурде-покурде эз трибуна фурамо э жигей хуьшде нуьшд. Рэхмон гъечу дануьсд ки, Мамедов э эхир собрание э гоф сохдеки едуь гоф мугую эз товун чугъу-лигъой Бебе, оммо нэгI. У гоф сохд эз товун сентябрьский Пленум норигьго везифегьго, гуфди эз серботи е пара кем-суьгигъой колхозигъой Дербенд, эн пуч бирей егъэдер он-гургоь ве теклиф сохд гьер колхоз, гьер рэхберчи, гьер коммунист-активист фикир соху, чуйтам коргоьй колхозгоь совхозгоьшуре хуб сохутге эри э жиге овурде Пленум ведешендигьго гъэроргоьре «Эз товуней гофгоьй Бебе гъичиш не гуфди, – думит сохд Рэхмон. – Веди биреники у э гоф-гоьй Бебе разини. Якубовиш ногьогъ огол не зеребу мере». Омбар гурунд бисдо дуьл Рэхмон. Собрание варасдики, у гъич э Мукоилиш не денишире, шопкей хуьшдере воноре видовусд вадарафд эз клуб.

Э буру уже торик бу. Гьоворе булут шиширебу. Асму мугуиге офдоребу лап зофру эденбу э бунгоьй хунегъой шегьер нуьшде. Лампагоьй электри эденбуьруьт сухде эн-жэгъ э кучей Ленин не э лой вокзал гъисдуйтгоь кучегьго.

Собранием актив гирошдебу э клуб корсохгоьй рэхъ гьовуни, э зофруй кучей Ленин. Эз клуб те гьирогъ дерьёгъ садипенжогъ-дивисд метро рэхъ дебу. Рэхмон гIоси бире, папрус кешире-кешире, рафд гирошд рэхъ гьовунире, песде гирошд эз пушой руз бе руз келе биренигьго консервный комбинат, ведиромо э гьирогъ дерьёгъ. Инжо, э торики нуьшде, Рэхмон дуьл могъбул эденбу гуш дошде, чуйтам сес сохденуьтге келе шаргоьй дерьёгъ. Э дуьл эн у э и сэгIэт ченд жире коргоь омо: ихдилотгоьй бебешу эз товуней Пэсоил, чуйтам у э девр революция рабиетире шенде, коммунист биребуге, чуйтам рабигьго-глоширгоьй Дербенд

Гэсоиле нифри сохде гешденбуьруйтге, песде чуйтам Гэсоил э косибгьо кумеки сохдебуге эри колхозгьо гуьрд сохде, песде чуйтам эрию чугьулгьо ведироморе, э серию хьэшогьо вешенде мерде эз партия ведекуьрдетге... имогьой э сереботи Гэсоил э Рэхьмон оморет хьэлово бире... «НэгI, ме бовор ние сохденуьм Гэсоил э партиейму хогьин медиров гуфдире, – гуфди э дуьл хуьшде Рэхьмон. – Нэнге у эз дин – догIот вадарафде, эй хуьшде дуьшмегьо гьэзенж сохде, э революция бэхш вегуьрде, коммунист нибисдо». Песде Рэхьмон думит сохд и ченд салгьо Гэсоиле дуборе эйчуь неведуьрдетге э партия... «Эхи те имогьой фегьм сохде мибисдо дузи-шефди уре ведекуьрдеире... Песг чуь кори те имогьой у беспартий-ни мунди? ...» И хэлгьо э дуьл дери, Рэхьмон вэхуьшд эз сер гьумгьой гьирогь дерьегь, эз лой вокзал гирошде, варафд евош-евош зверо э шегьер, э лой хуне.

Рэхьмон э хуне омогьо, гIэзизигьо хисиребуьруйт. Энжэгь Божи э пушой кинле нуьшде, эденбу гIэтош деноре гьэжгуй чи хиник небу.

– Вой эй ме гердо, веди небисдо нохогьтуь – гуфди Божи, – чумгьой дедей туь сипи бисдо ки...

– Э собрание буьруьм, дедей, – жугьоб до Рэхьмон. – Ногьогь нуьшдей поисде.

– Эле, дедей миро туьре, хинике чире миьсди хурде туь песде?

– Мере гисне нисди, дедей, дегерд хис.

– Дедей миро туьре, эже хурдей оморе, хэлефме?

Гоф сохдей Рэхьмон нен Божире шиновусде, Хумор вэхуьшде эз хьэлов, дуразе халат ранги-рангире вокурде, э душ хуьшде герме шарфе дегуьрде, ведиромо.

– Туь эйчуь ведироморей? – пуьрси Рэхьмон.

– Ме бегем хисирем, чумме э рэхь туь бу.

Божи гIош не епрегьи декуьрде, овурд но э сер стол.

– Веги ху, хэлефме, – гуфди у. – Уни э ишкоб чорекей шоробиш дери воисдениге.

Рэхьмон гоф не сохде, дарафд эз хуне ведировунд шоробе, декуьрд е келе пейле, э е хуьпевоз хурд, песде е-дуь

лэггэ глош не епрэгъиш хурд. Хумор дануьсд дуьл Рэхьмон могъбул биреире, глоси не бу гуфдире гоф не пуьрси эз ю. Э лой Божи чарусде, мугу:

– Дие эйчуь нуьшдей туь, дсдей, дара дегерд хис.

– Худо хьэрмэхь эришму, хэлефме, – гуфди келе зен э хуне дарафде.

Рэхьмон е пейлейгеш шороб декуьрд эри хуьшде, хурд, песде сере тик гуьрде дениши э Хумор.

– Дуьл песо бири? – пуьрси у, чуме не вегуьрде за раче чумгьой зен хуьшде.

– Дуьл песош мубу дие.

Ловгьой Рэхьмон э хэнде варафд. У взхуьшд э пой, гуьрд э десевоз гьул Хуморе, фурмуш сохде гьеме имишев сохде фикиргьоре, мугу:

– Кеш, ме вомундем, мере хов дери...

Себэхьмунде хэбер биренге, Рэхьмон дирени Хумор э кию э хьэлов не дери... Сэглэт хьэшд зиёд бу, Хумор рафдебу э кор. Духделею Марал эз лихьифию кешире, эденбу гуфдире:

– Папа, дедушка оголи!

– Гьо жун папа, – гуфдире Рэхьмон гьужогъ зе вегуьрд гІ зиле, моч сохд се-чор гиле, песде но э хори, юш взхуьшд э пой. Е кем э богъчей хьэет гешде, хоригьоре бил зере, песде дес руй шушде эй чой хурде э сиро нуьшдебу Рэхьмон, эз лой гьопу сес омогьо.

– Рэхьмон э хуне дери?

– Эри, дино, киниге, – жугьоб до Божи.

Э хьэет диromo е лэггэре мерд, руьш чире, э тению нимдошде ковре палтуй поизи вокурденигьо, э пою гердеверие нимдошде чекмегьо, э серию гиргине сие шопке. У бу Гэсоил, эз товун комики и ченд руз эденбу фикир сохде Рэхьмон.

– Себэхь ишму эхэйр, – гуфди Гэсоил.

Сес Гэсоиле шиновусде эз дору ведиромо Гээзиз.

– Эгьуьбеттуь э хэйр, хош омори, – гуфдире Гээзиз куьнд бисдо дес Гэсоиле гуьрд.

Рэхьмон э пой вэхуышде, себэхь эхэйрбу гуфдире, жиге до гъуногъэ эри нуышде.

– Нуыш, нуыш, ме эдеме рафде, эри е дэгьдэгъэи ди-роморем, – гуфди ГЭсоил.

– Бегем диромореш эз туьни, вадарафдеш – хэнде-хэнде гуфди ГЭзиз. – Ихдиёр туь гьони э дес иму, эн сэхь-ибхунегьо дери. Иму туьре хьэрзо ние сохденим. Нуыш!

– Нуыш, нуыш, гЭзилгьой туь муно, – теклиф сохд Бо-жиш, – нуыш е пейле чой ху э Рэхьмонигьоревоз.

– Белки э ме эй чой хурде рэхь невобу, – гуфди э энде-ревоз ГЭсоил, э дорун гьейву гирошде, э сер стул нуышде.

– Лелей ГЭсоиле ишму тозе шороб дит, – гуфди Рэхь-мон.

– Э у кор ме рази нисдуьм, – жугьоб до ГЭсоил, – гьечу буге хэгьерме Божи, эриме е пейле тухэ чой биёр...

– Шороб эйчуй нэгI, лелей ГЭсоил? – пуьрси Рэхьмон. ГЭсоил десе веноре э сер шуьгьэм, гЭйбе-гЭйб жугьоб до:

– Эз шуьгьэм гьони екем зэгIиф бирем, хэлефме, ичку хурде сэгI эт дорд доре...

Песде е кем э хуышде домунде э дуулюю чуй кориге оморе, э лой ГЭзиз чарусде, гуфдирени:

– Пир бисдорим, куьгьне хьовир. – Песде э лой Рэхь-мон чарусде мугу: – Бебешму дануьсдени э жогьили чуйтаи хурденбиримге шоробе... э балам, гьич пиёниш ние бирен-бирим.

– Э эгьуьлмендиревоз хурденбирим эхи, – гуфди ГЭзиз.

– И чуй гофи, – гьэриш бисдо э ихдилот Божи, чой но-ре э пушой мердгьо. – Худо мебуру, туьре хуно э эгь-уьлмендиревоз ичку хурдегор мубу? Эхьисобевоз фурмуш сохдей, Рэхьмон э гьужогьме верики пул пиён бире нимешев оморе э парталгьоревоз э хьэлов офдоренбиригьо...

– Куьгьне ярагьой Божи хэгьер мере очмиш сохди, бироргили? – гуфди ГЭсоил эз ГЭзиз.

– Угьо возигьой жогьили бу, – жугьоб до ГЭзиз. – Куьгьне гьэгьргьо эз дуьл хунеигьойму ние вадарафде...

– Хубе коргьо зу фурмуш бире, зобуне коргьо фурмуш ние бире, – гуфди ГЭсоил.

– Веги чой туьре, – теклиф сохд ГЭзиз. – Хиник мубу мурав. Песде гоф мисохим. Веги ху. Чутьтам гуфдиренигьоре хуно: хэберден хингьэл ехши...

Э чой хурдеки Рэхьмон эз зир чум дениширени э сифет ГЭсоил, сечмиш сохдени, чутьтам дору дарафдетте куне чумгьою, буруне ведироморетте осгьугьой гьутинегьою, зердов зериге ранг сифетию. «Э хьисобевоз э и гоф чи расири, – фикир сохд Рэхьмон, – пушотеинегьоре хуно зарифетиш ние сохде, э дуьл эн и гоф дери диромори себэхь-себэхь... Белки шиновусдебу шовуне ихдилотгьо э собранией актив биригьоре...» Оммо ГЭсоиле гьич хэбериш небу не эз дигьне гофгьой Бебе э собранней актив, не эз ихдилот, биригьо э ГЭрей инструктор райком Якубов нен Рэхьмон эз товуней лекция не дорей э ГЭсоил. Ранг-руй энду дегиш бугьо эз кефсуьзи бу. И песини вэхд шуьгьэм эн у хэреб бире, эз дорд доре омбар зэхьмет кеширенбу, чиш бегьем хурде ние дануьсденбу, гьетте чи хурде, дорд мидо. ГЭсоил эденбу эри хуьшде дуьл муьхшули гешде. Ченгьэде э ГЭрей хэлгь мигешд, ихдилот мисохд, хуб биренбу эрию, дорд дорей шуьгьэм эз ёрию рафденбу. И ченд рузгьо у э колхоз Рэхьмонигьо не оморебу, не лекцияш не хундебу. Гьони уре воисденбу гоф соху э Рэхьмоневоз, хьозур соху е лекция хуну э клуб колхоз.

– Ме шориш мибисдорум, лелей ГЭсоил, туь е лекция мухундиге и орине эри колхозникгьой иму, – гуфди Рэхьмон... – Оммо мере гЭйбиш сохдиге, минкин нисди мере эри лекция доре э туь...

ГЭсоил мэхьтел мунд.

– Чутьтам? Гоф-чи гуфдирегор бири? – пуьрси у.

– Эри, – жугьоб до Рэхьмон. – Эз десме чугьулигьо сохдет ки ме э туь, э эз партия ведекуьрде оморигьо куьгьне раби лекциягьо дорем гуфдире эри хунде... Дие ние доренуьм, гьэгьриш бисдориге эз ме...

Рэхьмон гьирмизи бисдо, сере гьуз гуьрд. ГЭсоилиш сере гьуз гуьрд. Эз лэгИэю гоф не ведиромо. Энжэгь э дуьл

хуышде мугу: «Мен сениичун муърдеки, сен менуын пойпичеки. Ме эри эн и власть эдем жунмере доре, э ме ихьдибориш не мунди... Вой эй мунде рузгьойме...» Эз Гэзиз не Рэхьмон гІэйб нибисдоге, гьони эз чумгьой Гэсоил шэхшэх гІэрс миомо мирихд.

– Туь мегу, лелей Гэсоил, ме э туь ихьдибор ние сохденуым гуфдире, – мугу Рэхьмон. – Ме дануьсденуым дуьл туь эри партияйму, эри власть сухденигьоре. Туь эдей дирe, лелей Гэсоил, э ме кор невери...

– Дануьсденуым, хэлефме, дануьсденуым...

Гене сере гьуз гуърде, думит сохде, Рэхьмон чарусде, мугу:

– Лелей Гэсоил, ме э туь мэхьтелуым, туь эрзо эйчуь ние нуьвуьсде туьре э партия восстановить сохут? Ме дануьсденуым туь егиле нуьвуьсдебири гье умогьойгьо... Гене нуьвуьс. Ме имид сохденуым, ки гьони туьре восстановить мисохут гуфдире.

Эз дуьл Гэсоил е келе ох верома, думит сохде, у мугу:

– Муьнуьвуьсуым, хэлефме. Де имогьой ёгьин муьнуьвуьсуым. Дуз э сер Никита Сергеевич Хрущев муьнуьвуьсуым. Гьомере муьнуьвуьсуым, гьеме э сер ме оmore гьозие – гьэдергьоре. У э гьэвл мирасуь, фегьм не сохде нигьлуь эрзоре...

Божи эз ён кинле вэхуьшде, омо пейлей Гэсоиле ве-гуьрд эри гене чой декуьрде.

– Медеки дие, э шори хурде биёво чигьошму, – гуфди Гэсоил э пой вэхуьшде.

– Шори ники винош эз гІэилгьой туь, невегьой туь, худо метлебгьой туьре воровуно, – жугьоб до Божи.

Гэсоил согь боши гуфди, Гэзиз вадарафд эри рэхь сохде юре. Э кучегьой Дербенд э и руз поиз одоми кем бу. Гьовой руз булутгьо, асмуш сиегов зеребу мунде. Мугуиге гьейсэгІэт миёв воруш тигьи мубу.

– Дара э хуне, – гуфди Гэсоил, – гьовой воруши, меш эдем э хуне рафде.

Расдекиш ГӀэсоил екем рэхъ рафдки, э кучей Буйнакский э ю дебиренбугьо жиге расики, эз гьово ворущ тигьы бисдо.

Эз гьово ворущ оморенбугеш, ГӀэсоил тэгӀди ние сохденбу эри э хуне рафде. У э думит добу. Эдебу фикир сохде, чужьире нуьвувьсуьге эрзой хуьшдере э Центральный Комитет партия. Келе мерд эёр овурд гиросше рузгьой хуьшдере, четинигьо, диригьоре э гӀуьмуьр хуьшде.

...Э ёр ГӀэсоил омо бебешу-косибе богьдор Дербенд. Уре чор кук бу. Гьеме дуь эз еки чуькле. Гьемере дошде, келе сохде, э пой эй поюнде четин бу. Се кукэ э демуьрчийноре, екире семе хундегор сохде воисденбу уре. Гьич эз ёр ГӀэсоил ние рафденбу бебешу гуфдире гофгьо: «Ме эз гӀэлиревоз зэхьмет кеширем, кор сохдем, гьем косиб бирем, гьем нехундегор. Гьечи воисдени мере е кукэ семе хундегор сохум».

Хундегор. Э чуьжо миёсд хунде э девр падшогьети кук косиб? Школагьо умогьой э Догьисту тек-тук буьруьт. Э угьош кукгьой гӀоширгьо мидануьсдуьт хунде. Куьфгьой ки эз пул зинг-зинг сохдениге. Эри косиб нуьохундегьой рабигьо бешгьэй жиге небу. Чорей Хьийё не бире, берд ГӀэсоиле, нуьшунд эри хунде э ки раби ЕгӀэнгил. Э хундеи ГӀэсоил зирек бу. Хубе сесиш вебу юре. Гьечи э жогьили хунде варасде, ГӀэсоил десдур вегуьрд, бисдо раби эн нумаз.

Э ёр ГӀэсоил омо, чуьтам ю гьеле раби гьисдики, э девр падшогьети хундебуге книггьой марксистире. Умогьой э Дербенд пэхьники революционный кружок большевикгьо бу. Э у кружок дебуьруьт эз Петербург пиш сохде оmore большевик-революционер Маркус, Керим Мамедбеков, Люба Эрлих, Арон Эрлих ве е ченд жогьиле хундегоргьойгеш. Э Керимевоз шинох бире, ГӀэсоил хосдебу эз пэхьники, вегуьрдебу, хундебу марксистски книггьоре. Гьеле умогьой ГӀэсоил эденбу варасире, ки дин-догӀот, рабиети хубе кор нисди гуфдире, хэлгьэ фурмундеини гуфдире. Гьеле те революция бире ГӀэсоил хьозур бу эри шенде нумазе, большевик бире. Оммо жогьил бу, гьеле э серию сегьм бебе вобу. Э дуьлю добугьо метлебе у ихдилот сохде-

бу энжэгъ эри е куьнде дусд хуьшде ГӀээиз Рэхьмон – фэхълей богъгьой Менешир Огъо. ГӀээиз фэхъле бугеш, диндогӀоте гурлугъ сохденигъо одоми бу, ние гъишденбу ГӀэсоиле шенде нумазе, гъэгъри сохде бебе-дедере.

Чуьш бисдоге ГӀэсоил метлеб хуьшдере сохдени бу. У метлеб хуьшдере сохдеш сохд.

Э февраль 1917 сал э Дербенд хэбер омоки падшогъ эз тэхд фушенде омори гуфдире, э дуьл ГӀэсоил шори офдо. Себэхьими э хъэет реальное училище митинг биреки, ГӀэсоил руьшгьой хуьшдере чире, рафд э митинг. Кура бирегоргъо мэхьтел мундуьт, ГӀэсоил э трибуне вороморе, гоф сохдки. У килэхъэ э дес вегуьрде, десгьоре гьово гуьрде, эз жэгӀмет мугу: дин-догӀот гьеме дургуни, ме раби бире, иш-муреш, хуьшдереш фирмундем. Шенит диндогӀоте. Бурайт э рэхъ большевикгъо, э Ленин бирмунденигъо рэхъ. Э посой буржуйгъо нен рабигъо мерайт!

Гьемей эни ихдилотгъо омо гьони э ёр ГӀэсоил. Гене э ёр эн у омо, чуьтам гӀоширгъо власте вегуьрде э Дербенд, гъэсд сохдебуьруьтге юре эй дешенде э гъэземет, чуьтам ГӀээиз хьэрмэхьию не Керим кумеки сохдуьтге э ю эри вирихде э Царицын, чуьтам гирошдебуге граждански довгӀо, ве ГӀэсоил не ГӀээиз партизан бире, туфенг э дес вегуьрдебуьруьтге, власть советире гъэлхэнд дошдебуьруьтге

Э 1920 сал коммунист бире, ГӀэсоил омо э Дербенд. Э ёр эн у омо, чуьтам начальник продотряд гьисдики эз хунегьой гӀоширгъо, кулакгъо гендуьм бердебуге эй косибе хэлгъ, чуьтам кулак Шомоил гъэрчогъи юре терс доревуге, э посою эй куьшде гъучигьоре фуьрсоревуге. Песде ГӀэсоил бисдо корсох профсоюзгъо, корсох райком партия, песде э Дербенд колхозгъо гуьрд сохд, эхириш редактор газет бисдо.

Э ёр ГӀэсоил омо у гуруне 1937 сал. Бебе Шомоилов гуфдиренигъо гӀэил э райком эрзо нуьвуьсдебу, ки ГӀэсоил «буржуазный националисти» гуфдире, куьгъне ра-бини гуфдире, партияре фурмунди, гьирмизине билег вегуьрди гуфдире. Секретарь райком Фомичев э гуш не гуьрд у эрзоре, инжимиш не сохд ГӀэсоиле. Чуьнки у хуб шинохденбу

Гэсоиле, дануьсденбу, ки Гэсоил партияре не фирмунди, дуьруьсде одомини, рабиетире шенде, партизан бири, эй советская власть хун хуьшдере тигьи сохди.

Бэгъдовой е ченд мегьиге Фомичев нэчоьг бире, э отпуск рафд. Гье э и туьтем э газет, Гэсоил кор сохденбугьо, е келе гьэлетиш ведиромо. Дуьимуьн секретарь райком, холуй эн Бебе Шамаилов, дуразе Тенхуьм, комики э кумеки Гэсоилевоз э пой веромореву, огол зе Гэсоиле э бюро райком. Инжо Гэсоиле эз партия ведекуьрде, партбилете восдоруьт.

Гьемей эн и коргьо э ёр Гэсоил омо. Э ёр эн у омо, чуьтам хьэрекет сохдебуге эри восстановить бире э партия, имид доревуьруьтгьо юре, дениш гуфдиревуьруьтгьо. Гье гьечи денишире-денишире мундебу рафде. Имогьой э хуней Гэзизигьо оmore и гофгьоре шиновусде, у ёгьин эрзо фирсорени бисдо э Масков. «Ме э партия эз дуьли – жуни, – дарафдем, – думит сохд Гэсоил, евош-евош э хуне рафде, – мере екиш кешире не овурдебу. Ме бовор сохденум э коммунизм. Ме те муьрде мирам рэхь коммунизмаре. Екиреш ихдиёр нисди мере эз и рэхь эй пиш сохде».

Эз е ченд минутиге Гэсоил э хуне оmore, нуьшд эри когьоз нуьвуьсде э ЦК партия.

Дуьимуьн бэхш

ХУМОР

Имогьой ихдилот сохум, эйчуь хьэлово биревуге Бебе э Рэхьмон.

Песини рузгьой васал 1941 муьн сал бу. Хиникигьо рафде, гермигьо оmoreбуьруьт, э бодондоргьо гуьл, э хоригьо савзе вероморевуьруьт. Рузгьо оmore-оmore дураз бире, чуьшме дир дарафденбу. Гьомбор шороби колхоз бу э звер шегьер, э рачеберачей богьгьой Кичиргин гуфдиренигьо жиге. Гьовой шохьонгум бу. Бебе э гьомбор тэхьно добу. Е кем дорихмиш бире, ведиромо, нуьшд э сер тукуinei, спичке

зере, папрус кеши, дурере зверо вешенд. Э чум Бебе вохурд чуйтам асму э зверсер богъгьо глэтоше хуно гьирмизи биребуге, чуйнки чуйшме э посой богъгьо офдоре эз унжо эденбу элов хушдере шенде э гьово. Гьирмизии омореомбре э зерди чарус-денбу, е кем зулоте ежирейге ранггьо эденбуурьт вежегьисде э гьово. Бебе перт бире, э гьово дениширебуггьо туйтем э гушию сес «шохьонгум эхэйрбу» дерафд. Сере чарунде, Бебе дирени э пушою омори поисди холуй Тенхьум ишу – гложиз, сер гьуз, осгьуггьой сифетию эз мунде жигеш ведирофдоре, чуйкле чумлеггьою диеш доруне дарафде, хиеггьой кемерию буруне ведироморе.

– Э гьуйбеттуь э хэйр бу, холуй Тенхьум, – гуфди Бебе, пезде дениши э гьуйндуьре лэггьере балай холушу, э муш хурде килэхь бухорейю, э малади буьруьтггьо е хэйли мэхьэл маз зере не оморобуьруьтггьо чекмеггьою, сере жумунде, мугу:

– Тэхьэр гуфдиренуьтггьоре хуно: молуви беглер апарди, жомолуве не улди, холуй Тенхьум?

– Туь имоггьой э сер – тенме денишире, гуфдире?

Ежире тэхьеле-тэхьэл хэндуйсд, Бебе мугу:

– Бошгу дие, ведекуьрди-ведекуьрде туйре эз секретари. Гьемише бегем секретарь райком бие боши?

Тенхьум нуьшд, ведешенд эз куьф кисеи томокуре, гьэйлере пур сохде, спичке зе.

– Мере эз секретари ни ведекуьрдуйт, е кем хундеи мибисдоге мере. Хьэйф, эвэхдию не хундум.

– Хунде дие, холуй Тенхьум. Туь мере эггуйл доренбирики хун гуфдире. Дие туь эйчуь не хундеи? Гьеле коммунист бире жиге...

Дурей гьайлере зверо вешенде, Тенхьум мугу:

– Мере имид бу бегем секретарь райком мибошум гуфдире? Сенигэт ме бу бил зере...

– Сиб глэрму фурухдеш, – хэндуйсд Бебе.

Холу глоси бисдо.

– Э иллере дениш о, имоггьой э хуйкуьм меревоз одоми бирей туйш мере серкуш заре! Ченггьэде вэхд сиб – глэрму

фурухдем? Бебе келебебейме фэхьле бири, меш гьемише фэхьле бирем...

– Де имогьой чуьни? – мугу хэгьерзоре. – Генеш бура фехьлеи туьре сох э колхоз дие. Биле эз дес туь ведешендегор нисдики.

– Эгь, – десе кешире, гуфди Тенхьум, – имогьой эз кул г'эсб э кул хэр офдорере хуно бире. Хэлг э ме руьхшенд мисоху. Мугую: варафд, варафд зеверо, секретарь райком бисдо, имогьой офдо раси гулу-гулу э хори. Ме чуьтам бурам эй бил зере?

Бебе э мэхьтелиревоз сере жумунд, мугу:

– Э холуй Тенхьум, туь г'эйбе эз ки жусдей.? Минкин биребире не хундегориш туьни, кор секретарире э райком эз сер не бердегориш туьни, песг хэлгь чуь тэхсири!..

Гье и гоф э лэг'э дери, ебойге Бебе дирени е тикме, сову э кул вери, омо э пушошу поисд. Сер Бебе мугуиге лилов хурд. У э чумгьой хуьшде суьфде бовор не сохд. «Хумор, – гуфди у э дуьл хуьшде, – гьисмет бэхдевер». Хумор е чуькле когьозе доре э Бебе, мугу:

– Ме эй шороб оморем, эз бэхш трудовенгьойму.

– Бошгу, гегей, кеш э гьомбор!

– Ме иг'эре мипоюм, – гуфди Хумор, – ги совуре деки, ведировун.

– Песде туь э ме бовор сохдени, гегей? – пуьрси Бебе, – Белки ме фурмундум, кем декуьрдуйм?

– Хьэлол туь вегуьрдиге, чуь гуьом?

Эз дуьл Бебе шори гиросд. «И чуь хуб гоф сохдени. Пэсел эдей рихде эз ловгьою». Эз зир чум денишире э гьирмизие ловгьой Хумор, э гуьле гуьле булиши эз зир гьирмизине жакет дуьллу бугьо, э саре добоне зерде тифлигьою, совуре восдо дарафд э гьомбор. Тенхьум ченгьэде дениши э Хумор, шинохде не дануьсд юре, гьингьэде думит дебу э дуьлию. Песде руй бире, мугу:

– Духдер кини туь, хэгьерме?

– Бебейму муьрди, – жугьоб до Хумор.

Э нум бешуре гуьрдеки эз чумию похли-похли г'эрс омо.

– Эле, гьечу гу дие, – гуфди Тенхьум, – бебешму дус-
дме буки. Мегирис, хэгьерме.

Хумор э улойге чарусд, Тенхьум не винуь гуфдире
гӀэрсгьой чум юре. Тенхьум гене кисере ведешенд эз куьф,
гьэйлере пур сохд, спичка зе.

Гьовой руз эденбу оморе-оморе тор бире. Эз лой богь-
гьо эденбуьруьт десде-десде колхозигьо эз кор оморе. Ху-
мор гуш воно э ихдилот эз звер фураморенбуьруьтгьо кол-
хозигьо, шинохд сес Рэхьмоне.

– У гофгьо нэгьуьли, – эденбу гуфдире Рэхьмон. – Иш-
муре воисдениге жофой корсохгьо сук бу, бегьер онгур зиэд
бу, гьимет онгур ужуз нуьшуь э колхоз, бийьг и куьгьне
богьгьоре тозе сохим, тегьенггьоре рядовой корим, э богь-
гьо трактор дешеним, э кумекиму машингьоре биьрим.

– У гьеле э и зурь биренигьо кор нисди, – эденбу гуф-
дире ки буге.

– Гьеме э иму кор вери, – жугьоб до Рэхьмон.

Угьо оморе куьнд бисдоки, Рэхьмон шинохд Хуморе.

– Эле, Хумор, туь инжо чуй сохде?

– Дедей эй шороб фирсори. Пой, гьейсэгӀэт мурайм.
Хьэрмэхьгьой Рэхьмон рафдуьт, ю поисд. Бебе совуй шоро-
бе ведировунде, дирени Рэхьмон не Хумор гӀэсел руьгьэре
хуно эдете гоф сохде. У гьечи бисдо э и туьтем, кем мунде-
бу совуй шороб эз десию офдоре хуьрд бирени. «И шэхьиту
эз же омо инжо ведирома?» – гуфди э дуьл хуьшде Бебе.

– Ги, гегей, дуз паздегь литири. Песде э Рэхьмон дени-
шире, мугу:

– Дуз э хуне бер деки духдер гьуншире.

– Туь не гуфдирекиш мидекуьнуьм, – жугьоб до Рэхь-
мон, совуре восдоре эз дес Хумор.

– Эле, гӀэйби, ме миберум о, – гуфди Хумор.

– ПӀэйб эйтуь нисдики. Биё!

Угьо гьеле дегь поиш не вечиребуьруьт, Бебе шэгьгьэ
зере хэндуьсдгьо.

– Гьич э эзини зенчее жогьил ижире духдер миёв? Дух-
дер эдей гуфдире гӀэйби, мевеги совуре, ю эдее совуре э кул

воноре. Э зугьун уруси ижирегьоре «баба» гуфдире. Гьич э «баба» духдер миёв, жон холу?

– Ме эдем дире, хэгьерзоре, чум туь э и духдер домунди, – гуфди Тенхьум.

Бебе хэндуьсд, мугу:

– Вэхи дарайм э гьомбор, е пейле шороб ху, песде бурайм э хуне.

– Песде Либо чуйтам? – пурьси Тенхьум, э гьомбор дироморе, э пушой товуш лампе е пейле шороб хурде бэгьдо.

– Либо э жере-жегьендем, – жугьоб до Бебе. – Ме бегем Либоре хосденуьм!

– Эле, одомигьой бебешму, сэхьибгьой Либо хьозуригьошуре эдет дире ки. Дедешму гуфди эме. Шолуме эз шори жиге нисди туь доморию эдей бире гуфдире.

Бебере жин гуьрд.

– Шолумлемиш сохо Шолум, зерде руьшгьо, ковре чумгьо. Мере герек нисди. Туь шиновусдей меселей азербайжанире: туьки сары, гуьзи гуьг, диши сейрек. Эз и одоми зобуте одоми э гьуьлом нисди. Шолуме хуно духдериш рыжини. Нивою мере, нивою! Дануьсди!

Декуьрд шороб эй хуьшдеш, эй холушуш, мугуиге шоробгьой колхоз эн бебешуни.

Энжэгь нимешев, лул пиён, пой эз пой офдоре, омо Бебе э хуне.

Сенем, дедей эн Бебейгьо, э хьэловиш добуге, чумию э хов невобу. Сес пое-пой куке шиновусде, у вэхуьшд, дере вокурд, лампаре товуш сохд.

Песде виники пиёни кук хуьшдере, э дуй пенжеревоз сифте гьэрмэгь кеши, энгуьшде гьэнж гуьрд. «Ме гьечи мундеинжон, бебешмуре хуно э хэнжел Хьэимше меевоз миёсдуьм венжире омор». Дие Бебе женг не гуьруь гуфдире, Сенем зури-зури хьэловгьоре дуз сохде, мугу:

– Бие, дегерд!

– Бошгу, бошгу! – гуфди Бебе, э парталгьоревоз рафд э хьэлов дегешд.

– Вой эй дедей туь, – мугу евошлей Сенем, – ме э туьревоз себэхь гоф мисохум.

Дие бегем хисире дануьсд Сенем! Пенж минутиш не кеши, Бебе сер гуьрд эри пих зере, песеде э гъэд хов эри гоф сохде. «Биё, гегей, биё, ди совуй туьре, шороб декуьнуьм», – эдебу гуфдире Бебе. Сенем вэхуьшд, э сер хъэлов нуьшд, десе э гуш воно. Дие сес не омо эз Бебе. «Э киревоз гоф сохдебу ярам и?» – пуьрси эз хуьшде Сенем. Те пушойсебэхь чум Сенем э хов не рафд. Хэйли вэхд хурузгьо эденбу гIуь-гIуь зере, у хисигьо.

Сенеме хэбер сохд сес зен гьомхуне э хунешу деbugьо.

– Э Сенем, куьмуьр омори э хъэет восдорониге, – гуфди у.

– Нивою, герек нисд! – хъэрой сохд Сенем эз хъэлов вэхуьшде.

Э сес дедешу хэбер бисдо Бебеш. Серию эденбу сэхд дорд доре.

– Дедей, мере эйчуь хэбер не сохдей, кидан э склад одомигьо оморет дениширетге?

– Дедей миро туьре, ме теи сэбэхь не хисирем ки. Текей мубу гьечи эй? Хурдени, серхуш бирени, те нимешев чумгьой дедей туь кур бире. Вес нисди беге!

– Гене сер гуьрди, весси! – мугу Бебе, гъэд-гъуд бире парталгьой хуьшдере э дуз сохдеки. – Эжи, е пейле чой гьисдиге биёр!

– Пой, гьейсэгIэт эз гьомхуне мидировунум.

Сенем е чойден чой диоровунде эз гьомхуне, э миробой бэгIииревоз норе э пушой кук, дениши чуьтам Бебе чой хурдениге. Песеде терсе-терс руй бире, эз Бебе мугу:

– Гъэдой туь э синей дедей, гъэгьри мебош, хэлефме, е гоф пуьрсуьм эз туь. Э киревоз гоф сохденбири туь э хов, гегей-гегей гуфдире, совуй шороб пур сохде!

Э ёр Бебе омо дигьне шороб бердей Хумор, эз кор вогошдеи Рэхьмон, холуй Тенхьум...

– Ме кесе хов чи недирем...

– Дедей миро туьре, Шолум миросгьой бебешму е алагуьзлуье духдер хуьшдере э туь бенд сохди гьишде. Текей денуьшуь духдер хэлгь?

Э ёр Бебе омо зердгъирмизие муйгъой сер Либо, зерде пиглогъою, чил-чиле сифетию, гъолинде занигъою, Бебе ловгъоре шефд сохд, гъошгъоре дуллу.

– Ме гъеле той зен хосде нисдуйм, – мугу Бебе эз Сенем.

Оммо у эй зен хосде хъозур бу. Энжэгъ уре воисденбу Хумор. У гъони чуыш мисохд, ченгъэдеш гири хэржи мисохд е одоми э пушо офдоре, э ки сэхьибгъой Хумор рафде, метлеб юре дузетмиш мисохдге.

Гъечи, Хумор э дуыл дери, вадарафд Бебе э и себэхъ васали эз хуне. Гъич Хумор эз ёр эн у ние вадарафденбу ченд рузгъо, ченд оринегъо. Е гиле суьфдеи рузгъой гъеминон, э дерьёгъ эй тен шушде рафдеки э Бенил вохурде, Бебе гуфдиребу:

– Мере э туьревоз е гофи, кеш э ресторан, туьре гъуногъ сохум, умэхъэли ихдилот сохум.

– Согъ боши, мере гъуногълугъи туь нивою, – жугъоб до Бенил. – Е дов гъуногълугъи туь э серме кор овурди. У гъуногълугъи туь ни бисдоге, белки эз редакцияш ведекуьрде ниоморум.

– Э-э, весси, туь мунош, – мугу Бебе, – куьгъне коргъоре очмиш месох.

Песде Бебе ихдилот сохд, чуь метлеб дериге э дуулюю, Бенил шэгъгъэ зере, хэндуйсде, мугу:

– Туь ебо бура э гузги дениш, кечеле сер туьре виниш. Бегем у шэгъме хуно товуш доренигъо духдер той туьни? Бегем туь ние дануьсде, чуь жире жогъиле, хубе гъэил э уревоз дусд гъисдиге?

– Э-э, – мугу Бебе. – У расдекиш гъэили гъеле. Рэхъмон бегем гъеле зен хосде? У мугу эй хунде эдей рафде, э агрономи.

Бенил взхуьшд, нуьшд э сер гъумгъо, туьртуьр сохд эз десгъой хуьшде гъуме, дениши э лой ковре лос бире мундербугъо дерьёгъ, мугу:

– Тен шушдениге, вэхи, дарайм. Ихдилотигере бигъил. Эз ме туьре илчин нибу.

Эз Бебе гоф не ведиромо. У вини, чуьтам гъуьндуьре

балай Бенил жэгІэхуно э гъэд гІов дарафде, симов зере-зере дур бисдоге эз пушой чумию.

– Бошгу, виним гъери, – гуфди Бебе. – Е леле басар шелени, е шеле басар лелени.

СУЪФДЕИ РУЗ ДОВГІО

Гъеминониш гене омо, чуйшме сер гуьрд эри сухунде, хуьшг сохде савзегьой сэхьроре, бичинчигьо э бичин дарафдуьт. Э онгурбогьгьой Дербенд колхозигьо эри капарус шенде дарафдуьт.

Руз екишобот, бисддуймуьн июнь ГІээзиз гъемишеинере хуно зу вэхуьшдебу. Э торики-товуши э дерьёгь рафде, тен шушдеш вогошдебу, гъеле суьфделе э сер дерьёгь чуйшме ведироморобу.

– Э зен, эй Божи, – хъэрой вегуьрд ГІээзиз, – Рэхьмоне хэбер не сохи! Ние дире туь, руз воромори!

Божи э гъейвуй хуне нуьшде, эденбу дуразе журубгьоре кешире э пойгьой хуьшде. У еново дениши э гъуьндуре балай шуьвер, э и туьтем келе руьшгьой хуьшдере тимор сохденбугьо, мугу:

– И чуй хъэрой, эгъуьбеттуь эхэйр? Эз туь бегъэй екиш гъечи зу э кор ние рафде...

ГІээзиз э мэхьтелиревоз денишире, мугу:

– Эй духдер гъэбиле, туь чуй нэгъуьл хунде? Ме э богьки рафденуьм э кор? Э богь Менешир Огьо нен Хьэнукой Овшолум ние рафденуьм. Э богьгьой колхоз иму эдем рафде!

– Бошгу, бошгу, бура туь, ме гьони хэбер мисохум Рэхьмоне.

Рэхьмон ведиромогьо эз хуне, дедешу э е газет пучунде дуь нунеш, тикегьой пени не хоегьореш, веноробу э сер стол.

– Пой гъейсэгІэт, хэлефме, е дезде кишниш пиёзиш чуйнуьм эз богьче.

– Ме муьчуйнуьм, – гуфди Рэхьмон фураморе э хъэет.

Хъэет Рэхьмонигьо гъечу хуб гьурлугь сохде оморен-

бу, богъэ хуно биребу. Э ело тут дор, э ело емиш доргъо, э ело онгур, э е лойге онордоргъо. Оммо э глэрегъой доргъо савзе пиёз, дуруп помодур кошде оморебу. Гъе э хъэет Рэхъмонигъо вогосиребу хъэет Хуморигъош. Э глэрей эн угъо боруш недебу. Энжэгъ ерх глови журу сохденбу эз еки хъэетгъой эн угъоре.

Рэхъмон э сер савзе-пиёзгъо гъуз бире, дуразе сиегъе муйгъой сер хушдере э десевоз зеверо вешенде, эденбу пиёз чире, эз песой дор сес Хумор омогъо.

– Дирей, чуйтам келе бириге туь кошдейгъо тегъенг?

Рэхъмон сере тик гуьрде, вини чуйтам сипре пенжегъой Хумор гуьрдетге шив зере вороморигъо тегъенге.

– Хушегъой онгуриш гуьрди эй, – гуфди Хумор. – И суьфдеи хушегъоре туь биё хури, чуйнки и тегъенге туь кошдей.

Э ёр Рэхъмон омо у руз, эз и се сал пушо Хумор гуфдиребугъо юре э хъэет онгур кошде воисде гуфдире ве песде ю кумеки сохдебугъо эри кошде тегъенгъоре.

– Бошгу, – хэнде-хэнде гуфди Рэхъмон. – Бигъил расуьт онгургъо. Эз дестуь мухурум.

Э хэндуйсдеки чумгъой Рэхъмон екем хьир биренбу, э ю денишире Хуморе хъэзиш оморенбу.

– Туьре имбуруз кор нисди э хъисоб? – пуьрси Рэхъмон эз Хумор. – Оло сохдере варасдейт. Нуьш е кем э хуне. Имуш эй зуригъо марасим капарус шендере.

– Шохъонгум зу биё, – евошлей гуфди Хумор ве хэнде-хэнде видовусд рафд э лой хунешу. Рэхъмон десе гъово гуьрде, жумунд.

– Зу миём. Е книг веги бигъил эз библиотека эй хунде. Островскире биёр, «Как закалялась сталь». Согъ боши, те шохъонгум!

Эз бисд минутиге, Рэхъмон суке шеи сетин э тен вери, гердеверие чекмегъой брезенти э пой вери, э е дес шопкере, э е десиге э бухче бесде, дедешу доригъо нунгъо чигъоре, эз келе рэхъ богъгъо эденбу зури-зури рафде э кор.

Э Дербенд ки бириге, дануьсдени чуйжиреиге рэхъ богъгъо. Эз ён есийв гуьрде, дуз тейте совхоз Карл Маркса

гирошде, диеш зулоте те куьндигьой Хошмемзуьл гIэре не доре гьони машингьо рафденуьт, жуьр-бе жуьрегьо: автобусгьо, грузовойгьо, легкойгьо, колхозигьош э кор э машиновоз рафденуьт. Оммо умогьойгьо гьеле э Дербенд гьейсэглэтинере хуно омбар машин небу. Омбаре колхозигьо э пееде мирафдуьт рэхь боггьоре. Себэхьгьой мунде не шохьонгумгьо рэхь боггьо гьечу одоми пур биренбуьруьт, чуйтам э руз мигид екиймуьн май кучегьой шегьер хэлгь пур бирениге. Пире, руьш верие мердгьо э келе килэхьгьоревоз не жогьиле хэндереуе гIов-гIэил, гIэруьс-духдер, ранги-рангие парталгьо вокурде, дуй э эеки мехсере сохде. Гьемин ужире бу и руз себэхь бисдуймуьн июниш. Э ён есиёв оморе расики, э Рэхьмон вохурдуьт Ахмед кук председатель колхоз Одигюзел, гудеге жогьиле колхози Рамазан, биё зен гьуругьии Анаханум э е десде духдергьой азербайджаниревоз, келе мерд Эсеф гьэлейхэнжели э гIэрей е десде духдергьой тати.

Рамазан гьемишеиней хуьшдере хуно эдебу мэгIни хунде. Уре раче сес вобу, ве у «сегогь» хунденге жун одоми лерзиренбу. Рэхьмон эденбу томоше сохде, чуйтам эз Рамазан пушо дебуьруьтгьо жем-жогьил ве гIэруьс-духдер сес мэгIнире шиновусде евош рэхь рафденбуьруьтге, хуб э гуш ишу дарав гуфдире сес Рамазан. Те богь колхоз рэхь кем мундебу. Рэхьмон эз дури вини, чуйтам бебешу ГIэзиз э звер гьендэгь поисде, томоше сохдениге э кор оморенуьтгьо членгьой бригадай хуьшдере.

– Баракеллогь ишмуре, – э руьхшендиревоз гуфди ГIэзиз, жогьилгьо куьнд биренге эз ю, – ишму сес мэгIни Рамазане шиновусде, кореш фурмуш мисохит...

– Эйчуь, лелей ГIэзиз, бегем иму дир оморейм? – пуьрси Ахмед.

– Мере сэгIэт нисди, – жугьоб до ГIэзиз. – СэгIэтме чуйшмеи.

У гьово гуьрд сер хуьшдере, бирмунд чуйшме хэйли звер вороморевугьоре.

– Кешит, вегирит машингьоре, капарус декинит, – гуфди ГIэзиз. – Ме песеде ихдилот мисохум эришму, чуйтам

иму э девр Никалай э богъгьой Менешир Огъо кор сохденбиримгъо мэхъэл торики-товуши, шуш нефес гуърде э кор оморенбиримге.

– У девр Никалай бу, лелей Гэзиз, – чумгьоре хэндунде мугу Ахмед, – гьони девр эн имуни, девр колхози...

Гэзиз дуразе руыш хуышдере сэхд гуърде, Гюси бире мугу:

– Эй бирорзере, мере гъэгър меди, бегем э богъгьой колхоз онгур эз хуыште вороморе. Гьери э вэхдию капарус меше, э вэхдию бил мезе, э вэхдию Гюв меди. Винуым умэхъэли, дуымбура, эз же мухуриге туь нун не онгур!

Рэхмон вини чуьтам бешу хуьршлуь биреге, мугу:

– Э бе, Гэзилгъо э туь дениширет, Ахмед эдей мэхсере сохде.

– Туыш лэглэй туьре ги, гьурумсогь! – мугу Гэзиз эз Рэхмон. – У э туьревоз мэхсере сохугу. Ме Гэзилле нисдуым. Ме ишмуре хуте мисохум, чуьтам зу э кор биьйтге.

Жогьилгъо винируьт ки келе мерд Гюси бири, гоф не сохдут. Гьер мерд машине вегуърде, капарус пур сохде, э душгъо гировунде, э кемер веноре, сер гуьрдуьг эри капарус шенде э сер тегьенггьой онгури.

Руз оmore-оморе эденбу лап герм бире. Пушой пишнеи бире Рэхмон сэхд эрэгь сохдебу, шопкере эз сер вегуърде, сер бирэхъне эденбу кор сохде. Песде эз лой дерьёгь е раче шогьвор омо, Рэхмон сере тик гуьрде мугу «Пегь, чуь рач серин бисдо». Богъгъо, Рэхмонигъо капарус шенденбуьруьтгъо, э пошней догь бу. Зофруво миденишириге эз унжо, хуб мивинири лос биригъо ковре дерьёгье, зофруи богъгъо не келе рэхь эз Дербенд э Белижи рафденгьоре. Рахмон е кем вэхд тик поисде, томоше сохде зофруи богъгъо ве фирегье дерьёгье, ебойге дирени эз келе рэхь чарусде э богь диромо е дуь – Гэсбе небесе линейка. Э сер линейка э ён председатель колхоз Ахмедов вобу е жогьиле одоми, пура сифет, тозе кастум э тен, когьозгъо э дес дери. Э пушорэхъуй Одигюзелигъо видовусд Гэзиз. Линейка оmore куьнд бисдоки. Рэхмон хуб дениши э тозе одоми э председателлевоз бугъо, шек сохд шинохэ сифети гуьфдире.

Песде угъо эз линейка фураморутки, тозе одоми гуфдики «Руз э хэйрбу, лелей ГЭзиз, кеф туь чуйтами», Рэхьмон кем мундебу хьэрои дешенде: «Эле, и Шиминики!» ГЭзиз гьул Шимире гуьрде, э лой Рэхьмон овурде, мугу:

– Э ёртуь мунди, э вишегьой Белижи, э вэхд бичингьо эз глов мар веди биребугьо, гЭзилле э гьэд глов дарафдебугьо, Мердэхэй Овшолум мара э хэнжелевоз зеребугьо? – пуьрси ГЭзиз эз Шими. – У гЭзилле ини, Рэхьмон кук мени.

Шими шори сохде, куьнд бисдо, дес кеши эри дес Рэхьмоне гуьрде. Рэхьмон дениши э капарусевоз пури биригьо дес хуьшде, гьул хуьшдере кеши э лой Шими.

– Иму е кем вэхд э еки э школаш хундейм ки, – гуфди Шими.

Э ёр Шими омо у е кем вэхд э школа хундебугьо, песде э Масков рафде эри хунде э ГЭсоилевоз э Марасейка вохурдебу...

– Туь имогьой э же бире, бирорзере? – пуьрси ГЭзиз эз Шими.

– Э наркомзем Догьисту,

– Агрономи туь дие?

– Эри, лелей ГЭзиз. Оморем богьгьошмуре эри дире. – Песде э лой Одигюзел денишире, мугу: – и куьгьне богьгьои дие, хьовир Ахмедов?

– Инжо гьеле куьгьне богьгьои, – жугьоб до Одигюзел. – Тозегьо, рядовой кошдеймгьо, э лой зофруни.

Одигюзел, Шими, ГЭзиз дарафдуьт э гЭзрей тегьенгьо, Шими гьуз бире, сер гуьрд эри дире, чуйтам бегьер гуьрдетге тегьенгьо, вини ченд хуше э гьер тегьенг вериге, чуйтам капарус шенде омориге.

Вэхд чи хурдей пишнеи биребу. Колхозигьо кура бире э серини, э зир луьегьой келе тутдор, се одоми, чор одоми ни суьфре дешенде, эденбуьруьт нун хурде. ГЭзруьс-духдер эз мерд-муле жейле бире, гьирогь кеширебуьруьт хуьшдере, нуьшде, Шими е келе чор куьнже сенгьэ доноре э зир, нуьшдебу э ён ГЭзиз нен Одигюзел. Э гоф сохдеки э Одигуьзелигьоревоз, Шими эз зир чум диренбу, чуйтам дуь

жогъиле гІэруьс э еки гуши-гуши сохде, э ю дениширен-
буьруьтге.

– Шинохдени киниге, Дербендимуни эй, – эдебу гуф-
дире еки, эз зир чум хэндуьсде

– Гьеркиш гьисди, кидан бебей ченд гІэилиге, – жугьоб
до униге.

– Эле, вой эй нохогьой бирорунме киниге, – мугу
суьфдеи духдер, жэгъли кешире э сер хэгьергили, – бегем
ме э у дуьлевоз гуфдиренбуьруьм!

Игьо игІэре гоф сохде, нун хурде, Нэхьум, е дуразе чу-
бугь э дес дери, шуш нефес гуьрде, куьнд бисдо э ён Оди-
гюзел, э гуши-гуши чуйниге гуфди, песде гьемееки ви-
нуьруьт эз чум Нэхьум чуйтам гІэрс омоге. Одигюзел гьее-
бо эз жигей хуьшде вэхуьшд, э мэхьтелиревоз денишире э
Нэхьум мугу:

– Туь мэхсере сохде, небуге егІэлмиш бирей!

– Эле, туь чуй гуфдире. хьовир председатель, э ужире
коргьоревоз мэхсере мибу?

ГІэзизигьо э мэхьтелиревоз пуьрсиренуьт:

– Чуй бири бегем?

– ДовгІо, – мугуиге гирисдере хуьго гуфди Одигюзел.

Суьфде омборгьо бовор не сохдут. Угьо дануьсден-
буьруьт Нэхьум мэхсеречини, кими мэхьэл одомире фур-
мунде. Песде дируьтки чуйтам Нэхьум могьбул поисде э
ишу денишириге, гьемееки дуьлхуьрд бисдорут. Э и туьтем
эз лой совхоз Карла Марксиш одомигьо оморут. Хэбер ра-
сундут, ки шову пушой себэхь гьушунгьой фашистская
Германия довгІо вэхузунде, шишире э хоригьойму диромо-
ри гуфдире, самолетгьой Германия э сер шегьергьойму
бомбагьо шендет гуфдире.

– Бебейме вой, – гуфди ГІэзиз, – гене довгІо!

Одигюзел гІэребечире хьэрой зере, мугу:

– Зу бош, линейкаре хьозур сох, – песде э лой Пэ-
зизигьо денишире, мугу: – Ишму паника не сохде, кор-
ишмуре сохит, ме не агроном бурайм гьери э шегьер, би-
ней коре даним. Хьовиргьо, дуьл ишмуре гурунд месохит,
кор ишмуре сохит.

Одигюзел не Шими э линейка венуыште, рафдуэт э шегьер. Э и вэхд эз репродукторгьой радио, э кучегьой шегьер вобугьо эденбу зур бе зур сес оmore, чутьам фашистгьо дуьзде хуно шиширет э хориму диromоретге, чутьам Красная Армия тембихь дорениге гьушунгьой фашистгьоре, чутьам угьо эз ченд жигегьо серхьэд имуре гиросдетге. Эз и сесгьой радио, эз гьовой хэлгь э кучегьой шегьер кура биребугьо, Одигюзелигьо ёгьинире дануьсдуьт.

– Ижире коргьо, хьовир Юсупов, – гуфди Одигюзель эз Шими, – довгюш бисдо.

– Эри, – сере гьуз гуьрде, жугьоб до Юсупов. – Меш гьечу буге биё вогордум э Махачкала. Командир запасуьм ме. Э военкомат биё бурам.

Эз дуй сэгьэтиге Шими э вогун вобу. Ченгьэде машин зури-зуриш рафденбуге, Шими гьечу дануьсденбу ёвош-ёвош эдей рафде, гьечи дуьл энэ эденбу тэгьди сохде. Э и дэгьдэгьэ э пушой чум эн у оморут поисдут самолетгьо, эз гьовой бомб шенденуьтгьо, салдатгьо э сер танкгьо гранат шенденуьтгьо, дигьгьо, элов гуьрде сухденуьтгьо, э ёр эн у омо жогьиле зению, духдерлею, военкомат, жуьре бе-жуьре суротгьо эденбуьруьт гиросше эз пушой чумгьой жогьиле агроном.

Шими эз пенжерей вогун дениширебу э торик биренбугьо гьово, э тек-тук веди биренбуьруьтгьо астараягьо.

Гьемин и торики шохьонгум Хумор э лерз офдоре, поисдебу э пушой гьопуй хьэет, дениширебу э вогошдей Рэхьмонигьо.

БУРА, РЭХЬ НИК...

Сер шев бу. Божи дедей Рэхьмонигьо э и песини рузгьо, довгю сер гуьрде эилоревоз гьошдуьлу биребугьо, эз пушотейней хуьшдеш лэгьэр биребугьо, гьуьж диromорейгьой сифотию гужлюь биребугьо, лампей электрире сунде, э пушой пенжере е келе эдиоле кешире, нуьшдебу дес э чуне веноре э вараюнде хуней хуьште. «Могьгьул эз у

рузгъо э и рузгъо оморебирим расире», – гуфди э дуьл хуьшде Божи. Расдекиш, пушотеине рузгъой Божи нен ГӀэзиз эже и рузгъо эже. Э жигей пелуь-пелуье ризе-ризе порхолле келе гуьле-гуьле сумогъ, гьипгьирмизи, гӀэтоше хуно сухденбугъо, э жигей ленге хуьрде столле келе стол, дегуьрде гьисдигъо э зар-зарие серстолиревоз, э жигей тӀхчине – гузги дерие фирегъе шифоньер партали, эжигей мегез хурде куьгъне гузги дивори раче трельяж эн гузгии. Э сер радиой дивори приемник, тозе патефон, рач вараюнде оморе сипре краватгъо, э сер краватгъо холинчегъой тикини... Гьемей эн и чигьоре ГӀэзизигъо сохдебуьруьт э колхоз кор сохде бӀгъдо. Кукиш оморе расире, пушой домор сохде бу, духдер уже гӀӀруьс биребу. Чуь хубе руз оморебу эри э жогьили руз не диребугъо, етим келе биребугъо Божи. Чуьтам ниесде дерд кешире у, эхи довгӀо дердгъо овурдебу эри хӀлгъ, эхи е теке куклею РӀхьмониш себӀхь миесде рафде э довгӀо...

Гьечи дес э чуне нуьшде э хуне, э ёр эвурде гиросше рузгьоре, Божи эз хьзет е раче сес мӀгӀни шиновусд.

Бура, рӀхь ник, шор биевош туь ёр ме,
Э туьревоз эдей рафде и дуьлме.
Эн туьни ёр, гьемей жунме, гӀуьмуьрме,
Вогорд биё, дениширем, соймиши.

Божи э пой вӀхушд, гьутинере э пенжере вено, мугу:

– Вой эй ме, Хумор эдей хунде и мӀгӀнире эй РӀхьмон...

Песде э бел келегьэиревоз гӀӀрс чумгьоре темиз сохде, гене оморени нуьшдени э хори. Эз хьзет гене оморени сес мӀгӀни.

Дуьлме герми туь могорди гуфдире,
Игид бегем эз дес дуьшме офдоре,
Э синейтуь орденгьоре веноре,
Мией дуьлшор эки ёртуь, соймиши.

Пэхъни мебош э песогоь, э куьнжгьо,
Варас женге, биё гене э инжо,
Чуме рэхуьм, дениширем, соймиши.
Эйтуь Ватан кумек мубу э унжо,

И гофгьоре шиновусде, дуьл Божи гурунд бире. У гене гирисде, гIэрс темиз сохде, гуфдирени:

– Войш, дедей гьурбу эри туь, хэлефме. Жунлей деде-ещ, ношумолеюреш мибери э хуьшдеревоз.

Э и туьтем э хуне дироморени ГIэзиз, килэхьэ эз сер вегуьрде дуллу сохдени э гьиче, жибгьой гьобой хуьшдере буш сохде, гуфдирени:

– Гене чуьни, духдер гьэбиле, гьош-гьобогь туь имогь-оиш дуз не бири?

Божи шефд денишире э гьуьндурье балай шуввер хуьшде, гуфдирени:

– Весси, весси! Гьош-гьобогь дуллу не бире, вэхушде ни вежегьуьм. Э чуь гужгьо, чуь бологьоревоз е теке куке дошдем, келе сохде. Э той бэхдевере дедегьо мереш имогь-ой е шори дире, гIэруьс э хуне диловунде воисденбу. Оморе расире офдуме кукме эдей э довго рафде, гIов-гIэтош миёсде берде Гитлере э гьисди кес юревоз, э кук духдер бебеуревоз. Ме гьеле гьош дуллуш не бошум!

ГIэзизе воисд хоши гуьруь зене. Куьнд оморе э ки ю, мугу:

– Ой зен, чуь биё сохде биёв, дие и кор бири. Е айму нисди. Гьемей гIуьлом э гьэд гуниле барут дери гьей-могьой.

Божи дуь десе веноре э сине, э гьово денишире, мугу:

– Худо гьечу сохо ки, Гитлер гунилее сине гердо э кук духдер бебей хуьшдеревоз!

ГIэзизе хэнде гуьрд. У мугу:

– Туь лово не хосдекиш мубу. Бегем э метелегьо не шиновусдей: гьерки эй кес чол векед, ю мофдону гуфдире.

Божире воисденбу чуь буге гую, винирени Рэхьмон ди-ромо э хуне сер бирэхьне, сипре ризе-ризе шеи э тен, е гулиш э десию дери.

– Хумор бу, хэлефме, э туьревоз? – пуьрси Божи.

– Эри.

– Огол зере эй чуй не дировунди э хуне? – гуфди ГӀэзиз.

Божире гъэгър омо, шефд дениши, мугу:

– Э мерд, ме эдем дире, туь келе бире-бире, эдей эз эгъуьл сук бире. Духдер хуней хэлгъ мэхуьзуь э хуней кук мидиров!

– Эй духдер гъэбиле, – хэндуйсд ГӀэзиз, – эгъуьлме сук не бири, туь пир бирей. Эз куьгъне девргъо гоф сохде туь.

– Э-э-э, – шефд денишире, мугу Божи, – э туьревоз эй гоф сохде мере рури нисди. – Э лой Рэхьмон денишире, мугу: – гъэдой туьре вегиром, е гоф гуьом этуь, гъэгъри мо-бош.

– Гу, дедей.

– Туь имогъой, рэхъ туь ник, эдее рафде. Дедей миро туьре...

Покурдени гӀэрсгъой чумгъой хуьшдере.

– Э зен, – гӀоси бире ГӀэзиз, – гӀэрс тигъи месох э рэхъ гӀзил!

– Туь гоф месох! – хьэрой вегуьрде Божи э сер шуьвер, песеде э Рэхьмон денишире, гуфдирени: – Биё туь хэлефме у духдер хэлгъэ неимид-неимид мегъил, биё уре имишев эй-туь хосдехунд сохим бигъилим.

– Туь не гуфдирекиш Хумор миденуьшуь э у, – гуфди ГӀэзиз.

БожигӀоси бисдо, чумгъою хун вечи мунд.

– Э мерд, бебей туь э гъовре сухо, туь э жигей хубе рэхъ норе эй гӀзил туь, эз рэхъ ведешенде юре?

Дер вокурде оmore, шуш нефес гуьрде э хуне диро-морени Гуьлбике. Э тению дуразе булиши маркизет, э сер ю ковре келегъэи, дуь гуьл гъутинею тов-тови.

– Вой эйме гердо, туь себэхъ рафдени, Рэхьмон?

– Эри. Гъеме эдей рафде, меш эдем рафде.

– Вой эй дедей Рэхьмон, – гене чумгъоре покурдени Божи, – эдей рафде. Имуре воисдени имишев сэхьибгъой Хуморе виним, гӀэдот гӀуьлом гъисдигъоре хуно хосдехунд

сохим, е чи дегирим э сер Хумор. Туь бура ебо, зу-зу – сер тен туьре дегиш сох, чуьш бисдоге эй гІэруьс хосде эдейт дарафде.

Гюльбике ченд гиле лово хосде эри Рэхьмон, шори сохде, вадарафдени э куче. Шегьер торик бу. «Кур гердо чумгьой Гитлер, – гуфди э дуьл хуьшде Гюльбике, – гІуьломе э торики дегьишд».

– Э Гюльбике, пой меш биём э туьревоз, духдерме, – эз песо хьэрой дешенд ГІэзиз.

Рэхь эн угьо бу эз лой кантор колхоз. Оморе э кантор расиреки, ГІэзиз мугу:

– Туь е минут пой, ме гьери вуьнуьм Одигюзел дериге. Гьемин Одигюзелиш, Бебеш, бухгалтер колхозиш нуьшдебуьруьт э иловлей стол, эденбуьруьт хьисобгьо сохде. ГІэзизе дире, Одигюзел мэхьтел мунд, мугу:

– Хэйр гердо, ГІэзиз, туь э и дири э чуь гьурлугь оморе-рей?

ГІэзиз екем э хуьшде домунд, думит сохд, чуьтам гуьге, песде э Бебейгьош денишире, мугу:

– Себэхь гІэил эдей э довгІо рафде. Имуре воисдени имишев духдер гьуншире хосдехунд сохим эри Рэхьмон. Дануьсдиге, биё туьш э лойму.

Гофгьой ГІэзизе шинире, Одигюзел шори сохд, оммо дуьл Бебе варафде-фирамо, мугуиге э мазалай Бебе е кутуки раси. У шек сохд, ки Хуморе эдет хосде гуфдире.

– Туь дануьсдени, Одигюзел, – гуфди ГІэзиз, – Рэхьмон не Хумор эз гьаилировоз экинуьт...

– СэгІэтгьою ник бу, – гуфди Одигюзел.

Гьемеш шор бисдорутге э хэбер ГІэзиз, Бебе пешму бисдо, гьошгьою дуллу. ГІэзиз вадарафдки, Одигюзел эз Бебе хьисоб эз подвал доре шоробгьоре пуьрсики, Бебе гьэриш-гьэриш сер гуьрд эри жугьоб доре.

– Дивисд литире э Тенхьум дорей эй фурухде? – гуфди Одигюзел.

– Эри, – жугьоб до Бебе.

– Имогьой ченгьэде биё домуну туьре эз сиегье шороб?

Бебе э думит домунд, хысобгьоре фурмуш сохд. Оди-
гюзел гIоси бисдо:

– Бегем туь хысоб туьре ние нуьвуьсде!

– Нуьвуьсденуьм, – жугьоб до Бебе, эз куьф ведешенде
книжкере.

Тейте Одигюзел кор хуьшдере варасде, ГIэзиз не
Гуьлбике вогошдуьт, хьозури ишуре винире е чорек шороб,
е дугуьр крепдешин эй гIэруьс вегуьрде, песде гьерсееки
дарафдуьт э хуней Хуморигьо. «СэгIэтию ник» – гуьфдире, э
посой ГIэзизигьо вадарафд Божиш.

– Рэхьмон э хуне де? – пуьрси эз куче Ахмед.

– Эри, эри, дара, хэлефме, – гуьфди Божи.

– Диро, Ахмед, – шори сохд Рэхьмон, гуьл Ахмеде
гуьрде, гьери, чуй хэбери? Нуьвуьсдуьт туьре э артеллерия?

– Эри. Туьш миесди э имуревоз э артеллерия оmore.

– Чуй бешгьэи, – гуьфди Рэхьмон. – Э гьер жоиш гьур-
лугь сохдим, гьэрд имуре биё дим. Себэхь рафдегоргьо ом-
бари?

– Хэйли одомини. Пэилгьой колхозини, корсохиьой
рэхь мошини. Эз завод «Огнини», студентгьои, оммо гьо-
боне Бебе когьозгьо омурди, дуьлию хэреби гуьфдире. Эдей
гIэмелгьо сохде.

– Нибу эде, – гуьфди, Рэхьмон.

– Ечи ме дирем.

– Эй руз э сер вилоет иму дуьшме оморигьо руз, неу-
жели гьисди ужире одомигьо энжэгь эй жун хуьшдере
дошде хьэрекет сохденуьтгьо?

Ахмед хэндуьсдени.

– Беге гьеме одомигьо еки бире? Пенж энгуьшд одо-
миш ежире нисди.

Рэхьмон э думит домунд, сере жумунд.

– Э Рэхьмон, бебе оголи туьре, – омо сес Гуьлбике эз
буру.

– Чуйни? – пуьрси Рэхьмон, э буру ведироморе.

– Оголи!

Гуьл Ахмеде гуьрде, Рэхьмон дарафд э хуней Хумо-
ригьо. Э сер суьфре нуьшдебуйруьт Одигюзел, ГIэзиз,

Гуьлбике, дуь мерд-одомигьой Хумор, э ён кинле нуьшде эденбу гушдгьо буржунде дедей Хуморигьо Мелке. Хумор сере гьуз гуьрде, сифете э косинкеревоз пэьни сохде, нуьшдебу э е куьнж хуне. «Оморут, – гуфди Одигюзел, – вегирим имогьой пейлегьоре омборекбу сохим, шоре метлебгьо хогьим эри гьэруьс не домор».

– Э шоре метлебгьо расойт э гьеме дигьгьо – жэгметгьоревоз, – гуфди Мелке.

Гьеле гьово гуьрде пейлегьошуре не хурдебуьруьт Одигюзелигьо, э хуне диромогьо Нэхьум.

– О – омбарак бу, сэгьэтию ник бу, эри небирегоргьош гердо!

Одигюзел э Нэхуьм денишире, мугу:

– Туь гене пиёни?

– Эз же, дори мере бегем гьобоне Бебе, складчи туь! Ме е пейле э хуней Писэхь – гьэндейгьо хурдем. Кук бири гьэруьс эн уре, э омборек бу рафдебуьруьм.

– Дие гьечу буге нуьш, – гуфди Одигюзел, – декинит гьери е пейле эри Нэхьумиш!

– Гьечи дие, – шори сохд Нэхьум, – гьэдой гьэилгьой туь биёво э синей Нэхьум.

Хурдени, кун пейлере моч сохдени, песде взхуьшдени, диги-диги зере вежегьисдени. У песде э кин Рэхьмон ней Ахмед куьнд бире, гуфдирени:

– Ишму себэхь, Рэхьмон, эдейте рафде. Худо э гьулгьошму гьувот дешено. Фашистгьоре куьшде, шор биёвошит э кин бебегьо, дедейгьошму. Омон, жон Рэхьмон, дуьл туь динж бошгу. Хуморе иму согь-саламет мидорим эй туь. Э жун тэхьле руригьой холей Мироти!

Хумор хэндуьсдени, Мелке э зир зугьу гуфдирени: «Луьхьлуьхьуьт дараво э у руригьой туь, гене пиёни»...

Хэйли шев рафде, гьуногьгьо согьбоши гуфдире, э сэхьибхунегьо сер зере, вадарафденуьт. Себэхьими Рэхьмонигьо, Ахмедигьоре эй рэхь сохде гьемееки рафденуьт э вокзол. Оморени э вокзол Бебеш. Э дури поисде, у дирени, чутьам гьирке сохде, гирисдениге Божи, чутьам гьэйбегьэйб, сере гьуз гуьрде гьэрсгьой чуме темиз сохдениге Ху-

мор. Гъип-гъирмизи биренуът чумгъой куьгъне партизангъо Одигюзел нен ГІэзиз, эн гъемме инжо кура бирегоргъо, рэх сохдегоргъо. Энжэгъ Бебе э тегъними поисдебу, дуразе папрусе э лэгІэ доноре. ГІэре бир у чуме чару сохденбу э лой Хумор эз зир чум дениширенбу э Рэхъмониш, комики э сер пилонконгъой вогун поисде, э Хумор денишире, десе жумунденбугъо ве мижегъой чумгъой хуьшдереш хуьсуьндебугъо, гІэрс оmore тигъи небу гуфдире.

– Бурайт, рэхъ ник, шор биёвошит! – гуфдурут рэхъ сохдегоргъо, паравоз дуду зере, бугъ хьэрзо сохде, машин э рэхъ офдоренге.

ГЪЕР МЕРД Э НУБОЙ ХУЬШДЕ

У руз гъеминон, довгІо сер гуьрдебугъо, Шими вогошд эз Дербенд, рафд э Махачкала, эз машин фураморе, шохъонгум торикиш буге, ебо э хуне не рафд, видовусд э военкомат рафд.

– Ме политрук запасуьм, – гуфди Шими э дежурни командир вохурде, – ме хьозурум эри рафде э довгІо.

Дежурни фегъм сохд карточкегъой Шимире, вини документгъоре, мугу:

– Ишмуре броняи, хьовир Юсупов. Герек бисдоге, огол мизеним.

Шими сере гъуз гуьрд, думит сохде мугу: «Э и руз, четине руз, фашистгъо э сер Ватан иму омorigъо, ме э хуне чуйтам нушуьм?» Песде гене чарусде пуйрси эз дежурни:

– Э военкомевоз гоф сохум, белки фирсо мере?

Дежурни хэндуйсде, мугу:

– Хьовир Юсупов, герек бисдоге, огол мизеним. Согъ бошит!

Шими сере гъуз гуьрде, вадарафд эз военкомат, рафд э хуне. Гъово сэхд торик бугеш, зен Шими Сипро, чуйкле духдерлей хуьшдере э гъужогъ гуьрде, могъбул поисдебугъо э домой дер гъопу, шинохд эз сес пойгъо шуьвере.

– Папа омори, папа, – гуфди у э гІэил. – Иму пара бисдоримки. ГІуьломе думон дегуьрди, эжеи туь, геде?

Шими вегуьрд духдере э гъужогъ, моч сохд, мугу:

– Гъичиш нибу, Гитлер хуьрд мисоху кемер хуьшдере.

– Себэхъ туьш рафдени, папа? – пуьрси гӀзил, Шимий-гъо э хуне диромореки.

– Гъеле себэхъ ние рафденум, духдерме, гъеле э китуйнуьм.

Не себэхьиш, не персебэхьиш гъеле Шимире военкомат огол незе. У рафд э кор хуьшде, гъемишенере хуно рафде оmore сохд э районгъо, э колхозгъо. Сери ебо радио шиновусде е небуге э газет хунде фашистгъо гене е шегъеригеймуреш вегуьрдет гуфдире, Красная Армия гужлуье оборонительни женгъо эдей берде гуфдире, дуьл Шими пар-пар мисохд. «Те кей, – гуфдиренибу у, – Киев, Минск, Днепропетровск»... Омо гъеминониш гирошд, Шимире огол незе военкомат, поизиш омо. Фашистгъо э Ростовиш оморут расируьт. Энжэгъ имогъой нубо оmore расиребу э е паре э запас мунде одомигъо. Омо нубо раси э Шимиш.

Эй Шими эз военкомат хэбер омогъо, у э хуне не добу. Э песини рузгъой Октябрь э командировка рафде э район Дербенд, у оmoreбу э Эгълеби.

Хинике руз бу. Асму сиетов зере, эз гъово эденбу хуьрде-хуьрде чиг рихде. Шими э линейке венуьшде, э посой гӀзребечи нуьшде, гердевуней палтуй бобрики хуьшдере вешенде, шопкереш сэхд шиширебу э сер гъиргъире муйгъой сер хуьшде. Линейке рэхъ богъгъой Дербенде гирошде, э куьндигъой мост Рубас-чой оmoreбу расире. Эз мост э гирошдеки, дирени еки э кул гӀэсб вери, плац брезенти вокурде, гъирмож э дес дери эдей гӀэсбе гъей сохде.

– Ини, председатель колхозиш э чули, – гуфди гӀзребечи.

Шими хуб денишире э гӀэтлуь, дирени ГӀэсоили. Мэхътел мунд Шими. Эхи у шиновусдебу ГӀэсоиле эз партия ведекуьрдет гуфдире. «Веди биреники гене партия э ГӀэсоил ихъдибор сохдени, гъечи председатель колхоз нориге юре» – думит сохд Шими ве шори сохд, дануьсде и коре. Песде, куьнд бире эз гӀэтлуь мугу:

– Руз эхэйрбу, лелей Гэсоил, иму э китуь э колхоз эдейм оmore. Ме дануьсдеш ние дануьсденбуьруьм туь председатель биреире.

Гэсоил дениши, шинохд Шимире, гьуз бире эз сер гЭсб, дес до гьуногэ.

– Эри, бирорзере, председателуьм, – Шими хуб денишире э сифет Гэсоил, гузетиш сохд, чуйтам пир бириге у, чуйтам дерзе-дерзе тик вороморетге сипре рушгьо э лэггэре сифетию, чуйтам доруне дарафдетге чуйкле чумгьою. Гэсоил вини чуйтам Шими денишириге э ю, гуйге варасире э дуьл Шими деригьо гофгьоре, мугу:

– Хэлефме, довгои гьони. Жогьилгьо э фронт рафдет. Э колхоз домундет пире мердгьо не зенгьой хэйлогьи, хуьрде-хуьрде гЭиллегьо. Четини хоригьоре гьурлугь сохде, э въздию коргьоре эри варасде эз сер ние берденим. Гьеле тум поизиреш кошде не варасдейм.

Дие Шими э дигь не рафд. Мугу:

– Биёйт гьери кошде хоригьоре виним, кошде не оморигьо хоригьореш бирмун э ме.

– Егиле мурафдим э хуне, нун чи мухурдим дие, – гуфди Гэсоил.

– Песде, лелей Гэсоил, песде, – гуфди Шими. – Биё ебо кор имуре варасим.

– Гьечу буге бригадиреш огол зеним, – мугу Гэсоил.

– Бошгу.

Дуз те шохьонгум Шимийгьо гешдуьт э зимигьо. Энжэгь торик биренге оморут угьо э дигь, кура сохде, гоф сохдуьт э бригадиргьо, активистгьоревоз, песде Гэсоил теклиф сохд Шимире э хуне.

– Кифлетме э Дербенди, – гуфди Гэсоил, рэхь доре Шимире, диrowунде э сара хунелей гуьли, э диворгьой комики э рафгьо вобу жерге-жерге бодиегьо, бишгьобгьо, э хорию сипре ризе-ризе порхол не нимдергьо, – инжо ме э кироюм, э хуней эн и келе зен.

Эз доруни хуне ведиромо е пире зен, шев э хэйрбу до, мугу:

– Хьэлол гердо туьре хурде ширгьой дедей, чуьтам тоб доре туь согь руз нун не хурде!

ГӀэсоил чумгьоре хэндунде, мугу:

– Ме э шуьгъэм дедей омбор хурдем. Туь имогьой, холей Милко, эриму е чорек шоробиш, эзу герме нунгьой-туьш биёр...

Келе зен вадарафденге, Шими мугу:

– Чуьтам бире, лелей ГӀэсоил, кифлет э Дербенд, туь инжо э дигь?

– Ки дануьсде те кей ме инжо мибошумге? – гуфди ГӀэсоил. – Дуьл ме эдей пара бире, мереш воисдени э фронт бурам э жигей Бенево кукме поюм, гъэгьре эз фашистгьо ведешенуьм...

Дие ГӀэсоил гоф сохде не дануьсд. Шими вини, чуьтам чумгьой эн у тар бисдорутге, чуьтам мижегьой чумгьою вежегьисдуьтге. Шими сере гъуз гуьрде, мугу:

– Белки, лелей ГӀэсоил, Бенево согь бу, эйчуь фикир сохде?

– Чуьтам согь мубу, хэлефме, у э граница бу, э ён Брест-командир погранотряд бу. Гье у суьфдеи рузгьо пуч бири. Эриму извещениеш омори. Оммо ме э дедешу ние гуфдиренуьм.

Шими дие гоф не пуьрси. Келе зон диromo, суьфре дешенд, тозе нунгьой тонуи не вобуржунде картушке но, буржунде таранкегьо не глов гуьрде керевуьзгьо но. ГӀэсоилигьо гьеле суьфделе сер гуьрдебуьруьт эри нун хурде, эз сельсовет шуш нефес гуьрде гъэреулчи омогьо.

– Э ГӀэсоил, эз шегьер телефон зерет. Агрономе эдет гешде, Юсупова.

Шими усэгӀэт э пой вэхуьшд...

– Пой, меш эдем оmore, – гуфди ГӀэсоил. Шев гъэдерсуьз торик бу. Маладгьо, луьхьмегьоре шишире, Шимийгьо чуьтамиш бисдоге оморут э сельсовет. Шими вегуьрд трубкей телефоне.

– Менуьм, Юсуповуьм... чуй? Эз Махачкала? Гье... Военкомат оголи? Гьо-гьо... Бошгу... Оморум...

Телефоне норе, Шими дениши э ГӀэсоил.

– Нубоймеш омори. ГЭребечире огол зере гереки.
ГЭсоил гьэл дешенд э герден Шими, моч сохд юре.

– Шор вогордош, хэлефме!

Не денишире э торики не малад, гье э и шев Шими во-
гошд э Дербенд, эз Дербенд э Махачкала.

Эз дуь рузиге у э е ченд хьэрмэхьойгей хуьшдерево, э
вогун венуьшде, эз лой Боку, песеде э пирохутевоз те Крас-
новодск эз унжо гене э вогуневоз рафдебу э Урал, э учили-
ще. Эз лой Ростов рэхь небу, чуьнки э Ростов оморе раси-
ребуьруьт немецго.

Э ВИШЕГЬОЙ УРУСИЕТ

ГЭзизе хундогор, эгер туь бирейге э хоригьой Уру-
сиет, э ГЭрей Масков ней Ленинград, э лойгьой Калинин
нен Новгород, э куьндигьой дерьёгь Селигер е ненге нуьке-
рей Волга сер гуьрденигьо жигегьо, биё вини чуьжире келе
буьзуьрге вишегьоютге унжо, чуьжире раче мержгьо ве
меидузигьо яравуш сохденуьтге у хоригьоре, чуьтам э не-
фес одоми мегЪжуьмлуье эвир дироморениге. Оммо Шими
омогьо взхд э и жигегьо, суьфдеи рузгьой маиш буге, зевер-
сергьой гьуьндуре доргьоре ригагьой чуьшмеш тимор со-
хденбуьруьтге, эвир гьово инжо темиз небу. Гьушунгьой
фашистгьо э ён шегьер Старая Русса оморе ведироморе,
Красная Армия тембихь доре поюндебу немцгьоре инжо, ве
сес тупе-туп, туьфенг, миномёт, сес танкгьо ве самолетгьо
гЭре не доре лов биренбу э вишегьо.

Шими училищере варасде, оморебу э Северо-Западный
фронт шеи – шовол воени э тен вери, пилотке э серию, э е
дес чамодане гуьрде, э е десиге шинеле, у эз машин фуру-
море, эз келе рэхь чеп зере, э више дарафде, зури-зури рафд
э лой штаб фронт. Дуьл эн у эденбу гуп-гуп сохде. «Э
фронтиш оморум», – гуфди у э дуьл хуьшде. Е хэйли рэхь
рафде бэгьдо у вини э гьэд више чуькле хунелегьой тэхдеи-
ре, э раче бе рачею вохурд е красноармеец, комики бирмунд
э ю э коми хунегьо деруьтге корсохгьой политуправление.
Инжо Шими миёсде доре когьозгьой хушдере, эз инжо уре
миёсдуьт фирсоре э часть.

Дежурный командир дефирсо Шимире э ён батальонный комиссар.

– Унжо батальонный комиссар Фомичев дери, – гуфди дежурный, – дара э у ди когъозгъой туьре.

Шими дироморе сэгІэт белли, до батальонный комиссара, э сифет ю дениширени, шинохэ одомире хуно омо эри ю очугъэ сифетию, шоре чумгъою, зерд тегъере муйгъою ве чухури добугъо э расди гъутунею... «Э же дирем бу ме ире?» – Думит сохд Шими.

Фомичев э тигъэтевоз хунд когъозгъой Шимире, ви-ники у эз Догъистуни, дербендини, шори сохде мугу:

– Хъовир политрук, туь дербендини?

– Эри, хъовир батальонный комиссар.

Фомичев эз жигей хуьшде взхуьшд, куьнд омо эки Шими, эз гъулюю гуьрде, нуьшунд юре э сер скамейка, юш нуьшд.

– Туь мере ние шинохде, меш эхи э Дербенд кор сохдем, секретарь райком бирем е взхд...

Шими имогъой сер гуьрд эри шек сохде э же дириге батальонный комиссара.

– Дан ки, хъовир Юсупов, меш эз хоригъошмунуьм, – гуфди Фомичев.

Песде э пой взхуьиде, рафде э жигей хуьшде нуьшде, мугу: – Гъери гу. Кей оморей эз Дербенд, чуьтами гъони унжо... Кире шинохде туь...

– Ме, хъовир батальонный комиссар, э Дербенд кор ние сохденбуьруьм песини салгъо. Э Махачкала кор сохденбуьруьм. Оммо пушой э армия оmore, рафдебуьруьм э командировка. Э колхоз рафдебуьруьм, э Эгълеби, унжо председатель колхоз ГІэсоил Бинаеви.

Нум ГІэсоиле шиновусде, Фомичев шори сохдере хуно бисдо.

– У редактор газет бугъо, – гуфди Фомичев. – Чуьтами кор эн у, э партия восстановить сохди уре?

– Миьсд восстановить сохде, – гуфди Шими, – эз у гуфдиребуьруьт бура е кем председатель колхоз кор сох, бирмун хуьшдере э кор... Омо имогъой довгІош бисдо. Э

колхоз мердгъош не домунди. Четини кор колхозиш. Гъеле гуиге у мунди беспартийни.

Фомичев э думит домунд, чуь кор буге э ёр оворд, сере жумунд, мугу:

– Бирени, э сер одоми кор оморени. Оммо Гэсоил темизе одомини.

Хэйли ихдилот сохде э Шмиревоз, Фомичев егилейгеш когъозгъоюре дире, мугу:

– Эйме оморенигъо, хъовир политрук, туь стихигъо нуьвуйсденбири, э газетгъо ме нум туьре омбар хундем...

Шими гэйб кеши, гъирмизи бисдо, сер фушенде, мугу:

– Гэре бир нуьвуйсденбуьруьм.

– Гуш вени гъечу буге, – гуфди Фомичев, – э фронт иму тозе армия гуьрд бири. Э у армия биё газет ведиров. Унжо одомигъо гереки э газет. Мурай корреспондент кор мисохи...

Шими мэхьтел мунд.

– Эхи мере э женг дарафде воисде, э боевой подразделениегъо. Ме э довго оморем.

Фомичев хэндуьсд.

– Редакцияш боевое подразделениеи. Гъони э у редакция е писатель эдей рафде, маскови. Гьердуьшму эеки мурайт.

Фомичев зинг зере, огол зе дежурнире, до когъозгъой Шмире.

– Ги, нуьвуйс эри политрук Юсупов направление э редакцией армейский газет. Э писатель Масловевоз эеки муьфуьрсит.

Песде дес Шмире гуьрде, мугу:

– Согъ боши, эй дербендигъо эз ме Шолум муьнуьвуйси. Эри Гэсоил ёгъин!

Бэгъдовой чор рузиге, себэхь-себэхь, Шими э кишд бесде тапинжей «ТТ» – ре, эз душ гировунде сумкей алатире, э дес гуьрде картай хоригъой Северо-Западе, эденбу эз Гэрей вишегъо эз ён болотагъо – лухьмегъо рафде э лой пушои жергегъой фронт, эз комилоки э гуш Шими оmore дарафденбу сес тупе-туп, сес бомб шендегъо эз самолетгъо.

Имбуруз е ченд дивизиягъой Красная Армия миёсде наступление сер гуърде эри зере ведешенде эз ён Старая Русса жиге гуърде нуьшдебуьруьтгъо гъушунгъой фашистгъоре. Редактор газет огол зере э ки хуьшде, буйругъ дорёбу Шимире бурав э еки эз дивизигъо, гъе имбуруз нуьвуйсуь, а газет фуьрсуй статья. Шими гъеле э довгъо суьфделе бу, у э газетиш суьфделе сер гуърдебу эри кор сохде, у ние дануьсденбу гъеле чуйтам женг гирошдеге э пушой жергегъо, чуй жире статьяре э редакция фуьрсуйге. Оммо пуьрсиреш гъэйб омо юре эз редактор.

Буйругъ вегуьрдки, е гофиш не гуфдире, Шими зуризури хьозури хуьшдере винире, шинеле э сер гъул воноре, рафд э лой женг берденбуьруьтгъо дивизиягъо. Гъэре-бир эз ён Шими оморе мигирошдуьт машингъо, эз сер рэхъгъой тэхдеи э гъэд гъоволуье хоригъой вишеи гировунде оморёбугъо (и рэхъгъой тэхдеире «гать» гуфдиренбу инжо), эз ён Шими мигирошдуьт тек-тек красноармейгъош, туйфенг э душ вери, э гъурлугъ ишу рафде. Ве ченгъэде Шими куьнд биренбу эз рафденбугъо дивизия, унгъэде эденбу келе бире сес тупе-туп, сес моторгъой самолетгъо. «Э хъисобевоз сер гуьрди наступление», – гуфди э дуьл хуьшде Шими. Эри, наступление сер гуърдебу. У эз у кориш мэгълуьм буки, э рэхъ Шими эденбу вохурде эз пушой жергегъо вогошденбуьруьтгъо яралуье красноармейцгъо, дес кимигъо бесде бу, екигъо эденбуьруьт ленгуьсде, еккегъойгере э машиневоз берденбуьруьт. Дуьл Шими лерзи. У диеш тенги сохд гурегур бежид бисдоки. Чуйш бисдоге, рафде герек бу.

Више варасд, Шими ведиромо э мейдузи. «Бобо вой, и чуйни!» – гуфди Шими дирё э сэхъро, э посой тепегъо гъэдёрсуьз омбаре тупгъо, зениткагъо, минометгъо, одомигъо видов-видов эз ило э уло. Бирден гуш Шими бенг бисдо эз сес зениткагъо тарпетарп туп шендуьтгъо э гъово. Серё гъово гуърде, Шими дирени э зверсер тупчигъо, э гъилгъили асму эдей самолетгъо гешде. Эй туйтем ки буге эз душ Шими зерё, венгесд юре э е чухури.

– Ние дирё туй! – хъэрой вегуьрд у одоми, – самолетгъой немцгъо эдет бомбить сохде. Вогос э хори!

Расдекиш гъеле и одоми гоф хуьшдере не варасдебу, гушгьой Шими бенг бисдогьо, серию гиж хурдгье, у гьечу дануьсд гром-гром бисдо, бирэнгъине зе, хори-гьово лов бисдо. Партепарт бомбагьо э хори расире, лов бире-бире эденбу пара сохде. Гьечи giroшд е ченд минут – гогь сес бомбогьо, гогь сес зениткагьо. Омбар терсире, Шими гъеле-меле сере тик ние гуьрденбу, э чухури вогосиребу мунде. Песде сокит бисдоки, у одоми десе зере э кемер Шими, мугу:

– Политрук, вэхиз!

Шими сере тик гуьрд, чарусд вини э кию э чухури дегши е огъиле мерд, формай старший батальонный комиссар э тению вери, хьире чумгьо.

– Вэхиз, – гуфди у, – кини туь, э же рафде.

Шими гуфди киниге, э же рафдеге. Старший батальонный комиссар хэндее лов бире, мугу:

– Кидан туь гъеле тозелеиге, э довго не бирей.

– Не бирем, – жугьоб до Шими гъэйбе-гъэйб.

– Гъэйгью нибу, хуте мибоши, – гуфди мерд. – Ме начальник оргинструкторски отделением политотдел армиям, фамилей ме Егорови. Кеш э меревоз. Меш эдем э дивизия рафде.

Э рафдеки Егоров ихдилот сохд эри Шими самолётгьой дуьшме оморе вэхд, чутьам хуьшдере гуьрде герекиге, эз лой дуьшме туп е ненге миномет шенде оморениге, чуй биё сохуге. Пуьрси эз Шими чуйжоиниге, шинох бисдо э уревоз, хьэз омо юре эз Шими. Э дивизия оморе расире сэ-гъэт, Егоров деберд Шими э ки начальник политотдел, шинох сохд, эз унжо е связной красноармейца вегуьрде, Шими рафд диеш пушо, э женг сохденбугьо полк.

Гъэзмей командир полк э гъирогь више, э куьндигьой болотагьо бу. Хэйли руз рафдебу, гьовош дегуьрде, эденбу чиг оморе. Связное хьэрзо сохде, Шими диromo э гъэзмей командир полк, белли до. Э и туьтем командир полк эденбу э телефоновоз гоф сохде, у Шими дире, сере жумунд, гоф хуьшдере сохд э телефоновоз

– Чуь? – пуьрси командир. – Гьемееки дегешдейт э бo-
лотагьo. Минагьo омбар де? Танкгьoш гирошде ние да-
нуьсденуьт? Чуь сохум? Те шев биё дегердит!

Шими эденбу дире, чуьтам командир полк э гоф сох-
деки гьирмизи биренбуге, эз пушонию эрэгь рихденбуге, у
эденбу шиновусде, чуьтам у хьуьршлуь бире, нифри со-
хденбуге. Э у куьнжигей гьэзме трубкейгере гуьрде э гуш
веноре, нуьшдебу красноармеец – телефонист. У э Шими
денишире, чум зере юре, эденбу гуфдире: егҀни коргьo че-
тини, командире можол туь нисди. Эз дуьл Шими «ох» ва-
рафд, у мугу э дуьл хуьшде: «Ме чуь сохум имогьoй, ме
буйругь редакторе чуьтам бегьем сохум, ме э газет чуь
нуьвувьсуьм?».

Виники командире можол э юревоз гоф сохде нисди,
Шими сере гьуз гуьрде эз гьэзме ведарафд. Гье э и туьтем
эз лой немецгьo сес миномет шенде омо, э куьндигьoй
гьэзме мина офдоре, сес сохде, лов бисдо. Шими усэгҀэт
офдоре, э гьэд глов дегешд. Песде вэхуьшд, гьемею малади,
э думит, дес э чуне нуьшд э сер е кутуки.

Пушой шохьонгум бу. Гьово оmore-оморе эденбу то-
рик бире Эз дуьл Шими шивиш эденбу гирошде. Гирис-
дени гуьрдебу уре. «Э же бурам, э киревоз гоф сохум?».
Гьеме исэгҀэт э пушо, э куьндигьoй позициягьoй немцгьo
дегешдебуьруьт. Себэхьмунде наступлениере сер гуьрде.
хэйли пушово рафде, красноармейцгьo диренуьт э зир пой-
гьo минагьo дери. Дие рафде не бисдо, дегешдуьт. Имогьoй
дениширебуьруьт те торик бире, э торики сапергьo гирорут,
минагьоре лов сохут, песде гене полк наступлениере беруь.

Шими э думит нуьшде э ён гьэзме, э пушою омо поисд
е гьуьндуьре лэгьэре командир, э петлицагьoй шеию дуь
шпал вери.

– Кире гешденит, хьовир? – пуьрси у эз Шими. Шими
бирден эз хов хэбер бирере хуно, э пой вэхуьшд, мугу:

– Ме политрук Юсуповуьм, корреспондент армейски
газет.

Мерд дес юре гуьрде, мугу:

– Ме батальонный комиссар Панюшкинуым, комиссар эн полкуым. Хубе взхд гъисмет не оморей э иму, хьовир Юсупов. Наступление гъеле-луьге мунди. Немцгъо минагъо омбар дешендет э пушо. Те шев бире полк биё дегердуь пою. Гъеле эй э газет нуьвуйсдей ишму чи нисди, хьовир.

Дуьл Шими гурунд бисдо, серию гъуз. Панюшкин дире гъовой Шимире, мугу:

– Дуьл туь гурунд мебугу, хьовир. Имишев пой инжо, хис э гъэзме, э жигейме, себэхьмунде е кор мэглуьм мубу, немцгъоре эз лулейгъой мари медешеним. Умэхъэли е чи муьнуьвуйси.

«Чуь хубе одомини», – гуфди э дуьл хуьшде Шими. Лов-буз ю, гъэдерсуьз шефд бугъо, е кем дуз бисдо.

– Туь е минут пой инжо, – гуфди Панюшкин, – ме дарам э ки командир полк, ведиром.

Эз бисд минутиге Шими нун чи хурде, нуьшдебу э пигьсуьзевоз товуш сохде оморобугъо гъэзмей комиссар, эденбу шиновусде ихдилот Панюшкине эз товуней игиде коргъо, сохдетгъо боецгъой эн и полк э поюндеки наступлением фашистгъоре, шишире оморобуьруьтгъо э хори Советиму.

– Имогъой дуьшмере поюнде, дегердунде э неме вишегъо, иму гиросддейм э наступление, кем мунди гъуьмуьр фашистгъо! – гуфди у.

Хэйли шев рафде бэгъдо комиссар теклиф сохд эз Шими дегерд хис гуфдире. Ю рафд э позициягъо.

И шев полк не хиси. Сапергъо хоригъоре темиз сохдуьт, себэхь мунде зу-сери гене сер гуьрд наступление. Энжэгъ шохьонгум полк хэйли пушо рафде бэгъдо, е ченд дигь эз дес фашистгъо азад сохде оморе бэгъдо, Шими нуьвуйсде фамилегъой игиди бирмунде командиргъо не красноармейцгъоре, хъэрекет сохд эри зу-зу вогошде э редакция статья нуьвуйсде.

Шев торик бу. Више лос бу. Гъэре-бир эз лой фронт оморенбу сес туп е небуге миномет шенде. Э рэхьиш одоми ние вохурденбу. Дуьл Шими мугуиге э жигею недебу, у тип тэхьно и торике вишере эденбу рафде. Песде гъеэбо

пою э лугьонди офдо, те сугьре зани э лухьмее глов да-
рафд. Гъэриш чекмегьою глов пур бисдо. «Бебейме вой, –
гуфди у, – имогьой чухь сохум?» – дие нуьшде, чекмегьоре
векенде, глове тигьи сохде, питовигьоре не жарунд. Гье гье-
чу жаб-жаб глов э гъэд чекмегьо, рафд рэхь хуьшдере. У юш
ние дануьсденбу гьони, чухь сохденбуге. Э дуьл эн у терс
дебу, ки э ю гоф миёв эз редактор, эйчуь э въздию статья
нуьвьусде не дориге.

Хэсде, менде, юхуьле-будуре нимешев омо раси у э
више, редакция шалашгьо зере поисдебугьо. Эз часовой
бэгъэй гьеме хисиребу.

– Туьни, хьовир политрук? – пуьрси часовой, – гьечи
нимешев эйчуь оморей?

– Эгь, мепуьрс! – гуфди Шими.

Энжэгь имогьой чекмегьоре векенде, глове тигьи сохде,
хуьшге портянкегьо беседе, партал эз тен не векенде, дегешд
хиси у. «Гене хуби, материал семе бири эй статья», – эденбу
гуфдире э хисиреки Шими. Мугуиге екем шор биребу у.
Оммо себэхьмунде э редактор вохурде, биразии эн уре ди-
ре, омбар пешму бисдо Шими.

– Пери себэхьмунде рафдейгьо э дивизия, имогьой
овурдей заметкере, – гуфди редактор. – Песг газете э чухьре-
воз биё ведешеним иму? Фурмуш месох, хьовир Юсупов,
инжо довгюи. Хисире-хисире иму фашистгьоре дорбодогь-
ун сохде ниданим.

Шимире воисденбу гую, ки ю гьеле суьфделеи гуфдире
э довгю э газетиш те имогьой кор не сохди, тегьер кореш
гьеле бегьем ние дануьсде, оммо гоф сохде не дануьсд –
мугуиге э бугьозию омо е гулум поисд.

И ихдилот э биреки поисдебируьт э Шимиревоз омо-
ребугьо писатель Маслов, секретарь редакция капитан
Смирнов, начальник отдел Васильев, угьош дануьсден-
буьруьт Шими тозеи, кумеки сохде воисде э ю, оммо дире
чуьтам хьуьршлуь бириге и э Наполеон ухшеш зеренбугьо,
Наполеоне хуно десгьоре гуьрденбугьо гудеге батальонный
комиссар Павлов, угьо лэгъэшуре гуьрде поисдебугьуьт.

Энжэгъ совещание варасде бэгъдо, Маслов э гъирогъ огол зере Шимире, мугу:

– Гъэйгъу нибу, земляк, думит месох. Довиге э меревоз мурайм. Ме момухум э туь, чутьтам зури-зури, хуб кор сохде герекиге.

Шими дениши э хэндуйсденбугъо ковре чумгъой Маслов, э очугъэ муйгъой серию, эз зир пилотка ведироморевуьруйтгъо, э фирегъе душгъою, мугу:

– Согъбоши. Ненге мере воисденбу бурам э Фомичев гуом э строевой часть фуьрсуй мере...

Маслов эз куьф ведешенде «любительский» тутуне, мугу: – Э ишму, э Догъисту, э метелегъо гуфдиренуьт: эз хэбер гъингъэр хуби. Биё гъери папрус кешим.

Маслов вини чутьтам хэндуйсдуйтге ловгъой Шими, шор бисдорутге шагъбалутие чумгъой ю.

ШИМИ ВОХУРДЕНИ Э АХМЕД

Э район Старая Русса нен дерьёгъ Селигер поюнде оморевуьруйтгъо, мара хуно луле гуьрде э хори пэхъни биревуьруйтгъо гъушунгъой Германия гъеле-меле жун хуьш-дере ние доренбуьруйт.

Чен гилегъо гъеминон не поизи эн гъозори нуьгъсади чуьлдуймуьн сал унжо биребу женггъо, хэйли диггъо, районгъо эз дес фашистгъо азад сохде оморевуьруйт. Оммо бегъем гъушунгъой гитлеровцгъо унжо дорбодогъун сохде оморут э март гъозори нуьгъсади чуьлсеимуьн сал.

... Гъеле э чулгъо, вишегъо верф хьэл не биребу. Гъовой рузгор хиник бу. Маслов не Юсупов, э еки куьнде дустгъо, сумкегъоре эз душ гировунде, килэхъгъоре хуб э сергушгъо шишире, тапинжегъоре э песой кемер бесде, эденбуьруйт рафде эз тенге рэхъ више. Э зир пой эн угъо жэгъ-жэгъире хуно эденбу хирч-хирч сохде верф. Эз ён Шимийгъо зури-зури зере гирошденбуьруйт машингъоэ песогъошу дебесде келе тупгъо, кими машингъо пур телэгъэ ешиггъой снарядгъо, э кимигъойге вебуьруйт солдатгъо.

– Ведини, себэхь келе наступление мубу, себэхь э телеграф миди нуьвуьсде чигьой туьре. Де имогьой туь усто бирей.

– Чувь туьни учитель бугьо, усто нибу? – шори сохде хэндуьсд Шими.

Э пушо, э миглей више веди бисдорут танкгьо, машингьо.

– Ме оморем расирем, – гуфди Маслов. – Танковой полк инжои. Стрелковый полк туь екем дуртеи. Миофи? Ловгьой Маслов э хэнде варафд.

– Ме порине политрук Юсупов нисдуьм, – гуфди Шими, – Ме имогьой капитан Юсуповуьм.

– Дие гьечу буге, согь боши, капитан Юсупов. Рэхь туь ник!

Хьовиргьо гьэл дешендуьт э герден еки, моч сохдуьт екире, гьер мерд рафд рэхь хуьшдере.

Шими омо э юре герек бугьо полк лап э вэхдию. Э келе мейдузи, вадабура оморобугьо эз чор тараф э гьуьндуьре доргьой вишеревоз жерге-жерге поисденбуьруьт взводгьо, ротагьо, батальонгьой эн себэхь э наступление рафденигьо полк. Э пушой десдегьой солдатгьо гьирмизине гьэлем полка э дес гуьрде, поисдебу знаменосец – сержант: сип-сиегье чумгьою, гьолинде ловгьою не гиргинее чунею шинох оморут эри Шими. Э ён гьэлем, сере тик гуьрде поисдебу командир эн полк подполковник Фадеев. У э тигьэтевоз де ниши чутьам туьфенггьо, автоматгьоре сэхд э дес гуьрде, чумгьоре э ю деноре поисдетге раче-раче жовоне солдатгьо. Чумгьой эн угьо му-гуиге эденбуьруьт гуфдире: «Бебей му туь, подполковник Фадеев, иму хьозурим э желдиревоз эри эжиге овурде буйругь Ватане. Бер имуре пушово эри азад сохде хори Советимуре!» Фадеев руй бире э поисдегоргьо, мугу:

– Хьовиргьо солдатгьо ве офицергьо, гьони гоф ми-соху начальник политотдел дивизия подполковник Пономарев.

Э пушой гьэлем омо поисд е сара огьиле подполковник, чумачару сохд гьеме поисдегоргьоре, килэхьэ вегуьрд эз

сер. «Эле, – э мэхьтелиревоз гуфди ки буге, – муйгьой сер мерд верфе хуно сипинуът». Эри, Пономарев келе мерд бу, пир бу, у куьгьне коммунист бу, гьеле те революция бире э партия дарафдебу. Пушой довго сер гуьрде, Пономарев кор сохденбу э Масков, э еки эз институтгьо, профессор эн кафедрой марксизм – ленинизм бу у. Оморе довго сер гуьрденге, фашистгьо шишире э куьндигьой Масков оморе расиренге, куьгьне коммунист эрзо до, добровольно э десдей народни ополченцегьо нуьвуьсд хуьшдере, туфенге э дес вегуьрде, столицей Ватане Маскове эри гьэлхэнд дошде рафд. Фашистгьоре э ён Масков тембихь доре, лов тум сохде оморе бэгьдо, Пономарев формай командири вокурде бисдо политработник. Уре суьфде норут инструктор, ве песде начальник политотдел дивизия.

Гьони э и више, э и хинике руз март, верф э хори бугьо, у килэхь хуьшдере эз сер вегуьрде, э лой солдатгьо денишире, десе э лой фронт, э лой Запад кешире, мугу:

– Хьовиргьо солдатгьо ве офицергьо, бироргьо ве кукгьойме, э ишмуревозум ме, гуш дорит э ме, денишит э лой фронт, гуш венит чуь сес омореге эз уло. Э песой фронт дигьгьо, шегьергьоймуни, унжо фашистгьо оморе, хэребей венгесдет. Э садсалгьоревоз бебегьо, келебебегьойму вокурдетгьо шегьергьоре вачарундет, мурдал сохде. Унжо одомигьой советиму деруьт. Белки ишмугьореш унжо дедегьо, хэгергьо, зенгьо, одохлугьо мундет. Э угьо эдет гуж сохде фашистгьо. Хьовиргьо, гуш дорит сес эн угьоре, уни гуш дорит, угьо эдет гирисде, божэхь дешенде. Дедегьо хэгергьошму гьэрс э чум вери эдет минет сохде э ишму: э жеит ишму, кукгьо, бироргьой иму, шуьвергьо, одохлугьойму, эжеит ишму, биёйт, азад сохит имуре, чумгьойму сипи бисдо, биёйт хилос сохит имуре. Шиновусденит ми ишму, хьовиргьо солдатгьо, биёйт хилос сохит имуре, эдет гуфдире дедегьо хэгергьошму...

Шими э е гьирогь поисде, эденбу нуьвуьсде гофгьой Пономареве. Э нуьвуьсдеки десгьой Шими эденбуьруьт лерзире, жендек ю эденбу биз-биз бире. Песде сере тик гуьрде, Шими вини, чуьтам чумгьой кими солдатгьо гьов-

Гови бире мундетге, чуйтам гьутинегьой гӀэлемэ э дес гуьрдебугьо сержант э гӀэрсевоз тар бисдорутге.

Гоф хуьшдере варасдки, Пономарев гьуз бисдо э пушой гьирмизине гӀэлем, э сугьре зани нуьшде, е бел гӀэлемэ э дес вегуьрде моч сохд, песде э сугьре зани нуьшде, моч сохд гӀэлемэ командир полкиш. И сироте э диреки, мугуиге э бугьоз Шими омо е чи поисд, эз чумгьою гӀэрс омо. ГӀэиб кешире, сифете посово чарунде, у ейлугьэ вегуьрд, чумгьоре покурд. Энжэгь умэхьэли гӀэлемэ э дес гуьрде поисдебугьо сержант, Ахмед кук Одигюзел шинохд Юсупове, кем мунд эз лӀгӀэю ведироморени «Хьовир Юсупов!» Ахмед хуьшдере гуьрд, энжэгь дуьлию лерзире мугу «Ме чуйтам гоф мисохум э уревоз».

Э и туьтем Фадеев мӀгӀлуьм сохд, ки митинг варасд гуфдире. Оркестр марш зе, батальонгьо десде-десде сер гуьрдуьт э сес музикевоз эри гиросше эз пушой гьирми-зие гӀэлем. Фадеев не Пономарев э ён гӀэлем поисде, эденбуьруьт томоше сохде, чуйтам игиде кукгьой Ватан, сере тик гуьрде, гиросденуьтге. Э и туьтем эз гӀэрей десдегьо, эз пушой гӀэлем гиросденбуьруьтгьо е жогьиле солдат видовусд ведиромо, гьэл дешенд э герден Пономарев, моч сохд юре.

– Согь боши, подполковник, согь боши, бебейму! Туь гьони имуре дуьл дори, туь гьони имуре гьувот дори, туь гьони имуре паргьо дори. Иму азад мисохим одомигьой советимуре!

И солдат Иван Захаров, ю эз Сибириш буге, э немцгьо вегуьрдетгьо дигьгьо хэгьер-бирорюш не добуге, себэхь-мунде наступление сер гуьрденге, командир буйругь доре сӀгӀэт эз гьеме пушо эз окоп хуьшде вэхуьшд, туьфенге сэхд э дес гуьрде рафд эз песой танк иму, фашистгьоре эри хьэл-хьовут сохде.

У себэхь наступление сер гуьрдгьо, Шими э гьэзмей эн командир полк дебу. Суьфделе себэхь очмиш биренге, тупгьо минометгьойму туп шенде, сер гуьрдебуйруьт эри ловтум сохде передний край обораной фашистгьоре. Е хэйли вэхд гиросше бӀгьдо, самолетгьоймуш оmore, бомб шен-

дуьт э сер эн угьо. Песде Фадеев буйругь до, танкгьо буравтгу гуфдире пушово, эз песой танкгьо рафдуьт э пехоте дебирегоргьо.

Шими поисдебу э е гьундуре жиге, э ён Фадеев, эденбу дирe, чьутам солдатгьойму е дуразе риз гуьрде, гьэд гуьрде хуьшдере эз песой танкгьо рафденбуьруьтге пушово. Э и възд ебойге зинде бисдорут тупгьо минометгьой фашистгьо. Угьо лап омбар сер гуьрдуьт эри миномет шенде. Кими солдатгьойму дегешдуьт э хори. Танкгьо пушо рафдуьт, ишу песо мундут. Э и туьтем эз же омоге омо ведиромо Маслов. Гьич э Шимиревозиш гоф не сохде, у омо эки Пономарев не Фадеев, мугу:

– Хьовир подполковник, угьо чьу сохденуьт, бегем ние дануьсденуьт гьонуне: дуьшме миномёт шенденге, песо поисде гьэмел ниёв, пушо биё бурав, чьунки тикегьой мина лов биренге пушово рафде. Фадеев гьечунигеш Гьосибу. Мугу э дуьл хуьшде: «И кини, и эз же омо инжо ведиромо. Хуте сохдегор омори». У эденбу дирe э пушо яралуь биретгьо не эз гунилей дуьшме муьрдетгьо солдатгьоре, дуьлию эденбу гурунд бире. Гьоси биребу Пономаревиш.

– И чьу кори, – гуфди у, – гьечу буге ме рафдуьм э пушо гьони, ме мэхуьзунум солдатгьоре!

– Хьовир подполковник, – гуфди Фадеев, – ишму чьу сохденит, поит, марайт...

Пономарев руьхшенд тегьери хэндуйсьде, мугу:

– Туь мере эз кигьо хьисоб сохде! Бегем ме лэгь-лэгьуьм, хэлгьэ агитировать сохум, хуьшдере э сундугь до-рум? Туь пой э жигей туь, ме рафдуьм!

Ве Пономарев э хуьшдеревоз вегуьрде е автоматчика, видовусд пушово эз сер верфгьо. Э песой Пономарев хуьшдере гьуз гуьрде-гуьрде, видовусдуьт Маслов не Юсуповиш.

– Солдат, эйчуй дегешдей, – гуфди Маслов душ е солдате шувунде, – дегешдиге диеш зобу мубу, мина мирасуь э туь. Кеш пушово.

Гьемин гьечи эденбуьруьт гуфдире э солдатгьо Пономарев не у командиргьойге. Пономарев ю хуьшдению гьечи

рафденбу пушово, ки дие жогъиле солдатгьоре гІэйб омо посо поисде эз келе мерд. Ки зури-зури пушово рафдге, согъ мунд, ки дегешде э песо мундге, е яралуъ бисдо, е муърд.

Эз е кем вэхдиге танкгьо не пехотейму хэйли пушово рафде, азад сохдуът эз дес фашистгьо е ченд диггьоре. Шими вини, чуйтам эз подвалгьо ведироморе е пуст е остгьу бире зенгьо духдергьой уруси, гІэйлгьо э гъужогъ вери, гІэрс э чум гъэл дешенде э герден солдат-гьойму, моч сохденбуъруйтге угьоре. Гьемин у солдат эз Сибирь Иван Захаров, подполковнике моч сохдебуггьо, ленгуъсде-ленгуъсде оmore, е гІэйллей диггьире вегуърд э гъужогъ, моч сохд, етике шекер эз куъф вегуърде, до э десию. Куьнд бисдо е жогъиле лэгъэре зен, ковре чумгьо, сере э сер синей Иван вено, мугу:

– Ме мугум туъ шуъверме Фомаи...

– Мегирис, хэгъер, шуъвер туъш миёв!

Шими не Маслов хьозури дире, эденбуъруът э телеграф рафде, эри э редакция информация доре, пушой Шимире гуърдгьо гьемин у сержант, гІэлем полк э десию дебуггьо.

– Мере ние шинохде? – э хэндеревоз пуърси у. Шими гене дениши э сержант, шек сохд э же дириге, мугу:

– Гьелбетте туъ эз Догъистони, оммо фурмуш сохдем э же диремге.

– Э Дербенд, э колхоз Рэхъмонигьо, э ёртуъ мунди оmoreбиригьо, довгІо сер гуърдебуггьо руз?

– Гьо-о-о, – шори сохд Шими, гъэл гуърде Ахмеде, – туъ кук Одигюзели?

Масловиш шори сохд.

– Землякгьоит?

– Эри, – гуфди Шими, – шинох бош. Рэхъмон эжеи. Гьич дире бирей?

– Не дирем, – жугъоб до Ахмед, – оммо шиновусдем э фронт иму биё бу.

Имогьой игьо инжо мунугу, ме ихдилот сохум, хундегор, эз товун Рэхъмон.

РЭХЬМОН Э ДОВГЮ

Суьфдеи мегьгю довгю сер гуьрдебугьо, Рэхьмон э Ахмед не е ченд г'Эилгьойгей дербендиревоз оморебу э Западный фронт, э куьндигьой Смоленск, немцгю э шишире омореки Рэхьмон яралуьш биребу. Песде хэйли вэхд э госпиталь домунде бэгъдо, Рэхьмон вогошдебу э полк хуьшде, комики имогьой женг берденбу э северозападный фронт.

Э и хоригьо, фронт поисде, гьушунгю не пушо рафденбуьруьт, не посово. Согь зимистуй эн 1941–1942 муьн сал гогь эз лой немцгю, гогь эз лой гьушунгюйму сес туп не миномёт шенде оморенбу, разведчикгю э лыжагю венуьшде шевгю мигирошдуьт э разведка, г'Эребир снайпергю гунле шенде дуьшмере мизеруьт. Оммо наступление не бу. Гьушунгюй немцгю гьолок бире, поисдебуьруьт, лугьонде окопгю, гьэзмегю векенде, э лугьонди хори бине зере пэхьни биребуьруьт. Гьушунгюйму инжо гьеле хьозур не буьруьт эри э наступление гирошде. Э и вэхд Армией Советиму эденбу дорбодогьун сохде фашистгьоре э куьндигьой Масков. Инжо поюнде дуьшмере, игиде кукгюй Совети гирошдебуьруьт э наступление, эденбуьруьт пиш сохде, хьэл-хьовут бире гьушунгюй Гитлере.

Э Северо-Западный фронт зимисту сокит гирошд. Омо васалиш. Е ченд дивизиягюй Северо-Западный фронт песде гирошдуьт э наступление, азад сохдуьт е ченд дигьгюй советире, хэйли одомигьоймуре. Гьеминониш омо. Гьеминон 1942 муьн сал. Полк Рэхьмон дебиренбугюь оборона гуьрдебу. Э гьирогь эн е више, э пушой е гьуьндуьре тепеи. Э песой эн тепеи лугьонде окопгю векенде, нуьшдебуьруьт немцгю. Эз лой немцгю г'Эребир виз зере гунилегюь оморе, гирошденбу эз зверсер Рэхьмонигюь, кими мэхьэл эз лой окопгюй немцгюй сес музик миомо, сес патефон зере, сес мэг'ни хунде.

– Эле, виниш, виниш, – гуфди Рэхьмон э хьэрмэхь хуьшде Федор, – фриц шовол бирэхьне ведиромори эз окоп.

Федор е кемлей сере гьово гуърде эз окоп, дирени е немец шоволе векенде, э тэхьно трусикевоз мунде, кателок э дес дери, эдей э пушой гъэзмегьошу гешде.

– ГьейсэгІэт ме уре э у гІуьлом муьфуьрсуьм, – гуфди. Федор, гъэлэж гуърде, гуниле шенд.

Немец сес гунилере шинире, усэгІэт дегешд э хори. Эз окопгьойму те окопгьой немцгьо дур не бу. Гуниле шендей солдатгьоймуре дануьсде, немцгьош сер гуьрдуйт эри гуниле шенде, минагьо шенде.

– ЛэгІэй сеггьоре вокурди, – гуфди Рэхьмон эз Федор.

– Бигьил, ненге угьо гьечи дануьсденуйт э курорт оморет, – гуфди Федор. – Угьоре динжи дире мегьил гьич. Гьеле туь гуфдиребирики, чуйтам нуьвуйсдиге одохлуй туь. «Рэхьм меберит э фашистгьо».

Эри одохлуй Рэхьмон Хумор нуьвуйсдебу и гоф-гьоре. У нуьвуйсдебу гене: – «зу-зу пиш сохит дуьшме-гьоре, би-йт э хуне». Гене э ёр Рэхьмон омо гофгьой Хумор, э пушой чумию оморуйт поисдуйт раче сиегье чум-гьою, лэгьэр биригьо, зерд биригьо сифет ю, у инчелеле балай ю. «Эжеи туь гьони, Хумор, – гуфди э дуьл хуьшде Рэхьмон, – чуй сохде туь гьони?». Дие у руз эз ёр не вадарафд Хумор. Рэхьмон ведешенд эз гьултугь когьозгьо эз Хумор оморет-гьоре, хунд ебо, дуьбо, себо... «Кей муьвуйнуьм ме туьре! – мугуфди Рэхьмон, – ве муьвуйнуьм ми ме туьре, севгилиме?».

Руз эденбу шохьонгум бире. Эз кухни э термосгьо дери эри шохьонгуми солдатгьо герме боршиш омо. Рэхьмон не Федор суьфделе нуьшдебуьруйт эй чи хурде, командир отделение Судаков оmore гуфдигьо:

– Себэьх женг биренини, хьозур бошит!

– Наступление? – шори сохде, пуьрси Рэхьмон. – Весси дие инжо нуьшдеймгьо – те кей мунденини инжо фашистгьо!

– Наступление гьеле бирени нисди, «разведка боем» биренини, – гуфди Судаков.

Гьошгьой Рэхьмон дуьллу бисдо.

– Наступление кей мубу эй?

– Мубу, – жугьоб до Судаков.

Командир дивизия полковник Шахов огол зере командиргьой полкгьо нен батальонгьоре, гуфдиребуки э участкей эн батальон капитан Орлов сзбэхь эдей разведка гиронде гуфдире. Командиргьо мэхьтел бире, пуьрсуьруйт:

– Гэмел миёв ми ебо о шев одомигьо фирсоре, даним чужьире гьувотиге унжо немцгьоре. Тупгьо эжеиге, минометгьо, пулеметгьо эжеиге, белки э пушо минагьо дери. Эхи ебо хуб недануьсде позицией дуьшмере, чум руз э пушой глэтош дешенде глэмел ниёв одомигьоре...

Шахов глоси бисдо, мугу:

– Немец гьечу дануьсдени, иму гложизим. Бигьил у дануьки иму гложиз нисдим, гьечу дануьки иму эдейм э наступление гирошде. Динжи доре герек нисди дуьшмере, биз-биз сохде гереки уре!

– Хьовир полковник, – ёвошлей гуфди Орлов. – Глэмел миёв е гоф гуом?

– Нэгл, – хьэрой вегуьрд Шахов. Орлов э глоси бире ковре чумгьой Шахов денишире, фикир сохд: «И зарифат сохденигьо нисди. Лэглэймере гуьруьмгьо хуби».

Себэхьими, гьеле чуьшме эз песой доргьой више веде небу, тупгьо минометгьойму тарпе-тарп глэтош тигьи сохдутьгьо э сер окопгьой немцгьо. Фашистгьоре э песош е жергегьойге окопгьо бире бебей. Командиргьой фашистгьо приказ дорут солдатгьошуре гьелелуьге песово буравт, э у окопгьойге пэхнуй бошут. Тупгьо ве минагьойму умогьой офдоренбуьруйт э сер тигьие окопгьой немцгьо ве эз фашистгьо лап кем пуч бисдо одоми. Артподготовка варасде сзглэт Шахов приказ до, наступление сер гирит гуфдире.

Гьэзме, командный пункт эн Орлов бугьо, командиргьо пур бу. Шаховиш инжо дебу, командир полкиш, е чендигьойгеш. Эз туьрак денишире, чуйтам солдатгьойму пушово рафдуйтге, Орловигьо диренуьт еки-еки солдатгьойму эдете офдоре, дураз бире э хори.

– Пушово, пушово! – хьэрой сохд Шахов.

Орлов вини, чуйтам эз лой немцгьо сэхд гуниле шенденуьтге пулеметгьо, э кор оморутге тупгьо, минометгьо,

чуьтам хун берде, ленге-ленг песово вогошденуьтге солдатгьо. Шахов э лой Орлов денишире, э гъэгревоз мугу:

– Ме эз инжо команда муьдуьм, туь бура э пушо, взехуьзун солдатгьоре!

Дуьл Орлов сухд эз гъэгр, оммо у гоф гуфдире не дануьсд. Приказ гьисд приказ. Рафд э сэхьрой женги, диromo э пушой жергегьо.

– Хьовир капитан, э пушо минагьои, – гуфди е командир рота. – Е хэйли одоми э сер минагьо варафде лов тум бирет. «Бобо вой, – гуфди Орлов, – солдатгьойме пуч мибошут имбуруз». Оммо немцгьо эденбуьруьт-шенде туп, миномет, пулемет, туфенг. Муьрдегоргьо эденбу муьрде, яралуь бирегоргьоре санитаргьо эденбуьруьт ведеберде, оммо батальон рафде э окопгьой немцгьо расире ние дануьсденбу. Солдатгьой немцгьо уже эз песои окопгьо ги-рошдебуьруьт гене э пушоигьо... Угьо эз окопгьошу хуб дирембуьруьт рафденбуьруьтгьо солдатгьоймуре, гъэлэж гуьрде, зеренбуьруьт э гунилеревоз. Гьечи туьфенг э дес дери, сере гъуз гуьрде, пушово видовусде. Рэхьмон хэйли рэхь рафде бэгьдо, черх хурде офдо.

– Санитар, эжи санитар, – хьэрой сохд Федор.

Эз песо э хори гилгез сохде-сохде санитар омо э лой Рэхьмон, вини: сифотгьоюре хун берди, чумгьою вамасири. Зури-зури бесд, мугу:

– Кеш!

Чуьтам кеш? Рэхьмоне мугуиге луьнг не вебу. Э остгуй заниюш гуниле расиребу. Оммо эз лэггэй ю гоф ние ведироморенбу. Санитар не дануьсд ведеберде Рэхьмоне. Немцгьо куьнд буьруьт. Угьо гене мизеруьт менгесд. Мунд инжо Рэхьмон те шохьонгум торик бире. Гьово торик бисдоки ведеберд уре санитар.

Руз гиросд. «Разведка боем» гьичиш не до Шахове. Энжэгь нимей батальон пуч бисдо-муьрдгьо муьрд, яралуь бисдогьо яралуь. Муьрд командир отделение Судаков, э вишегьой Северо-Запад гьовре бисдо ггэйл дербенди Шемей, э Рэхьмоневоз э е госпиталь гьисмет бисдо капитан Орлов.

Бэгъдовой е ченд оринейге, екем хуб бире бэгъдо, Орлов мугу эз Рэхьмон:

– Гьемей эн у пучигъо эз Шахов бисдо. Хуьшдере эденбу бирмунде. Бегем разведкаре ужире гировунде?

СИРОТ ХУМОР

Рэхьмон не Орлов э госпиталь омбар домундебуьруйт. Ченд бо Рэхьмон когъоз фирсоребу эз инжо, ченд бо когъоз вегуьрдебу эз Хумор, эз бебейгъошу. Э мегъ сентябрь хуб бире, Рэхьмон эденбу гешде э богъ эн госпиталь. Чуькле кулок вокурде, доргъой више эденбуьруйт мугуиге мэгъни хунде, чуьшме эденбу е рач эвире герм сохде. Инжо ние оморенбу не сес тупе-туп, не сес пулемёт, автомат. Энжэгъ гъэребир эз сер шегьер гирошденбуьруйт самолетгъойму, э лой фронт, э сер немцгъо эй бомб шенде рафденбуьруйтгъо.

«Чуь хэбери бу гъони эз Дербенд, – гуфди э дуьл хуьшде Рэхьмон, – э сер скамейка нуьшде. – Кидан Хуморигъо э богъчирегъош дарафдетге». Песде э пушой чум энучуь кориге омо поисд чигърет эн кечеле Бебе, э ёрию омо Гъэсоил хъовир бебешу, эз дуьл Рэхьмон ох варафд. У эз куьф халат хуьшде ведешенде, эденбу куьгъне когъозгъой Хуморе хунде, медсестра Люба хъэрой сохдгъо:

– Рахманов, эйтуь посылка омори. Биё!

Рахьмон шори сохд, вэхуьшд, рафд э лой Люба.

– Эй согъ боши, хэгъерме, – хэндуьсд Рэхьмон, деишире э раче сифет не ковре чумгъой Люба, – гъери виним чуьниге.

Посылкаре векенде, винирени онгур пури. Э сер онгургъо вери когъоз, э гъэд когъоз дуь сирот Хумор.

–О-о-о! – Шори сохде, хэндуьсд Люба.

Рэхьмон не дануьсд, э чуь мэхьтел бисдоге Люба – э онгургъо ненге э сиротгъой Хумор.

– Зен туьни? – пуьрси Люба.

– Нэгъ, гъеле одохлуни.

Песде вегуьрде е ченд хуше онгур, до Любора.

– НэгI, согъ боши, – жугъоб до Люба, чуме не вегуърде эз сирот Хумор.

– Веги, веги! – гуфди Рэхьмон. – ненге гъэгъри мибошум.

Люба хэндуюсд.

– Гъэгъри мебош, мегуъруъм. Согъ боши!

Рэхьмон гъич э палата не дарафде, ебо когъоз Хуморе хунд «Э ёртуъ мунди у тегъенг, туъ эйме э хъзет кошдебиригъо, – нуувуъсдебу у. – И хушегъой онгур эз у тегъенги. Бегъергъой жофой туъни. Ху. Согъ бош. Хуб бош. Зу варацит довгоре, пиш сохит дуъшмере, бийт э хуне... Эгер туъ мидануъсдиге, Рахьмон, эз дуълме гъони чуъ гиросдеге... Кей мувъуънуъм ме туъре...» Рэхьмон дирени е жигей когъоз чуълкини. «Инжо гIэрс чум Хумор тигъи бири, э серкогъоз» – шек сохд у. Э бугъоз ю култе омо поисд, гирицидени гуърд юре.

– Младший сержант Рахманов, и чуъни?

Рэхьмон чарусде, дирени Орлови. Э пой вэхуъшд.

– Посылкаи, хъовир капитан, эз одохлуйме. Вегирит онгур хурит.

– Игъо чуъни? – пуърси хэндуюсде-хэндуюсде Орлов, э сиротгъо денишире.

– Сиротгъой одохлуймени.

Орлов вегуърд, фэгъм сохд, шори сохд. Песде э палата дарафде э еки, эй онгур хурде э нуъшдеки, Орлов мугу:

– Мереш бу зенме, Вера.

– Имогъой чуъ бири уре? – пуърси Рэхьмон.

Немцгъо бердет э Германия. Э Украина зигъисденбирим иму. Вера э вэхдию не дануъсд вирихде эз Смоленск, тейте немцгъо оморе. Немцгъо эз Смоленск пиш бире бэгъдо эйме хэбер омо эз одомигъойму. Вераре немцгъо э гужевоз бердет э Германия.

Ведешендени эз куъф дуъ сироте, ю не Вера веригъоре, бирмундени э Рэхьмон.

– Рачи зентуъ, хъовир капитан.

– Рачи, согъ мундиге...

Песде гуфдирени:

– Веги е сироте зйтуь.

– Согъ боши, – шори сохде Рэхьмон, – веги е сирот Хумореш э туь. Ки дануьсде, хьовир капитан, белки ме муьрдуьм, муьнуьвуйсит эй Хумор, ини адресиш э песой сирот вери...

Орлов мугу:

– Сироте мегуьруьм, сирот туьш мере гьисди, э еки могосунум сирот туь нен одохлуй туьре. Оммо муьрде герек нисди, муьрдеире э ёр меёр.

– Бегем э дес иму дери, хьовир капитан.

Э ки Рэхьмонигьо оморут е ченд яралуьгьойгеш, Рэхьмон гьуногь сохд ишуре э онгур.

– Хурит, одохлуйме фирсори, – гуфди Рэхьмон, шори сохде.

ШИМИ СУРОГЪ СОХДЕНИ РЭХЬМОНЕ

Эз госпиталь ведиромореки сирот одохлуре Рэхьмон э гьултурь шеи, э ён дуьл хуьшде пэхьни сохденбу. Ченд гилегьойгеш яралуь бири Рэхьмон, ченд гилегьойгеш э госпитальгьо дебире, гье гене э пой взхуьшде э женг Рафди. Оммо сирот хосдегорию гье э юревоз бири, э гьэд эн комсомольский билет. Гьэре бир Рэхьмон мугуфди э хьэрмэхь ю: «Дануьсденит ме зйчуь эз ярагьо зу хос биренуьмге? Э синейме хьэйкел дери – сирот хосдегор». Юш михэндуйсд э гоф хуьшде, хьэрмэхьгьоюш.

Сирот Хумор э сине дери, Рэхьмон гирошд рафд хоригьой Украинере, омо ведиромо э Румыния, э Венгрияш. Поизи эн гьозори нуьгьсади чуьлчоримуьн сал бу. Батальон Рэхьмон дебиренбугьо, хэйли пушово рафде, поисдебу э ён эн е нуькере. Э у гьирогьигей нуькере фашистгьо омбаре тупгьо кура сохде, обороной хуьшдере пуш-пушоки хуб, муьхькем гьуьч сохде, ние гьишденбу гирошде гьушунгьоймуре. Шев бу. Э е хуней ранжбери, пушой пенжерегьо э одеялгьоревоз вадабура, э гьирогь стол телефоне э дес гуьрде, нуьшдебу солдат Иванов. Э ён кровать тэхдеи, сер гьуз, дес э чуне нуьшдебу е сара жонлуье очугьэ руе капи-

тан Орлов. Гэре бир эз куче оморенбу сес туп шенде, снаряд е ненге минагьо лов бире. Солдат эз зир чум денишире э капитан, эденбу дире, чуйтам у гьэгьр кешире, ловгьой хушдере гэнж гуьрдениге. Расдекиш э келе думит добу капитан. «Иму гьечу дануьсдебирим, не поисде мигирорим нуькерере, – гуфди э дуьл хуьшде Орлов, – ме медан немцгьо инжо сэхд бине гуьрде бебейки». Э и туйтем, э куьндигьой хуне, э буру лов бирени снаряд, эз гуж эн у хуьрд биренуьт шишегьой пенжере.

– Хьовир капитан, ишмуре оголи, – гуфдире телефонист, трубкаре доре э Орлов.

Капитан вегуьрдени трубкаре.

– Менуьм, второй. Чуйни, хьовир первый? Эри, одоми фирсорейм э разведка. Имишев чуйтамиш бисдоге биё даним биней тупгьо нен дуьруьжде пулеметгьой эн угьоре, песеде эри огневой налет сохде, вачарунде, гиросше. Хуб, бошгу...

Трубкаре дорени э Иванов, десе э чуне веноре, гешдени э хуне. «Гьм, – гуфдире Орлов, – иму фашистгьоре э гьирогь Волга тасундейм, бугьмиш сохде, иму келе нуькерей Днепра гиросшедем, дуьшмере пиш сохде, имогьой и чуйкле нуькерелей эн игьо рэхь имуре гуьрденини?».

Э и туйтем э хуне дироморени Рэхьмон, э душию погонгьой сержанти, пушонию беседе э бинтевоз.

– Хьовир капитан, – белли доре гуфдирени Рэхьмон, – фашистски офицере гуьрдейм овурде. Дировунум?

Орлов суьфде э мэхьтелиревоз даниширени э беседе пушони Рэхьмон, песеде куьнд бире, гуфдирени:

– Молодец! Сэхд яралуу бирей?

– Нэгі, кемлеи, – жугьоб доре Рэхьмон. Орлов э дуьдесиревоз гуьрдени дес Рэхьмоне, шори сохде, гуфдирени:

– Дировун пленнире.

Лейтенант фашистгьо диromo сер герде хуьрд, лерзире-лерзире. Сифет ю бу лэгьэр, балай ю гьуьндуьр, парталгьой ю малади, зерде руьшгьою нечире.

– Фамилия, нум туй? – пуьрси Орлов эз пленни. У сере жумунде, мугу:

– По-русски не... не-не, русиш ниht шпрейхин...

– Ниht, ниht, – гЮси бисдо Орлов, – э дигьгьоймуре талаш сохдеки, «матка, млеко, matka, яйки» гуфдире хосденбиритгьо дануьсденбирит зугьун урусире!

Пленни сере жумунд, мугу:

– Ниht, ниht...

– Гъэйгьу нибу, имуре гьисди зугьу туьре дануьсдегор. Э лой Рэхьмон чарусде, мугу Орлов; – Дебер ире э ки Золин, бигьил екем гоф векенуь, песде э полк фирсоре гереки.

– Хуб, – жугьоб до Рэхьмон. – Кеш!

Немец лерзире-лерзире вадарафд.

– Гьм..., – гуфди Орлов. – э плен офдоренге, бэгIэвече биренуьт...

Эз е дегь минутиге, Золин гоф сохде э пленниревоз, пуьрси дануьсд жиге тупгьо, пулеметгьой немцгьоре. Угьоре эри эз бине лов сохде, миёсде е ченд одоми нуькерере гирорут, буравт э бине бузи дуьшме, кор хуьшдере сохут. Рэхьмон э командир взвод хуьшде гуфди, ихдиёр хогьу эз капитан Орлов эри фирсоре юре. Капитан огол зере Рэхьмоне, мугу:

– Туь гьеле гьони оморей эз задание, ярауь бирей, эже фуьрсуьм туьре?

– Хьовир капитан, – гуфди Рэхьмон, – эз гофгьой пленни ме варасируьм эже пэхьнуь сохде оморетге дуьруьжде пулеметгьой эн угьо. Рэхьэ ме хуб шинохденуьм, чуьнки э разведка бирем...

– Хуб, – гоф Рэхьмоне бурри Орлов. – гьечу буге э хуьшдеревоз веги Огневеш, е солдатигереш. Энжэгь хьитиёт...

– Шиновусдум, – жугьоб до Рэхьмон. Рэхьмон хьэрмэхьгьой хуьшдере – Огнев не Микеладзере вегуьрде, рафдени э задание, Орлов е кем э думит нуьшде, песде взхуьшде рафдени э ки начальник штаб хуьшде.

– Хьовир капитан, – гуфдире э Орлов дениширенигьо солдат ю Яковлев, – туь согь руз чи не хурдей. Пой хурек биёрум эй туь дие...

– Нивою.

– Зурбои валлагъ и капитан иму, – гуфди Яковлев, Орлов вадарафдки, – не хурдени, не хисире. Гъе э думит дери.

Э ён телефон нуьшдебугъо солдат Иванов сере тик гуърде, мугу:

– Ме не туъни э жигей эн у мибисдоримге, имущ не мухурдим, не михиси. Эсанти беге, хейли хоригъоре ве-гуърдейм, оморейм пушово, батальонгъойге хэйли пушо рафдет гене, иму и нуькерере гирошде ние дануьсденим...

Песде Иванов сере тик гуърде, дирени э хуне диромо Шими. Солдатгъо белли доренуьт э душ Шими погонгъой капитанире дире, оммо юре ние шинохденуьт.

– Капитан Орлов инжо бире? – пуърси Шими.

– Бэхшлемиш сохит эри пуърсире, ишму кинит? – пуърси Яковлев.

– Ме корреспондент эн газетуьм, Юсупови фамилияйме.

– Эхи иму ишмуре ние шинохденим, – гуфди Яковлев. Шими лов э хэнде веберде, ведешенде дорени удостоверенней хуьшдере.

– Имогъой шинохдум, – хэндуьсд Яковлев, – нуьшит, хьовир капитан, бэхшлемиш сохит. Гъурлугъ солдатини. Гъони капитан Орлов миёв.

Шими нуьшдени, чуме-чару сохде э ило-улей хуне, гуфдирени:

– Чуьтами коргъощму, ченгъэде пушо рафдейт имбуруз?

– Бэхшлемиш сохит, хьовир капитан, гуфдире нида-ним. Ихдиёр нисд.

– Дузи, гъечу хуби. Мегу э гьер одоми. Оммо ме корреспондентуьм, ме гьемере дануьсденуьм. Биё дануьм. Санигъэт мени. Газет чуь чиниге дануьсдени туь?

– Хунденуьм е кемлей, – хэндуьсд Яковлев. – песде э лой дер денишире, гуфдирени: – ини капитан имущ омо.

Шими вэхуьшдени, когъоз хуьшдере бирмундени э Орлов. Командир батальон когъозе хунде, вогордунде, дес Шимире гуърдени, теклиф сохдени эй нуьшде.

– Э гужевоз офдем ишмуре, – гуфди Шими. – Шев то-
рики. Е солдат, рэхъ шинохденигъо овурд мере.

– Ишмуре гиснеш мубу, – гуфди Орлов. Песде э лой
Яковлев денишире, мугу: – Эри хурдейму чи биёр.

«Э худо шуйкуър, – гуфди э дуъл хуьшде Яковлев, э ва-
дарафдеки, – э хотур гъуногъ юш мухуру».

– Мере гисне нисди, – гуфди Шими.

Орлов мугу:

– Э иму гэдоти: ебо гъуногъэ биё хоруним, песде э
юревоз гоф сохим.

– Хубе гэдоти, – тэгІриф до Шими.

Яковлев хурек дировунд, суьфре дешенд, Орлов не гъу-
ногъ сер гуърдуът эй хурде.

– Омбар мипоит э батальон иму? – пуърси Орлов.

– НэгІ, себэхьмунде биё вогордум э редакция. Мере во-
исдени е очерк нуьвуйсуьм эз товун е игиде солдат баталь-
он ишму.

– Э батальон иму игидгъо омбар деруът. Еки ини э пу-
шошму нуьшди: телефонист Иванов. Дануьсденит чуй со-
хдиге? Эзи дуь орине пушо тел телефон бурра оморебу. То-
рике шев бу. Иванов рафд эри гешде бурра оморебу 10 жи-
гей теле. Э далда, э кулегъо дуь фашист пэхъни бире-
буьруът. Сес пой Иванова шиновусде сэгІэт, угъо гъов кен-
де оморут э серию. Иванов нетерси. Вепичи. Бугъоз екире
тасунд, еккере э кордеревоз сула сохд. Теле гъуьч сохд,
дуьшмегъореш куьшд. Хубе игиди?

– Хубе игиди, – гуфди Шими, гьеме гофгъой Орлове
нуьвуйсде.

Песде Орлов мугу:

– Еккеш гьисд имуре. Дагестанини.

– Дагестани? – Шори сохде пуърси Шими.

– Эри. У э разведка рафдебу ебо. Немцгъо дире развед-
чикгъоймуре, гъов кенде оморебуьруът э сер ишу. Офдоре-
бу женг, деди-деди. Э гъэд эн и женг у екем ярауь бире,
офдоребу э гъэд ментгъо. Фашистгъо шишире оморенге э
серию, э гэмелевоз э муърдеи вонори хуьшдере. Дие
дуьшмегъо дес не зерет э ю. Песде фашистгъо вогошденге э

окопгшошу, у вэхуьшди эри оmore. Э и туьтем э ю вохурдет гене дуь солдат дуьшме. Вепичири э угьоревоз: екире куьшди э бейбутевоз, еккере э лэ гIэю ейлугь доноре, яра- луть сохде, кешире эз хори, оворде. Игиди?

– Эри, – гуфди Шими, э нуьвуьсдеки. – Фамилей эн у чьуьтами?

– Рахманов... нумиюш Рахмани...

Шими ток зере одомире хуно, эз жиге вэхуьшд.

– Рахманов? Эжеи у?

– Чьуьни бегем? – э мэхьтелиревоз пуьрси Орлов.

– Ме уре шинохденуьм, хьовир капитан, у Дербен- диму биё бу...

– Эри, дербендини, – гуфди Орлов. – Гьеммише эз се- работи Дербент ихдилотгьо сохде у, одохлуш гьисди мугу юре унжо...

– Хумор, – гуфди Шими.

– Эри, эри, Хумор... мэгIнигьош хундени, нум духдере гуьрде.

– Эжи у? – пуьрси Шими.

Орлов ихдилот сохд, чьуьтам Рэхьмон имишев дуьи- муьн гиле рафдиге эри заданиере бегьем сохде, чьуьтам угьо дениширетге э вогошдей эн у. Э и туьтем телефонист сере тик туьрде, мугу:

– Хьовир капитан, ишмуре оголи.

Орлов вегуьрдени трубкаре.

– Эри. Чьуь, Дот лов бисдо! – шори сохде, хэндуйсдени. – Рэхь очугь бисдо? Ой молодец, Рахманов! Дир не сохде, гирорит нуькерере, гьони имущ оморим!

Песде, злой Шими чарусде, шори сохде, гуфдирени:

– Хьовир капитан, земляк ишму гене игиди бирмунди. Нуьвуьсит эз товун эн у е хубе очерк!

РЭХЬМОН ВЕДИ НИСД

У шев батальон чое гирошде, екем пушово рафде, омо поисд гене э ён эн е чьукле дигь. Э и дигь немцгьо сэхд би- не гуьрдебуьруьт, эз тупгьо, миномётгьо, пулемётгьо

гІэтош шенде, э пушо танкгьо ведефирсоре солдатгьоймуре ние гьишденбуьруьт пушово рафде. Рэхьмон э хьэрмэхьгьой хуьшдеревоз дегешдебу э хори, э куьндигьой дигь, кем-кем эденбу э лапаткеревоз окопиш векенде, эй пэхьни бирей хуьшде, оморе гуниле не расуь э ю.

Шими э Орловезов э песо бу, э ён е тепеи нуьшдебуьруьт. Шев ние бу. Немцгьо э гьово ракетегьо вешенде, эденбуьруьт товуш сохде дире гьушунгьоймуре.

– Дегердит! – хьэрой вегуьрд Орлов.

Шими у не гуфдирекиш уже дегешдебу. Эй ченд салгьой довгІо у усдо биребу, чуй сохуге дануьсденбу э гьово ракете диреки. Е кемлей э гьово денишире, Шими дирени э зверсер ишу е десде ранги-рангие гьирмизи, савз, кову зерде гиргине ракетгьо э десдей гуьл ухшел зеренуьтгьо лампегьоре хуно дуллунуьт. Песде виз зере эз гьово омо сес миномет шенде, песде э куьндигьо сес сохде офдо лов бисдо миномет. Э гуш Шими сес буьруьж раси. Э и туьтем е лейтенант шуш нефес гуьрде, э чорченги оморе, мугу:

– Хьовир капитан, лейтенант Петров сэхд яралуьни, сержант Рустамов муьрди.

– Яралуьре зу-зу бигьлит ведеберде, – буйругь до Орлов. – Эз гьеме гуит хуб дегердуьт э хори, хуьшдере мебирмунит. Гьони эйму кумеки миёв эз полк, батальонгьойгеш куьнд эдет бире, артиллерия гІэтош мокуну, кумеки мисоху.

Песде э Шими мугу:

– ГьейсэгІэт Рахманове винире ниданит, капитан, у э пушо, э хори дегешди. Хубе вэхд не омореит э батальониму.

Шими э думит домунд. Уре гьечу воисденбу Рэхьмоне винире. Оммо минкин небу. Шев торик, э гьово ракетгьо, тарпа-тарп туп не гуниле э ило-уле. «Поюм те себэхьбу?» – гуфди э дуьл хуьшде Шими. Оммо те себэхьиш у инжомунд, Рэхьмоне дире не дануьсд. Себэхьмунде зусери артиллерияйму туп шенде э сер немцгьо, эз илойге танкгьойму оморе, солдатгьош э пой вэхуьшде, пушо рафдуьт. Шими миёсде э редакция рафде, э газет заметка доре. Гьечи

Рэхьмоне не дире, у могьбул вогошд э редакция, статья нуувуьсд, газетеш фирсо э Дербенд эри ГЭзизигьо.

Эз е ченд рузиге, э дорун Венгрия нуькерей Тиссаре гирошде бэгьдо, Шими гене омо э батальон Орловигьо. Хинике руз зимисту бу, батальон бэгьдовой е ченд женггьо э е дигь поисде, эденбу форигьэти вегуьрде. Ире гуфдиребу э Шими корсохгьой штаб дивизия. «Чуь хуб – шори сохд Шими, – имогьой мидануьм винире Рэхьмоне, гьони уре вэхд мубу». Гьовой Шими гьони хуб бу, у гьич э машиниш не денишире, гьэише бесд э сер шинель, тапинжере бесд, сумкере эз душ гировунде – тэгьди сохд рафд э дигь батальон Орловигьо деbugьо. У эденбу думит сохде, чуьтам гьони миёв Рэхьмоне муьвуьнуьге, чуьтам гьэл гуьрде юре, моч мисохуге, газет нум ю веригьоре э ю мибирмунуге. Оммо, нэгь. Э батальон омоки, э жигей шор бире, Шими могьбул бисдо. Э ки Орлов дироморе сэгьэт, э дуьлию зеде раси. И вэгьдогьойге Орлов юре шори-шори гьобул сохденбуге, гьони гьошгьой майор (имогьой Орлов майор бу) дуллу буьруьт. Шими мэхьтел мунд, эз ю гоф не ведиромо. Орлов дениши э шагьбалутие чумгьой Шими, э лугьонди дерие чунею, э гьиргьире муйгьо эз зир килэхь веде бугьо, мугу:

– Нуьш, хьовир капитан, нуьш, чуьтам гуюмгеш э туй ние дануьсденуьм. Земляк туй вир бири...

– Чуь! – мугуиге е одоми вегуьрде хьуьзуьме зе эз сер Шими. – Вир чуьтам!

Орлов гьэл гуьрд эз душгьой Шими. кеши, нуьшунд уре э сер кравать тэхдеи, э хуне добугьо, сере гьуз гуьрде, ихдилот сохд.

...Шев миёсде наступление сер гуьрде, эри нуькерере гирошде. Оммо руз. пушой пишнеигьо, секретарь партбюро огол зере Рэхьмон не е ченд боецгьойгереш, мугу:

– Ишмуре начальник политотдел огол зери, эри партбилет доре. Бурайт, зу вогордит!

Эз и е орине пушо Рэхьмон э партия вегуьрде оморebu, ве имбуруз э хьэрмэхьгьой хуьшдеревоз у гьечу рафд э политотдел эри партбилет вегуьрде, мугуиге эденбу э

гӀэруьси рафде. Диеш шор бисдо дуьл Рэ́хмон э кин полковник дарафде, партбилет вегуьрде ведироморе бэ́гдо.

– И партбилете э сер сине эри гердунде туь верзирей, – гуфди э Рэ́хмон полковник э билете дореки. – Имид сохденим, ки эзиновлейге диеш хуб мибирмуни хуьшдере.

Рэ́хмон эз зир чумгьо дениши э ковре чумгьой полковник, согьбоши гуфди ведиромо. Э рэ́хь рафдеки эз дуьл Рэ́хмон ченд-жире коргьо омо гиросд: четинигьой довгӀо, э женггьо яралуь биригьо, когьозгьо эз Хумор оморигьо, э пушой чумгьою омо поисд чигьрет богьгьой Дербенд, эн пире дедешу, гьуьндуьре балай бебешу, э сиегье бэ́гӀли ухшеш зеренбуьруьтгьо чумгьой Хумор одохлу ю. Гье ебо эз лэ́гӀю омо келе-келе ведиромо Хумор эри ю хундебугьо мэ́гӀнигьо.

– Бура рэ́хьник, шор биёвош, туь ёрме.

Эн туьни, жон, гьемей жунме, гӀуьмуьрме...

Хьэрмэхьгьо э юревоз буьруьтгьо, мэхьтел бире, гуфдируьт:

– Эй баракеллогь, Рэ́хмон, гьечи дие, е хэйли вэхд сес мэ́гӀни туьре не шиновусдейм...

Рэ́хмон гьирмизи бисдо, дие сес не сохд. Автомат хуьшдере хуб э душ дуз сохде, бежид рафд рэ́хь хуьшдере.

– Хун, хун Рэ́хмон, – гуфдирут хьэрмэхьгьо.

Эз синей Рэ́хмон энжэгь ох ведиромо. Чуь кориге дуьл эн у гурунд бисдо. «Мере чуь бири?» – пуьрси эз хуьшде Рэ́хмон. Песде э батальон омоки ве командир мэ́гӀлуьм сохдки, имишев торики биренге эдейме нуькерере гиросде гуфдире, дуьл Рэ́хмон шек сохд. «Кидан чуьтам мубуге имишев», – гуфди у.

Гьовой шохьонгум бу. Асмуй Венгрия кову бу. Энжэгь эз кими жигегьои асму эденбу лембере хуно гешде сипре булутгьо. Э дури, э зверсер эн е дигь гьово гьирмизи бу, мугуиге эденбу гӀэтош гуьрде сухде. Рэ́хмон э окоп хуьшде дегешде, э сухденбугьо асму денишире эденбу э ёр овурде шегьер деден хуьшде Дербенде, менглуье шевгьо не шевгьлуье шохьонгумгьоре, дес Хуморе гуьрде, зеки э богь гешденбуьруьтгьоре. Гьечи Рэ́хмон э думит дери, торикиш

бисдо. Гъирмизии асмуш giroшд, э зверсер окоп астарагъ-ош омо дуллу бисдо. «Хъэл гердо дуъл Гитлер, – гуфди Рэхмон, – одохлугъоре эз еки жура сохд, дедегъоре эз кук-гъо, шуьвергъоре эз зенгъо, бироргъоре эз хэгъергъо. Те кей мубу? Гъеле-меле жун хуьшдере нис доре дуьшме. Эхир мубу ми и довгъоре!»

Ижире гофгъо омбар оморенбу э дуъл Рэхмон, ил-логъки пушой э женг дарафде. Чуьнки у э гъэд чор сал довгъо омбаре зэхьметгъо диребу, ченд сад километра-гъоре, ерэгъ э душ вери пееде рафдебу, ченд гиле яралуь бире э госпитальгъо дегешдебу. Кими мэхъэл уре гъич ими-диш ние биренбу ю зинде медиров гуфдире эз женг. Оммо приказ бире сэгъэт эри вэхуьшде э атака е ненге э разведка рафдеки эри фашистгъоре гуьрде, у гъеме дердгъоре фурмуш мисохд, пегълуьвоне хуно видовусде, гунилере э гуш не гуьрде, пушо мирафд. Гъемин гъечи терс э дуъл недери, вехуьшд у эз окоп хуьшде, командир буйругъ доки эри э лодкагъо венуьшде, нуькерере giroшде.

Э у лойгей нуькере нуьшдебуьруьтгъо дуьшмегъо не хисиребуьруьт. Угъоре хэбер бире эз сес, э гъово ракетегъо вешендуьт, товуш сохдут, песеде эз гъово э нуькере тийгъи бисдорут парта-парт снарядгъо, минагъо, гунилегъо. Артиллеристгъоймуш сер гуьрд эри шенде туп э сер немцгъо. Келе деди-деди сер гуьрд э и торике шев зимисту. Лодка, Рэхмон вобугъо, э миглей нуькере бу. Рэхмон не ефрейтор Николаев эденбуьруьт гъэлэгъ зере. Ракетагъо гъечу товуш сохдебуьруьт гъоворе, ки Рэхмонигъо эденбуьруьт дире, чуьтам э ило-улей лодка, э сер гъов тигъи бирениге гъургъушу. Э сер Рэхмонигъо шэхдей гъов варафденбу.

– Эл-эле! – Бирден буьруьж ведиромо эз Николаев. Эз дес эн у гъэлэгъ офдо, жэндекию гъэд бире эз сер лодка, серию э сер гъов дуллу бисдо.

– Гирит уре! – гуфди Рэхмон эз солдатгъо. Гъе и гоф эз лэгъэй Рэхмон ведиромере сэгъэт, е келе сес виз зерере хуно омо, мина ноле зере офдо, Рэхмон сесиш сохде не дануьсд, чуьтам лодка чаруьсде, гъеме э лодка дебирегоргъо офдорутге э гъэд гъов. Ки буге эз песо хъэрой дешенд:

– Хьовир лейтенант, лодкай Рэхьмонигьо батмиш бисдо!

Майор Орлов э и дэгдэггэ, э сер лодкай хуьшде вери, эденбу дуьл доре боецгьоре, зури-зури гирорут нуькерере. Ченгээде четиниш буге, ченгээде немцгьо глэтош шенденбируьтгеш, батальон гирошд нуькерере, Орлов э атака взхуьзунде ротагьоре, шиши рафд э сер фашистгьо, хьэлхьэлим сохд ишуре, вегуьрд жиге окопгьои ишуре. Орлове минкин не бисдо эри фэгьм сохде, хьисоб сохде, ченд одоми пуч бириге, ки согь мундиге. Немцгьо э пушо ведешендуьт танкгьо эри шишире оmore э сер батальон Орлов.

– Хьозур сохит гранатагьоре эри зере танкгьоре! – буйругь дорут командиргьо.

Эз у лойге артиллеристгьойму туп шендуьт э сер танкгьой эн немцгьо. Те себэхь женг не варасд. Эхириш немцгьо се сухде танкгьо хочверигьоре гьишде, вирихдуьт. Себэхьмунде пушо рафде, дигье вегуьрде, одомигьоре шуморде бэгдо, Орлов дануьсд, ки Рэхьмон не хьэрмэхьгьою э лодка вебуьруьтгьо нисдуьт. Гурунд бисдо дуьл командир, езугьбери сохд у, хьэйф омо юре. «Чуь хубе сержант бу Рахманов, – гуфди Орлов. – Неужели у пуч бисдо!» Гирошд е ченд руз, эз Рэхьмон сурогь не бисдо, эз Рэхьмон дес вегуьрд Орлов.

Имогьой Шими оmoreки, у ихдилот сохде, чуьтам вир сохдиге Рэхьмоне, мугу:

– Ме гьич ни гуфдурум Рэхьмон пуч мибу. Чуь биё сохде биёв? Довгloi. Нуьвуйс эри бебей эн угьо. Туь шинохдени, гьечи нуьвуйски э игидиревоз пуч бири гуфдире у.

Орлов вини, чуьтам чумгьой Шими тар бисдоге, дуьлиюш гурунд бисдо, э бугьоз ю омо чуьниге поисд.

– Ме чуьтам нуьвуйсуьм? – пуьрси Шими. – Дедей эн угьо жингир мубу, одохлюю...

Орлов десе э кемер зере-зере, э хуне гешде, е хэйли гоф не сохд. Песеде мугу:

– Довгloi, хьовир капитан, довгloi.

Гье имбуруз Шими когьоз нуьвуйсд эри Глэзиз, эз Рэхьмон хэбер нисди гуфдире, чуь бириге юре мэглуьм нисди

нисди гуфдире. Юш юхуыле-будуре вогошд рафд э редакция, е келе корреспонденция дешенд э газет, чьутам батальон Орлов нуькерере гиросше, пиш сохдиге фашистгьоре эз лой Тисса.

«КИМЛЕРЕ ВОЙ, КИМЛЕРЕ БОЙ»

Хумор эри Рэхьмон хосдехундиш буге, и ченд салгьой довго Хумор э одохлуй хуьшдеш дениширебуге, Бебе Хуморе фурмуш сохде ние дануьсденбу. У омбар хьэрекет мисохд эри дире Хуморе э шегьер, эз дур семе денишире э у раче гьошгьо, чумгьою, э у инчелеле балай духдерию, оммо Хумор э кучегьо ние гешденбу. Пушотеинегьоре хуно у дие э гьомбор эй шоробиш ние оморенбу. Имогьой Мелке дедей Хуморигьо мирафд э гьомбор э ишу расиренигьо шоробе эри овурде. Кими мэхьэл Бебе серсоне хуно бире, гьомборе сэхд мисохд, э богь мирафд э у имидиревоз, ки Хумор мидобу гуфдире э гIэрей корсохэ гIэруьс духдерегьо.

Егиле гьечи, э взхд богьгьоре ологь сохде, Бебе эз пушой есиёв гиросшедеки э ю омо вохурд Либо. Эз дурине юре дире, Бебе мугу: «И гьэлифо эз же омо вохурд эме». Песде Либо куьнд бисдоки, Бебе виники сипре чил-чиле сифет юре, гьирмизине муйгьой сер юре не донбуле чумгьой юре, воисд юре туф шенуь гирору. Оммо Либо гьул юре гуьрде, мугу:

– Гьечи мубу, туьре хуно жогьил? Кей имид дорей миёй гуфдире эй э кино рафде?

Гьошгьой Бебе дуллу бисдо, хун ю дуьши, оммо гуьрд хуьшдере у, зобуне гоф не гуфди.

– Дениш, миём. Гоф мерд гофи.

Дес юре гуьрде, вирихд. У омо э богь, эз дур дениши э Хумор, томоше сохд, чьутам гьупи зереге, мугу э дуьл хуьшде: «Хьэйф нисди э эзини гуьзел гьупи вегуьруь э дес кор соху, у назуьшменде десгьой хуьшдере гьэлпегьэлпе соху!» Ченд гилегьойгеш оморе э богь, томоше сохдебу э кор сохдеи Хумор Бебе. Оммо зугьу не бу уре эри оморе, гоф сохде э Хуморевоз. У одохлуй кесиге бу.

Эй глэзизе хундегор! Оморе дире туь, чуьжире шор биребуге Бебе шиновусденге эз Рэхьмон беде хэбер омори гуфдире! Когьоз Шими э Глэзизигьо расиренге эз товуней вир бирей Рэхьмон, фэгьире Божи э хун дегьишдебу серсифет хуьшдере, Гуьлбике хэгьер ю согьэ жиге не вегьишдебу э жендек хуьшде, колхозигьо – сер гуьрде эз председатель Ахмедов ве вадерефде те делхэке Нэхьум эз хьэифбери сохде вомундебуьруьт, Хумор рузберуз эденбу эз дерд хэл бире... Оммо Бебе имогьой имид сохдебу, метлеб ю миворов гуфдире. У рафде офдебу куьгьне дусд хуьшде Бениле, яратуь бире эз довго вогошдебугьоре, берде гьуногь сохде, шороб доре, гуфдиребу:

– Худо и духдере эй ме гуфдири. Туь эриме илчи миё боши.

– Тэгиди месох, хьовир, – жугьоб до Бенил. – Гьеле Рэхьмон белки согь бу, белки э плен добу...

Бебе шэгьгьэ зере, хэндуйсде, мугу:

– Плен? Ха-ха-ха-ха, плен гиден гелмезе рэхьи.

Оммо у ченгьэде хьэрекет сохд эри дефирсоре Бениле э хуней Хуморигьо, у рази не бисдо. Песде Бебе хьэлово бисдо э Тенхьум холушу. Уш атказ сохд. Эхириш, чорей эн у дедей Сенем бисдо.

– Бошгу, хэлефме, ме мурам э ки Мелке.

Рузгьой васал бу. Доргьо э хьэет Мелкейгьо вебуьруьтгьо хуб велг лов сохдебуьруьт. Тегьенгьош е рач келе бире, чордогь зеребуьруьт. Мелке э хуне э тэхьно дебу. Сенем серсифот хуьшдере пучунде, Божи не вьунуь гуфдире юре, эз хьэет гиросде, э хуней Мелке дарафдгьо. Те то оморе ебо Сенем э Мелке мэглуьм сохдебу эй чуь оморениге. Уне гуьре, Сенем оморе, ихдилот духдере хосдеире сер гуьрденге, Мелке мугу:

– Евошлей гоф сох, диворгьореш гуш вери. Гьечунигеш Божи э хуни-хэмири дери. Шев руз эдей хуьшдере куьшде.

– Духдер эри кук офире омори, – гуфди Сенем. – Меш дануьсденуьм Хумор одохлу бу эй Рэхьмон кук гьунши туь. Чор сал денишири. Де имогьой хэбер омори – пуч бири.

Дур гердо, хуышг бире поисдени нисдики е алагуызлуые духдер туь. Туь дануьсдени, чуьтам дошдемге, воровундемге е теклей мере. Э худош, э бендеш гІэѐни. Е дес ю гьэнфит бири, е дес ю мармалад. Худо мебуро, жогьил ю, жовогьил ю, хундегор ю, пул сохдегор ю.

– Худо гьоим доро е теклей туьре.

– Е падшогы-падшогы зедеи гІзилме. Э зар не звруьшуьм пучунде миѐв Хуморлейтуь... Духдер туьш имогьой оморе расире духдери. Дие пой мезе э мозол гІзилтуь...

– Дедей миро Хуморе, – мугу Мелке. – Кире мою беди гІзил хуышде? Эхи биѐ э юревоз гоф сохум.

– Ихдиѐр духдер э дес бебе-дедей дери, – мугу Сенем.

Эз лой хьзет сес оморе. Мелке мугу:

– Эле, худо зено эхдуьр зерегоргыой гІзилгьоймуре. Шинирени, сес Божини. Э хьзети. Имогьой Хумориш миѐв.

– Де гьечу буге ме бурам. Гоф сох э духдер туьревоз.

Сенем э вадарафдеки, гьич диреш не вини, чуьтам Божи, сифетгыою гьеме гьэлпе-гьэлпе, э гьейвуй хуне нуьшде, сине куфде гириسدениге.

– Войш, дедей миѐсд муьрде туьре, гІэзизе балайме. – Песде зани куфде, домо вокурде гириسدени: – кире гІэзизе хэлефгыо муьрдиге, комини дедейгыо мере хуно хьэсрет э дуьл мунде, ярай хос небирени вегуьрдетге, биѐвтгу э меревоз домо вокунутгу, гирисуьтгу, во-о-ой.

Э и туьтем э хьзет дироморенуьт ГІэзиз не Хумор. Угьо эдет эз кор оморе эз богь. Божи гирьѐре поюнде. вэхуьшде дарафдени э хуне. ГІэзиз гІоси бире, сере жумундени, гуфдирени э Хумор.

– Дара, духдерме, э хуне, дуьл туьре гурунд месох, Худо кумек мубу.

Хумор сер тен хуышдере дегиш сохде, нун хурде бьэгдо, Мелкере воисдени гоф соху зюревоз. Оммо лэгІэ вокурде ние дануьсде. У дениширени э зердов зеригьо, е пуст е остгыу биригьо сифет Хумор, езугы оморе юре, дуьл юре гурунд сохде. Эхи у дануьсдени, чуьтам Хумор хосдениге Рэхьмоне...

Пушой гьово торик бире Хумор э хъет ведиреморе, э зир доргьо нуьшде, ведешендени эз куьф когьоз, эз довгю оморигьоре.

– Вой эй ме вой, – гириздени Хумор. – НэГІ, ме бовор ние сохде туь пуч бирей гуфдире...

Бирден гьирке зере, гириздени, песде э ило-уле дени-ширени, кес дирениге юре. Вэхуьшдени, эрсгьой чумгьоре темиз сохде, вадарафдени э кучс. Э домой дер гьопу э Хумор оморе вохурдени Нэхьум.

– Шевлейтуь эхэйр бу, хэгьерме!

– Эгьуьбет туь э хэйр, чуь воисде туьре!

– Эле, инжимиш мебош о, мере согьи саламети туь нен одохлуй туь воисде. Эн кечеле Бебе нэГю, эн Рэхьмон!

И гофгьо э Хумор сэхд дегмиш бире, у хьуьршлуь бире, пуьрсирени:

– Туь чуь гуфдире, и чуь гофгьои?

Нэхьум энгуьшде э ловгьо воноре, ило-улоре чуме-чару сохде, ёвошлей жугьоб дорени:

– Ш-ш-ш, евош, сабуьр сох. Туь, хэгьерме, биё дани, ки мере эз гьеме коргьо хэбер бире гуфдире: ме эз гьеме зу дануьсденуьм э коми хуне гІэруьси нуьшунде омориге, э коми хуне гьуьдуьши дериге, мило э хуней ки биреге, войги туьре ме уреш дануьсденуьм, коми бердоре зене чуь гІэил мубугеш – кук небуге духдер.

Хумор тоб доре ние дануьсденбу, эхир гофгьои Нэхьум кей мубуге.

– Туь дуьл мере эйчуь хьэл сохде, гоф туь чуьни эхирию? – пуьрси Хумор.

Нэхьум куьнд бирени э ки гуш Хумор. Э вини Хумор варафдени буй шороб эз лэгІэй Нэхьум. Духдере воисдени нифри соху, вирихуь. Оммо эз елойге уре воисдени дануь, чуь гуфдиреге Нэхьум.

– Дануьсдени чуьниге, – гуфдире эхириш Нэхьум.– Ме шиновусдем, ки гьобоне Бебе, э гьомбор шороби деригьо, трудоденьгьой колхозникгьоре эз серюш эз дуьмюш бурра дуьздиренигьо, эз довгю гІэмел-чемел сохде поисдигьо, уре воисдени туьре эй хуьшде хогуь...

– Те умогьой гІов гІэтош беро уре!

– Худо шиново, хэгерме, эз лэгІэй туь. Ебо гуш дор: у сес дешендики, Рэхьмон пуч бири э довгІо, дедей Мелке духдере эдей э ю доре...

Эз доруй хьэет ведироморени сес Мелке:

– Э Хумор?

– Гьой, оморум, – жугьоб доре Хумор.

– Омон фурмунде ней о! – гуфдире Нэхьум.

Ченгэде э дуьл Хумор келе дердгьош дубуге, эз гофгьой Нэхьум хэнде гуьрде юре. «Е дуьл сухундегор мереш бири, – мугу духдер, – чутьтам гуфдиренуьтгьоре хуно, эй муьгІуьжуьз дире мундем».

Э хуне дарафдеки Хумор эз зир чум дирени Божи эдей э гьейву ведироморе. Сере гьуз гуьрде, зерени гиросше.

– Дедей миро туьре, э Рэхьмонлейме! – гІэрс тигьи сохде гуфдире Божи.

– Весси, э Божи, сес туьре Хуморигьош мишинову эй, – гуфди ГІэзиз. – Эйчуь гурунд сохде дуьл гІэиле. Худо келеи. Э ёртуь мунди пор эз Ахмед Одигюзел хэбер оморебуьго веди нисди гуфдире. Хэбер омоки согьсаламети.

– Мере ужире мозоллуье дедей мизендге, дердгьойме чуй бу. Войш, вой эй ме вой!

– Ужире коргьо омбар бире, – гуфди гене ГІэзиз. – Э когьозиш ки не вери ёгьин нэхогь Рэхьмон монухьо бири гуфдире.

– Те умогьой гІов-гІэтош миёсде берде беди гІэилгьоймере ки хосдеге!

Те ехэйли шев рафде ГІэзизигьо э гьейву нуьшденуьт. Ебойге шиновусденуьт сес келе-келе гоф сохдей Мелке нен Хумор эдей ведироморе. Песде оморени сес гирисдей Хумор.

– Шинирени? – пуьрси Божи эз ГІэзиз.

– Туьре герек нисди, вэхиз э хуне дарайм.

ГІэзиз шек сохденбу э гІэрей Мелке не Хумор гоф мубу гуфдире, чуйнки э гуш эн у дарафдебу сес, чуйтам Бебе не Сенем ченд одомигьоре гІэре не доре дефирсоренуьтге эй пучунде сер Мелкере. Угьо чуй гофгьош гуфдиребуьруьт:

Рэхмон пуч бири, довгюш эдей варасде, духдер туь чор сал денишири, одохлу согь мумундге генеш мидениши, пуч бире бэгьдо, эйчуь хуьшг сохде гьишде духдере... филон, фешмокон. И ихдилотгьоре шинире, Пэзиз дануьсденбу э хуней Мелкейгьо гоф мубу. Уре ние воисденбу Божи шинову, дануь. У хоши гуьрде, кеши деберд Божире э хуне.

ПЕСИНИ РУЗ ДОВГЮ

Гьушунгьой дуьимуьн Украинский фронт азад сохде, темиз сохде хоригьой Венгрире эз дес фашистгьо, гирошде серхьэд Чехословакияре, азад сохде шегьергьой Братиславаре, Брноре, эденбуьруьт дорбодогьун сохде дуьшмере ве куьнд бире эз столицай Чехословакия – Прага. Пушой довгю варасде, суьфдеи рузгьой май батальон эн майор Орлов эденбу женг берде э фашистгьоревоз э куньдигьой шегьер Влашим. Фашистгьо окопгьо векенде э гьирогь е келе више, эз ён комики гирошденбу автомобильгьо рафденигьо рэхь, тупгьо, миномётгьо ве пулемётгьо норе, ние гьишденбуьруьт гирошде гьушунгьоймуре.

Командир дивизия приказ дорebu полк Орловигьоре атаковать сохут ве ёгьин вадабура хьэл сохут э гьирогь више луле гуьрдетгьо дуьшмегьоре. У руз солдатгьой Орлов не у батальонгьойге э атака вэхуьшдебуюьруьтгьо, Шими гене оморе гьисмет биребу инжо. У поисдебу э тепеи, э наблюдательный пункт эн командир артиллеристгьо ве э пушой чум эн у э сер перзине веди биренигьоре хуно, веди бу, чутьам снарядгьойму рафде э сер окопгьой немцгьо офдорелов биренбуьруьтге, чутьам дуре э тузевоз гьэриш бире э гьово варафденбуге, чутьам назуке доргьо эз бине офдоренбуьруьтге. Песде Шими вини, чутьам солдатгьойму те умогьой э хори дегешдебуюьруьтгьо, э пой вэхуьшде, «ура» дешенде видовусдутге пушово, чутьам эз лой немцгьо гуниле не снарядгьо оморутге ве хэйли солдатгьойму э пушой окопгьой немцгьо офдорутге. У вини гьемчун солдатгьойму гене э пой вэхуьшде, штыкгьоре гьово гуьрде, пегьлуьвоне хуно хуьшдере э сер фашистгьо шендуьтге.

Штыковой женг омбар не гирошд. Немцгъо не вотовсудуѳт. Шими вини, чуйтам омбаре солдатгъой Гитлер ерэгъэ э хори шенде десгъоре гъово гуърде, пушово оморутге. Гьемин э и туьтем э наблюдательный пункт эз пушо телефон зере, хэбер дорут, ки майор Орлов сэхд яралуѳ бире, э сер сэгІэтношумо вери гуфдире. И хэбере шиновусдки Шими, мугуиге е одоми эз сер ю, хэнжеле зе. «Эле!» – гуфди Шими, видовусд э пушо, эз и дуѳ минут пушо женг гирошденбугъо жиге.

И бу хьэшдимуѳн май, е руз мунде те довгІо варасде. Омбаре одомигъо сер хуьшдере норут э и хоригъой бирорие Чехословакия е руз мунде те довгІо варасде. Оммо хэйли одомигъо пуч бисдорут гъеле нуьйимуѳн маиш, э руз победаш. Гитлер уже мергимуш хурде муърдебугеш, Геббельс э гъур дарафдебугеш, генеральный штаб фашистская Германия гъул кеширебугеш э когъозгъо капитулировать бирет гуфдире, оммо е пара генеральгъой фашистгъо, э хоригъой Чехословакия буьруѳтгъо руьхсет ние доренбуьруѳт солдатгъошуре эри э плен доре хуьшдере. Расди омбаре солдатгъой Германия шиновусдебуьруѳт довгІо варасдеире, шор бире, туьфенггъоре шенде, десгъоре гъово гуърде, десде-десде оморенбуьруѳт э плен. Оммо е парагъо, беде фашистгъо гъеле-меле ерэгъэ ние шенденбуьруѳт.

Шев нуьйимуѳн май Шими хисиребу э више, э командиргъой батальон Орловигъоревоз. Себэхъ зусери хэбер бире, у дирени э гъово ранги-рангие ракетегъо вери, эз дури сес «ура» сес мэгІини.

– И чуй кори? – пуьрси у.

– Победа! Победа! – шори сохде, эденбуьруѳт хьэрой дешенде эз гьерло одомигъо. – ДовгІо варасди, Германия капитулировать бири!

Шори Шимире гъэдер не бисдо. Уре мугуиге пардушгъо воромо. Гъэл гуърде, моч сохде экию буьруѳтгъо командиргъо не солдатгъоре, у видовусд э келе рэхъ эри рафде э редакция бугъо дигь. Гъе бурав гуфдире, у гъони редакции офденбу? Гъеме эз жигегъошу вэхуьшде и руз, эденбуьруѳт рафде э лой Прага. Шими хэйли гешде, редакцияре

не офде, э миглей е келе рэхь ведироморе, дирени ингээдей э рэхь одоми гьисди: э машингьо, э глэребегьо, э кул глэсбгьо, э пейде рафдегоргьо. Э ён эн е дигь оморе расире, Шими вини десдей солдатгьойму эз куче гирошденбугьоре. Эз хунегьо зенгьой чешкагьо буханкегьой сипре нуне не бодиегьой шире ведировунде, гьул солдатгьоймуре гуьрде, гуфдиренбуьруьт:

– Пой, хэлефме, ги ху и пейлелей шире, туь жун имуре хилос сохдей эз дес дуьшме, туь азад сохдегормени...

Е пире зенле, лэгьэр, кемер гьэд, муйгьой серию шире хуно сипи, похли-похли глэрс тигьи сохде, эденбу гуфдире:

– Худо зиёд сохо ишмуре, кукгьой Урусиегь. Ишму имуре эз торике гьовре э товуше глуьлом ведировундигь!

И гофгьоре шиновусде, Шимиш гуфди э дуьл хуьшде: «Гьич э глуьлом инсонгьо фурмуш нисохут, чуьтам солдат Урусиегь жун хуьшдере доре, азади овурдиге эри миллионгьой жофокешгьой Европа нен Азия»...

ХЬОВИРГЬО ВОХУРДЕНУЬТ Э ЕКИ

Э гьирогь шегьер, э миглей е раче више э парк ухшеш зеренбугьо эденбуьруьт руьгь-руьгь товуш доре келе пенжерегьой хунегьо – именией глошире немец, ченд салгьо э Чехословакия бине зере огьоеги сохденбугьо. Пушой гьушунгьойму куьнд бире, и шегьере вегуьрде, глошире немец гурунире гьишде, сукире вегуьрде, вирихдебу э Южная Америка. Гьемин э и имение жиге гуьрде поисдебу еки эз госпитальгойму.

Еки эз герме рузгьой май бу. Суьрхине чуьшме э гьилгьили асму гешде, эденбу тимор сохде э ригазгьой хуьшдеревоз гьиргьире келлегьой вишере. Эз глэрей доргьо гирошде, уьшуьгь чуьшме ранги-бе-ранги сохденбу мейдугьо, аллеегьо не гуьлгьо э пушой хунегьой госпиталь вебуьруьтгьоре. Э е аллея, э пушой гуьлгьо, сер хуьшдере э кемер скамейка веноре, нуьшдебу Ахмед кук Одигюзел. Э

тен эн у вебу халатгъо, шоволгъо э тен нечоугъо вебиренигъо, оммо эз ранг руй ю мэглуым бу ки, гъовой ю имогъой хуби гуфдире.

– Победа, эхириш омоки победа, – гуфди Ахмед.– Имогъой шелей хэлгъ сук мубу, дьл хэлгъ шор мубу. Эй кипеёгълие Гитлер, туь миёсди эз и бисд сал пушо мергимуш хурде, гуьгъбегур бире!

Е кем сере веноре э сер кемер скамейка, Ахмед чуме хисунде, э ёр овордени Ватан деден хуьшдере, бебе-дедере, хьовиргъо – хьэрмэхьгъой дербендире, гирошде рузгъой довгоре, четинигоре, песде гъуз бире, гуьрдени эз яралуье зани хуьшде.

– Эл- л-ле, дорд доре ние поисдеки. Кей хуб мубу и заниме! Могъгуьл хьэрзо мисохдуьт мере, мурафдуьм э хуне.

Гене сере э сер скамейка венорени. Э пушой чумию оморени чигьрет сифет бебешу, сиегъе бигъгъой ю, келе чумгъой ю, фирегъе душгъой ю. Песде сер гуьрденуьт чумгъой Ахмед эри э хов рафде. Э и туьтем эз лой госпиталь, сипре халат э тен вери, назуке пойвокугъо э пой вери, куьнд бирени е назуке, сипре гъуьддуьре синее зен хэйлогъи.

– Шев э хэйр бу, сержант! – хэндуьсде сестра.

Ахмед нэхэбереки хуьшдере вешенде, гуфдирени:

– Руьхшенд сохде туь э ме, Вера?

– Худо мегуё, – хэндуьсде Вера. – Руьхшенд эйчуь?

Песде гузетмиш сохде, чуьтам Ахмед э ю денишириге, мугу:

– Гьечу эйчуь дениширей э ме?

– Хьэз оморе мере эз туь...

– Эз ме?

– Эри, эз у ковре чумгъой туь, эз у гендуьмие муйгъой туь, эз у гьэселе ловгъой туь, эз у ширмогъие дондугъой туь, эз у гьэсуьлменде хосиет туь...

– Весси, весси, – десгъоре берде-овурде, хэндуьсде-хэндуьсде гуфдире Вера. – Ме эдем дире туь ошугъ бирей эме. Эз кеевози?

– Мехэнд э ме. Эз дуьли гуфдиренуьм.

– Песде меш этуь ошугъ бисдорумге, чуйтам мубу? –
пуърси Вера.

Ахмед шори сохде, мугу:

– Диеш хубте.

Вера сергъуз бисдо, дуъл ю гурунд бисдо, мугу:

– Гэмел ниёв.

– Эйчуь?

– Шувверме гъэгъри мубу, – ловгъой Вера гене э хэнде
варафд.

Ахмед мэхьтел мунд, сере тик гуърде пуърси:

– Эле, туьре шуввериш гьисди?

– Эгер согъ мундиге, гьисди, – эз синей Вера ох ве-
диromo.

Э пешмуни офдо Ахмед, мугу:

– Ме туьре духдер хуне дануьсденбуьруьм.

У минет сохд э Вера, ихдилот соху, чуйтам шуввер би-
реки ю гьечи омори инжо гьисмет бириге.

– Довгю сер гуърденге, шуввер ме лейтенант бу, – гуфди
Вера. – Иму зигьисденбирим э Украина. Те немецгъо
оморе ме вирихде недануьсдуьм. Немецгъо оморенге, мере
гуърдуьт, дешендуьт э лагерь. Песде венушунде э эшелон э
зенгъойгеревоз фирсорут эри кор сохде э Германия. Э рэхь
ме шендуьм хуьшдере эз сер вогун. Кем мундебу ме э зир
вогун домундени. Чуйтамыш бисдоге, вирихдуьм. Песде
мере гене гуърдуьт. Э е десдейгеревоз фирсорут э лой Ав-
стрия. Гене дубореш вирихдуьм. Оморум э и шегьер Чехо-
славакия, э хуней эн е чех пэхьни бисдорум. Туь дануьсде-
ни, угьун чехгъо э зугьун уруси ухшеш зере. Чехгъо хэлгь
имуре хубиш хосденуьт. Мере кориш доруьт, пэхьниш со-
хдуьт тейте ишму оморе ведироморе инжо. Ишму оморит-
ки, рафдуьм эки начальник гарнизон, ихдилот сохдум э
серме оморе гъозиере. Мере фирсорут эй кор сохде э госпи-
таль.

Ахмед чуме не вегуърде эз сифет Вера еки-еки эденбу
гушдошде гьеме гофгъой юре. «Езугъ», – гуфди э дуъл
хуьшде Ахмед, песде пуърси:

– Имогъой шуввер туь эжеиге ние дануьсде?

– Нэгі. Нуувуьсдем э Масков. Гьеле хэбер нисди Дениширем. Белки туь дире чи бирейге шуьвер мере. Орлови фамилею.

– Орловгьо омбари э гьуьлом, – гуфди Ахмед ве э думит домунд.

Э и туьтем ки буге эз лой госпиталь Вераре хьэрой зе.

– Вера Павловна, зу-зу биё!

– Оморум! – жугьоб до Вера, видовусде эз ки Ахмед.

– Иш гьечи, – ох кеши Ахмед, – мен сене бенд богьлемишдуьм...

Гьечи э думит дери, э гуш Ахмед е сес мэгіни азербайджани омо э гьовой мугьамат. «И ки биё бу», – гуфди э дуьл хуьшде Ахмед. Воисденбу юре э пой вэхуьзуь, дирени еки халат э тен вери, сери ю бесде, расди гьул э гипс бесде эдеи мэгіни хунде-хунде э лой ю куьнд бире. «Эле, и Рэхьмоне хунои», – гуфди Ахмед. Песде у куьнд биреки, Ахмед мугуиге пардушгьо вероморе.

– Эде, туь Рэхьмони?

– Эри, туь Ахмеди?

Шори эн игьоре гьэдер ние бире? Рэхьмоне воисдени гьэл дешенуь э герден Ахмед, оммо расди гьул э гипс дериго ние гьишде. Ахмед ю гьэл гуьрдени Рэхьмоне, моч сохденуьт екире.

– Ахмед! – Рэхьмон дениширени э сиегье чумгьо, сиегье гьошгьой Ахмед, сифете венорени э сифет ю. – Ме гьечу дануьсденуьм э хов дирейм екире, эхириш варасд довгю, эхириш гуьгьбагур бисдорут Гитлер не хьэрмэхьгьой ю! – сере тик гуьрде, дениширени э гьово нефес кешире, гуфдирени: – Пеегь! Эвир гьовош темиз бири!

Хьовиргьо нуьшденуьт э сер скамейка, э рачи еки.

– Рэхьмон, ме туьре э госпиталь те имбуруз эйчуь не дирем? – пуьрсире Ахмед.

– Мере ди овурдет инжо.

– Гьери ихдилот сох, – гуфдире Ахмед, – туь э же бири эхи! Эриме эз хуне хэбер оморики, Рэхьмон пуч бири гуфдире. Ки лов сохди песг ижире хэбере?

Рэхьмон мэхьтел бире.

– Чутьтам, ме пуч бирем гуфдире! И чуй кори? Ки биё нуьвуйсуь? Расди ме хэйли вэхд когъоз не нуьвуйсдем. Не мере эз хуыпдеш хэбер не бири. Гурунд бу хьол ме, гьем сэхд яралуь, гьем чум вокурде не дануьсдем, хэйли вэхд зугьунме э кор не омори.

– Гьечи чуй кор омори э сер туь?

– Э серме, бирор, келе коргьо оморебу. И гирошдигьо зимисту, э Венгрия гьисдики иму миёсдим гирошде е келе нуькерере. Шев торик бу. Э лодкагьо венуьшде, сес не сохде, десде-десде сер гуьрдим эй гирошде. Фашистгьо шиновусдуьт. Э гьово вешендуьт ракетегьо, товуш сохдут. Песде сер гуьрдуьт партапарт эй шенде тупгьо не минагьо. Шэхдегьой глов э гьово варафде, тигьи биренбуьруьт э сер иму. Оммо е доне солдат иму ние терсиренбу. Кими лодкагьо уже эгьирогь нуькереш расиребуьруьт. Ебойге мугуиге э серме е кутуки раси, гьогь бисдорум. Дие мере эз хуьшде хэбер небисдо. Песде, бэгъдовой ченгъэде мэхьэлиге, чумгьойме очмиш бире, диренуьм ме дегешдем э сер кравать, э гьэд сипре прос-тинегьо, э ёнме нуьшди е жогьиле сестра, эдей гуфдире:

– Эхудо шуькуьр, чумгьоре вокурд.

– Мере воисд пуьрсуьм э серме чуй кор омориге, гоф сохде не дануьсдуьм, зугьунме мугуиге лол бу. Сестра гьэлемдеше до э ме, э хэтевоз сер гуьрдуьм эй гоф сохде, Духдиргьо мере дируьтгьо мугу, олхоин бош, лап хуб мибоши, хуб мибоши, хуб мисохим туьре. Оммо ме бовор ние сохденбуьруьм ве уне гуьре э хуне когьозиш ние нуьвуйсденбуьруьм. Мугум, кидан песою чуй мубуге. Нуьвуйсуьм лол бирем? Умэхьэли дедейму хуьшдере муькьушд, Хумор жингир мибисдо...

Ахмед сере жумунд, мугу:

– Келе коргьо оморе бебей эсер туь!

– Де имогьой четинигьо гирошдет, – жугьоб до Рэхмон. – Эй зуригьо, бирор, гьердуьеки мурайм э хуне. – Песде денишире э Ахмед, мугу: – туьш эхьисоб келе четинигьо дирей?

– Дие мепуьрс... Старая Русса, Курская дуга, Харьков, Днепр, Днестр, Бухарест, Будапешт, Братислава... Дуз яз-дегь танкгьой дуьшмере сухундем... Меш ченд гиле яралуь бирем. Э-эгь, дие у рузгьо-рафдуьт, э хотур екире дирени биё е бенд мэгИни хуним.

Суьфделе лэгIэре вокурде Ахмед мэгИни хуну гуфдире, оморени Вера.

– Ох, чуй раче сес вери туьре, сержант. Э коми зугьу хунде?

Ахмед чуме не вегуьрде эз Вера, пуьрсирени:

– Гьич э Дагестан бирей?

Э и туьтем Вера дирени, чуйтам Рэхьмон дуь чум хуьшдере э мэхьтелиревоз э сифет ю денори тьишдиге.

– Гьечи эйчуь дениширейт, нечогь? – пуьрси Вера

– Ме ишмуре э жеиге дирем, – гуфди Рэхьмон, – оммо э же диремге, э ёрме нисди.

Вера душгьоре вешенде, гуфдирени:

– Одомигьо э еки ухшеш зере. Белки еккейгере дирейт?

– НэгI, нэгI, – жугьоб до Рэхьмон, – ишму чуьжоинит?

– Эз Украина, эз Донбасс.

– Фамилешму чуьни?

Вера хэндуьсдени.

– У зиёдини. Фамиле эйчуьни?

– Ние воисдеге могуит, – гьэгьри бирере хуно гуфдирени Рэхьмон.

Вера гьирмизи бире, мугу:

– Нечогь, гьэгьри мебошит, фамилейме Орловаи.

– Чуь, Орлова?

– Эри. Чуьни бегем?

Рэхьмон зури-зури ведешендени э бесде нисдигьо дес хуьшдеревоз эз куьф халат е книжка, эз гьэд книжке ведешендени е сирот, гьемею локо-локо эз э гьэд гIов дарафде.

– Гьери винишит! – бирмундени сироте э Вера. Вера сироте вегуьрде, дире, мэхьтел мунде.

– Эз же омори ишмуре и сирот?

– Капитан Орлов дорёбу мере ерёвурд.

Вера куьнд нуьшдени э ки Рэхьмон.

– Ишму шинохденит Орлова?

– Чутьтам нишиноху? У лап хубе командир ме, хубе дусд ме бу.

– Бу? Имогьой? – тоб не доре пуьрси Вера. Рэхьмон се-ре гьуз гуьрде, мугу:

– Ние дануьсденуьм. Ме эз зуревоз э госпитальгьо дереуьм. Мере эз хуьшде хэбер не бири ченгэде взхд. Оммо ишму дуьлпесо мебошит, Вера. Орлов согь саламети. Гье э и фронт иму мубу. – Эз Чехословакия миофит уре. Э штаб фронт бурайт, унжо мугуют...

Э и туьтем Рэхьмон дирени Шими формой майори э тению вери, сумке не фотоаппарат э гердению дери омо по-исд э пушошу.

– О-гьо, эле, ишмунит. – чумгьоре суьфде хисунд, песе-де, вокурде, гене гоф сохд Шими: – Рэхьмон? Ахмед? Ме хов диренуьм небуге и уёгьини?

Рэхьмонигьо э пой взхуьшденуьт.

– Хов нисди, хьовир майор, – гуфди Ахмед. – Имуним.

– Бобовой! – шори сохд, г'эрс тигьи сохд, синесов бис-до Шими э Рэхьмон не Ахмедовоз. – Ме ишмуре пуч би-рейт гуфдире дануьсдем ки.

Песеде е муьшд зере эз сифет хуьшде, гуфдирени:

– Чуй хэре кор сохдум ме, ме эйчуь нуьвуьсдуьм эй Г'эзиз Рэхьмон пуч бири гуфдире!

– Туь нуьвуьсдей! – мэхьтел мунд Рэхьмон. – Туь мере гьич э довг'о диреш не дирей ки...

– Э-э-э, не дирем. Муьвуьнуьруьмгьо хуб мибисдо. У ихдилот сохд, чутьтам у шев э батальон оморобуге, чутьтам эрию унжо ихдилот сохдебуйруьтге эз товун игидигьой Рэхьмон, ведешенд газитеш, бирмунд, гуфди чутьтам дуборе оморенге шиновусдебуге беде хебере ве командир батальон гуфдиребуге нуьвуьс гуфдире хэбер э Дербенд.

– Фэгьире Орлов гуфди нуьвуьс гуфдире...

Вера те имогьой лос бире, шиновусденбугьо, мугу гьебо:

– Орлов, имогьой эжеи у?

Шими хуб дениши э сифет Вера, синемиш сохде, пурси:

– Ишмуре эйчуи, шинох ишмуни?

– Шуьвер мени.

– Чув!

Сер Шими гъуз бисдо, мугуиге е одоми дупутере зе эз ю. Вера Ахушд, гъул Шимире гуьрде» вогоси э ю.

– Майор...

Сифет Шими гъирмизи бисдо, чумгъой ю тар бисдорут.

– Хъэшдимуьн май, е руз мунде эй победа, эз дес дуьшме муьрди...

Е буьруж эз Вера ведиромо, сес ю э гъемей више лов бисдо. Вера офдо э хори. Рэхмон не Ахмед хуьшдере шендуьт э посой ю. Дес Рэхмон бесдебу.

– Туь пой, – мугу Шими.

Ахмед не Шими гъово гуьрдуьт Вераре, нуьшундуьт э сер скамейка. Ахмед ленге-ленг рафд, глов овурд. Песде сестрагъойге ведироморе, дебердуьт Вераре.

Шими, Ахмед, Рэхмон хэйли взхд, эз лэгІэшу гоф неведироморе, сергъуз нуьшдуьт, мугуиге угъо ее гуьрдуьт эри куьнде хьовир ишу Орлов.

– И пушогъо, хьовиргъо, ме е солдате диребуьруьм инжо. Лезги бу, эз дигь Усук-Чай. Дануьсденит чув гуфдиребуге у? У эйме е мэгІни хунд э зугъун азербайджани: гезмеге гъэриб ерлер ехши дуьр, уьлмеге уьз ватануьм ехши дуьр...

Рэхмон е келе ох кешире, мугу:

– Хубе мерд бу Орлов.

– Езугъи э Вера. – гуфди Ахмед. – Уре тэхьно гъише гІэмел ниьв.

...Игъо гъеле инжо мунугу, имогъой, гІэзизе хундегор, ме ихдилот сохум эй туь, чув буге эй рузгъо э Дербенд, э ватан дедеи игид иму Рэхмон кук ГІэзиз.

МЕЛХЪЭМ ЯРАГЪОЙ ДЕДЕЙ

Сер шев бу. Бэгъдовой чор салгъой довгю имогъой э кучегъой Дербенд эденбуурьут лампегъой электри товуш доре. Пушотеинегъоре хуно э Ленински куче жем-жогъил, гӀэруьс-духдер эденбуурьут гешде. Пушой кинотеатр «Родина» одоми пур бу. Эз репродуктор сес шоре мэгӀнигъо эденбу оmore. Энжэгъ могъбул бугъо дуъл Хумор бу. Шохьонгум эз кор вегошде, э Гегей хэгъергили хуындеревоз э ихдилот поисде, те торик бире поисдебу э диш хунешу ве энжэгъ эз зир чум дениширенбу, чутьтам мозоллуье гӀэруьсгъо гъул шуьвергъо, одохлугъошуре гуьрге, э гешд рафденбуурьутге. Песде гье ебо эз синей эн у е келе ох ведироморе. Гегей мугу:

– Туь текей мухури гьечи хуьшдерей? Э сифет туь хун не домунди ки, духдер...

– Валлагъ мере э и гӀуьлом мундеш ние воисде, – гуфди Хумор.

– Эле, мемуно эхдуьр зерегоргъой гӀзил дедей туь киниге! Чув биё сохде биёв эй? Худо эйтуь гьечи нуьвуьсди...

Ченгъэде Гегей хьэрекет не сохд эри дуъл доре Хуморе, э гуш эн у не дарафд. Сер эн у гиясе хуно биребу мунде, дуъл эн у эденбу пар зере вирихде. Те имогъой уре имид бу Рэхьмон согъи гуфдире, оmore довгю варасдки эз Рэхьмон е хэбер не бисдоки, э дуъл Хумор ченд жире шекгъо офдо. Те довгю варасде Хуморе е кем тоб семе буге, довгю варасде бэгъдо у эй хуьшде жиге ние офденбу.

– Ме и дерде хьэл сохде варасде нидануьм, – гуфди Хумор.

Э хуне у омо сер дуллу, хэсде, пойгъою гьургъушу. Эз кор хэсде не биребу Хумор. У хэсде биребу эз дерд, эз думит.

– Эжеи туь, духдерме? – пуьрси Мелке, – гьечи дир эй-чув!

– Э гешдегъо буьруьм, э сейл, – эгъэгъревоз жугъоб до Хумор.

Песде винире э сер стол е келе бухчей темизе молгьоре – бастонгьо, эврушьуьмгьо, сердегигьо, пойвокугьой лак, пуьрси:

– Игьо чуйни дедей?

Мелке менехьэфи соегь э сифет Хумор денишире, мугу:

– Дедей миро туьре, чигьой гIэруьсворини дие, эз хуней Сипройгьо...

– Чуй?! – е хьэрой вегуьрд Хумор, – эз ме не пуьрсире мере э шуввер дорей! Туьре чуй ихдиэри? Мере одохлуни. Одохлуйме Рэхьмони. Небуге фурмуш сохдей!

– Эле, хэлеф бирор миро эхдуьр зерегорун гIэилгьоймере, – десгьоре лов сохде гуфди Мелке. – Ёвош гоф сох, Божийгьо мишиновут о, диворгьореш гуш вери о.

Хумор бухчегьой чигьоре эз сер стол э хори шенде, хуьршлуть бире, гиризд, рафд дегешд э хори хуне, э сер тэхте-палас, сере пэхьни сохде, гьирке вокурде, гиризд. Мелке хуьшдере шенде э сер Хумор, гьуз бире э ён сер ю, мугу:

– Э духдер, те довгIо варасдеш дениширейм. Согь мибисдоге, те имогьой могошд Рэхьмон. Мере бегем ние воисде мозол туь? Мере бегем ние воисденбу согь-саламет биёв ведиров Рэхьмонлей туь? Де имогьой эйму худо ижире нуьвуьсди. Текей мидомуни э хуне? Песде, вой эйме гердо, хосдегориш нибу туьре...

Хумор э лой дедешу не денишире, мугу:

– Эз хуне пиш сохде мере? Жигей туь тенги? Воисдениге мадарам мурам. Эйтуь мунугу хуне!

– Эле, дедей миро туьре! – Мелке э дуь десевоз гьэлпе кеши сифет хуьндере. – Эз лэгIэй туь чуй гофгьо ведироморе. Туь не бире руз ме мегердо. Нумлеймуре э беднуми меведебер, вой эй ме!

Хумор взхуьшдени э пой, темиз сохдени гIэрсгьой чуме, сер хушдере бесдени. Э и дэгьдэгьэ э хуне ди́ро-морени Гегей, сер тен хуьшдере дегиш сохде, темизе гуьле-гуьле булишиш э тен, сипре дуьгуьр э сер, саре добоне туфлигьо э пой.

– Хумор, кеш е кем вадарайм э куче, дие те кей э хуне нуьшде поисде?

– Эри, эри, духдергъойме, – гуфди Мелке, – Вадарайт, екем гердит. Егиле е пейле чой-чи хурит.

– Ме хурдем, – гуфди Гегей, – Хумор хуругу.

– Мере нивою, – мугу Хумор. – Кеш.

Духдергъо э куче ведиромореки, пушой ишуре оmore гуьрдени Нэхьум.

– Омбарак бу, гегей Хумор, – мугу у. – кечеле Бебе мугу дедей Мелкешмуре фирмунди гуфдире шиновусдем.

– Чуй! – Поси бисдо Хумор.

– Эле, гъэгъри мебошо. Ме э хуней кечелигъо бэхшей шороб мереш хурдемки.

Песде э овозевоз гуфдирени:

– Кечеле пири зен хосди, гьемере темэхь венгесди. Эз пэхьникиме дефирсори илчигъоре. Гьечу дануьсди мере хэбер нибу. Хубе кори! Э шегьер эй духдер хосде илчии дарав, Нэхьуме хэбер небу... Гъуь... У коре э герде ме-гуьруьм ме? Э гьержой щори-ники бисдо, милосуьгуьдо бисдо, ме биё дебошум, омборокбу сохум, гъуьдуьш э лэгъэ вегуьруьм.

– Весси туь мунош, Нэхьум, – гуфди Гегей, – бигьил бура рэхь туьре.

Нэхьум э гуш Хумор куьнд бире, мугу:

– Омон о, рази мебош, екиреш ихдиёр нисди рази-менди туь небире эри э шуьвер доре туьре. И девр Николай нисди, и девр Совети...

Хуморе эй хэндуьсде дуьлиш небуге, ловгъой ю э хэн-де варафд.

– Э худо шуькуьр, е рэхь норегор, дуьл сухундегор ме-реш гьисди.

– Гъэгъри мебош, жон Гегей, – гуфдире, сара балай Нэхьум бочка гулу-гулу рафденигъоре хуно песово рафд, эз пушой Хуморигъо дур бисдо.

Э и герме шев май Бебе нуьшдебу э хьовиргъой хуьшдеревоз эри шороб хурде, имид бире, диртегъо эри бэхшгъо доре рафде э хуней Хуморигъо. Оммо Божи дедей

Рэхьмонигьо э сиегьи геймиш бире, сер сифетию гьэлпе-гьэлпе, хуни бире, нуьшдебу э гьейву, эденбу ноле зеренигьоре хуно, евош-евош гирисде, зани куфде. ГӀэзиз сес гирисдей Божире шиновусде, диеш дуьл ю гурунд биренбу, эй хуьшде жиге ние офденбу. Эхириш у мугу:

– Э зен, туь худой туьре хосдениге весси. Текей муь-куьши хуьшдере?

– Вой эри ме вой, – мугу Божи. – Кимлере вой, кимлере бой, хэлефме. Екигьо жун хуьшдере дорет, еккегьойге эдет хьзз сохде! Вой эй дедей Рэхьмон. Руригьой дедей туьре согьолмиш ки мисоху, хэлефме! Эри ярагьой дедей туь мелхьэм ки мубу, хэлефме! Худо, худо... э хуние Гитлер не домундигьо сике э кечеле Бебеш нидомуну.

ГӀэзиз гӀоси бире. мугу:

– Э зен, туь жун рафде рэхь бебей туь, весси, екем хо-муш бош!

Божи э гуш не гуьрде, домо вокурдени, гирисде. ГӀэзиз тоб ние доре, эз гьул Божи гуьрде, дебердени юре эз гьейву э хуне.

Гьово те имогьой лос бугьо, екем кулок вокурде. Фирегье лубегьой тут доргьо не бэгли доргьой хьзет ГӀэзизигьо евошлей жумуьсде, мугуиге эдете гуши-гуши сохде. Э зверсер доргьо, э гьово, эз миглей булутгьо менг ведироморе, мугуиге эдее чум зере эз звер. Э хьзет диromоренуьт Рэхьмон не Ахмед, парталгьой солдати э тен вери, э синегьошу орденгьо ве медальгьо. Э дес гьердуьшу чемодангьо де.

– Нэхэбереки медара. – гуфди Ахмед, – митерсуь дешму.

– Бошгу, – жугьоб до Рэхьмон, оммо чум ю э лой хуней Хуморигьо домунд.

Ахмед синемиш сохде, мугу эз Рэхьмон:

– Дануьсденуьм дуьл туь эдей тэгӀди сохде одохлуре эй дире. Оммо ебо дедей пушой. Кеш э хуне!

Сесе шиновусде эз хьзет, Божи хьэрой дешенд эз хуне:

– Кини унжо?

– Менуым, Ахмедуым, – жугьоб до Ахмед, – кук Оди-гуьзел.

– Хош оморей, хэлефме! – гуфдире Божи не Гэзиз гьердуйеки ведироморе, диренуьт э Ахмедовоз Рэхьмониш поисди.

– Эле, Рэхьмон! – эз шори сес Гэзизе шинохде ние бире.

Божи гьов кенде, шендени хуьшдере э сер Рэхьмон.

– Вой эй дедей туь, Рэхьмонлейме, жунлейме, жи-герлейме. – Сер ю офдорени э сер синей Рэхьмон, гэрсгьой шори чумгьою тигьи биренуьт э сер орденгьо, медальгьою.

– Эри ярагьой дедей мелхьэм омори, хэлефме. Вой эй дедей туь, чум дуьшмегьо кур гердо, туьре пуч гуфди-ребуьруьт...

Гьэл гуьрдени, моч сохдени Рэхьмонеш, Ахмедеш.

– Э зен, ме э туь не гуфдиребуьруьм Рэхьмон согьи, миёв? – гуфдирени Гэзиз.

– Кешит ебо э хуне, кешит, – мугу Божи – гьэле не ве-ебо эз торике гьовре э товуше гьуьлом ведировундики, Рэхьмонлейме...

Рэхьмон тимор сохде сер дедешуре, гуфдирени:

– Мегирис, жон дедей, мегирис.

– Кешит ебо э хуне, кешит, – мугу Божи гьэле не ве-дешенде эз герден Рэхьмон.

Ахмед э гуш Рэхьмон куьнд оmore, мугу: «Вера э куче поисди, ме бурам. Песде э лой божийгьо чарусде, гуфди:

– Ишму дарайт, меш варам звер э хуне, дедейгьойму дуьл посон ишмуре хуно.

– Тел эйчуь незеребирит? – пуьрси Гэзиз.

– Гьечи хуби, нэхэбереки! – хэндуйсд Ахмед, чемодане вегуьрде э дес. – Бебейгьойму хубут?

– Гьемеш хуби, хоси, – жугьоб до Гэзиз, – бура.

Дие у не гуфди, ки Одигизюл сэхд эз дуьл гьэзорлуь бире, дуь мегь э хьэлов дебири, дие гьувот небире юре, эрзо дори эз председатели эн колхоз ведиромори. «Бигьил бурав э хуне, унжо мидануь» – гуфди э дуьл хуьшде Гэзиз. Ах-меде рэхь сохде, Гэзизигьо э хуне дарафдуьт.

Гьемей эн и сесгьо, ихдилотгьо э гьейвуй Гэзизигьо биреbugьоре шиновусдебу Мелке дедей Хуморигьо. ЭзгI эйб у хуьшдере бирмунде, хош омори ние сохденбу Рэхьмоне. Энгуьшде э донду деноре, хуьшдере бибине-бибине сохде, у эденбу гуфдире: «И чуй кор бисдо ме сохдум? Ме э гоф Хумор эйчуй неденишуьруьм! Мере худо эз келлей сер миёсде зере, – те имогьой незериге. Ме нум духдермере э беди эйчуй ведебердуьм! Вой эйме вой, эй мунде рузгьойме вой». У эденбу хуьшдере хурде, сер хуьшдере куфде. «Ме э руй Божийгьо чуйтам миденуьшуьм, э худо!»

Песде чигьо, эз хуней Бебейгьо оморигьоре бухче сохде, Мелке евош-евош дуьзд эз хьзет вадарафденигьоре хуно, вадарафд эз гIэрей доргьо, Божийгьо не вуьнуь юре. дуп-педуз чигьоре берд Мелке э хуней Бебейгьо. Мелке омогьо гьеле Бебейгьо э сер суьфре вебуьруьт, пейле-пейле буьруьт. Лерзире-лерзире э хьзет дироморе, Мелке сес сохд:

– Э Сенем, гьери е минут инжо ведиро!

Сенем зури-зури ведироморе эз хуне, теклиф сохд:

– Диро, э хьзет эйчуй поисдей, гьэбиле? – Песде бухчере дире э дес Мелке, мэхьтел бисдо: – игьо чуйни

Ловгьой Мелке лерзируьт.

– Дие мепуьрс, жон Сенем, – гуфди у гирисде соегьи, – гьисмети, Рэхьмон омори, согь саламет. Эй кук туьш духдер офд миёв.

– Чуй! – е хьэрой вегуьрд Сенем.

Э сес хьэрой Бебейгьо ведироморут. Оммо Мелке бухчере норе, дие инжо не поисд, гIэсбе хуно видовусде, э хуне рафд.

Э хьзет диромореки, Мелке дирени Рэхьмон не Хумор э е гьирогь э зир доргьо поисдет. Хумор э десевоз тимор сохде сифетгьо, синегьой Рэхьмоне, эдей гуфдире:

– Мере имид бу, туь могорди гуфдире. Оммо и ченд мегь имуре гIэрс э чум эйчуй гьишди? Бегем е когьозлеш фирсоре ние биренбу, э жендек дедешму гушд не вомунди, э сифетме нен хэгьер туь хун не домунди...

– Ой Хумор, – мугу Рэхьмон. – туьре хэбер нисди чув коргьо э серме оморебуге.

– Кими глэруьсгьо не денишире э е шуввериге рафдет. Белки меш мигьшдуьм мирафд? – пуьрси Хумор

– Миоморум эз хуней эн у шуввер медировунд туьре. – жугьоб до Рэхьмон, – Ме туьре э кес нигьшдуьм.

Мелке шори сохде-сохде э хуне дарафд. «Э худо шуькуьр, гьечи варасд и кор. Вой эйме биребу» – мугу у.

Хэбер Рэхьмон омореи зу лов бисдо э шегьер. Хэйли шевиш рафдебуге, э хуней Гэзизигьо сер гуьрдуьт эри оморе, кура бире хэгьер-бирор, гьовум-гьэрдеш, дусдошге. Оморут Гуьлбеке э шуввер хуьшдеревоз, Эсеф гьэлейхэнжели э кук хуьшде Хьэнуко не глэруьсезов, диртегьо шоре хэбере шиновусде, омо Гэсоилиш-лэгьэр, хиегьой кемер ю эз пинжек мэглуьм, ранг ю зерд.

– Сер чум ишму руьшуьм бу, эй хэгьерме Божи, эй бирорме Гэзиз, – мугу у, – туь хош омореи, хэлефме, Рэхьмон!

Гьэл гуьрде Рэхьмоне, се гиле моч сохд Гэсоил.

– Гирор нуьш, Гэсоил, гирор, – теклиф сохд Божи, э дорун хуне жиге доре Гэсоиле.

Эз довго сер гуьрде эйлоревоз Гэсоил глэре-бир диренбу Гэзизе. У биренбу э Эгьлеби, председатель колхоз. Песде нечогь бире, эз Эгьлеби оморебу, е хэйли взхд э хьэлов домунд. Е бобот бире бэгьдо, Гэсоил рафд дарафд эй кор сохде э Уполминзаг. Рузгьою гье эденбу гирошде э командировкагьо, э дигьгьо. Глэребир э шегьер дебиренбугьо рузгьош, э хуне кор биренбу юре – э хуне глэйлгьо дебу, нечогьэ зен дебу. Оммо хэбер Рэхьмон омореире шиновусде сэглэт, Гэсоил суьфделе эз командировкеш оморебуге, хэсдеш буге, зури-зури э хуней Гэзизигьо омо.

– Ме туьре эйме эз кук кемте ние дануьсденуьм, – гуфди Гэсоил эз Рэхьмон.

– Беневолейтуьш шор биёво! – мугу Божи.

Гэзиз шефд дениши э Божи. Гэсоил мугу:

– Бенево дие ниёв. У пуч бирей э ме зу мэглуьми. Е хэйли взхд эз екиш сес неведиромо. Гэзиз ловгьой хуьшде-

ре глэнж гуьрд, омбар гъэгъри бисдо эз Божи ярай мерде эри тозе сохдеи. «Гофе жигеюни эхи, эгъуьбеттуь эхэйр», – мугу э дуьл хуьшде Глэзиз. Белки инжо нуьшдегъоргъо гъегъечи гоф не сохде мипоисдуьтге, оммо э и дэгъдэгъэ э хуне омо диromo Нэхьум.

– Гъэдой Рэхьмон э синей Нэхьум, – гуфдире у эз дер диromоре сэглэт, дуь десе э сер сине веноре, – туь хош омори, софо овурди. Сер чум ишму руьшуьм бу, бирорме Глэзиз, хэгъерме Божи.

Куьнд бире, дес Рэхьмоне гуьрде, моч сохдени.

– И, туь чуь сохде! – гъэгъри бире Рэхьмон.

– Гъэгъри мобош, глэзиз, эз хосдеи дуьлмени.

Песе куьнд бирени эз Глэсоил.

– Туьреш хош винуьруьм, лелей Глэсоил...

Гене чуь буге эденбу гуфдире, лэглэюре зе Глэзиз.

– Хуби, туь мунош, э Нэхьум. Нуьш. – Песе э лой Божи чарусде, гуфдирени! – Гъери веги биёр чуь дериге э хуне.

Ю эз буфет вегуьрде, чорекей шоробе норени э сер стол, Гуьлбике овурдени пейлегъо. Божи закуске овурде, Глэзиз пейлегъоре шороб пур сохде бэгъдо, Глэсоил пушой шоробе хурде иловлере чуме-чару сохде, гуфдирени:

– Мере глэйб месохит, Глэзиз, эхи гъэбилешму, Мелке не де инжо.

Божигъош-гъобогъэ дуьллу сохде гуфдирени:

– Уьзигъэреи, эзу ние диromоре.

Рэхьмон э мэхьтелиревоз денишире, оммо Глэзиз глоси бире гъошгъоре дуьллу сохде э сер Божи.

– Гъони миёв Мелкеш, – гуфдире Глэзиз, – ишму пэйлегъоре вегирит!

Нэхьум э пой взхуьшде, пейлере тик гуьрде, мугу:

– Э шори игидгъой Ватан иму, э согъи Рэхьмон нен хъовиргъою, эриму шоригъо никигъо овурдетгъо, э шори Рэхьмон не Хумор одохлуй ю.

– Ой согъ боши, Нэхьум! – гуфдире Глэзиз.

– Охойш! – шори сохде Нэхьум э шоробе хурдеки. – Гъечидие, мелхъэми...

Э и дэгдэгэ э хуней Гээзиз шори дебиренигъо, э хуней Бебе офдорени женг.

– Ме э туь не гуфдиребуьруьм, туьре э одохлуй кесевоз кор мебугу! – хьэрой вегуьрде Тенхьум э сер Сенем хэгьер хуьшде. – Э гоф эн и nebude кукевоз эз сер вада-рафдебири!

– Э туь кор нисди, холу! – жугьоб до э жигей дедешу Бебе. – Иму дануьсденим кор имуре.

– Гьечуни, ишму дануьсденит? Э ме кор нисди? Ме ишмуре герек нисдуьм. Шоробгьой колхоз кем оморенге, кор туь э прокурор офдоренге, герек буьруьм туьре? Эри эз гьэземет хилое сохде? Имогьой герек нисдуьм. Э довго эй не рафде, дургуне справкегьой духдири эри овурде герек бируьм туьре, имогьой герек нисдуьм?!

Жингьой Бебе воромо, холушу бишэГрие коргьоюре гуфдики.

– Туь имогьой мере терсунде? Бура мэГлуьм сох. Э меревоз туьш мурай э гьэземет. Туь овурдей дургуне когьозгоре. Гьемере мугуюм герек бисдоге.

Сенем сер хуьшдере куфде, гиридени:

– Эле, дедей миро туьре, евошо. Э хунейме Гэтош ме дешенито!

Тенхьум кисеи томокуре ведешенде, гьэйлере пур сохде, суьгьруьсдени:

— Гьеле гуфдурум э ю, хуне хэреб угьли. Бегем духдер кеми э шегьер. Э чужо туьре воюгьо духдергьо эдей гуфдире: биё мере бер! И биёбуригьо хуби имогьой?

– Гьеле ме муьвунуьм, – гуфди Бебе, – ме гьэгре ни дегьилуьм э у кучуке Рэхьмон. Ме ни бэхшуьм э у Хуморе!

Тенхьум Гюси бире, гьэйле кешире, пуьрсирени:

– Бегем Рэхьмон ээ дестуь кешири вирихунде духдере? Гьерчуь сохдеи туь сохдеи э у. У чуь сохди э туь! Туь гьем э у беди сохдеи, гьемиге э Шолум кухолей бебешму. Духдер эн у Либо ченд сал имид бири денишири э туь?

Бебе визор оморе эз гофгьой холушу. У възхуьшдени, гьэйш хуьшдере бесдени, шапкере веноре э кечеле сер хуьшде, гуфдирени:

– У гофгьой туь, холу, гьони екиреш герек нисди. Гьерчуь туьре воисд гу. Оммо ме ни бэхшуьм Хуморе. Гьэргь-ме-гьэргьри.

Э и гофгьоревоз у вадарафдени э куче, рафдени э лой центр шегьер, дуразе папрусе э лэгІэ деноре, дуре лов сохде. Э кучей Ленин, э ён кино оморе расире сэгІэт э гуш Бебе дарафдени сес мэгІни эз келе репродуктор оморенигьо, сес хэндей жемжогьил, гІэруьс-духдер э куче гешденуьтгьо. Ченд духдергьо оморе гирошде эз пушой Бебе-сиегье чердегьо не сипре гьутинегьо, инчел-гьо не гьуьндуьре балагьо. Еки эн угьош э пушой. Бебе рач ние оморе. Сирот Хумор оморе поисде э пушой чум эню, дуьл ю сэгІэр хурде. Сер ю гиж бире, ок кешире, ловгьоре гІэнж гуьрде. «Бошгудие, – гуфдире, у, – ме кук бебейму нисдуьм, те поже эз пой офдоре пиш не сохдумге Рэхьмоне».

* * *

Имогьой э туь мэгІлуьми, ГІэзизе хундогор, эйчуь Бебе дуьшме буге э Рэхьмоневоз. Ченгьэде мэхьэл э песой эн у гешде, у эденбу е вогьнеле офде эри чугьули сохде, э кор венгесде Рэхьмоне.

Эз довгІо варасдехэйли вэхдиш гирошдебубу. ГІэруьси Рэхьмон нен Хумориш биребу, Бебеш Либо духдер зерде Шолуме хосдебубу, гьердушуре гІэилгьош биребу, Бебе эз колхоз вадарафде, э тозе кор дарафде – заготовителиш биребу, оммо гьэргь э дуьл Бебе гье домундебубу. Рэхьмон гьич шекиш ние сохденбуки э песой ю, э чугьули ю еки эзини одоми поисди гуфдире. Чуьтам ГІэсоил шек не сохдебуге Бебе кук гьобоңе Шомоил кулак, эрию чол векендебуге, Рэхьмониш шек ние сохденбу, Бебе эдей э посою гешде гуфдире. Ве ченгьэде хьэрекет мисохд Бебе эри е гІэьб офде эз Рэхьмон, бурав эз дес ю чугьули соху, ние офденбу. Чуьнки Рэхьмон эз довгІо вогошде, сер гуьрд эри кор сохде э колхоз, бисдо хубе корсох, песеде рафд э курсгьой агрономи, хунд, омо, бригадир бисдо, хуб кор сохд. Юре секретарь партийная организация вихдубьт. Энжэгь оморе э поиз

1953 сал, эз ворушгъо онгургъо пуч биренге, э руз мигл-идгъо е пара колхозигъо коре дегъишденге, Рэхьмон эй лекция хунде ГӀэсоиле огол зеренге, Бебере вогъне бисдо. У шори сохд, сер гуьрд эй чугъули сохде, эй Рэхьмон.

Имогъой виним, чуй биреге песой чугъулигъой Бебе, э чуй метлеб расиреге у...

Сеимуйн бэхш

Э ЁН БОРУГЪОЙ НОРУН-ГЪЭЛЕ

Э ёртуь мунди, гӀэзизе хундегор, у себэхъ поизи гъозори нуьгъсади пенжогъимуьн сал, ГӀэсоил дуьл хуьрд бире, эз хуней ГӀэзизигъо вогошде рафдгъо э хуне, нуьшдгъо эри эрзо нуьвуьсде э ЦК партия? У руз Рэхьмониш омбар могъбул биребу. Э гъейвуй хуне нуьшде, у дениширебу э перде кешире оморебугъо асму, э сайлове хуно тигъи бире, доргъой хъэете шушденбугъо воруш. Э дуьл эн у э и дэгъдэгъэ жире-жире коргъо оморенбу, э пушой чум эн у чигърет эн ченд шинохэ одомигъо оморенбуьруьт поисде: чигърет ГӀэсоил нен кечеле Бебе, эн Мукоил нен Якубов, эн Мамедов нен Ахмед кук Одигъюзел... Мугуиге Рэхьмон эденбу гоф сохде гогъ э еки эн угъоревоз гогъ э еккеревоз. «Эйчуй гъечи эхи, – эденбу гуфдире э дуьл хуьшде Рэхьмон, – эхи ме е зобуниш не сохдем. Ижиреш кор бирени?» Ингъэдей э дуьл Рэхьмон гъэгър дебу, Шемей гӀзил хуьшдере фирсоре гъишдебу папрус овурде, сер гуьрдебу эри папрус кешире.

– И чуй кори, Рэхьмон, папрус кешире сер гуьрдей? – гуфди ГӀэзиз.

Рэхьмон жугъоб недо, энжэгъ «эгъ» гуфдире, десе жумунд, поисд.

– Вадара герд эри туь, – гуфди ГӀэзиз, – воруш эдей поисде, гъово эдей очмиш бире.

Рэхьмон дурей папрусе ведешенде, сере тик гуьрде, э асму дениши. Воруш поисде, булутгъо эденбуьруьт сейрек

бире. Ээ глэрей булутгъо эденбу веди бирс э гунебохэн ухшеш зеренбугъо гиргине чуьшме.

– Офдолегъой хуьреми, Ёвдо бебей Бинеми, – хьэрой дешенде, э овозевоз гуфди Шемей.

Глэзиз хэндуьсде, мугу:

– Туь и гофгъоре эз же дануьсде?

– Дедей Божи гуфдиребу, – жугъоб до глэил.

– Чуьи геде, чуь воисде туьре эз дедей Божи, – хьэрой дешенд эз хуне Божи, хуб не варасире гоф невей хуьшдере.

– Гьичиш нисди, туьре герек нисд, – жугъоб до Глэзиз.

Еки эн и гофгъош мугуиге ние дарафденбуьруьт э гушгъой Рэхмон. У дарафд э хуне, вегуьрд плащ хуьшдере, вокурд, вадарафд э куче. «Эже бурам?» – мугу у. Э ёр ю омо хьовир салдатию Ахмед ве Рэхмон э илоуле не денишире варафд зеверо, э лой звери мэхьзлегъо. Э ёр Рэхмон омоки, Ахмеде дуь чуькле духдерлегъои гуфдире, дарафд эз рэхь э. пассаж, дуь шаколадиш восдо, доно э куьф хуьше.

Звери базаретишоше, э ён школай Музахария оmore расиренки, Рэхмон миёсде чарусде э лой хуней Ахмедигъо рафде. Оммо чуь кориге уре э лой хуьше кешируьт гьуьндуьре боругъой Норун-гъэле, уре воисд ебо варав э сер гъэле, шегъере томоше соху. Э томоше сохдеш верзиренбу. Эз пилонконгъой сенгьи варафде э сер хьофд метро гьуьндуьри гьисдигъо ве дуь метроним гъолинди ю гьисдигъо боруй сенгьи, Рэхмон ебо чумечару сохд гъэдимие гъэле, эзи гъозори пенжсадсал пушо вокурде омorigъоре ве песде дениши э лой шегъер, комиреки эз дуьло вадабурат фирегъуне богъгъой онгури, дуь лойгере догъ ве дерьёгъ. Эз гъэле э дениширеки шегъер ухшеш мизе э е келе самолет, гъэнетгъой комики дураз биребуьруьт э гъирогъ дерьёгъ, сер ю расиребу э глов дерьёгъ ве дуьм ю э Норун-гъэле. Чуь раче дузе кучегъо, чуь келе серине доргъо, чуь хубе тозе хунегъо, заводгъо ве фабрикгъо, школагъо вохурденбуьруьт э чум Рэхмон. «Шегъер дедеиме, шегъер глэзизиме». – мугу Рэхмон. Песде Рэхмон фурамо эз сер бору, эз очорчи ихдиёр вегуьрде, дарафд э дорун гъэле, гешд гъэришгъой вачарусдигъо хунегъой хоне, мечите, инче-

гъуызгъо дебиренбугъо хунегъоре, э зир хори добугъо гъэ-земете, хьомуме ве уызге жигегъойгей Норун-гъэлере...

Руз пишнеи эденбу бире, Рэхьмон эз гъэле ведиромогъо. Э домой дер гъопу э Рэхьмон омо вохурд Одигюзел.

– Рэхьмон, туь инжо чуь сохде?

– О, руз эхэйр бу, лелей Одигюзел, – мугу Рэхьмон, – гъечи эй гешде вороморем. Ахмед э хуне де?

Одигюзел хуб дениши э сифет Рэхьмон, мугу:

– Бегем туь э хунейму дироморе ние дануьсде? Эз куче пуьрсире хьовире?

– Бэхьшлемиш сох, лелей Одигюзел, мере э хунешму оморе воисденбу.

– Воисденбу. Ме гуфдиренге? Хуб, хуб, кеш дарайм!

Э ён гъопу оморе расире сэгІэт, Одигюзел десдечуре зере э дер, хьэрой дешенд:

– Эй Сурия-хонум, эй Вера-хонум, вокунит!

Гъопу вокурде омоки, Рэхьмон не вини не Сурия-хонуме, не Вера-хонуме. Э пушорэхъуй келебебе видовусде ведироморут дуь чуькле духдерлегъой Ахмед, эврьюшьюмие гьиргьире муйлегъо, ковре чумлегъо, гиргине сипре гъутинелегъо, гуьле-гуьле кутэхъэ булишилегъо э тен вери.

– Эльмира, Людмила! – шори сохде, дес духдергъоре гуьрд Рэхьмон, песде эз куьф ведешенде гьеркишуре е шаколад до.

– Спасибо, согъ бошит, – гуфдурут гІзилгъо.

– О-о, Рэхьмон, туь хош оморей! – эз сер гьейву хьэрой дешенд Ахмед, – воро инжо.

Одигюзел не гІзилгъоре э пушо рэхъ доре, эз пилонгъой сенгьи варафд э гьейву Рэхьмониш. Дедей Ахмедигъо Сурия-хонум хош омори сохд Рэхьмоне, дедейгъошуре не гІзилгъоре пуьрси, э сер стол тозе серстули кешире, оворд симовор чое но, пейле бишбогъэ но.

– Вера э кори? – пуьрси Рэхьмон.

– Эри, хэлэфме, имбуруз нубой эн уни э больница, э кори, – жугъоб до Сурия-хонум, песде гъул гІзилгъоре гуьрде, огол зе: – Биёйт ишму э ило нуьшит, эйшму эдем журу дешенде суьфрере.

Гзіллегъо вежегъисде-вежегъисде, шори-шори раф-дуьт, Рэхъмон томоше сохд, чуйтам келе зен невегъоре гурлугъ сохдениге, э думит домунд, э ёр оурд э суьфдеи рузгъо, довгю варасденге Ахмед Вераре оурдебугъо, Сурия-хонум бирази биребугъоре.

...У шев эз довгю оморебугъо, Рэхъмоне э хуне декуьрде, Ахмед гьул Вераре гуьрде шори-шори видовусдебу э хуне вороморе.

– Дедей, ме оморем! – гьопуре куфде, хьэрой дешендебу Ахмед.

– Дедей гурбу эри туь, оморей Ахмедлейме! – сес шори ведиромо эз доруй хьэет.

Эз хьэлов вэхуьшде, э кул хуьшде е суке чире дегурде, видовусде ведиромореху Одигюзелиш. Гьопуре вокурде сэгIэт Сурия-хонум гьэл дешенд э герден Ахмед, моч сохд юре, гIэрсгъой шори тигъи сохд. Песде еново чарусде, дирени е зен хэйлогъи поисди.

– И кини, хэлефме? – пуьрси Сурия-хонум.

– Вераи, гIэруьс оурдем эри туь, – гуфди Ахмед, – шинох бош.

– Чуй! – гьошгъой Сурия-хонум дуллу бисдо, у неки шинох бире, воисд юре е божэхь дешенуь, пиш соху Вераре. «Эле, и чуй кори, гуфди э дуьл хуьшде Сурия-хонум, – иму эри эн и духдер дирейм, нумгир сохдейм, бэхшгъо бердейм. Духдер хэлгэ имид сохдейм. И вегурди эз довгю зен оурде?» Сурия-хонум дуьл хуьрд бисдо, сер ю э сер синею дуллу бисдо, мугуиге гьич э вогошдей кукиш шор не бире, у юхуьле-будуре эз пило-конгъой сенгъи э гьейву варафд. Одигюзеле хьз не омо эз коргъой Сурия-хонум. Келе мерд куьнд бире, дес Вераре гуьрд, хош омори сохд, сумке э десию добугъоре вегурде, мугу:

– Кеш э хуне, духдерме, кеш!

Вера зугьун азербайджанире ние варасиренбугеш, шек сохд, ки дедей Ахмедигъо биразини. У синемиш сохд гьемчун, чуйтам э дуьл хуьшде гьэгр кеширениге Ахмед. Дуьл Вера мугуиге лерзи, чумгъою тар бисдорут. Бегем бежебежей? Нешинохэ шегьер, нешинохэ жигегъо, зугьуре неварар-

сире, сэхьибгьой гедеш рази небире, чужире зигьисдеи мубу? Э келе думит домунд Вера. Э сер суьфре нуьшдеки, уре ишдогь не бисдо эри чи хурде. Э чонголе вегуьрдеки, десгьой эну лерзируьт.

– Ху, духдерме, ху, – теклиф сохд Одигюзел.

Ахмед эз лэггэ гоф ние ведировунденбу. Энжэгь эз зир чумгьо дениширебу, чутьам дедешу сер гьуз э хори дениширебуге. «Бошгу, гьеле гоф ни гуьом. Чуьш бисдоге дедей. Гьэгьри нисохум юре». Имишев эри хуней Одигюзел келе шориш буге кукию омори гуфдире эз довгю, шев Одигюзел хуб не гирошд. Энжэгь жогьилгьо гьерки э е хуне жиге дешенде хисире бэгьдо, лампегьоре торик сохде, Одигюзел э ён кравать Сурия-хонум оmore мугу:

– Э зен, и чужь кори туь сохдени? Э жигей шори, ес дешендей э хуне!

– Пэтош мере гужлуь месох, – жугьоб до Сурия,– хун мере эз мунде жигеш сиегь месох.

– Ой зен, бигьил куьгьне гэдотгьоре, хуьрд месох дуьл кук туьре. Чор сал э довгю бири у, яралуь бири, хун тийгьи сохди.

– Бошгу, бошгу, дегерд хис, – мугу Сурия-хонум.

Гоф не сохд дие келе мерд. Оммо омбар думит сохд. «Пэйбе кори, чужь мугую глэруьс. Ох, глэйбе кори».

У шев Вера хисире не дануьсд. Чумгьою гье хьэрзо бу, дуьл ю эденбу пар-пар сохде. Э пушой чум ю жиребе-жире сиротгьо оморенбу: эз бомбагьой немцгьо дегесире сухденбугьо дигь ишу э Украина, э гунилей фашистгьоревоз зере куьшде оmoreбугьо пире бебешу, эз дерд серсу биребугьо, нечогь бире муьрдебугьо дедешу, ченд салгьо э рузгьой довгю эз Ватан оворе бире, эз дес немцгьо ченд гилегьо вирихде, э бэшгэ улкегьойге гьули-гьэревошн сохде, е лугьо нун хурденбугьо ве песде э у руз победа э Чехословакия, э госпиталь Шими хэбер расундгьо э ю шуьвер ю Орлов те е руз эй довгю варасде эз гунилей дуьшме муьрди гуфдире...

Ахмед эз дуьли – жуни хосд Вераре. Биезен мундигеш, вегуьрд уре, овурд э шегьер дедей хуьшде. Вера шор биребу еки эзини хубе одоми гьисмет бири гуфдире эю Мугу:

«Имогьой тозеден сер муьгуьруьм зиндегунире, дедей гІэ-илгьош мибошум, э кор мидарам кориш мисохум, Ахмеде эз дуьли жуни михогьум». Вера недануьсдебу дедей Ахмедигьо гьечи бирази мубу гуфдире. «Имогьой чуй мисохум ме? – мугу э дуьл хуьшде Вера. Э гьэд болушгьо сере пэхьни сохде, евошлей-евошлей гирисд, дердгьой дуьл хуьшдере эри тигьни сохде.

Хов нисе оморенбу. Пушой себэхь, хурузгьо гІуьгІуь зегьо вэхд, Вера евошлей-евошлей эз хьэлов вэхуьшде э бузпой вадарафд э хьзет, нуьшд э сер пилоконгьой сенгьи. Гьово кем-кем эденбу товуш бире. Гьуьндуре боругьой норун-гьэле эденбуьруьт веди бире. Келлей догь э зверсер Дербенд вобугьо э булутгьо пичиребуьруьт. Эз хьзетгьой гьуншигьо сес хьов-хьов сеггьо эденбу оmore. Песде е кем гьово очмиш бисдоки, куче товуш бисдоки эз дури, эз песой гьирхляр-гьопу сес балабан нэ-хирчи омо. Э хьзет, э зир гьуьндуре гьейву гов мэгІзе. Вера э пой вэхуьшд, дирени э зофру гов бесден. Эй туьтем Сурия-хонум эз хуне ведиромо, бедире вегуьрде э лой гов фурамо эри шир дуьшире. Э посой келе зен фурамо Вера.

– Дедей, ди бедирере ме дуьшуьм гове, – мугу Вера эз Сурия-хонум.

Келе зен шефд дениши э Вера.

– Ме дедей туь нисдуьм, герек нисди мере туь дуьшигьо шир!

Гьирмизи бисдорут шову зерд бире мундебугьо сипре гьутинегьой Вера. Герме похлигьой гІэрс тигьни бире, кобоб сохдуьт назуке пусд сифет юре. Сер герде хуьрд вогошде, э гьейву варафд у. Э пушорэхьу ю ведиремо шову ховсуьз мундебугьо Ахмедеш.

– Бэхшлемиш сох э ме, Вера, – гуфди Ахмед. – Гьеме коргьо дузелтмиш мубу. Келе зени. Чуйш бисдоге дедеи. Ние воисде мере женг сохде. Сабуьр сох.

– НэгІ, нэгІ, – мугу Вера. – Ме эдем дирe инжо жигейме нисди. Ме туьре гІэйб ние сохденуьм. Ме могордум. Мурам э Украина...

– Чув! – мэхьтел бисдо Ахмед, – у кор нибу. Ме туьре бегем эри вогордунде овурдем?

Ахмед сер гуьрд эри хоши гуьрде Вераре. Угьо тен ишуре вокурде, э куче вадарафдуьт, э лой гъэле рафдуьт эри гешде. Э гъуьндуьри догъ варафде, Ахмед бирмунд э севгили хуьшде сал бе сал келе биренбугьо шегьер Дербенде, раче дузе кучегьоюре, фабрикгьо-заводгьоюре, боггьо бисдугьоюре. дуразе гъэдимие боругьой сенгьи эз догъ дуз те дерьегг тик поисдебуьруьтгьоре.

– Туьре хъэз миёв эз шегьер иму, – гуфди Ахмед, – деймуш дусд мубу э туьревоз, хубе хэгьергилигьош мубу туьре инжо, гъеме коргьо хуб мубу...

Вера нуьшдебу э сер е келе сенгг, гоф не сохде дениширебу э лой ковре дерьегг, э лой эз гъэргг дерьегг сере ведешенде веде биренбугьо чуьшмей себэхьи.

– Дирей, чуьшме эдей ведироморе, – мугу Ахмед, – у чуьшме эримуни, зиндегунимуре эри товуш дореи.

Имбуруз, себэхьиш, персебэхьиш Ахмед хоши гуьрде Вераре гердунденбу э хуьшдеревоз, берденбу э шегьер, э кино, э лой Рэхьмонигьо, дуьл доренбу юре, гъемчун хоши гуьрденбу дедешуреш. Омбар гоф сохд э зен хуьшдеревоз Одигюзелиш.

– Ахмед чуьклеле нисди, – гуфди у э Сурия-хонум, – у чор сал э довгю бири, гъуьлом дири. И куьгъне девргьо нисди эри туь э войгей туьревоз у зен хогъу. Хосдей дуьл хуьшдере овурди...

– Зигуьгу, энжэгг э меревоз кор мебугу ишуре, – жугъоб до Сурия.

– Э хуней бебей туь гъэтош дараво, – мугу Одигюзел. – Эхи и духдер хэлгг гъэрибе одомини. Уреш дуьл доре воисде. Ловгьой туь огъу вечире мундеки, у фэггир гъэйб кешире эхи!

Одигюзел омбар гуфди, Сурия кем шиновусд. У войгей дуьл хуьшдере сохд. Э гъэруьсевоз гоф нисохд, кор хунере сохде нигьишд, гов дуьшире нигьишд. Энжэгг Вера эз пэхьники хисур зу мэхуьшд, хъэетгьо жигегьоре жару мизе,

Глов миовурд, гІэтош кинлере моно. Песде Вера э кор да-
рафд, э больница, себэхь мирафд, шохьонгум миомо.

Диеш Сурия гІоси бисдо эз гІэруьс у духдер зенди.
«Куьл гьуим бошуве, – мугу Сурия-хонум, – кук мере эз сер
ведешендей оморей, е кук семе зенд дие»... Гьэгьри гьэзоб
эз дуь салиге Вера е духдеригеш зенд. Сурия эз мунде жи-
геш хьэлегигер бисдо. Духделегьо рачиш буьруьтге, тик-
мере хуно, динжлегьош буьруьтге, Сурия гьич хэндее лов
ние биренбу. Э гІэилгьо мидениши, е жигелешу дор мидоге
Сурия хуьшдере муькуьшд, эз лэгІэй хуьшде мекенд э лэгІ-
эшу чи мидоно. Оммо э Вераревоз дуьл ю гьич дуз ние би-
ренбу. Эхириш омо Верара е кук бисдо. Гьовой Сурия де-
гиш бисдо, ловгьою э хэнде варафд. Вера гІэил э гьужоги
вери эз больница омоки, Сурия бэгьдовой ченд салгьо гьэл
дешенд э герден гІэруьс, моч сохд юре.

– Бэхшлемиш сох э ме, духдерме, – гирисд Сурия, – ме
келе зеюм, нехундегорум, вой эрима, мере гІов-гІэтош ми-
ёсде берде, кеф ишмуре хуьрд сохдебуьруьмгьо.

– Э худо шуькуьр, – шори сохд Одигюзел, – эгьуьл-
менд бири зенме.

...Ижире коргьо – гьозиегьо оморебуьруьт э сер Ахмед
нен Сурия. У руз Рэхьмон э хунешу оморебугьо. Вера э кор
бу, чуькле кукле э доруни хуне хисиребу.

– ГІэилгьой туь чуьтамуьт, дедешму чуь сохде? –
пуьрси эз Рэхьмон Сурия-хонум.

– Хуб догІочинуьт.

Оммо Ахмед э сер-сифет Рэхьмон денишире, эденбу
дире гьовой Рэхьмон очмиш нисди. Екем нуьшде, чойчи
хурде бэгьдо, Рэхьмон не Ахмед вадарафдуьт э куче, ва-
рафдуьт э сер боруй гьэле, нуьшдуьт.

– Гьери гу э дуьлтуь чуь дериге, – мугу Ахмед.

Рэхьмон суьфде э хуьшде домунд, песде еки-еки их-
дилот сохд, чуьтам юре э райком огол зеребуге инструктор
Якубов, чуьтам тэхсири воноревуге э сер ю эри онгургьой
колхоз пуч бирей, эри руз кипур мердгьо э кор не вадараф-
деи, эри э ГІэсоил лекция тапшуьрмиш сохдеи. Гуфди гене,

чуьтам Бебе – заготовитель вэхуьшде критиковать сохдебуге юре... Ахмед папрус кеши, думит сохд, мугу:

– Эри онгургьо пуч бирей тэхсири э туьш вери, э Мукоилиш вери, э гьемеймуш вери. Дуз критиковать сохде.

– Эле, туьш гьечу гуфдире! – глоси бисдо Рэхьмон. Ахмед десе тик гуьрде, мугу.

– Пой, сабуьр сох. Туь секретарь парторганизацияи. Эри хэлгь э кор не ведиромореиш туь тэхсири. Имуш, гьеме членгьой партия тэхсирим. Усол кор гировунденим э глэрей колхозигьо. Оммо эз товуней Глэсоил лекция хундеи, ногьогь критиковать сохде туьре угьо. Глэсоил дуьшмен партия нисди, Глэсоил эй кор партия жун хуьшдереш муьдуь. Уре бебейму хуб шинохде.

Песе е кем думит сохде, мугу:

– Эз у кечеле Бебе туь хьйтиёт бош. Эйме у е жулике одоми оmore. Фитночини. Э туьревоз уре куьгьне гьэгьргьош гьисди, эз товуней Хумор.

– И ченд сал гирошди, имогьоиш гьэгьре гуьрди поисде?

Ахмед хэндуйьсде, мугу:

– Элчэгьэ одомигьо ужире биренигьоре туь ние да нуьсде беге? Ухубе одоми мибисдоге, хэлгь э довгlo гьисдики, дургуне когьозгьо сохде, инжош нипоисд.

– Эри, туь дузи, Ахмед.

Рэхьмоне э хуне рэхь сохде, Ахмед мугу:

– Туь солдат бирей, Рэхьмон, четинигьо омбар дирей. Мерде хуно пой э жигей туь, глэйб туьре э герде веги, дуьшмен туьре тембихь ди!

«Глэйб туьре э герде веги, дуьшмен туьре тембихь ди» – и гофгьой Ахмеде ченд гиле вогьогьруш сохде-сохде фурамо Рэхьмон эз звери мэхьэлегьо. У эз миглей шегьер не рафд э хуне. Эз ён звери базар черх хурд, эз посомэхьэлегьо гирошде, думит сохде-сохде эденбу рафде. Омбаре коргьо омо э дуьл эн у: гирошдигьо богьчирегьо, собранией партийный актив, вэхуьшде гоф сохдегьой кечеле Бебе, себэхьмунде Глэсоил оmoreбугьо эз товуней кефсуьзи хуьшде гоф сохдебугьо. Песе э ёр зну омо, ки отчетно-выборное

партийное собрание биренини гуфдире. «Эй отчет материалгъо хьозур сохде гереки, – мугу э дуъл хуьшде, – бурам э лой контор, членгъой бюроре кура сохум, хьозуримуре виним».

ГЪИРЪЕТ ВЕ НЕНГЕ ПУЛ

Пенжерегъой хуней Гэсоилигъо э лой куче бу. Кравать Гэсоил хисиренбугъо э ён пенжере бу. И песини вэхдгъо Гэсоиле гъеле-меле хов нисе оморембу. Сер шев э хьэлов мидегешдгъо, те нимешев чумгъою э хов ниварафд. Э шеви ченд бо гъе мэхуьшд, муьнуьшд, газет мухунд, журналгъо фегъм мисохд. Гэдот эн у бу гьеммише хунде газет «Правда» не журнал «Коммунисте». Песде и песини мегъгъо дорд доренгъой шуьгъэмиюш бежид биребу. Шевгъо инжимиш мисохд юре шуьгъэм.

Е шев гъечи эз шуьгъэм гуьрде юре, пар-пар сохде, гогъ э илой душ, гогъ э илойгей душ эденбу чарусде Гэсоил.

– Бебейме вой! – сес ведиромо эз ю.

Евдит э хори хуне, э сер нимдер хисиребу.

– Чуь бири туьре, мерд? – мугу Евдит, хэбер бирс эз хов.

– Гъичиш, гъичиш, хис, гэилгъоре хэбер месох, – Гэсоил пэхъни сохд дорд дорей шуьгъэм хуьшдере, инжи-миш не бошут гуфдире гэилгъо не зению.

Гэсоиле гъеле э хуне домундебу дуь гэрьюс не бире чуькле духдерлегъо. Се духдер эн у гэрьюс бире э шуьвер рафдебируьт, келеи кук ю э довгю пуч бире, чуьклеи зен хосде э Урусиегъ биренбу. «Е гиле тейте муьрде и духдер-легъореш гэрьюс мисохдумге», – мугуфди э дуъл хуьшде Гэсоил. Гэрез ки и шев поизи Гэсоил те пушой себэхь инжимиш бисдо эз шуьгъэм, энжэгъ пушой товуш бире чумгъою э хов варафдуьт. Себэхь мунде Гэсоиле хэбер сохд сес гирье, сес гъейвой-гъызар эз куче оморенбугъо.

– Гъейвой-гъызар, Нэхьумлейму вой, гъейвой-гъызар! Зури-зури вэхуьшде, сер-тене вокурде, Гэсоил мугу:

– Э Евдит, кидан Нэхьум муьрдиге.

Песе чарусде, дирени Евдит э хуне недери.

– Нэхьум муърди! – гуфдируйт э Гэсоил эз куче видовусде дироморутгьо духдергьой ю.

Нэхьум, гье у Нэхьум. э колхоз Рэхьмонигьо добугьо, дуылшоре Нэхьум, э шори – никигьой хэлгэ э омбаракбу рафденбугьо, э межлуьсгьой хэлгэ шори венгесденбугьо Нэхьум, э гьунши Гэсоилигьо дебиренбу. И песини вэхдгьо уре паралич зере, хьол ю омбар гурунд биребу. «Фэгьире Нэхьумиш муърд», – гуфди э дуыл хуьшде Гэсоил, вадарафде э сер мито. Э куче, э пушой гьопуй Пэхьумигьо дебиренбугьо хьэет одомигьо пур бу. Эз хьэет эденбу ведироморе сес жуьрай зенгьо, сес гьейвой-гьизар. Гэсоил рафд, поисд э е гьирогь, э ки десдей колхозигьо. Э и туьтем Гэзизиш омо поисд, сер гьуз э ён Гэсоил.

Эз ён гьопу, хьире чумгьой хуьшдере вокурде, эденбу томоше сохде Гэсоил не Гэзизе раби Хьэим, гье у сара раби Хьэим, комики у руз, Николай эз тэхд офдоренге, Гэсоил э митинг гоф сохденре, хьэрой дешенде, гуфдиребугьо «Рошог!», песе Мердэхэй Овшолум десдечуре э душ ю веноре, гуфдиребугьо: «Гоф месох, эз лэгэй туь гьеле буй шир эдей оморе». Раби Хьэим имогьой келе мерд биребугеш, келе дуразе руьшгьою бегьем сипи не биребуьруйт. Сара бала, хьире чумгьо, ковре макентош э тен, килэхь бухоре э сер, десдечу не туро э дес дери, поисдебу у е огьоре хуно. Э ён раби Хьэим дуь се келе мердгьо руьшверигьо поисдебуьруйт. Чум зере мердгьоре, э лой Гэсоил бирмунде, мугу:

– Э ёр ишму мунди чуй раче нумаз хунденбуге э у куьгьне девргьо Гэсоил? Хуне хэреб буьлдурчин бу дие!..

– Сес эн у гьониш хэреб не бири, – гуфди е келе мерд.

– Рази мибисдоге гьониш гене мибисдо уре хьэзон норе – гуфди еккейге. – Туь имогьой, раби Хьэим, эн иму доени. Гьечиш гьечуш имуре хьэзон гереки. Огол мизерим Гэсоиле э хьэзони миомоге.

Сере гьуз гуьрд раби Хьэим думит сохд, песе э дуыл хуьшде хэндуьсд. «Чуй эжеб мубу Гэсоиле гене э рабиети вогордундимге...

Бири-бире коммунист. Имогъой ченд салгъо у э партия не дери. Ведекуърде омори. Диеш хуб эриму. Хьуърмет дин-доглот марав уре э куьгъне сенигъэтию, рабиети вогордундимге. У мэхъэли э нумаз оморегоргъош зиёд мубу, жемжогъилиш э лой дин миёв, гелир нумазиш зиёд мубу»... Келе шори офдо э дуьл раби Хьзим. Хьире чумгъою вежегъисдуьт, серию гуьндуьр бисдо, эз ёр эну вадарафд э же омориге ю гъони, дие гуш эн у э лой гирь-ей зенгъо не бисдо...

Э и туьтем ки буге хьэрой дешенд.

– Эй зену, варасит гирьере, асму вечири мунде, миёв воруш тигъи мубу. Те воруш оmore миторе ведеберде воисде.

Раби Хьзим э гъово денишире, расдекиш дирени: асмуре булут шишири, думон дегуьрди, эдей зофруво фураморе. Эвир гъовош неми, мугуиге гъони сайлов тигъи мубу.

Е ченд жогъиле мердгъо миторе э душ веноре, ведировундут, рафдуьт зеверо, э лой гъоврегъо, эз песошу келе мердгъош. Гъэсоил не Гъэзиз ёвош-ёвош, ихдилот сохдесохде дебуьруьт э песои жергегъо.

Жэгъмет э гъироъ шегъер оmore расики, сер гуьрд воруш. Е хэйли одомигъо эз нимерэхъи вогошдуьт песово.

– Не вогорди туьш, – мугу Гъэзиз эз Гъэсоил, – туьре хьол нисди...

Гъэсоил не вогошд. У вешенд гердовуней назуке палту э тени ю вобугъоре, сэхд шиши э сер хуьшде шопкере, пой вечи, посо не муну гуфдире эз хэлгъ.

Мито депичире оmore бэгъдо, раби Хьзим э сер гъовре поисде, сер гуьрд эри туро хунде. Гъэсоил э биразириревоз денишире э раби, чум зере Гъэзизе, луьнг но эри вогошде эз сер гъоврегъо.

– Гъисдигъо гъэдоти, – мугу евошлей Гъэзиз э гуш Гъэсоил, – бегем сэхъибгъой муьрде рази биренуьт эри нумаз не хунде?

– Пес мундет, – жугъоб до Гъэсоил, – текей мифурмунут и рабигъо жэгъмете! Вес нисди бегем.

Екиш эз рабигьо, келе мердгьо не винуьруьт, чуйтам ГӀэсоил ишуре инжо гьишде, вогошде рафдге эз сер гьоврегьо.

Раби Хьэим гьечу дануьсдебу ГӀэсоил те эхир поисди э сер гьоврегьо ве гуш дошди туро хундеюре. Песде шохьонгум ГӀэсоиле э овилхуне, э гӀэрей мердгьо диренге, дуьл раби Хьэим диеш шор бисдо, мугу: «Егъин ГӀэсоиле кешире э лой дин овурде гереки».

Эз и руз е ченд руз гирошде бэгьдо, е руз гьовой шохьонгум ГӀэсоил нуьшдебу э сер тукунеи, э пушой хунешу. У эденбу гушдошде эз радио оморенбугьо сес мэгӀни хундей Рашид Бейбутове эз Баку, томоше сохде вози сохдей гӀэиллегьой мэхьэлеире. Э и туйтем э кию куьнд оmore дуь келе мерд, сипре руьшгьо сер зере, гуфдурут:

– Шохьонгум туй э хэйр бу, ГӀэсоил!

– Э гьуйбет ишму эхэйр, – жугьоб до ГӀэсоил. – Чуй хэбери, Шафадий?

– Хэйри, – жугьоб до Шафадий гуфдиренигьо мерд, сара бала, келе сипре руьшгьо, чуйкле чумлегьо, гьэлуьш э пой, келе гьолине килэхь э сер. – Имуре э туйревоз е гьурлугьи, ГӀэсоил.

– Э меревоз! – мэхьтел мунд ГӀэсоил.

– Эри, – жугьоб до Шафадий, тесбихьгьоре вежегьунде э дес. – Имуре жэгӀмет фуьрсори.

– Коми жэгӀмет, эй чуй кор?

У мердиге, те имогьой лэгӀ э гуьрдебугьо мугу:

– Кутэхьюре не гуи, эгьуйбет туй эхэйр, имуре жэгӀмет фуьрсори э туйревоз гоф сохим бийй эйму хьэзон пой...

– Чуй!? – мугуиге и одоми е дегенегире зе эз герден ю, – ишму небуге э ме руьхшенд сохденит...

Гьошгьой ГӀэсоил дуллу бисдо, лэгьэре жендек ю лерзи. – Руьхшенд ние сохденим, жон ГӀэсоил, – мугу Шафадий. – Э гьемеш мэгӀлуьми, ки туй имогьой ченд салгьои э партия не дери, коммунистгьо ведекуьрдет туйре эз десдешу, дие эзинбэгьдойге эз туй чуй коммунист биренини, биё пушой муьрде руз туй вогорд э дин туй. Раби Хьэим мугу

иму мибэхшим э ГӀэсоил куьне Ӏовунгьой юре, копоре ми-сохим, бигьил биёвгу жэӀ мете гьурлугь сохугу.

Гьер гоф Шафадие гуфдиренбугьо ченд е гуниле кори сохденбу э ГӀэсоил. У эжигей хуьшде нуьшде тоб недо. Вэ-хуьшд э пой, лерз вено юре.

– Раби Хьэим ишму мере усол шинохде, – гуфди ГӀэсоил. – Ме е Ӏовуниш не сохдем. Не ме эз рэхь коммунистиш не вадарафдем. Повун сохдигьо раби Хьэими.

– Эле, туь чуй гуфдире, эгьубет туь э хэйр, – мугу Шафадие. – Иму эйтуь эдейм хуби гуфдире. Туь гьони э у канторгьой хуькуьмет кор сохде, эдей пенжсад – шасдсад монет пул вегуьрде э мегьию. Хьэзон поисдиге. се гьозор муьзд эдей норе эйтуь жэӀмет. Текей юхсул мумуни, эгьубет туь эхэйр, е кем семе, пушой муьрдеруз семе эйтуь хуб зигь дие!

– Весси! – хьэрой вегуьрд ГӀэсоил. – Ме эдем дире, ишму гьурлугьчигьой нумаз нен дин-догӀот эз пул омбар дире эгьуьлменд не бирейт. Мере герек нисди пул ишму. Ме номус мере, гьирьетмере, идеяймере, идеяй партией-мере э пул нифурухум! Ишму мегуит, ки гьони э куьф ГӀэсоил партбилет не дери, уре мубу фурмунде, эз сер ведешенде, элой дин-догӀот кешире. НэӀ . Шефди, дургунни дин-догӀоте ме эз и пенжогь сал пушо, эки раби ЕгӀэнгил хундеки э сер офдорем. Дин ме гьони дин Маркс, дин Ленини, дин коммунизми. Мере екиш эз рэхь Ленин ведешенде нидануь. Ишму гьелеш пес мундейт. Ведини, ки эз ишму дие одоми нибу. Оммо ини, ки жемжогьиле семе мефурму-нит!..

ГӀэсоил лэӀэ ние гуьрденбу. Шафадиегьо э оморо-шуш пешму бире, вэхуьшдуьт эри рафде.

– Ники ние дануьсдеге, мун эжигей туь, – мугу Шафадие э рафдеки. – Э ники беда омори. Эз у коргьо э шуьгьэм туь гьичиш нидарав.

– Никишму эришму мунугу. Бурайт э раби Хьэим гуит: ГӀэсоиле э пул восдоре нидани. ГӀэсоил гьеле те зинде гьисдигьо, биё женг беруь э дин-догӀотевоз, варасуну э пес мундегоргьо. чуйтам ишуре рабигьо фурмунденуьтге.

Шафадийго дие не поисдуят. Э зир зугу фугунде-фугунде, сер герде хурд, вогошдуят оmore рэхь ишуре.

Оммо Гэсоил гьеле-меле хомуш бире ние дануьсденбу. Лерзирей жендек энуние поисденбу. «Провокатор, – гуфди у э ёр оворде раби Хэиме, – ебо виниш э чуьжире гофгьоревоз оmoreтге э киме. Э ме езугьбери эй сохде оmoreт. Се гьозор! Э пул восдоре воисди игьоре гьирьетмере, идеямере. Илле хуби эриме». Э ёр эн у омо и пушогьо фирсоригьо эрзо э ЦК партия. «Гьичиш нибу, дир зу ме партбилет мере мегуьруьм. Ме умогьой шефде чумгьой раби Хэиме кур мисохум», – мугу эз дуьл хуьшде Гэсоил.

Гьово эденбу торик бире. Э кучегьо лампегьой электри дегесуьруьт.

– Э Гэсоил, диromore е пейле чой-чи не хури, – и сес Ёвдит бу.

– Эдем оmore, – жугьоб до Гэсоил. – Кеш, оmoreум.

ШЕФДЕ РЭХЬ

Э миглей куче, э пушой хуней Бебейго е десде хьофхэшд сала куклегьо эденбуьруьт футбол возире. Э дуь лой куче хурде сенгьлегьоре кура сохде, гьопу хьисоб сохде, поисдебуьруьт дуь саре, чогаз гэилгьо, формай школаи э тен ишу вери, гьирмизине галстукгьой пионери э герден ишу дери. Еки эн и вратаргьо бу зерде муйгьо, чил-чиле сифет, савзе чумгьо ве эз гьеме зиёд хэрой де-шенденбу э футбол возиреки.

– Рыжий, рыжий, сэхд ги тупе! – гэгьр доренбуьруьт уре э томоше кура биребуьруьтгьо гэилгьой мэхэлеи.

– Поит ишму, – муьшде гьово гуьрде, жугьоб мидо рыжий, – ме ишмуре хуб мисохум.

Э у туьтем, дуь гэил эри туп чалашмиш сохденбуьруьтгьо, рыжий э ён гьопу э гьэсд поисдебугьо, зен Бебе, Либо эз хьэет сес сохде, хэрой дешенд:

– Э Шомоил, инжо биё о, зу бош, э Шомоил!

Шомоил е дэгьдэгьэ сере тик гуьрде, э дедешу денуьшуь гуфдире. туп омо эз гьопу гиросд.

– Гол, гол! – хьэрой офдо э куче, – рыжий чекмечини...

ГЭзилгьо фите-фит зеруьт, хьэндудьсдуйт. Шомоил жин-ленмиш бисто, воисд юре бурав вепичуь э гЭзилгьоревоз, оммо э гуш ю дарафд гене сес дедешу:

– Э Шомоил, туьре худо вегиро ебо, эжеи туь, муй дедей веке!

Чорей Шомоил не бире, эрэгь пушонире темиз сохде, видовусд э хуне.

– Текей огол зенуьм туьре! – е бибине векед Либо эз Шомоил, – пиёнискоее бебешму гене веди нисди. Телгирамм омори эрию. Видов бура э Ленински, э пушой кино гьисдиге виниш. Унжо небисдоге э хуней Бенил бура, шинохдени Бениле, у э бебешмуревоз оморевугьо мерде, эйтуь тапинжей гI эили овурдебугьо?..

– Эри, – жугьоб до Шомоил, видовусде рафд.

Руз эденбу шохьонгум бире. Гьово дегуьрдебу, гьовой воруши бу. Тейте гЭзил рафде бебешуре огол зере овурде, чигиш сер гуьрд эй тигьи бире.

– Чуьни гене! – ГIоси бисдо Бебе, э хуне дироморе, эз тен хуьшде плаще векеде э сер тэхд шенде.

Либо гоф не сохде, эз сер стол вегуьрд, телеграмме до э шуьвер хуьшде. «Чоримуьн ноябрь ведиро э пушой вогун маскови, э удесине жиге Тенхьум». Либо синемиш сохд, чуьтам ловгьой Бебе э телеграмма хундеки шефд бисдорутге, чумгьою хуни-хуни бисдорутге.

– Э боле домундем имогьой эз дес Тенхьум! Э лэгIэй эн и лезет офдори эз проводникигьо, ире пул воисде, ме биё гуьшоюре темиз сохум!

Дедей Бебейгьо Сенем эз доруни хуне гофгьой куче шиновусде, ведиромо, мугу:

– Туь и гофгьоре эй холуй Тенхьум гуфдире? Туьре гIэйб ние оmore!

Бебе шопкере вегуьрд эз сер. Кечелию веди бисдо.

– Холуй Тенхьуме гуьрде дешендге, туь мурай э посою? Небуге мере муьфуьрси?

– Дедей миро туьре, – мугу Сенем, – холу э песой туь гешденбугьо мэхьэлгьо, эз ёртуь вадарафди?

– Э-э, весси!

Бебе э думит домунд, чуйтам имогьой шев нимешев э станцией Огни рафде, Тенхьуме э вогун фуравунде, пура чемадангьоюре э шегьер миёруге. И суьфдеи гиле небу Бебе э песой холушу рафденбугьо. Эз умогьой, эз райком ведекуурде оmore бэгьдо, Тенхьум е хэйли вэхд корсуьз мунд. Э колхоз рафде, бил зере эрию номус омо. «Эз кул глэсб э кул хэр офдоре бире у», – мугуфди у. Эри келе гьурлугьгьо сохде, хундеи не бу уре. Е хэйли корсуьз мунде бэгьдо, э Бебе минет сохд э председатель колхозевоз гоф соху, шороб дуй э ю эй берде фурухде. Э Дербенд шороб фурухдереш Тенхьум э герде ние вегуьрденбу. Хуьрди оморенбу эрию. Гьэрез ки Тенхьум шороб вегуьрде, е ченд салгьо рафд э дигьгьой Догьисту эй фурухде. Тегьер гуфдиренигьоре хуно одомире хурде-хурде темэхь оmore. Пейле-ним-пейле эз шоробгьо зиёди мунде, эз шоробгьо гьэзенж дире, пул винире, темэхь сохде, Тенхьум сер гуьрд эри шефди сохде, муьшдерире фурмунде. Рузгьой е рузгьо дуьзди эн у гуьрде омо. Тенхьуме эз партия ведекуьрдуйт, э гьэземетиш нуьшундуйт. Дуь сал э гьэземет нуьшде бэгьдо, э Дербенд во-гошде, холу гене э хэгьерзоре минет сохд, е кумеки соху э ю. Имогьой Бебе эз колхоз ведироморе, заготовитель биребу. Шинохгьош омбор бу юре. Гьечи сохд, ки глэмел сохд, вогун шороб вегуьрд, э проводники фуьрсо Тенхьуме. Вогун шороб хуьккуьмете э бердеки, Тенхьум э хуьшдеревоз берд эй фурухде сиб-глэрму, сир-пиёзиш. У чигьоре фурухде, э Дербенд парче миовурд эри фурухде. Е гиле хуьрде суьрхлегьош омурдебу, фурухде. Хубе гьэзенжиш биребу юре. Гьечи лезет офдоре э лэглэй Тенхьум, офдо у э рэхь проводники.

Е гиле э пура чемадангьоревоз э оmoreки, э вокзал Дербенд омо э пушою поисд дуь милиционер.

– Чуьни? – пуьрси Тенхьум.

– Кеш э имуревоз э отделение.

– Эйчуь, ме эз командировка оmoreм эхи...

Сес Тенхьум э милиция бердеи зу-зу раси э шегьер, Сенем хэгьерию муй векед, шивиш дешенд, э пойгьой Бе-

бе офдо. Нифри офри сохде дедешуре не холушуре, Бебе рафд, шинохгьой хуьшдере гешд, чуйтамиш бисдоге гІэмел сохд, холуре эз милиция ведировунд. Оммо Тенхьуме тубо небисдо. У гене рафд э «проводники». Расди и дес э тэхьно не рафдебу, э Хьэнуко кук Эсеф гьэлейхэнжелиревоз рафдебу. «Э Хьэнукоревоз хуби, – гуфдиребу Бебеш, – у член партияи, гьемиге член колхози, э уревоз шек нисди». Эзу бэгьэй имогьой Тенхьум кор хуьшдере хьитиёт сохденбу. Э пура чемодангьоревоз оморе э вокзал Дербенд нифурамо. Е хэйли чигьоре посылка мисохд, мифуьрсо э сер хэгьер, холе, гІэме. Угьонигере мегуьрд, миомо, мифурамо э станцияи Огни, эз унжо э автобус менушд миомо э Дербенд. Эзу бу имбуруз телеграмма оморебугьой эй Бебе э пушорэхьюу ведиров гуфдире.

– Э боле домундем, – мугу Бебе. – Дие, вегирит биёрит чуйниге ишмуре хурим, бурам. Те нимешев э Огни биё нуьшуьм, э вогун денуьшуьм.

Сенем суьфре дешенд, гІош-егьни но, гирфинкей эрегьи овурд э пушой кук хуьшде, чуй менэхьэфигош сохд, Бебе гІоси небу гуфдире. Оммо рази небугьой Либо бу. У дануьсденбу – эхир эн и коргьой э ники нивадарав, уре ние воисденбу шуьверию эри кор кес э кор офдону, войге, Шолум бешешуш оморенге эз товуней коргьой хуьшде. Либо мугуфди э шуьвер хуьшде: «Хьитиёт бош». Эз товуней Тенхьум гьич ние воисденбу Либоре Бебе бурав сере дерди кешуь.

Бебе эз хуне вадарафдгьой, гьово торик бу, ворушиш эдебу бежид рихде. Келе чекмегьой не плащ презенте вокурде, Бебе видовусд э лой автобус. «ТэгІди сохум, ненге песде автобусиш нимуну», мугу у эдуьл хуьшде. Э Огни оморе расиреки, Бебе думит сохд те вогун оморе, чуй сохуге. «Мидарам гьеле э буфет муьнуьшуьм», – мугу у. Е гирфинке пиво вегуьрде, э сер стул нуьшдебу Бебе, кибуге оморе эз душ ю гуьрдгьой.

– Туь инжо чуй сохде, Бебе?

Бебе чарусде, дирени э склад гІорди дебнренигьой гІэил Дербенди Салмани.

– Гьурлугъи мере, – жугьоб до Бебе. – Туь? Имогьоиш э хуне не рафдей?

– НэґІ, – хэнде-хэнде жугьоб до Салман. – Э склад мере эри проверять сохде оморебу е мерд, эз уполминзаг. Гэсоил эй, у келе мерд, пушоте э келе гьурлугъгьо дебугьо.

– Шинохденуьм, – гуфди Бебе. Нум Гэсоиле шиновусде, чумгьой Бебе хун пур бисдо. – Гьери, чуй бисдо. Гуьрд дуьздигьой туьре? – мэхсере сохд Бебе.

– Ме ужире гьурт нисдуьм. Эз ме чи кем ниёв. Грам те грам э жигею бу. «Маладец, мугу, эз ме у. Гьемише гьечи хуб кор сох, товарищ, мугу». Меш шор бисдорум. Актгьочигьо нуьвуьсде варасде бэгьдо, Гэсоил э гьэребе венуьшдеки гьэллет бире мугум: «Лелей Гэсоил, ги е нуьгьдегь кило Гьорд четвери венуьм э гьэребе, бер эри гьэилгьо». Бой-бой-бой, оморе дире инжо чуй биребуге! Фурамо Гэсоил эз гьэребе, гьоси бире, гьов кенд омо э серме. «Гьурумсогь! – мугу эз ме, – мере руьшве доре туь!» «Руьшве эйчуй, лелей Гэсоил, мугум ме, эз ме гьорд чи кем не омори ки. Эри гьэилгьо эденбуьруьм доре дие»... «Э иллере дениш! – мугу у. – Пордгьо эн бибешмуни ненге эн хьуькуьмети? Чуй ихдиёри туьре гьордгьой хьуькуьмете эри доре? Ме гьони туьре э милиция муьдуьм». Мэхьтел мундум, минет сохдум, э гужевоз хоши гуьрдуьм юре э рэхь декуьрд.

Бебе гоф не сохд. Энжэгь пиво декуьрде, эз Салман мугу:

– Нуьш ху!

– Ижире мердгьо ме кем дирем, – гуфди Салман, хэндуьсде, – хэндуьсде, – зурбои у Гэсоил.

Салмане э рэхь декуьрде, Бебе ведиромо э буфет э куче, папрус дегесунде поисд э перрон. Воруш поисдебу, оммо гьово торик бу. Эз дури эденбу оморе сес хьов-хьов сохдей сеггьо. Е хэйли вэхд гирошдки, эз станци ведиромо е гьирмизине шопке э сер верие мерд, зингиле э ён дивор дуллу бугьоре е ченд гиле шувунд.

– Коми вогун оморе? – пуйрси Бебе.

– Эн Масков.

Дуыл Бебе е кем шор бисдо, песде думит сохде, мугу: «Имогьой шелегьой эн игьоре шев нимешев э чуьревоз миберим э шегьер?»

Гье э и туьтем э гуш бебе сес мотор автомашин дарафд. У видовусд э песой станци, винирени омо поисд е грузовик, шофер не е мердиге юк фушендуьт эз машин. Бебе э гьирогь огол зере шофере, мугу:

- Эн кини машин?
- Эн совхоз, – мугу у.
- Э шегьер вогошде?
- Эри.

– Гьечу буге е кемлей пой, гьони вогун биёв. Ченгъэде муьзд туь гьисдге мидим. Зиёдиш мидим.

Шофер суьфде рази не бисдо, песде дики Бебе омбар минет эдей сохде, мугу:

– Бошгу, энжэгь ме инжо нидануьм поисде. Машине миберуьм е кем дурте. Миёйт унжо, э песой эн у келе хунегьо.

Эз лой Мамедкала омо сес дудуй паравоз. Бебе видовусд э перрон станци, вини эз дури келе товушгьой зуризури, мугуиге пар зере эз гьово оморенбугьо паравозе. Е минутиш не кеши, эвир гьоворе пара сохде, бугь лов сохде, гушгьой одомире бенг сохденигьо сес сохде, дуразе машин омо раси э станци. Бебе чуме чару сохд эри дире холушуре. Ебойге эз лой песини вогунгьо сес Тенхьум омо:

– Э Бебе!

– Инжоюм, сес месох, – мугу Бебе видовусде э сес холушу.

Чор пура чемадангьо э дес дери, лэгьэре гьуьндуьре Тенхьум не гьолине, фирегье синее Хьэнуко кук Эсеф гьэлейхэнжели фураморут эз вогун.

– Кешит, э у ло грузовик поисди, – гуфди Бебе, гьич хош овориш несохде холушуре.

– Дедейгьо, гьизилгьо хуб хосуьт? – пуьрси Тенхьум.

– Хуби, хуби, – недуьл-недуьл жугьоб до Бебе. – Тэгьди сохит, шофер ненге ниденуьшуь.

Гьечи э и шев поизи, эз жой эй фурухде оворде мол-
гой холуйгьошуре э машин веноре, ишуре э кузов ве-
нуьшунде, ю э кабина э ён шофер нуьшде, гьэьригьэьри
омо Бебе э шегьер.

– Э коми куче? – пуьрси шофер оворе э ён гьопуй Ко-
фори расиренге.

– Э лой муьлк Хочи, – мугу Бебе.

Э у холушу гуфдиребу э хуней хуьшде беруь гуфдире.
Чуьнки Тенхьум терсиренбу э хунешу рафде. У дануьс-
денбу э посою гешдегоргьоют, кидан, белки э милиция хэ-
бер бири вогошдею, миёвт гьэреул мипоют. Те себэхь оч-
миш бире Тенхьум юш э хуне не рафд.

Эз машин фураморе, чигьоре дебердуьт э хуней Ба-
бейгьо, Сенем хош омори сохд ишуре, оворд суьфре де-
шенд.

– Эз рэхь оворе одоминит, – мугу у, – нуьшит, глошгьо
епирэгьигьоймуш гье гьечу домунди. Вой эйме гердо, кини
хурдегор? Бебе ки э хуне бегьем чи ние хурде, Шомоилеш
ишдогь нисд. Эдем хуьшдере куьшде, ху хэлефме, эдем
гуфдире, ние хурде.

– Гьичиш нибу, гьечу келе мубу мурав, – мугу Тен-
хьум, песеде э лой чемадангьо чарусде, гуфди: – гьери воку,
Хьэнуко, у зерде чемадане, эй Шомоил е хубе бэхш овор-
дейм о...

Хьэнуко вэхуьшд эз сер стул, келе зерде чемадане во-
курде, ведешенд е жуьфд зерде ботинкегьой гьэили.

– Игьои?

– Эри, эри, угьо эй Шомоили, – мугу Тенхьум.

Эз сес гоф эн игьо хэбер бисдо э доруни хуне хисире-
бугьо Либо зен Бебе. «Э хори даравошит ишму, – мугу у э
дуьл хуьшде, – э ботинкегьой гьэилиревоз эз сер ве-
дешенденит Бебере! Гьейсэгьэт оворе милиция э хуне ди-
роморе, чигьоре гуьрдге, чуь мисохит?» Омбар бирази бу
Либо эз Тенхьум не Хьэнуко, чорею мибисдоге мехуьшд
гьони, пиш мисохд угьоре эз хуне. Эз сер кравать сере тик
гуьрде. Либо вини, чуьтам Тенхьум не Хьэнуко пейле зе-
руьтге э Беберевоз, чуьтам шор бисдорутге домбуле чумгь-

ой Хьэнуко ве гьутинегьой духдер хунере хуно гьирмизи бисдорутгьо гиргине гьутинегьо ве песде пейлей шоробе э бугьоз вешендеки чьутам зеверо гьэд бисдорутге дуразе сиегье муйгьой серию.

Бигьоре мерди валлагь, – гуфди э дуьл хуьшде Либо, – бебей ченд гьэили, паздегь сале куке хуно мунди: дуразе сиегье муйгьо, товтовие шумоле гьутинегьо, е жигелей гьутинеюш гьуьж не диромори. Бебере хуно нибуки. Э гьемевоз женг гуьрде, эй хуьшде дуьшмегьо гьэзенж сохде»... Оммо э дуьл Бебе э и дэгьдэьэ е метлебгьойге дебу. У дуре, чьутам кеф Хьэнуко куьк гьисдиге, е дуь пейлейгей ичку гене песесоeki доре юре, пуьрсире чьутам рафдуьт э Уруснет оморутге чьу фурухдут, чьу овурдутге, мугу:

– Мере, Хьэнуко, песде э туьревоз гофи.

– Эз холу пэхьники? – пурьси Тенхьум, екем пиён бире. Чьукле гиргинее чумлегьой эн у эз ичку хурде гьирмизи биребуьруьт, гьовою куьк. Эз гьэйлею ведироморенбугьо дуре хунере буй пур сохдебу.

– Гьеме коргьоре э холуш ние бире гуфдире, – жугьоб до Бебе.

Песде эз хуне вадарафденге, суьфде Тенхьуме рэхь сохде, песде е кем э Хьэнуковоз гешде, Бебе мугу:

– И орине э колхоз ишму отчетно-выборное партийное собрание биренини. Райкоме фикири Рэхьмоне эри вегуьрде эз секретари. Омбар келегед бири. Гьеме коргьоре вачарунди. Туь дануьсденики, чьутам уре э райком критиковать сохдиге. Э ки дори лекциягьоре? Э Гьэсоил... хьэ-хьэ-хьэ...

Хьэнукове дерд эн и гофгьой Бебе негуьрд. Э ёр Хьэнуко омо, чьутам пор эз проводники вогошденге, Рэхьмон э пушой жэгмет, э пушой коммунистгьо, эн колхозигьо юре биёбур, гьэрэхэрмон сохдебуге. «Туьре гьэйб ние оmore, – гуфдиребу Рэхьмон, – туь коммунист бире-бире, эжигей хэлгэз хубе тербиет доре, хубе коргьо вомухде хуте сохде, э ехэн председатель колхоз вепичирей, отпуск вегуьрдей э проводники рафдей, оммо колхозе эри боггьоре ологь сохде одоми вес не сохди»... Э партийное бюро умогьой Хьэ-

нукоре жире-бежире г1эйбгьо дорebuуруйт, биёбур сохдебууруйт. Эз гъеме зиёд Хьэнукуре Рэхьмон гъэрэхэрмон сохдебу. И коргьо э ёр Хьэнуко оmore, у мугу э дуыл хуьшде: «Лап хуб, ме кмогьой муьвуйнуым коминиму миберуьге!» Песде гьул Бебере гуьрде, мугу:

- Лап жигеюни уре эй ведекуьрде.
- Коммунистгьои колхоз рази бисдоге, – мугу Бебе.
- Эйчуь ние бире?
- Тараф эн уре гуьрдегоргьо омбар дери э колхоз.
- Иму гьечу мисохим, ки тараф энуре гуьрдегоргьо кем дебу...

И гофгьой Хьэнуко э дуыл Бебе шори венгесдуьт. У ведешенд е «Казбек» до Хьэнукуре, гьердуьшу кешуьруйт, песде дес екире гуьрде, журо бисдорут.

Пушой себэхь эденбу бире. Хурузгьо эдеибууруйт г1уь-г1уь зере. Бебе шори-шори эденбу вогошде э хуне. Оммо дуыл эн уре э хуне дироморе сэг1эт могьбул сохд Либо зен ю. Бебе дироморе, партал векенде, э сер кравать дегердуь гуфдире, Либо сифет хуьшдере э лой дивор чарунде, гьирке зе гирид. Бебе мэхьтел бире, пуьрси:

- Чуь бири туьре?
- Чуьк чоне миёсдуьм сохде ме эз дес туь. Те кеи гьечи!
- Омбар муьр-муьр месох, гоф туьре гу, чуьниге!
- Эхир-эхир э сер туь е кор миёв. Туьре чуь дери э коргьой алвари эн угьо. Проводники веги, шороб ди, эз вогун чемандангьоре биёр... Эхир-эхир чуь мубу!

Бебе вэхуьшде, э сер кравать нуьшде, мугу:

- Бебешмуре, Шолуме шороб доренге хуби, э бебешму кумеки сохденге хуби?
- Меди бебеймуреш, месох кумеки. Туьре г1эйлгьои, туь себэхьи г1эйлгьои туьре герд.
- Мере эгьуьл меди. Туь бебешмуре бер ди эзу эгьуьлгьой туь.

Либоре гъэгьр омо эз и гоф. У вэхуьшд эз кравать, е нимдер дешенд э хори хуне, дегешд.

– Э хори даравош туь, – мугу Бебе, – дира гуьрдей э хори дегешде? Эз киме вирихди гуфдире, лап терсунди мере!

– Туьре терсунде? Туьре ме эй чуюм? Ошнегьо пури туьре.

– Бур, бур сес туьре – мугу Бебе, э у хунейге денишире, – хэбер мисохи гьемере!

Дие Бебере хов не омо. Чум хьэрзо дегешде у э ёр оворд ченд жире гирошде коргьоре, песде э пушой чум ю омо поисд чигьрет сифет, раче бала не гьундуьре синей Хумор, у шев гьэруьси, жендек юре лерзундгьо раче хунширине чумгьой Хумор. Песде э ёр ю омо чилчиле сифет зен ю, зерде муйгьо – пиглогьою, челеге хуно гиргине биригьо жендек ю... «Э иллере денише, – гуфди э дуьл хуьшде Бебе, – гьеле э иревоз эдем зигьисденуьм, э худой хуьшдеш шуькуьр ние сохде. Муьр-муьриш эдей сохде. Э ошногьош мара мугу. Гье эзу расди мунош туь э зерде бебешмуревоз. Туьре сэхд муьгуьруьм мипоюм, э ошнегьо нирам. Гьэсел гердо Тамара... Э ки Тамара одоми нирав?»... У сер гуьрд эри зир зугьу гоф сохде э ошней хуьшде Тамараревоз, э буфет кор сохденбугьо зеневоз, э ёр оворде гирошде кефгьо-хьэзгьой хуьшдере. Гье гьечи думит сохде, чум Бебе верафд э хов.

ТЕ ХОНОХО ДУЬЗДЕ ГУЬРДЕ...

Клуб колхоз Рэхьмонигьо э гьирогь шегьер, э ён боггьо бу. Велггьой келе гьэребэчдоргьо не гьобогьдоргьо э пушой клуб вебуьруьтгьо зерд бире, еки-еки эденбуьруьт э хори офдоре. Лугьонди поиз бугеш, гьово очугь бу. Чуьшме сер доггьоре черх хурде рафде, эденбу з дури пэхьнуь бире.

– Эле э гьово дениш, – мугу Рамазан эз колхозникгьо э партийни собрание оmore, э пушой клуб поисдебуьруьтгьо, – э зверсер иму булутгьо кура бирет, оммо э уло, э «Огни» гьово эдей гьэтош гуьрде сухде.

Э ён клуб поисдегоргьо сере тик гуьрдуьт, расдекиш диренуьт: э дури э лой завод «Огни» гьово гьипгьир-мизини, оммо зеверсер ишу гьеме булуту.

– Войгей ишму бисдо, ини воружиш омо, – гуфди Ахмед.

Э сер энугьо е ченд чигиш рихд, песде поисд.

– Пушотегьо хэлгь мугуфди: и коргьой худоини, – гуфди Рамазан.

– Пушотегьо ченд одоми хундегор дебу э Дербенд – пуьрси Ахмед. – Биология, естествознание, химия, физика дануьсденбуьруьт бебегьо, келе бебегьойму?

Э и туьтем эз песой диш ведироморе, омо Хьэнуко. Ахмедигьо хэйли вэхд недиретгьо Хьэнукуре, хьэрой вегуьрде, гуфдурут:

– О-о, Хьэнуко, туь хош оморей!

– Согь бошит, – недуьл-недуьл жугьоб до Хьэнуко.

– Гьери ихдилот сох, э же рафди, эз же омори, чуь дири э у дуре хоригьой Дальний Восток.

Хьэнуко дуразе папрус «Казбек» э лэгIэ вегуьрде, эз зир чум дениши э хэнделуье сифет Ахмед, э сиегье чуькле бигьгьою не эгьуьлменде чумгьою, мугу:

– Гьони вэхд эн у ихдилотгьо нисди. Воисдге туьре, песде мугуюм.

Дер клубе вокурде, ведиромо Рэхьмон:

– Диройт, хьовиргьо!

Песде у Хьэнукуре винире, мэхьтел мунд. Уре хэбер небу эз вогошде оморей Хьэнуко. Уре воисденбу э Хьэнукуревоз гоф соху, пуьрсуй эз ю, те кей гьечи коммунист бире-бире эз коргьой колхоз домунде э илоуле муравге, гIэйб дуь юре, песде э отчетни доклад хуьшде гую э собрание эз товуней бишэглэрие коргьой Хьэнуко. Де имогьой дир бу эри гоф сохде э Хьэнукуревоз. Хьэлгь кура бире, собрание эденбу сер гуьрде оmore. Рэхьмон мугу э дуьл хуьшде: «Бошгу, е рузиге э партбюро огол мизеним, гоф мисохим э Хьэнукуревоз». Оммо Хьэнуко ужире шэхIиту не бу. Тегьер гуфдиренигьоре хуно, тейте хонохо дуьзде гуьрде, дуьзд омо хонохоре гуьрд гуфдире, Хьэнуко метлеб

но эй хуыште имишев вэхуышдени, келе-келе гоф сохдени, Рэхмоне сэхд критиковать сохдени.

Иллогьки шор бисдо Хьэнуко, виники э президиум собрание э ён председатель колхоз, инструктор райкоме Якубове. Э ёр энэу омо ихдилотгьой Бебе, Якубов огол зере Рэхмоне гІ эйб доригьо, Бебе ченд гиле э ки Якубов рафде жире-бежире ихдилотгьо сохдигьо. «Лап имишев жигеюни эри усто сохде Рэхмоне, – гуфди эй хуыште Хьэнуко, – бенд гІове эз сер ю бурра гереки».

Эз зир чум, э охмуриревоз дениширебу Хьэнуко э Рэхмон у э доклад сохдеки. «Э иллере денишо, – мугу э дуыл хуыште Хьэнуко, – э гІэруysi рафденигьоре хуно геимиш бири оmore»... Эз расдекиш Рэхмон хуб геймиш биребу оmore. У вокурдебу ковре кастум хуышдере, э сер сипре шеи эвруьшуьми, деноребу гуыле-гуыле галстук. Руьш чиребу, келе муйгьой сере хуб гьижуьм вегуьрдебу. Э ён трибуне поисде, доклад сохдеки, товуш электри расире э сифет ю, жигей ярай сифет келе веди биренбу.

Рэхмон э тегьнимиревоz ихдилот сохд, чуйтам партийни бюро вихде оmore бэгьдо, кор гирошдебуге э колхоз, э гІэрей колхозникгьо, чуйтам имисал коргьо гирошдиге э колхоз, чуй везифегьо сентябрьский Пленум ЦК партия нориге э пушой колхозгьо. У гуфди гьемчун эз товуней кемсуьгигьой колхозиш, эз товун э кор неведироморей хэйли колхозникгьо, э рузгьой мигІидгьой жугьури, эз товуней пуч бирей омбаре бегьер онгур...

– Эй кемсуьгигьо, хьовиргьо, тэхсири вери гьемчун э имуш, э членгьой партбюро, – гуфди Рэхмон. Ме не у членгьойгей партбюро кем кор гировундейм э гІэрей колхозникгьо...

Ахмед, э пушой жергегьо нуьшдебугьо, рази бисдо эз гофгьой Рэхмон, оммо Хьэнуко э руьхшендиревоz ловгьоре шефд сохде, мугу эри хуыште: «Э и бижи эн ире денишо, егІни эдей пуш-пушоки пушоймуре гуьрде. ГІэйбгьоймере, егІни, ме ведировундум, де ишмуре гоф нисди. Нумир туь нигирору, туь чогьолиге меш туьлкинуьм»...

Гъеле бегьем Рэхмон докладе не варасдебу, Хьэнуко десе гьово гуърде, гоф пуърсигьо.

– Туь, хьовир, Рэхмон, сер имуре мепучун, – мугу Хьэнуко, – туь егиле гу онгургьо эйчуь пуч бириге пртбюро чуь сохдиге онгургьоре эй пуч не сохде.

Жендек Рэхмон лерзи эз гофгьой Хьэнуко. Де одомиге мипуърсиге и гофгьоре, дуьл Рэхмон гьечу нисухд. Оммо Хьэнуко! Э ёр Рэхмон омо, чуьтам пор эз правление ихдиёр не вегуърде Хьэнуко шоробгьой хуьшдере вегуърде э Урусиег рафдебуге, е мегь эз кор колхоз домундебуге, пезде партбюро Хьэнукоге выговор доревуге. Э ёр Рэхмон омо гене, чуьтам имисалиш пушой богьчирегьо Хьэнуко оmore э Мукоилевоз женг гуърде, э ехэнию вепичире, э гужевоз справка вегуърде, э Урусиег рафдиге.

Гьони зугьун Хьэнуко дураз бири, юре правлением колхоз ихдиёр дори гуфдире эй шороб берде. Э ёр Рэхмон омо гене, чуьтам рузгьой мигидгьо Эсеф бебей Хьэнукойгьо э кор не ведироморевуге. Омбар гьэгр венгесд э дуьл Рэхмон гофгьой Хьэнуко. Туьндлемиш бире, хуьшдере гуърде не дануьсде, Рэхмон мугу эз Хьэнуко:

– Урусгьоре е меселеи. Угьо гуфдиренуьт: гов кесигеш мэгIзеге, энтуь ние зенуь. Туьре эз хуьшде биё гIэйб биёв, хьовир Хьэнуко...

– Эле, и чуь гофгьой! – хьэрой вегуърд Хьэнуко, – дирейт, хьовиргьо? – дениши у э лой коммунистгьо. – Гьемише гьечини и. Е доне одоми гIэйб юре гуфдире ние дануьсде. Туь беге инжо огьои, хони? Туьре бегем криковать сохде гIэмел ние оmore!

Председатель собрание Мукоил гьэлемдеше э стол зере, е ченд бо, мугу:

– Хьовир Хьэнуко, у энтуь гоф пуърсиреки не бисдо, прения бисдо. Гоф мидим туьре, нуьш!

– Ме муьдуьм жугьоб эн уре, – мугу Рэхмон. – Партбюроге келе кемсуйгьои. Иму недануьсдейм хуб тербиет доре е пара одомигьоре. Дузи. Песг туь эже бири? Туьш коммунистики. Суфьде ебо туь шендей коре, рафдей эй шо-

роб фурухде, бебешму рузгьой кипур э кор не овори. Туь чуй кумеки сохдей э партбюро?

Э и туьтем эз ён призидиум собрание э пой възхуьшд Якубов.

Десе э лой Рэхьмон кешире, у мугу:

– Гьечу глэмел ниёв жугьоб доре, хьовир Рэхьмон. Инжо отчет эн Хьэнуко нисди, отчет партбюрои.

Мукоиле, Ахмеде не е пара коммунистгьойгере хьэз не омо эз гоф Якубов. Оммо угьоре глэйб омо гуфдире э у, туь дуз нисди гуфдире. Чуьш бисдоге эхи инструктор райкоми... Тоб недо энжэгь келе мерд Одигюзел, бебей Ахмедигьо. Уре кефикуш небуге, э отчетно-выборное собрание омореву. Кор ние сохденбугеш, инжо э партучет дебу келе мерд. Десе гьово гуьрде, у мугу:

– Эй жогьиле хьовир Якубов, Хьэнукове ихдиёри эй гуфдире ногьогь-ногьогьэ гофгьоре? Мере гьеле воисденбу Рэхьмоне глэйб дуьм, кемсуьгигьои Хьэнукове эйчуь не гуфдириге. Хьэнуко те кемсуьгигьою гуфдире оворе, ю възхуьшди э сер Рэхьмон? Ногьогь ние гуфдиренуьт, ки э метелегьо: тейте хонохо дуьзде гуьрде, дуьзд мугу възхуьшдебу хонохоре гуьрде...

– Ме дуьзд нисдуьм, ишмунит дуьзд! – хьэрой дешенд Хьэнуко.

Э зал офдо хьэрой-хьэрой. Председатель гьэламдеше зере э графинке, хьэрой дешенд.

– Хьовиргьо, сабуьр. Гьемешмуре гоф муьдуьм. Сабуьр сохит. Гьеле ебо кире пуьрсуьш гьисдиге, пуьрсид эз Рэхьмон.

Сесгьо ёвош бисдо. Якубов э Рэхьмон денишире, мугу:

– Гьери гу вуьнуьм коми агитатор эз коммунистгьой колхоз антирелигиозни суьгьбетгьо гировундиге?

Рэхьмон э дуьл хуьшде мугу: «Варасиренуьм эз же овореге гоф туь, хьовир Якубов»...

– Небире гофе гуфдире нидануьм, хьовир, Якубов, – жугьоб до Рэхьмон. – Э глэрей агитаторгьой колхоз иму антирелигиозный кор дануьсдегор недери.

Якубов хэндуйсд, мугу:

– Э колхоз пенжогъ коммунист дерики, агитатор эз жой биё биёв экишму? Ижире партийни кор гировунде глэмел ниёв. Иму гъечи хисире мундимге, салиге эз имисалине зиёдтеш пуч мибошут онгурго.

Песде Якубов виники ю зиёди эдей гоф сохде, гъеле прения сер гуърде не омори, э Мукоил денишире, хэндуьсде мугу:

– Глэйб месохит мере, ме тэглди сохдум эй гоф сохде. Кор ишмуре сохит.

Мукоил вараси, ки э дуьл Якубов эй Рэхмон хуби не дери. «Эххисобевоз райкоме воисдени Рэхмоне вегуърде эз секретари, – гуфди э дуьл хуьше Мукоил, – имогъой чуйтам биё бу кор?» Ченгъэде Мукоил хуб дануьсденбугеш, ки Рэхмон дузе корсохи гуфдире, эз у гъич е шефдиш ниведиров гуфдире, дуьл Якубове дануьсде саглэт но эри хуьше зиёди Рэхмоне тэглриф недорени. «Якубов представитель райкоми, – мугу э дуьл хуьше Мукоил, – мере чуй дери эри хуьжет сохде э урезоз»...

Ве пренияго сер гуърденге, Хэнуко, Якубов не е ченд одомигъойге Рэхмоне сэхд критиковать сохденге, ногъогъ хъшогъош э сер Рэхмон вешенденге, Мукоил лэглэ вокурде, лэглэй эн угъоре не зе. Мэхьтел мунд келе. мерд Одигюзел, мэхьтел мунд Ахмед кук эн уш.

Э тигъэтевоз эденбу гуш доше гофгъой Якубова, эн Хэнуко нен е пара одомигъойге Рэхмоне критиковать сохденбуьруьтгъоре бригадир Рамазан. Эз е ло у эденбу дире, ки кими одомигъо зиёдие гофгъо эдет гуфдире, ом-мо эз е лойге у шор биренбу гъечи Рэхмоне гъирмизи дире эрэгъ сохде диреки. Эхи ю бригадир бире, э Рэхмоневоз ченд салго бэхьс берде, сер ведеберде ние дануьсденбу. Гьемме сал бригадей Рэхмон эз бригадей Рамазан гъинорлуь ведироморенбу, ченд гилегъо Рэхмон бэхшгъо, е салиге ордениш вегуърдебу. Чуькле балай гъэгър гире Рамазан ченгъэде э песой Рэхмон мивидовусд, рафде расире нидануьсд. Келе бэхили оморенбу Рамазане, оммо очугъ мэгллуьм ние сохденбу.

Имишев, э собрание шинирики гофгъой Якубова, эн Хэнукорое, синемиш сохд, ки Мукоилиш мейл Рэхмоне

ние гуърде, лэгъэре сиегъе гъутинегъой Рамазан ранг гъир-мизине шоробе хуно бисдо, чъукле дуъллею шор бисдо, мугуиге ю э парусдек чарусде, паргъо воромо юре.

– Ме эйшму е гоф гуом, хъовиргъо, – мугу Рамазан, гоф вегуърде эз председатель. – Рэхьмон, гьелбетте, хубе корсохи, зобуне бригадир нисди, оммо и песини вэхдгъо омбар келегед бири. Дуь-се сал колхоз хубе бегьер вегуърди гуфдире, сер эн у келе бири. У гъечу дануьсдени колхозникгъо гъечу тербиетлуь бирет, ки дие э угъоревоз кор гировундеш герек нисди. Не доклад, не лекция, не суьгъбет, не кино, не газет...

– Дургу эйчуь гуфдире туь! – хъэрой вегуърд Ахмед эз жигей хуьшде. – Бегем э колхоз иму кор тербиети гировунде ние оmore!

Председатель гъэлемдеше зе э шише.

– Сабуьр!

– Диренит, – мугу Рамазан. – Гоф сохде ние гъишденуьт. Бегем ме, хъовир Ахмедов, эз туь кем хосденуьм Рэхьмоне? Туь эйчуь мешет бире! Дугъри суьзи диенде, кечелуьн боши ёнедуь.

– Туь э сер туь дениш, песде гу киниге кечел! – мугу Ахмед.

Э зал офдо хэнде. Расдекиш муйгъой сер Рамазан сейрек бире, мазалей сер ю эденбу товуш доре.

– У меселеи ме гуфдиренуьмгъо, – жугъоб до Рамазан.

– Меселере жигеюни, – мугу е жогъиле зен, э песои жерге нуьшдебугъо.

– Дирейт ишму игъоре, – мугу Рамазан. – Беге мере ихдиёр нисди эри критиковать сохде? Инжо собрание нисди бегем? У дениши э Якубов.

– Гу, гу гоф туьре, – ихдиёр до Мукоил. Рамазан гене сер гуьрд эри гешде чуь кемсуьгигъо дириге эз Рэхьмон э ёр оворде фурмуш бире гъозие гъэдергъоре, хуьрд сохде Рэхьмоне э пушой коммунистгъо. Эз дуьли Хьэнуко биренбу гофгъой Рамазан.

– Дузи, лап дуз гуфдире Рамазан, – шори сохденбу Хьэнуко.

– Дуз нисди, – эхириш тоб недоре вэхуьшд мугу Оди-
гюзел. – Расди, имисал хэйли бегьер пуч бири, онгур кем
бири. Э вэхдию чире не омори, кара гуьрди, э колхоз зарали
расири. Бегем е тэхьно Рэхьмон, тэхьно партбюро тэхсири э
и кор! – Одигюзел э пой поисде, дуь десе э сер десдечуш
веноробуге, жендекию эденбу лерзире. Веди бу, чуйтам
жуьмуьсденбуьруьтге сипре, хэйли вэхд чире не оморетгьо
дуразе руьшгьою. – Ме эдем дирe инжо юлдаш Мукоил лэ-
гэре глов пур сохди, поисде. Веди бирени, ки у разини э
гофгьой Хьэнуко нен Рамазан, гьеме гьэргьгьошуре э сер
Рэхьмон тигьи сохденуьтгьо. Песг председатель колхоз юл-
даш Мукоил эжебу? Правлением колхоз эжебу? Агрономгьо
эже бу? Эжеи мердиетишму? Эйчуь вэхуьшде гьэлети-
гь-ошмуре ние гуфдиренит!

Сэхд расируьт и гофгьо э Мукоил. Эрэгьэлуь бисдо ке-
ле гьирмизине пушони эн у. Чорею не бисдо. Вэхуьшд, гоф
сохд, э герде вегуьрд гьэйбгьой правлениере, критиковать
сохд хуьшдереш, Рэхьмонеш, гьечи сохд ки не Якубов би-
рази бу эз ю, не Одигюзелигьо, тегьер гуфдиренуьтгьоре
хуно – не шиш ёнсуьн не кобоб. «Гьечи хуби, – мугу э дуьл
хуьшде Мукоил, – ме хуьшдере зобу эйчуь сохум».

Эхириш прениягьо варасд, Рэхьмониш песини гофе
гуфди, жугьоб е пара одомигьоре до, кемсуьгигьоре э герде
вегуьрд.

– Иму кемсуьгигьоймуре пэхьни ние сохденим, – мугу
у. – Кор сохугьо одоми, гьэлетиш мубу. Бири, гьэлетигьош
бири имуре. Имид мисохим, ки тозе вихде биёвгьо партбю-
ро рэгьд мисоху кемсуьгигьоре...

Песде сер гуьрде омоки эри нум гуьрде кире вихуьтге э
партбюро, Якубов гене гьэйбгьой Рэхьмоне гуфди. Уре ние
воисденбу Рэхьмон вихде биёв. Оммо омбаргьо э хуьжет
поисдуьт, гьишдуьт нуьвуьсде нум Рэхьмоне э список.
Нуьвуьсде омо гьемчун Ахмед, Мукоил, Сулейманова, Иса-
ев. Рэхьмон дес гьово гуьрде, гоф хосде, минет сохд юре
хэреб сохут гуфдире эз список, еккегьойгере вихуьт гуфди-
ре, чуьнки у вини эз райком омorigьо одоми – Якубов э
гьэришуюни. «Э хьисобевоз райкоме рази нисди ме секре-

тарь бире, – думит сохд Рэхьмон.– Э гужевоз поисде, кор сохде нибу ки». Оммо ченгэде Рэхьмон минетиш сохдге, уре эз список пузмиш не сохдуут.

Голосование гирошд. Членгьой бюро вихде оморут Рэхьмон, Ахмед, Мукоил, Исаев, Сулейманова. Собрание варасд, членгьой бюро поисдуут эри вихде секретарь. Де имогьой гьеме коммунистгьоре имид бу, ки гене Рэхьмон мумуну гуфдире секретарь, чуньки омбардеки коммунистгьо эри эн у сес дорebuуруут. Оммо членгьой бюро э тэхьно домундеки, Якубов хьэрекет сохд эри варасунде э угьо Рэхьмоне герек нисди гуфдире вихде. Энжэгь е Ахмедов омбар хьуьжет сохд э Якубовевоз, тараф Рэхьмоне гуьрд. Угьониге гоф ние сохденбууруут. Секретарь партбюро вихде омо Ахмед, заместитель Сулейманова.

...Хэйли шев гирошдeбу членгьой бюро эз клуб ведироморутгьо. Менг дарафде, гьово торик биребу. Ээ лой дерьёгь кулок вокурде, велггьой доргьо е рач эденбууруут мугуиге мэґни хунде. Екиеки хуьшге велггьо э хори офдоре, эденбууруут э зир пойгьой Рэхьмонигьо жэгь-жэгь сохде. Эз дуьл Рэхьмон эденбу ченд жире хэёлгьо – мэхьшовогьо гирошде. «Метелегьо дуз бире бебей, – мугу у э дуьл хуьшде, – мен сениичун мугу муьрдеки, сен менуьн пойпичеки. Ме эз дуьлижуну кор сохум, тэхсириш э сер ме вебу?»... Гьеле э дуьл добугьо гофе бегьем не гуфди Рэхьмон, Якубов омогьо гьул юре гуьрдгьо.

– Туь, Рэхьмон, эз ме гьэгьри мебош...

– Мере э туьревоз чуй кори?

Э торики у ние диренбу, чуьтам хэндуйсденбууруутге ловгьой Якубов ве тов-тови биребууруутге шегьбалутие чумгьою.

– Э ме кор не вери, – гуфди гене Якубов. – Ме чуькле одомилеюм.

Рэхьмон жугьоб недо. – «Чуькле одомилегьо келе ховгьо дире», – мугу у э дуьл хуьшде.

– Чуькле келе, э ме чуьни эй! Туь войгейтуьре бегьем сохдей, дие эйчуь вепичирей мунде э ме? Туь гьечи лануьсдени мере секретарь не вихдейт гуфдире, гьэгьри би-

рем? Гье ме нибошум ки. Бигьил еккейгеш бу дие. Мере эз гофгьой туь гьэгр омо. Гьеме гьэйбгьой колхоз э гоф туьревоз э ме вери...

– Эле, гьечу нэгI, гьэззи туь муно? Гьич э дуьл ме ужи-ре гофиш не дебу. Туь не варасирей...

– Ме гьеле кар не бирем.

Хэйли рэхь рафдебуюьрт угьо. Эз песошу оморенбу-гьо Ахмедигьо куьнд бисдорут.

– Пэхьникие гофгьошму не варасд? – пуьрси Ахмед.

– Гьэззи туь муно, имуре пэхьникие гоф нисди, – мугу Якубов.

– Дие гьечу буге бурайт эй хисире. Согь бошит!

Ахмед дес ишуре гуьрде, варафд э лой хуне. Рэхьмон не Якубовиш жура бисдорут. Оммо Рэхьмон э хуне не рафд, фурамо дуз э лой вокзал. «Белки э ресторан серине пиво бисдо, бурам е кружке пиво семе хурум», – мугу у.

Рэхьмон энжэгь оmore расире э вокзал, эз пилонконгьо варафде, э гиросденигьо зал дироморе сэгIэт, швейцар эденбу дер ресторане сэхд сохде. Э сэгIэт денишире, Рэхьмон мугу:

– Гьеле зунки, эйчуь сэхд сохде.

Швейцар келе мерд бу, гьуьндуюьре одоми, форменни шопке э сер вери.

– Туь кук Гьэзиз нисди? – пуьрси у эз Рэхьмон. – Ме лелей Хьизгьийюм о, гирор, гирор.

Дер ресторане вокурде, Хьизгьийё дефирсо Рэхьмоне.

– Согьбоши, лелей Хьизгьийё! – мугу Рэхьмон.

Шев омбариш рафдебуге, э ресторан гьеле одоми омбар добу. Столгьош гьеме занят бу. Чуме-чару сохде, Рэхьмон дирени э ён гьирогьи стол, э зир пенжере, е тэхьное одоми нуьшди. Э хори зал, э ён пойгьой эн и одоми е чуькле чемоданиш гьисди. Шинох омо эри Рэхьмон и одоми: гьир-гьире сейрек бире муйгьой сер ю, жиге лербегьо э сифет ю вебугьо, гиргине чунейо э гьэрею лугьонди добу-гьо... «Эле, и Шиминики!» – шори сохд Рэхьмон ве дердгьо-дуьлесдигьоюш усэгIэтте эз ёрию вадарафдуьт. Шимиш Рэхьмоне винире, шинохд.

– Рэхьмон, биё гьери инжо! – мугу Шими.

– О-о, Шими, туь гьечи инжо чуйтам? – гуфди Рэхьмон, дес Шимире гуьрде, – э шегьер оморей, э иму не вохурдей. Э хуне не оморей, э колхоз семе оморей дие...

– Ме э Дербенд не оморем, – жугьоб до Шими, – э дигь Гьосум буьруьм, унжо тозе богьгьо дешенди колхоз. Миёс-дум кумеки сохде э угьо. Гьони э машин колхозевоз оморем эз дигь. Эз е сэгІэтиге скорый поезди. Мугум венуьшуьм бурам э хуне.

Рэхьмон саре жумунде, мугу:

– Гьечу мубу? Одоми эз лой ватан хуьшде биёв, зенуь, гирору, хэгьербирор, дуст ошнереш не винуь? Гьэгьри мебошо, туь эз ме келеш гьисди, мере ихдиёр нисди эри дэ-Гно зере туьре.

Шими хэндуьсд, мугу:

– Ихдиёри туьре гьерчуь воисд эй гуфдире, – песде чумечару сохде, сипре пушосине э сине вобугьо, пегьлуьвоне хуно э ресторан зури-зури гешденбугьо жогьиле чогаэ зен официанткаре огол зере минет сохд: – эй эни хьовир иму гьерчуь бисдо биёр, хэгьерме.

– Дири, ресторан эдей сэхд бире, – мугу официантка.

– Дануьсденуьм, хэгьерме, – э тегьер минет сохде дениши Шими э дуь гуьл гьутинею гьирмизи бире мундебугьо официантка, – хотур имуре мегьил, ме эз жой оморей одоминуьм, куьгьне дусдгьой довгІои э еки вохурдейм, мегьил хотур имуре.

– Зугьун туь ширини, – хэндуьсд официантка ве видовусд э лой кухни.

Рэхьмон, чуме не вегуьрде эз Шими, пуьрси:

– Туь имогьой гьечи эз гьирогаь шегьер оморени вихде?

Шими чуме-чару сохд ило-улеи келе зал ресторане, э руьгэние ранггьоровоз нуьвуьсде оморейбуьруьтгьо гуьле-гуьле диворгьо не гьуьндуьре сергьовигьоюре, э ёр омурд гІэилигьой хуьшдере, чуйтам э бебешуревоз э вокзал миоме, гьемин э и зал шевгьо э вогун оморей миденишиге, чуйтам э Масков эй хунде рафдебугьо руз инжо юре рэхь сохдебуйруьтге дусдгьо, хьовиргьо.

– Ме миём э и зуригъо э Дербенд, – мугу Шими эз Рэхьмон, – мере командировка мубу, миём ёгъин.

Пиво декуърде, пейле зере э Рэхьмоневоз, э ёр оворд у дусдгъо-шинохгъоре, хьовиргъой fronti не дигъи-жэгметигъоре.

– Эри туь мунош, гъери эз Гэсоил чуй хэбериге гу, уре гьелеш э партия восстановить не сохди?

– Фирсори эрзо, – жугъоб до Рэхьмон, песде е келе ох ведиромо эз синею. Не дануьсд Рэхьмон пэхьни сохде дерд хуьшдере. Шими мэхьтел мунд, пуьрси:

– Хэйр гердо, эз синей туь ох веромо?

Рэхьмоне ние воисденбугеш, э дуьл деригъоре ихдилот сохд. Шими гуш вено, папрус кеши, мугу:

– Гъичиш нибу, э и гуьлом эй зигъисде е интересиш нибисдо, эгер ужире гъозиегъо э сер инсонгъо ни омоге. Зиндегуни хьуьжетсуьз, гъовхосуьз, э глэрей еки гоф небире ние бире. Туь чуйтам те имогъой бебейтуьре хуно темиз бирейге, эз дуьлижунни хьуькуьмете гурлугъ сохдейге, генеш гьечу кор туьре сох. Эз бригадири ки туьре не ведекуьрдет?

– Гьеле нэгл.

– Генеш ни ведекуьнуьт. Туь гьечу сох, ки бригадай туь нишоне бу эй гьеме корсохгъо, денуьсди?

Э и дэгдэгъэ эз буру сес паравоз омо, мугуиге шивиш дешендере хуно, вогунгъо оморут поисд э пушой вокзал.

– Дие ме биё бурам, – гуфди Шими, официанткара хэрой зе эй пуле доре.

– Туь кеш, ме муьдуьм, – гуфди Рэхьмон.

Шими хэндуьсд, мугу:

– Ме гъуногъ нисдуьм.

Бегьем те сурой эй гоф сохде вэхд не бисдо куьгъне дусдгъоре. Э вогун венуьшунде, дес Шимире гуьрде, Рэхьмон рэхьник сохд Шимире:

– Рэхьник, дениширем э туь!

ДУЪЛ ДИ ХУЪШДЕРЕ

У шев э колхоз Рэхьмонигьо отчетно-выборное партийное собрание гирошдгьо, Хумор гье чуме рэхь шуьвер хуьшде бу. Шохьонгум эз кор вогошде, сер тен гІэилгьоре шушде, чи доре, хисундѐ ишуре, Хумор е книг э дес вегуьрде, сер гьуз нуьшдебу э сер стул. Эй книг хунде уре дуьлиш небу, дуьл эн у э песой Рэхьмон бу егІни чуй мубуге э собрание, чуйтам мигироруге гьэгьхьисоб Рэхьмон, чуй гьимет муьдуйтге коммунистгьой колхоз кор сохдемун Рэхьмоне... Хумор книге э пушой хуьшде норобу, егІни зен хуьсуьрию Божи гьелеш не хисиребугьо не гуо, гІэруьс гьечи корсуьз, типтэхьно эйчуй нуьшди поисдиге. Оммо Божиш чорзани зере, э сер нимдер, э пушой кинле нуьшдебугьо, эз зир чум денишире э гІэруьс хуьшде, эденбу дире, ки у гьич велгьой книге ние вешенде, гье э е велг денишири поисде.

– Эйчуй нуьшдей поисде, духдерме? – Гуфди Божи, – Шев эдей ние бире, себэхьмунде гене э кор биѐ бурай?

Хумор э сэхде думит дебугьо, нэхэбереки шиновусде гофгьой Божире, хуьшдере вешенд, е кем зердов зеребугьо раче сифетию гьирмизи бисдо.

– Эри, эри, вэхизуьм дарам дегердуьм, шев ниеи.

Эз синей Хумор е келе «ох» варафд, у э доруни хуне дарафдеки. «Вой эйме гердо, – гуфди э дуьл хуьшде Божи, – и песини рузгьо нэхогь эн игьо лап юхсул бирере хуноют»...

Рэхьмон эз ресторан вогошдгьо омогьо, э хуне деби-регоргьо гьемееки хисиребуьруьт. ГІэзиз гьемишеиней хуьшдере хуно сер шев дегешдебу, Божиш хэйли шев рафдеки, Хумор э дору дарафде бэгьдо, дегешд хиси. Рэхьмон омбариш ичгу хурдебуге, пиѐн не бу, у асталай дергьоре вокурде, екиреш хэбер не сохде, э бузпой гешде-гешде, дарафд э дору, партал хуьшдере векенд, дегешд э хьэлов.

– Э Рэхьмон, – сес сохд Божи эз буруни хуне, – эйтуь гІош бугьлеме вери э сер стол. Вегуьрде не хури?

– Ме хурдем, – евошлей жугьоб до Рэхьмон. – Хисит.

Себэхьмунде, Хумор эз хов хэбер бисдогьо, Рэхьмон э сэхде хов дебу. Хуморе ние воисденбу хэбер сохде юре,

оммо куьнд бире эз ю, дире чуй беде буй шороб-эрэгьи эз лэгэй Рэхьмон оморениге, мэхьтел мунд. «И чуй кори? – мугу Хумор, – ме ижире коре теимогьой эз Рэхьмон не дирем»... Гьовой Хумор дегиш бисдо, у дуьл песо бисдо. Дуразе булиши пешми э жендек ю рач нуьшденбугьоре вокурде, э пушой гузги шифоньер поисде, муйгьой сере шуне зере, дес руй шушде, дироморе, Хумор хэбер сохд Рэхьмоне.

– Э же бири шову, э собрание ненге э глэруьси?

Рэхьмон чумгьоре вокурде, дениши э зен хуьшде, вини чуйтам эз дуьл гуп-гуп сохде, варафде – фураморениге гьуйндурье синей Хумор, чуйтам глэтош вешендетге дуь гуьл сипре гьутинею. Десе дураз сохде, Рэхьмон гьэл гуьрд эз миглей кишди Хумор, кеши э лой хуьшде. Хумор хуьшдере ведешенд эз дес Рэхьмон, гьэьри-гьэьри дениши э ю, мугу:

– Чуй кори, имогьой э пиёнискеи сер донорей? Гьич э меш ние гуфдире чуйтам шову собрание гиросдге. Бегем туь э собрание не бири?

– Буьруьм, – сере гьуз гуьрде, жугьоб до Рэхьмон. – Докладиш сохдим. Эри гьеме кемсуйгигьой колхозиш, эн правлениеш, эн Мукоилиш ме тэхсиркор ведироморум...

– Туь?

– Эри, дие, мугу, туь секретарь партбюро бире нидани. Дие бовор не сохдуьт а ме эй секретарь бире...

Сере э сер болуш венгесд, э думит дегешд. Хумор е кем вэхд гьогьэ хуно поисде, песде мугу:

– Песде чуйни, хуьшдере эйчуй хурде туь. Бигьил имогьой еккейге бугу секретарь. Эзуни пиён бирей оморейгьо, имогьой и коре офдей?

Рэхьмон вэхуьшде, э сер кравать нуьшде, мугу:

– Туь гьечи дануьсдени мере думит секретарь не вихдеи гуьрди? Гьемише гье е одоми нибуки секретарь. Мере дерд е кориге гуьрди. Одомигьо гьисдуьт, гьэдуьр одомире ние дануьсденуьтгьо. Бегем Мукоил ние дануьсде, чуйтам ме эз дуьли кор сохденбуьруьмге, бегем гье у дуьмбура Хьэнуко кук Эсеф гьэлейхэнжели ние дануьсде, чуйтам ме хьэрекет сохденуьмге? Гьемеш дануьсдени, чуйжире шефде

коргъо сохдениге Хьэнуко. Е парагьоре ние воисде хуьшдере зобу сохде, шефдигьой Хьэнукорэ зю гуфдире, тембихь доре юре. Ме ченд гиле э партбюро огол зерем Хьэнукорэ, гуфдирем: ше у шефде коргьой туьре, мера эй шороб фурухде, хуб кор сох э колхоз. Хьэз не омо юре. Вэхуьшд э собрание жуьрбе-жуьре хьиллее гофгьо гуфди. Мукоил? Лэглэре гуьрдебу поисде. Мэхьтелуьм... Валлагь зурбои. Мен сениичун муьрдеки мугу, сен менуьн пойпичеки. Ме жун мере, гьувотмере дуьм эй коргьой колхоз, мереш зобу не корсох гуют?

Хумор виники, чуйтам Рэхьмон э хуьшде кеши-рениге и коре, дие эй пиён бире омореиш гоф не сохд.

– Гьичиш нибу, дуьл ди хуьшдере, – мугу у, оммо дуьл юш гурунд бисдо.

«Эз кул глэсб э кул хэр офдорере хуно бире эзини мэхьэл эри одоми», – гуфди э дуьл хуьшде Хумор. Дие у Рэхьмоне дуьндуьрмиш не сохд, чой чи хурде, духдерлей хуьшдере гьэл гуьрде, моч сохде, рафд э кор.

Э пушой дер поликлиника эз гьеме пушо э чум Хумор Глэсоил омо вохурд.

– Себэхь э хэйр бу, лелей Глэсоил, кидан гене кеф туь нисдиге?

Глэсоил дуь десе э сер шуьгьэм веноре, мугу:

– Пир бирем, духдерме, дие духдиргьош чоре сохде ние дануьсденуьт...

– Мубу чоре, лелей Глэсоил, сабуьр сох! Ме мугуюм туьре зуте дефуьрсуьт э духдир.

– Согь боши, духдерме. Глэйлгьой туь чуйтамуьт, эз Рэхьмон бирорзерейме чуй хэбери?

Хумор е кем э хуьшде домунд, песде жуьгьоб до:

– Глэйлгьо хубут, лелей Глэсоил, оммо кеф Рэхьмон е кем нисд. Нечогь чи нисдио, эз кор, эз колхоз е кем дуьлхуьрди. Шову мугу э собрание гофгьо бири гене, глэйбгьошуре э сер Рэхьмон вешендет, хубе секретарь не бири, кидан гене чуй гофгьойгеигеш бири. Имогьой, мугу, Хьэнуко кук Эсеф гьэлейхэнжели дуьм вешенди. Э худо, худо

гуж сохо э игьо. Эз дондуй кечеле Бебе хилос бири, э дондуй гьобоне Хьэнуко офдори...

Гэсоил эз мунде жигеш могъбул бисдо, гьэгьр кешики, дор дореигьой шуьгьэмию диеш гужлуь бисдо, гье э у поисде жигей хуьшде, биней диворе сэхд гуьрде, э сер е келе сэнгь нуьшд.

– Чуь бисдо, лелей Гэсоил?

– Гьичиш нибу, духдерме, гьони мигирору, гьечу гьэребир мере эз шуьгьэм сэхд гуьрде.

– Гьечу буге ме дарам, нуьвувьсуьм туьре, хьэрекет мисохум зу дефуьрсуь туьре...

Хумор дарафдени э поликлиника, Гэсоил э думит домунде. «И беде инсонгьо ебо кей нисд мубу эз гьуьлом? – гуьфдире у э дуьл хуьшде. – Гуюм Бебе э хуней куьгьне кулак Шомоил гьэрчогьи келе бири, шефд воромори. Пес Хьэнуко эхи фьрзэнд эн е косибе одоми, куьгьне фьхьлеи. Эхи Эсеф бебей эн угьоре э хьиллее коргьоревоз кор не бири». Песде э ёр Гэсоил оморут ченд жире лушотегьо бире гирошде коргьо хубе ве хьеребе инсонгьо. «Эгь, чуь биё бу? Эз гьуьзуьргуьл бегем гьэретикон бегьем ние бнре? Оммо э сэхьиб хуьшде верзиренигьо Рэхьмони. И мердимазаргьо бухову бире э пойгьой эн у ни офдорутге, Рэхьмон омбар пушо мурафд. Эгьуьлменди, зиринги, дилбоши, эз дуьли кор сохденигьо одомини».

Гэсоил дануьсденбуки и гьозие гьэдергьо э сер Рэхьмон оморетгьо э сереботиюш гьисди гуьфдире. Уне гуьре у хуьшдере тэхсир кор сохденбу. «Ме имогьой келе мердуьм, гьуьмуьрме варасди, и жогьиле гьэили. Э у эйчуь бие дегмиш бошут?». Гьегене, чуьш бисдоге, чум Гэсоил чумерэхь жугьоб эрзо э Масков фирсоригьо бу. Уре имид бу, ки центральный комитет партия э назар мегуьруь ю нуьвувьсде гофгьоре, е жугьоб мифуьрсуь.

У жугьоб оморе расиребу. Гэсоил эки духдир дарафде, рентгенгьо чигьо юре фегьм сохде, дермугьо вегуьрде э хуне оморе, дирени э сер стол е открытка вери.

– И эймени, Ёвдит? – пуьрси Гэсоил эз зен.

– Эри, эз Маскови.

ГӀэсоиле мугуиге пар воромо. Дор дорегьой шуьгъэ-мию сук бисдорут. Чешмекгьоре э чум веноре, ГӀэсоил ебо тӀгӀ ди сохд эй хунде, чуй вериге э открытка» «Огь», – мугу ГӀэсоил когьозе хунде. Э открытка вобу, ки эрзою омори э центральный комитет расири гуфдире, эй зуригьо эрзоре фегьм сохде, жугьоб мифуьрсуйт гуфдире. БӀгьдовой ченд гьэде мӀхьӀл шори сохде, хӀндуьсдуйт лугьонд дарафдебуйруьтгьо, е кем э чумгьой узбекгьо ухшеш зеренбуйруьтгьо чумгьой ГӀэсоил, суке лезетлуье нефес кешире, у хьэрой сохд Евдите.

– Э духдер, гӀзилгьой туй муно, е пейле чой гьисдге ди мере хурум!

– Нуьш, эдем дировунде, – жугьоб до Евдит эз гьейву.

Бегем ГӀэсоил нуьшде дануьсденбу? Гьелем э ю мӀгӀ-луьмиш небуге, восстановить бире не бирею э партия, у эз шори жиге ние офденбу эй нуьшде, открыткаре э дес гуьрде, гогь э и лой хуне рафденбу, гогь э улоигей хуне.

– Мере хьэлоле дедей зенди, – мугу ГӀэсоил, Евдит чой дировунденге. – Ме э хӀлгь беди несохдем, ме гьеммише рӀхь партияре дуз рафдем. Чуй менире партия эз хуьшде гьӀгьри нисоу. Ме э гьовре коммунист мурам...

– Гье у ГӀэсоили, гье у ГӀэсоил, – мугу Евдит, – партия эн туй худой туйни.

– Эри, партия эн ме худой мени. Ме этуь ченд гиле гуфдирем гиснеш мумунум, тешнеш мумунум, рӀхь партияре мурам. Чуйнки ме бовор сохденуьм, ки бебеймуш, дедеймуш партияи, у партия бирмунденигьо рӀхьгьо гьеме дузи. Мере воисдени э муьрде рузмеш, зилвейме кура бошут коммунистгьо, членгьой партия мере беруьт гьовре сохут...

– Гьейвой, и чуй гофгьои, мерд! Гье муьрде дери э лӀ-гӀӀ туй!

ГӀэсоил эз пейлей чой хуьп кешире, мугу:

– ГӀов немуьруьм ки хурди? Гьемеймуш муьрдениним. Чуй Маркси, чуй Ленини мердгьо муьрдет э гьуьлом. Иму текей мундениним?

Чой хуышдере хурде бэгъдо, Гэсоил вегуьрд е том эн книгъгой Ленине, ён доре хуышдере э сер нимдер, сер гуьрд ёвош-ёвош эй хунде.

Э КЕК ГУЪРЕ ОДОМИ ПУСТИРЕ НИ СУХУНУ

Хинике зимисту бу, зимистуй гьозори нуьгьсади пенжогъ сеимуьн – гьозори нуьгьсади пенжогъ чоримуьн салгьо. Богъбурагьо гьелс-меле ние варасденбуьруьт. Ченд гиле правлений колхоз кура бире, меслэхъэт сох-дебуьруьт, ченд гиле Ахмед членгьой партбюроре кура сохде, гоф сохдебу, чуй сохде биё биёвге эри э въздию варасде богъ бураре. Гьеле миёсд богъгьо бил зере оmore, Гов доре оmore, коргьо омбар бу, оммо гьово хиник бу, э хори верф бу.

Е бо э Рэхьмон вохурде, Ахмед э уревозиш меслэхъэт сохд.

– Эйтуй чуйтам оmore, поринере хуно эй биёбур небире чуй сохим?

Рэхьмон жугьоб не до, гьош дуллу э хори дениши. Ахмед вини, чуйтам лерзиренуьтге мижегьой чумгьой хьовирю, чуйтам гьирмизи бириге жиге лербей пушони ю, э довго яралуй биреbugьо. Рэхьмон жугьоб ние доренбу.

– Имогьоиш гьэгьр туй не гиросши? – Кидан туй гьечу дануьсдени келести секретариге ме эз дес туй ведешендем гуфдиге...

И гофгьо э Рэхьмон сэхд кори сохдуьт. У тик гуьрде сере, мугу:

– Эле, Ахмед, туй чуй гуфдиге. Ме туйре эйме эз бирор зиёд хьисоб сохденуьм. Эйтуй жунмере муьдуьм.

– Дие чуйни, текей туй гьечи гьоси-гьэгьри мунденини?

Рэхьмон гене сере гьуз гуьрд, мугу:

– Ме гьич фурмуш сохде ние дануьсденуьм гофгьой Якубове, лэгьлэгьингьой Хьэнуькоре, лэгьлэре гуьрде лос нуьшдебугьо Мукоиле... Эхи меш одоминуьм, мереш дуьлдери, дуьл пара бире...

Ахмед не Рэхмон э тэхно хуней эн партбюро нуьш-дебуьруйт, дуь э пушой еки. Ахмед эз жигей хуьшде взуьшде, омо гьэл гуьрд эз душгьой Рэхмон, мугу:

– Туь дануьсденики, Хьэнуькоре э партбюро выговор дорейм эри бишзгIрие коргьой ю э песой алвери рафденигьо. Э Мукоилевозиш ме гоф сохдем. Э кек гуьре одоми деноре пустире ни сухуну. Туь хуб дануьсде уре. Э угьо гуьре бегем туь дуьл хуьрд бире, э кор буш денишире, коргьой колхозе эз чум биё шени? Колхоз бегем эн Мукоил нен Хьэнуькои! Э колхоз иму шешсад хуне одоми дери, чуьлпенж коммунист не сади дегь комсомолец дери.

– Гье у чуьл пенж коммунист не буьруйт бегем э собрание дебуьруйтгьо, – жугьоб до Рэхмон. Ахмед гене э жигей хуьшде нуьшд, мугу:

– Рэхмон, мегьил мере келе-келе гоф сохде, э туьревоз женг гуьрде. Песде ме эз туь лап гьэгьри мибошум.

– Бош, – жугьоб до Рэхмон. – Оммо эз туь гьич е взхдиш дуьлхуьрд нибошум. Гьэдой кун пойгьой туьре вегиро чуй Мукоилигьо, Якубовигьо!

Ахмед хэндуюсд, э лой дер хуне дениши, хьэрзоиге ненге нэгI.

– Ш-ш-ш..., – мугу Ахмед. – Пэйби шиновусдге Мукоил.

– Шиновугу. Ме ние терсиренуьм. Номусме темизи э пушой партияш, э пушой колхозиш. Ме гьич е зобуне кориш не сохдем...

– Расди, – рази бире, сере жумунд Ахмед.

Песде гьердуьшу сер гьуз гоф не сохде нуьшдуьт. Гене Ахмед сере тик гуьрде, пуьрси:

– У коргьо гьеме э рэх мурав, хьовир. Ме э думит деруьм, чуьтам иму э взхдию богьгьоре бурра, бил зеререш марасимге.

– Гьич е думитиш нибисдо, келегьой колхоз иму э ишу гуьфдире гофе мисохдуьтге. Имуре э десевоз бил зере чуй герек бу, э садгьбрезвоз одоми дефирсоре э билевоз? Дуьсе трактор мидарафд, э совхоз хорире гьурлугь сохденигьоре хуно гьеме коре мисохд. Гьеми жофой колхозигьо сук ми-

бисдо, гъеми богъгъо э вэхд ю гъурлугъ сохде миомо, гъеми онгур ужуж муьнуьшд э колхоз, гъемиге бегъер зиёд мибисдо. И ченд сал эдейм гуфдире: бийт векеним и пичирепичире тегъенгъоре, рядовой дешеним, эн совхозе хуно. Э гуш ние гуьрденыт. Гъе постой-постой...

Ахмед лугъонд нефес кеши. Э разимендиревоз дениши э Рэхъмон, мугу:

– У туь гуфдирегъо гъеме дузи. Богъгъоре иму биё реконструкция сохим. У э пушо деригъо везифеи. Оммо гъони, гъони чуй сохим!

Э гоф Ахмед жугъоб не доре, Рэхъмон мугу:

– Ини пор иму нием план имуреш бегъем не сохдим. Ченгъэде онгур гъэрдхунд мундим хьуькуьмете. Оммо совхоз эз план зиёд дори. Гъемешу – эз директор сер гуьрде, те бригадиргъо не звеновойгъо премия вегуьрдет. Эй чуй келе бегъер вегуьрди совхоз? Агротехника хуб гирошде. Эй чуй хуб гирошде агротехника? Тегъенгъо рядовойт: трактор дарафдени, э вэхдию хорире гъурлугъ сохде, э вэхдию оло сохде, э вэхдию капарус не гугурт шенде, э вэхдию де коргъойгере сохде. Эн иму колхозигъо машине э кул веноре, еки-еки эй капарус шенде дарафде, оммо эн совхоз трактор эз гъэрей тегъенгъо рафде шэхдей капарус нен гугурте эдей лов сохде э гьерло. Гъем зур-зур, гъем темиз, гъем сук, гъем ужуж...

Ахмед э тигъэтевоз гуш дошде гофгъой хьовир хуьшдере, эденбу дире, ки дуьл Рэхъмон эдей эй коргъой колхоз сухде. «Хубе председатель мибисдо эз и эри колхоз», – гуфди э дуьл хуьшде Ахмед эз зир чумгъо денишире э Рэхъмон. Э и туьтем у дениши э пенжере, вини чуйтам гъово очмиш бире, чуйшме ведиромоге.

– Дирени? – шори сохд Ахмед. – Руз эдей очмиш бире.

– Токи мибисдо, могъгъул э кор мадарафдим, богъбураре марасдим.

ВЕРФГЬО ХЬЭЛ БИРЕНГЕ

Верфгьо хьэл бире, офдо ведироморе, хоригьоре зу хуышг сохдебу. Мегь январыш буге, мугуиге суьфдеи рузгь-ой васал бу. Догьгьо э зверсер Дербенд веруьтгьо савз биребуьруьт, савзегьо эз зир верф ведироморе эденбуьруьт шив зере зверо варафде мугуиге угьоре чуьшме магните хуно эденбу э лой хуышде кешире берде.

Себэхь суьфделе веромореху. Гьеле чуьшмеш гьоворе герм не сохдебу. Е десде колхозигьо эз зусери оmore поисдебуьруьт э хьэет кантор эри э машин венуьшде, э кор рафде.

– Э ёртуь мунди, Гэзиз, – гуфди Эсеф гьэлейхэнжели э ён Гэзиз э сер пилонгьо нуьшдебугьо, – э девр Николай э богьгьой Менешир Огьо, эн Оврогьом Нетен не эн Пинхьос Исогь кор сохденбиримгьо вэхдгьо, э машин нэгьо, э гьэребеш эй венуьшде минкин небу имуре. Тогьор э герде дери, мушар э дес дери, тирох э пой вери, тузгьой хорире шишире-шишире мурафдим и дуразе рэхь богьгьоре, хэсде, менде, рэхьэти не вегурде, мидарафдим э богь, хэзеин хьурш сохде э сер иму, эз кор пиш несоху гуфдире. Имогьой машинсуьз эз шегьериш ние вадарафденим.

Гэзиз ох кеши, э Эсеф денишире, мугу:

– Уре ме не туьни дануьсденим, жон хьовир, иму дирейм четинигьоре, кеширейм муьрсе, иму дирейм тозе девреш. Оммо е пара жем-жогьил гьечи дануьсдени, гьемише гье гьечи, гьейсэгьэтинере хуно бири: э машиновоз э кор рафде, э гьовой хунде, сенигьэткар бире, духдир не агроном бире, э чекмегьой хромевоз э кор рафде. И гьэилгьо гьечу дануьсденуьт, гьич э гьуьлом тирохгьош не бири.

Гэзиз дениширени э лой десдей жогьиле колхозигьо, плащгьо э тен ишу, чекмегьо э пой, э ширине ихдилот поисдебуьруьтгьо.

– Е парагьо гьеле эз колхозыш рази нисдуьт, – гуфди Гэзиз. – Ченгьэде эз колхоз эю чиш расирениге, гене чум сурой нисдуьт. Э Урусиегьо рафденуьт эй чи фурухде, пул гьэзенмиш бире...

Эсеф сере гъуз гуърд, дуразе сипре руышгьой хуыш-дере тимор сохде, э дуыл хуышде гуфди: «Э жун бебейме, и эме эдей дешновунде, егӀни Хьэнуко кукме э илоуле рафде оmore гуфдире. Э метелегьо гуфдиренуытгьоре хуно: гъуызуым сене деюрем, гелинуым сен эшит. Эн иш гьечуни». Кори сохд э Эсеф гофгьой ГӀэзиз. Чуме-чару сохд Эсеф Хьэнуко. Веди небу. «Эле, эйчуь не омори бу имбуруз и э кор?» Воисд юре вехуызуь бурав э хуне, эй Хьэнуко огол зере, оммо э и туытем э пушо омо поисд келе машин.

– Биѐйт, венуышит, – хьэрой дешенд шофер. – Зу бо-шит!

– Али, – мугу Рэхьмон эз шофер, – е дуй келе мерде венуышун э ки туь э кабина. Зенгьоре э кабинагьои эн у машин-гойге менушуним. Лелей Эсеф, бурайт венуышит э кабине!

Ю, Рэхьмон, келе мердгьо э кабина нуышде бэгьдо, дер машине сэхд сохд, хуышдере вешенд э кузов.

Богьгьой колхоз Рэхьмонигьо э раче-берачей богьгьой совхоз бу. Рэхьмон э ён ГӀэзизигьо, Эсефигьо поисде дирек-ки, чуытам угьо еки-еки тегьенг бурануытге, эз лой совхоз э гуш ю сес трактор дарафде, э сер гьендэгь варафде, Рэхь-мон дирени, чуытам е рач трактор эз гӀэрей тегьенггьо раф-де, хорире хиш зерениге. «Совхоз чуытам эз иму зиѐд не вегуыруь бегьер, – гуфди э дуыл хуышде Рэхьмон. – Тегьенг буррара угьо зу варасдет, имогьой эдет хиш зере. Оммо иму гьеле биѐ тегьенг бурим, ченгьэдейге вэхд бил зеним». Рэхьмоне имид бу, ки эгер колхоз совхозе хуно агротехнике гировундге, реконструкция сохдге, механизация бердге, эз совхозиш бегьер зиѐд мегуыруь. У фикир сохд нуувуысу е когьоз эз товуней богьгьоре реконструкция сохде, фьурсуь э Совет Министров енебуге э редакция э газет эй дешенде. Оммо э дуылюю омо Мукоилигьо гьэгьри мибошут гуфдире, мугуют, ки эз гьэгьр нуувуысди, юре келеети воисде гуфди-ре. «Эгь!» – гьэгьр сохд, луынг шенд Рэхьмон эз сер гьен-дэгь, омо э лой бебейгьошу, мушаре вегуырд, сер гуырд эри кумеки сохде э богьбургьо.

Руз эденбу пишнеи бире, эз лой гьопуй богь сес дудуй автомашин омогьо. Рэхьмон сере тик гуырде, дирени э богь

диromo «Победа», поисд э ён хуней богъбончи, э зир келе тутдор, эз машин ведироморут Мукоил, Шими, Ахмед.

– Рэхъмоне туь биё шинохи, – гуфди Мукоил эз Шими.
– Бригадири, мере воисдени тозе богъгьо дешенимгьоре э у дим эри гьурлугъ сохде.

Шими жугьоб не доре Мукоиле, видовусд э лой Рэхмон шори сохде гьэл гуьрд юре, песеде хьэрой сохд «лелей Гьэзиз», – гуфдире, рафд дес келе мердгьо, богъ-бургьореш гуьрд. Мукоил екем э хуьшде домунд, э хьисоб у ние дануьсденбу дусди э гьэрей Рэхмонигьо, Шимиигьо добугьоре. Э серевоз Шимийгьо, Гьэзизигьоре бурмунде, Мукоил э Ахмед дениши. Ахмед хэндее лов бисдо, мугу:

– Э довго э еки бирейм: Рэхмониш, агрономиш, меш. Дербендиним, уш, кук эн у келе мерд Юсуф гуфдиренигьои, руьшлегьою руьшлегьой кечире хуно гьисдигьо. Э Гьэзиз бебей Рэхмонигьоревоз омбар гешде у. Ю Шими эз Дербенд зу рафди, эзу ние шинохде туь уре.

Песеде гьемееки э зир тутдор кура бире, э ихдилот поисденге, Шими пуьрси:

– Ченд гектар тозе богъ дешенде воисде ишмуре?

– Гьелелуьге имисал си гектар, салиге гене мидешеним, салтеригеш. Жэгими ю сад гектар тозе богъ мидешеним. Зиёди хори нисди имуре. Уреш э гужгьо белогьоревоз дори имуре исполком. Дуриш дури, е сер э лой завод «Огнини».

– Имугьой э дуь лой шегьер мубу богъгьошму дие, – гуфди Шими, – э лой Араблинскиш, э лой Огниш.

– Гьэйгьу нисд, – мугу Ахмед. – Гьони машингьо гьисди эри рафде оморе. У пушотегьо хэлгь э пееде рафденбугьо вэхдгьо четин бу.

Мукоил э Рэхмон дениши, пуьрси:

– Чуьтам оморе эри туь, Рэхмон, тозе богъгьоре до-римге э туь?

Гьошгьой Рэхмон дуллу бисдо, жугьоб недо.

– Гьэгьрини эз ме, – лов хэнде бире, гуфди Мукоил, – Ме недаьнусдем туь гьечи гьэгьрегун биреире.

Рэхьмоне воисд бигьлуь игьоре инжо, бурав э ки богь-бургьо, кор хуьшдере соху. Шими инжо бирей мешет бисдо э у. Эз екиш гоф ние ведироморенбу. Ахмед невотовусд, гоф сохд:

– Рэхьмон гьэьгри нисди эз туь, Мукоил, – мугу Ахмед. – Туь эдей гуфдире э у тозе богьгьоре вегуьруь. Оммо у эдей гуфдире биё куьгьне богьгьоре тозе сохим, реконструкция гировуним. Расде гуфдире. Весси э билевоз кемер хуьрд сохденигьо хэлгь. Трактор дешенде гереки э богьгьо, сук сохде жофой колхозникгьоре...

Мукоил бирази тегьер, мугу:

– ЕгІни ишму гудфдиренитгьо тозе богьгьо недешеним, зиёд не сохим богьгьоре!

– Иму гьечу ние гуфдиреним, – эхириш лэгІэ вокурде, жугьоб до Рэхьмон. – Тозе богьгьо дешенит. Э у кор екиш гьэршу нисди. Тозе богьгьо дешендере хуно, и куьгьнегьореш тозе сохде воисде. Дирей у келе мердгьоре? Гьеле тегьенге бурра не варасдет, э пушо бил зере дери. Кей мизеним марасим? Песде гуфдиренит э възд ю богьгьо гьурлугь сохде не омо, бегьер кем бисдо, филон-фошмокон.

Мукоил гуш дошде гофгьой Рэхьмоне, мугу:

– Зугьу э герме жиге дери.

Шимийгьо гьемееки мэхьтел мундуьт.

– Чуьтам эхи? – пуьрси Шими.

– Гьевелимуьнжи реконструкция сохде асанте кор нисди, гье ебо биренигьо кор нисди. Одоми гереки, хэржи гереки, възд гереки. Ве дубореимуьнжи иму биё плане бегьем сохим. Дори имуре план сери гектар дуваздегь тонн, биё бегьем сохим. Богьгьоре вачарундиге, эз же мидим плане?

– Ме ние варасире гоф туьре, – гуфди Шими.

– Гоф эн уре эй варасире четин нисди, – мугу Рэхьмон. – ГьейсэгІэт э богьгьойму э гьер гектар хьофд, хьэщд гьозор тегьенг вери. Рядовой бисдоге мидобу чор гьозор. У гуфдирени чор гьозор тегьенг ченд хьофд гьозор бегьер нидуь...

– Гьо-о-о, – хьэндуьсд Шими, – варасируьм. Э-э-эй, хьовир Мукоил, бегем е кем семе агротехникаре не хундей?

Мукоил гьэьгри бисдо.

– Гэил нисдуым, хундем е кем.

– Дие эйчуй гүфдире гьечу. Агротехникаре хундейге, туь дануьсдени. Тегьенггьо эз еки дур-дур бисдорутге, хурек зиёд мегуьруьт эз хори, гьувотлуь мибошут, хушегьо омбар зе келе мибошут. Ве дубореимуьнжи хори э тракторевоз хуб гуьрлугь сохде миёв, оло, капарус шенде, удобрение доре – гьемеи эн и коргьо сук мубу, хуб, бегьере зиёд мисоху.

Мукоил эз пачке папрус вегуьрде, кешире, мугу:

– У гофгьо гьеме теорияи. Оммо эз ме райком плане эдей хосде.

– Теорияи? – Ахмед дениши э лой богьгьой совхоз. – Гьери э ёртуь биёр совхоз ченгъэде бегьер вегуьрдиге пор, иму ченгъэде вегуьрдеймге.

– Э-э-э, бигьлит туь мунош, – гьэгьри бисдо Мукоил. – Порине ихдилот е ихдилотиге бу. Иму хуьшдениму техсиркор бирим.

Рэхьмон э фикир домунд. «Ире чуй гүфдире воисде э и гофевоз. И эз лэгIэй кечеле Бебе гIов хурдере хунои».

Шими э сэгIэт дениши, сере гьово гуьрд, эз чуйшме чумгьоре хисунд.

– Хуб, и ихдилоте э правление нит, меслэхьэт сохит. Эриме оморенигьош богьгьоре рядовой сохде воисде. Весси э куьгьне тегьенггьоревоз богьгьоре гьурлугь сохдеймгьо. Имогьой биёйт бурайм тозе богь дешенитгьо хорире виним.

– Биё туьш э имуревоз, Рэхьмон, – гүфди Мукоил.

– НэгI, ме ниём, не эз бригадаймеш журо нибошум. Ме гье э инжо кор мисохум. Мере ихдиёр дит энжэгь богьгьой бригадей мере рядовой сохум, бегьериш ченд совхоз вегуьрденигьо вегуьруьм.

Шими дениши э Мукоил, егIни чуйтам оморе эри туь?

– Э правление фегьм мисохим, – жугьоб до Мукоид.

ПЕЙЛЕ ДУСДИ

Шохьонгум офдо дарафденге, гьово хиник булутлук биребу. Булут унгъэде гужлук бу, эз лувегьой доргьо дувгь-дувгь глов эденбу тигьи бире. Колхозигьо эз кор рафде, э хунегьошу буьруьт. Э бэгьгьо одоми веде небу. Энжэгь глэре-бир эз рэхь богьгьо эденбуьруьт тек-тек гирошде машингьо.

Э и хинике шохьонгум Хьэнуко кук Эсеф гьэлейхэн-жели, гердевуней ковре тозе плащ хуьшдере зверо вешенде, шопкере сэхд э сер шишире, гьуьж дироморе, поисдебу э рэхь богьгьо, э зир эн е келе гьэребечдор. Уре эденбу лерз воноре. «Эжи е машиниш оmore ние ведироморе», – мугу у. Песде вини эдей куьнд оmore е чукле легкой машин. Воисд юре десе гьово вегуьруь, хогьу юре венушунут э машин. Оммо виники жиге нисди, десе не вегуьрд. Машин зе гирошд. Гьэгьр кеши Хьэнуко, ведешенд эз куьф пачкей «Памире», спичкере зере, сигарет кеши. Эз дури омо сес машин. Келе сес бу. «И грузовой э хьисоб», – мугу Хьэнуко. Эз расдекиш грузовой бу, юш омбар келею. Кузов тигьи бу, кабинаш фирегье кабине бу. Хьэнуко десе гьово вегуьрд, хьэрой дешенд. Машин поисд, шофер дере вокурд.

– Веги бер мере туь мунош, – минет сохд Хьэнуко. Песде дирени эз кабина э ю чумгьоре буьхь сохде денишири кечеле Бебе.

– Эле, туьни? – мугу Хьэнуко.

Бебе хьир-хьир зере, хэндуюсд, эз лэглэ папресе ведешенде.

– Биё, биё, воро э киме, – мугу Бебе,–кабине келеи. Чувтуьни дусде не венушунде, дие кире менушуним.

Хьэнуко шор бисдо, вешенд хуьшдере э кабина, десгьоре э еки совусд.

– Жэгьэ зеребу мере э хиники, – мугу у, – кипеёгьлие булуте ние дире. Эз доргьо глов эдей рихде.

– Булут хуби, – гуфди шофер, – э дерьёгь жэглэ омбар мидобу.

Бебе э хэндеревоз денишире э Хьэнуко, пуърси:

– Туь гъечи геймиш, гейдуърмиш эз же оmore?

– Э ферма буъруъм. Э Абасевоз эй гоф сохде. Эдем учетчик поисде э ферма.

– О – гьо! – мугу Бебе. – Ме шиновусдем туьре выговор дорет эри шоробгьо бердеи. Игьо диеш туьре вегирлуь сохдет ки. Гуьрге э геле дешенденуьт?

Шэггъэ зере, хэндуьсд Бебе.

– Э-э-э, туьш гофгьо гуфдире о, – мугу Хьэнуко. – Выговор э и коревоз чуь кори? Рафдуьм э ки Мукоил, минет сохдум, мугум ме дие э бригадай Рэхьмон кор сохде нида-нуьм. Уре эз парторги ведекуьрде зилоревоз, гуьрге хуно денишире э ме. Эн ме нен у дие дуз ниёв гъич. Терсиренуьм э гIэрей иму гоф чи бире, мэху-ьзуьм, мепуьчуьм, сер-сифет юре мизенуьм пара мисохум, хэто боло миёрум э серме...

– Лап хуб мибисдо зере пара мисохдиге, – мугу Бебе.

Хьэнуко шефд дениши.

– Мере зеи, гIэзилгъои, хьовир... Мугум эйме эз гьеме ферма хуби, учетчики. Суке кориш гъисди. Мукоил мугу: бура э Абасевоз гоф сох, уре рази бисдоге, песде э правление миним меслэхъэте, е кор мисохим.

– Не бисдоге?

– Де уре нидануьм гуфдире.

– Ним литр эрэгъи восдо, ме кор туьре дуз сохум, – мугу Бебе.

– Е литриш мосдонум, туь чуьтам мисохи?

– У туьре герек нисди.

– Кеш гье гьейсэгIэт восдонум.

Машин оmore э шегьер расики, Хьэнуко э шофер денишире, мугу:

– Гьей сох э лой ресторан, э вокзол!

– Эле, туь эз расдекиш гъуногъ сохде имуре? – пуърси хэнде-хэнде Бебе.

– Гоф мерд гофи!

– Песде пиён сохде, э хуне фирсориге мере, Либо сер туьре мубуру.

– Либо сер зерде Шолум бешуре буругу!

– Э у хисуревоз гуьюмге туьре!

Оморут э вокзалиш расуьруьт.

– Дие ме бурам дие? – пуьрси шофер эз Бебе.

– Эже? – мугу Хьэнуко. – Кеш э имуревоз э ресторан.

– НэгI, согъбошит, ме биё гьеле машине темиз сохум, эхунеш миденуьшуьт эме.

Бебе хэндуюьсде, мугу:

– Бигьил бурав, худо михьило мисоху э у.

Ресторан одоми пур бу. Буфетчик, е сара, гьолине шуьгьэм, бирэхьнее сер тампина гуфдиренбугьо жогьиле гедэ – Хьэим, суьфделе тозе бочкей пиворе векендебу, пиво севенгьо буйкешире, шишире оморебуьруьт э ресторан. Хьэнукойгьо зала гирошде, дарафдуьт э дору, э тэхьно кабине, чум зере официанткаре огол зеруьт.

– Дуь гирфинке пиво, ним литр эрэгьи, дуь кобоб, зокуске-мокуске, туь данигьоре хуно – гуфди Хьэнуко.

– Эрэгьи эй гьерки сад грам зиьдте гIэмел ние оморе, – жугьоб до официантка.

Гиргине гьутинегьой Хьэнуко гьипгьирмизи бисдо, ловгьою хэндуюьсдуьт.

– Ебо эй гьерки сад грамм миёри, гIэселе духдер, педсе гене эй гьерки сад граммигеш, педсе гене... Хьэ-хьэ-хьэ...

Официантка нуьвуьсд э когьоз, вадарафд, Бебе э Хьэнуко денишире, мугу:

– Э туь лугиетиш дебире бебей ки!

– Хьэ-хьэ-хьэ, бегем ме мерд нисдуьм. Бегем ме э туьревоз э сер е суьфре не нуьшдем?

– Мере гьэриш месох, – мугу Бебе. – Э ме у коргьо не дери.

– Не дери? У орине, нимешев эз хуней эн у бие зен, Тамара гуфдиренигьо ки ведироморенбу? Э вэтэгьэй «Рубас» э Лидачкалеревоз рафде оморе ки сохде?

– Ш-ш-ш..., – энгуьшде э лэгIэ вено Бебе. – Туь шпиони бегем?

Э сер стол оморут эрэгьигьо, пивогьо, кобобгьо, закускегьо. Эз зал эденбу оморе сес эстрадный музик азербайджани, сес мэгIни хунде.

– Веги, – мугу Хьэнуко.

– Э шори дуьруьсд бирей коргьой туь, – мугу Бебе. – Абас э меревоз лап дусди. Хотур мере гьич нигьуьлуь. Правление разиш не бисдоге, у рази муьгьуьлу бире. Гьечи данки туь дие э ферма дери.

– Согь боши!

Е хэйли хурденге, сер ишу герм биренге, Бебе мугу:

– Оммо туь сер Рэхьмоне пара мисохдиге, туьре мерд мугуфдурум...

Хьэнуко е кем серхушиш буге, уре хьэз неомо и гоф.

– Эйчуь эхи? – пуьрси у. – ГІэрей ме нен Рэхьмоне иму миданим. Туьре э Рэхьмоневоз чуь кори?

– У туьре герек нисди.

– Гьо-гьо-гьо, дануьсдуьм, Хумор... Те имогьоиш фурмуш не сохдей... Э-э-э, туь имогьой бебей кифлети...

– Весси! – мугу Бебе, муьшде эз стол зере. – Куьгьне ярагьоймере очмиш месох. Ненге гьовой туь инжо хуб нибу!

– Эле, эле, евошо, – терси Хьэнуко.

Игьо игІэре хурде, лэхуьрт сохде, кифлетгьошу дуьл посошу буьруьт. Иллогьки имишев дуьл посо бу Эсеф бебей Хьэнукойгьо. Уре воисденбу эз кор вогошде сэгІэт ебо э кукевоз гоф соху, пуьрсуй, дануь эйчуь э кор ние ведиромореге. Шев нимеш биребу, Хьэнуко э хуне ние оморенбу. Эхириш Эсеф эз хуней хуьшде э хуней кук дарафде, гІэруьсе огол зере, мугу:

– Э Хьэгило, и мэхьшемуье шуьвер туь эжи те нимешев! Э туь не гуьфдири эжеиге?

Хьэгило партал не векенде, чум э рэхь шуьвер бире, э парталевоз дегешде э хори, э сер нимдер, чум ю э хов верафдебу.

– НэгІ, нэгІ, ние дануьсденуьм э жеиге, – жугьоб до Хьэгило келэгьэи хуьпдере э сер дуз сохде, э сер нимдер нуьшде. – Меш чум э рэхьуьм. Чиш хиник бири мунде. Гене биё пилетере герм сохум...

Эсеф гІоси бисдо, дуразе сипре руьшгьой хуьшдере пучунд, э лэгІэ дено, ведешенд, вадарафд э гьейвуй хуне нуьшд.

– И келе бире-бире эдей молкомут бире, – мугу Эсеф. – Ире чуй бири, эхи гьечи небу пушоте.

Хэйли вэхд сер гьуз нуьшдебу Эсеф. Ебойге дирени Хьэнуко лул пиён, эз пой э пой офдоре, дергьой гьейвуре вокурде парт сохде зере, омо диromo. Эсеф мэхьтел бисдо ире пиён дире, хуни-хуни денишире, пурси:

– Э гьэруьси ки бири? Э тэхьно эйчуй рафдебири. Хьэ-гилоре эйчуй не бердей?

– Ме э гьэруьси не буьруьм, – жугьоб до Хьэнуко юхуьлебудуре рафде э сер тигьие хори сиро нуьшде.

– Унжо менуш, хори пурини, – мугу Хьэгило.

– Суьсд, бур сесе! – чумгьоре хисунде, гуфди Хьэнуко.

– Гьэиб биёвгу туьре! – шефд дениши Эсеф э кук. – Келе-келе кукгьо духдергьой туьре. Номуссуьз, гьирьетсуьз!

Дие виники гьони э пиёневоз гоф сохде нибу, Эсеф ихдилоте гьишд эй себэхьи. Э гьэруьс кумеки сохде, келе мерд сер пой Хьэнуко векед, берд дегердунд юре э хьэлов. Хов не омо имишев Эсефе. Дивонере хуно биребу мунде. «Ме ингьэдеи бирем, гьеле е одоми эз ме бикеф не бири, – мугу у эри хуьшде. – И ченд салгьо э колхоз эдем кор сохде, э Гьэзизигьоревоз дусди эдем гердунде, э хуькуьмет эдем уьзийгь ведироморе. Имогьой и хуьрмет мере э хори зеренини?» Себэхь мунде тей-те э кор рафде, Эсефе воисдембу гоф соху э Хьэнуко ревоз. У гьелемеле хэбер ние биренбу.

– Э духдер, э Хьэгило, хэбер не сохи уре. Машингьо муьуьлуь мурав эхи!

– Хэбер ние бире, – жугьоб до Хьэгило е не гирисде.

Эсеф ю диromo, гьуьл додо, хэбер сохд куке.

– Чуьни?

– Вэхи, э кор биё бурайм.

– Ме ние оморе.

– Эйчуй? – мэхьтел мунд Эсеф.

– Эй кор е хьиллеинедери ми? – пурси у.

– Гьич фикир мекеш, жон бебе, гьемькоргьой худо эйникини. Туь ние гуфдиренбири гьечу?

Эз Эсеф гоф не ведиромо. У терси дир мубу гуфдире. Вегуьрд сумкелей хуьшдере, нунгьо гьофунгьо дебугьоре, мушареш, видовусд э лой кантор колхоз. «Э и кор е кор дери, э биней эн и кор расире воисде», – гуфди э дуьл хуьшде келе мерд.

ГЬЕР ШЕЮН ТОЗЕСИ, ОШНЕНУЪН КУЬГЪНЕСИ

У руз Шими э богъ омогьо диромогьо э Мукоил не Ахмедовоз, Рэхьмон бегьем гофиш сохде не дануьсд э юревоз, унгъэде песини вэхд дуьл Рэхьмон могьбул бу. «Хубе кор не бисдо, – гуфди э дуьл хуьшде Рэхьмон, – гьич не гуфдурум шохьонгум семе э хуне биёв, г1эйб шермендеини». Песде шохьонгум эз кор вогошде э хуне оморе бэгдо, Рэхьмон рафд э шегьер эй гешде Шимире. Эз же миофи! У э гостиница ние поисденбу, чуьнки э шегьер уре добу омбара хэгьер – бирор, дусд-ощне. «Э хуней ки бурам?» – мугу э дуьл хуьшде Рэхьмон. Рафд э хуней е бирор ю, не дебу, э хуней е бироригейюш, не дебу.

Рафд э лой кино, веди небу. Э хуней хэгьергьой ю рафд. Не офд. Хэйли гешде Шимире, не офде, хэсде-менде, Рэхьмон вогошд э хуне, пойгьоре векед, дарафд з доруни хуне э сер диван дегешд.

– Ме дегерд, эдейм чи хурде, э туь дениширейм, – мугу Хумор.

– Гисне нисди мере, – жугьоб до Рэхьмон. Мэхьтел мунд Хумор, мижегьой шагьбалудие чумгьою зеверо варафд.

– Кидан э эвиревоз сурой бирейге, э богъ...

– Вомундем, чуь воисде туьре эз ме!

Те имогьой гьич э Хуморевоз хуььршлуь гоф не сохдебу Рэхьмон.

Жендек Хумор биз-биз бисдо, гьюьндуре синею верафд-фурамо.

– Ме гьич нигуфдурум туь эй келеети гьечи хуьшдере мухури гуфдире.

– Чув! – божэхь дешенд Рэхьмон э пой вэхуьшде.

ГІэтош эн у зиёд бисдо, жингьою веромо. Кидан гьей-сэгІэт э гІэрей эн и дуь екире эз дуьли хосденуьтгьо зен шуьвер чув беди мибисдоге, эз буруни хуне сес духделешу ни омоге.

– Мама, оголи!

– Мама, – одоми омори, – хьэрой вегуьрд эз буру кук ишу Шеменш.

Хумор зури-зури вадарафде э гьейву, дирени Шимини – ковре демисезонни палту э тен вери, ковре шляпа э сер, галстук э герде, эз расди куьф палтун юш гьэм газетгьо ведини. Шими поисдебу э ки ГІэзиз, эденбу хьолруз юре, не гІэилгьоре хэбер вегуьрде. Хумор у сэгІэтте муйгьой сере дуз сохд, косинкере дуз сохд, шори сохде, хош омори сохд Шимире.

– Согъ боши, чув хэбери, Рэхьмон эжи?

– Э хуне де, кеш!

Шими эз куьф ведешенд шокаладный гьэнфитгьо э дес гІэилгьо до, духдерлей Рэхьмоне э гьужогъ вегуьрд, дарафд э хуне. Э пушорэхьуй Шими ведироморе, Рэхьмон мугу:

– Ме мугум туь э лойму нийь. Ме хуьшдере хурдем имбуруз эри не гуьфдирей э туь, биё гуьфдире. Песдс гьемей шегьере гешдем. Э лой Хьэненийьгьо, эн Бегуьшигьо, не рафде жиге не мундем.

Шими хэндуйьсде, мугу:

– Бегем туь огол низериге, ме ние оморенбуьруьм? Бегем ме туьре фурмуш сохдем. Ме э гІэилигьо е метеле шиновусдебуьруьм, лелей ГІэзизиш биё дануь уре. Мугуьфдурт: «гьер шеюн тозеси, ошнениуьн куьгьнеси.» Бегем куьгьне дусдгьоре фурмуш сохде бире!

– Дузи, дузи, хэлефме, – мугу ГІэзизиш. Хумор сер столгьоре вечере, дуз сохде, мугу:

– Ебо палтун туьре веке, э пой эйчуь поисдейт?

– Муьнуьшим, шев дурази, – хэндуйьсд Шими.

У векенд палтун хуьшдере, вегуьрд шляпаре. Рэхьмон дуьлу сохд палтунгьой эн уре э шкоп, жиге до юре э сер диван.

– Согъ руз э Мукоилевоз э рурибуруши домундем, – мугу Шими. – Гъич рази ние бире эри реконструкция сохде богъгоре. Гье мере плани мугу, плане биё дим мугу. Терсиренуым мугу хьофд гъэрпузе э е дес гуърде: тозе богъгьош дешенде, куьгънегъореш тозе сохде.

– Уре дуз гуфдире у, – мугу Гъэзиз.

Рэхъмон э биразириевоз дениши э бебешу.

– Э бебе, пирор не пирориндеш иму тозе богъгьо ние дешенденбиримки. Умогъой зйчуь сер не гуърд у екем семе зй тозе сохде куьгъне богъгоре!

– Четини дие, хэлефме, – мугу Гъэзиз.

– Асанти гъичиш ние бире. Тозе жэГ гуърде воюгьо, кун хуьшдере биё э хинике Глов зенуь...

Хумор овурд суьфре дешенд. Божи диromo, хош оморих сохд Шимире, гъэжгъуй епрегъире дировунд. Рэхъмон вэхуьшд, эз буфет гирфинкей шоробе вегуърд.

Бишгъобгьо глош не епрегъи пур бисдо, пейлегьо шороб, гъуногъ не сэхъиб хунегьо суьфделе сер гуърдебуьруьт эри чи хурде, эз буру сес омогьо:

– Э Божи, Рэхъмон э хуне де?

Божи эденбу вэхуьшде, Хумор не гъишд.

– Пой, ме мадарам.

Хумор вадарафд, диromo э хуне э Гъэсоилевоз.

– Кеш, кеш э хуне, гъеме э хуне де, – эденбу гуфдире Хумор.

Гье эз дер диromоре, гъуногъэз дире, Гъэсоил тимтик поисд э домой дер, эз шори чумгьою вежегъисдуьт.

– Шими? Туь хош оморей, бирорзере!

Куьнд омо, гъэл гъуърд Шимире, шев эхэйр бу гуфди э Гъэзизигъош.

– Нуьш, лелей Гъэсоил, биё инжо нуьш, – гуфди Рэхъмон, – э сер диван.

– НэГ, ме э сер стул муьнуьшуьм.

Шими э тигъэтевоз фегъм сохд пушоте чогъ бугьо, гъони назук бире, гъуьж диromоре, дуллу биригьо бинеховорей Гъэсоиле, остгъугьо э зир дуь чумгьою келе бире вероморетгъоре, вини чуьтам зерд бириге лэгъэре сифет

келе мерд, ве мугу э дуыл хуышде: «Гуйге эз больница ведироморе одомини». Оммо ГЭсоил эз больница ведироморе неки, дорд дореигьой шуыгьэм хуышдереш фурмуш сохдебу гьони. Э дуыл эн у шори добу. Шори дуыл хуышдере эй гуфдире оморебу у э ки дусдгьои хуышде. Эз куьф е когьозе ведешенде, э Шими доре, ГЭсоил мугу:

– Ини, когьоз омори эриме, э обком огол зерет мере эз товней партийни корме...

Ловгьой ГЭсоил э хэнде верафд, зерди рангию мугуиге вадарфд, сифет ю очмиш бисдо. Э ГЭсоилевоз эеки шори сохдут Рэхьмонигьош, иллогьки Рэхьмон, чуьнки и гьозиегьэдергьо э сер ю оморотгьо и песини вэхд э сереботи ГЭсоилиш бири. Мугуиге э дуыл Рэхьмон дебире хэеле дануьсде, ГЭсоил мугу:

– Мере имогьой э партия восстановить сохдге, хэлефме Рэхьмон, дие фитнечигьо э сер туьш зугьу дураз нисохут.

– Туь чуь гуфдире, лелей ГЭсоил?

– Эри, эри, ме дануьсденуьм, чуь гуфдиренуьмге. Бегем мере хэбер нисди чуьтар чугьулбазгьо жире-бежире, нисди нисдие коргьоре э сер туь вешендетге? Мере имиди восстановить мибошум гуфдире. Умэхьэли зугьун чугьулбазгьой туьш бурра миёв. Эйтуь чуьтам оморе, бирорзере? – пуьрси ГЭсоил эз Шими.

– Эриме лап хуб. Мере имиди, ки туь э партбилетевоз миёй гуфдире эз обком.

– Гьечу буге, – мугу ГЭзиз, – вегирит пейлегьоре, хурим э шори бирор иму ГЭсоил!

Шимийгьо вегуьрдуйт пейлегьоре. ГЭсоил мугу:

– Э ме бэхшлемиш сохит, ичку хурде нидануьм. Е пейле чой гьисдиге, омбар рази мибошум...

Хумор э пой взхуьшд.

– Гьейсэгьэт, лелей ГЭсоил, гьони чой герм мубу.

– Бошгу, духдерме, тэгьди нисди.

Шими пейлей шороб хуышдере хурде, зокуске сохде бэгьдо, егилейгеш тигьэтлуь дениши э ГЭсоил, э ёр овурд гиросде рузгьоре. ГЭсоил э келе гьуллугьгьо дебугьо – э райком партия, э горсовет, редактор газет, эй хунде э Мас-

ков гьисдики, чуйтам книгьой Маркс не Ленине мэгнуре хуно эзвер сохденбуге, чуйтам э митингьой э рузгьой революционни мигидгьой ведироморе, шопкере эз сер вегурде, десе гьово гуурде, «Хьовиргьой, бироргьой!» гуфдире, гоф сохде, жендек одомире лерзунденбуге. «У Гэсоил э же, и Гэсоил э же! – мугу э дуыл хуыште Шими, – пир бири»... Песде чарусде эз Гэсоил пуьрси:

– Кор туь чуйтами гьони? Хубе жигеи кор сохденигьой жигейтуь?

– Чуй гуюм этуь, бирорзере? Э заготзерно дебуьруьм, агент, есийвгьой чигьоре проверка сохденбуьруьм. Инжимиши омбар бире, рафде оmore э ило уле. Келемердуьм... Имогьой мере е суке кор дорет, управдом....

Шими дуыл келе мерде эри олхоин сохде мугу:

– Е гиле э партия восстановить бош. Эй туь е гуьнжое кор офд миёв. Воисдге туьре пенсия мегири.

– Мере гьониш пенсия эдет доре. Корсуьз нуьште ние дануьсденуьм. Пара бире дуьлме корсуьз.

Рэхьмон хэйли вэхд гоф не сохде нуьшдебугьой, мугу:

– Бегем гье гьейсэглет э Махачкала рафдеки восстановить мисоху уре?

– Эз Масков одомигьой омори, – мугу Шими, – ебо гоф мисохут э Гэсоилевоз, чуйн Гэсоилигьой гене гьисдуьт эхи. Песде гье ебо восстановить не сохдуьтгеш, диртегьой мисохут. Омбар дураз никешу. Эхириш ки, лелей Гэсоил, э и зуригьой партбилет туь э туь мубу.

Гэсоил шори сохд, мугу:

– Егиле у партбилет ме э ме расуьге, э пушой гэйилгьойме, эн дусдгьойме, эн туьш, гээзиме Рэхьмон, узыиёг ведиромге, умэхьэли муьрдуьмгеш гьэйгьу нисд.

– Эле, нохогь гэйилгьой туь миро, – мугу Божи, – гьэргьиненгьору гердо дуьшме, и чуй гофи!

– Туь гьеле лекциягьой биё хуни, лелей Гэсоил, – мугу Рэхьмон, – эз товуней дургунигой дин-доглот...

Божи шефд дениши э Рэхьмон.

– Туь, лелей Гэсоил, – мугу Рэхьмон, – биё статьягьой нуьвуьси э газет эз товуней мигидгьой дин-доглоти, туь биё

э собраниегьой жофокешгьо ведирой гоф сохи. Сес туьре эй шиновусде хьэсрет бирегоргьо омбари...

– Худо гьишдге, – мугу ГЭзиз.

ГЭсоил хэндусд. «Худо гьишдге э гьэршуй худо бие лекция хунум дие?» – мугу у э дуьл хуьшде.

Э итуьтем шуьгьэм ГЭсоил дорд доре, ранг ю дегиш бисдо.

– Чойтуь бири, духдерме? – пуьрси у эз Хумор.

– Эри, эдем оворде.

Е тике кере э сер нун веноре, ГЭсоил хурд пейлей чое, дорд дорею екем сокит бисдо,

– Еккейгеш, духдерме...

ГЭзиз чум ние вегуьрденбу эз куьгьне хьовир хуьшде.

– И духдиргьо чуй гуфдире эз товун шуьгьэм туь эй?

ГЭсоил жугьоб не до, энжэгь десе вешенд-фушенд.

Хэйли шев рафдебу. ГЭзилгьой Рэхьмон – Шемей не Марал э нуьшде жиге хисиребуьруьт.

– Деберде гЭзилгьоре не дегердуни духдер! – мугу Рэхьмон эз Хумор.

– Эдем деберде, – жугьоб до Хумор, оммо э дуьл хуьшде мугу: «И э чуй гьоворевоз гоф сохде эмеревоз? Пушоте гЭсел руьгьэре хуно бу, имогьой хьэрой вегуьрде э серме. Гьич ние гуфдире э хуне одомигьо де, гьуногьгьо де»... Дие биебури не бу гуфдире Хумор лэгЭ вокурде, гоф не сохд, оммо дуьл ю лэрзи, хун ю дуьши. Сергьуз, гьош дуьллу вегуьрд еки-еки гЭзилгьоре, деберд э доруни хуне, дегердунд э хьэлов.

– Дие вэхд рафдеймеш бири, – мугу ГЭсоил, – э шоригьо никигьо бием э ишму.

– Шори ники винош эз гЭзилгьой туь! – мугу Божи.

Вэхуьшд эй рафде Шимиш.

– Туь э же, Шими? – пуьрси Рэхьмон, – пой бура инжо дие.

– Песде э Хьэнениегьо чуй мугуюм? Бироргьои, хэгь-ергьои...

– Рэхьмониш эн туь еки эзу бироргьои, – мугу Божи.

– Гьелбетте, – гуфди ГЭсоил.

Гъэрез ки е хэйли гоф сохде, согъ боши гуфдире, шев ишму хуш бу гуфдире, ГІэсоил не Шими рафдуът. Эри рэхъ сохде гъуногъгоре вадарафд Рэхъмон.

Шев сокит бу, оммо думон хэсд биребу. Э гъово аста-рагъо веди небу, оммо э гъуьндуьри, эз песой булутгъо е минжигъле гъирогъ менг эденбу веди бире.

– Кор омбар мунди ишмуре э богъ? – пуьрси Шими эз Рэхъмон.

– Гъеле бил зере э пушо дери. Кор омбари. Хьэрекет мисохим эри э вэхд ю варасде.

– Дие согъ боши, – дес Рэхъмоне гуьрде Шимийгъо рафдуът.

Рэхъмон э хуне вогошде диromoгъо, ГІэзизигъо э буруни хуне хисиребуьруът, Хумор э дору эй хуьшде журо жиге дешенде, дегешдебу.

Рэхъмон партал векенде, эз Хумор куьнд бире, евошлей пуьрси:

– Журо эйчуь дегешдей?

Хумор жугъоб не до, сифет хуьшдере чарунде э лой дивор, евошлей гирисд. Рэхъмон мэхътел бисдо.

– Чуь бири туьре?

– Мере гъичиш не бири, – евошлей жугъоб до Хумор гирисде-гирисде, – туьре чуь бириге ние дануьсденуьм и песини рузгъо. Э гъэгъревоз гоф сохде э меревоз, руй мере бура э пушой кес, хьэрой вегуьрде э серме... Бегем, ме эйтуь гъэревошлеюм?

– Эле, и чуь гофгъои! Туь ние дануьсде э серме чуь коргъо омориге? Туьндехуй бирем.

– Гъич е кориш э сер туь не омори. Э сер хэлгъ эзу садбо зобуте коргъо оmore. Бегем кор биёв гуфдире, э кифлет хуьшде оронгу биё гировуну?

– Ме оронгу гировунденуьм?

Э дуьл хуьшде хэндуьсд Рэхъмон. У юш ние варасиренбу, ки ю сохденигъо гъово гъэгъри сохде гуфдире уьзге одомире. У дануьсденбу, ки гъерчуь ю гуфди, хуби-хэреби, дедешу Божи, лэгІэюре ние зере, хэгъер ю Гуьл-бике э е гуш шиновусдени, эз екиге гировунде эхи Хумор духдер

кес бу, хьовир зиндегуни ю бу, муьгьбет ю бу. У гьич шек ние сохденбу, ки э охмуриревоз гоф сохдеигьою гьэьгри мисоху гуфдире г'эзизе ёр ю Хуморе.

– Хуби, хуби дие, вэхиз биё эжигьей туь, – мугу Рэьмон, хуьшдере хуьрд не сохде э пушой зен.

Хумор э гуш не гуьрд.

– Ние оморе?

– НэгI.

Гьэьгри-г'оси бире, Рэьмон рафд дегешд э жигей хуьше. Себэьхмунде Рэьмон эз дедешу нун не гьофун восдоре, э Хуморевоз гоф не сохде, вадарафд, рафд э богь, э кор.

Э РЭХЬ РАФДЕКИ, ПУШОВО ДЕНИШИРЕ ВОИСДЕ

Секретарь райком Мамедов имбуруз эз гьеме корсохгьо зу оморебу э кор. Дуь руз э Махачкала мунде, э обком, хэйли э ю гурунд нуьшдение гофгьо шиновусдебу эз корсохгьой сельхозотдел. «Дербенд гьэдимие район онгурбогьгьои, – гуфдиребуьруьт корсохгьой обком, – ишмуре хубе хоригьо, хубе корсохгьо, хубе опыт онгур-богьини, ишму эз уьзге районгьойге эйчуь миё песо мунит? Пор бегьере э ниеи вечирейт, гьони богьбурра не бил зере аста эдей гирошде, план тозе богьгьо дешендеш бегьем не бири... Песде те кей куьгьне богьгьо гьечу куьгьне мунденинуьт? Те кей э билевоз келе мердгьо хорире хиш зере чарунденини? Пуьломе трактор вечири, механизация эдей руз беруз зиёд бире, оммо богьгьой колхозгьошму э билевоз эдей гьурлугь бире»... и гофгьоре э шиновусдеки, жендек Мамедове г'ов шиширебу. Эй расде гоф чуь мугуи? «Эхьисобезов у агроном Шими Юсуповиш, эз Министерством сельского хозяйство оморебугьош рафди чуь гуфдириге, гуфдири э обком, – мугу э дуьл хуьше Мамедов, – гьеле дербендимунни... Оморей, дирей, э колхозгьо бирей, э имуревоз гоф сохдей, меслэхьэт норей эриму? Дие бигьил бура э кор туь дие. Иму мисохим кор имуре, хьэрекет мисохим

эри пушо берде коре. Дие рафде э обком гуфдире чуйни эгъуьбет туь эхэйр. Кидан гъеле мурав э газетгъо чигъош муьнуьвуйсуьге ймуре»...

Э раче-берачей Мамедов, э у диворигей кабинет келе диван бу, келе гъузги дери. Э гузги денишире, Мамедов э десевоз дуз сохд гъуьжуьм сипи биренбуьруьтгъо келе муйгъой сере. Песде кнопка э дивор веригъоре шиши, дер вокурде омо, э кабинет диромо е жогъиле лэгъэре духдер, дуьгуьр э сер, ковре кастум э тен ю.

– Зугъре-Ханум, зу-зу огол зе председатель колхоз «Дербенде» Мукоилова. Гъе гъейсэгъэт биёвгу. Диртегъо огол мизени экиме заведующий сельхозотдела. Ме мугуюм этуь песде. Гъони Мукоил биёвгу.

Гъуьндуьре добонгъой туфлигъой Зугъре-Ханум тонгъ сохд, духдер вадарафд. Эз е-дуь минутиге дироморе, Зугъре-Ханум мугу:

– Мукоил гъони миёв. Гирит гъелем и телеграммгъоре хунит.

Мамедов восдо телеграммгъоре, еки-еки хунде, сер гуьрд эри резолюция веноре э гъирмизине гъэлемдашевоз.

Эз райком сес телефон оморебугъо, Мукоил э кантор коргъой хуьшдере варасде, э бухгалтерия тапшуьрмегъб доре, хъозур биребу эри э тозе богъгъо дешенде оморенигъо участок эй рафде. Шофер колхоз, жогъиле гъэил Аликиш э домой дер поисдебу хъозур. Мамедов огол зереире дануьсде сэгъэт, э дуьл Мукоил шек омо. «Е кор гъисди э хъисоб, ногъогъи огол ни зенуь, эз Махачкала вогошди оморе». Зури-зури палтуре вокурде, гуш верие килэхъ каракуле э сер шишире, ведироморе, мугу эз шофер:

– Зубош, э райком!

Муконл дер кабинет Мамедове вокурде диромогъо, Мамедов сер гъуз, эденбу когъозгъо хунде. Келе письменный стол э пушой Мамедов бугъо эденбу эз лак товтов доре. Нуьшденигъо стулгъо э илоулей келе стол буьруьтгъо кемергъошу тозе лак зере буьруьт, нуьшденигъо жигешу болуше хуно нерм. Секретарь райком сере тик гуьрде, дениши э Мукоил. Председатель колхоз пушой дироморе э

кабинет, палтуре векендебу эз тен, килэхьэ вегуърдебу. Мамедов вини чуйтам гьирмизи бириге келе бирэхьнее пушони Мукоил, сейрек биретге э сер ю сиегье муйгьо. Ковре шовол галифе не гьултугъдерие руйшеини диаганаль эденбуурьт эз темизи товтов доре.

– Нуьш, хьовир Мукоил, – мугу Мамедов, э пой взхуьшде, дес Мукоиле гуьрде.

Гене гоф не сохде дениши Мамедов э фирегье синей Мукоил, э гиргине хун пур бире мундебугьо гьутинею. «И гьечи эйчуй денишири эме, – мугу Мукоил, – э дуьл эн и е кор дери»...

– Кеф туь чуйтами, хьовир Мамедов? – пуьрси Мукоил.

– Кеф ме зобу небу, – домунде-домунде жугьоб до Мамедов. – Кеф мере хэреб сохдуьт э Махачкала.

– Эйчуй?

– Гм... эйчуй... Э сероботи ишму.

– Э сероботи иму! – мэхьтел мунд Мукоил. – Иму чуй сохдейм беге?

Мамедов э пой взхуьшд, гешд э ило-улей стол.

– Гьеле чуй сохдейт? Пор онгургьо пусунде омо..., – Поринегьо дие гирошд рафд. Ихдилот порине э собрание норе омо, техсир бирегоргьо гьэдегьэш бисдорут...

Мамедов хэндуйсд келе-келе.

– Хуб бу мугуфдириге киниге у тэхсиркоргьо. Кидан Рэхьмоне хьисоб сохдеге туь тэхсиркор. Политически кор не гировунди э гIэрей колхозигьо. Кор тербиетире э куьгьне раби тапшуйрмиш сохди, гьечуни?..

Мукоил эз зир чум дениши э Мамедов, фикир сохде, чуй гоф дериге э дуьл секретарь.

– Рэхьмон тэхсир бире не бире гьеле мэгIлуьм нисди, уре эз секретари вегуърдейтгеш...

– Иму эйчуй, райком...

Мамедов десе гьово гуьрде, ловгьоре хэндунде, мугу:

– Сабуьр сох. Гьони ихдилот Рэхьмон нисди инжо, Ихдилот тозе богьгьои. Ченд гектар дешендейт?

– Дегъ гектар дешенде омори. ЖэгИми е си мидешеним нмисал.

– Песде?

Мукоил душгьоре вешенде, гоф не сохд. Мамедов нуьшд, э пушою бугьо когьозгьоре вохорунд, чешмек вено, хунд. мугу:

– Колхоз ишмуре минкини эри дешенде дивисд гектар тозе богъ.

Мукоил гьирмизи бисдо, пушонию эз эрэгъ тар бисдо.

– Хьовир Мамедов, – мугу у, – туь дануьсдени имуре тигьие хори кеми, говгьоре эй хорунде гьич жиге нисд. Е дивисд гектар жуьгьден, гиёвден, чугъундурден ние корим бега эй говгьо? Эхи ишму эз иму шир хосденит, руьгъэ хосденит...

– Иму шир хосденим, – эз зугъун Мукоил сохд Мамедов. – Шир не гуше хэлгъ хосде, жофокешгьо хосде ве иму гьэрхундим эри доре угьоре. Оммо эз товун жуьгьден, гиёвден... е гоф гуьом эйтуь. Туьре эй говгьо ем воисде? Суьмергъэндил кор. Хубе рэхьбергьой колхозгьо, гьэдуьр суьмергъэндице дануьсдегоргьо емсуьз ние гьишденуьт говгьоре. Пенжогъ центнер суьмергъэндил вечире бире эз е гектар. Хьозур мисохи силос, кура мисохи запас туьре, те сурои ем мубу говгьошмуре.

Мукоил лугъонд нефес кеши, э думит домунд, «Ченд тозе кор биё сер гуьруьм? – мугу у, – тозе богъгьой онгури, суьмергъэндил коше, силос хьозур сохде, гьеле мугую куьгьне богъгьореш тозе сох»...

Мугуиге Мамедов дануьсд э дуьл Мукоил добугьо гофгьое.

– Гене е гофигеш гуьом этуь. Сер гуьрде гереки эри тозе сохде куьгьне богъгьоре.

«Дануьсдуьм мугуюгьоре», – гуфди э дуьл хуьше Мукоил. Сер жумунде, ох кешире, мугу:

– Четини, хьовир Мамедов.

– Асант гьичиш ние бире. Бебейму эйме ихдилот сохди эй революция босгъун доре чуй четинигьо, чуй зэхьметгьо кеширетге бебегьо не келеи бироргьойму. Меш е кем-

лей э чумме дирем, г1эйлиш буьруьмге умэхьэли. Жун хуьшдере дорет э гьозоргьоревоз одомигьо эри биьвгьо хубе рузгьо.

– Ме дануьсденуьм, – мугу Мукоил.

– Дануьсде бэгдо, дие эйчуь гьишде мере эйтуь лекция хунде? Рэхь буравгьо одоми, э пушо биё денишуь. Иму эдейм гьони рафде рэхь имуре э коммунизм. Партия нори везифе гьони эри вешенде сельски хозяйстворе. Эн иму инжо чуьни сельски хозяйство? Онгур, емиш, хьэвуьж, молдори. Имуре гьони гьисди г1илм агрономи, опыт, машингьо-трагторгьо, одомигьо. Гьеме чи гьисди имуре. Минкиниш гьисди. Минкин бире бэгдо эри пушово рафде, иму песово эйчуь биё денишим, хьовир?

Сере гьуз гуьрде, хэйли гуш дошде Мамедова, Мукоил мугу:

– Бошгу. Сен диен олсун, г1эреде гьолмогьол олмесуьн.

– Ме эз гьолмогьол ние терсиренуьм...

Мамедов гене чуьнигеш эденбу гуфдире, Зугьре-Ханум дере вокурде, мугу:

– Эз редакцияй «Дагестанская правда» одомигьо оморри.

– Дировтгу, – мугу Мамедов.

Мукоил взхуьшд э пой.

– Дие ме бурам.

Согь боши! – мугу Мамедов э хендеревоз дес Мукоиле гуьрде. – Фурмуш месох о, рэхь рафдеки, гьемише пушово дениш.

ДУСД ЭЙЧУЬ МУБУ ОДОМИРЕ...

Зимисту варасденбугеш, гьеле шевгьо дураз буьруьт. Кими мэхьэл Ахмед сер шев э хуне зу миомогьо, Вера э кор биренбу, у э сменивоз кор сохденбу: е руз эз себэхь мундерево е рузиге эз пишней бэгдо. Гьечи е шев Ахмед сер шей зу омор, дирени Вера не дери.

– Ме фурмуш сохдем Вера имбуруз дуймуьн сменаи гуфдире, – мугу Ахмед э дедешу, – мере гъеле имид бу ве-гуьруьм уре э кино бурам.

– Имуре бер дие, – гуфдурут духделегьой Ахмед, видов-видов оморе э герден бебешу вешенде хуьшдере.

Ахмед шори сохд, эз куьф гъэнфитгьо вешенде, до гІэ-илгьоре.

– Ишму гъеле чуйкелегьоит, те шаздегь сала шев э кино ние дегьише. Э и зуригьо телевизор мубу, мосдонум эйшму, э хуне мивинит...

– Те туь телевизор восдоре, имуш шаздегь сала ми-бошим, – мэхсере сохд келе духдер.

Песде гьемешу хэндуйсдуьт. Келе мерд, Одигюзел, э сер диван дегешдебугьо, мугу:

– Машаллогь, невейме зугьунлуьни. Е чи мубу, дух-дерме, эз туь.

Духделегьо гІэйб кешире, гьирмизи бире, видовусдут э ки келе дедешу, гъэнфитгьоре эз когьоз ведешенде-ведешенде.

– Ахмед, биьйт чи хурит, хэлефме, гъеле гІэруьс э и зуригьо ниьв.

– Не денишим? – пуьрси Ахмед.

– Дедей миро туьре, гье у себэхьмунде нун хурде ва-дарафдейгьои, шуьгьэм дедей туь эхириш лербе мубуки эз чи не хурде э вэхдию!

Ахмед хуььжет не сохд. Векенд эз тен плащ не пинже-ке, дуллу сохд э гьиче шопкере, гьулгьой шеире вокошире, поисд э пушой умывальник, хуб дес-руй хуьшдере шушд.

– Вэхи туьш биё нуьш, мерд, – мугу Сурия-Ханум эз Одигюзел. – Туьреш огол не зере гъеле-меле э сер суьфре ние оморе.

– Гене сер гуьрди муьрмуьра! – мугу Одигюзел.– Эдем оморе.

Келе зен кемере гъэд гуьрде, овурд э сер стол келе гъэжгуй муьсире. Э вини Ахмед варафд раче буй дулме. Дулмегьош ужире дулмегьо небу о, чуйкле-чуйкелегьо, гьеркишу эе велг дорушдебуйруьт. Рач э бишгьобгьо дечире

дулмегьоре, келе бишгьоб масдеш норе э миглей стол Сурия-Ханум мугу:

– Ини масдиш, вегирит зенит.

– Мере масд нивою, – мугу чуклеи духдерле, – ме масдсуьз мухурум.

Э сер суьфре э чи хурдеки екиш гоф не сохд дие. Суьфре вечире оморе бэгьдо, Одигюзел мугу:

– Имбуруз Мукоиле диребуьруьм. Гьошгьою дуллу бу.

– Э райком огол зеребу юре Мамедов. Е кем нубоюре хунди. Заданиегьо омбар дори мугу: тозе богьгьо дешенде, куьгьнегьоре тозе сохде, суьмергьэндил эй ем говгьо, песде мугу эй бегьер имисалиш келе план дори дуваздегь тон онгур эз е гектар.

– Эдем дире, гьошгьою дуллу бу.

– Гьошгьоре дуллу сохд гуфдире, чуй бире. Дори райком задание? Бегьем сохде воисде. Имуре гьисд минкин эри бегьем сохдеш.

Э ёр Ахмед омо, ки ю имбуруз эз агроном план богьгьоре вегуьрди гуфдире эри дире, эри фегьм сохдеи участкай бригадей Рэхьмоне, тозе сохдени гьисдигьо жигегьоре. У взухуьшд, вегуьрд э трубка гьэд сохде оморебугьо плане эз куьф плащ хуьшде, дарафд э доруни хуне, нуьшд э гьирогь келе стол, лампей электрире дегесунде. Пушой плане фегьм сохде, приемникеш доно, гуьрд Бакуре. Эз радио эденбу оморе сес мэгьни хундей Бюль-бюль Мамедов. Э е келе эшгьэвоз у эденбу хунде мэгьни ошугьэ эз операй «Кёр оглы».

– Погь, бебейтуь су мегиро, Бюль-бюль! – мугу Ахмед. – Хуне хэребе расдекиш сес бюль-бюль вери дие.

Э фикир Ахмед омо, чуйтам кор сохде, зигьисдениге унжо э Баку Бюль-бюль, чуйтам э хуьшде дениширениге, сес хуьшдере гьурлугь сохдениге. «Эхьисобезов у имуре хуно э рурибуруши ние дебире плангьо – обязательствогьо чигьо ние вегуьрде сери гектар дуваздегь тонн онгур эй доре, эз гьер гов се гьозор литр шир эй доре... Себэхьмунде взухуьшдени, рач э ванна тен хуьшдере шушдени, э бугьоз

хуышде дуь хоме хое вешендени... Эле ме чуй гуфдире-нуым!» Ахмед рази не бисдо эз хуышде, эз фикиргъой хуышде. У дануьсденбуки жофосуьз гъич е кориш ние бире: не богъдориш, не молдориш, не артистиш, не инженериш, не писателиш. Энжэгъ бешгъэ иники, хубе артисте, мэгъни-хун эри бире гъеле эз жофо бэгъэй, талантиш гереки, гьер одомире талант ние бире. Гъэлети хуышдере эгерде, вегуьрд Ахмед лов сохд план колхозе, гъуз бисдо э сер стол.

Э келе сипре ватмански когъоз агроном е рач сирот кеширебу жергегъой тегъенгъоре, чуйтам веде мибошутге э участкей бригадей Рэхмон. «Гм, ме эз Рэхмон чуй кемуьм бегем? – бэхили омо Ахмеде. – Богъгъой бригадейме эйчуй тозе ние бу! Гъеле ме секретарь партийни организацияш гъисдуьм. Нишоне ме биё бирмунум»... Песде у думит сохд, ки суьфде биней эн и коре Рэхмон сер гуьрди, уш куьнде дуст-хъовир юни. Чуй бешгъэй коми бригада суьфде сер гуьрдге. Беде гъеме эн колхоз нисди? И думитгъо-хъелгъо э муьвэхъ Ахмед дери, сер ю э сер стол гъуз гъисди, Вера э хуне дироморе, евошлей назуке палтуре эз тен венкенде, э бузпой куьнд бире, эз посо гъэл гуьрд Ахмеде э дуьдеси, духдерлегъой хуне вози сохденигъоре хуно. Ахмед нэхэбереки хуышдере вешенд, песде посово дениши, шори-шори дениши э очугъэ ранг гenduьми бугъо келе муьйгъой сер зен хуышде, э ранг дерьёгъ ухшеш зеренигъо ковре чумгъой Вера, э сипре гиргине биребугъо ховорею... Чуме-чару сохде, диреки э буру хисирет бебейгъошу не гъизилгъо, Ахмед жогъиле гъизиле хуно гъужогъ зе Вераре, нуьшунд э сер занигъой хуышде, гъэл дешенд э герден ю, моч сохд эз сипре ховорею, песде эз ловгъою, песде эз гъутинею, песде эз чумгъою...

Вера хъэрекет сохд хуышдере ведешенде эз гъэл Ахмед, евошлей зе э десевоз эз сифет ю, бибине вегуьрд эз синею, гуши-гуши мугу:

– Чуй сохде туй, гъизилле бирей? Бебейгъо хэбер муьбу. Суьфделе дирей мере?

– Ченд салиш ме этуьревоз зигъисденуьмге, гъечу дануьсденуьм суьфделе дирем туйре. Туй эрима келе бире-

бире пир ние бире, гъемише жогьил мунде, рач мунде. У э хъзет иму веригьо гъуэзуьлгуьле дирей? У дорле гъеме сал тозе гуьлгъо ведешенде. Гъеме сал тозе гуьлгъо ни воромоге, у дорле дор нибисдо. Туьш эйме гъуэзуьлгуьл доре хунои. Гъеме сал тозе бире, рач бире, эшгълуь бире мереш эшгъ доре.

Вера э хуьшде домунде, е рач дениши э Ахмед.

– Гм, ме не дануьсдебей туь шогьир э Ахмед.

Песде гъуз бире, ёвошлей моч сохдени эз ловгъой Ахмед.

– Эгъ, – гуфдирени екем песо поисде, – и бигъгъой туь гъемише сула сохде ловгъой мере.

Гьердуьеки евошлей хэндуьсденуьт.

Вера дес-руй шушде, чи хурде бэгъдо, гене э ки Ахмед оmore, гуфдирени:

– Ахмед, и чуь плани э пушой туь гъисдигъо.

– План богъгъои. Гъони ижире нисди богъгъой бригада, гъечи биренини, э и зуригъо рядовой биренини тегъенгъо. Э жигей билчигъо трактор гъурлугъ мисоху хорире. Песде гъечи тозе мисохим богъгъой бригадемереш, эн Рамазанеш...

– Суьфде эз Рэхъмон сер гуьрденит дие?

– Эри. Бинере у сер гуьрди. Хубе корсохи Рэхъмон, настоящий коммунисти.

Вера ох кешире, мугу:

– Э кор гъемешму хубит, мердгъоре дануьсде ние бире...

Ахмед мэхьтел мунд, э пой вэхуьшд, пуьрси:

– Чуь бири бегем, негуи!

– Нуьш, нуьш, – мугу Вера, стуле бирмунде. – Имбуруз пушой э больница, э кор рафде, э поликлиника дарафдебуьруьм. Дежурный врач не дебу, э кабинет тэхьно, сер гъуз нуьшдебу Хумор. Рангию зердов зеребу.

– Чуь бири туьре? – мугум.

Жугъоб недо суьфде, эз чумгъою омо гъэрс тигъи бисдо, песде гъирке зе гирисд, не дануьсд тоб доре. Хоши гуьрдуьм юре, пуьрсуьруьм, невоисде – гъэрез гуфди: и

чендгъэде мэхъэли, эз секретари вегуърде эилоревоз, мугу, Рэхьмон ежирейге бири хьэройчи, нифри сохде, гоф зере э одоми, гуруне гофгъо, гуниле зенуьгъоре хуно. Э шороб-эрэгъи хурдеш сер донори. У шев, мугу, эз собрание оморегубгъо, лул-пиён бу...

Ахмед десе э чуне вено, сер гъуз нуьшд.

– Ахмед, дусд эйчуь мубу одомире, – мугу Вера. – У дусд туьни, гоф сох эюревоз, дэгІно зе. Туь дануьсдени; Хумор не у чуьтам екире хосденуьтге. Туь дануьсдени, биренгъине биренге, сайл оmore. Келе сайлгъо чойгъоре гІов пур сохде, эз гъирогъ чой вадарафде, келе заралигъо овурде. Оммо пушой гІове эй гуърде, э въздию гъирогъгъой нуькере биё хуб гъоим сохде биёв, диворгъою гуърде биёв. Туь варасирени ме чуь гуфдиренуьмге?

– Ме эдем дире туьш оmore-оmore эдей шогъир бире.

Гене гьердуьеки хэндуьсденуьт гъэл дешенденуьт э герден еки...

Себэхьими, э възд кор, гоф не сохд Ахмед э Рэхьмоне-воз. «Бигъил кор хуьшдере соху, ненге хуьршлуь мубу э кориш зарал мубу», – мугу Ахмед. Шохьонгум членгъой эн гьердуь бригаде эз кор ведироморе, э машин венуьшдуьтки эри э шегъер рафде, Ахмед мугу эз Рэхьмон:

– Эз машин фураморики э кантор дино, мере гофи э туьревоз.

Э кабинет партбюро Ахмед не Рэхьмон тэхьно дебируьт. Куче торик бу. Ахмед эз куьф вешенде план участкере, мугу:

– Ини план бригадей туь хуб мубу. Туь варас, пезде меш сер гуьрум.

Рэхьмон гоф не сохде, фегъм сохд плане.

– Гъеме богъгъо гъечи миё бу, – мугу у.

– Мубу, мубу ёвош-ёвош гъемеш мубу. Гъеме э иму кор вери. Хуб кор сохдимге, гъеме мубу.

Ахмед э хуьшде домунд, гъеле-меле не дануьсд, чуьтам сер гуьруьге э Рэхьмоне-воз ихдилот хунеире. Рэхьмониш мугу э дуьл хуьшде: «Ире э меревоз чуь гъурлугъи бу, гъони огол зери?» Бирден Ахмед пуьрси:

– Э Рэхьмон, туь эхи и е хэйли вэхд Хуморе вегуьрде э лойгьоймуш ние оморё?

– Можол бирени?

Ахмед хэндуйсд.

– Можол екимуреш нисди. Оммо дусд-ошне биё э еки бурав биёв хьол руз екире дануь, э еки нуьшуь-вэхуьзуь. Эхи иму хьовиргьой фронтиним. Вераш туь не Хуморе хэгьер бирор хуьшдере хуно дануьсде. Туь дануьсдени, инжо уре екиш нисди – не хэгьер, не деде...

– Миём, миём, худо гьишдге, чуйтам гуфдиренуьтге келе мердгьо.

Ловгьой гьердуйшу э хэнде варафд.

– Коргьой Хумор чуйтами э поликлинаика? – пурси Ахмед. – Э газет нуьвуьсди мугу уре, хубе корсохи гуфдире.

– Кор зен чуй биренини! – бирден омо ведиромо эз лэглэй Рэхьмон.

– Чуй! – Ахмед сере жумунд. – И гофе эз лэглэй ки шиновусденуьм ме? Веди биреники, туьре кор сохдей Хумор ние воисде.

– Эгь, э хуне нуьшуьгьо хуби, ненге зугьун ю дураз бире.

– Гьо, инжо ме гуьрдуьм туьре, хьовир, – мугу Ахмед хэнде-хэнде.

У гуфди э Рэхьмон, чуйтам э гуши ю хэбер дарафдиге, хьовир ю гьэгьри сохди гуфдире зен хуьшдере, Хуморе, чуйтам и песини вэхдгьо Рэхьмон хьэрой-хьэройчи бириге, грубый бириге...

– Огьо, Хумор шуькеет сохди э туь! – э пой вэхуьшде жинленмиш бисдо Рэхьмон.

– Ёвош-ёвош, – мугу Ахмед, – ме Хуморе не дирем не э сер зен туь хьэшош мевеше. Туь Хуморе зере-куфдигеш, у рафде шуькеет сохденигьо нисди. У э Вераш не гуфдири. У туьре гьечу хосденики, зобуни туьре гуюгьо одомире, э чол менгенуь. Гьич миёв Хумор эз дес туь шуькеет мисоху?

Ченгьэде Ахмед гоф не сохд, рэхь не но эри Рэхьмон, у гьеле-меле хомуш ние биренбу. Эхириш Ахмеде гоф до, ки

дие гъэгъри ни соху гуфдире хуморе. Расдекиш э хуне оmore, у воисд э хубиревоз гоф соху э Хуморевоз, бэхшлемиши хогъу эз ю. Бегем у эй Хумор дуьшмеи? Эз гIилиривоз э еки келе бирет, екире эз дуьли хосдет, чор сал э довгIо мунде, э гъэд гуниле барут дери, ченд гиле сэхд яралуь бире, э госпитальгъо дебире, гъемише Хумор э дуьл ю дебири, нум хуморе э ёр овурде вэхд, гъувот эн у зиёд бири, эз соконеигъо жуню азад бири. Рэхъмоне гъич мою дуьл хуьрди Хумор!

У зури-зури эз ки Ахмед э хуне омо. Хэйли вэхд ги-рошдебу, сер шевиш буге. Гъемишеинере хуно дедей Божи гъэжгъуй чире э сер кинле веноре, денишеребу э Рэхъмон. ГIээзиз кор оmore одоми, келе мерд, вомунде дегешдебу хисире.

– Хумор эжи? – пуьрси Рэхъмон.

– Э дору дери, хэлефме, – е тегьер жугъоб до Божи. Э дуьл Рэхъмон шек офдо. Те имогъой келе зен гъич Хуморе пуьрсиреки ижире недуьл-недуьл жугъоб нидо. «Эхъисоб е кор гъисди», – гуфди э дуьл хуьшде Рэхъмон. Руи партале векенде, у дарафд э дору, э Хумор деbugъо хуне. ГIэилгъо хисиребуьруьт, Хумориш эй хуьшде журое жиге дешенде, дегешдебу. Рэхъмон е кем поисд э думит, песде э лой буру дениши, «эгъ» гуфдире, гоф не сохде вадарайф.

– Биё нуьш чи ху, хэлефме, – мугу Божи.

Рэхъмон гоф не сохде, нуьшд. Бегем чи эз бугъоз Рэхъмон рафденбу. Култе биренбу, э бугъоз ю домунде. «И чужире коргъои эхи?» – мугу э дуьл хуьшде. Оммо тейте дедешу хисире гоф сохде не пуьрси. «Эйчуь дуьл келе зере яралуь сохум?» – мугу у. Чи хурде бэгъдо, дарафд дегешд э сер келе кровать. И ченд шевгъо у тэхъно эденбу хисире э сер эн и буле, фирегъуне кровать гIэруьсвори Хумор. «Мэхътеле кори», – гъем хэнде гуьрдебу Рэхъмоне, гъем гириздени. Те нимешев хов не омо юре. Нимешев, дануьсде бэгъдо, ки дедейгъошу гъемееки хисирет, Рэхъмон евошлей эз жигей хуьшде вэхуьшде, омо, асталеи тимор сохде сер Хуморе, мугу:

– Дирей мере, эй бэхшлемиши хосде оморем э китуь, вэхи биё э жигей туь...

Хумор гул додоре дес Рэхьмоне, мугу:

– Дес мезе эме, бура э жигей туь. Мере бэхшлемиши герек нисди.

– Эле! – мугу Рэхьмон. Хун эн у дуьши. Дуулюю лерзи. – Михьилоимеш герек нисди туьре? Меш герек нисдуьм туьре. Дие ки гереки? Белки кечеле Бебе герек бу!..

– Чуь! – Хумор гье ебо лихьифе эз кул шенде, вэхуьшд, нуьшд, – чуь!? Туьре номус гьисди, – мугу у гирисде-гирисде, – чор сал довго шев-руз ме гIэрс хурдем, гIэрс верэхшире, чум ме э рэхь туь дебири, эз хуней гьобоне Бебе э десдегьоревоз одомигьо диромори, ме угьоре э сенгэвоз пиш сохдем... Вой эй мунде рузгьойме, имогьой ижире серкушигьо шиновусденуьм эз туь?

Рэхьмон юш вараси, чуь келе гьзлети сохдге гьони, чуь герексуьзе гоф эз лэIэю ведиморе. «Дилуьм, сен дилим-дилим улесен», – мугу у, э ёр овурде куьгьне меселере. Дие гоф эз лэIэ ведиремореву, уре вогордунде ние биренбу... Рэхьмон перт бисдо мунд э жигей хуьшде, не дануьсд чуь гоф офуге эри хоши гуьрде Хуморе. Тейте Рэхьмон думит сохде, Хумор зури-зури вэхуьшд эз жигей хуьшде, чуькле духдерлере вегуьрд эз хьэлов э гьужогь, сер хуьшдере де-гуьрде, видовусд вадарафд э хьэет, рафд э лой хуней деде-шу.

– Хумор, ту эже рафде! – хьэрой дешенд Рэхьмон.

Дие дир бу. Хумор э хуней дешу дебу. Э сес Рэхьмон хэбер бисдорут Божи не ГIэзиз.

– Чуь бири, геде, – пуьрси ГIэзиз.

– Хуморе чуь бириге ние дануьсденуьм, – мугу Рэхьмон, – гьэгьри бири э хуней дешу дарафде...

– Дедей миро туьре, – зани куфде, мугу Божи, – ме эдем дире И ченд руз Хумор гьэгьрини. Чуь бири бегем, чуь офдори э гIэрешму.

ГIэзизе дие хов не омо. Партал вокурде, вэхуьшд э пой, – мугу:

– Ме дануьсденуьм чуй бириге. Кукме серсу бири. Келеети эз дес ю вегуьрде омори гуфдире, руй гьемере эдей бура гешде!

– Эле, туьш гьечу гуфдире?

– Гьисдигьо гофи. Чуй хэбери ненге, гьуьлом вачарусди бегем! Эз туь бэгьэй бегем дие кес хундегор нисди, эз туь бэгьэй бегем кес э довго не бири, эз туьре бэгьэй бегем кесе орденгьо-медальгьо нисди! Эйчуь вешендей хуьшдере. Вегуьрди туьре эз келеети эн коммунистгьо, ишу хуб дануьсденуьт кор ишуре. Бригадир мундейки. Сер туьре гьуз ги кор туьре сох. Бебе келебей туь гьемише келе не бирики... Косиб гьони, тирохэпой бири... Сергьуз гьожиз бири... Хуб кор сохдиге гене мивихуьт туьре...

Рэхьмон тоб не до, мугу:

– Туь чуй гуфдире, бебе! Мере келеети эйчуьни.

– Эй келегеди! – эз гьэгьр жугьоб до Гьээзиз.

Рэхьмоне дие не воисд гуш доше гофгьой Гьээзизе, оmmo э руй юш не поисд. Сер гьуз гуьрде, ловгьоре гьэнж гуьрде, дарафд э хуне, дегешд.

Гьээзиз не Божи те себэхь дие не хисируьт. Э гьейвуй хуне нуьшде, зен не шуьвер, угьо дируьт, чуьтам торике гьово очугь бирениге, чуьтам астарাগьо еки-еки пэхьни биренуьтге, чуьтам асму э сер дерьёгь э дури зари-суьрхи бирениге.

– Тейте хэлгь шиновусде, нум иму э биёбури вада-рафде, – мугу Гьээзиз эз Божи, – вэхи, дара, хоши ги, дирувун Хуморе.

– Эле, ме миром турье, э гоф ме миденуьшуь бегем у?

Гене, чуьш бисдоге, Божи дендей хуьшдере гуьрде, угь зере-зере, вэхуьшд эз хори, юхуьле-будуре, рафд э лой хуней Мелкейгьо. Ченгьэде минет сохд келе зен, гьэдов – алим гуфди эз Хумор, сер хуьшдере куфд, сифетгьоре зе, Хумор гьеле-меле рази не бисдо эри дируморе. Эхириш, виники келе зен эдей похли-похли гьэрс тигьи сохде, сифетгьой хуьшдере гьэрмэгь кешире, Хумор мугу:

– Бошгу, туь дара, дедей Божи, хуьшдере мекуьш. Ме мидиром песде. Бигьил екем у усто бу.

– Гъэдой туьре вегиром, эй худо, э пушой туь нен Рэхьмон миром ме.

– Дара, дара, дедей Божи, ме туьре езугъ нисохум, туь эн ме дедеймени...

Келе зен гIэрсгьой хуьшдере темиз сохд, кемере гуьрд, вэхуьшд. Мелке эз гьулию гуьрд, кумеки сохд, рэхь сохд юре э хуне.

– Жогьилгьой дие, – мугу Мелке. – Мерд не зере э хуне гоф мубу.

Песде вогошде, диромореки, дэгно зе духдер хуьшдере.

– Хэр бирей, э лэглэй хэлгъ эдей хуьшдере беднум сохде.

– Бигьил, гьечу не сохде, усто нибу у. Уре усто сохде гереки. Ме мидарам.

Оммо хэйли руз дениширебу Рэхьмон. Хумор гьеле меле ние дарафденбу.

ДОГЪ Э ДОГЪ НИЕ ВОХУРДЕ...

Эз Дербенд э Махачкала рабочи машин себэхьмунде зу рафденбу. Кими одомигьо, дуьл ишу тэгIди сохденигьо шев ховсуьз мунденбуьруьт, пушойсебэхь торикитовуши э вогзол фураморенбуьруьт. Оммо имбуруз эри э вогзол фураморе ГIэсоил дуввойне эденбу тэгIди сохде. Беже-беже бе-ге, мерде э Махачкала, э обком партия огол зерет, партийни кор юре эри фегьм сохде, эрзогьою эс Масков, эз ЦК партия вогошди оmore. Эри эн и кор одоми дуьлтэгIди нибу? Юшки? ГIэсоил. У ГIэсоил, комики э девр падшогы, раби бире-бире эз пэхьники книгьой Маркс хунде, гIилм коммунизмаре гьобул сохдигьо, падшогы эз тэхд офдореки, руьшгьоре чире, рабиетире шенде, жэглмете э лой большевикгьо огол зеригьо, э партизани рафде, э дуьшменгьой советски властевоз женг бердигьо, ченд салгьо жем-жогьиле тербиет марксист-ленини доригьо, э шегьер колхозгьо гуьрд сохдигьо, э гьэришуй дин-доглот вэхуьшде, э диндоглотевоз не кулакгьоревоз женг берде, эй хуьшдеомбаре дуьшмегьо

гъэзенж сохдигъо, эз дерд коммунист бирею, бебешу эз ю дес вегуърдигъо, дедешу нечогъ биригъо... Бегем эри Г1эсоил чукле кори кор э партия дебуре не дебуреи ю! «Ме муърдуьмки, мере коммунистгъо биё гъовре сохут», – мугуфди мигешд Г1эсоил. У гене мугуфди: «Ме э партия эй пул нен келе гъурлугъгъо не дарафдебуьруьм. Ме вегуърдемгъо рэхъ Маркс нен Ленине э г1уьлом дуз гъисдигъо идеяй Маркс нен Ленини, идеяй коммунизммаи. Э куьфме гъирмизине книжка дебисдогеш не дебисдогеш, ме мурам рэхъ коммунизмаре. Чуьнки ме дануьсденуьм – коммунизм ужире зиндегуниники, комиреки эй хуьшде гешденуьт инсонгъо. Рабигъо ве диндог1от гуфдиренуьт э у г1уьлом генг1идими гуфдире. Угъо дургуне гофгъои. Генг1идим э и г1уьломи-генг1идим-коммунизмаи»... И гофгъоре гъемише мугуфди Г1эсоил-партбилет э куьф ю дерикиш, партбилет э куьф ю недерикиш. Имогъой юре э обком огол зеренге, тейте и огол зереbugъо руз оморе расире, тейте э вокзол фураморе, дуьл Г1эсоил пулемете хуно эденбу кор сохде.

У эй рэхъ хуьшде нуш не вегуърд, себэхьмунде чоиш не хурд.

– Э мерд, туь зэг1ифе одомини, шуьгъэм туь хэреби, е пейле масд семе ху, вадара, – мугу Ёвдит, виники Г1эсоил эдей гисне рафде.

– Масд мухурум, хотур туьре нигълуьм, – э шориревоз гуфди Г1эсоил.

Оммо ю эз шуьгъэм десе ние вегуърденбу, шуьгъэм ю гъе эденбу дорд доре. Иллогъки себэхьмунде, э нашдови, тигъи гъисдики, пейлей масде, хуб шекер декуьрде, хурдеки, екем рэхъэт бисдо шуьгъэм ю.

– Согъ боши лап хубе дусд, лап г1эзизе дусд ме, – мугу Г1эсоил эз зен хуьшде, лова хогъ эриме.

Гъечи мэхсере сохде-сохде, вадарафд у эз хуне. Дуьл эн у герм бу. У дануьсденбу, чуьтам гъейсэг1эт ЦК партия тигъэтлуь дениширениге э эрзогъой коммунистгъо, дузе гъэрор ведешендениге. «Ме э партия гъич е заралиш не зерем, – эденбу гуфдире Г1эсоил, рэхъ хуьшдере э рафдеки э вокзол – ме гъемише э партия уьзиёгъ ведироморем. Оммо

бири е гъзлети. Эри эн у ме тэхсируым. Наказать бирем и ченд сал, Весси дие... Эй е гъзлети текей биё кешуь одоми?»...

Э вогун Г1эсоил эз гъеме зу венуьшдебу. Э ён пенжере нуьшде, чешмекгъо веноре, у эденбу газет «Правдаре» хунде.

– Эле, Г1эсоили ки, себэхъ туь хэйр, эже рафде?

Г1эсоил сере тик гуьрде, дирени э пушою Сосун поисди. Жугъоб Сосуне доре, Г1эсоил вини, чуьтам у векенде эз тен плаше дуллу сохде э гъиче. Э тен Сосун вобу дуразе руйшейини, э кишди гъэиш не бесде. Шеи э сер гъуьндуьре шуьгъэм гъечу дуллу биребу, э сер шуьгъэм бордоре зен дуллу биренигъоре хуно. Э раче берачей Г1эсоил нуьшде, Сосун, дуь десе э еки вогосунде, э сер шуьгъэм веноре, хьире чумгъоре э лой Г1эсоил чарунде, мугу:

– Эле, Г1эсоили ки, себэхъ туь эхэйр, эже рафде?

Г1эсоил гуфди эже рафдеге, Сосун шор бисдо.

– Э худо шуькуьр, имогъой туьре восстановить мисохут.

– Худолугъ чуькори инжо, – гъэгъри бисдо Г1эсоил.

– Эле, гъэгъри мобош о, у гофи дие. Э лэг1эй хэлгъ домунди рафде у гоф. Беге ме ние дануьсденуьм коммунисте э худоревоз кор нисдигъоре? А што ви думиш...

Г1эсоиле хэндеш гуьрд э гофгъой Сосун. У мугу э дуьл хуьшде: «Ченгъэде жем-жогъил э и девр советски власть хундет, одоми бирет – еки инженер, еки агроном, еки учитель, еки духдир, партийни кор сохгъо... Г1уьлом ченгъэде пушо рафди, и хуне хэреб гъе гъечу нэхундегор мунд рафд. Гъеле эз райком гъэгъри биребу, юре эй хунде эдебу норе гуфдире»... Эз ело езугъ оморенбу Г1эсоиле э Сосун не хунди гуфдире, эз е лойге Г1оси биренбу эз у эри гъечи пес мундеи ю. «Могъгъул мухундге, е бригадир чи семе мибисдо э колхоз»...

Сосун э Г1эсоил денишире, мугуиге эденбу фол вешенде, дануьсде, чуь фикир сохдеге Г1эсоил.

Э-эй, жон бирор Г1эсоил, – мугу Сосун, – э ёртуь мунди у салгьо, колхозгьо гарнизовать сохдебиримгьо. Имогьой пир бирейм, имуре кес ние шинохде.

– Туь пир нисд гьеле.

– Пир нисдуьмгеш, чуй фойдеи эз ме? Колхозе гарнизовать сохдегориш ме, эз Г1овгьой Г1эребинскиш вамасиригьо и шуьгьэмме, имогьой ме рядовой бэгьэй нисдуьм. Сторож.

– Хунде герек бу, хьовир, хунде. Не хундегор гьони е кориш сохде ние дануьсде. Гьони бригадиргьош биё агроном бу, неки председатель колхоз.

– Эри о, улле дузи. Эн ме имогьой чуьни, э пенсия рафде. Паздегь трудодень э мегьюю норет общее собранием колхоз.

– Кеми?

– Омбариш нисди.

– Лап гьэдер юни, – мугу Г1эсоил. – Рабочий не гьурлугьчи э пенсия рафденге ченгьэдеи норме? Пенжогь процент жаловнере. Дегь процентиге эри стаж... Дие чуй воисде туьре? Колхозе организовать сохдей гуфдире, гьемей фондгьой колхоз туьре вечире нидуьки...

Г1эсоил не Сосун гьечи э меслэхьэт дебуьруьт, ишуре хэбериш не бисдо кей зере гиросдуьтге станциягьой Огни, Мемедгьэле не Берекее. Рузиш е хэйли воромореву, офдон эз пенжере э вогун дироморе, е рач эденбу герм сохде сифет нуьшдегоргьоре.

– Охойш, чуй раче герми васалини, – мугу Г1эсоил.

– Эри, эймеш герми хуб бире, – жугьоб до Сосун.

Песде Г1эсоил газет хунд, Сосун гуш вено.

– ... Э обком Г1эсоил омореву бисд минут те занятие сер гуьрде. Тэг1ди эн юре гьэдер не бу. Эхириш вэхд бисдо, Г1эсоил пуьрси э ёнки даравге, уре огол зеруьт э секретарь парткомиссия добугьо хуне. Пушой инжо оморе Г1эсоил хуб руьш хуьшдере чиреву, чекмегьоре маз зере, гузгире хуно тов-тови сохдебу, бэгьдовой ченд салгьо галстук денореву, кастумгьо эз доморию эри ю бэхш оморевугьореш хуб чутке зере, вокурдебу. Э кабинет секретарь парткомис-

сия у диромо торжественни тегьер, э лап хосд-воисдию де-биренигъо жиге дироморенигъоре хуно. Г1эсоил пушотегъош, э партийни собраниягъо не конференциягъо темиз мио-мо, э Г1эруьси оморенигъоре хуно. Эле, э кабинет диромо-ренге, у дирени э сер стол секретарь парткомиссия ю секре-тарь не нуьшди, е одомиге нуьшди. И одомиш шинохэ одо-мире хуно, денишири э Г1эсоил эдей хэндуйсде. И кини бу? Э Фомичев ухшеш зере, э Дербенд секретарь райком бугъо. Эхи муйгъой сер Фомичев гъечи сипи не бу, зерд буьруьт. Эри дие, ченд сал giroшди, пир бири.

– Куьнд биё гъери, ние шинохде? – пуьрси хэндехэнде Фомичев.

– Фомичеви?

– Эри.

– Туь хош оморей! – шори сохд Г1эсоил, э дуйдеси гуьрде дес Фомичеве. – Туь э командировка оморей?

– Эри. Нуьш. Чуй хэбери эз туь, эз коргъой туь?

Г1эсоил эз шори гъеле-меле лэг1э вокурде, гоф сохде ние дануьсденбу. Эхириш хомуш бисдо, еки-еки ихдилот сохд, чуй сохдиге и ченд салгъо-чуйтам председатель колхоз э Эгълеби кор сохдиге, чуйтам хэбер кук ю э довг1о пуч бирей омориге, ю нечогъ бириге, песде э уполминзаг агенти кор сохдиге ве имогъой управдоми кор сохдениге.

– Э общественни коргъо чуйтам?

– Е хэйли мэхьэл лекциягъо хундебуьруьм э антире-лигиозни темагъо, эри колхозникгъо...

– Имогъой? – пуьрси Фомичев, э лой секретарь парткомиссия э гъирогъ стол нуьшдебугъош дениши.

Г1эсоил некруьм-некруьм ихдилот сохд, чуйтам эз тор-вуней э ю лекциягъо тапшуйрмиш сохдеи секретарь партбюрой эн е колхозе, хубе корсохе, пушолуье бригадире тэх-сиркор сохдетге, зиедие гофгъо бириге, чуйтам имогъой Рэхмон гъошгъобогъуль, туьндэхуй бириге...

Фомичев э тегънимиревоз гуш дошде ихдилот Г1эсоиле, сер гъуз, думит сохд, песде э секретарь партко-миссия денишире, мугу:

– Ишмуре хэбер нисди эз и ихдилотгъо?

– Нэгі, – мугу у сере жумунде.

– Да-а-а, гьисдики э гьуьлом жире-жире одомигьо. – Песде э Гьэсоил денишире, пуьрси: – Секретарь райком Мамедовиш дануьсдени и ихдилоте?

Гьэсоил сере жумунде, жугьоб до:

– Нидануьм гуфдире. Ме э Мамедовоз гоф не сохдем. Инструктор райком огол зеребу мугу Рэхьмоне...

Фомичев дуразе сипре муйгьой сер хуьшдере э пенж энгуьшдевоз дуз сохд, гьэлемдеше е ченд гиле э стол зере, думит сохд, песде эз Гьэсоил пуьрси:

– Хуб, туь те имогьой эйчуь эрзо не доребири эри восстановить сохде туьре? Гьэгьри биребири эз партия?

– Эле, – зерде ранг Гьэсоил гьирмизи бисдо. – Эз партия гьэгьри бире нэгіо, ме эй рэхь партия гьуьмуьр мере дорем, жунмереш гьони муьдуьм. Партия эн ме гьем бебен, гьем деде... И ченд салгьо эз партбилет эз десме восдоре эйлоревоз, ме хун хурдем, гуфдиренуьтгьоре хуно, хун верэхьшире, мере шевгьо хов не омори, Гьегене чуьтариш бисдоге ме хуьшдере эз партия журо хьисоб не сохдем. Гьуьмуьрме, жунме, дуьлме э партияревози, партбилет э куьфмеш недеге, – ... песде е кем поисде, эз гирфинке гьов декуьрде, хурде бэгьдо, у мугу: – Беге ме эрзо не дорebuьруьм? Гье у ведекуьрдебугьо сал дорebuьруьм. Ишму умогьой эз Дербенд рафдебирит, хьовир Фомичев. Мере гье имид дорут, фегьм мисохим гуфдире эрзоре, гье постой, постой мунд рафд. Песде меш мугум э дуьлме: эхи гьэйб э меш вери. Э газет ошибка ведирмореву. Ме не дешендебуьруьмгеш у ошибкаре, эхи гьул кеширебуьруьм газете. Мугум, гьечу хуби эрме, э гьэиллегьо имид бире, у шев рафде э типография газете фегьм не сохдум. Эри эн у ошибка келе наказание вегуьрдуьм ме... И ченд салгьо...

Гьэсоил дие гоф сохде ние дануьсденбу. Шуьгьэм ю эденбу дорд доре, чумгьою гьэрсиде бире.

– Да-а-а, – мугу Фомичев.

Песде Гьэсоил хомуш бисдоки, пуьрси Дербенд чуьтам бириге, эз куьгьне корсохгьо гьони ки дериге э шегьер, чуьжире тозе мехьелегьо не тозе хунегьо вокурде оморетге.

Е ченд гоф секретарь парткомиссия гуфди, Фомичев э блокнот хуышде чуйгеш нуьвуьсде, э Г1эсоил денирише, мугу:

– Дие иму туьре инжимиш ние сохденим. Гьеле бура э хуне. Э хуышде дениш. Обком огол мизенуь туьре.

Г1эсоил гоф не пуьрси, оммо э дуьл хуышде мугу: «Г1эзиетгьойме имогьоиш неварасд бу?»

Фомичев э пой вэхуышд, хэндеруй дениши э Г1эсоил, чутам суьгьде бирор эз дуьли бирор хуышдере рэхь сохденигьоре хуно, дес Г1эсоиле гуьрд, рэхь ник гуфди. Оммо хзелгьой Г1эсоил гьейсэг1эт унгьэде омбар бу, у бегьем э сифет Фомичевиш недениши. Энжэгь дес юре гуьрде, мугу:

– Согь боши, хьовир Фомичев, фурмуш месох Дербенде, дануьсдиге э Дербендиш бие. Дербендигьо шор мибошут туьре винируьтге.

МИГИД ЗЕНГЬО

Суьфдеи рузгьой март Ахмед не Вера гьул екире гуьрде, эденбуьруьт эз кино ведироморе. Сер шев бу. Ленински куче э ён кинотеатр «Ватан» эз лампегьой электри рузе хуно эденбу товуш доре. Вера ило-улере чумечару сохде, поисд э ён келе афиша, хунд, ки шев екишобот коллектив самодетельность эн колхозгьо эдей комедией Узеир Гаджибекова «Аршин мал-алана» норе гуфдире.

– Мурайм? – пуьрси Вера, эз гьул Ахмед гуьрде поюнде, э афиша бирмунде.

– Вэхд бисдоге мурайм, – жугьоб до Ахмед.

– Гье вэхд не бисдо туьре, гьэгьри кимиси гуфди Вера, – шуьвер одоми келе бире гьич хуб нисди...

Чум Ахмед э и туьтем э лой эз кино ведироморегоргьо добу. Э чум эн у вохурд Рэхьмон, тип-тэхьно, сер гьуз э лой хуне рафденбугьо.

– Дирей? – мугу Ахмед, – Рэхьмон тэхьно эдей ведироморе эз кино.

– Эхьисобевоз боришмиш не бири э Хуморевоз, – гуфди Вера. – Ме гьич ни гуфдурум угьо эз еки гьэгьри ми-

бошут гуфдире, гьечу екире сэхд хосденбуьруьт. Э ёртуь мунди э армия, чуйтам Рэхьмон сирот Хуморе бирмунде шори сохденбуге? «Ижире одохлу, – мугуфди у, – екиреш нибу. У э ме сад салиш миденушьуь. Э рачи эн у э гьуьлом духдер нисди». Имогьой биё виниш эз гьэрешу мугуиге назу гирошди. Чу бири игьоре?

Ахмед э думит домунд. Гьул Вераре гуьрде, э лой хуне берде юре, Ахмед мугу:

– Е кор сохде гереки, Вера, эри боришмиш сохде угьоре.

– Чуй кор сохим?

– Ме дануьсденум, – мугу Ахмед, – эз пенж рузиге мигид зенгьои, хьэшдимуьн март. Е вогьне офимки и руз туь эз дедей бирейгьо сали гуфдире. Мурай э поликлиника э кор, э ки Хумор, гьич хуьшдере мевени, ки туь дануьсдени гуфдире угьо боришмиш небиреире. Мугуиге э иму мэгьлуьми э хуней эн угьо шолуми офдори. Огол мизени ишуре, зен-шуьвере э именинай туь, хьэшдимуьн март.

Вера хэндуьсде, мугу:

– Песде мегуьруьт бэхшгьо, мосдонут, миёрут. Веги-рим э зарали венгеним?

– Гьэйгьу нибу, – мугу Ахмед. – Э хотур боришмиш бирей э заралиш офдорутге гьэмел миёв. Гьэрде иму песде могордуним. Эй е гьэил ишу бэхш миберим.

Вера шори сохд, фурмуш сохд ишу э кучеют гуфдире, э бузпой поисде гьэл гуьрд, моч сохд шуьвере эз гьутинею.

– Туь чуй сохде! – мугу Ахмед, песово денишире, – э куче одомигьои.

– Бошгу. Кире ихдиёри эри не гьишде мере, шуьвер-мере моч сохум?

Себэхьими, э кор гьисдики, эз дежурный врач муьгьлет хосде, Вера зури-зури рафд э поликлиника э ки Хумор. Э кабинет Хумор кор сохденбугьо очередь келе бу, гьеле-меле Хуморе можол ние биренбу эри э буру ведироморе. Эхириш е кем очередь сук биреки Хумор ведиромо. Дирени э ён дер Вера нуьшди.

– Эле, туь игьэре чуй сохде, Вера? – пуьрси Хумор.

Вера хуб дениши э лэгээр биригьо сифет Хумор. Сипре хэлэт э тен вери, сипре калпак э сер вери Хумор диеш азмаши веди биренбу, ранг сифет ю ранг сипре муме хуно биребу.

– Ме э китуь оморем, – мугу Вера. – Эн ме руз мигид хьэшдимуйн март имининаи. Туь дануьсдени мере инжо э Дербенд хэгьер бирор нисди, эз гьеме дусдгьо шинохгьо туь не рэхьмон куьндит эй ме. Э именинайме не оморитге, гьич гІэмел ниёв. Жон Хумор, э кефме дегмиш мебош.

Хумор э думит домунд. «Игьо ние дануьсденуьт бу. Э хьисоб Рэхьмон не гуфдири э Ахмед». Эй эн и кор э дуьл хуьшде Хумор согьбоши гуфди эз Рэхьмон. Мерд гьечу мубу дие. Бегем э хуней хуьшде бугьо гофе одоми мурав э жой мугую? Гье лап куьнде дусдиш бисдоге... Гич хэгьер не бирориш гІэрей зени шуьверире ние соху... Песде имогьой э Вера чуй гую Хумор? Гую иму гьэгьриним, оморениданим? ГІэмел ниёв. Гую, миём? Уреш гуфдире нидачуь, чуьнки юш ние дануьсденбу посою чуй мубуге. Хуморе воисденбу Рэхьмон ю вэхуьзуь диров э пой ю, оммо чуй кориге Рэхьмон ние дироморенбу. Хумореш ние воисденбу хуьшдере хуьрд сохде, э пой хуьшдеревоз вэхуьшде, дарафде, ченгъэде и песини рузгьо кук ю Шемей дироморе, гирисде, оголиш зеренбуге юре. Э думит домунд Хумор, гІэйбе-гІэйб дениши э Вера, мугу:

– Виним гьери. Дануьсдимге, миёйм.

– Дануьсдимге нэгл, ме дениширем э ишму. Ёгьин миёйт.

Гьэл гуьрде, моч сохде Хуморе, Вера шори-шори, хэнде-хэнде зури-зури рафдени.

Гьемин гье э и руз Ахмед дирени Рэхьмоне э кантор, огол зере э кабинет партбюро деберде, гуфдирени:

– Вера огол зери ишмуре э имининай хуьшде. Хьэшдимуйн март, дениширейм. Дануьсди?

Дие Рэхьмон не гуфди э Ахмед у руз Ахмед юре гІэйб доре бэгьдо рафди михьилои хосди гуфдире эз Хомор, песде хуьжет бире, эз лэглэю зиёдие гоф ведироморе, Хумор гьэгьри бири вадарафди гуфдире. «Эгь, эйчуь гуюм, – фи-

кир сохд Рэхьмон, – белки э и вогьней имининаревоз бо-ришмиш биренбирим?» Эз е тарф у шориш бисдо э иминина биреи. Эз ки Ахмед вадарафде сэгІэт, рафд э магазин, е келе гьути «сюрприз» духи, одекалонгьо восдо, е раче гуьле-гуьле косинкеш восдо, видовусд э хуне. Плаще эз тен вкенд, шопкере э гьиче дуллу сохде, Рэхьмон пуьрси эз Божи:

– Хумор гене не диромори, дедей?

– Дедей миро туьре, – дуь муьшде эз зани зере жугьоб до Божи, – куьмуьр кесов гердо беда гІэиллегьоймере хосдегор! Хэлгь дануьсдге гІэйб шермендеини. Гуьлбике хэгьер туьш е сэгІэт инжо нуьшде, хуьшдере куьшди. И чуй нэхьсини. Гоф бисдо, варасд. Текей гьиретине муьгуьруь мипою одоми?

– Гьэйгьу нибу, жон дедей, – шори-шори гуфди Рэхьмон. – Ме гьони мидарам мидировунум уре. Беге чинме эз душме офдоре дарафдуьмге.

Божире ние воисденбу, кук ю дарав э пой зен, хуьшдере хуьрд соху. Оммо гоф несохд. Текей бире гьечи. И дуь орине хуне мугуиге тип-тигьи биребу, э хуне ёс дерире хунобу, мугуиге эз хуне мито вадарафдебу. Эз дуьли разиш не буге, Божи мугу:

– Дара, огол зе дировун, хэлефме, зен туьре.

Рэхьмон э хуней Мелкейгьо дарафдгьо, Хумор эденбу сер духдерлей хуьшдере шуне зере, Мелке э пушой кинле эденбу гиней венжире.

– Шев ишму эхэйр бу, – хэнде-хэнде мугу Рэхьмон.

Хумор жугьоб недо, Мелке мугу:

– Эгьуьбет туь эхэйр, гирор нуьш.

– Папа, папа! – хээррой дешенде, духдерле вирихунд хуьшдере эз дес дедешу, гьов кенд омо э гьужогь бешу.

– Э дедеревоз мирош! – хээррой сохд Хумор э сер гІэил, – гьуьжуьмгьой туь гьони лов мубу о!

– Гьичиш нибу гу! – хэнде-хэнде ведешенде шаколад доре э дес гІэил, гуфди Рэхьмон.

– Биё инжо бесдуьм муйгьой туьре! – мугу Хумор эз гІэил.

– Песде, ебо шаколаде хурум.

Рэхьмон гзіиле моч сохде, мугу:

– Хьэшдимуьн март имининей Вераи. Не рафдимге, келе гзійби. Ме бэхшгьош восдорем...

Хумор гье ебо хуьшдере вешенде, пуьрси:

– Кидан рафдей хьэпуьр-чуьпуьр восдорейге!

Песде э дуьл хуьшде мугу: «Ме гье ебо гьечи эйчуь гоф сохдум зиревоз?» Оммо дуьл ю эденбу сухде эй Рэхьмон, хьэсрет бу ранг Рэхьмоне эй дире...

– Сюрпризиш восдорем, косынкеш.

– Е хубте чи небу, е ведилуье чи?

Рэхьмон гьирмизи бире, мугу:

1959-□ Ме чуь дануьм. Зен нисдуьм ки. Кеш бурайм э меревоз. Чуь туьре воисдге восдо.

Хумор жугьоб недо. Сергъуз нуьшд.

– Дие эйчуь нуьшдей, веги гзіиле, кеш э хуне.

Хумор гоф не сохд.

– Дедей миро туьре! – эхириш тоб не до Мелке. – Мерд възхуьшди э пой туь диромори, хуьшдере э гьугь килесе эйчуь венорей!

Хумор гьошгьобогьлуь бисдо, гофгьой дедешу зе дуьл юре. Гзіиле гьужогь зере у мугу:

– Кеш, Рэхьмон, кеш.

Рэхьмон э ён Мелке оmore, гзійбе – гзійб мугу:

– Гьэгьри мебош, дедей Мелке. Гьемеймуш инсоним. Хуьрш одоми зиёд биренге, чуь гофиш гуфдирени. Песде гьердуьеки мидиройм э лошму.

– Худо кумек эришму, балайме, – мугу Мелке. – Гіов гІэтош бери дуьшмере. Гіуьмуьрмеш эйшмуни. Бегем Хуморе гьимиш туьни.

Хумор эз зир чум шефд дениши э дедешу, гьул Рэхьмоне гуьрде, кеши.

«ГУЬРГ Э ГЪЭД ГЕЛЕ»...

Пушой нисону бу. Сенем дедей Бебейгьо, э жуьндуьри геймиш бире, эденбу хунегьоре хьэк сохде. Чуткей хьэки э

минутию ебо эз дуьм ведирофдоре, келе зен хуьршлуь бире мугуфди: «Э сэхьибевоз мирош, гье эдей ведирофдоре. Дедей миро ире, сад бо гуфдурум э Бебе е минут нуьш и хуние, дуьм чуткере гьуьч сох гуфдире. Э гуш ние гуьрде. Гьич э кор хунеревоз кор нисди юре. Кор мердиреш иму биё сохим, кор зениреш»...

– Э дей, чуй гуфдире туй унжо? – пуьрси эз буру Либо.

– Гьичиш, кор туйре сох!

Либо э хьзет бу. Э офдои, э сер расагьо вешенде палтугьо, кастумгьой Бебе нен хуьшдере, у эденбу чутке зере угьоре. Песде е дуразе чубугьэ вегуьрде, Либо сер гуьрд эри зере ведешенде тузгьой холинчегьо, сумогьгьо, э боруй хьзет дуллу буьруьтгьоре.

Сер сифет ю э хьэкевоз буетмиш бире, сенем э бедирей хьэкиревоз э буру ведироморе, мугу эз Либо:

– Э духдер, э чубугьэвоз бегем тузгьой сумогь темиз мубу? Бигьил е дэгьдэгьэ кор мере варасуьм, гьердуйеки э десевоз туьртуьр мисохим. Туй вечи гьеле стулгьо, шкопгьоре десмол зе, гьоб-гьужобе шу. Гюв хьозур сох эй хоригьоре шуше.

Руз эденбу пишней бире.

– Гьэжгьуш веноре не омори, – мугу Либо. – Куктуь миёв женг муьгуьруь чи не бири гуфдире.

– Дедей миро уреш, чи бире мэхьэл э кучегьо рафде хурде.

Расдекиш омбара рузгьо Бебе э хуне ниомо эй чи хурде. Оммо э и руз, э хуне гьэребелугь бугьо, у омо раси.

– И чуй гьэребелугьини гене!

– Ние дануьсде туй? – пуьрси Либо. – эй нисону дегь руз мунди.

Гьошгьой Бебе дуллу бисдо.

– Муьрдейт мунде э нисону не гьомунуревоз.

– Туй зэхьмет ние кеширеки, – мугу Либо. – Гьуз бире е чубугьлереш эз хори ние вегуьрде. Уни дуьм чуткей хьэки дешешму гьуьч сохденини. Ченд гиле минет сохди э туй?

– Э жун зерде бешму, имогьой устой чуткесох ми-
бошум эйшму!

– Весси весси, туьре э бешмуревоз кор нисди.

– Гьелбетте кор нибу гьони, эхи э склад шороби не
дуруьм дие. Дие чи ние расире эз ме эю...

Сенеме хьэз не омо эз гофгьой кук.

– Дедей миро туьре, э пушой мигид гене синетхьи-
неми венгеседе э хуне?

– Эгь, вомундем эз лэгьэгьигьошму! – мугу Бебе.
Гьич чиш не сохде эри хурде, вадарафд рафд эз хьэет.

– Эле, пой е дуь хое семе дуьшунум эри туь о! – хьэ-
рой сохд эз песою Сенем.

Бебе э гуш не гуьрд. Бебе-дедей Либоре нифри сохде-
сохде, рафд э лой столовой э Ленински куче гьисдигьо. Ин-
жо, э Ленински куче, э пушой аптек, э ён столовой, э домой
дер магазин «Шекири» гуфдиренигьо, э лэгIэй дер гьопуй
каньячный завод сеи-чори нуьшде буьруьт мердгьо-екигьо
папрус кешире, екигьо тесбихь э дес вежегьунде, еки ово-
сунегьо хунде, угьониге хьирхьир зере хэндуьсде. Ки одо-
мигьо буьруьт угьо? Е парагьой эн угьо хуьшдере корсуьз
гуфдиренбуьруьт. Корсуьзи эн угьо иники, угьо э суке
гьурлугь пул омбар биренигьо е небуге э магазин не склад
кор ние офденбуьруьт, э фэхьлеи – э завод, совхоз, стройка,
э гуруне кор угьо ние рафденбуьруьт. Е парагьойге бу э
проводники рафде оморегоргьо – э салию се-чор мегь э
проводники биренбуьруьт угьо, шоробгьой винкомбинате э
дальний Восток е ненге э Сибир, у въздиге гьечи эз себехь
те шохьонгум э ленински куче кура бире, э ихдилот
нуьшденбуьруьт. Э гьэд эн и одомигьо дебу холуй Бебейгьо
Тенхьумиш. У нуьшдебу э сер тукунеи, э пушой каньячный
завод, эденбу гьэйле кешире. Бебере Тенхьум вини эз сто-
ловой чи хурде ведироморе бэгьдо. Бебе кучере гирошде,
эденбу э лой кино гирошде, Тенхьум э пой възхуьшде, хьэ-
рой сохдгьо:

– Э Бебе, э гIэззи!

Бебе песово чарусде, поисд. Вини холушуре, гIоси бис-
до.

– Пой е минут, мере э туьревоз гофи.

«Гене чуй воисде ире эз ме», – мугу э дуьл хуьшде Бебе.

1959-□ Кеш, э рэхь рафдеки гу, ме э кор биё бурам,
– мугу Бебе.

Ёвош-ёвош угьо рафдуьт э лой келе богъчей шегьер,
Тенхьум дерд хуьшдере гуфди:

– Коргьойме гьони шифи, хэгьерзоре.

– Эй чуй?

– Проводники нисди, мигидгьош э пушо дери. Эй глэилгьо сери-тени гереки...

– Гм... Сали сивдуьм мегь гье и ихдилот бисдо туьре.
Де имогьош ме э склад шороби недеруьмки.

– Гюси мебош, хэгьерзоре, туьре шинохгьо омбари.
Ме имогьой келе мердуьм. Мере э гуш гуьрдегор нисди.
Девр ме гирошди. Меш э взхд ю эйтуь сохдем. Эз хэтолуье
коргьо хилос сохдем туьре.

– Гене сер гуьрд эй серкуш зере. Визор оморем дие!

Бебе эз гъэгьр е папрусе кешире бегьем не варасде, еккереш ведешенд, дено э лэгIэ.

– Чуй гуфдире имогьой туь э ме? – пуьрси Бебе.

– Виниш у шинохгьой туьре, е хэйр ведиреморение кор...

Бебе е кем думит сохде, мугу:

– Туьреш гьисди хубе шинохгьо. Уни Хьэнуко ошней туь э руьгъэние жиге дарафди.

– Эже?

– Э фермай колхоз. Говгьош э киюни, керггьо-вечегьош, ширгьо-хоегьош.

– И чуйи! – мугу Тенхьум. – Гуьрге бердет э геле дешенде ки...

Бебе ило-улере чуме-чару сохд, кес не вуьнуь гуфдире, не шинову гуфдире ихдилот ишуре, песде мугу:

– Бура э ки Хьэнуко, веги керггьо, хоегьо, гIэребир шириш муьдуь. Э дес гIэилгьо медефуьрси, муфурухи. Э туьш мирасуь, э юш.

– Эле, у дуьзди биреки! Песде гуьрдге, чуй мисохим?

Бебе шефде хэнде сохд, мугу:

– Туьре пулиш воисдени, динжиш. ЖэгГ гуьруьгьо бие кун хуьшдере э хинике Гов зенуь. Туь гуфдиребирики эйме и меселере.

– Э гIэззиме, эхи молгьой колхози...

– Дануьсденуьм. Угьо гьечунигеш э хьуькуьмет бие фурухут керггьо-хоегьо, ширгьоре... Э иму сдавать сохденуьт угьо. Когьоз эн угьоре иму дореним, пулеш... Туь бура э ки Хьэнуко, гу ме фуьрсорем туьре. Юре ме муьвуйнуьм песде.

Тенхьум эз е тараф шори сохд, суке тегьер э дес ю пул мидиров гуфдире, эз е тарафиге терси. Песде мугу э дуьл хуьшде: «Ме эйчуь терсиренуьм? Колхозе когьоз мубу э хьуькуьмет дори гуфдире чигьоре»... согь боши гуфдире, дес Бебере гуьрде, у гене вегошд омо э пушой коньячный завод, нуьшд э ихдилот э «корсуьзгьоревоз».

Чоримуйн бэхиц

ШОРИ ВЕ МОГЬБУЛИ

Эз партбилете вогуьрде эйлоревоз, гьовой ГIэсоил дегиш биребу: ранг ю очмиш, ловгьой ю шор, балай ю типтик, лэгьэриш буге. Дорд доренгьой шуьгьэм хуьшдереш дие унгьэде э гуш ние гуьрденбу ГIэсоил. Бежебежеи бегем? Эз жогьилиривоз, гуфдиренбу у, э куьнди чуьл сал ме гIуьмуьрмере, зиндегунимере э рэхь партия, э рэхь Марксизм-Ленинизм норем, ме шор ни бошум эй восстановить бирен э партия? Гье себэхуььми, партбилете вегуьрде, эз Махачкала вогошде оморевугьо руз, ГIэсоил рафд э горком партия (умогьой э Дербенд райком не горком еки биребуьруьт) гуфди ме хьозурум гуфдире, гьерчуь тапшуьрмиши дорит мере: войге лекция хунум эй колхозникгьо, войге суьгьбет гировунум не денишире э пири хуьшде, э нэчогьи хуьшде, гьеме руз э гIэрей колхозникгьо, э гIэрей хэлгь мидебисдо у).

Э гьозори нуьгсади пенжогь хьофдимуни сал э сер Г1эсоил бед-бэжди омо. Эз нокуми офдо муьрд зен ю Ёвдит. Гурунд бисдо хьол Г1эсоил, хуьрд бисдо дуьл ю, тозе бисдорут лербегьой руригьо ю. «Етим гьишди мере Ёвдит, – мугуфди у гьеме руз э сер гьоврегьо рафде, сенгь Ёвдите моч сохде, –э ме имогьой ки миденуьшуй? Мере ки гьурлугь мисоху? Гьердуьлейму э еки мирафдимгьо хуб бу»... Э Ёвдитевоз г1эребир хьуьжетиш биренбуге Г1эсоиле, у омбар хосденбу зен хуьшдере. Э у зловлуье салгьо, э у четине рузгьо Г1эсоил рабиетире шенде, э гьэршуй диндог1ет вэхуьшде, большевик биребугьо вэхд, бебе эз Г1эсоил дес вегуьрдебугьо, дедей ночогь бире эз хьол офдоребугьо, гьовум-гьэрдешгьо зрию дуьшме биребугьо, Ёвдит хуб ние варасиренбутеш идеяй Г1эсоиле, г1эре бир гофиш мугуфдиге, не шенд Г1эсоиле, сэхд гуьрд юре, эз песи э тарафию бире, э хэгьербирор хуьшдеревоз дуьл мундение гофгьош сохд. Пенж духдер не дуь куке дошд, келе сохд эй Г1эсоил Ёвдит, чуй четинигьо вини, чуй зэхьметгьо кеши, гьэрез э Г1эсоилевоз бисдо, шориреш, дуьлесдиреш э юревоз бэжш сохд. Бегем эзуни зене фурмуш сохде мубу? Хэйли вэхд, Евдит муьрде бэгьдо, хьол Г1эсоилиш гурунд бире, у эз хуне не ведиромо. Рузгьой гьеминон, богьгьо-богьчегьо э савзи геймиш биренге, гьово герм биренге, Г1эсоил мадарафд эз хуне, муьнуьшд э ки келемердгьо, э богьче, э пушой хунешу бугьо. «Бигьил шуьгьэмме е кемигеш хуб бу, – мугуфди Г1эсоил, – ме гьечи нуьшде нипоюм. Мурам эй лекциягьо хунде».

Е руз пушой миг1идгьой жугьури Г1эсоил нуьшдебу э богьче, эденбу газет хунде. Шуш нефес гуьрде омо раси чуйклеи духдерлею, э хуне домундебугьо, гьеле г1эруьс не биребугьо.

– Папа, туьре э горком огулуьт, Иванов гуфдири мугу э кию биёвгу.

– Хуьшдени Иванов? – шори сохд Г1эсоил, – бошгу, хэлефме.

Г1эсоиле мугуиге паргьо-пардушгьо воромо. «Хуьшдени секретарь горком огол зере бэгьдо Г1эсоиле, веди бирени-

ки гьеле Г1эсоил гереки партияре». Э и дэгдэггэ мугуиге гьеме дердгьо-дуьлесдигьой Г1эсоил эз ёрию вадарафдуьт. Шопкей хуьшдере э сер дуз сохде, пинжек хуьшдере туьртуьр сохде, сере тик гуьрде, рафд Г1эсоил э лой горком партия. Тейте э партия восстанавить бире, э куче гешдеки Г1эсоиле э руй хэлгь денишире, руз эхэйр бу доре г1эйб оморенбу. Гьони гьерки эз шинохгьо э ю мохурд, Г1эсоил эз дури сере фушенде, руз эхэйр бу мидо, хьол руз г1эилгьоре хэбер мегуьрд.

Дуьл Г1эсоил эденбу тэгиди сохде, уре дануьсде воисденбу, чуй гьурлугьиге эюревоз Иванова. И рэхьэ тейте э горком рафде расире, ченд жире коргьо оморенбу э ёр Г1эсоил. Э ёр энумо у герме руз гьеминон, э бюро обком партия огол зере, партбилете доредуьруьтгьо э ю. У руз мугуиге эри Г1эсоил Махачкала г1эруьсе хуно геймиш биребу. Келе доргьо, э богъчей шегьер не э кучегьо э ён обком вебуьруьтгьо е рач велггьоре лов сохде, мугуиге чордогъ зеребуьруьт, кучегьоре серин сохдебуьруьт. Диворгьой хунегьо мугуиге тозеле хьэк зере оморебуьруьт. Эз лой дерьёгь е раче эвир, шогьвор эденбу оморе. Э ён дер обком оморе расире сэг1эт, э домой дер поисдебугьо одоми Г1эсоиле шинохд, мугу: «Э бюро оморей? Гирор вара зеворо». Шор бисдо Г1эсоил, хэндусдуьт те умогьой могьбул буьруьтго, дору дарафдебуьруьтгьо чумгьою. Песде Г1эсоиле огол зеруьт э зал заседаний бюро. Секретарь обком, гьеме членгьой бюро руз эхэйрбуй Г1эсоиле вогордундуьт, шоришори, хэнде-хэнде гоф сохдуьт э юревоз, хьол руз юре пуьрсуьруьт. Г1эсоил куьгьне рузгьой хуьшдере э ёр оворд, эз шори жендек ю лерзи.

Секретарь обком, э пой вэхуьшде, дес Г1эсоиле гуьрде, партбилете доре э ю, мугу:

– Иму имид сохденим, ки туь келе мердиш гьисдиге, пушотейнегьой туьре хуно активист мибоши, идеягьой партияре э г1эрей хэлгь фирегьу мисохи, жовонгьоре тербиет миди. Хосденим г1уьмуьр дурази туьре. Туь партияре гереки!

Эз чумгьой Г1эсоил у руз кем мундебу похли-похли г1эрс тигьи бирени. «Ме партияре герекуьм», – мугу у. И гофгьо э ёр эню омо гьониш, э ки Иванов э рафдеки.

Г1эсоил э горком омогьо, э кабинет Иванов одомигьо дебу.

– Екемлей унжо нуьш, – гуфди э буруни хуне нуьшдебугьо технически секретарь Зугьра-Ханум. – Гьони унжо деригьо одомигьо медировт, туь мидарай.

– Бошгу, духдереме, – рази бисдо Г1эсоил, денишире э дуразе сиегье бендгьой муй духдер, э хэндуьсденбуьруьтгьо э сиегье бэгли ухшеш зеренбуьруьтгьо чумгьой ю.

– Гьелелуьге ги газет хун, – мугу духдер.

– Ой согь боши!

Г1эсоил чешмекгьоре веноре э чум, сер гуьрд эй газет хунде. Хундереш бегьем сер не гуьрдебу, эз кабинет Иванов одомигьо ведиромогьо. Игьо председательгьой колхозгьо бире бебей. Гьемей эн угьо Г1эсоиле шинохденбуьруьт, гьемешу руз э хэйрбу дорут юре.

– Дара, лелей Г1эсоил, – мугу Зугьра-Ханум.

Иванов Г1эсоиле дире сэг1эт вэхуьшд эз жигей хуьшде, ведиромо эз песой келе стол, куьнд омо э лой Г1эсоил, дес юре гуьрд.

– Нуьш гьери, чуьтам бирей, е кем рэхьэти сохдей?

– Эри, хьовир Иванов, – мугу Г1эсоил.

Ивановиш нуьшд э раче-берачей Г1эсоил, е кем сере гьуз гуьрде, эй чуьиге думит сохд. Г1эсоил хуб дениши э лэгьэре, гьуьже-гьуьже сифет Иванов, э гендуьмие дуразе муйгьой сер ю, э тенискай эврьюшьюми, лэгьэре жендек юре веди сохденбугьо, мугу: «и гьечи лэгьэр эйчуьни бу. Жогь-ил ю, жовогьил ю, жунсогь ю. Эхьисобевоз фикир омбар сохде, гьэгьре э хуьшде кешире»...

– Пенсия вегуьрдени? – пуьрси Иванов эз Г1эсоил.

– Эри, – жугьоб до Г1эсоил. – Пенсия вегуьрденуьм, оммо корсуьз гьэрол ние овурденуьм. Кормеш нисдиге, э хуне нуьшде ние дануьсденуьм.

Иванов гене думит сохд, сере жумунд, мугу:

– Э кор хуте бугьо одоми эз корсуьзи кефсуьз бире. Эри ехмиш небиреи туь гIэре-бир бура э колхозгьо, лекция хун, суьгьбет гировун, нуьш, э жэГIметевоз гоф сох, настроением ишуре дан, рэхь бирмун э ишу...

– Ме хунденуьм лекция, – мугу ГIэсоил, – и е-дуй мегь, эз зенме муьрде эйлоревоз ому не бу мере.

Иванов гене сере жумунд.

– Имогьой чуьтами гьовой туь? Гьечу буге е хогьиши мере этуь, – мугу Иванов. – Э и зуригьо богьчирегьои, э тегьенгьош хубе бегьер вери. Гьони колхозгьо коре гьечу биё гировунуьт, ки е хуше онгуреш пуч не сохде э вэхд ю вечинуьт. МигIидгьой жугьургьош э пушо дери. Туь да-нуьсдени, ки е пара одомигьо шобот-мигIид гуьрденуьтгьоре? Э у одомигьоревоз гоф сохде гереки. Гьечу биё бу, ки е доне одоми эз кор не домуну. Э и кор туь э иму биё кумеки сохи. Гьеме активистгьо, пропагандистгьо биё кумеки сохут э партийни организацияй колхозгьо.

– Э сер чумгьойме, – шори сохд ГIэсоил, – ме гофиш мисохум э колхозникгьоревоз, лекцияш мухунум, э газетиш статья муьнуьвуйсуьм. Эз ме олхоин бош!

– Омбар хуб, – рази бисдо Иванов.

Пушой ГIэсоил вадарафде, у пуьрси:

– Туь член обществой эн распространения политических и научных знаний нисти?

– НэГI, эйчуь бу?

– ГIэре бир, эз угьош путевка мегуьрди эй лекция хунде, пулиш мидорут туьре.

ГIэсоил гIэйбе-гIэйб хэндуьсд, мугу:

– Ме эй пул ние хунденуьм лекцияре, ме коммунистуьм, ме тапшурмей партияре эдем бегьем сохде.

Песде е кем думит сохде, у мугу:

Хьовир Иванов, туь мере дуз варас. Ме э гьэршуй член общество биреи нисдуьм. Член общество мибошум. Оммо мере хьэз ние оморе актив иму э пулевоз э колхозгьо рафде лекция хунде. Пул эйчуь эй? Бегем иму, коммунистгьо пулсуьз рафде э гIэрей идеяй партияй имуре гьондурмиш

сохде ние дануьсденим. Эйме оморенигъо гъеме членгъой общество гъовой биё хуну лекцияре. Меш гъечу.

Иванов жугъоб недо. У э дусдиревоз дениши э Гіэсоил, дес юре гуьрд.

Э отдел пропаганда дара. Унжо меслэхъэт сохит э коми колхоз кей мурайге. Согъ боши!

– Согъ боши!

Эз дуь-се рузиге, э клуб колхоз Ленин кура бире-буьруьт колхозигъой эн се артель. Инжо буьрут хэйли колхозигъой эн артель Рэхъмонигъош. Эсеф гъэлейхэнжели не Гіэзиз э мигле нуьшдебуьруьт. Гіэсоил э трибуна ведироморе, когъозгъой хуьшдере лов сохдеки, секретарь парторганизацияй колхоз Ленин мугу:

– Гъони лелей Гіэсоил эриму мухуну лекция «Мигідгъой дин-догІоти ве чуй зарали доре, пес шендениге угъо жофокешгъоре».

Э и туьтем е пертовуш э ёр Эсеф омо, чуйтам эз и чуйтчуьлпенж сал пушо, Гіэсоил жогъил гъисди, гъобой ластик э тен вери, килэхъ бухоре э сер, сиегъе дуразе руьшгъо, э сер гъихэл варафде, э тегьер буьлдуйрчин нумаз хунденбуге... Имогъой? И чуй гофгъои шиновусдени Эсеф эз лэгІэй Гіэсоил?

– Рабигъо, нумазгъо, турогъо гъемише фурмундет жофокешгъоре, – эденбу гуфдире Гіэсоил. – фурмундет уне гуьре, ки жофокешгъо ишу не расирет э сур эн бинегъой дин-догІот, десхэтсуьз бирет, не хундет, не угъоре можолиш не бири, минкиниш не бири эй хунде. Гьерчуй рабигъо гуфдири, бовор сохдет. Эгер жофокеше одоми мигешдге э песой расди-дургуи дин-догІот, и коре мисохд? Гуш венит эйшму е меселе биёрум: руз мэгІуьмей кипур ишму недо во куьшденит. Пушой керге куьшде э сер ишму нен гІэйилгъошму вежегъунденит. Кимигъойге хое вежегъунде. Песде куьшде недо вогъоре эй ки фирсоренит? Эй бирор, эй хэгьер, эй бебе-деде, эй кук-духдер. Э недо во вежегъундеки, чуй гофгъо гуфдире оmore? «Зи хъэлипоти, зи копороти»... ЕгІни и недо во гъэдогъобологъой туьре бери. Эй ки? У гъэдогъо-бологъоре дорени эй хэгьер-бирор фирсоре...

Э зал клуб офдорени сес... хэнде.

– Ёвош, – мугу секретарь партийни организация.

Г1эсоил гене гуфди:

– Веди биренки, кипур гуьрдегорго гъэдогъобологъой хуьшдере эри хосдегоргъой хуьшде фирсоре. Эгер зенгъошму, дедегъошму мидануьсдуйтге мэг1эной эн и коре, е вэг1дош недово нивачарундут...

– Дузи, дузи, лелей Г1эсоил, – гуфди киниге эз зал.

– Весси, гьурумсогъ, нуьш э жигейтуь! – Мугу е келе мерд, сипре руьшгъо.

Г1эсоил овурд гене е ченд меселегъойгеш, комигъоки очугъ бирмунденуьт шефди динг-дог1от, герексуьзи миг1идгъой диндог1оти.

– Иму биё гирим революционни миг1дгъоймуре, екиймуьн Мая, миг1ид Октябрьская революцияре, миг1ид Советская конституцияре. И миг1идгъо гьисдуйт миг1идгъой дусди ве бирори гьеме милетгъо, миг1идгъой шори ве азади... Оммо миг1идгъой дин-дог1оти дуьшмени венгеседе э г1эрей милетгъо. Варасит, хьовиргъо, и мэг1эноре.

Омбаргъоре хъзз оmore эз лекцияй Г1эсоил, чек зеруьт, согъ боши гуфдурут. Оммо е парагъо, сэхд э желей диндог1от домундетгъо, гъош дуллу вадарафдуьт эз клуб. Себэхьими э нумаз мэг1луьм бисдо, ки Г1эсоил гене женг вэхузунди гуфдире э гъэршуй рабигъо. Раби Хъзим не е ченд келемердгъойге сер гуьрдуйт эри э гъэриш жэг1мет нифри сохде, рошог1 гуфдире гешде Г1эсоиле.

Иллогъки дивоне бисдо раби Хъзим, шиновусд ки э газет статьяй Г1эсоил ведиромори гуфдире эз товуней кипур. И хэбере эз гьеме пушо э раби Хъзим расунд Бебе... Руз миг1ид руьшгъошоне себэхь мунде бу. Э гъово офдои вобу. Раби Хъзим, сиегье макинтош э тен ю вери, назуке килэхь бухоре э сер, туро э гьултугъ дери, сере ён гуьрде, хьире чумгъоре э ило-уло доноре, эденбу эз бинегъой дивор ленгеленг рафде, э лой нумаз.

– Тэг1ди месох, э лелей раби Хъзим!

Раби поисд, посово чаруьсд, дирени еки э дес ю газет, эдей э посою оmore. У Бебе бу.

– Туь гІэил Шомоил нисди, монуюту ковут. Ме бешмуре хуб шинохденбуьруьм, – мугу раби.

– Эри, эри, гье унуьм. МигІид туь омбарак бу леле, тэгІди месох.

– Согъ боши, хэлефме, хэйр гердо, чуй хэбери?

Бебе хэндуьсд, газете лов сохде, мугу:

– Туь э зугьун уруси хунде дануьсдени?

– Е кемлей, гу бура чуйниге, эдем э нумаз рафде, дир мубу.

– Ги хун виниш, чуй нуьвуьсдиге Гіэсоил «ошной туь» эз товун мигІид кипур...

Ранг раби дегиш бисдо, мижегьой хьир-хьире чумгьой ю вежегьисдуьт. Газете восдоре, у кеши овурд уре э пушой чумгьой хуьшде... Е пенж минут эз ю гоф не ведиромо.

– Эй рошогІ! – хьэрой дешенд Хьэим, эз лэгІэй юш гьилиз рихд.

– Гьеле туь виниш Гіэсоил, чуй луб миёвге э ишму. – хэндуьсде, гьэгр дешенд э дуьл раби Бебе. – Имогьой гене э куьф эн у гьирмизине книжка дарафди. Нун рабигьо бурра миёв э Дербенд э и зуригьо...

Хьэим хуьшдере вешенд, фушенд, ченд жире нифригьо сохд Гіэсоиле.

– ЖэгІмет и гьэгре ни дегьлуй э у, – мугу Хьэим, – милет хуьшдере э хори зери. Бегем де милетгьойге мигІид ние гуьрде.

Песде э Бебе хьир денишире, пуьрси:

– Гіэмел миёв и газетлере беруьм э хуьшдеревоз?

– Бер, бер, лелей раби Хьэим, – мугу Бебе, десе зере эз душ раби. Ме эйтуь овурдем у газете.

– Худо рази эз туь, хэлефме.

Бебе э хэндеревоз томоше сохд, чуйтам сара балай раби Хьэим пой вечире-вечире дур бисдоге эз ю. Э рафдеки раби эденбу зир зугьу жире-бежире гофгьо фугьунде. Рэхь гироргьо, рабире диренбуьруьтгьо, мэхьтел мунденбуьруьт, у э зир зугьу гоф сохденбуге.

– Чуй бири рабире? – пуьрси е кук эз Бебе.

– Шидгъэ зери...

Гьердуйеки хэндуйсдуйт.

Раби э нумаз оморечи, дие нумаз хундере сер негуьрд. Кура сохд келе мердгьо, куьнде гьурлугь сохгьой нумазе сер гуьрд эри хунде статьяй Г1эсоиле.

– Эле, и чуй гофгьои, и лап эз рэхь худо-гуро вадарафдики! – мугу е келе мерд.

– Имогьой? – Г1оси бисдо Хьзим. – У эз и чуй сал пушо вадарафди. Ме дирербуьруьм уре, чуйтам э митинг ведироморе, худо туроре, хьэсбешолум, нифри сохдебуге.

– Эз сер эн у нум жугьурире вегуьрде гереки! – мугу е мердиге.

– Эри, – рази бисдо раби. – Иму биё мэг1луйм сохим э ю, муьрдге жэг1мет э сер митоюш ниёв гуфдире.

Расдекиш, себэхьими, Г1эсоил э богьче нуьшдеки эй газет хунде, е руьшверие мерд, э нумаз рафденигьо гьемише, куьнд бире, руз э хэйрбу доре Г1эсоиле, мугу:

– Эз ме гьэгьри мобош, Г1эсоил, ме тапшуйрмей раби Хьзим нен жэг1мете эдем сохде. Э нумаз гоф бири, ки туьре эз список жэг1мет ведешендени, – сере гьуз гуьрд мерд, посоюре гуфдире дуьл не бисдо юре...

– Гьери, посоюреш гу, – мугу Г1эсоил.

– Угьо мугу: бура э Г1эсоил гу, ки жэг1мет э сер муьрдейтуьш ниёв...

Г1эсоил э пой вэхуьшд, жингьою воромо, мугу:

– Эй немердгьо! – гу туь э угьо – Кини жэг1мет? Жэг1мет иму колхозгьоют, жэг1мет иму фэхьлегьо не гьурлугьчигьой совети. Жэг1мет иму рабигьо не нумаз нисди...

Ингьэдей Г1эсоил хьуйршлуь бисдо, жингьою вэхуьшдуйт, у и гофеш гуфди:

– Не ме э сер митойме у дуьмбурагьоре оголиш низе нуьм...

Песе дирики ю гуфдигьо гоф екем дуз ние оморече, Г1эсоил мугу:

– Эй муьрдейме угьо фикир мекешуйтгу. Ме муьрдуьмки, митоймере вегуьрдогоргьо омбари: партиямуни, профсоюзи, колхозгьои! Гьечу бура гу э дуьмбура раби Хьзим?

Десгьой Г1эсоил, гьемей шуьгьэм ю лерзируьт. Дие у гоф не сохде, нуьшд э жигей хуьшде, дор дореигьой шуьгьэм ю тозе бисдо эз гьэгьр. Мердле, сере гьуз уьзигьэре, посово-посово доре хуьшдере, рафд.

ДУЬШМЕГЬО ВЕ ДУСДГЬО

Дуьшмегьой Г1эсоил пешму биребуьруьтге э партбилет вегуьрдеию, э хьуьрмет ю гене звер бирей, дусдгьой дуьли шор биребуьруьт. Иллогьки келе шори сохденбу гьони эз Г1эсоил кифлет Г1эзизигьо. У руз шиновусде сэг1эт, ки Г1эсоил эз Махачкала шор вогошди гуфдире, э партия восстанавить бири оmore гуфдире, Рэхьмон мугуиге е виже гьуьндуьр бисдо. У фурмуш сохд э Хуморевоз биребугьо гьэгьрие гофгьоре, ченд гиле михилои хосд эз зен хуьшде, руй очугь бисдо э Ахмед не Мукоилевоз, хэнде руй бисдо э кор, э бригада богьгьоре э гьурлугь сохдеки. Диеш шори сохд Рэхьмон, шиновусдки горком э Г1эсоил лекциягьо тапшуьрмиш сохди гуфдире, ю хуьшдению рафд эри гуш дошде лекцияй Г1эсоиле.

У руз э колхоз Ленин лекцияй Г1эсоиле шиновусде, э хуне оmore, Рэхьмон мугу эз бешу:

– Шиновусди? Гьич е недуже гоф гуфди у? Оммо келе мердгьо, келе зенгьой иму гье овом мундет, ишу ние варасиренуьт э турогьо чуй вериге, гьерчуй рабигьо гуфди, сохденуьт. Недеворе куьшденуьт, гьэдогьо бологьой хуьшдере эй хосдегоргьой хуьшде фирсоре.

– Гене чуй гуфдире геде туй унжо? – гьэгьри бисдо Божи, гофгьой Рэхьмоне шиновусде.

Г1эзиз жугьоб недо. Ведибу, ки у рази бу э гофгьой Рэхьмон.

– Ногьогь ние гуфдиреки э метелегьо, – мугу Рэхьмон. – Раби гуфдирере месох раби сохдере сох.

Бэгьдовой е ченд рузиге, пушой кипур Божи мугу эз Рэхьмон.

– Имогьой ишму ние гуьрденит и мигӀиде, меш не гуьруьм? Эгеде, и пушой муьрдрузи мере э пушой худо гӀовун мегӀил сохде о!

ГӀээзиз е вӀгӀдош хотур Божи зен хуьшдере ние гӀишденбу. Ю дес вегуьрдебугеш эз дин-догӀот, уре не воисд гӀэгъри сохде Божире, гӀӀэрс тигъи сохде.

– Э туьревоз кор иму нисди, – мугу ГӀээзиз. – Туь ги мигӀид туьре, нодовош куьш эри туь. Иму руз кипур э кор, э богъчирегъо мибошим.

Божи шори сохд. «Гене ГӀээзиз семе дарафдени э дердме», – мугу у.

Песде Шемей невей хуьшдере огол зере, минет сохд:

– Туьлле мибери керге эй куьшде э ки раби.

– Эле, ме ни беруьм! – жугъоб до Шемей.

РӀэхмон шори сохд.

– Герек нисд Шемее хуте сохде э у кор, – мугу у. – Шемее э ки раби чуй кор дери!

Чорей Божи не бисдо, керге э гӀӀэрзинке доноре, рафд э лой хуней раби Хьзим. Хзет раби журое хьзет бу. Руз мӀгӀлуьме эз себӀхъэвоз у эз хуне ние вадарафденбу, муьшдери-гъо миӀев гуфдире эй керг куьшдге. Оммо раби эденбу дире пушотеинегъоре хуно и дес унгъэде муьшдери нисди. ГӀӀэребир миовурдуьт керггъо е келе мерд небуге е чуйкле гӀӀил, мекенд е хӀйли партгъоре, мубури герден керге, мишенд э хори хьзет. Божи керге овурдгъо, вини, ки хори хьзет, пушой хуней раби гъеме хунини. Э дивор хуне э ён дер е тумореле дуллуну. Эз гӀӀэд туморе паргъо ведини. МӀхьтел мунд Божи, виники туморере. «И чуйни бу?» Песде керге дореки э раби, е монетеш дореки эй керге куьшдеи, Божи вини, чуйтам раби Хьзим герден керге пучунде, е хӀйли паргъоре кешире ведешенде, э туморе декуьрдге. «Гъо-о-о, эй эн и паргъо биребебей туморе! – гуфди Божи, – И чуй сӀгъӀэте рабини, еки-еки паргъоре эдей кура сохде. Гъеле е монет эй керге куьшдеи восдоренигъо вес нисди? Луьхьлуьхуьт сохош туь у пулгъоре! Эй кини туьре и пулгъо!» И коргъо, и сӀгъӀэтигъой рабире виники, Божи омбар дуьлхуьрд бисдо эз ю. Эз чум келе зен офдо раби Хьзим.

«Гъеме рабигъо ижирейбу ярам – мугу у. – Ногъогъ ние гуфдиреки Рэхьмон, мермекином, бегем у хэри? Бегем Глэсоил чен раби Хьэмиш ние дануьсде. Ногъогъ нешендики Глэсоил нумазе. Э хьисобевоз дануьсдени дие»...

Гъечи думит сохде-сохде омо Божи э хуне, оммо э Глэзиз шуьвер хуьшде не гуфди э чум ю дарафдигъо муьгъуьжуьзе.

– Рафди омори эки раби? – пуьрси Глэзиз.

– Эри, – недуьл-недуьл жугъоб до Божи.

– Имогъой гловунгъой туь копоре мубу.

– Дедей миро туьреш, весси бура о! Ме э пушой худо гловун не сохдем, ме шир хьэлоле дедее хурдем.

Оммо гене э пушой чумгъою омо туморей пар э дивор хуней раби дуллу бугъо, парлегъо эз бугъоз керг векенде омогъо, Божире воисд келе-келе нифри соху Хьэиме, туф дешенуь э у руьшгъою.

ЗИЁДИ ХУРУГЪО, МЕРЭХШУЬ

Мол-гъэре дошденигъо фермай колхоз Рэхьмонигъо вокурде оморебу э биней догъ, э Глэрей келе гъэребеч доргъо не тутдоргъо, онордоргъо не энжилдоргъо. Эз лой звер мезрей участкей ферма савзе догъгъо буге, эз лой зофру, эз ён келе стандартни говдугъо, гиросденбу и пушогъо вокурде оморигъо тозе ерх. Эз ерх оуло веди буьруьт гьиргъире онгурбогъгъо. Э ферма вокурде оморебуьруьт эз стандартни говдугъо бэгъэй, тозе хунегъо эри дояркегъо не нэхирчигъо, красный уголок не кантор эри заведующий не эй учетчик. Е кем дурте, э мейдузи веди бу е дуразе сипре хуне, ило-улею сипре кергъо-вечегъо. Унжо птицеферма бу, э уш серберэхи сохденбуьруьт Абас не Хьэнуко.

Дояркагъо говгъоре дуьшире, эденбуьруьт жиге говгъоре темиз сохде, нэхирчигъо говгъоре э нэхир ведебердебуьруьт, эз дури ведибу, чуьтам э ён догъ чомох э дес дери, нэхирчи хорунденбуге говгъоре Рузиш герме, хуьшге руз бу, офдои веди небугеш. Имбуруз мэгъуьмет гидрометбуро дуз веди биребу. Чуьтам у э радио гуфдиребугъоре хуно,

гъово герм, хуышг булутлуть бу. Кулок зэгИф бу. Э и герме хуышге булутлутье руз Хъэнуко нуышдебу э кантор, э пушо норе когъозьоре, Абас э зевсерсер ю поисде, эденбу дире ченд процент ферме бегъем сохдиге план шир дуьшире, керг ве хое зиёд сохде э хуькуьмет фурухдере.

– Годовой план эн иму бегъем бири? – пуьрси Абас.

– Ини, ние дире туь? – мугу Хъэнуко. – Э се квартал годовой плане бегъем сохдейм. Эз е мегъиге обязательство-реш мидим.

Абасе унгъэде хундеи небу, оммо цифрагъоре хунде дануьсденбу. Уре зав. ферма норербуьруьт куьгъне хубе корсохи гуфдире, эз мол-гъэре сер ю хуб вадарафде, ченд салгъо нэхирчи бири.

– Серме ние вадарафде, – мугу Абас – сад тонн шир зиёд дорейм иму э хуькуьмет? Унжо э хъисоб сади пенжогъ вери.

– Дие чуьтам, ние дире туь? Сади пенжогъ дорейм дие...

Хъэнуко э гІэмелданиревоз дениши э сифет Абас. Лэгъэре сифет Абас, э сипи-сиегъе, чире не оморе руьшгъо депичиребугъо, дегиш бисдо, дуразе бигъгъою мугуиге жуьмуьсдуьт.

– Пой ебо, – мугу Абас, – эхи имуре пенжогъ гов зиёдте нисди шир доренигъо. Бегем гьерки эн угъо се тонн шир дори имуре? Эйме оморенигъо говгъой Ненейгъуьз дуьгъозор зиёдте не дори, говгъой Алагъуьз – дуьгъозори дивисд дори...

ХІэнуко менэхъфие тегьер дениши э Абас, мугу:

– Бегем ме этуь не гуфдиребуьруьм? Е хэйли вэхд э жигей шир хое не керг сдавать сохдебуьруьм э заготовка, унжо э сер шир вонорербуьруьт угъоре. Эхи керг-вече имисал гъэдерсуьз омбар бири имуре. Эйму чуь бешгъэи? Плане зиёд бегъем сохдейм, бэхшиш мегирим. Гъирмизине гІэлемиш э иму мирасуь...

Гъошгъой Абас дуллу бисдо, дуьл ю гурунд. Ченд салгъо э колхоз дери у, нэхирчи бири, гІэребечи бири, бригадир бири, зав. ферма бири, гъич э дуьл эн у не омори ужире

коргъо, ки е гӀэмел-чемел соху, дургуни гуо, хуькуьмете, колхозе е ненге колхозникгьоре фурмуну. «Ме пенжогъ сале бирем, е эдомире не фурмундем, – мугу э дуьл хуьшде Абас, – и чуй гофгъои и эме гуфдирени!» Гъэгъри, гӀоси бире, Абас э чумгьоревоз сула сохде гъирмизи биреbugъо гиргине сифет Хъэнуко, мугу:

– Эде, туй чуй гуфдире! И ширгъо керггъо мол бебе келебешму нисдио, эн колхози!

Хъэнуко э пой вэхуьшд, э жун ю терс офдо, э менэхъэфиревоз гуфди:

– Эле, э Абас дои, бегем иму эйму вегуьрдейм шире не керггьоре? Э хуькуьмет дорейм дие. Чуй бешгъэи э и когъоз нуьвуьсд распискере, э у когъозиге нуьвуьсдге. Эрменигъо гуфдиренуьт: «Гъингни-гъинг, тасни гъинг».

Жендек Абас лерзи. Килэхъэ эз сер вегуьрде, эрэгъ пушонире э килэхъэвоз темиз сохде у гешд э ило-улей кантор, жинленмиш бисдо, терси, мугу: «Хэто-боле миёв э сер иму!»

– Эле, туй эйчуй терсире? – пуьрси Хъэнуко, – иму бегем дуьзди сохдейм?

Э и туйтем э пушой ферме гӀэребе поисд, эз гӀэребе фураморе э кантор диromo Ахмед.

– Руз ишму эхэйр! – у гуьрд дес Абас нен Хъэнуко. – Дояркегъошму эжи, гъери кура сохит гъемере э красный уголок, гофи мере э ишмуревоз!

Эз Абас гоф не ведиромо. У перт бисдо мунд э жигей хуьшде. «Бейме вой, кидан мэгӀлуьм бириге э горком, эхъисоб Ахмеде огол зерет гуфдире. Хунеймере вачарунд и дуьмбура Хъэнуко»...

– Гъери, эйчуй поисдейт? – мугу Ахмед.

– Гъони, ме огол мизенуьм! – Хъэнуко видовусд.

Абасе воисденбу те Ахмед лэгӀэре вокурде гоф сохде, гуо юре хэбер нисди гуфдире эз гӀэмел-чемелгъой Хъэнуко, кидан эз ю пэхъники Хъэнуко чуй сохдиге. Оммо терси, мугу э дуьл хуьшде: «Туй чуй жире заведующий боши, туйсуьз учетчик гъерчуй юре воисд, соху? Инжо жигей чуйтуьни нисди.» Э думит домунд Абас гъони э пушой гье-

ме корсохгьо, биёбур мубу гуфдире. И гофгьо э дуыл Абас дери, еки-еки дояркегьо э гуыле-гуыле булушигьо геймиш бире, дуьгуьргьо-келегъэигьо э сер дегуьрде, дироморут.

– Кешит э красный уголок, – мугу Ахмед э хэндеревоz дес дояркегьоре гуьрде, хьол-руз ишуре пуьрсире.

Абас мэхьтел мунд, Ахмед хэнде руй эй чуйниге. «Ме жигей эн у парторг бире, гьони мигирисдуьм. Инжо хьуькуьмет фурмунде омори, жигей хэндуьсдеи?» Песде диеш мэхьтел мунд Абас, Ахмед эз куьф газете ведешенде, гуфдики:

– Э имбурузине газет корсохгьой фермашмуре келе тэгIриф эдет доре. Салине плане э се квартал бегьем сохдейт. И эримуш келегедини. Ишму э хубе кор ишмуревоз хьуьрмет колхозимуре зеверо вебердейт...

Абас чуйклеле бире, гьуьж дироморе, сэхд нуьшд э жигей хуьшде. «Серме гьич эз е кориш ние вадарафде, – мугу у, – ме пир бирем». Оммо Хьэнуко шори сохд э хэндеревоz дениши э дояркегьо, егIни дирей, чуйтам тэгIриф дореге ишмуре. Э гIзрей дояркегьо е жогьиле духдер добу – Ругьие, комсомолка. У лэгIзере пур сохде, воисденбу юре пуьрсуй! «Сер ме ние вадарафде, иму салине плане чуйтам бегьем сохдеймге: «Эхи кими дояркегьо эжигей се тонн дуьдуьш шир не дуьширет!» И гоф э лэгI эй Ругьие дери, эз у хунейге сес телефон омо. Абас видовусд, вегуьрд трубкаре.

Чуь, кини? Мукоил? Гьо, эри, Ахмед инжои. Денуьшуь э туь, гьони мийй? Бошгу. Сэхде гьурлугьи? Меш герекуьм? Дояркегьош? Бошгу...

Дуыл Абас лерзи, зэхьлею жэгьуьсд. Зури-зури дироморе, у мугу:

– Гьони Мукоил эдей оморе. Денишит эме мугу. Сэхде гьурлугьи мугу. Гьэгьрире хуно бу.

Ахмед мугу:

Гьэгьри нэгI. Уш эхьисоб газете хунди, шор бири, эри омбарак бу сохде ишмуре эдей оморе.

«Хубе омбарекбуни», – э дуыл хуьшде гирисде, гуфди Абас Уре воисденбу лэгIэ вокуну, гую е сэгIэтойге чуь их-

дилот бириге э гІэрею нен Хьэнуко. Оммо гьеле-меле дуьл не бисдо юре. «Ахмед нигую эз ме: туь чуьжире заведующий фермаи, туьре учетчик фурмуну, туьсуьз ижире коргоре соху?» Тейте Абас думит сохде, Ругъие десе гьово гуьрде, мугу:

Мере гІэйб месохит, эхи эйме мэхьтеле кор оmore, иму чуьтам плане бегьем сохдеймге...

Э гуфдиреки хэндуйсд, э лой Абас чарусд.

Эйчуь? – мугу Ахмед э мэхьтелиревоз.

Хьэнуко сере улойге чарунд, герм бисдо юре. «Хэто боле неёв ебойге э сер иму»... мугу у э дуьл хуьшде. Ругъие э пой вэхуьшд, сер гуьрд эри гуфдире э дуьл хуьшде дегьо гофгьоре.

– Ингъэде шир эз же омориге имуре ние дануьсденуьм, – мугу у. – Белки Абас дои не Хьэнуко эз колхозгьойге восдорет, сдавать доре...

Эле, чуь гуфдире туь! – хьэрой вегуьрд Хьэнуко. – Бегем иму инжо севдегергьоим...

Э красный уголок офдо хэнде оморере сер гуьрд эй гуфдире. Ахмед э мэхьтели домунд, Абас лэгІэре гІов пур сохдебу, мугиге поисде.

Гьи, Абас, и чуь ихдилотгьойи? – пуьрси Ахмед.

Абас энжэгь вэхуьшдебу эй гоф сохде, эз буру омо сес машин. Гьемееки лос бисдорут, э лой дер денишуьруьт. Э красный уголок гьов кенде диromo Мукоил, ехэн плаш ю хьэрзо, сифет ю гьирмизи, гьошгьою дуллу. Руз э хэйрбу гуфдире эз курабирегоргьо, Мукоил э гьэгьревоз денишире э Абас, пуьрси:

Гьери гу вуьнуьм, Абас, ченгъэде шир дуьширейт ишму эз говгьо э нуьгь мегь?

Абас дениши э лой Хьэнуко, десе кешире, жугьоб до:

Уни, вегуьруьгу гуюгу, уни учетчик.

Ме эз туь эдем пуьрсире, туьни заведующий ферма! – сесе келе сохде, хьэрой дешенд Мукоил.

Э дуьл Ахмедеш шек офдо. «Эхьисоб е кор гьисди», – мугу у гогь э Мукоил денишире, гогь э Абас денишире.

Гъери ведешенит гъеме когъозгъошмуре, учет дуйшире оmore ширгъоре, – мугу Мукоил эз Абас не Хъэнуко, песде э лой дояркагъо чарусде, ёвошлей гуфди: – Ишму гъеле бурайт э кор ишму, песде огол мизеним ишмуреш.

Хъэнуко десгъою лерзире-лерзире ведешенд эз шкоп когъозгъоре, но э пушой Мукоил.

Когъозгъо гъеме дузи, – терсе-терс гуфди Хъэнуко, – туь гуш вени, Мукоил дои, чуйтамиге ихдилот, ме гуом зйтуь...

Хъэнуко чорею небире ихдилот сохд, чуйтам э заготовительгъоревоз игърол сохде э жигей шир де чигъойгере хъисоб сохдиге...

– Эйчуь сохдебири, эз ки ихдиёр вегърдебири? – мугу Ахмед.

Эле, ме зй ме неведуьрдем ки..., гъэззи Ахмед.

Премия воисденбу туьре! – мугу Мукоил э пой вэхуьшде, хуни-хуни денишире э Хъэнуко. – Э фурмундекиревоз хуьшдере тэГрифлуь сохденбирит. Туь э же бири, Абас, туьре зйчуь нори инжо правление?!

Жон Мукоил, ме чуй дануьм...

Мукоил ихдилот сохд зй Ахмед, чуйтам корсохгъой горком имбурузине газете хунде, огол зеретге юре, руьхшенд сохдетге э ю, гъэйб доретге юре.

Очковтирательгъоит ишму мугу! – гуфди Мукоил, гъэгр кеши, папрус ведешенд, кеши. – Имогъой ки биё жугъоб дуь зй эн и коргъо? – пуьрси у эз Хъэнуко. – Хуьшдереш биёбур сохдей, Абасеш, имуреш...

Песде корсохгъой фермаре кура сохде, гоф сохде, ведироморе э машин венуьшде бэгъдо, Мукоил мугу эз Ахмед:

Хъэнуко эз ферма пиш сохде гереки, е рузиш уре дегъишде гъэмел ниёв инжо. Эйме оморенигъо дес зну темиз нисди. Э ногъогъ не сохди у и коре. Эме гуфдирегоргъо гъисди эз кергъой колхоз иму э базар омбар фурухде оmore гуфдире... Кидан чуй сохдеге у инжо.

Эз Абасиш имуре дие зав. ферма нибу...

Ахмед сергъуз нуьшдебу э машин, эденбу думит сохде. Э дуьл эн у омо рафде-оморегьо, отчетно-выборное собрание, Хьэнуко възхуьшде жуьрбежуьре гофгьо гуфдиренбургьо эз товун Рэхьмон...

Э ёртуь мунди партийни собрание, – мугу Ахмед эз Мукоил. – Екишмуш възхуьшде тараф Рэхьмоне не гуьрдит. Хьэнуко чуй гофгьо гуфди. Якубов чуй гловунгьо вешенд э сер Рэхьмон. Чуй бисдо? Бегем иму ние дануьсденбирим Рэхьмон зобуне кор не сохдигьоре?

Мукоил жугьоб недо. У энжэгь папрус кеши, думит сохд. У юш варасиренбу гьэиб хуьшдере, екем терси у шев лой Рэхьмоне гуьрде. Эз ки? Эз Якубов терси. И коргьо э ёр оmore, Мукоилиш эз хуьшде нерази бисдо. Гье эри Хьэну-коре э ферма вегуьрдеиш гьэлети хуьшдере э герде вегуьрд у. «Эгь, фурмунде оморум», – мугу у э дуьл хуьшде.

Эз ферма пиш сохде миёв гуфдире Хьэнуко юш хуб вара-си. У имогьой терсиренбу юре эз партия ведекуьрде, бер-де э судгьо чигьо недуйтге. Иллогьки у терсиренбу, очугь бисдоге ю э Тенхьум керг вече дореи, кое хьэрзо сохдеи. «Умэхьэли ме эйме биё зинде-зинде гьовре векенуьм», – мугу Хьэнуко э думит домунде. Шохьонгум эз кор вогош-денге, у гьич э хунеш не рафд, видовусд дуз э лой хуней Бебейгьо.

Гьово эденбу торик бире. Зерд биребуьруьтгьо велггьой доргьой мэхьэлей Бебейгьо кулок расире э ишу эденбуьруьт еки-еки офдоре, э зир пойгьой рэхь гироргьо хьэл бире. Мугуиге и велггьо эденбуьруьт гирисде эй вара-сидигь гьуьмуьр хуьшде. Хэрче-хэрч эденбуьруьт сес со-хде жэгь-жэгьие велггьо э зир пойгьой Хьэнуко, шуш нефес гуьрде оморенбургьо э хуней Бебейгьо. Э пушой гьопу дес э чуне веноре нуьшдебу Либо. Чиле-чиле чогьэ сифет эн уре эденбу товуш сохде фонар э звер гьопу вебугьо.

Бебе э хуне неде? – пуьрси Хьэнуко.

Эй зурн Бебе э хуне кей омори? – мугу Либо, ох кешире.

Хьэнуко эрэгь сохдебу. Шопкере эз сер вегуьрде, у э ейлугьэвоз темиз сохд эрэгьэ эз пушони хуьшде.

Ме имогьой эз же миофум уре, – гуфди Хьэнуко, мугуиге эз хуышде пуьрсире.

Либоре воисденбу гую: «Эз хуней ошнегьою миофи, Кидан туыш э уревоз эеки э ошнегьо рафдеге»... Оммо гуьрд лэгIэй хуышдере. Хьэнуко е хэйли поисд э думит, песеде э ёр эн уш омоки Бебе шевгьо э ошнегьо рафде гуфдире, согь боши гуфдире эз Либо, видовусд э лой ресторан. У дануьсденбу еки эз ошнегьой Бебе э ресторан официантка гьисдигьо чоггэ зени. «Тамара э кор нисдиге, значит э хуней эн угьойи Бебе», – мугу эри хуышде Хьэнуко. Оммо э ресторан оmore, Тамараре э зал дирe сэгIэт дуыл Хьэнуко эз мунде жигеш гурунд бисдо. «Пуьрсуьм бу? – мугу эй хуышде Хьэнуко. – НэгI, гьэгьри мубу. Мугую ме э же Бебе эже? Нифриш мисоху гьеле мере. Гьич дуьзд мугую, ме дуьздуюм гуфдире?» Хьэнуко думит сохд, гIэмел офд. Куьнд бире, эз Тамара пуьрси:

Эй хэгьер, ме хьэрмэхь мере вир сохдем, е чоггэ сара одомини, лысий, игIэре эй чи хурде оmore у гIэребир, белки туь шинохдениге, э и заготовкагьо-чигьо кор сохде, Бебеи нум эн у, э уруси Борис. Дире чи не бирей уре имбуруз, не оmoreбу инжо?

Гьовой официантка дегиш бисдо, э дуыл ю зеде раси. Оморени у инжо гIэре-бир эй чи хурде, – жугьоб до Тамара, – имбуруз не дирем. Вир бири гуфдири? Ние офденуьм, – мугу Хьэнуко, э думит нуышде, десе э чуне воноре. – Мере сэхд गरेки у.

Официанткаре огол зеруьт чи хурдегоргьо, Хьэнуко думит сохд э же буравге. Е ошнейгей Бебе, Аснат гуфдиренигьо бие зен бу. «Э хуней эн у мубу бу ярам?» – гуфди Хьэнуко. Ебойге сере тик гуьрде, дирени Бебе тозе палтуй демисезонный э тен вери, тозе шопкей модни э сер вери, дер ресторане вокурд, диromo, э посою швейцар хьэрой сохд:

Эй хьовир, палтуре веке!

Ме гьони эдем вадарафде, – жугьоб до Бебе, – э е одомирeвоз гьуллугьи.

Песде ловгъюю хэндуьсд, э пиёне чумгъоревоз Тамара-ре гешд, чумию омо э чум Хьэнуко вохурд.

– Эле, туь инжо чуь сохде, гене эй лэхъэим сохде омо-рей? – пуьрси Бебе.

Хьэнуко э пой вэхуьшд, гьул Бебере гуьрде, кеши:

– Кеш ебо э куче, мере э туьревоз гьурлугъи.

– Пой ебо, игIэре е одомире диренинуьм.

– Дануьсденуьм, инжои Тамара, песде мидирой, ни вуьруьхуь.

– Гьери, чуь бири гене туьре? – пуьрси Бебе ведироморутки э куче, э е торике куьнж поисде.

Хьэнуко ловгъюю лерзире-лерзире ихдилот сохд, чуьтам себэхьмунде Ахмед шори-шори э ферма оморевуге, чуьтам, песде телефон зере, шуш нефес гуьрде Мукоил омоге, чуьтам гофгъо бисдоге, шулухигъой кор ишу мэгл-луьм бисдоге.

– Ме имогъой чуь мисохум? – пуьрси Хьэнуко, сес юш дегиш бире.

Бебе суьфде гIоси бисдо, э дуьл ю ченд жире гофгъо омо. Песде мугу:

– Дениш, Хьэнуко, весси э посой коргъойтуь гешдем-гъо. Ме гьичиш ние дануьсденуьм. Гуьгъе хурдей, веги мурдалигъореш верэхш. Нум мере берде э у жигегъо медеше. Дануьсди?

– Эле, – мугу Хьэнуко. – И коргъо дувойнеш э хотур холушму бири. Туь не гуфдири э Тенхьум ди эзу кергъо – хоегъо, меш э туь кумеки мисохум? Туь не гуфдири: дес десе муьшуру, десиш мэхуьзуь руе муьшуру?

Бебе гIоси бисдо, жинленмиш бисдо.

Дениш, э колхозевоз кор туьре туь дан. Нум мере дешендиге, меш гьэгъре ни дегьлуьм. Эгер нуммере не дешендиге, ме этуь кумеки мисохум, эз колхоз ведекуьрдуйтге, ме зйтуь кор миофум.

Белки мере эз партия ведекуьрд?

Де уре ме гуфдире нидануьм, – мугу Бебе, – ихдиёри эн у кор э десме неде. Корсуьз туь нимуни.

Гъул Хъэнуко ре гуърде, Бебе дебердени юре э ресторан.

Себэхьими Хъэнуко эз хов дир взхуьшде. Ичку сэхд кори сохдебу э ю. Хъэгило зен ю дуьл посо бире эй э кор рафде дир мубу гуфдире, гъуз бире э сер ю, гъуьл додоре, хэбер сохд:

Э пиёне монок, текей михиси?

Хъэнуко не взхуьшд. Хъэгило гене гъуьл додо:

Не вэхизи! Туь бегем э кор ние рафде?

Вир бош, духдер нолоигъ! – хъэрой сохд Хъэнуко, е лэкете зере эз луьнг зен.

Эле, гъйэсер гердо дедей туь, луьнгме хъуьрд бисдоки! – божэхъ ведирома эз Хъэгило.

Дедей мере нифри сохде туь? – мугу серсу бире Хъэнуко, взхуьшд, вегуьрд э дес ю офдогъо тирочуре, венжи Хъэгилоре.

Э хуне офдо шивен, хъэрой-хъэрой. Э сес гирисдей Хъэгило видовусдут оморут гъуншигъо, бисдо келе гофгъо. Хъэгилоре эз дес Хъэнуко э гужевоз ведешендуьт гъуншигъо. Куфде оморе зен, дедей дуь гъил, сертен хуьшдере кура сохде, чуьклеи гъиле э гъужогъ вегуьрде, «худо меветово» сохде, рафд э хуней дедей хуьшде.

Бура, духдер куксег, бура шуькеет сох эз десме, бура!

Хъэгило шуькеет не сохд. Оммо э колхоз гье у руз мэ-гълуьм бисдо женг Хъэнуко. Ахмед себэхьими кура сохде членгъой партбюроре, но э меслэхъэти эн угъо шефде коргъой Хъэнуко э ферма сохдигъо, колхозе не партийная организацияре фирмундигъореш, пиёнискеи сохде, зене куфде ведекуьрдигъореш. Коммунистгъо дие тоб не дорут э бишэГрие коргъой Хъэнуко. Угъо гъемееки дес вегуьрдуьт эри ведекуьрде Хъэнуко ре эз партия.

Зурбое кори, – гуфдурут коммунистгъо, – бебей эн игъореш винишит, иреш. Эз гъуьзуьргуьлиш гъэретикон бире бебей!

ТОЗЕ САЛ

Имисалине зимистуй Дербенд хубе зимисту бу: не сэхде хиники бу, не хуьшге герми. И вэгдогьойге верф оmore зу, хьэл бире рафденбуге, гьони пел-пелуье, пембелуье верф э хори нуьшде мугуиге сипре перзинегьо дешенде оmore-буьруьт э сер тэхдее дузе бунгьой хунегьой гьири, сипи биребуьруьт боругьой норунгьэле, э сипии вараисдебуьруьт гьэдимие догьгьой Дербенд.

Ох, чуй хубе эвири! – шори сохде гуфди Вера, себэхь-себэхь эз хов вэхуьшде, э гьопу ведироморе. – Ахмед, ведиро вишиш... Э ёртуь мунди Россия? Ижире биё бу зимисту эй!

Ахмедиш вэдиromo, чуме-чару сохд эйлонмей хунешуре, эз гьейву томоше сохд, чуйтам ёвош-евош эз асму офдоренуьтге лепе-лепе верфгьо, е хуб, лугьонд нефес кешире, Ахмед мугу:

Ох-хойш, чуй раче эвири. Э ёрмени зимистуй Уруснет: хуьшге эвир, э зир пой хирч сохденигьо верф,... – песе думит сохде, мугу: – сес тупе-тупгьо, сес гуниле шенде... Эгь!

Вера э дуьдеси гуьрде эз гьул Ахмед, мугу:

Ой, э ёр меёр у беде рузгьой довго, дие гьич меёво ужире рузгьо.

Ахмед сере гьуз гуьрд, е кем думит сохд.

Эй, жон Вера, кире воисде довго? Бегем хьуькуьмет иму руз беруз гьовхо ние берде эй гьоим дошде динжи, шолумире эгьрей хэлгьгьо? Оммо динж ние гьишденуьт империалистгьо. Имогьой Западная Германияре, Аденауэреш атомный не водородной бомбагьо воисде кура сохде. Гьич огьогьой Америка лэгьэй Аденауэре зеренуьт?

Мере имиди, – мугу Вера, – хьуькуьмет иму нигьилуь довго бире.

Мегердо довго, – жугьоб до Ахмед, – умэхьэли диеш хуб мубу зигьисдеи хэлгь. Гьэиллегьоймуш динж мухунут, келе мибошут.

Мама, туь эжеи? – хьэрой вегуьрд эз дору ховолоу дух-дерлешу Эльмира.

Инжоюм, эдем оmore! – жугьоб до Вера, видовусде э хуне.

Дес руй шушде, чой чи хурде, Ахмед эз гьул зен хушде гуьрде, берд, рэхь сохд юре э кор, э больница. Вераре гьечи хьэз оmoreнбу верф э хори гьисди, у гьиллере хуно, хушдере эз гьул Ахмед неведешенде, эденбу пой-гьоре суьрт кешире эз хори, э киршо жегьисденигьоре хуно. Э куче одомигьо омбариш буге, э рэхь ишу шинохгьош вохурденбуьруьтге, Вераре гьэиб ние оmoreнбу. Э дуьл эн у гьони шори дебу: э юревоз шуьвер ю бу, эз дуьли, эз жуни хосденигьо шуьвер ю.

Оморут э больницаш расируьт, Ахмед хьэрзо сохд гьул Вераре.

Эз хьовир туь чуй хэбери? – пуьрси Вера пушой эз Ахмед журу бире э кор дарафде, – эхи е хэйли вэхд ние диренуьм ишмуре э еки. Имогьоиш гьэьргьой Рэхьмон не ги-рошди.

Ахмед десе э пушони зе, мугу:

Эле, ме фурмуш сохдем бегем этуь гуфдире? Рэхьмон имуре э мигид огол зери, э Новый год. Се рузиге бэгьэй мунди! Мурайм?

Гьелбетте, – мугу Вера. – Е дед Морозиш мосдоним миберим эй гьэилгьой Рэхьмон...

Гьердуьшу хэндуйсдуьт.

Шев мигид тозе сал хуней Рэхьмонигьо е рач вараюнде оmoreбу. Э доруни хуне э ило-улей ранги-рангие ёлка эденбу вози сохде Марал э духдегьой гьунширевоз. Э буруни хуне сер келе дуразе стол вараисде бу э чигьой мигидиревоз. Столе рач сохденбуьруьт вазегьой онгур нен гьирмизине сибгьо, шишегьой шороб нен ширине ве минеральни гьовгьо, бишгьобгьой вобуржунде могьи нен зерде пенигьо, эн савзи нен хошхошзере нунгьой тонуи. Э биней дивор, э сер нерме диван нуьшдебуьруьт э ширине меслэхьэт дуь куьгьне бироргили Гьэзиз не Гьэсоил. Э чи сохденигьо хуне Хумор не Гуьлбике хэьер Рэхьмон эденбуьруьт куме-

ки сохде э Божи эри Глошгьо, епрегъигьоре душунде. Рэхмон не домор ишу Сосун э гьейву поисде, эденбуьруьт папрус кешире.

Худоре шуькуьр имогьой дуьл туь динж мубу, – гуфди Гээзиз эз Гіэсоил. – Ненге ме эдем дире и ченд салгьо туь чуй кеширейге.

Чуй сохум? – мугу Гіэсоил. – Туь дануьсдени ме э чуй рузгьо э партия дарафдебуьруьмге. Бегем ме хуьшдере гьич эз партия журо мисохум?

Зурбое тоб бисдо туьре, бирор. Худо жун туьре согъ сохо!

Эгь, – мугу Гіэсоил. – Гье худо-худо бисдо энтуьш...

Гіэйб месох мере, бироргили, у гоф э лэгІэйму дери, хуте бирейм... Гьеле-меле ние бире эз лэгІэ ведешенде.

Э хуне дироморут Рэхмон не Сосун.

Дануьсдени, кире диремге, лелей Гіэсоил? – пурьси Рэхмон, – э ёртуь мунди у Бенил э китуь э редакция кор сохденбугьо? Уре. Э Ленинград зигьисденуьм мугу...

Бениллемиш сохо Бенил, – жугьоб до Гіэсоил, – меш дирем уре и перигьо. Омори гуьрди мере, эдей гуфдире: «Лелей Гіэсоил, ме э пушойтуь тэхсиркорум, и коргьо э сертуь омогьо эз ме бисдо, михьило сох эме, ме шор бирем э восстановить бирейтуь»...

Эзу чуйтам? – пурьси Гіээзиз.

Дору дарафдебуьруьтгьо чумгьой Гіэсоил екем хисируьт, песеде э Гіээзиз денишире, мугу:

И кечеле Бебе нисди, кук зерде Шомоил гьэрчогьи? Берди Бениле, шороб дори, пиён сохди, у шев, газет ведироморигьо шев, э типография рафди э юревоз. Ме мэхьтелуьм э типография чуйтам дегьишдетге у дуьмбураре... Дие пиёне Бенилеш хэбер не бири, кидан чуй бириге унжо, Бенилиш газете не хунде овурди э ме доре...

Эй угьрешгьо! – гьоси бисдо Гіээзиз. – Угьо вредительгьоютки!

Биё туь имогьой бэгьдовой ченд салгьо испот сох, киниге вредитель.

Гъемееки сергъуз поисдуът э думит. Э ёр Рэхьмон омо гъеме коргъо Бебе сохдигъо, чугъулигъо, гирошде рузгъо...

Шефде дор эз бине воровгъоре дуз сохде нибу, – мугу Рэхьмон.

Г1эсоил десе э шуьгъэм вено, гуфди:

Ме имогъой эдем шек сохде, у дуьмбура кечел и коргъоре эйчуь сохдиге. Гъе умогъойгъо ме эз хуней бебей эн угъо гендуьмгъо бердебуьруьм эй Красная Армия. Э хьисоб фурмуш не сохдет... Оммо ме э угъо песде кумеки сохдебуьруьм о, Шомоил муьрденге, угъо богъэ фурухде э колхоз оморенге... Э лэг1эй сег ченгъэде чи дешендигеш, сурои ние бире. Эгъ!

Шуьгъэм Г1эсоил сэхд дор до.

Е пейле чой гьисди?

Эри, эри, – мугу Г1эзиз э пой вэхуьшде, – э Гуьлбике, чой биёр эй Г1эсоил.

Сосун эз Рэхьмон пуьрси:

Гъуногъгъойгейтуь эжи эй?

Меш мэхьтелуьм э жеиге. Гуфдирет эхи миёйм. Екемигеш денишим.

Рэхьмон рафд, приёмнике пучунде, Бокуре гуьрд. Эденбу мэГ1ни хунде Буьлбуьл Мамедов. Эз мэГ1нигъой «Кёр Оглы».

Буьгълуьм хуну? – пуьрси Рэхьмон.

Эри, бигьил, – мугу Г1эсоил, пейлей чое хуьп кешире.

Нечогъиш буге, шуьгъэмиш дор доренбуге, Г1эсоил э эшгъэвоз эденбу гуш дошде, жун одомире тозе сохденуьтгъо мэГ1нигъоре.

Гъемише э тозе салгъо, гъемише э тозе салгъо! – гуфдире эз буру диromo Ахмед, гъул Вераре гуьрде.

Ой хош оморит! – шори сохд Рэхьмон, – кешит ебо э дору, г1эилгъо эжи, духдергъоре эйчуь не овурдейт? – пуьрси Рэхьмон палтуй Вераре эз дес ю восдоре.

Дури эй овурде г1эилгъоре, – мугу Вера, – хиники, егилейге миёрим.

Хумор диromo, гъэл гуьрд, моч сохд Вераре, кеши, деберд э доруни хуне.

Одигюзел бироргилиме эй чуй не омори? – пурьси Гээиз.

Ахмед палтуй хуьшдере дуллу сохде, сиегье муйгьой сере шуне зере, э раче-берачей Гээизигьо нуьшде, мугу:

Туй ние дануьсде, лелей Гээиз, луьнг эн у чуйтамиге? Э десдечуревоз у рэхьэ хуб ние рафде. Шеви, зимистуни, верфи э хоригьо...

Гээиз ох кеши, руьшгьой хуьшдере тимор сохд.

Э-э-эй, гирошд рузгьойму... Э ёрмени, чуйтам Одигюзел э партизани гьисдики пегьлуьвоне хуно э сердогьгьо гешденбуге. Екиймуш э у нирасирим э рэхьрафде. Едов э вэхд наступленийму е солдат дуьшме э песой дохьор пэхьни сохде пулемете, парта-парт гуниле шенде, имуре ние гьишденбу сереш тик гирим. Ебойге Одигюзел командире чум зере, эз глэрегьой кулегьо гилгез сохде, эз пэхьнуьки догьэ эйлонмиш сохде рафде, эз гьуйндуьри хуьшдере э сер пулеметчи шенде, бугьмиш сохдебу дуьшмере, рэхь вокурде эриму... О-о-о, келе игидигьо бурмундебу Одигюзел...

Ахмед шор бисдо, сер ю келе бисдо, Гээиз ижире тэГ-риф доки бебешуре.

Э Хумор, – хьэрой сохд эз буру Божи, – не нушуни гьуногьгьоре э сер суьфре. Вес нисди ихдилот сохдейтгьо. Туй э ки дениширей, геде! – хьэрой вегуьрд келе зен э сер Гээиз.

Гээиз вэхуьшд э пой, мугу:

Дуз гуфдире Божи зен ме. Гьери, биёйт нуьшит. Эз хэбер гьингьэр хуби, э меселегьо гуфдиренигьоре хуно.

Вера э ки Ахмед нуьшд, Хумор э ки Рэхьмон нуьшд, Глэсоил не Гээиз э келлей стол нуьшдуьт, Гуьлбике э ён Сосун стул хуьшдере норе, мугу:

Туй нуьш, меш гьони миём, муьнуьшуьм.

Рэхьмон пейлегьоре пур сохд, но э пушой гьеме гьуногьгьо, э Глэсоил минет сохд е дуь гоф гую.

Ме мугуюм, хэлефме, – мугу Глэсоил, – энжэгь эри ме шороб нэГ, эзу боржом деки.

Бошгу, гуж нисохим, леле.

Гъемееки э лой Гіэсоил денишуурьют. И песини мэхьэл коргьою хубиш буге, хуърмет юш зиёд биребуге, ранг ю зерд бу. Веди бу, ки Гіэзор омбар зэхьмет доре юре. Оммо Гіэсоил хърекет сохденбу нечогъи хуьшдере зиёди э кес не бирмуну, дуьл дусд – ошнере хуърд не соху, у хъэрекет сохденбу эри хэндуьсде, мэхсерегьо сохде. Пейлере вегуърде, Гіэсоил мугу:

Хьовиргьо, бироргьо, дусдгьо, хэлефгьойме. Данит: инсон э гіуьлом егиле зигьисде. Гіуьмуьр хуьшдере одоми гьечу биё гировуну, ки инсонгьо эз ю рази бу. Гьер одоми, тейте зинде гьисдигьо, биё хэйр дуь жэгмете, зигьуь эри хэйр Ватан хуьшде, эри хэйр инсонгьо, У одоми, комики энжэгъ эри хуьшде зигьисденигьо, куьрми. Эз куьрмгьо нэгі, э шори тозе сал, э шори биёвтгьо диеш хубе рузгьо, э шори коммунизм!

Согъ боши, лелей Гіэсоил, – мугу Ахмед.

Вера, Хумор, Сосун чек зеруьт. Гъемееки пейлегьошуре хурдуьт. Песде гоф сохд Гіэзиз, Сосун, Ахмед. Э пушо омо гіош, епрэгъи, диромо нуьшд келе зен Божиш.

Биё э киме, – мугу Гіэсоил, – ме бирор туьнуьм.

Э сер суьфре Гіэзизигьо ихдилот сохде, э ёр овордуьт хьовир-хьэрмэхьэ, дусд-ошнере, коргьой колхозе, гьозиегьо гиошдетгьоре.

Ихдилот эн у кук Эсеф гъэлейхэнжели чуй бисдо? – пурси Сосун.

Кут зено уре! – мугу Рэхьмон. – Келе биёбуригьо не оворд э сер колхоз?

Ишмуре хэбер нисди о, – лэгъэй хуьшдере норе, десе покурде гуфди Ахмед. – Эхи иму уре э партбюро гъэрекет сохдейм эри эз партия ведекуьрде. Имогьой виним горком чуй мугуюге. Эз фермаш, эз учетчики ведекуьрди уре правление. Абасеш ведекуьрди. Эз дес эн у кор ние вороморе. Эри, и перигьо омори Хьэнуко, гуьрди мере э куче, эдей жуьре-бе-жуьре гофгьо гуфдире: туь энтуьнигьоре сэхд гуьрде, одомигьой туь чуьш сохдге,гьемере пэхьни сохде туь, туь милетперези, филон-фошмокон...

И чуй гофи, – Гюси бисдо ГІэзиз, – туй мэхьшемуь гердош гу эзу дуьм бура. Эжигей э гэземет недешендеини юре!

Ахмед гене мугу:

Гуьрди мере, эдей гуфдире: гээйгьу нибу, фурмуш нисохум. Ме эдем гуфдире: шефди сохдегориш туйни, ГІовункориш ме? Чуй ГІэжел воисде туйре? Бура э бригада кор сохдие. НэгІ, мугу, метлеб ишмуре ме нисохум...

Гьей дуьм бура! – хьэрой вегуьрд ГІэзиз.

Э ёртуь не мунди, Ахмед, – пуьрси Рэхьмон, – чуйтам ушев, э партийни собрание ведироморе э серме хьэшогьо вешендебугьо? Мукоилиш е гоф не гуфди. ЛэгІэй юре не зе. Имогьой пешму бири Мукоил.

Вера не Хумор лос нуьшдебуйрут. Эхириш Вера серетик гуьрде, мугу:

Эйчуьи ишмуре и гофгьо. У ние верзире эз товун эн у ишму э сер эн и суьфрей мигІиди ингъэде гоф сохденит. Инжо лелей ГІэсоил е хубе гоф гуфди. Гьисди мугу инсонгьо, верзиренуьтгьо э нум ишу инсон бирей. Гьисдуьт куьрмгьош. У Хьэнуко куьрми. Э гуш мегирит уре. Гьечу мупусу мурав.

Эй согь боши, духдерме! – шори сохд ГІэсоил, пейлей хуьшдере боржом пур сохд.

Гьемееки рази бисдорут э гоф Вера, гьемееки пейлегьо вегуьрдуьт, хурдут, зокуске сохдуьт. Дуз те сэгІэт дуваздегьи, тейте келе сэгІэт эз Кремля дуваздегь занг зере нуьшдуьт гьуногьгьо. СэгІэт дуваздегь биренки, гене пейлегьоре э шори тозе сал зере, хурде, шоригьо никигьо хосде эри еки, вехуьшдуьт эз сер суьфре.

... Верф поисдебу. Менг невобугеш, шев товуш бу. Э кучегьо лампегьой электриш эденбуьруьт сухде. Вера не Ахмед, гьул екире сэхд гуьрде, э тегьнимиревоз эденбуьруьт варафде э звер, э лой хуне.

ТИЖЕ ТЕВЕР

Э у шев тозе сал, хэлгь э сер суьфрей мигИди нуьшде, дуь екире омборекбу сохде, дуь эй еки шори-ники хосден-бугьо, Хьэнуко не Тенхьум холуй Бебейгьо, гене куьгьне сенигIэте э ёр овурде, вогун шороб вегуьрде, э проводники рафдебуьрут. Рэхь эн угьо дуре рэхь бу-угьо миёсдуьт шоробгьоре берде норе есер э лойгьой Дальний Восток.

Рэхь дури, – гуфдиребу Хьэнуко, – хэйр кем.

Бебе, кор ишуре дуз сохдебугьо, эришу вогун вегуьрдебугьо, гуфдиребу:

Хэйриш мубу. Е тике мувэхьэ э кор овурде гереки. Челегьгой шоробе дирейт чуй келе челегьгойге. Эгьерки е ченд бедире гIов декуьрдитге, гьичиш нибу, дэгIэм шороб гье у дэгIэм мумуну. Э рэхьиш ки шороб восдорогор омбар офд оморе. Варасирит ишму?

Варасире варасируьт, оммо Тенхьум терси. Хьэнуко шор бисдо:

Сертуь кечелиш гьисдиге, Бебе, академияй науки...

Сертуь бурра биёво! – хьэрой сохд Бебе, гьэгьри бире.– Эжигей никигьоймени, дуьм-бура!

Эле, гьэгьри бисдори?

Песде угьо ним литир эрэгьи хурде, боришмиш бисдорут. Э рэхь офдореки, Хьэнуко не Тенхьум гофгьой Бебере фурмуш не сохдуьт.

Вогун, шоробгьо вобугьо келе вогун бу. Э е лоу жергерге челегьго дечире оморебуьрут, е лойгере проводникгьо эйшу э жигей хуне вараюндебуьруьт: э хори, э сер порхол нимдергьо-лихьифгьо дебу, э дивор холинче вобу, э сер стол гузги вобу, э куьнж вогун бедирегьо, чуйкле челегьго, шороб пеймунденигьо гьобгьо-пейлегьо бу. Э домой дер печь гьовуни эдебу сухде. Э ён печь хьуьзуьмгьош, тиже тевериш буьруьт. Хьэнуко дегешдебу э сер нимдер, луьнг веноре, эденбу мэгIни хунде. Тенхьум чорзани зере, нуьшдебу э пушой гIэтош, эденбу гьэйлей хуьшдере томоку пур сохде.

Г1хуь, г1хуь, – е ченд бо суьгьруьсд Тенхьум, хэйф-туф шенд э хоригьой вогун, гьуьж диromоре, лэгьэре сифет ю гьирмизи бисдо эз суьгьруьсде.

Хьэнуко ре дилоково гуьрд.

Э ире дениш туь о, – г1оси бисдо у, – гьеле эки хуьшде э келе гьурлугьго дебири, интеллигент Хэсен бири...

Весси, весси! – гьэгьри бисдо Тенхьум, – екем лэг1эй туьре темиз дор.

Эде, гьеле гофиш не сохум! Туь э хори хунейтуьш гьечи хэйф-хуьлм шенде?

Худо шэхьитуре дур сох эз ме! – мугу Тенхьум.

Хьэнуко взхуьшд, омо, поисд э ён дер вогун, томоше сохд э машин рафдеки чулгьо, дигьго, хунегьо э рэхь вохурденбуьруьтгьоре. Тенхьумигьо ченд руз э рэхь дебуьруьт. Ростове гирошде, вогун эн угьо оморе э лойгьой Миллерово оморебу расире. Хьэнуко томоше сохде, эденбу дире, чуьтам верф нуьшде, гьеме чулгьо-сэхьрогьо сип-сипи биретге, э рэхьго одомигьош тек-тук вохурденбу, гьово омбар хиник бу. Эз дер вогун шэхдере хуно хиники диromоренбу э дору.

Сэхд не сохи дере! – мугу Тенхьум, эз гьэйлей хуьшде дуре ведешенде.

Илле хуби дие! – жугьоб до Хьэнуко, – эзу мурдале буй томбокуй туь эи зуригьо чухутке мибошим. Гьеле эвириш незеним э хуьшде?

И нэхьсигьойтуь эй хуби нисди, – мугу Тенхьум, – туь имбуруз хуре бирей.

Хьэнуко ре хэнде гуьрд, рафд дегешд э сер нимдер хуьшде, гене сер гуьрд эри мэг1ни хунде.

Гьечу дие! – шор бисдо Тенхьум.

Э гуш эн у дарафдуьт эз ело сес мэг1ни Хьэнуко, эз е лойге сес тэх-тэх чергьой вогун, э рельсгьо расире, рафденбуьруьтгьо пушово. Гье гьечу э пушой г1этош нуьшде, гьэйле кешире, Тенхьум ховелуь бисдо, уре хифлет берд.

Гьовой шохьонгум, пушой торик бире машин омо раси э е келе узловая станция. Вогун Хьэнукойгьоре жура сохдуйт эз машин эри э екке небеседе, э е рэхьиге берде.

Эй, э Тенхьум – хэбер сохд Хьэнуко хьэрмэхь хуьшдере. – Уёгь бош ебо. Узловой, пуьрсире дануьсде воисде ченд сэгIэт инжо мумунимге. Белки екем шороб фурухдим...

Бура пуьрс, – мугу Тенхьум.

Хьэнуко вокурд фуфайкей хуьшдере, шиши э сер гушверие герме килэхьэ, шенд хуьшдере эз вогун. Тенхьум э домой дер поисде, томоше сохд, чуйтам э станция дегесиренуьтге лампегьой электри, вини ки гешдеге э куьндигьой станция, чумечару сохд зем-зоре эз пушой вогун гирошденбуьруьтгьоре. Ебойге Тенхьум дирени е чогьэ хунширине жогьиле зен, сер хуьшдере э нерме шол бесде, чумгьоре донори поисде э ю. Тенхьум денишики э зен, у хэндуйсд, э чумгьоревоз хурде Тенхьуме. «По-огь, и чуй чини!» – мугу Тенхьум. Жендек ю биз-биз бисдо, десгьой ю лерзи. Диреники жогьиле зен чум ние вегуьрде эз ю, Тенхьум чум зе раче сере, огол зе эки хуьшде.

Чуй воисде, жогьиле кук? – пуьрси зен.

«Эле, ме жогьиле кукум» – шори сохд Тенхьум, сер ю келе бисдо, дуьл ю динж бисдо.

Чуйниге дануьсдени? – мугу Тенхьум – эз е ним сэгI-этиге инжо биё, мере э туьревоз е гьурлугьи...

Э меревоз? – хэндуйсд раче сер, – омбар хуб...

Зен посово рафде, дегь минутиш не бисдо, Хьэнуко шуш нефес гуьрде омогьо.

Иму те себэхь инжоим, – мугу у, – муьшдеригьош дирем эй шороб. Ме ди е дуь чуйкле пичинкегьоре, беруьм.

Ужуз меди о! – гьэдэгьэ зе Тенхьум.

Ме хомле нисдуьм ки.

Дуй пичинкей шоробе вегуьрде, э рэхь офдоре, Хьэнуко мугу:

Дир оморумге, дуьл посо мебош, – чум зе Тенхьуме, хэндуйсд.

Ним сэглэт гирошдки, эгуфдире вэхд раче жогъиле зен омо раси.

Биё, биё, гӀэсел, раби Хьзим, гьурбу гердо эри энугьундуьре синей туь, эри энугь одомире сула сохденуьтгьо ковре чумгьой туь.

Тенхьум лампере сухунд, товуш бу гуфдире, дес дураз сохд, эз гьул зен гуьрд, кеши воровунд юре э вогун.

О, и чуь рачи инжо, – гуфди зен, холинчегьо-чигьоре дире, – хунере хунои.

Дие чуь дануьсденбири, гӀэсел. Иму культурни одомигьоимо.

Песде ило-улере чуме-чару сохде, тевере дире э ён печь, зен гуфди:

О, ме терсиренуьм, ишмуре тевериш дери инжо...

Дуразе, бонгьузлуье жендек Тенхьум гьэд-гьуд бисдо рафд э пушой раче сер.

Туь чуь гуфдире, гӀэсел, бегем иму одомире гьэгьри сохденим? Иму энжэгь рази сохденим... Э лой челеггьо чарусде, мугу: – эз коми шороб декуьнуьм эй туь, гӀэсел, эз ширин, эз туьрш, эз нимелитширин?

Зен э вогьнекиле сере жумунде, гуфди:

Ме терсиренуьм шороб хурде.

Гьич метерс, ме инжо гьисдики, – мугу Тенхьум, – ме гьэлхэндуьм э кемер туь.

Тенхьум рафд э лой челеггьо, э шороб декуьрде, зен гене чуме-чару сохд холинчегьоре, тигьэтлуь дениши э тевер...

Ини, ги ху, – гуфди Тенхьум, пура пейлей шоробе доре, куьнд нуьшде э ён зен.

Ой, гӀэмелдане одомини туь, – мугу зен, – пура пейлеш декурдей эйме, кьундиш нуьшдей эз ме. Песде мегири мочиш мисохи мере...

Тенхьум хэндуьсд, шори сохд.

ГӀэсел гердош туь, бегем зобуни моч сохдумге у ширине ловгьой туьре.

Зен хэндуьсд, э вогьнекиле пэхьни сохд сифет хуьшдере.

НэгI, нэгI, моч ни сохум. Ху шоробе.

Ебо туь ху, – гуфди зен.

Эхи ме омбар хурдем имбуруз, – мугу Тенхьум.

Ме недирем.

Чорей Тенхьум не бисдо, хурд.

Еккеш ху – мугу зен.

Моч сохде мигъли?

Ебо ху, песде мивиним.

Тенхьум хьозур бу дегь пейлеш эй хурде, токи у хуьшге лэгъэре, пажире ловгьою э и чогъэ, гьирмизине ловгьой раче зен варав. Хурд еккеш, дуьдуьйгеш, сер гуьрд эри гъэл гуьрде зене, моч сохде.

Туь гъеле пиён не биреки эдей гъэл гуьрде, моч сохде мере, – мугу зен. – Пиён бисдориге, кидан чуь мисохиге...

Эле, гъэдойтуь биёво э жун раби Хьэим, туь гьемере варасиреники...

Тенхьум пиёниш буге, взхуьшд, дер вогуне эй сэхд сохде.

О-о, омон о, – гуфди зен. – Сэхд месох. Ненге гьони мурам.

НэгI, нэгI, жон гуьзел. Тиракле эдем дегьишде.

Гьечу гIэмел миёв.

Тенхьум гене шороб декуьрд эй хуьшдеш, эй зениш. Эз шори жиге небу уре. «Эле, и раче чи эз же омо офдо э и пире серме, – мугу у. – Хьэнуко мивиниге пэх-парах мибисдо». Ченгъэде пиён биренбу Тенхьум, унгъэде эденбу буш бире.

Е мочле ди дие! – минет сохде, гъэл дешенд у э герден зен.

Оммо чумгьой зен гогъ э лой тевер добу, гогъ э лой дер вогун... Ние дануьсденуьм, ченгъэде вэхд и раче зен э гъэл Тенхьум домундебуге, ченгъэде имишев шороб хурдебуьруьтге угьо, оммо пушой себэхь Хьэнуко вогошде оmore, дирени: хори вогуне хун берди, меит Тенхьум э пушой пич офдори...

– Бебейме вой! – хьэрой дешенд Хьэнуко, дире тевере э ён меит Тенхьум.

Песде чуме-чару сохде, дирени холинче берде омори, чуькле пичинкегьой шоробиш нисди, оммо э келе челеггьо дес зере не омори. Вини куьфгьо-кешегьой Тенхьуме. Тип тигьы бу.

– Се гьозор пулиш рафд!

Гьогь бисдо Хьэнуко, перт бисдо. Песде эз ю е келе божэхь ведиромо, э божэхь хэлгь кура бисдо...

Себэхьими э Дербенд телеграмма оморе, божэхь офдо, ки Тенхьум холуй кечеле Бебейгьо э проводники рафде, куьшде омори гуфдире. Екигьо гуфдиренбуьруьт Хьэнуко хьэрмэхь ю эз гьэгьр хэгьер хэгьерзорею, эн Бебе куьшди гуфдире, екигьо сес дешендебуьруьт пиён бири э шороб хурдегоргьоревоз женг гуьрди, еккегьойге мугуфдурут эй шоробгьоре вирихунде гьэчэгьгьо омори, куьшде. «Гьечу биреки, дие Хьэнуко эйчуь согь мунди?» – гуфди Бебе. У гьэйбе вешенд э сер Хьэнуко.

Гьоси, диври, гьэгьр э дуьл, Бебе муьглет хосде эз кор, зу-зу э самолет венуьшде, рафд эри овурде митой холушуре. Э Беберевоз рафдебуьруьт зен Тенхьум не келе кук ю. Оморе э жигею расире, миторе офде, угьо э Хьэнуко бебедеде негьышдуьт, э сер ю хуьрш ишуре тигьы сохдут. «Гьей омон, ишму гуш дорит, чуьтам бириге ихдилот, – эдебу минет сохде Хьэнуко, – муьрде-зиндейме э гуьгь чаро, эгер ме э и кор гэриш гьисдуьмге». Оммо Бебейгьо э гуш не гуьрдуьт минетгьой Хьэнукаре. Угьо гьич Хьэнукаре э машиниш не вегьышдуьт э кишу, э миторе овурдеки. Э Дербенд оморе расире, миторе депучунде, Бебейгьо хьофд рузхьофд шев э овил нуьшдуьт, чуьтам куьгьне гьэдотгьо гьисдигьоре хуно, раби Хьэиме огол зере, дегьмерд кура сохдут, э хьофди суьфре дорут... Ингьэдей гьэйбе э сер Хьэнуко вешендебуьруьт угьо, гьич юре э овилхунеш недегьышдуьт. «Нэгь, ме и коре гьечи нигьлуьм, – гуфди э дуьл хуьшде Хьэнуко, – ме э серме ногьогьы гьовуне ни вегуьруьм».

Е руз ичку хурде, е кем серхуш бире, у гешд Бебере эй гоф сохде. Гьеле-меле ние офденбу. Эхириш дануьсде, шев э хуней ошнеи гудире, рафд гьэреул сохд юре кей медиров-

ге. Хэйли шев рафдебу Бебе эз хуней Аснат ведиромогьо. Хуней Аснатиш э дуре мэхэзлегьо бу, товуш кем сухденбу унжо.

Э Бебе! – гуфди Хьэнуко, у эз диш giroшдки.

Бебе гуш не гуьрд.

– Пой, мере э туьревоз гьурлугьи!

У ние поисденбу. Хьэнуко гуьрд эз гьул Бебе эй поюнде. Оммо хун эн у зиёд бисдо, гьэтош ю гужлук бисдо.

– Туь дануьсдени э серме чук бедигьо овурдейге! – гьэтош гуьрде, гуфдире Бебе. – Холуймере бердейгьо куьшдейгьо мунугу, мереш гьеле э дес дорей. Молгьой колхозе хурдей, нум мере гьэриш сохдей...

– Ме хурдем? – гьоси бисдо Хьэнуко. – Гьемей эн и хьилулешимигьо эз туь нисди? Э Рэхьмониш туь вомухде хьэлево не сохдебири мере?

– Ме! Э и гьудугьлелере денишо!

– Гьудугьлеле туьш гьисди, бебешмуш! – не вотовусде гуфди Хьэнуко.

Дие уре хэбириш не бисдо, кей Бебе эз куьф бейбуте ведешенде э синею вогьундге...

Хьэнуко э больница овурдуйтго у э хуьше не добу. Эзу омбаре хун рафдебу, тейте рэхьгироргьо оморе дире юре э хун бердеки. Имишев э больницаш эз сестрагьо Вера бу дежурни. У шинохд Хьэнуко э эрию омо гофгьой Ахмед, чуьтам Хьэнуко эрию гьелебуле гуьрдебуге.

– Чуь сохим? – пуьрси Вера эз дежурный духдир.

– Хирурге огол зере гереки.

Эз дегь-паздегь минутиге хирург омо, халат хуьшдере вокурде, вини яралуьре.

– Ире гьечи хуб сохде нибу. Э и хун не домунди. Оммо зу-зу хилос сохде гереки ире, ненге муьмуьруь.

– Чуь биё сохим?

– Хун декуьрде гереки.

Сестрагьо фегьм сохдуйт доноргьо доре хунгьоре, бирмундуйт э духдир.

– Эз игьо чи нибу. Эвелимуьнжи кеми, ве дубореи-муьнжи эй группай эню гьэмели нисди.

Э думит домундуят духдиргьо. Хирург бу келе мерд, сипре муйгьо, чогуэ одоми. Уре езугуэ омо э нечогуэ. «Чум дире-дире куышде бире инсоне? – мугу у. – Иму духдиргьо чуыш бие сохим эри кумеки сохде э нечогуэ». Сера тик гуэрде, э сестрагьо духдиргьо денишире, мугу:

– Ме муьдуьм хун мере, хьозур сохит герек гьисдигьо чигьоре.

– Ишму келе мердит, Петр Иванович! – хьэрой дешенд Вера. – Поит ебо.

Гене э ёр Вера омо, чуьтам Хьэнуко гьеле-буле гуэрде-буге эй шуьвер ю, думит домунд, мугу «Эхи ме медицински корсохум. И келе мерд эйчуь бие дуь хуне, ме недуьм?» Гьул хирурге гуэрде, мугу:

– Петр Иванович, ме муьдуьм хуне, эн ишму герек нисд.

Петр Иванович чешмекгьоре вегуэрде эз чум, шори-шори дениши э Вера.

– Бошгу, духдерме. Ме мугум туь нидиге хун туьре. Согь боши, духдерме.

Имишев гьечи корсохгьой больница те себэхь э илоулей Хьэнуко гешде, хуне декуэрде э ю, сер гуэрдуьт эри хос сохде юре.

Э хуне омореки Вера не гуфдиребу хун хуьшде Хьэну-коре дореире. Оммо Ахмед и гофе шиновусдебу эз кес, гьэгуьр кеширебу э хуьшде. У рази небу э хун хуьшдере дореи эн Вера, оммо очугь гуфдире э ю, дуьлхуьрди сохдеш ние воисденбу, «Эхи ме ире эз вилоетгьой гьуьлом овордем, сэхьибсуьзи, чумгьэрсини сохдумге хуб нибу» – думит сохд Ахмед. Оммо Вера эз гьовой эн Ахмед, эз гьош-гьобогьию эденбу дире, чуь дериге э дуьл шуьвер ю. Пушотегьо эз кор оморе сэгьэт, моч мисохдгьо Вераре, э гьужогь мегуьрдгьо келе-келе духдергьой хуьшдере эз шори, гьони Ахмед лос биребу, хэндей ловгьою вирихдебу. «Бошгу, – мугу э дуьл хуьшде Вера, – гьэгуьр микешуь е кем, песде фурмуш мисоху. Ме медицински корсохум, эй гьэгуьр ме одомире куышде нидануьм». Песде и песини мэхьэлгьо, Бебере э гьэземет дешенде бэгьдо, очугь мэгьлуьм биребу шефдигьо э колхоз

биригъо, и чугъулигъо, гІэрегъэришкие коргъо, биебуригъо э Рэхьмонигъоревоз биригъо, гъеме кор Бебе бирей. Хьэнуко овом бири, хэр бири, э дес Бебе офдоре. Чогъоли Бебе э шегьер очугъ биребу. И коргъоре Ахмедиш хуб дануьсденбу. Оммо эз дуьли эн у ние биренбу хун зен ю э жендек Хьэнуко дарафдеи. Гъечи е руз Ахмед э хуне оmore, чи хурде, э думит нуьшде, почтальон омурдени е когъозе, доре.

Ахмед векеде, дирени нум Хьэнуко ве. Бэгъдовой е ченд рузгъо, э хуьшде дироморе, дануьсде бэгъдо, ки Вера хун хуьшдере дори гуфдире, Хьэнуко келе номус кеши, хуьшдере вешмерд эри дуьлхуьрдигъо э Ахмедевоз сохдигъо, эри э гоф Беберевоз хэр бире, нисдигъо дургунигъоре э сер Рэхьмон вешендигъо, эри э ферма дарафде, бишэГрие коргъо сохдигъо. Пушой эз больница ведироморей хуьшде у эри Ахмед ижире когъоз нуьвувьсдебу: «Хьовир Ахмед, ме тэхсиркорум э пушой туь. Ме хок пойгъой туьш нисдуьм. У сохде коргъо э ёрме оморенге, ме сифете пэхьни сохде э хьэлов гирисде, гуфдиренуьм, э коми чумевоз миденуьшуьм э мердлуье сифеттуь. Мере сер нисди э руй туь эри денишире. Туьре ихдиёри чуьш эй сохде эмеревоз, туьре ихдиёри эри рэхьм не берде эме... Оммо товогъэйме ини: эгер екем семе э дуьл туь рэхьм омоге, гъэгър туь хо-муш бисдоге, минкин ди мере вогордум э колхоз, э бригадой Рэхьмон. Виниш умэхьэли чуьжире ме кор мисохумге. Мере воисдени туь не Рэхьмоне хуно бошум. НэгІ, мере келеети ние воисде. Ме кор мисохум, жунмере муьдуьм эй колхоз... Е гилейгеш гуюм, ме хок пойгъой туьнуьм. Сад сала гердошит туь не Вера зен туь. У Вера зен туь, хэгьер ме эзинбэгъдойге, эз уьлуьм хилос сохди мере. Бегем ме и коре фурмуш мисохум. Те муьрде ме гьэрдхундум туьре, кифлет туьре.

Ахмед кеши когъозе э лой Вера ве Вера вини, чуьтам гІэрси бисдорутге чумгъой Ахмед.

– Бэхшлемиш сох э ме, Вера, – мугу Ахмед. Вера когъозе хунде варасде бэгъдо, бэхшлемиш сох...

ЖЕНГ ЭРИ БЕГЬЕР

Э сер Хьэнуко омогьо коргьо кемер Эсефе гъэд сохд. Ебо гIэруьс эз хуне вадарафд, песеде коргьо сохд э колхоз, эхириш э зир тиже бейбут Бебе домунде, хуние рури бисдо. Тейте Хьэнуко эз больница ведироморе, Эсеф э е неверовоз тэхьно э хуне домунде, эй хуьшде жиге ние офденбу. Э ох не ух домундебу шев-руз келе мерд, сер куфде гешденбу, эз ело дерд эз елойге гIэйб эденбу куьшде юре. Энжэгъ Хьэнуко хуб бире эз больница ведиромаки, е кем хомуш бисдо дуьл келе мерд. Песеде Хьэнуко юхуьле-будуре рафде э хуней хисургьой хуьшде, минет сохде, зен хуьшдере овордки, гьовой Эсеф екемигеш очмиш бисдо.

– Дие ме туьре дерд нидуьм, бебе, – гуфди е руз э сер суьфре нуьшдеки Хьэнуко, – дие Хьэгилош эз ме е усоле гоф ни шинову. Ишму мивинит ме имогьой чуьтам кор сохде, хунере дорумге...

Хьэнуко э бебешу гуфди э кор нерав гуфдире, келе мерд биё форигъэти вегируь.

– Нидануьм, хэлефме, корсуьз поисде ме, – жугьоб до Эсеф. – пара мибошум. Ечи гуфдиренуьт мере дедеймуш э сер кор, э бисдуре гьурлугъ сохдеки зенди гуфдире. Меш корсуьз нуьшде мидануьм э хуне?

Иллогьки хьэвес бисдо Эсефе эри э кор рафде боггьо суьфделе бегьер гуьрде, эз гьово гьемме руз оморе ворущ тигьи биренге. Эсеф хуб дануьсденбу: э тегьенг хуше ведиромо, эз гьово ворущ тигьи бисдо, дир не сохде дерму шенде гереки, онгургьо гIэзор не гуьруь. Еккейге ворущ оморе-оморе, ологъ зиёд бире, э ологъэвоз эй хушегьой онгур гIэзор оморе. Зу-зу ологъ сохде гереки, зиёдие гиёвгьоре эз бине ведешенде гереки. Гьемин имисал гьечу биребу, ки тегьенггьо суьфделе гуьл кенде, хуше доре мунде, сер гуьрдебуьруьт ворущгьо... Суьфдеи рузгьой июнь сер гуьрдебуьгьо ворущ се шев се руз лэгIэ ние гуьрденбу.

И рузгьо колхозигьой э боггьо рафде ние дануьсденбуьруьт, эз себэхъ тейте шохьонгум жогьилгьой э клуб кура бире, вози мисохдуьт, келе мердгьой э гьейвуй шишехонеи

эн правлений колхоз муьнуьшдуьт э ихдилот. Э гъэриш эн и се руз ченд гиле бригадиргъо кура биребуьруьт э кабинет партбюро эри меслэхъэт сохде, чуйтам дошде герекиге бегъере эз гӀэзор, чуйтам ворущ поисде сэгӀэт келе, чуйкле э кор вадарафде, богъгъоре ологъ сохде, капарус шенде герекиге. Мукоил и рузгъо э шегъер недебу, у руьхсет вегуьрде эз правление, рафдебу э Масков чем-чи эй овурде эй духдер хуьшде, имисал э шуьвер рафденбугъо. Э жигей энущ главнӀ агронм Натанов бу.

– Ме эз е кор терсиреньум, – гуфди Натанов, чумечару сохде бригадиргъоре, – эй капарус-гугурт шенде имуре машингъо вес ние сохде...

– Те имогъой эже бирит? – пуьрси Рамазан.

Натанов душгъоре вешенде, э лой Ахмед денишире, мугу:

– Эз ме эдей пуьрсире. Мугуиге ме председателуьм...

– Туь бегем чуйкле одомилеи, хьовир Натанов, – пуьрси Ахмед. – Аграном расди гьул председатели.

Рэхъмон теимогъой сергъуз нуьшдебугъо, сере тик гуьрд, гуфди:

Гьони э хьуьжет поисдим гуфдире, иму е хэйриш нивегирим. Ини, ки думит сохде воисде, е чоре офде воисде, ворущ поисде руз эри э богъ дарафде, дерму шенде.

– Э Боку фирсоре гереки одоми эри машингъо восдоре, – гуфди Ахмед, – вэхде вир не сохде.

Гье и руз э Боку одомигъо рафдуьт, оммо пушой себэхь ворущ поисд. У шев ГӀэзиз уьгъ хисиребу гьемишеннере хуно. У шиновусденбу сес ворущ э бун гьовунишу расиренбугъоре, сес эз лилову рихденбугъо гьове, гогъ вэхуьшдере эз пенжере э куче дениширенбу, гогъ кул хуьшдере дегуьрде, э гьейву вадарафденбу. Пушой себэхь сес ворущ поисдки, дуьл ГӀэзиз динж бисдо, у шори сохд, себэхь очмиш бире сэгӀэт евошлей э дору дарафде, Рэхъмон хэбер сохд.

– Чуй сохум? – ховолуь пуьрси Рэхъмон. – Поисди поисди ворущ. Гьеле имбуруз э кор вадарафде нибу, хори

богъгъо малад мубу. Э малади тракторе дешенде бире э богъгъо эй дерму шенде?

Богъгъой бригадай Рэхьмон имогъой гьеме рядовой бу, омбаре коргьоре э тракторевоз гиросденбу. Гіээиз хэбер сохде Рэхьмоне, ведировунде э гьейву, мугу:

– Э хэлефме, гьони ворущ поисди, кидан себэхь – персебэхь чужьире гьово биреге. Тракториш гьони э богъ недарафденге, капарус гугурт шенде гереки.

– Чутьтам?

– Э десевоз.

– Машингъо?

– Гье э у гьисдигьоревоз. Ини имуре э хуне у куьгъне машинлейму дери, э хьэёт капарус шенденимгъо. Гьуьч ми-сохум уре, миёрум э богъ. Э склад колхозиш дери куьгъне-гъо. Э бригадеш гьисди.

Рэхьмон фикир сохд, мугу: «Хубе эгъуьли».

– ГьейсэгІэт, бебе, – мугу у, зур-зур дарафде эй партал вокурде.

Суьфделе себэхь вокурдебу. Булутгъо догъгъой Дер-бенде пучунде буьруьтгъо лов бире-бире, эденбуьруьт симов зере-зере рафде э дуре улкегъо. Эз гьэргъи дерьёгъ эденбу гІэтош чущьме веди бире.

– Худоре шуькуьр, гьово эдей очмиш бире, – гуфди Гіээиз, руьшгъой хуьщдере э дес вегуьрде. Песде сере тик гуьрде, дирени э хьэёт Эсеф гьэлейхэнжели эдей дироморе.

– Себэхь туь эхэйр, Гіээиз! Рэхьмон вэхуьшди? – пурьси Эсеф.

– Эри, дино, хэйр гердо?

– Хэйри, ние дире, гьово эдей очмиш бире. Мугум белки Рэхьмон гьеле сер ние гуьрдеге капарус шендере, буррам гуьом рузе пуч не соху. Гьеркиму е машин вегирим, дарайм э богъ.

Гіээиз шор бисдо.

– Туьш эз дуьли мени, – мугу Гіээиз. – Меш гуфдирем э Рэхьмон.

– Разини?

– Эри.

– Гьечу буге бурам хьозури мере вуйнуым. У куьгьне машин э хьзет шенде оморигьореш вегуьруым, белки герек бисдо.

– Веги, веги. Дуз э лой кантур биё.

Чой-чи хурде, Рэхьмонигьо тэгИди сохдуьт э лой колхоз. ГІэзиз геймиш биребу э парталгьой кори, э кемер вено-ре машин дерму шенденигьоре. Сторож э пушой кантур колхоз нуьшдебугьо, мэхьтел мунд.

– Эле, э и малад э богь дарафде бире?

ГІэзиз гьово гуьрд луйнг хуьшдере, бирмунд чекмегьой резины хуьшдере, мугу:

– Э девр Николай э богьгьой Менешир Огьо нен Ов-рогьом Нетен э тирохгьоревоз маладе мишишим. Гьони дирей чуьжире пойвокугьо э пой иму вериге?

Сторож, сиегье келе руьшгьой хуьшдере тимор сохд, хэндусд, шори сохд эз гофгьой ГІэзиз. Эз е ченд минутиге Эсеф не Хьэнукош оморут. Рэхьмон э мэхьтелиревоз дениши э Хьэнуко, мугу:

– Туь эйчуь оmore, эйтуь гьони гурунд мубу.

– Бигьил, – мугу Эсеф. – Э ме кумеки мисоху.

Рэхьмон э думит домунд, мугу э дуьл хуьшде: «У Хьэнукои бу и? Эжеи у гиргине гьирмизине уьктеме сифет, келегедие гофгьо, озгьуне чумгьо?» Гьони Хьэнуко зим-зерд, лэгьэр, гІэйбе-гІэйб дениширебу э Рэхьмон.

– Ме гьеле суке коргьо мисохум, – гуфди Хьэнуко. – Туь олхоин бош...

– Гьечу буге, туь бура ШуьгІми не Едедиёре хьэрой зе, ме бурам Ислом не Алирзаре огол зенуым, Гьемей бригадаре биё кура сохим, бурайм.

– Трактористгьоре? – пуьрси Хьэнуко.

– Имбуруз трактор мунугу, себэхь воруш не бисдоге, огол мизеним.

Э Ахмед не Натанов сес раси, ки бригадей Рэхьмон кура сохде гьеме куьгьне машингьоре, эдей эй дерму шенде вадарафде гуфдире. Угьо шор бисдорут. Огол зеруьт шофергьоре, эрэхь декуьрдуьт бригадере.

– Хьэрекет сохде гереки у бригадагьойгеш вадаравт э кор, – мугу Ахмед. – Бригадей мере ме гьони кура мисохум.

– Машингьо эз же биёрим? – пуьрси Натанов.

Ахмед гюси бисдо.

– Чуьтам гуфдире у метелере: пушой э ов рафде, сеге хорунде. Эн имуш гьечуни. Те имогьой эже бирит – агроном, председатель... Ме ние дануьсденуьм эз гьержой офди оф!

Келе-келе гоф бисдо инжо агроном не парторге, хьуьжет офдо э глэрей бригадагьош. Гьэрез гьисдигьо машингьой колхозе кура сохде, бригадагьо вадарафдуьт э кор.

Себэхьими гьово диеш хуб бисдо. Э рядовой кошде оморебуьтгьо боггьо дарафдуьт эй капарус шенде тракторгьо, эз капарус шенде азад буьруьтгьо одомигьо, гьупи вегуьрде, эри ологь сохде рафдуьт. Гьечи е дуь руз гьово хуб бире, дуьл колхозигьо шор биребу, ебойге гене асму булутгьо пур бисдо, гьово тип-торик бисдо, сиегьи зе, гене дегуьрд воруш.

– И чуй кор бисдо! – гюси бире гуфди Ахмед, э зир воруш э гьэд богь дехсире. Э уревоз зеки эзир глов дэхсире поисдебу агроном.

– Гьеме кешире зэхьметгьойму пуч, – мугу агроном. – Имогьой дуборе биё дерму шенде биёв. Тэглди сохдит ишму, э гоф Рэхьмон денишире.

Ахмед жугьоб не до, оммо шефд дениши э сифет агроном. Не поисд воруш. Вэхсире-тэхсире, э машингьо венуьшде, вогошдуьт колхозигьо э хуне.

Себэхьими, гене воруш поисденге, е пара одомигьо рази не бисдорут эри гье ёбо капарус шенде.

– Бигьил хори хуьшг бу, – гуфдиренбуьруьт угьо, – белки гене воруш оморенбу.

– Нэгл, ме те хуьшг бире поисде нидануьм, – жугьоб до Рэхьмон.

У гьегене воруш поисде сэглэт, кура сохд бригадаре, вадарафд эй дерму шенде. Вадарафд э кор бригадей Ахмедиш.

– Кемиш гьисдге машингьо, капарус шенде воисде, – мугуфди Ахмед.

И гьеминон омбаре четинигьо овурд эри колхозигьо. Ченд гиле воруш омоге, унгъэде бригадей эн Рэхьмон нен Ахмед дерму шендуьт э тегъенггьо. Э воруши, э малади, чуй четинигьош мибисдоге, угьо эз кор ни поисдуьт. Борбор э Рэхьмон не Гіззизевоз э кор ведироморенбуьруьт Хьэнуко не Эсеф. Ве жофогьой эн угьо пуч не бисдорут. Гьеминон, хушегьой онгур хуб келе биренигьо вэхд, Мукоил эз Масков оmore, э боггьо рафде, тегъенггьоре фегьм сохде, мэхьтел мунд. Э тегъенггьой бригадегьой Рэхьмон нен Ахмед келе-келе пура хушегьой онгур веруьт, луьгегьой тегъенг эдет эз гуруни э хори офдоре, оммо эн у бригадегьойге онгур сейреки, кими тегъенггьо тип-тигьини, омбара хушегьо жуьр бирет, овуле гуьрдере хуноют.

– Гьечи эйчуь? – пуьрси Мукоил эз агроном.

– Ние дире? Мильдю хурди...

– Песг дермуре чуй биребу?

– Машингьо? Те машингьо эз Боку оmore, гІэзор куьшд рафд боггьоре.

– Гьич гІэзор не куьшди боггьой Рэхьмон нен Ахмед! – э гьэзьревоз дениши Мукоил э агроном.

ТЕ НЕФЕС ДЕРИГЬО

Е руз шохьонгум ГІэзиз не Рэхьмон эз кор оmore, десруй шушде, нун шохьонгумишуре хурде бэгьдо, Хумор мугу:

– Имбуруз эз киму духдир рафдебу э хуней лелей ГІэсоилигьо.

– Гьери, чуйтами мугу? – пуьрси ГІэзиз дуьлпесо бире.

– Усоли, – сере гьуз гуьрде, жугьоб до Хумор. – духдир эдей гуфдире гьич е чореш нисди...

Эз чумгьой Хумор омо гІэрс тигьи бисдо. ГІэзиз не Рэхьмон эеки денишуьруьт, дуьл ишуш гурунд бисдо.

– Вэхиз, Рэхьмон хэлефме, бурайм, сер кешим!

Вэхуышдуыт, сер-тен вокурдут.

Хуне-хэреб э у Махачкалагъош берде хуышдере ние бурмунде, – мугу Гӕзиз.

– Чутьтам ние бурмунде? – гуфди Хумор. – Рафдебуки у э Махачкала, э профессоргъош бурмундебу хуышдере. Гуруне гӕзори дие, келе мердиш – келе мерди.

– Келе Мердиш гъисдиге, езугъи, – мугу Рэхмон.

Гӕзиз не Рэхмон оморутгъо э ки Гӕсоил, е хэйли одомигъо дебу: бироргъою, духдергъою, гъуншигъо. Гӕсоил дегешдебу э доруни хуне, э сер кравать, сифет ю муме хуно, мугуиге муърде одоми дегешдебу. Гӕзиз не Рэхмоне виники у э хуышде диromo, ловгъою екемлей хэндудьсдуыт, гоф сохде воисд юре.

– Оморейт? – пуърси Гӕсоил. – Куынд нуышит э киме. Ишму дануьсденит, ме чутьтам хотур гьердуюшмуре – эн бебереш, эн писереш хосденуымге...

Дие гоф сохде не дануьсд Гӕсоил. Серэ э сер болуш вено, чумгъоре хисунд... Нуышдегоргъо терсуьруыт, кимигъо э пой вэхуышде, э сер кравать нечогъ гъуз бисдорут. Гӕсоил чумгъоре вокурд, дениши, екемлей лэгъэре ловгъою э хэнде варафдуыт.

– Мере гӕйб месохит, – мугу Гӕсоил, – омбар гоф сохде ние дануьсденуым... Егиле е кем семе гъувот мибисдоге мере...

Гӕзиз э гужевоз гӕрсгъой чумгъой хуышдере гуърде, хъзрекет сохд эри дуыл доре гуруне нечогъэ:

– Худо гъишдге хуб мибоши, бироргили, омбар гоф сохде гъони хуб нисди эри туь. Дегерд, чум туьре э хов ди екем.

Гӕсоил э дегешдеки серэ жумунд.

– Хов миомоге мере, дерди белогъойме чуй бу!..

Хуне лос бисдо. Екиш гоф сохде не дануьсд. Гъемере езугъ оморенбу э нечогъ. Вой эй дуышмегъойтуь, – гуфди Гӕзиз э зир зугъу э нимелит зиндее сифет Гӕсоил денишире, – эжеи у бэхдевере рузгъой туь: э рузгъой Май нен Октябрь э митингъо ведироморе, килэхъэ э дес вегуърде, буылдуьрчине хуно гоф сохденбиригъо, косиб-кусубе кура

сохде, богъгой Гоширгьоре вегурде, колхоз кура сохде, эй хэлгъ хубе рэхъгьо норенбиригьо, э салгьой партизани, туфенг э душ вери, ченд верс рэхъэ пейде рафде, э догъгьо дуьшменгьой совете венжиренбиригьо... Хьэл бисдо у озгъуне гьулгьой туь, зерд бисдо у гьирмизине ширмогьие сифет туь...

Г1эсоил эдей диреки, э кию оморегоргьо, гьеме лос нуьшдет. «Эйчуь эхи? Бегем ме муьрденуьм? Игьо эйчуь дуьл хуьрд бирет?» Э у гуруне хьол хуьшдеревозиш Г1эсоиле воисд дуьндуьрмиш соху нуьшдегоргьоре, дуьл дуй ишуре.

– Баракеллогъ бирорзерейме Рэхьмоне, – мугу Г1эсоил, – шиновусдем чуьтам богъгьоре эз г1эзор хилос сохдиге, сер ебо ворущ оmore поисде, дерму шенди, ологъ сохди... Гьечу биё бу хубе корсох!

– Баракеллогъ членгьой бригадаре, лелей Г1эсоил, – гуфди Рэхьмон, – угьоют гьурлугъ сохденуьтгьо богъгьоре: лелей Эсеф, кук ю Хьэнуко, Исмаилигьо.

– Хубе корсохгьореш рэхъ бердегор гереки, хэлефме, – мугу Г1эсоил.

Оmore-оmore, гоф сохде-сохде, гьовой Г1эсоил эденбу очмиш бире, гоф сохдемуниюш эденбу хуб бире. Г1эзизигьо шор бисдорут, ловгьошу эз песи хэндуйсдуьт. Нимешевигьо, Г1эзизигьо рафдуьтгьо, Г1эсоил мугуиге пушотеинегьой хуьшдере хуно согъ бу, хуб-хос эденбу ихдилот сохде.

– Дие е кем хис, имуш бурайм, – мугу Г1эзиз, – борух гьешим гьовойтуь хуби, э и зуригьо мэхизи эз хьэлов.

– Худо шиново эз лэг1эй туь, – мугу е келе зен, э бин зани Г1эсоил нуьшдебугьо.

Е кем дуьл динж бире, э Г1эзизигьоревоз э еки вада-рафдуьт бироргьо не гьуншигьой Г1эсоилиш. Пушой себэхъ екем хиси Г1эсоил. Себэхьмунде у е пейле шириш хурд, е хэйли э г1зилгьоревоз мэхсерегьош сохд. Духдергьо – невегьою винируьтки, гьовой бебешу е кем боботи, дегь-ишдуьт юре э хуне, вадарафдуьт е кем э буру, эй нуьшде, ихдилот сохде. Ебойге эз дору Г1эсоил хьэрой дешенд:

– Э Саро, э Саро, духдерме, инжо биё?

Духдер шуш нефес гуьрде, терсире, видовусд диромо.

– Чуйни, бебе?

– Гьичиш, духдерме, е гьурлугь мени э туй: ме е мегьине партийни взносе не дорем, хэлефме, мере ому нисди эри взхуьшде, э ки парторг рафде. Гьэдой бебе этуь, бура огол зе парторге. Г1эмел миёвге гу, биё партийни взносе веги.

– Эле, – мугу духдер. – Гье гьейсэг1эт не дориге чуйни. Бегем вирихдени взнос?

Г1эсоил сере жумунд, мугу:

– Хэлефме, белки ме имбуруз – себэхь муьрденбуьруьм рафде... Мере ние воисде э партбилетме тигьие жиге вомуну. Ме коммунистуьм. Те нефесме э синейме дери гьо, ме гьэрдмере биё бегьем сохум...

Духдер гоф сохде не дануьсд. Э синей ю мугуиге омо е култе поисд. Эз чумгьою шэхде-шэхде г1эрс омо тигьи бисдо.

– Бошгу, гьони мурам, – гуфдире у вадарафд эз ки нечогь.

– Бура, хэлефме, мегирис...

Саро рафде э парторг гуфдире сэг1эт, у взхуьшд эз жигей хуьшде, мугу бурам вуьнуьм келе мерд чуйтам бириге, чуй кумеки юре герекиге... Оммо те Саро вогошде э хуне ве парторг оmore расире, Г1эсоил жу дореху.

– Гьейвой, бебе муьрди! – е божэхь ведиромо эз духдер. Шэх-шэх г1эрс тигьи сохд инжо парторг. Гирье дешендуьт э сес хьэрой духдер дироморегоре зенгьой гьунши.

Себэхьими э келе хьуьрметевоз гьовре сохде омо Г1эсоил. Чуйтам юре воисденбугьоре хуно, коммунистгьо эри ю гроб гьуьч сохдут, э сер гробию жуьре-бе-жуьре гуьлгьо веноруьт, э песой гробию музыкантгьо музик зеруьт. Эй рэхь сохде Г1эсоиле эз колхозгьо ве совхозгьо, эз заводгьо ве учреждениягьо, одомигьой ченд жире миллетгьо – урусгьо, азербайджанигьо, татгьо, лезгигьо, эрменигьо оморут. Э сер гьоврей Г1эсоил ведироморе гоф сохдут эз нуминей жофокешгьой шегьер, одомигьо э е ченд зугьугьо.

Э сер гьоврей ГІэсоил гІэрс тигьи сохдут пире Одигюзел не кукию Ахмед, Эсеф гьэлейхэнжели не Хьэнуко, Мукоил не Иванов, Рэхьмон не ГІэзиз...

– Чутьтам ю жун хуышдере эй хэлгь доренбуге, хэлгь-иш ужире э хуьрметевоз э рэхь декуьрд юре, – гуфди ГІэзиз, чумгьой хуышдере покурде э сер гьоврегьо.

– Хубе мерд бу! – эденбуьруьт езугьбери сохде омбаре одомигьо, эз сер гьоврегьо фурамореки.

ОНГУРГЬО РАСИРЕНГЕ

Э мегь сентярь э Дербенд ки бириге, у дануьсдени, чух рач бирениге э рузгьой богьчирегьо и гьэдимие шегьер онгурчигьо. Расди, гьони гуфдире нибу, ки Дербенд энжэгь шегьер онгурчигьои гуфдире. Вара э самолет е ненге э сер гьолине боругьой Норун-гьэле, виниш чухжире шекил тозе Дербенд веди бирениге э пушойтуь. Шегьер мугуиге луьнг зере эз сер гьэдимие боругьой хуышде, рафди э лой Север не э лой Юг, э чор тараф куьгьне шегьер вероморет гІэле-мете боругьой келе заводгьо не фабрикгьо, корхонегьой рэхь гьовуни: э ело шише ведешенденигьо заводи, э ело машингьо ведешенденигьо, э ело холигьо бофденигьо фабрика, э ело партал духденигьо, э ело консервгьо гьуьч сохденигьо комбинати, э елойге хурдение чигьойге ведешенденигьо. Келе бири, рач бири, жогьил бири гьэдимие шегьер. Оммо тэгІрифии эн у – тэгІрifi шегьер онгурчигьои гуфдире имогьоиш дери э лэгІэй хэлгьо. Нуьгь игидгьой жофой социалисти дорет Ватане онгурчигьой Дербенд. Фирегь бирет, тозе бирет, рач бирет онгурбогьгьой колхозгьо ве совхозгьо, бине норетгьо э эйлонмей гьэдимие шегьер. Э мегь сентбрь, онгургьо расиренге, богьгьо емиш пур биренге, гьемише рач бире Дербенд. Рузгьо герм бире, чухшме эшгьлуь сохде одомире, доргьо гьеле савз мунденуьт, э догьгьо ве чулгьо, вадабуратгьо шегьере, тозе савзе вороморе, дерьегь лос бире, ширине буй доре...

Гьемин и рузгьо, э раче вэхд сал хьэз оморенбу Шимире рафде э шегьер деден хуышде, вохурде э гьовумгьэрдеш,

э колхозгьой шегьер э, комигьоревозки уре ологьо бу и ченд салгьо. Гьемин э и рузгьо Министр сельского хозяйств-ва огол зере э ки хуьшде Шимире, мугу:

– Хьовир Юсупов, имисал э Дербенд онгур кем бири. Э туь мэглуьми. Э въздию дошде не дануьсдет, воровунде бегьере. Вомундигьо бегьере семе э тегьерию чире гереки, э пучи не доре. Туь биё зу-зу бурай э Дербенд. Те богьгьоре чире варасде унжо биё пои...

Шими бошгу гуфди, меслэхэт вегуьрд эз министр, рафд э хуне, хьозури хуьшдере вини эй рафде э Дербенд.

... Э Дербенд богьчирегьо сер гуьрде омореву. Машин Шими вобугьо э Дербенд оmore расиренге, эз ён консервни комбинат нен клуб железнодорожникгьо гирошденге, э чум Шими вохурд грузовикгьой колхозгьо те лов-лови онгур пур буьруьтгьо, э ён шлакбаум рэхь машин поисдебуьруьтгьо. «Огьодеини, эхьисоб, эдет э консервни комбинат доре», – мугу Шими. Эз вогун фураморе, Шими ебо рафд э горком. Э домой дер горком у вохурд э Иванов. Секретарь горком э парталгьой чули геймиш бире (э тен энубу ковре пинжек сатини, шовол галифе не гердеверие чекмегьо) эденбу э легковая машин венуьшде.

– Хош оmoreй, хьовир Юсупов, кидан э мерево гьурлугьиге туьре?

– Э богьгьо рафде воисденбу мере, – мугу Шими.

– Венуьш бурайм, меш эдем э богьгьо рафде.

Шими шор бисдо. Дешенд плащ хуьшдере э машин, нуьшд э посо. Шофер гьей сохд машине эз звери рэхь, эз ён колхозный базар, есиёв шегьери, вадарафд э глэрей богьгьо. Э гьердуьлой рэхь, э гьэд богьгьо кемере гьуз гуьрде, одомигьо эденбуьруьт онгур чире. Шими чуме-чару сохд ило-улере.

– Эхи одоми кем дери э богьгьо, – мугу у.

– Онгуриш кеми, хьовир, – жугьоб до Иванов, – имогьой мивини.

Е хэйли рэхь рафде фураморе эз машин, дарафде э богьгьо, Шимийгьо винируьт чуьтам сейрек вериге хушегь-

ой онгур э кими богъгьо. Э е пара тегъенгъо пенж – шеш хуше онгур зиѣдте не вобу. Юш чуй хушегъо? Чуьклелегъо.

– Дениш и «Огъодеире», – мугу Иванов, – гуьлегъою эз гуьлегъой «Нермеш» чуьклеи. Гуьлегъой «огъодеи» ижире чуькле биѣ бу?

– Гъечи эй чуй эхи?

– Пуьрс виниш эз председательгъой колхозгъо... Э въздию ологъ не сохдет, еккегъойге машингъой дермуире эй овурде богъгьо гӀэзор гуьрденге рафдет. Войге туьре е председатель Мукоил вир биребу вадарафде эз шегьер... Оммо богъгьо эденбуьруьт пуч бире.

Шими мэхьтел мунд эз Мукоил у кор бири гуфдире.

– Эхи у ужире небу...

– Эгъ, – мугу Иванов. – Небу, бири, сер ю гъэриш бири, келегед бири, значит! Гене хуби, ки э колхоз хубе бригадиргъо деруьт.

У ихдилот сохд, чуьтам гъеминон Рэхъмон не Ахмед хъэрекет сохдетге эри хилос сохде онгургъоре эз гӀэзор.

– Гъони мурайм э колхоз эн угъош, мивини участкегъой Рэхъмон нен Ахмедеш, эн у бригадагъойгереш. Расди богъгъой эн совхоз Карл Марксиш хуби...

Машин э буру поисдебу. Ведироморе, э машин венуьшеде, угъо рафдуьт э лой богъгъой колхоз Рэхъмонигъо. Пушотеинегъоре хуно имогъой весовщик э домой дер гъопу нуьшеде, колхозигъо э гъэрзинкегъоревоз ние ведировунденбуьруьт онгуре. Богъгъой бригадей Рэхъмон рядовой бу, эз гӀэрей тэхдегъой богъи машингъо гирошденбу, гъе эз миглей богъ э машиневоз онгур берде оморенбу. Э бригадай Рэхъмон оmore расире, Шимийгъо винируьт э мигле поисдетгъо машингъоре, пура ешиггъой онгур э машин вебуьруьтгъоре. Колхозигъо э зенгъо гӀэилгъошуревоз онгур чире, севергъоре пур сохде, э ѣн тирозу миовурдут, пеймунде мидорут, могошд. Рэхъмониш э серпой поисде – гогъ э ѣн тирозу мибисдо, гогъ э лой машингъо, гогъ э гӀэрей тегъенгъо. Э богъ дироморе сэгӀэт Шими вини гуььндуьре балай ГӀэзизе, север онгуре ведировунденбугъоре, келе сипре

руышгъо веригъо Эсефе, э невегъой хуышдеревоз онгур чиренбугъоре.

– Хубе мердгъоют и келе мердгъо, – гуфди Иванов бирмунде э чумевоз Эсефигъоре.

– Эри, ме шинохденуым угъоре, – мугу Шими.

Рэхмон вини Ивановигъоре, видовусд омо, дес ишуре гуьрд. Ивановигъо рафдуьт э лой келе мердгъо, гъувотбу гуфдурут, суьгъбет сохдут э ишуревоз.

– Чуьтами онгургъошму, лелей ГЭзиз? – пуьрси Шими.

ГЭзиз тик гуьрд кемер хуышдере, руыш хуышдере тимор сохде, мугу.

– Э гъеме бригадагъо ижире бегъер мибисдоге, бэхд иму чуй бу!

Эз расдекиш э тегъенгъо денишире, чумгъой Шими мугуиге келе бисдо. Келе хубе хушегъой онгур, кимигъо миомо е кило, э гъер тегъенг бисд хуше, бисдпенж хуше.

– Биё «Огъуьзуьмгъоре» виниш, – мугу Рэхмон, эз гъул Шими кешире берде.

Э миглей богъ е ченд жерге «Огъуьзуьм» вобу. Келе хушегъо, зерде кегъробое гуьлегъо, Шими гъуз бисдо, е гуьлере чи э лэгъэ доно. «И чуй раче буи?»

– Бур хушере ху! – мугу Рэхмон, – бурит, хьовир Иванов.

Эз гъэрей участкагъо омо сес дудуй машин. Эз «Победа» фурамо Мукоил. Эз дурине вини Ивановигъоре, видовусд.

– Хош оморейт! – гуфди у дес гъуногъгъоре гуьрде. – Э бригадай Рамазан буьруьм.

Сереш жумунд, нерази-нерази.

– Чуьтами, ченд тонн медиров сери гектар? – пуьрси Иванов.

Мукоил могъбул бисдо.

– Кем. Уьсд-уьсде шеш-хьофд тонн. Бригадай Рэхмон муьдуй дуваздегъ тонн. Эн Ахмед дегъ...

– Омон ишму мидануьсдит уьсд-уьсде дегъ-дуваздегъ вегуьрде, – мугу Иванов. – Имогъой дири ошибкай туьре?

«ЕгІэлмеен бир аллагь» эденбу гуфдире Мукоил, оммо гуьрд лэгІэй хуьшдере.

– Э менгиш дэгьме вебирени хьовир Иванов.

Иванов шефд дениши э Мукоил.

– Гьеле туь э менг не расирей... Зуни.

Песде э лой Шими денишире, мугу:

– Бурайм?

– Ме гьеле мипоюм инжо, хьовир Иванов.

Секретарь горком согь боши гуфдире, венуьшде э машин, рафд э совхоз.

Шими те шохьонгум э богьгьой колхоз Рэхмонигьо поисд. У гоф сохд э бригадиргьоревоз, е келе мердгоьривоз, э агрономгьоревоз эри варасире дануьсде себег хуби-зобуни бегьер жуьр-жуьре бригадагьоре, опыт пушолуье богьдоргьоре, кемсуьгигьой пес мундетгьо корсохгьоре. Шохьонгум, кор варасденге, хэлгь э машингьо венуьшденге эри э хуне рафде, Шими мугу эз Рэхмон:

– Мевенуьш э машин. Биё пейде бурайм. Эз рэхь э сергьоврей ГІэсоил варайм. Эхи ме э сер митой эн уш небирем...

– Бошгу.

Евош-евош и рэхь богьгьоре угьо рафдуьт песде. Эз лой чеп, э зерсер богь тик поисдебу келе догь Джалган, чуьшмеш эденбу пэхьни бире э посой догь. Э лой расд, эз богьгьо овло, дуй э посой еки эденбуьруьт видовусде келе леауьргьой ковре дерьёгь. Эз ён Шимийгьош гІэре не дегьишде эденбуьруьт зере гирошде пура машингьо, эвир гьовре буетмиш сохде э тузевоз.

– Гьемейму туз мубу, – мугу Рэхмон.

– Бошгу. Э хотур гьоврей ГІэсоиле дире тузиш бисдоримге гІэмел миёв.

Э гужевоз офдут гьоврей ГІэсоиле. Рэхмон е гилеле оморе инжо, фурмуш сохдебу. Е хэйли гьердуьеки сергьуз поисдуьт, э ёр овурдуьт гирошде гІуьмуьр ГІэсоиле, чумгьошу гІэрси бисдо.

– Кеш имогьой! – мугу Шими.

Ён есиёве гиросдуьтки, Рэхьмон дениши э жендек Шими.

- Чуьни? – пуьрси Шими.
- Мугуиге гьемей туь Гюрдени, эз есиёв ведироморей.
- Туьш эз ме темизде нисди, хьовир. Биё туьртуьр сохим.

Пинжекгьоре эз те векенде, угьо туьртуьр сохдуьт, пезде э ён чол поисде, дес руй ишуре шушдуьт.

– Имогьой кеш э хуне, дедейгьо миденуьшуьт, – мугу Рэхьмон.

Пой вечируьт эри фураморе э хуне. Шегьер е рач омо эри Шими. Дузе фирегье кучегьо, серине доргьо, тозе келе хунегьой сенгьи... Сера тик гуьрд, э гьово дениши. Тип-темиз, кову, тов-тови... Энжэгь э север, э лой Огни гьилгьили асму мугуиге эденбу гьэтош гуьрде сухде. Чуьшме да-рафде, эз унжо ригагьою эденбу сухунде асмуре...

Ини хьэет Рэхьмонигьош. Емишдоргьо, тегьенгьой онгури: «Огьодеи», «Нерме», «Хэтми», «Гуьлоби», «Кишмиши»... Эле! Шими чумгьоре хисунд, гене вокурд. Гье гьечуни. Онгургьо пусяри... Кара гуьрди, сухди, пурдали бири... Э тегьенгьо хурдение онгур неве. Эй хьэсретиш. И чуй кори!

– Рэхьмон?

– Гьой? – мугу у.

– Сераме ние вадарафде, – мугу Шими, – э богь хьэет ишму онгур невери. Гьеме сухди, пусяри...

– Эри, чуй биё сохде биёв?

– Чуьтам эхи?

– Чуьтам туь дирениге.

Шими гьогь бисдо, мунд э поисде жигей хуьшде.

– Туь хубе бригадир, агроном, э шегьер эз гьеме зиёд бегьер вегуьрдейгьо, богьхьэет туьре гьурлугь сохде не дануьсдей?

Рэхьмон хэндуьсд, мугу:

– Кей миёсдум гьурлугь сохде. Ме бригадир колхозум. Бебеймуш э бригадаиме дери. Богьгьой колхоз эденбу пуч бира. Суьфде комигьоре миёсдим хилос сохде эз

гӀэзор? Эн хуышдере ненге эн колхозе? Иму э посой богъ иму мипоисдимге, богъгъой колхоз эз гӀэре мирафд. Варасири?

Шими сере гъуз гуърде, думит сохд.

– Эри, варасируым.

У гене сере гъуз гуърде, фикир сохд, чужьжире биё буге коммунист... Гье ебо у гъэл дешенде э герден Рэхьмон, моч сохд юре эз ловгъо, эз гъутине, эз пушони. Э вэхд эн и моче моч э хъэът омо диromo Хумор, чужькле сумке э дес дери.

– Эле, – хэндуюсд Хумор, – и чужь моче мочи!

Шими э гӀэрсгъой шориревоз дениши э Хумор, мугу:

– Хубе шуьвери шуьвер туь, Хумор. Ме э жигей туь мибисдорумге шев руз моч мисохдум мипоисд уре.

* * *

... Сер эни романе ме нуьвуьсдем, ченгъэде гъувотме рафдиге. Оммо и романе эхир нисди... Чужьшме эдей товуш доре, хушегъой онгур сал бе сал эдет келе хобире, зиёд бире, лезетлуь бире, инсонгъо эдей зигъисде, кор сохде, лезет вегуърде эз зиндегуни... Бегем зиндегуниреш эхир бирени?

1959-1961сал.

Ме хьомболуьм
Гьисдуьм гьисд.
Хьомбол бегем инсон нисд?
Э кулме ве паланме,
Гужлуь гердо гьулгьойме,
Муьхькем гердо кемерме,
Эз кор гьич нитерсуьм ме.

Пьесарь

ШОГ-АББАС ВЕ ХЬОМБОЛ

ВОЗИ СОХДЕГОРГЬО

Г ъ е с е н – хьомбол
Г ю л ь ч е – зен Гьесен
Г і з и з – кук Гьесен
Д у х д е р
З е н г ь у н ш и
Ш о г ь - у г ь л и Шог-Аббас
З е н падшогъ
Ю с у ф – хьовир Гьесен

Г ь у л о м – еки эз вѣхишдегоргьо
э гъэршуй падшогъ
К у р
Огъчэгъуыз – еки эз э хьэрем
падшогъ деруьтгьо духдєргьо
М а л л а
Везиргьо, човучгьо, тукончигьо,
инчэгъуызгьо, хэлгъ.

Суйфдеи действие

СУЬФДЕИ ПЕРДЕ

Гюльче зен эн хьомбол Гьесен э кукле ве духдерлей хуьшдеревоз нуьшдет э хори хуне. Шеви. ГЭилгьо сере э сер зани дедей веноре дегешдет. Хуней хьомбол косибийёне вараюнде омори. Пенжерей хуне эз бунн. ГЭилгьо гиснеют, дуьлишу могьбули.

Г ю л ь ч е:

ГЭилгьойме мегирисит,
Э сер гьужогь дедей хисит,
Дедей гуфдире гофгьоре,
Ишму гуш дорит гьемере
Тоб дит ве дуьл дит хуьшдере,
Эйшму мисохум дуьшбере,
Михурит лап те сурои,
Фурмуш мибу и гиснеи.

К у к:

Дедей, буши шуйгьэмлейме,
Эжи, кей миёв бебейме,
Е лугьоле нун миёру,
Те сурои хуб михурум.

Г ю л ь ч е:

Тэгди месох туь, куклейме,
Имугьой миёв, жунлейме,
Эй туь у сибгьош миёру,
Сипре ловошгьош миёру,
Гьеме эз ёртуь мадарав,
Гиснеи вир мибу мирав.
Э хов ди чумлегьойтуьре,
Э ило биёр серлейтуьре,
Хисит бурайт екемлелей,
Эйшму гьурбу гердо дедей.

Д у х д е р:

Эдей, дедей, гъечи эйчуй?
Эз-зусери бебе э чул?
Себэхь зусери рафдени,
Шевиш, рузиш кор сохдени,
Е сэгIэтле семе инжо,
Эйчуь ние оморе гъич у?
Миомоге у пул мидо,
Дедей эйму нуниш мосдо,
Шохьонгумле нун михурдим,
Форигъэтиш мивегирдим,
Ненге гъечи лап гIэзоби,
Э инсонгьо сэхд гъэзоби.

Г ю л ь ч е:

Ишму гъейсэгIэт ниданит,
Келе биренге миданит,
Чуьтар хьол гурунд гъисдиге,
Чуьтар бебе кор сохдеге,
Чуьтар шеле кеширеге,
Эрэгъ жендек тий сохдеге,
Наз кесгьоре вегирдеге,
Эри лугъэй нун сурои,
Муьре кешире эй е шои.
Ишму гъеле келе бошит,
Бэхдлуь, мозоллуь мибошит,
Худо эйму кумек мибу,
Торике руз товуш мибу.
Белки э меш е руз раси,
Миёв шоре девр хилоси.

П а у з а.

Хист, хисит, гIэилгьойме,
Эйшму гьурбу гердо жунме.

(ГIэилгьо евош-евош хисиренуьт. Гюльче аста-аста мэгIни хундени, чум-
гьой гIэилгьо сэхд э хов варав гуфдире).

Миёв васал, лов мибу гъуьзуьргуьлгъо,
Э сер доргъо рач михунут бьуьбуьлгъо,
Емишгъо пур мибу богъгъо, бисдугъо,
Мифуравт эз тен жундургъо пусдигъо.

Дуз мибошут у гъэд бире кемергъо,
Динжи мегируьт у езугъэ мердгъо,
Булутгъо лов бире мигердуьт миравт,
Паруьсдекгъо пар мизенуьт миваравт.

Гпэилгъо уьгъ низенуьт эри хуьшге нун,
Дие дэгъ нируьхуь эзи буше бун,
Кинлегъо герм мибу, герми медиров,
Инсон дие лап гъечи гъуьж нидиров.

Кей миёв мирасуь эйму динже руз,
Дие гъич нибошут и сергъойму гъуз?
Кей вир мибу эз гъуьлом и михътожи,
Дие гъич нибу инсонгъо гъожиз?

Дениширейм э туь, о, руз хилоси,
Месох инсонгъоре гъечи лап гъоси,
Очмиш сох дуьлгъоре, шор сох руйгъоре,
Мозоллуь сох мозол нисдгъо хэлгъгъоре.

(Дер хуне вокурде оморени, дироморени зен гъунши. Нуьшдени э хори).

З е н г ъ у н ш и:

Гъесен имуш не омори?
Бегем гъечиш кор омбари,
Эжеи у э дири?
У гъечи лап дир омори?

Г ю л ь ч е:

Кошги кор омбар мибисдо,
Кор мидорут худодусдгъо.
Эри кор гешде поисди,
Э хъисоб уре кор нисди.

Кор не сохде, пул не бире,
Гьесен нивокуну дере.
Э хьофд рэхьиш минуь жуне,
У нун мидуь гІзилгьоре,
ГІзилгьоре гисне гьишде
Гьобул нисоху эй хуьшде.

П а у з а.

Поисди у эй кор гешде,
Шороб миёру эй хушьде,
Эй гІзилгьо нун миёру,
Сибгьо, гІэрмугьо миёру,
ГІзилгьоре шор мисоху.
Те себэх шори мисоху
Ижиреи Гьесен иму,
Гьечи гирошде рузгьойму.

З е н г ъ у н ш и:

Гьэйгью нибу, фикир мекеш,
Негьогь гурунд месох дуьлеш.
Худо доре бэхш имуни,
Худо дорере михурим.
Худо доре бэхш гьисдиге,
Бехше у дуз бэхш сохдиге,
Еки гІошир, еки гисне,
Еки лап жундур бирэхьне,
Екке геймиш э эврьюшуьм,
Гьечи эйчуй эз туь пуьрсуьм?

З е н г ъ у н ш и:

Уре гуфдире нидануьм,
У худои, ме бендеюм.
У нуьвуьсди эйму гьечи,
Имуш зигьисденим гьечи.

Г ю л ь ч е:

Уре худо не нуьвуьсди.
Нуьвуьсдегоргьо нуьвуьсди,

Хэйр хуышдере хосдегогъо,
Шуыгъэм гъобон сохдегоргъо.
Эз корсуызи гъуыр биретгъо,
Ховоре дулу сохдетгъо,
Инсонгъоре фурмундетгъо,
Э зенго гуж сохденуытгъо,
Духдергъо пуч сохденуытгъо,
Э гъизил гуж схденуытгъо,
Угъо нуывуысдет гъемере,
Фурмунденуыт туыре, мере,
Шогъ-Аббас сохдени кефе,
Зимисду вечире верфе,
Гъеминон уре фурухде,
Гъобой зари-суърхи духде
Э тен хуышде рач вокурде,
Шуыгъэм хуышдере пур сохде,
Косиб-кусубгъоре куышде,
Э зир муърс эдей дегъишде.

З е н г ь у н ш и:

Эле могу, мишиновут,
Муравт э падшогъ мигуют,
Уре худо фирсори о,
Эри бендегъ хуышде о,
Эри ники бирмунде о,
У гъич ние фурмунде о,
Худо борухо сохдеи,
У ежирейге бендеи.

П а у з а.

Г ю л ь ч е:

Эгер худо фирсориге,
Э дуыл эн у рэхъм дериге
Эйчуь езугъ сохде гъечи,
Гисне-тешне куышде гъечи?
Эзи шевле те и шевле,
Гъесен кеширенге шеле,

Хурденим нун те сурои,
Неге согъ руз гье гиснеим.

З е н г ъ у н ш и:

Худо доре гьисметтуьни,
Мозолтуьни, у бэхдтуьни,
Шогъ-Аббас чуй тэхсиркори?
Худойму нуьвусде кори.

Г ю л ь ч е:

Валлагъ худо не нуьвуьсди,
У гьичиреш не нуьвуьсди,
Биё сергьоре дор недим,
Дуьлгьоймуреш де недим,
Иму косибгьо имидим,
Э биёвгьо руз эн шори,
Руз эн були, бэхдевери.
Гьеле микешим зэхьмете,
Зокот мидим хьуькуьмете,
Нивокуним иму домо,
Уни, Гьесен имуш омо.

Г ь е с е н:

Гюльче, могъбул эйчуьнит?
Ишму лап сэхд гьэгъринит,

(Дироморени Гьесен э кулию палан хьомболи вери, э десьу дери бутылкагьой шороб, ловшгьо, жэггьо, сибгьо, савзигьо. Лов Гьесен э хэнде вери).

Дануьсденуьм гиснеит,
Эз имбуруз пишней.

П а у з а.

Вэхиз, вэхиз, гуьзелме,
Могъбул нибу гьич дуьлме,
Мере хуно дуьлшор бош,
Гьемише хэндеруй бош.

(Гюльче вэхишдени, сер гьилгьоре асталай э хори норе. Темиз сохдени жэггьо, савзигоре, дешендени э хори суьфре эри хурде).

Г ъ е с е н:

Ме хьомболуьм:
Гьисдуьм гьисд.
Хьомбол бегем инсон нисд?
Э кулме ве паланме,
Гужлуь гердо гьулгьойме,
Муьхькем гердо кемерме,
Эз кор гьич нитерсуьм ме.

(Палане норени э хори, нуьшденуьт. Зен гьунши вэхишдени эри вадарафде).

Туь эри чуь вадарафде,
Гьэгьри бире эз ме рафде?
Омон мара биё нуьш ху,
Эзи хубе жэгьгойму ху.
Пой мезе суьфрой косибе,
Веги ху и туьрше сибе.

З е н г ъ у н ш и:

Омбор согь боши, жон Гьесен,
Эз туь омбор шорум Гьесен
Шев ниеи, дие дири,
Диройм э ишму э шори.

Г ю л ь ч е:

Веги, веги и сиблере,
Мегьил дуьлпесо имуре,
Дануьсденики туь уре,
Хосиетгьой мерд имуре.

(Вегирдени суьфде сибе, песде гуьфдирени)

З е н г ъ у н ш и:

Дие бурам, согь гердошит
Э метлеб эн дуьл расошит
Гьэиллегьо келе бире,
Никилешуре не дире,
Екиллешмуш мемирошит.

Г ю л ь ч е:

Худо доро шуьвертуьреш,
Бирортуьреш, хэгьертуьреш,
Ник сохо эхирлейтуьреш.

(Зен гьунши вадарафдени).

Г ь е с е н:

Хэбер сох туь гІэилгьоре,
Вэхизит хурит сибгьоре.

(Гюльче хэбер сохдени гІэилгьоре. ГІэилгьо вэхишденуьт, нуьшденуьт, э
десевоз чумгьошуре покурденут).

Бийт гьери нуьшит хурит,
Дуьлгьошмуре гьоим дорит.

(Сер гирденуьт эри чи хурде. Гьесен декирдени шороб).

Г ь е с е н:

Эн ме гьечи кеф биё бу,
Шороб э пушо биё бу,
Руз микешуьм ме гьэтрере,
Э кул микешуьм шелере,
Хориреш пара мисохум,
Эй гІэилгьо нун миофум.

П а у з а:

И шороб ки гье биё бу,
Ненге кемерме гьэд мибу,
Гюльче, декуьнуьм зритуь?
Малла хьэруьм сохди зйтуь?

Г ю л ь ч е:

Весси, весси, туьш жон Гьесен,
Ичмэгьден гьэйр не билесен?

Г ь е с е н:

Огь, не хурум песг ме шороб,
Э зир шеле текей дуьм тоб?

Г ь ю л ь ч е:

Туь ху, имуре герек нисд,
Имуре нун, и жэґиш гьисд,
Бисдоге гушдиш михурим,
Неге э ёриш ниёрим.

(Дие гоф ние сохденут. Хурденуьт нун ишуре).

Д у х д е р:

Эбе, бебе, э же бири,
Те нимешев, э и дири?
Имуре лап сэхд гиснебу,
Ловгьоймуш лап пажиребу,

Г ь е с е н:

Эйтуь гуфдируьмге балам,
Коргьо омбари э ґуьлом,
Чуьш бисдоге екемлелей,
Мигуьом ме эйтуь гегей:
Рафденуьм ме эй кор гешде,
Э ён эн у базар нуьшдем,
Гьер мерд гьисд э хьэрой хуьшде.
Гьемей шегьере согь гешдем,
Гье нисди кор, гье нисди кор,
Нуьшдем э ён гьобогьдор.
Гьобогьдорки мере кор нидуь,
Ведешенде пулиш нидуь,
Гешденуьм ме базаргьоре,
Диренуьм герме нунгьоре,
У ширине емуьшгоре,
Хемзегьо ве гьэрпузгьоре,
Дуьмбе-дуьмбее гушдгьоре,
Ранге-ранге шоробгьоре,
Эз вини тутун варафде,
Эз дуьлме ох вадарафде,
Бэхдевергьо эдет рафде,
Пура гьэрзинкей чигьоре,
Э кул эн нуькер веноре.

П а у з а.

Де хьомболиш нис гуьрдenuьт,
Ужузе хьомбол офденуьт,
Е э кул нуькер берденуьт,
Е де гуьлле гуьрдenuьт.
Жофой гІэил ужуз бире,
Сэхьиб чире у хэйр доре,
Ме хьомболуьм, келе мердуьм,
Эй эн угьо ме сарф нисдуьм.

П а у з а.

Пуьлом гьечи гье яланден,
Гьер мерд эй хуьшде палунде,
Ранжбер гендуьме дурунде,
Э гьомбор хонгьо декуьрде.
Фикир мекешит гьич ишму,
Дуллу мебугу гьошгьошму.
Ишму хурит, ме миёрум,
Нун мекенуьм эз дес залум.

Д у х д е р:

Эбе, бебе, мелле бурам,
Э е туку э кор дарам,
Гьуллугь сохум эй тукончи,
Е кем семе эй хурде чи,
Мидуь белкем у алверчи,

Г ь е с е н:

(Хэндуьсде-хэндуьсде гуфдирени)
Эй духдерме, и чуй суьзи,
Гьесен бегем номуссуьзи?
Э гьул ю гьувот дерики,
Балаю тим-тик биреки,
Нуьгь-дегь сале гІэиллере,
Эри кор сохде фирсоре?

Г ю л ь ч е:

Вегирит чишмуре хурит,
У гофгьоре вессит, бигьлит.

(Гьесен декирдени шороб, хурдени.)

Г ь е с е н:

Паруьсдекгьо пар зеренуьт
Гуьрггьо зигьисденуьт
Эз гуьрггьош зиёдте
Гьисдуьт э иму, эгъэд инсонгьо.
Жэгггьо э дерьёгь хурденуьт,
Керггьо-вечегьош чине офденуьт,
Хьэйвугьо муьрггьош хурде гешденуьт,
Оммо инсони гисне гьисдигьо.
Ме дев нисдуьм герден шогье пучунум,
Туьлки нисдуьм ме угьоре фурмунум,
Гье мугуюм э жигейме мумунум.
Оммо имид сохденуьм миёвт шоригьо.

Г ю л ь ч е:

Веги, веги нунтуьре ху,
Имуллере хов дери, хов,
Гуьрде мегьил имуллере,
Те и себэхь э сер суьфре.

Г ь е с е н:

Тэггиди месох, Гюльче хонум.
Гьурбон улсун сене жонум.

(Песде чаруьсдени э лой кук).

Гьэзиз вэхи, вэхи вежегь,
Сиб миёрум эйтуь себэхь,

(Гьэзил вэхуьшдени эри вежегьисде. Гьесен зерени диги-диги, гьэзил ве-
жегьисдени десгьоре рач гуьрде).

Г ь е с е н:

Вежегь, вежегь гьэзиллейме,

Ковре чуме раче кукме,
Эйтуь гъэнфит миёрум ме,
Эйтуь гъэнфит миёрум.

(диги-диги)

Келе мибоши, хуб мибоши,
Мере хуно хьомбол нибоши,
Туь эгъуьлменд биё боши,
Биё боши жон угълум,

(диги-диги)

Гофгьоймере фурмуш месох,
Келе бире эйтуь рэхь оф,
Эз туь мибу раче хэлеф,
Раче хэлеф эй жонум,

(диги-диги)

Туьлкигьоре э гуш меги,
Эз хьэйвугьо муьшде деди,
Эй туь хубе эгъуьл веги,
Эгъуьл веги жейронум,

(диги-диги)

Эйтуь раче зеш михогьум
Гьобой ластикиш мидухум,
Килэхь бухореш мисохум,
Шор мибошим хьэйронуьм.

(Эз э бун хуне веригьо пенжере дениширени Шогь-угъли Шогь-Аббас).

Г ю л ь ч е:

(Э пенжере денишире терсирени, песде гүфдирени).

Гьесен, виниш э бу ки ве?
Белки садан гъэлифо ве,
Эйчуь нуьшдей поисде туь?

Г ь е с е н:

Гюльче, чуь терсенгогьи туь?
Гьони мадарам мивуьнуьм

Саданиге гуш нивенуым;
Дуьдз гьисдиге ме мипуьрсуым,
Пуьрсирешки ме нитерсуым;
Биёйт берит пулгьо не мол,
Пур-пурини хуней хьомбол.

Г ю л ь ч е:

Омон, омон мавадаре,
Омон, дуьлме мибу пара!

(Дер хуне куде оморени, Гьесен вокурдени дере. Дироморени
Шогь-угъли Шогь-Аббас э парталгьой девруьши геймиш бире, Гьесени-
гьо гьечу дануьсдени, ки у девруьши).

Ш о г ь - А б б а с:

Гэмел миёв дироморе,
Эишмугьо гьуногь бире?

Г ь е с е н:

Гэмел миёв бобо девруьш,
Гирор, гирор э звер нуьш!

(Шогь-угъли Шогь-Аббас нуьшдени, Гьесен дес юре гуьрде хош омори
сохдени).

Г ь е с е н:

Хош омори
Бобо-девруьш,
Софо овурди
Бобо-девруьш,
И чуй кори
Бобо-девруьш,
Рэхь вокурди
Бобо-девруьш.
Дуьл хьомболе
Бобо-девруьш,
Шор сохди лап
Бобо-девруьш,
Э душгьойме
Бобо-девруьш,

Пар веромо
Бобо-деврүүш,
Шор бисдорум
Бобо-деврүүш,
Хуб бисдорум,
Бобо-деврүүш,
Дердгьоймере
Бобо-деврүүш,
Сур-оворе
Сохди деврүүш.

Г ю л ь ч е:

Хуби, хуби, дие туьш нуьш.

Г ь е с е н:

(Э лой зен чаруьсде)

У керглере эз кергелуь,

Имогьойле ведебер куьш!

(Гюльче вэхуьшени, гьул гIэилгьоре гуьрдени)

Г ю л ь ч е:

ГIэилгьойме де вэхизит,

Кешит э у хуне хисит.

(Гюльче не гIэилгьо дарафденуьт э у хунейге).

Ш о г ь-А б б а с:

Чуь хэбери косиб эз туь,

Чуьтами кефгьо хьолгьойтуь?

Г ь е с е н:

Мепуьрс дие бобо-деврүүш,

Гурунд месох дуьлмере туьш.

Чуьтар мибу кеф эн хьомбол,

Хэрэ хуно берденуьм бор,

Эрэгь пушони тий сохде,

Хурдегоргьо эдет хурде.

(Гюльче вогошдени, гирошде вадарафдени э хьззёт, эри керге гирде,
куьшде, чи сохде).

Ш о г ь-А б б а с:

Худо, худо, шукькуур э худо,
Гюси мебош туь э худо,
Э туьревоз гьерчуь бисдо,
Шуькьур сох пой э нум худо.

Г ь е с е н:

Бобо-девруьш, тозе гоф гу,
Миданиге е мэгІни хун,
Ниданиге ме михунум,
Дуьлмере эйчуь сухунум?

Ш о г ь-А б б а с:

Гу гуш дорум мэгІнитуьре,
Гу, хэлефме, дердгьойтуьре!

Г ь е с е н:

(Хундени мэгІни)

Бейгьуш бируьм эдембируьм гьуй зере,
Эз гІэили вир сохде сэхьибгьоре,
Гешдембируьм ме шегьергьо дигьгьоре,
Шинов, фикир ди, ой бобо-девруьш.

Э кулме варафдет шелегьой хьузуьм,
Хьэсрет бирем эй е хуше огь-уьзуьм,
Э гужевоз оморе и дуьмгьой гьурзум,
Шинов, фикир ди, ой бобо-девруьш.

Косибуьм ме, оммо ме огь никешуьм,
Гюшир нисдуьм, ме гІур буре нинуьшуьм,
Гьовоихуре гюширгьоре микуьшумь,
Шинов, фикир ди, ой бобо-девруьш.

Ш о г ь-А б б а с:

Хьомбол, мегу, гьечу мегу,
Гофгьоймере туь э гуш ги,
Ме хэйр косибе хосденуьм,
Э хэлгь кумеки сохденуьм,

Омон, ужире гофгьоре,
Туй гьич мегу, воре-воре.

Г ь е с е н:

Чутам негуюм жон бобо,
Фикир сох туй эйтуь ебо,
Шогь-Аббасиш буйругь сохди,
Э шегьер гьэдэгьэ сохди,
Эз сэлэт дуваздегь бэгьдо,
Э хуне эй лампе сухде.

Ш о г ь-А б б а с:

Шогь-Аббас гьэдэгьэ сохди?
Гемел ниёв лампе сухде?

Г ь е с е н:

Эри, эри, девруьш-бобо,
Буйругьгьо сохди у ченд бо,
Юре воисдере хуно,
Вомухдени э хэлгь нубо.

Ш о г ь-А б б а с:

Гьечу буге Гьесен балам,
Дие туй хис, меллеш бурам,
Гуфдирегьой падшогьгьоре,
Гемел ниёв гьич пой зере.

Г ь е с е н:

Эгь, терсируьм ме рафд эз шогь,
Ере гирсуьн гьеле падшогь!
Шогь-Аббас шогьи гуфдире,
Э зир пойгьою офдоре,
Иму бегем биё мирим?

(Келе энгуьшде э глэрей дуй энгуьшди доноре, бирмундени).
ИНИ ЭРИ ЭНУ.

Ш о г ь-А б б а с:

Чуьни?!

И чуй гофи эй хэлефме,
Шиновусденуым эз туь ме?

(Э хьэёт оморени сес)

Гьесен, гьесен, инжо биё!

(Гьесен вэхуьшдени эри вадарфде)

Г ь е с е н:

Туь нуьш гьейсэг!эте миём.

(вадарафдени)

Ш о г ь-А б б а с:

Илле хуби эрилейме,
Хьомбол нуьшди э пушойме,
Мере эдей нифри сохде,
Шогь-Аббас нуьшди поисде,
Чоре нисди, де оморем,
Имогьойле ме дуз мурам,
Э сертуь е кор миёрум,
Хуб э ёртуь ме миёрум,
Чуьтаме нифри сохиге,
Э пойгьоймеш офдониге,

П а у з а.

Жундуре хьомболле, гьи сег!

(Дере вокурде дироморени Гьесен).

Г ь е с е н:

Шогь-Аббас куксеги, куксег!

(Шогь-Аббас гIоси бире вешендени хуьшдере).

Г ь е с е н:

Шевгьо лампе месухунит,
Те сурои нун мехурит,
Ижиреш падшогь бирени?
Бобо-девруьш, туь дирени:
И коргьоре, и хьолгьоре,
Веги э дес хьэйкелгьоре,

Данусдиге бобо-деврүш,
Е чуюкле кумеки сох туыш.
Эй косибгьо туь кумек бош,
Туыш э лой эн шогьгьо мебош,
Е чоре сох, кумеки сох,
Эрилеймуш е ники сох.

Ш о г ь-А б б а с:

Ме е хьэйкел биё сохум,
Э мэхьэй шогь кори соху.
Белки Шогь-Аббас эн иму,
Е кем семе э гэвл омо.
Фикир мекеш туь хэлефме,
Эйтуь кумек мибошум ме.

(Гюльче дировундени душунде керге, норени э сер суьфре, ю дарафдени
э у хунейке. Гьесен декуьрдени шороб)

Г ь е с е н:

Веги бобо, веги ху,
Е бенд мэґИниш эйму хун,
Не хундиге гьич мехун,
Ме михунум эритуь,
Шор бошутгу ловгьойтуь,
Тиж бошгу, тиж у дуьлуь,
Тик варавгу килэхьтуь.

Ш о г ь-А б б а с:

(Пейлере вегирдени э дес)

И пейлере хурденуьм
Э шори зн Шогь-Аббас,
Гьесен,имид сохденуьм,
Коргьо миёв э барас.

Г ь е с е н:

Пейлере нэґI, шоробе
Меш эдеме хурденуьм,
Э шори падшогь, жон бобо
Е вэхдиш ние хурденуьм.

(Шогь-угъли Шогь-Аббас гъэгър кешире вешендени шоробе э бугъоз).

Ш о г ь-А б б а с:

Имогьойле пуьрсуьм е гоф,
Жугьоб юре, гьесен, туь, оф:
Туь гьони хьомболи сохде,
Эз шев те шев шороб хурде,
Белки себэхь кор не бисдо,
Хьомболи де гьич не бисдо,
Эз же михури туь песде?

Г ь е с е н:

Бобо-девруьш гьичиш насде,
И десгьоймере ки бесде?

Ш о г ь-А б б а с:

Десгьойтуьре Шогь мибесдуь,
Палане мосдону эз туь,
Мигую: месох,
Бура оф кориге сох,
Умэхьэли чуй мисохи,
Шоробле эз же миофи?

Г ь е с е н:

Ере гирсуьн у Шогь-Аббас,
Э дуьл хьомбол гьич неде терс,
Фикир мекеш бобо-девруьш,
Гье нимуну Шогь-Аббасиш,
Э гьур хуьшде ниберуь уш,
Небердигьоре бешуш.

(Шогь-Аббас лап сэхд гъэгър кешире э хуьшде. Оммо хуьшдере очугь
нисе сохде э пушой хьомбол).

Ш о г ь-А б б а с:

Шев ниеи, вэхд рафдеи,
Лампе сухдеш гьэдэгъэи,
Имогьой рафде воисде.

Г ь е с е н:

Рафдейтуьре ме нис хосде,
Веги ху туь и шоробе,
Веги глэнж зе и кобобе,
Бобо-деврьюш, иму гьеле,
Мивежегьим э и мигле.

(Декирдени шороб, хурденуьт).

ВЭХИЗ ВЕЖЕГЬ БОБО-ДЕВРУЬШ.

Ш о г ь-А б б а с:

Шит мебош, э жигейтуь нуьш!

Г ь е с е н:

(Э гьовой мэгIни хунде)

Шит нибошум, шур мибошум,
Туьре хуно деврюш нибошум,
Гьемише кефчи мибошум,
Мибошум бобо-деврьюш!

(диги-диги)

Вэхи, взхи, бобо-деврьюш,
Гьечи шор бошгу у дуьлтуьш.

(Шогь-Аббас взхишдени эри вадарафде. Гьесен гьечу дануьсдени эй ве-
жегьисде вехуьшди. ТэгIди сохде Гьесен зерени диги-диги, хундени эри
гIэил хуьшде хундебугьо мэгIнире).

Г ь е с е н:

Келе мибоши, хуб мибоши,
Мере хуно хьомбол нибоши,
Туь эгьуьлменд биё боши,
Биё боши эй балам!

(Песде э ёрию оморени и мэгIни эри хундебугьон гуфдире. Поисдени,
туф шендени).

Бобо, ме гьэлет бисдорум,
У мэгIнире ние хунум,
Ме еккейге бие хунум.

Ш о г ь-А б б а с:

Шев туь хушшбу, эдем рафре,
Мидиром ме э шев хьэфде.

Г ь е с е н:

Е хьэйкел сох, бобо-девруьш,
Е кумеки сох э имуш,
Э сер венге шогь-недане,
Дуь пое хэр Гьемадане.

(Шогь-Аббас г'оси бирени. Десгьоре вежегьундени).

Ш о г ь-А б б а с:

Бошгу, бошгу, бошгу, бошгу,
Дие рафдуьм шевтуь хушбу.

(вадарафдени)

Г ь е с е н:

(Эз дер э хьэ'т денишире гуфдирени)

Хош омори бобо-девруьш,
Софо овурди бобо-девруьш,
Рэхьтуь ник бу бобо-девруьш,
Шевтуь хушбу бобо-девруьш.

П е р д е о ф д о р е н и.

ДУЬИМУН ПЕРДЕ

Ведини е тараф эн келе базар; дергьой тукугьо, э сер ишу елкенгьо зере серин бу гуфдире. Одомигьо ски-ски оморенуьт э пушой тукугьо, чигьо восдоренуьт, Э е гьирогь базар ведини келе гьобогьдор. Э дивор вери келе приказ. Э миглей базар эдей гешде човуч. Чи фрухдегоргьо тебэгьгьо э сер веноре, эдет гешде э базар, хьерой дешенде.

Е ч и ф у р у х:

Душунделей суьмергьэндил!

Е ч и ф у р у х и г е:

Веборжунделей гьузгьэндил!

Е ч и ф у р у х и г е:

Эй, душунделей эн нэхуът!

1-й т у к о н ч и:

Биёт берит, хубе гъэнфит!

С е с э з п е с о:

Биёт берит герме нунгьо,
Хош-хош зере хубе нунгьо,
Хубе буржунде ловошгьо,
Жэгъжегъие конголушгьо.

2-й т у к о н ч и:

Биёт кире герекиге,
Э куьф ки пулгьо дериге,
Гушд ругъгъэни биёт берит,
Э гъэжгъуй мигди денит.
Куьнд биёт пул бирегоргьо,
Берит хурит зенгьо, мердгьо!

3-й т у к о н ч и:

Хубе хэмзегьо омори,
Эз шекериш лап ширини,
Берит-хурит ве кеф сохит,
Шуьгъэмгьошмуре пур сохит,
Хубе гъэрпузгьо омори,
Эз гъэтошиш гъирмизини,
Э куьф ки пул зинг сохдеге,
Кире хурде воисдеге,
Биёвгу беруьгу, ини...

(Э пушой туку оморени е глони. Э дес глони десдечу де, эз герден ю чей-тен дуллуни).

Г л о н и:

Худо расуно эришму,
Рэхъм биёвгу э дуьлгьошму,
Е сибле дит,
Кепикле дит,

Э имуллеш езугъ берит.

2-й т у к о н ч и:

Вир бош, вир бош!

Эй, ибуд бош!

Эз пушой чумгьойме сур бош!

Себехь-себехь эз зусери,

Гъеле гъич совдеш небири,

И нелоигъ веди бири...

Г I о н и:

Эйчуь нифри сохде балам?

Меш инсонуьм э и гIуьлом.

Яралуьнуьм, ме кефсуьзуьм,

Эй кор сохде омунсуьзуьм,

Нис дореге муьгьлуьм мурам,

Нифри эйчуь сохде балам?

2-й т у к о н ч и:

Човуш, човуш, инжо биё,

И угъреше веги бер о!

Г I о н и:

Э инсофсуьз, рэхьм биёвгу,

Е кемлей семе нерм бугу

У сенгъие беде дуьлту,

И чуь бирэхьми туь?!

(Оморени човуч, гирдени эз гьул гIони).

Ч о в у ч:

Ибуд, ибуд бош эз инжо,

Ненге мибесдуьм э зенжил,

Гьуьл мидедуьм э гъэземет,

Песде микеши туь зэхьмет!

Г I о н и:

Бошгу, бошгу эдем рафде,

Дуьлме эдей э суьсд рафде,

Э зэхьмет не дери туьчуьни,
Ме муьрдуюмегеш э туь чуьни?

(Човуч гуьл дедорени глонире).

Ч о в у ч:

Яллагь, хьэйву, де сес месох,
Де виз мезе, кучук, охмох!

(Глони терсире вадарафдени э улойгей базар).

1-й т у к о н ч и:

Биёйт, биёйт, биёйт берит,
Хуьшдере хуб гьоим дорит!

(Оморени е глошир э пушой хэмзегьо-гьэрпузгьо э гьэрзинке дери,
пуьрсирени).

Г л о ш и р:

Э ченди и гьэрпузгьошму,
И ширине хэмзегьошму?

3-й т у к о н ч и:

Эйтуь ужуз, э гьовои,
Эйтуь гьурбуни Новои,
Веги бер чуь воисдеге
Чуьре дуьлтуь хуб хосдеге,
Эгер э туь пул нисдиге,
Веги, веги туь э гьэрд бер,
Хэмзегьош бер,
Гьэрпузгьош бер,
Э хуне ширине дебер,
Э ёр биёр имугьореш.

(Глони вегошде дироморени).

Г л о н и:

Косибгьо глонигьореш.

(Глони десе кешире пул хосдени эз глошир, глошир гьошгьоре дуьлу
сохе шефде-шефд дениширени э глони).

3-й т у к о н ч и:

Гене вогошди омори?

Эй, човуч, ире небери!

(Човуч оморени, гирдени эз гьул гIони, гьул делоре-делоре ведебердени гIонире).

Ч о в у ч:

Гене дироморей, угъреш?!

Г I о ш и р:

Ги гъери туь и пулгъореш!

(ГIошир рафдени. Эз песо оморени сес хъерой чи фурухдегоргьо).

Е с е с:

Душунделей суьмергъэндил!

Е с е с и г е:

Вебуржунделей гъузгъэндил!

Е к к е й г е:

Хинике гIов, серине гIов!

Е к к е:

Хубе гомиш, хубе наргов!

(Дироморени э базар е куре мерд, гьул гIэиле гирде, нуьшдени э ён гьобогъдор, сер гьурдени эри саз зере мэгIни хунде).

К у р:

Жогъил бируьм, муьгъбет бируьм э гуьзел,

Эз дуьли хосдембу у мере эзел,

Гъузел ме э е жейрон хуб бемзер,

Вир сохдум ме уре, оморум инжо.

(з е р е н и с а з)

У жейронме мере чарунд э кефсуьз,

Гирошд мегъгьо ме бисдорум омунсуьз,

Гирошд салгьо, диеш бисдорум чумсуьз,

Вир сохдум ме уре оморум инжо!

(з е р е н и с а з)

Жовогъиле дур сохд эз ме нелоигъ,
Э бирэхъмгъо у коргъо гъисди лоигъ,
Пул бирегор хурдени гъизил-болигъ,
Вир сохдум, ме уре оиорум инжо!

(з е р е н и с а з)

Гъони пируъм, сэхъибсуъзуъм оморем
Гешде-гешде шегъергъо ве дигъгоре,
Нунсуъз мунде, зенсуъз мунде фугъоре,
Вир сохдем ме уре оморем инжо!

(з е р е н и с а з)

Ме пир бирем, оммо хурде хосденуъм,
Кур гъисдуъмгеш кор гъуълор
дануъсденуъм,
Пулме нисди, е гъоз гъэрпуз восдонум,
Вир сохдем ватане оморем инжо!

(з е р е н и с а з)

(Кура бирегоре одомигъо е кепик, дуь кепик дешенденуът э пушой мерд.
Оморени човуч).

Ч о в у ч:

ЖэгІмет, эйчуь кура бирейт?
Гене тозе уин дирейт?
Эй куре мерд, пире гопгоп!
Эйчуь нуьшдей инжо гопгоп?
Вэхиз вир бош туь эз инжо,
Хуб дениш туь э и хенжел!

К у р:

Ме хэнжеле нис диренуъм,
Оммо эдем вэхишденуъм,
Бегем езугъ нис оmore,
Туь э фэгъир-фугъоре?

Ч о в у ч:

Фугъорегъо лап омборит,
Эз хэлгъ эдейте хосденит,

Бурайт эйшму чоре офит,
Хуб гешдитге нун миофит.

К у р:

Расде гуфдире туь човуч.
Човуч нисд туь, туь гьисд «човуш».

(Човуч жинлемиш бире, гирдени эз гьул кура мерде).

Ч о в у ч:

Эй мурдале кура бобо,
Чуь гуфдирениге ебо!
Мизенуьм ме гердентуьре,
Минуьм инжо меиттуьре,
Ибуд бош эз инжо хьэйвон
Гофгьош офди «жейрон-жейрон».

(Гьуьл дедоре-дедоре човуч ведебердени кура мерде).

С е с г ь о:

Эйчуь зере? Келе мерди,
Езугьи ки, уре дерди.

К у р:

Гьэйгьу нибу бигьил зенуь,
Ижире руз юш мивинуь.

Ч о в у ч:

Эзинжо лов бошит гьеме.
Гоф мегуит ишму э ме.
Вир бош келе мерд эз инжо,
Сур бош меё э минжи.

(Кура мерд рафдени. Хэлгьиш лов бирени)

І-й т у к о н ч и:

Хуб бисдо гьул дедо уре,
Совдо ние бире мере.
Себэх-себэхь мешет бирет,
Муьшдерире рэхь не дорет.

Биёт, биёт, биёт берит,
Хубе чью берит хурит:

С е с э з п е с о:

Душунделей суьмергъэндил,
Вебуржунделей гъузгъэндил.

Е с е с и г е:

Хубе буржунде ловошгьо,
Жэгъжэгъие конголушгьо.

(Э базар видов-видов гешдени чойчи, понтус э чойдентгьоревоз э сер ю
вери)

Ч о й ч и:

Герме чой, ширине чой,
Кихурдеге огол зе: «чой!»

І-й т у к о н ч и:

Чойчи, чойчи, туь чой биёр,
Е гиргине чойден биёр!

(Чойчи омурдени чой дорени тукончире. Восдорени пул хуьшдере).

Т у к о н ч и:

Ой, согъбоши хубе чойчи,
Хьэрмэхьуьт чойчи, тукончи.

С е с э з п е с о:

Душунделей сумергъэндил,
Вобуржунделей гъузгъэндил.

(Дироморени Гьесен э кулию палан хьомболи вери, килэхьэ э дес гирде
хьэрой вегирдени).

Г ь е с е н:

Кире хьомбол герекиге,
Чигьо берде герекиге,
Хьозурум ме – инжо хьомбол,
Эжи, ки бердениге мол!

(Оморенуът мердгъо, зенгъо, гюширгъо, севдегергъо э кул ишу туморегъо не гъерзинкегъой чи вери, гиросденуът. Гъесен дениширени).

Эй бирору, эй хэгъеру,
Дит у чигъошмуре беруым.

Г I о ш и р:

(Десе кеширени э лой э дивор веригъо приказ. Э кул гюшир туморей чи вери).

У когъозе не хундей туь?
Хъомболи де нисди эйтуь,
Гъер мерд эй хуьшде хъомболи.

Г ъ е с е н:

И чуь кори, и чуь хъоли,
Эжи, ки бердениге мол!
И чуьжире хэре деври?

Г I о ш и р:

Можолтуь нисд мере геде,
Вир бош бура эз инжо де.
Уни э дивор ве буйругъ
Эдей товуш доре руьгъруьгъ.

(Гюшир рафдени. Гъесен куьнд бирени э ён приказ).

Г ъ е с е н:

Чуьтам хунум и хэтгъоре,
Нисе дануьсденуьмгъоре?

(Чаруьсденни песово)

Ой инсонгъо, худодусдгъо,
Биёйт иллере хунит о.
Чуь вери бу э и когъоз,
Эдет тасунде эз бугъоз,
Ой инсонгъо, худо дусдгъо,
Биёйт иллере хунит-о,

(Оморени човуч).

Ч о в у ч:

Чуьни, хъэрой эйчуь сохде,
Туь эз диворгъо кор хосде?

Г ъ е с е н:

Кор нисе хосденуьмки ме,
Э и когъоз дери чум ме.
Оммо эз кургъош курум ме,
Хунде нис дануьсденуьм ме.
Гъэдойтуьре вегиром ме,
Туй хун уре, гу туй эйме,
Хуб рач гъонидурмиш сох э ме,
Эдей паре бире дуьлме.

Ч о в у ч:

Не хундекиш ме мигуюм,
Хьэрой сохдиге микуюм
Э у когъоз падшогоь вери:
Хьомболи
Гъэдэгъэ бири.
Гьерики хьомбол э ки lo берд,
Иштораф мибу у мерд.
Дие бура, гье гоф месох,
Хэлгье инжо кура месох,
Яллагъ, яллагъ, бура, бура,
Бура э е гьуллугъ дара,

(Човуч рафдени. Гьесен нушдени э зир гьобгъдор. Э зир хуьшде денорени палане. Э домунде чуй сохуге Гьесен).

С е с э з д о р у:

Хубе чугъундур леблеби,
Ширине онгур гуьлоби!

Е с е с и г е:

Биёйт, душунделей нэхуьт!

Г-й т у к о н ч и:

Биёйт берит тозе гъэнфиг!

(Чойчи понтус э сер вери гешдени)

Ч о й ч и:

Эйки биёрум герме чой?

2-й т у к о н ч и:

Биёр гьери эриме чой!

Г ь е с е н:

И чуй гужи, чуй зулуми?
И гьич товуше г'уьломи?
Эдет сес сохде – «леблеби»,
Эдет гуфдире – «гуьлоби»,
И чуй гужи, чуй гъэзоби?
Угьо эдет хурде гешде,
Ме инжиге гисне нуьшдем.
Ме э хуне чуйтам мурам,
Э ки г'эилгьо мидарам,
Дес ме тигьи, нун не берде,
Ки хьэл мисоху и дерде?

3-й т у к о н ч и:

Бийт, бийт, бийт берит.
Хэмзе-гъэрпуз берит хурит!

(Эз дур оморени сес хьеройгьо, сес фитефитгьо).

Ч о в у ч:

(Эз дору).

Гирит, гирит, гирит уре,
Гирит у хьэромзедере!

(Кура бирени хэлгъ. Э миглей хэлгъ видовусде дироморени Г'улом шуш нефес гирде).

Г ь у л о м:

Пэхьни сохьни сохит бироргьойме,
Эдет гъэзоб бурра э ме,
Ме эришму жуне дорем,
Беде дуьшмен падшогъ бирем.

(Юсуйф куьнд бирени э ки е келе мерд, гуфдирени).

Ю с у ь ф:

Пэхьни сох уре бирорме!

К е л е м е р д:
Биё, биё э песойме,
Эйтуь жиге миофум ме.

(Гъулом не келе мерд видовусде рафденуьт).

2-й т у к о н ч и:
Гъолхмишчини, гирит, гирит,
Э ки эн Шогъ-Аббас, берит:
Дивун сохде эзунире,
Биё буру сер эн уре!

(Дироморенуьт човучгъо фит зере-зере, шушкегъоре зере эз хори).

1-й ч о в у ч:
Эжи, эжи у гъолхмишчи?
(Шушкере зерени эз дор).
Уре мивенжинуьм гъечи!

(Кура бирегоргъо дуь э еки дениширенуьт, эз екиш сес нисе ведироморе).

2-й ч о в у ч:
Эйчуь лол бирейт поисде?
Сергъошму бурра воисде?
Гуит ишму эжеиге,
У эже пэхъни бириге.
Хъэрмэхъгъой энун киниге,
Ненге иму зу миофим,
Гуит, гуит, гуит,
Ишмугъо иронигъоит!

(Одомигъо екиш гоф не сохде сер гирденуьт эри лов бире).

2-й т у к о н ч и:
Эй, гушвени, шинов, шинов,
Э у, э у куче видов!

(Човучгъо видовусденуьт эри гуьрде Гъуломе. Одомигъо гене кура биренуьт, гуши-гуши сохденуьт).

1-й м е р д:
Эйчуь гуьрденуьт у мерде?

2-й м е р д:

Эз туку дуьздири гIорде.

Ю с у ь ф:

НэгI, нэгI, у чи не дуьздири,
Кор эн у бешгъэе кори,
У дуьздгьоре гуьрдегори:
Хэлгъе дуьздирегоргьоре,
Жиб-жундур гьишдегоргьоре,
Хэлгъэ фурмундегоргьоре,

Хэлгъэ ранжундегоргьоре,
Муьрс зен дошдегоргьоре,
Э сер тэхд нуьшдегоргьоре,
Имуре куьшдегоргьоре.

1-й м е р д:

Э хьисоб у гьолохмишчини.

Г ь е с е н:

Гьерчуь гьисти э туь чьуни?

(Одомигьо лов бире рафденуьт. Гьесен тэхьо нуьшдени).

Г ь е с е н:

И коргьо эйчуьни гьеме?
Эри эн гисне не мунде,
Ки хьэл мисоху и дерде?

П а у з а.

Эже бурам, э ки гуьом,
Эз ки бурам е кор хогьум?

(Палане э дес вегирде видовусде вадарафдени Гьесен).

С е с э з п е с о:

Хубе чугьундур леблеби,
Ширине онгур гуьлоби.

Е с е с и г е:

Биёйт душунделей нэхуьт!

1-й т у к о н ч и:

Биёйт берит хубе гьэнфит!

3-й т у к о н ч и:

Биёйт берит хубе емуьш.

Хубе хуьшг сохделей муьшмуьш!

(Чойчи понтусе э сер веноре гешдени э базар).

Ч о й ч и:

Ширине чой э гьэндевоз,

Э хубе туьнде рангевоз,

Тэгі сохит ки хурдеге,

Ой, кире тешне бириге.

С е с э з п е с о:

Эй, ширине чое биёр,

Биёр, биё зило гирор!

(Чойчи видовусде рафдени. Дироморени Гьесен э е бедирей глов, э е десигею жаруй шохи дери).

Г ь е с е н:

Эй, дур поит, эдем шушде,

Хоригьоре эдем руфде!

Глов мишенуьм,

Жару мизенуьм,

Куьфгьой хэлгэ ме низенуьм,

Э дуьл эн ки рэхьм дериге,

Тукуре жару зеренге,

Е дуь кепие медененуь,

Эри е лугьэ нун мидуь.

(Глов шендени э пушой тукугьо. Сер гирдени эри жару зере. Тукончигьо ведироморенуьт эз гьэд тукугьо. Гьемееки дениширенуьт э Гьесен, гуши-гуши сохденуьт зеки).

1-й т у к о н ч и:

Эде, чуй сохде туь, эде,
Эде, нумтуь кини геде?

Г ь е с е н:

Ме чуй сохденуьмге мепуьрс,
Туь веги эз чумгьойтуь пуьрс,
Туьре дануьсде воисде,
Жару зерегор киниге?
Воисдениге дануьсде
Ме гьисдуьм кук эн бебейме,
Ве эн хьэлоле дедейме.

1-й т у к о н ч и:

Гьемеш кук бебей хьуьшдеи,
Ве гьемэш дедей хуьшдеи.

Г ь е с е н:

Уре нидануьм гуфдире,
Эз бебе бирей гуфдире,
Уре ме нидануьм, гьунши,
Бигьилит ишму муношит!

2-й т у к о н ч и:

Туь килитлеме гоф сохде,
Оmmo эдей хори руфде.

Г ь е с е н:

Чорейме чуй, де чуй сохум,
Е кор семе биё сохум.
Хунере дошде гереки,
Кор мисохи, не биреки.

1-й т у к о н ч и:

Дие хуби кор туьре сох,
Зиёди лэгьлэгьи месох,
Жаруре зе, пултуьре бер.
Кортуьре сох, нунтуьре бер.

(Эз гьерки дуь кепик, е кепик вегирде. Гьесен зури-зури гирошдени э у тарафигей базар. Эз дору Гьесен хьэрой дешендени).

Г ь е с е н:

Оvlo поит жару зенуьм,
Дур пой эз сертуь мизенуьм.

(Човучгьо куфде-куфде овурденуьт Гьуломе. Гьулом поисдени э мигле).

1-й ч о в у ч:

Э сер падшогь дес вегирде,
Тожи тэхд юре фушенде,
Туь хогьини сохдембири,
Э сер шогь взьхушебири?!

(Кура биренуьт одомигьо. Човучгьо сэхд гирденуьт Гьуломе).

Г ь у л о м:

Эй човуч, ме хогьин нисдуьм,
Эри косибгьо ме дусдуьм.
Фэгьир-фугьоре гисне де,
Косибгьо эдет дод сохде.
Гиснеи хэлгь, тешнеи хэлгь,
Эз бунгьошу рихдени дэгь.
Мере берит ишму куьшит,
Оmmo ишмугьо винишит,
Миёв эхир эн тожи тэхд,
Жофокешгьо мэхизуьт сэхд,
Биренгьине гIэтош зере,
Очмиш мисоxu гьоворе.
Эвир гьово темиз мибу,
И зэхьмет, гуж вир-сур мибу.

2-й ч о в у ч:

Бигьил, нехьош, лэгьлэгьире,
Вэхиз, вэхиз эз игIэре!
Хэлгьэ кура месох инжо,
Мирасуь э туь тижэ хэнжэл!

(Гьуьл додоре-додоре ведеберденуьт Гьуломе. Хэлгь терс лов бире рафдени э иловле).

Г ъ е с е н:

И чуь гужи, и чуь кори?
Эвир гьово мурдал бири.
Шогьлер-шогьи эдей куьшде,
Ю хьэз сохдени эй хуьшде.

(Ведешендени эз куьф кура бире пулгьоре. Хьисоб сохдени).

Бурам гьери чи восдонум,
Эрилей гІэилгьо беруьм.

(Гьесен видовусдени э улойгей базар. Э зир гьобогьдор гене оморени,
нуьшдени кур. У сер гирдени эри саз зере, мэгІни хунде).

К у р:

Жогьил бируьм муьгьбет бируьм
Э гуьзел,
Эз дуьли хосденебу мере у эзел,
Гуьзел ме бу э е жейрон хуб бемзер,
Вир сохдум ме уре оморум инжо.

(диги-диги)

(Дироморени Гьесен э десио дери бедире. Э бедире дери нунгьо,
емуьшгьо, шишегьой шороб. Гьесен ведешендени эз бедире нуниш,
сибиш, дорени кура мерде).

Ч о в у ч:

Гене оморей инжой, кур?
Вэхиз эз инжо вир бош, сур!

К у р:

Мере хуно туьш кур гердош,

(Кур офдоре-офдоре вирихдени. Човуч видовусдени э посою. Хэлгь
хэндуьсдени, шори сохде эз гофгьой куре мерд).

Дуимуьн действие

СУЬФДЕИ ПЕРДЕ

Ведини тенге мэхьэлегьой шегьер. Э ён чуькле гьопу, э сер тукуinei
нуьшдет Гьесен ве Юсуьф. Гьесен евош-евош эдее овоз кешире, эзир
зуьгун хунде.

Ю с у ф:

Дануьсденуьм туь кефчини.
Ичку хури, гьи гьечуни?

П а у з а.

Усоле гоф шиновусде,
Туьре гьич нисде воисде.
Шогь-Аббасеш туь нис хосде.
Туьре пардуш мебисдоге,
Э сер дигьгьо пар мизери
Фэгьиргьоре мивинири,
Чуьтам ноле кеширеге,
Сер догьгьоре мигешди туь,
Э етэгьгьо минуьшди туь,
Мивинири чупонгьоре,
Гиснегьоре, могьбулгьоре,
Мивинири косибгьоре,
Гирисде гешденуьтгорьоре,
Ниветовусд шоре дуьлтуь
Гене инжо могошди туь.

(Гьесен ён доре хуьшдере овозе кеширени, папрусиш э лэгIю дери).

Ю с у ь ф:

Туь эй шори зенде оморей,
Уни хунеймуре дирей,
Вэхиз дарайм шороб хурим,
Шори сохим,мэгIни хуним.
Шороб дермуй эн шорини
Туь гьуногьме биренини?

Г ь е с е н:

Гьони дусдме ме нидиром,
Гьони минуьшуьм игIэре,
Михунум ме мэгIнимере,
Вир мисохум дердгьоймере.
Шороб михурдум ме бирор,
Эгер гьисди, инжо биёр.

Ю с у ь ф:

Кефтуь гьечу хосдениге,
Дуьлтуь гьечу гоф сохдеге,
Ме миёрум бирорме туь.
Токи гурунд небу дуьлтуь.

(Юсуьф видовусде рафдени. Гьесен гене хундени э зир зугьун мэгҠни.
Оморени Гюльче гьул кукке гирде).

Г ю л ь ч е:

Эйтуь мундигьош гье ини.
Де кориге э туь чуьни?

Г ь е с е н:

Эй зен, де чуь кор сохум ме?
Эри муьрде омохум ме?
Ме дуьлтуьре тенг сохдумге,
Ишмуре фикир дорумге,
Ме дес э чуне нуьшдуьмге,
Эз дерд хуьшдере куьшдуьмге,
Чуь хэйр мибу эй ме ней туь
Эй косиб, чуь дануьсде туь?

(Гене сере ён гирде кеширени овоз мэгҠнире).

Г ю л ь ч е:

Гьиниш недери э гуштуь.

Г ь е с е н:

Эри, э жун эн мэхьэйтуь!

Г ю л ь ч е:

Согь руз э туь минет сохдум,
Эз гуфдире ме вомундум,
Бура э ки эн у малла,
Эз хунде мунди гҠзилле,
Эдей эз иму пул хосде,
Малла эдей гендуьм хосде,
Минетле сохде воисде

Э гъэрд вегълуй у э иму,
Бурав хуну гІэил иму.
Неге гъечи кучегъо,
Э гъэд дуьздгъо, эн хэспушгъо,
Мурав пуч мибу гІэилле,
Бура е гоф гу э малла.

Г ь е с е н:

Э жун бебейме туь буши,
У мэхъэйтуй лап гъонгъуши.
Хуб ме мирам э ки малла,
Мигуьом ме: валлагъ, таллагъ,
Пуллейме нисд,
Гендуьмме нисд,
Паланмеш гъисд,
Жаруймеш гъисд,
Биё малла эме рэхъм бер,
ГІэиле эй хунде дебер,
Миёв рузгъо, пулме мибу,
Гъердигъойтуьре ме мидуьм.

К у к:

Малла э гъэрд нис вегъишде,

Г ь е с е н:

Шинири? У нис дегъишде.
Малла эй гъемей гофгъойме.
Туф мидешенуь э руйме.

Г ю л ь ч е:

Чуь биё бу имогъойле,
Э куче дегълим гІэиле?

Г ь е с е н:

Фикир мекеш Гюльче гуьлуьм,
Эй маллагъош миёв уьлуьм.

(Веди бирени Юсуйф, Гюльчере дире вогошдени. Гене овоз кешире,
Гьесен хундени мэгІни).

Г ю л ь ч е:

Шевиш рузиш эри хунде,
Эй вежесде, эри хурде,
Хьозури туь, чуйни эйтуь?
Гуьлом хэребеш бисдоге,
Гьич недери э у гуш туь.

Г ь е с е н:

Гьей-гьей нидобу э гуш ме,
Борбод бисдогеш чуй эйме?
Дорбодогьун бугу гуьлом
Э сер шогьго нен маллагьо,
Э сер эн дуьздгьо-гьэгьбегьо,
Э сер эн у гуьломхургьо,
Эн у нэглете хунхургьо.
Ме михурум, ме межегьуьм.

(Гене хундени э зир зугьун мэглини).

Г ю л ь ч е:

И э кефде, ме э уьгьуьм.

Г ь е с е н:

Туь уьгь мезе, туьш мэглини хун,
Эй шор бугьо гье мибу нун.

Г ю л ь ч е:

Э шоволтуь сад пелуь ве,
Журте килэхь э сертуь ве,
Куьгьне лихьиф э култуь де,
Гьичиш неде э у гуш туь.

Г ь е с е н:

Миёв рузгьо мибу шовол,
Мизеним саз, тефд ве гьовол,
Михурим иму ёгь не бол,
Фикир мекеш гьич зенме туь.

Г ю л ь ч е:

Руритуь нисд имуллере,
Эйчуь нуьшдей туь игІэре.
Вэхиз, вэхиз, вэхиз, бурайм.

Г ь е с е н:

Ишму бурайт, песде миёем,
Метерс, ме нибошум пиён.

(Гюльче не гІзил рафденуьт. Оморени Юсуьф е жамтасе шороб пур сохде, Гьесен хундени гене мэгІ ни).

Ю с у ь ф:

Эй хьовирме, хьомбол бугьо,
Гье шор бире хосденигьо,
Ме дермуй шори овурдем,
Эй бирорме, эри хурде.

(Гьесен восдорени жомтас шоробе, хуб фегьм сохдени).

Г ь е с е н:

Бигьил и дермуй эн шори,
Очмиш соху дуьл имуре,
Эз имбурузевоз диеш,
Муьхькем соху дусдимуре.

(Хурдени шоробе, дорени тасе).

Ю с у ф:

Туь инжиге минуьшдиге,
Бурам биём е дэгьдэгьэ.

Г ь е с е н:

Бура, бура, дениширем,
Нуьшдем гьеле ме игІэре.

(Юсуф рафдени. Эз дору оморени сес гирисде, виз зере).

М у ь с л и м:

Гьей вой эдей дорд доре о,
Эдее кобоб бире о!

(Дироморенуът се келе мерд. Энгуьшдгьой эн еки бурран, эдее хун тигьи бире).

Гь е с е н:

Чуьни эхи, ой бироргьо,
Кини и гириденигьо?

О с м а н:

Энгуьшд эн и косиблере
Шогьин-шогь вегуьрди бурра.

Гь е с е н:

И хови бу ме диренуьм,
Бебейме вой, ме эжеюм?

М у ь с л и м:

Гьейвой кокоб бисдорум о,
Имугьой ме мимуьруьм о!

(Муьслим не е мерд рафденуът. Осман поисдени э ки Гьесен).

Гь е с е н:

Эйчуь эхи, эйчуь бурри,
Эзу фэгьир чуь кор дири?

О с м а н:

Муьслим фэгьир тегьенг кошди,
Эй жой хуьшде пул хосди,
Шогьлер шогьире воисди,
Муьслим гьове гьул ю бу,
Энгуьшдгьой суьрхи эн ю бу,
Э зир гьопоз дегьлуь мерде.
Ве хоруну э ю дерде.

(Мерд рафдени зури-зури)

Гь е с е н:

Эгьуьлменде одомире,
Пашдогь эдее муьре доре.
У энгуьшдгьой эн суьрхире,

Вегуърди э мушар бурра
Оммо хэре куьте мердгьо,
У тожиргьо, севдегергьо,
Зиёди хьуърмет эн угьо.

(Дироморени Шогь-Аббас э партал девруьш геймиш бире).

Ш о г ь-А б б а с:

Во, салам алейкум, Гьесен,
Туь инжо чуй сохде, Гьесен?

Г ь е с е н:

Во, бобо, алейкум салам,
Биё, биё, эглеш бобом!

Ш о г ь-А б б а с:

Эхи туь э думит дери,
Чуьни бегем, чуьи, чуь бири?

Г ь е с е н:

Ме инжо э думит дереум,
Ме эдеме гуфдиренуьм,
Гьерки хэр гьисд гюшир бире,
Хэргьо гюшир чуьтам бире?

Ш о г ь-А б б а с:

Хэлефме, туь чуь гуфдире,
Гьесен, туь дегиш бирей.
Э худойтуь гюси бире?

Г ь е с е н:

Э киму е зен дебире,
У зен эдее пуьрсире,
И ченд рузгьо, и ченд гиле:
Хэргьо гюшир чуьтам бире?

Ш о г ь-А б б а с:

Гьэлет мебош косиб, хьомбол,
Худо доре девлет не мол,

Гъеме коргъо эз худои,
Иму чуклеим, бендеим,
Худо ю хубте дануьде,
Э сер тэхд хуьшде хуб нуьшде,
Худо ю сохде гюшириш,
Худо ю сохде косибиш.

Г ъ е с е н:

Меш гъечу гуфдиремдие.
Зен гъуншиму мунди бие.
Худо юре косиб сохди,
Гюни сохди, езугъ гъишди,
Оmmo хэргъоре гюьр сохди,
Охмохгъоре падшогъ сохди.

(Шогъ-Аббас гюси бирени чаруьсдени песово. Э гъирогъ гоф сохдени эри хуьшде).

Ш о г ъ - А б б а с:

Бейбейме вой,и чуь кори,
Нифригъо э серме вери.

(Эз ён веде бирени Юсуф. Шогъ-Аббаса дире песово вирихдени).

Г ъ е с е н:

Девруьш бобо
Шинов еьо:
Зенлей гъуншиму биен,
Туьш ки девруьш овореи,
Биё туьре домор сохим,
Биё зереш гёэруьс сохим,
Жогъил бошит, дуьлшор бошит,
Ишму мозоллуь мибошит.

(Шогъ-Аббас хэндуюьсдени э гофгъой Гъесен. Песде гуфдирени).

Ш о г ъ - А б б а с:

Гъесен, дие туь шит сохдей,
Э келе мерд руьхшенд сохдей.

Г ъ е с е н:

Бэхшлемиш сох сен жонумсен,
Эйтуь гьурбу гердо Гьесен.
Э хунейму биё девруьш,
Э меревоз хуб вежегь туьш,
Текей мунде девруьш, бейгьуш?

Ш о г ъ-А б б а с:

Эй вежесде ме пир бирем,
Ме омборе рузгьо дирем,
Ме имогьой биё бурам.

Г ъ е с е н:

Эй гешде туь пир не бирей,
Жогьиле зен эйтуь дирей,
ТэгИди месох, бобо, мурай.

Ш о г ъ-А б б а с:

Хубе гофгу, туь е мерди,
Туь, Гьесен, е эгьуьлменди.

Г ъ е с е н:

Туьш е мерди, меш е мердуьм,
Шогь-Аббас имуш мердики,
У мерд нисди, у дерики,

(Шогь-Аббас Гюси бире чаруьсдени песово, гуфдирени э гьирогь).

Ш о г ъ-А б б а с:

Бобо вой и чуь гуфдире,
Нифри э серме офдоре.
Бошгу дие, виним гьери,
Туь эз ме хуб муьзб мибери.

(Песде э лой Гьесен чаруьсдени).

Шогь-Аббасе хэлгь гуфдире.
Хуб, эгьуьлменд тэгИриф доре.

Г ъ е с е н:

Шогь-Аббас ки эн ме нисди,
Мере палан, жаруш гьисди.
Шогь-Аббас гьисд эн тожиргьо,
Севдегергьо, эн везиргьо,
Шогь-Аббас гьисд мирос хонгьо,
Мирос беггьо нен Гоширгьо.
Э хори дараво угьо.
Э еки э Аббасевоз,
Э у дуьмбура хэревоз.

Ш о г ъ - А б б а с:

Гьесен, Гьесен чешмиш мебош,
Шороб хурдей, пиён мебош.

Г ъ е с е н:

Пиён бире чуь сохдем ме,
Коми кук шогье куьшдем ме.
Биё бурайм шороб хурим,
Говдуш гьеле шороб пури.

Ш о г ъ - А б б а с:

Шороб пури, шороб пури,
Говдуштуь гье пулиш пури?

Г ъ е с е н:

Пулгьо не мол эйчуй мере,
Базугьойме суьрх гьисдики?
Хьомбол Гьесен пир бисдоки.
Песде фикир мидуь гьеле.

Ш о г ъ - А б б а с:

Гьесен, эхи ме шинирем,
Э кучегьо когьоз дирем,
Хьомбол гуьрде гьэдэгьэи,
Гоф Шогь-Аббас гоф худои.

Г ъ е с е н:

Шогъ-Аббас худо зен
Эз келлей сер вой
Э сер эн тэхд муърде муно,
Мевэхизо гьич у э пой.

Ш о г ъ-А б б а с:

Гьесен, гьесен, чуй гуфдире,
Э хэто боле офдоре.

Г ъ е с е н:

Гьерчуй бисдо биренини,
Гьемелеймуш муърдениним.

Ш о г ъ-А б б а с:

Гьони чуй сенигІэт сохде?
Хьомболи ки туь нис сохде,
У шоробгьо, у хурекгьо,
Эз чуйжо оморе угьо?

Г ъ е с е н:

Гьинер гьер одоми нисди,
Е кепикле пул ю нисди,
Богъ ю нисди, хуне нисди,
СенигІэт ю дуьзди нисди,
Хьомболиш гьэдэггэ гьисди,
Гьечи пул сохде овурде,
Шороб хурде кобоб хурде,
ГІэилгьоре хуб хорунде,
Гьуноггьореш дировунде,
Хурде, хунде, вежегьисде,
Хубе мэгІнигьо рач бесде,
Дуьл кифлете дуьлшор сохде,
Э хубе коргьош вомухде.

Ш о г ъ-А б б а с:

Дузи, дузи туь лап дузи,
Гьелбеттеки, и чуй суьзи.

Ме эдем эз туь пуьрсире,
Чуьтам сохде у чигьоре,
Чуь кор сохдей, чуь фенд офдей.
У чигьоре туь овурдей?

Г ь е с е н:

Фенд эн косиб чуь фенд мибу?
Палан мибу,
Жару мибу,
Вегьюьрденьуьм жаруймере,
Серине глов – бедирере,
Жару зере кучегьоре,
Рэхьм оморе кучукьгоре,
Доренуьт гьерки дуь кепик,
Зеренуьт гьерки е тепуьк,
Гьечи кура сохденуьм пул,
Чигьоре веноре э кул,
Рафденум э хуне песде,
Гьечи глов ме шороб бисдо,
Савзегьореш десде-десде,
Гьуле хуно десде бесде,
Ме берденуьм эй гизилгьо,
Хурут ве кеф сохут угьо.

Ш о г ь-А б б а с:

Баракаллогь, баракаллогь,
Эгьюьлменди туь лап валлогь.
Гьинерменди, туь дилбоши,
Гисне, тешне гьич нибоши.

Г ь е с е н:

Шогь-Аббас пар-пар сохугу,
Бигьил хьэлежигер бугу.
У эй хуьшде чуь норебу?
Мере хэрле дануьсдебу?
Гьесен хэр нисд,
Пошириш нисд,
Паланмеш гьисд,

Жаруймеш гьисд,
Гьулгьоймеш гьисд,
Пойгьоймеш гьисд.

Ш о г ь-А б б а с:

Гьисди, гьисди, гьеме гьисди.

Г ь е с е н:

Гьелбеттеки, гьеме гьисди,
Оммо Шогь-Аббасе нисди.
Уре гьисди тож ю ве тэхд
Нуьшди э сер тэхд у лап сэхд,
Терсирени не офдону,
Горде-Горд бире не муну.
Оммо у тэхд не бисдоге,
У эз падшогьи офдоге,
Чуь мисоху шогьлер-шогьи,
Эз же михуру у могьи!
Хьэрэм духдергьоюш мурав,
Зенгьоюш эз дес мадарав,
Юш эз гуьлом гулу мурав.

Ш о г ь-А б б а с:

Туь чуь гуфдире э геде?

Г ь е с е н:

Геденисдуьм ме жон бебе.

Ш о г ь-А б б а с:

Бошгу, белки себэхь дие,
Негьишд падшогь жару зере,
Песде чуь кор мисохи туь,
Шороб эз же миофи туь.

Г ь е с е н:

Чорей сермере миофум,
Эз кес рафде ме нихогьум.
Оммо туь гуфдиреш мибу.

Дуьибурра шогъ буйругъ мидуь,
Эз у гье у кориш мибу.

(Шогъ-Аббас дие нисе ветовусде вегирде юре сохденигъо нифригъоре,
вэхишдени эри рафде. Эз дурине оморени сес хъэрой-хъэрой.
Видов-видов хэлгъ оморени видовусдени э лой хъэройгъо. Шогъ-Аббас
рафдени. Оморени Юсуф).

Ю с у ь ф:

Гъесен бирор, вэхиз бурайм,
Э лой эн хунейму дарайм.
Э туьревоз мере гофи,
Белки де мере ниофи.
Г ь е с е н:
Э туьревоз ме хьозурум,
Вэхуьшдуьм дие омурум.

(Рафденуьт)

Перде офдорени.

ДУЬИМУН ПЕРДЕ

Келе зал хуней шогъ-угъли Шогъ-Аббаси. Хуне вараюнде омори э раче
гебегъо, сумогъгъо, холигъо холинчегъоревоз, тэхд падшогъ эдее тов-тов
доре. Э е лой хуне норе омори хъэловгъой падшогъ, вомунде мэхьэл эри
дегешде, рэхьэти сохде. Э хуне дери тэхьно уинчи. Э герден уинчи дери
гъовол, э десию зурнов. Эдее зере эй хуьшде вежегийсде. Песде рафдени
э сер хъэловгъой падшогъ дегешдени.

У и н ч и:

Бегем падшогъ эз ме хуби,
У игъэре дегешдени,
У хуб нисди, у е хуги,
Гуьломе хурде гешдени.

П а у з а.

Уре дес ве? Мереш вери.
Уре пой ве? Мереш вери.
Уре сер ве? Мереш вери.
Чумгъойме эз эн у келеи,

Оммо шугъэмме чуьклеи.
Расди мере зенмеш нисди,
Уре дегъиш, садиш гъисди.

(Вэхишдени, зерени гъовол, вежегъисдени, хундени мэґни э
вежегъисдеки).

Хэндеини хэндеи,
Шендеини шендеи,
Ме зеренуьм гъоволе,
Ме мокошум шоволе,
Мивежегъуьм эй падшоґь,
Бигъил хэндуь шогъин-шоґь,
Пара бугу эз хэнде.
Бигъил хэндуь те муьрде.

(Гене рафдени дегешдени э хьэлов. Дегуьрдени э сер хуьшде лихъиф.
Дироморени Шогъ-Аббас ве везиргъо. Шогъ-Аббас нуьшдени э сер тэхд
хуьшде. Угъониге поисденуьт э пой-пой. Шогъ-Аббас геймиши э хэлэт
падшоґьи).

Ш о г ь - А б б а с :

Ишмуш эйме везиргъоит,
Гьемешму гъовой хургъоит,

(Везиргъо дуь э еки дениширенуьт. Песде э падшоґь сер зеренуьт).

Ишму везир бире эйме
Эз ишму чуь хэйр дирем ме?

(Уинчи ведироморени эз зир лихъиф, вшендени хуьшдере,
вежегъисдени, гьемееки э мэхътелиревоз дениширенуьт).

У и н ч и :

Шогълер-шоґьи, туь лап дузи,
И везиргъо номуссуьзи,
Гэндегъои, лап хэргъои,
Овомгъои, лап гъогъгъои.

(Вежегъисдени уинчи. Везиргъо чумгъоре огъу пур сохе дениширенуьт
э уинчи).

І - й в е з и р :

Бур сестуьре дуьмназуи!

У и н ч и:

Бошгу, бошгу серназуи.

(Шогь-Аббас хэндусдени, песде гоф сохдени).

Ш о г ь-А б б а с:

Эй уинчи, сертуь кечел!

У и н ч и:

Е лойгейме гьсиди шекер.

(Шогь-Аббас гене хэндусдени).

Ш о г ь-А б б а с:

Туь э гьэриш эн хьэловгьо,
Эри чуй дегешдей кечел?

У и н ч и:

Огьойме туь, худойме туь,
И жунме гьурбу эритуь,
Бегем глэйб нисд шогь эритуь,
И чуймени хубе гьултуь
Э сер хоригьо дегердуь,
Осгьугьой жендек ю дордуь?

2-й в е з и р:

Осгьугьойтуь хуьрд-сов бугу!

У и н ч и:

Охмох мебош, гьечу могу!

(Везиргьо глоси биренуьт, падшогь хэндусдени)

2-й в е з и р:

Шогьин-шогь, туь уьшуьгь иму.
Туь гьувот эн базугьойму,
Руйхсет ди туь, шогь, имуре,
Сур-оворе сохим ире.

(Десе кеширени э лой уинчи).

Ш о г ь-А б б а с:

Поит ебо, хуб гуш дорит,
Везиргьойме, эже бирит,
Гьолхмишчигьо вэхишденге.
Э серме дес кеширенге?

П а у з а.

Э дес ишму девлет дери,
Гьушу дери, жоллод дери,
Гьуломе не гуьрдебирит, песг,
Пес ишму чуй дануьсденит?

У и н ч и:

Игьой эй хэр дуь жуьгьлереш,
Бэхш сохде нис дануьсденуьт.
Керггьо, гушдгьо, могьгореш,
Хурде лап хуб дануьсденуьт.

(Везиргьо глоси бире, сере жумунденуьт).

І-й в е з и р:

Огьойму туь, шогь эн шогьгьо,
Эйтуь гьурбунуьт и сергьо,
Гьерчуь гуфди худойму шогь,
Гуфдиге дерьегье хуьшг сох,
Хьозурим эй падшогь.

(Везиргьо сер зеренуьт э падшогь).

Ш о г ь-А б б а с:

Негьогьини у гофгьойтуь,
Гьичиш ниверов эз дестуь,
Мужинереш эри куьшде,
Э туь дие гьувот неде.

У и н ч и:

(Сер зерени э падшогь).

Э и синейме гьэдойтуь,
Чуй дузе гоф гуфдири туь!

(Човучгьо куде-куде э хуне дировунденуэт е мерде).

Ш о г ь-А б б а с:

Гене чуьни човучгьойме,
Гене кини э пушойме?

Ч о в у ч:

И сег лэгIэре вокурде,
Туьре нифри сохде геше.

Ш о г ь-А б б а с:

Огол¹ зенит жоллодгьоре,
Буругу у зугьун юре.

(Човучгьо огол зере овурденуэт жоллоде. Мерд лэгIэ вокурдени, воисдени минет соху. Нисе гьишденуэт. Зугьун мерде буррануэт. Мерд божэхь дешенде-дешенде вадарафдени, човучгьош э песою).

1-й в е з и р:

Гьечу хуби эри эн у,
Дие гоф сохде нидануь.

Ш о г ь-А б б а с:

Гуит винуьм везиргьойме,
У Гьуломе чуь сохум ме?

2-й в е з и р:

Герден юре э зир шимишил
Руригьой эн уре хэшил,
Э зир пойгьо тапгаламиш,
Гушд эн женжек юре эзмиш,
Э чул, э лэгIэй гьилогьгьо,
Гьечу хуби эй эн угьо.

(Шогь-Аббас чаруьсдени э лой 1-й везир эй пуьрсире).

Ш о г ь-А б б а с:

Туь чуь гуфдире мидани?
Туьш эхи е одомини.

(Уинчи э улойге чаруьсде гуфдирени).

У и н ч и:

Ки гуфди у одомини?
Эгъуъл эн у эн меймуни.

(Везиргъо шиновусденуът гофгъой эн уинчире).

І-й в е з и р:

Уинчитуъ, шогъ, инсони?
И жингири лап делуъни.

Ш о г ь-А б б а с:

Гъэйгъу нибу, уш инсони,
Уинчи чуъ биренини?
Туъ гу винуъм чуъ сохимге,
Герден Гъуломе зенимге,
Неге дуъсдогъ дегъилимге?

І-й в е з и р:

Куъшде, шэгидо ховоре,
Герден юре инжо бурра,
Гушд жендек юре эй сеггъо,
Сер юре эри гъилогъгъо,
Гъечу сэхд жозе недоре,
Тубо нибу гъич угъоре.

(Дироморени гъул, сер зерени).

Г ь у л:

Огъойме туъ, худойме туъ,
Бике омори э ки туъ.
Гъэмел миёв дироморе?

Ш о г ь-А б б а с:

Комини бикей гене?

Г ь у л:

Чин келеи бикейтуъни,
Дедей эн хэлефгъойтуъни.

Ш о г ь-А б б а с:

Динж нисдуым гьич эз дес эни,
Везиргьойме, бурайт гьони.

(эз гьул.)

Огол зе бикере диров!

(Везиргьо вадарафденуьт. Дироморени бике. Уинчи сер зерени, зурнов зере, лунггьоре пучунде зури-зури вадарафдени).

Ш о г ь-А б б а с:

Бикейме туь, уьшугьгьме туь
Э ки шуьвер оморей туь?

(Шогь-Аббас гьэл дешдендени э герден зен. У кеширени хуьшдере песово).

Б и к е:

Шуьвер бирей гуфдире туь,
Ме гьич е руз дирем эз туь?
Гирошденуьт рузгьо, мегьгьо,
Шевгьо ме диренуьм ховгьо,
Хэбер бире виниренуьм,
Туьре ме де нис диренуьм.
Хьэсрет э дуьл эдем гьишде,
Гьечи мере эдей куьшде.

Ш о г ь-А б б а с:

У гофгьоре мегу э ме,
Туь дедей эн гьилгьойме!

Б и к е:

Ме дедей эн гьилгьоюм,
Ме бегем эйтуь эюм?
Гирошденуьт рузго, мегьгьо,
Шевгьо ме диренуьм ховгьо,
Хэбер бире виниренуьм,
Туьре ме де нис диренуьм.
Хьэсрет э дуьл эдем гьишде,
Гьечи мере эдей куьшде.

Ш о г ь-А б б а с:

У гофгьоре мегу э ме,
Туь дедей эн гӀзилгьойме!

Б и к е:

Ме дедей эн гӀзилгьоюм,
Ме бегем эйюм?
Туьре зенгьо лап омори,
Еки лап чоґь логьомбори,
Еки лӑгьэр, чубугьлеи,
Екке э балай бӑгьлеи,
Зенгьойтуьре гьэдер нисди,
Кидан, сади, дегьи, бисди,
Э ме чуьни гьер ченд гьисди.

Ш о г ь-А б б а с:

Фикир мекеш, дуьлхуьрд мебош,
Туь зенмени, гье дуьлшор бош,

(огол зерени гьуле)

Темир, Темир, эде Тамир,
Инжо биё, эй, зу бош мир!

(Дироморени гьул).

Огол зе туь ошугьгьоре,
Биер гьовол-зурновгьоре,
Сазчигьореш, тефдчигьореш,
Эз хьэрем инчӑгьузгьореш,
Везиргьореш, векилгьореш.
Биёр ни у шоробгьореш.

(Гьул вадарафдени сер зере-зере. Дироморенуьт везиргьо, ошугьгьо, зергоргьо, духдерго-инчӑгьуьзгьо ранге-беранге парталгой эвруьшуьми э тен ишу вери).

Ш о г ь-А б б а с:

Зенит, вежегьит игӀэре,
Шор сохит дуьл бикей мере.

(Сазандаргъо зеренуът. Духдергъо десде-десде вежегьисденуътт. Эз миглей духдергъо Огъчэгъуыз хундени э вежегьисдеки мэгIни).

О г ъ ч э г ъ у ь з:

Огъчэгъуыз гъурбуни эри шогъ-шогъ,
Инчэгъуызгъо журе мидуът эй падшогъ,
Вежегийт духдери, падшогъ гуо «по-огъ»,
Хэндуюгу ловгъою эн шогълер-шогъи.

(Вежегьисденуът).

Э дуйнъегъ бирет омборе шогъгъо,
Эндум вонорет э базуй зенгъо,
Визор оморет зенгъо-духдерго,
Эн иму бешгъэн туь шогълер шогъи.

(Вежегьисденуът).

Иму гъурбуним эй тожи-тэхдтуь,
Иму, духдергъоре, биё бэхд ди туь,
Гъэл ги, моч сох кире хосдеге дуьлтуй,
Шор бугу дуьлтуй жон, шогълер-шогъи.

(Шог-Аббас гъэл гуьрдени Огъчэгъуызе, нуьшдени э гъужогъ хуьшде.
Огъчэгъуыз эз гIэйб пэхни сохде сифет хуьшдере. Шогъ-Аббас э
гужевоз моч сохде. Бике гъэгъри бире вадарафдени эз хуне).

І-й в е з и р:

Е гоф гуом: бике рафди,
Чуь гуфдире туь огъойму,
Шогъ-шогъи, ихдиёр ди,
Гъэгъри бири вадарафди,
Туь огъой эн огъогъойму.

Ш о г ъ-А б б а с:

Эз Шогъ-Аббас гъэгъри бугъо,
Хинике гIов чол хуругу.

У и н ч и:

Эз сер эн у келе догъгъо,
Гулу-гулу офдонугу.

І-й везир:

Гъэриш мебош, сег эн геле.

Уинчи:

Сертуъре гІэнж гуърдем, леле?
Жендекуъре пара-пара,
Не сохдем ки ме гъеле.

Шогъ-Аббас:

Зенит, хунит, эй, вежегъит!

(Уинчи гъовол зере вежегъисдени).

Уинчи:

Гъовол зенит,
МэгІни хунит,
Гов мехурит,
Шороб хурит.
Гоф везире гуш мегирит,
Гъул инчэгъузгъоре гуърде,
Эй шогълер шогъи биёрит!

(Зерегоргъо зеренуът, духдергъо вежегъисденуът. Шогъ-Аббас еки-еки
духдергъоре гъэл гуърдени, хъэрзо доре).

Уинчи:

Падшогъме туъ, огъойме туъ,
Худой ме туъ, туройме туъ,
Меллереш фурмуш месох туъ,
Эзу инчэгъузгъо еки,
Мереш бэхш мидориге туъ,
Жунме лап тозе мибисдо,
Жендекме мезе мибисдо,
Луьнгъойме бежид мибисдо,
Зугъунме деш тиж мибисдо.

І-й везир:

У зугъунтуъре мар гезо.

(Эз песо оморени сес хъэройгъо)

Ш о г ь-А б б а с:

Ки гоф сохде э у песо.

Г ь у л:

Э дес е мерд чуьнгуьр дери,

Эй мэґни хунде омори,

Ошугь гуфдире хуьшдере.

Ш о г ь-А б б а с:

Гуит биевгу игӑре.

(Дироморени Гьесен, э герден ю саз дуллини. Шогь-Аббас Гьесене
шинохде хэндуьсдени).

Г ь е с е н:

Эйчуь хэндуьсде туь, жон шогь,

Ме гоф несохдуьмки инжо?

У и н ч и:

Э гуш меги, падшогь иму

Гьемише хэндери у

Ш о г ь-А б б а с:

Гу винуьм туь эз жеиге,

Э дуьлтуь чуь гоф дериге

Ошугьэ чуь воисдеге.

(Гьесен гирдени э дес сазе, зерени, хундени мэґни).

Г ь е с е н:

Эй келе пашдогь, шинов гофгьоймере туь.

Темэхьме нисд э у пулгьо-мологьой туь,

Нис воисде мере инчэгьуьзгьойтуь,

Мере дердмени оморем инжо.

(Гьемеки э мэхьтелиревоз денишренуьт. Уинчи э гьирогь поисде
гуфдирени).

У и н ч и:

Э жун бебейме и мерде,

Е гурунде келе дерди.

Г ь е с е н:

Хьомбол бидуурь сохдембидуурь хьомболи,
Нун не буре чуь биё соху гЮни?
Шинирем хьомболи гьэдэгъэи гьони,
Э дерд офдорем инжо.

(Зерени саз).

Зиндее одомире хурде воисде,
Хьомболи не буре жару зеруурь ме песде,
Жару зереш омо гьэдэгъэ бисдо,
И дерд э дуул, оморем инжо.

(Зерени саз).

Балагьойме э хуне гисине нушдет.
Ме офдорем э чул эри кор гешде.
Гьемере гешдем, гене вогошдем,
Э дуулме дерд дери оморем инжо.

(Зерени саз).

Бэхдевери гуфдире шогъ эн шогъгьойму,
Еки худои екке у эйму,
Эз у вэхидеш оморем ме инжо.
Шиновусдем ме эз келетегьойму,

(Зерени саз)

Шиновусдем ки дерьёгъи у дуултуь,
Э гьуйдуьри асму вери эгьуьлтуй,
Молгьо-девлетгьо гьичиш нисд эйтуй,
Туьре э дуул гирде оморем инжо.

Ш о г ь-А б б а с:

Хуби, дие варасируурь,
Туьре ме гисне нигьилуурь.

Г ь е с е н:

Худо рази гердо эз туь,
Зиёд гердо ферзедгьойтуь.

Ш о г ь - А б б а с :

Э ч у ь г ь у р л у г ь н у ь м м е т у ь р е ?
В е з и р м е м и д а н и б и р е ?

Г ь е с е н :

О г ь о й м е ш о г ь , т у ь л а п м е р е ,
Г ь е ч у м е в е б е р з е в е р о ,
М е ч у ь к л е ю м , э м е г у ь р е ,
М и д а н и г е е к о р д о р е .

Ш о г ь - А б б а с :

Г ь е ч у б у г е г ь е ч и б у г у :
Х ь о м б о л и з м у ч о в у ч б у г у ,
Г е й м и ш с о х и т г ь о н и у р е ,
Ш и м ш и л э н с у ь р и д и т ю р е ,
П е с д е д и р о в г у и н ж о у ,
К у ь г ь н е х ь о м б о л - т о з е ч о в у ч .

(Гьесен сер зере вадарафдени эри геймиш бире э партал човучи).

У и н ч и :

(Э лой падшогь чарусде).

Э з ш о р и с о х д е к о р г ь о й т у ь ,
Е д о в в е ж е г ь у ь м м е э й т у ь .

(Зерени гьовол зурнав, вежегьисдени)

Ш о г ь - А б б а с :

В е ж е г ь у ь т г у и н ч э г ь у ь з г ь о ,
Х э н д е р у й б о ш и т в е з и р г ь о .

(Зерегоргьо зеренуьт, духдERGьо вежегьисденуьт десде-десде).

И н ч э г ь у ь з г ь о :

И н ч э г ь у ь з г ь о г у ь з е л г ь о й э н г у ь з е л г ь о ,
Э ш о г ь э н ш о г ь г ь о й м у о ш у г ь у т у г ь о ,
Х э н д у ь г у л о в г ь о й т у ь , э н т у ь н у ь т у г ь о ,
Ш о р б о ш е б о й г е ш о й ш о г ь л е р - ш о г ь и .

(Дироморени Гьесен геймиш бире э парталгьой човучи. Сер зерени э падшогь. Э кишдию шушке дуллунни).

Ш о г ь-А б б а с:

Имугьой туь одомини,
Э шегьер дениширенини,
Оммо данки те эхир мегь,
Туьре хэржи нидуьм ме.
Мегьтуь бегьем бире сэгIэт,
Миёй мибери пултуьре,
Эйтуь норемгьо муьздтуьре.

(Гьесен сер зерени э падшогь, чаруьсдени песово).

Г ь е с е н:

Виним гьери коминиму,
Туьлки мибуге эз иму.
Виним гьери туь ненге ме,
Чогьол ведиреморенимге.

Ш о г ь-А б б а с:

Човуч, туь зуло чаруьсде,
Э зир зугьу чууь жавуьсде?

У и н ч и:

Човуч эдее вор хунде,
Эдее гофгьо фугьунде.
МэгIни хунде хуб мибисдо,
Эжи, веги сазе восдо.

(Гьесен сер зерени э падшогь).

Г ь е с е н:

Ихдиёр ди мере шогь ме,
Дие бурам ме э корме!

Ш о г ь-А б б а с:

Бура, бура туь э кор туь,
Игид бош туь, дилбош бош туь,
Дие бурайт инчэгьуьзгьош,
Сазандаргьош, гьоволчигьош,
Инжиге поит, везиргьо.

У и н ч и:

Огъойме меллеш поюм о...

(Гемееки вадарафдуът. Домунденуът э хуне падшогъ, везиргъо ве уинчи).

Ш о г ь-А б б а с:

Ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха,
Дануьсденит у киниге?

1-й в е з и р:

Туъ гу имуш даним огъо,
Шинохдегортуъни бегем?

Ш о г ь-А б б а с:

Угъисд хьомбол, хубе кефчи.

(Уинчи хэндуьсдени).

Бурр сестуьре эй уинчи.
Хьомбол Гьесен хуб кеф сохде,
Гьер шев шороб, кобоб хурде.
Гешде-гешде уре офдем,
Жуър бе жуьре гэмел сохдем,
Буйругълемегъо нуьвуьсдем,
Хьомболе ме корсуьз гьишдем,
Эхир э киме овурдем.

2-й в е з и р:

Эйчуь эхи, себеб чуьни?

Ш о г ь-А б б а с:

Хьэзме хосде, себеб ини,
Мере дануьсде воисде,
Мидануьге у поисде,
Е орне шороб не хурде.

П а у з а.

И коре эри дануьсде,
Ме буйругълеме нуьвуьсдем,
Э шегьер гьэдэгъэ сохдем,

Хьомбол э керго гуьрдере,
Хьомбол гуьрде чи бедрере.

П а у з а.

Э дес гуьрде е жаруре,
Кучегьоре жару зе у,
Офд шоробе эй хурде у,
Гьони ме гьэдэгъз сохдем,
Шегьере жару зарере.
Гьони уре кор небире
Инжо вэхишди оморе,
Саз вегирде ошугъ бире.

У и н ч и:

Имугьой у човуч бире,
Диеш сарфлутье кор дири.

Ш о г ь-А б б а с:

Имугьойле винуьм гьери,
Пул эз же миофуге у,
Шоробсуьз тоб мидуьге у.

2-й в е з и р:

И ихдилот эйчуьй туьре,
Гье негьогъ туь у сертуьре,
Дорд дорени эй хьомболгьо,
Эй кечелгьо, эй мурдалгьо.

У и н ч и:

Мурдал бугьо мурдале мерд,
Хэлгъэ нифри сохде у дерд.

2-й в е з и р:

Кечел, мурдал, бурр сестуьре!

У и н ч и:

Бурра сес мисохум туьре.

(Зурнов зере-зере вирихдени. Эз куче оморени сес хьэрой-хьэройгьо).

Ш о г ь-А б б а с:

Чу биё бу гене инжо?
Э и шегьер неде динжи.

(Дироморени шуш нефес гуърде човуч).

Ч о в у ч:

Э дес гуърде келе хэнжел,
Эдембу оморе инжо.
Гъэчэгъ бире оморебу,
Э сер падшогоъ гъэсд гуърдебу.

Ш о г ь-А б б а с:

Эжи, гъэчэгъ, чуй сохдит?

Ч о в у ч:

Уни, э гьомбор дусдогьи.

Ш о г ь-А б б а с:

Зу бош бура биёр уре
Дуьшмегьо омбори мере.

Перде офдорени.

Сейимуьн действие

СУЪФДЕИ ПЕРДЕ

Сер шеви. Хуней Гьесен вараюнде омори э тозе порхолгьоревоз,
Э дивор хуне дуллини саз. Гюльче эдее чи сохде, гӀзилгьо э хори хуне
эдет вози сохденуьт.

Г ю л ь ч е:

Гьеймогьойле гӀзилгьойме,
Эйшму кергиш душунум ме,
Пошиш сохум, егъниш сохум,
Эйшму гьингъэриш мисохум.

Д у х д е р:

Гьингээр герек нисд имуре,
Эз чи глорди визор бирейм.

Г ю л ь ч е:

Эз кеевоз бирей гьечи?
Эз бугъозтуь нирав гьерчи.

(Э хуне дироморени зен гьунши).

З е н г ь у н ш и:

Шев эхэйр бу, Гюльче хонум,
Гуьзуув ойдун, гуьзуув ойдун.

Г ю л ь ч е:

Худо доро глэилтуьре,
Шуьвертуьре, бирортуьре.

З е н г ь у н ш и:

Гьесен э гьуллугь дарафди,
Имишевиш эже рафди?

Д у х д е р:

Бибейму де нис терсире,
Шушкой бибеймуре дирей?

(Гюльче жэгли венорени э сер духдер, пезде нифри сохдени).

Г ю л ь ч е:

Хок эсертуь, туь унжо нуьш,
Руьхшенд сохдегор бирей туьш?

(Чарусдени э лой зен).

Нис шинохде туь Гьесене,
Пиёниске, кефчекене?
Э куьфлею пул дарафди,

Килэхьлею тик варафди,
Эдей гьуногьлугьги сохде,
Хьовиргьой хуьшдере овурде,
Эри шороб, эй чи рафди.

(Гюльче гюси бире гъэгр кешире

З е н г ъ у н ш и:

Туь лап бешгъэ гъэгр вечири,
Э базуйтуь гушд не вери.
Ранг сифеттуь лап зерд бири.
Чумгъойтуь лап дегиш бирет.
Э лугъонди чол офдорет.

Г ю л ь ч е:

Чуь сохум, хосиетмени,
Гъечуь бисдо биренини.

З е н г ъ у н ш и:

Э ёрмени г'эруьситуь,
Духдеритуь, у рачитуь,
Рачи туьре гъэдер небу,
У сифеттуь е тикме бу,
Сифет небу, е сурет бу,
У дуь гуьл эн гъутинейтуь,
Муйгъой сертуь чуь муйгъо бу!
Муйгъо небу, звруьшуьм бу.

Г ю л ь ч е:

Мегу, дуьлме гурунд небу,

Д у х д е р:

Дедейму де гъич рач нибу.

Г ю л ь ч е:

И хэре чи чуь гуьфдире?

(Эз хъэет оморени сес Гьесен).

Г ь е с е н:

Юсуф, туь эйчуь офдоре?

Гъеле шороб нехурдейки,

Хурде пиён бисдорики,
Миофдони, мидегешди,

З е н г ъ у н ш и:

Уни эдете оmore,
Дие ме вэхизуым бурам,

Г ю л ь ч е:

Эже рафде, мара, мара,
Нигљуым рафде, воре-воре.

(Дироморенуът Гьесен не Юсуьф, э дес ишу шоробгьо, смуьшгьо дери.
Зен гьунши зури-зури вадарафдени).

Ю с у ь ф:

Шев эхэйрбу!

Г ь ю л ь ч е:

Хош оморит!

Г ь е с е н:

Э ники биевоим, э шори!

Г ю л ь ч е:

Бугьозтуь э хьисоб тар бири?

Ю с у ь ф :

Гьесен иму гье дуьлшори.

Г ь е с е н:

Баракаллогь, илле дузи,
Торике шев эйме рузи,
Нуьшит гьери ебо виним,
Чуьнгьур зеним, мэгІни хунум

(Вегирдени сазеш эз гьиче, нуьшденуът).

Вехиз, гІэзиз, вежегь гьери.
Дирей? Кукме келе бири.

К у к:

Ме нисе вежегьисденуым,
Гофгьойтуре данусденуым.
Эжи килэхь восдорейгьо,
Эжи гьэнфит овордейгьо?

(Гьесен ведешендени эз куьф, дорени гӀэиле гьэнфитгьс. Зерени саз).

Г ь е с е н:

Вэхиз вежегь, вэхиз кукме,
Вэхиз туь товуш эн чумме,
Эйтуь гьурбунни и жунме,
Вежегь шор сох туь бебере.
Эйтуь гьурбунни и жунме,
Гьобой ластишкиш мидухум,
Раче шиблитгьош мисохум,
Вежегь шор сох туь бебере.
Бебей ГӀэзиз уьреглуьни.
Дуьл ю дерьёгь ве асмуни,
Кукме килэхьсуьз нимуни,
Вежегь шор сох туь бебере.

(ГӀэил вежегьисдени. Гьесен зерени саз).

Вэхиз Юсуьф хьовирме туьш,
Вэхи вежегь инжо менуьш,
Туьреш ме дуьм хубе емуьш,
Вежегь шор сох туь хьовире.

Ю с у ь ф:

Меш межегьуьм, туьш межегььи,
Жогилигьойму эжеи?
Гьеле гьемеймуш межегьим,
Дуьлхуьрд месох туь хьовире.

Г ь е с е н:

Гемел ниёв, гье гьейсэгьэт,
Вежегь, эдем сохде минет,
Эйтуь хьовир бирем хьэсрет,
Вежегь шор сох туь хьовире.

Ю с у ь ф:

Гъе гъемише шит бисдори:

Г ь е с е н:

Ме ченд гилейгеш гуфдирем,
Ме шит нисдуъм ме шур бирем,
Э жендекме муьнуьк зерем,
ГПов гуърде гъурзуме хурде.
Эз тешнеиш эдем муърде

Г ю л ь ч е:

Омбор дануьсдениге туь,
Е кемлей кем гоф сох туь,
Хьовиртуьни, гъуногътуьни,
Эй хуьурмет гуърде гъэрдтуьни.

Ю с у ь ф:

Герек нисди, гъечу мегу,
Гъесене воисде бугу.
Хьовирмени, бирормени,
У жунмени, жигермени,
У гуфдиге, сертуьре ни,
Ме хьозурум эри эн у,
У гуфдиге жунтуьре ди,
УсэгІэтте мидуъм э у:
Гъесен хуби, дуьл фирегъи.

Г ь е с е н:

Э дуьл гуьре худо мере,
Миёсде бэхд-мозол доре.

Ю с у ь ф:

Ме косибуъм, ме чуй сохум,
Чуйш бисдоге никигьоре,
Ме гъич вэхд фурмуш нисохум.
Гъичиш нибу, ме немуърдем,
Ме зуьндеюм, гъеле эдем.
Эй падшогъ гьовре векенде,

Э юревоз везиргьореш,
Э у гьовоз эй дешенде.

Г ь е с е н:

Юсуьф бирор, де небисдо,
Ихдилоттуь екке бисдо.

Ю с у ь ф:

Ихдилот данани гьурте верер,
Шиновусдей ки жон бирор.

Г ь е с е н:

Туь инжо эйчуь оморей?

Ю с у ь ф:

Эри хурде,эй кеф сохде.

Г ь е с е н:

Де гоф месох, кефтуьре сох,
Шоробе ху закуске сох.

(Эз Гюльче)

Эжи, гьери веги биёр,
Шороб биёр, кокоб биёр,
Е рач венжи эз у хиёр,
Муьнуьк деки, дурупиш ди,
Е кем тэгIди сох туь, тэгIди!

(Гюльче дешендени перзине, норени э пушо эри хурде чигьо, шоробгьо. Ю гIэлгьоре вегирде, эйшу чиш вегирде, дарафденуьт э у хунейге. Гьесен ве Юсуьф сер гирденуьт эри хурде, закуске сохде).

Ю с у ь ф:

Гьесен хьовир, Гьесен бирор,
Сазе гьери э кор биёр,
Туь хэйли вэхд ошугь бирей,
Омбор гешдей, гIольом дирей,
Хун е дуь бенд мэгIни эйму,
Хун гьери гуш дорим иму.

(Гьесен вегирдени э дес сазе, хундени мэгIни).

Г ь е с е н:

Шинов, Юсуьф, эйтуь ме е гоф мугуюм,
Туь гуш вени, ме эйтуь мэґни хунум,
Чуьш мисохум гьич ме гисне нимунум,
Эри зигьисде женг сохде воисде.
(Зерени саз).

Хьомбол бируьм, нун мере офдембируьм,
Кор не бире э чулгьо рафдебируьм.
Гисне мунде ме сер нис куфдембируьм,
Эри зигьисде женг сохде воисде.

(Дер вокурде оморени, дироморени Шогь-угьли Шогь-Аббас э партал
девруьши геймиш бире).

Ш о г ь-А б б а с:

ГӀэмел миӀев дироморе?

Г ь е с е н:

Хош омори, хош омори,
Гуш вени туьш мэґнимере.
(Шогь-Аббас нуьшдени. Гьесен хундени мэґни хуьшдере).

Г ь е с е н:

Шогь-Аббас хэлгьгьоре хэр хьисоб сохде,
Хэлгьгьоре хэр бире нисе воисде,
Шогь-Аббас хэри, ю нис дануьсде,
Эри зигьисде женг сохде воисде.
(Шогь-аббас посово чаруьсдени, эй хуьшде гоф сохдени).

Ш о г ь-А б б а с:

Эдей мере нифри сохде,
Гьони чуь сохде воисде?
И мердиге кини песде?

Ю с у ь ф:

Гьесен, эйчуь чешмиш бире,
Туь гьечу эйчуь гуфдире?
Гьечу хуб нисд, у падшогьги,
У буьзуьрге келе шогьги.

Г ь е с е н:

У шогъ нисди, шогъмогъини,
Инсон нисди, мэгІмэгІни,
Дуьмбураи, оммо хэри,
Гьечу нисди жонум девруьш?
Е дуь гоф гу, жон бирор туьш!

Ш о г ь-А б б а с:

Гъэлет мебош, у падшогъи,
У э гъэриш шогъгъош шогъи,
Эйтуь гІэйби эй гуфдире,
Гьечу эз обур офдоре.

Г ь е с е н:

Де гоф месох, веги чи ху!

(Декирдени шоробе, хурденуьт).

Ш о г ь-А б б а с:

Гьесен хуби, лэгІю пури,
Бегем и хэлгъ кари, кури?
Дер, диворгъореш гуш вери.
Песде хэбер рафд расиге?

Г ь е с е н:

Шогъ дануьсдге, варасиге?

Ю с у ь ф:

Эгъуьлтуьре хурдей гъунши,
Гьесен имишев чешмиши.

Г ь е с е н:

Е гофиге гуит гъери.

Ш о г ь-А б б а с:

Гене чуй сохдей, чуй бирей,
Чуй кор сохде, эже бире?
Шиновусдем туь корсуьзи,
Оммо гъони туь геймиши,
Хуьшдениуьш бирей е шогъ.

Г ъ е с е н:

Бобо девруьш, фикир мекеш,
Корсуьз нибошум е рузиш,
Гъесен гӀэмелгъо офдени,
Кор хуьшдере дануьсдени.

Ш о г ь-А б б а с:

Чуьтам эхи? Эримуш гу.

Г ъ е с е н:

У орине мере кор бу,
Вегирдебируьм ме жару,
Вадарафде эз дер буру.
Э десме дебу бедиреш,
Шушдембируьм кучергъоре,
Жару зере тукугъоре.

Ш о г ь-А б б а с:

Михьило, хосиет мени,

Г ъ е с е н:

Алуьз гердо у хосиет,

Ю с у ь ф:

Э руй энугъечу мегу.

Ш о г ь-А б б а с:

Гофтуьре гу, гофтуьре гу.

(Гесен вегирдени э дес сазе, сер гирдени эри э мӀгӀниревоз, саз зере).

Г ъ е с е н:

Жару зереймереш вини у падшогъ,
Э жару зерейме рази не бисдо шогъ,
Жаруреш восдо эз ме домундум э «огъ»,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(Зерени саз).

Мундум эз хьомболи, мундум эз жару,
Эз серги пур бисдо кучегъо, буру,

Э пушойме поисде е келе бору,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(Зерени саз).

Эгъуьлмендиш бегем гъечу бирени,
Ужире тегьер, хэре буйругъ дорени?
Эз сер фэгъир гъечу муьшде зерени,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(Зерени саз).

Гъесен хьомбол корсуьз мунде ченд рузгьо,
Вегирд сазе рафд э чулгьо, сэхьроргьо,
Гешдуьм, хундум э шегьергьо ве дигьгьо,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(Зерени саз).

Э гьержой рафденуьм эвир темиз нисд,
Гъзилгьо эз гиснеи бирембируьт суьсд,
Бисдорум хьуьршлуь, дуьлме вежегьисд,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(Зерени саз).

Чоре не бири рафдум э ён шогъ,
Э игъролевоз кор до мере шогъ.
Гъесен хьомбол бисдо човуч эн падшогъ,
Шинов фикир ди, ой бобо девруш.

(Зерени саз).

Шогъ-Аббас у худойму бисдо е чешмиш,
Буйругъ до падшогъ, сохд мере геймиш,
Шушкой суьрхиш бисдо эз кишдме асмиш,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(Зерени саз).

Эз ме мугу е мегъ пул нидуьм туьре,
Гъесен хэр нисд, гешде офдени чоре,
Рафдуьм э заргел, фурухдум шушкере,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(Зерени саз).

Э жигей суърх э шушкейме тэхде де,
Оммо э хуней эн хьомбол шори де,
Гисне поисде нивегируым э герде,
Шинов фикир ди, ой бобо девруш.

(Декирдени э пейле шороб).

Варасири, бобо девруьш,
Веги шороб, веги емуьш,
Ишму хурит, шори сохит,

Эз товун ме дерд мекешит,
Э жунтуь, ишму муношит,
Гьесен е чоре миофу,
Пул миофу, нун миофу.

(Хурденуьт шороб, закуске сохденуьт).

Ш о г ь - А б б а с :

Эз туь е гоф пурсуьм Гьесен,
Хуб жугьоб ди, сен уьлесен.

Г ь е с е н :

Сен уьлесен, жугьоб мидуьм,
Эй гофгьойтуь эйчуь нидуьм?

Ш о г ь - А б б а с :

Белки себехь шогь огол зе,
Эз туь гуфди дуьсдогьэ зе,
Шушкейтуьш ки тэхдеини,
Туь э чуьревоз мизени?

(Юсуьф шек сохде денишире э Шогь-Аббас).

Туь шефд эйчуь денишире?
Туь э жугьур ухшеш зере.

Г ь е с е н :

У Юсуьфи, хьовир мени,
У жугьури, бирормени,
Эгьуьлмеди, даненменди,
Гьэдерсуьзе хубе мерби.

Ш о г ь-А б б а с:

Туь жогьоб эн гофмере ди,

Г ь е с е н:

Омбор гІэмелдане мерди,
Туь гьемешев пуьрсирени,
Песде е гоф гуфдирени,
Гьер чуй гоф туь гуфдирени,
Эз расдекиш у бирени.

Ю с у ь ф:

Бобо-девруьш ю гІээри.

Г ь е с е н:

Бобо девруьш, весси гьери.
Дие мегу у гофгьоре,
Веги ху и шоробгьоре,
Нунтуьре ху, гушдтуьре ху,
Зиёдие нэгьуьл мохун.

Ю с у ь ф:

Гене э руй мерд гоф овурд.

Ш о г ь-А б б а с:

Бэхшлемиш сохденуьм э у.

Г ь е с е н:

Вегирит пейлегьошмуре,
Эдем вежегьунде ишмуре.

(Хурденуьт).

Ш о г ь-А б б а с:

Гьесен кукме, биё бурам.
Э ки моллаш биё дарам.

(Вэхишдени).

Дие ме рафдуьм, согь бошит!

(Гьесен зерени саз, мерде э рэхь декуьрде).

Г ь е с е н:

Хош оморит, хош оморит!

(Шогь-Аббас рафдени... Дироморени э хуне Гюльче).

Ю с у ь ф:

Гьесен бирор, варасири?

Г ь е с е н:

Чуьтам, чуьре варасируьм?

Ю с у ь ф:

Э шегьер гьони сес дери:

Шогь-Аббас шев вокурдени

Парталгьой эн девруьшире,

Гешдени у кучеогьоре,

Винирени хунегьоре,

Эри гирде у мердгьоре,

Эз ю рази нисдуйтгьоре.

(Гемееки энгуьшдгьой хуьшдере глэнж гуьрде, терсире мэхьтел мунденуьт).

Г ь е с е н:

Бибей ме вой, у пайдшогь бу?

Г ю л ь ч е:

Эйму имогьой чуь хуби?

Ю с у ь ф:

Гурунд мебугу дуьл ишму,

Гьиче кориш нибу эйшму,

Себэхьмунде падшогь туьре

Огол мизенуь эй зере...

Г ь е с е н:

Мере?

Г ю л ь ч е:

Вачарунди хуней мере.

(гирисдени).

Ю с у ь ф:

Екишмуш не варасирит,
Гье негьогъи мегирисит.

Г ь е с е н:

Юсуьф бирор, ме чуй сохум?

Ю с у ь ф:

Туй гуш вени: падшогъ себэхъ
Огол мизенуь зу туйре,
У Гьуломе эри зере.
Эз косибгьош косиб юни.
Гьемейму унжо мибошим.
Э у гьирогъгьо минуьшим,
Туй гьич метерс, шогъ не дануь,
Туй юре шинохдеире.
Туй гу ме зере нидануьм,
И тэхсиркор нисдигьоре.
Песой коргьо лап дуз миёв,
Оммо э дуьлтуь сегьм неёв.

П а у з а.

Дие деки пейлей туйре,
Деки хурим шороб туре.

Г ь е с е н:

Гьер чуй бисдо биренини,
Гьергой бисдо муьрдениним.
Веги хурим, веги хурим.

Ю с у ь ф:

Иму е вэхдиш нимирим.

(Хурденуьт. Гьесен зерени саз, Юсуьф хундени мэгIни).

П е р д е о ф д о р е н и.

ДУБИМУЪН ПЕРДЕ

Ведини мейду одомигьоре э дор эгъэж кеширенигьо. Эз дур ведини келе догъгьо. Э ён гьуьндуьре тэхд падшогъ поисдет дуь зурновчигьо. Уинчиш эдее гешде э мейду. Дие екиш веди нисди. Дироморени е келе мерд.

М е р д:

Салам гердо эйшму, мердгьо!

(Мердгьо жугьоб нисе доренуьт).

У и н ч и:

Жугьоб нидуьт туьре угьо.

М е р д:

Эз туь е гоф пуьрсуьм, глэззи,
Эрилей кини глэрсиси?

У и н ч и:

Мигледи-миглед келею,
Марайм э догъ, э келлею,
Меберим шороб, эрэгъи,
Пиён мибошим э согъи,
Эн Шогъ-Аббас падшогъ иму,
Миглед норигьо эриму.
Имбуруз зурбое рузи,
Эз эрх мурав глов гьирмизи.
Екигьо мэглени михунут,
Екигьо шороб михурут,
Екигьо рач мевежегьуьт,
Екигьо э расе мижегьуьт,
Серлегьошуш гиж михуру,
Бирден э шимил мохуру,
Гиж михуру, лилов мурав,
Эзи глуьлом миглуь мурав.
Варисири туь, жон бебе?
Вара нуьш туь э сер тепе,
Томоше сох туьш мигледи.

М е р д:

Туьлле чуй гуфдире, геде?

У и н ч и:

Де гоф месох, бигьил бура,

Ненге э у сула дара.

Песде эйтуьш мигид мибу.

М е р д:

Эз Шогь-Аббас гьер кор мибу,

Бигуьм бурам эз инжиге,

Эзи нифри бире жиге.

(Мерд рафдени. Уинчи гьовол зере вежегьисдени, мэгIни хундени).

У и н ч и:

Суьпуьл фэгьир жэгъусьсд, жэгъусд,

Дуьл бейново мурав э суьд.

Чуьтуьнигъо омбор бири,

Эз дес шогь оворе бири,

Тэхьно менуьм согь мундемгъо,

Зигьисдемгъо, хурденуьмгъо,

Падшогье фурмунденуьмгъо,

Эз пул ю вегирденуьмгъо.

Духдер вирухунденуьмгъо,

Эз хьэремгъо хунегъою,

Эз бикегъо ве зенгъою,

Э жегьендем у жунию.

Ме михурум, кеф мисохум,

Ю дануьсге мивируьхуьм.

(Зерени гьовол).

Дамблидидов, дамбли дидов,

Эй вежесде вэхиз видов.

(Зурновчигъо дуразе зурновгъоре э лэгIэ деноре зеренуьт).

У и н ч и:

Гушгъойме бенг бисдо эз сес,

Ишму муношит эз нефес.

(Уинчи вирихдени. Зурновчигъо зере бэгъдо рафденуът. Дироморенуът
Юсуф ве Гьесен).

Ю с у ь ф:

Туь гъич метерс, кортуъре сох

Г ь е с е н:

Виним ки мибуге охмох,

Ю с у ь ф:

Инжо хэлгъгъо кура мибу,
Э десгъошу чи мидобу,
Падшогъ туъре зере инжо,
Дивисд доне тижe хэнжел,
Тик мипою э сер шегъер,
Тэхд падшогъе лов мисоху,
Гъуломе хилос мисоху,
Туьш, Гъуломиш мивирихит,
Ме гуфдирегъоре сохит.

Г ь е с е н:

Худо кумек гердо эйму,
Эри эн у гъилгъойму,
Чоре мибу эй сергъойму,
Езугъ небу э зенгъойму,
Э варас миёв коргъойму.
Э варас миёв коргъойму.

Ю с у ь ф:

Гъечу дуьлшор, дуьлшор хуби.

Г ь е с е н::

Гъеме коргъойму хуб мибу.

Ю с у ь ф:

Ишму эз шегъер дур нирайт,
Э ён эн «гъуру чой» мурайт,
Э унжо гъэнжогъо миёв,
Дуз э пушошму медиров.

Г ь е с е н:

Гъурбунум ме эй синейтуь,
Е минетлеймени э туь,
Э гІзилгъо мугъоет бош.

Ю с у ь ф:

Эзу кор туь олхоин бош.

Г ь е с е н:

Туь эз хуьшдеш муьгоет бош.

Ю с у ь ф

Эзу кориш олхоин бош,
Эй зуригъо эзи хори,
Шогъ-угъли шогъле оворе
Биререш туь дануьсде бош.
Шиновусди? Туь усто бош.

(Зеренуьт зурновчигъо, зеренуьт ду-ду. Сер гирденуьт эри кура бире одомигъо. Юсуьф вирихдени. Дироморени Шогъ-угъли Шогъ-Аббас, геймиш бире э хэлгІэт зари-сурхи, поисдени э сер тэхд. Везиргъо вадабуррануьт эйлонмеюре).

Ш о г ь - А б б а с:

Эжи, биёрит дуьсдогъэ,
Винуьм гъери у гъудугъэ.

(Дировунденуьт Гъуломе, десгъо-пойгъоре бесде э буховугъоревоз).

Нуьш унжо э сугърезани,
Эйтуь диву мибу гъони.
Бигъил дуьсдогъ нуьшуь унжо,
Е пейле шороб дит инжо.

У и н ч и:

Хурит, хурит дуьлшор бошит,
Имбуруз келе мигІиди.
Туь имбуруз бэшгъо миди,
Хэлгъэ бэхдевер мисохи.

И-й везир:

Ире оворе не сохди?

Уинчи:

Везир огъо нэгъуъл хунде

Нечогъ бири, у вор хунде.

И-й везир:

Ва стафиллогъ дие,

И гӀэлбуьсе чуй воисде?

(Дироморенуьт, е гъэдэгъ шороб доренуьт э Шогъ-угъли Шогъ-Аббас).

Шогъ-Аббас:

(Элой Гъулом чаруьсде).

Пушой весиет сохдейтуь

Пушой эз гӀуьлом рафдейтуь,

Е пейле шороб семе ху,

Песде е бенд мӀгӀни хун.

Гъулом:

Ме эйтуь руьхшенди нисдуьм,

Гъултуь нисдуьм, гъи, дануьсди?

Ме эй шороб хъэсрет нисдуьм,

У шороб кори нисоху,

Жигерме диеш мисуху,

Пейлей шороб чуй мисоху?

Су гуьрдигъо герме дуьле,

Ченд салгъо хъэсрет гъисдигъо,

Динже нефес эй кешире.

Герек нисди шороб мере.

Веги ди везиргъоре

Чендгъэдер хурд везиргъойтуь,

Гъич сурои нибу эз туь.

Шогъ-Аббас

Огол зенит сазандаре,

БиӀрит гӀӀруьс духдере,

БиӀйт вежегъит инжиге.

У и н ч и:

(Песово чаруьсде гуфдирени)

Бобовой, жигеш чуй жиге,
Герден мерде эдей зере,
Огол зере сазандаре,
Муьгуь жуь зи, гьиемети,
Коргьой падшогь глэлемети.

(Оморенуьт сазандаргьо не инчэгьуьзкьо).

Ш о г ь-А б б а с:

Вежегь винуьм пушой муьрде,
Гьул инчэгьуьзгьоре гуьрде.

Г ь у л о м:

Мэхэнд э ме шогьлер шогьи,
Туй ху шороб, туй ху могьи.
Дуьлтуь шори, туй межегьи,
Э сер гемигьо мижегьи.
Сад чуйменире микуьши,
Э сер тэхд хуни минуьши.

(Везиргьо глоси биренуьт, тоб нисе доренуьт шинире гофгьой Гьуломе.
Гьулом гене гуфдирени).

Эйтуь чуйни, кэф эн туйни,
Офдори э дестуь е ов,
Дешендени э минжи глов,
Э гьэд дерьегь туй хэлгьгьоре,
Зэхьмет доре фэгьиргьоре.
Хун инсонгьо тий бисдогеш,
Гловгьой дерьегь хун бисдогеш,
Э гьулогьтуь гьич недери,
Туй падшогьи, э кеф дери.

Ш о г ь-А б б а с:

Вежегь Хонум, вежегь Пери,
Дуьсдогь эдее вор хунде,
Эдее нэгьуьл фугьунде.

Гирит лэгІэй эн и сеге,
Эн и назу, вечесеге,
Зенит гьери сазандаргьо,
Вежегьит гьери духдергьо,
Пушой муърде денушьутгу,
Хэрромздедегьо, угьрешгьо.

(Сазандаргьо зеренуьт. Инчэгъуьзго вежегьисденуьт. Огьчэгъуьз эз мигле ведироморе хундени мэгІни).

О г ь ч э г ь у ь з:

Эйтуь гьурбу гердом эй келе падшоьгь,
Медегьил хэлгэз э гирё, э огь,
Е дуь гоф гуьом фикиртуьре ди,
Э кор сохдеки фикир туьре ди.

(Шогь-Аббас не везиргьо э мэхьтелиревоз дениширенуьт э духдер. Огьчэгъуьз гене хундени мэгІни).

Инсонгьо гов нисди, сере эй бурра,
Хори буйни нисди, хун эй тий бире,
Э хун инсонгьо туь биё дарай,
Элой инсонгьош фикир туьре ди.
Езугэз хэлгьоре э негьогь мекуьш,
Э сер тэхд хуни э негьогь менуьш,
Худо беде руз миёру эй туьш,
Инсоне куьшде э гьурбу меди.

Ш о г ь - А б б а с:

Поит, поит, мевежегьит,
Гьери у духдере гирит,
Десгьо пойгьоюре бесдит.

О г ь ч э г ь у ь з:

Ишму сегит, инсон нисдит.

(Гирденуьт духдере. Бесденуьт десгьо-пойгьоре, куфденуьт юре).

І-й в е з и р:

Шогьлер шогьи, и чуь кори?
И лап гІэлемете кори.

Э хунейтуь келе бире,
Нун эн падшогыре хурде,
Раче хэлгэтгьо вокурде,
Э руй эн падшогы гоф сохде?!

Ш о г ь-А б б а с:

Венжире миёй туь духдер.

У и н ч и :

(Э гырогы чаруьслени)

Гене еккеш зиёд бисдо,
Кор жоллогьош зиёд бисдо.
Герден фэггыре мизенуьт.

1-й в е з и р:

Огьойму туь шогьдер шогьи,
Буйругь ди сеггьоре зенуьт.

Ш о г ь-А б б а с:

Бигыл пушой муьрдей хуьшде,
Э и мигле тик вэхуьшде,
Весиет сохугу Гьулом,
Песде буравгу эз гьуьлом.

1-й в е з и р:

Вэхиз назу, вэхиз гоф гу,
Зиёдие нэгьуьл мэхун.

(Гьулом э пой вэхуьшде гуфдирени гофгьой хуьшдере э мэгИниревоз)

Г ь у л о м:

Э чулгьо-сэхьрогьо ме зенде оморем,
Гисне, тешне келе бире вероморем,
Гьуьмуьрмере эри азади дорем,
Эхириш азади миёв эй хэлггьо.

Ш о г ь-А б б а с:

Кутэхь гоф сох, туь эйтуь гу,
Туь эри эн хэлггьо мегу.

Г-й везир:

Огъойме шогъ, туь чуй сохдей,
Туь уре гоф эйчуь дорей?

(Эз песо эз гӀэрей хӀэлгъ оморени сесгъо. Гъулом гене хундени).

Гъулом:

Э гӀуьлом бирет шогъгъо, падшогъгъо
Эз ело черх хурде оморет угъо,
Э зэхъмет ве гуж дери хӀэлгъгъо.

(Сифет хуьшдере чарундени э лой хӀэлгъ).

Шиновит бироргъо ишму сесмере,
Бугъмиш сохдуйтгеш игъо нефесмере
Куьшде нидануйт хӀэлгъэ гъемере,
Азад мибоши туь гӀэзизе хӀэлгъме.

Шогъ-Аббас:

Гофгъойтуьре не варасдей?
Варас жунтуьре зу восдо,
Э у гӀуьлом гоф сох песде.

Гъулом:

Ватанме були эз богъгъо богъчегъо,
Дошденуйт бегъер у богъбончигъо,
Бегъере хурденуйт хугъо, гъуччигъо,
Миёв земон, гъэрде мосдону хӀэлгъме,
Эй келе падшогъ, ини гофгъойме,
Гъечиш-гъечуш гъурбу буре и жунме,
Эхиртуьре пэхуьр мисоху хӀэлгъме,
Эй зуригъо вир мибоши эз ватан ме.

Шогъ-Аббас:

Гирит уре, дегердунит,
Меит эн уре бие нит.

(Гуьрденуйт дегердунденуйт. Куфденуйт Гъуломе. Эз песо оморени сес
гуши-гушигъой хӀэлгъ)

Де гоф доре гӀэмел ниёв,
Гъони миё куьшде биёв.

Ш о г ь-А б б а с:

(Куьнд бирени э ки гуш везир).

Ишму поит е кемигеш
Гьони гирим екейгереш.

(тик поисдени)

Огол зенит у Гьесене,
Биёв зенуьгу и сеге.

(Ведиреморени Гьесен э мигле. Хэлгъ гьеме дениширени э Гьесен).

У и н ч и:

Бебейме вой, бирорме вой,
Хьомбол оморики, гьейвой,
Иш одоми куьшдегори,
Бебейме вой, и чуй кори?

Ш о г ь-А б б а с:

Гьесен,шинов, туь, хэлефме,
Фикир ди туь э и гофме,
Э сер туь е чуйп офдори,
Худойму гьечи гуфдири:
Биё зени туь дуьсдогъэ,
Эме хогьин, и гьудугъэ,
Веги тиже шимшилтуьре,
Э ёр биёр худой туьре,
Гьово ги туь у гьултуьре
Нумазтуьре, туройтуьре,
Э е шимшил зереревоз,
Вени гьеме гужгьойтуьре,
Э дуь жиге бугу бугьоз.

(Эз визир)

Огол зенит у маллареш,

(Зури-зури оморени малла).

М а л л а:

Ини, овурдем гьуронеш.

Г ь у л о м:

Вир бош малла эз ён чумме
Туь оморей гIэжел жунме?
Дес ке эз ме, дур пой эз ме.
Хэсдеи и пойме, десме,
Хотур худоре хосдениге,
Бигьил бура эз инжиге.

М а л л а:

Худосуьзе гьурон эйчуь?

Ш о г ь - А б б а с:

Нис воисде. Мир гье гьечу.
Веги Гьесен шимшилтуьре,
Э ёр биёр худой туьре.
Ебо моч сох туройтуьре.

Г ь е с е н:

Эй буьзуьрге падшогь иму,
Повун эйчуь сохим иму,
Эри хун инсонтий сохде,
Гьич хуте нисдим иму?

Ш о г ь - А б б а с:

Хуте нисде хуте бош туь,
Муьхькем бошгу дуьлтуь, гушдтуь,
Эй ватан хогьин бугьоре,
Жиге нисди э игIэре.

Г ь е с е н:

Жиге нисде э игIэре.
Пиш сох уре эз игIэре.
Буравгу у э у чулгьо,
Э у догьгьо, э вишегьо,
Кор сохугу рузгьо, шевгьо,
Хуб нисди инсоне куьшде.
Э хун инсон десе шушде.

(Везиргъо гIоси биренуът. Хэлгъ шори сохде э песо).

Ш о г ь-А б б а с:

Егилейгеш гуфдиренуъм,
Ме туьре буйругъ доренуъм,
Гъово ги туь шимшилтуьре,
Венжи ебо дуьшментуьре.

Г ь е с е н:

(Гофсохдени э мэГIниревоз)

Ой шогълер шогъи шинов гофмере.
Ме ошугъуъм, туь хуб шинох дуьл
мере,
Ме хьомболуь, виниш туь кемер
мере,
Эриме дуьшмен эйчуь мибу?

Ш о г ь-А б б а с:

Зубош, зубош шимшиле зе.

Г ь е с е н:

Шинов сес мере, эй келе худо,
Э туь минети эз хори бенде,
ГIовунсуьз фэгъир эдее муьрде,
Воку чумтуьре дениш э иму.

(Везиргъо не падшогъ гIоси биренуът).

Худо, туь сох дивун эн и фэгъире,
Тэхсириге и мируьгу игIре.
Тэхсир нисдге туь куьш тэхсиркоргъоре,
Воку чумтуьре дениш э иму.

Ш о г ь-А б б а с:

Зубош, хьэйвон, шимшиле зе.

Г ь е с е н:

Эгер и мерд инжо тэхсир гъисдиге,
Шимшил зенуъм, ю бугу э дуь жиге,

Э тэхде чар шимшил и тэхсир нисдге,
Худо хэбер бош дениш э иму.

(Ведешендени Гьесей шимишил тэхьдеире, зерени эз герден Гьулом.
Тэхде хуурд бирени. Хэлгь хэндүүсдени. Бирени сесгьо).

Ш о г ь-А б б а с:

Хьэрремзде, гуьрдуьм туьре,
Эй жоллогьдо, зенит уре!

(Шогь-Аббас и гуфдире сэгIэт эз чор тараф тик варафденуьт бирэхьнее хэнжелгьо, комигьореки вегирдени хэлгь не зенуьт гуфдире Гьуломе ве Гьесене. Жоллодгьо эз терс вирихденуьт. Падшогь не везиргьо биренуьт, десгьошу лерзирени, эз жиге жуьмуьсде нисе данусденуьт. Гьесен, Гьулом, Огьчэгьуьз вирихденуьт. Гьесен э вирихдеки келе энгуьшде бирмундени э шогь)

Г ь е с е н:

Ини, ги бер эйтуь ире,
Гьеле мивиним екире.

(Вирихдени)

У и н ч и :

Чум руз эричуь хисирейт.
Фэгьирлегьо лап перт бирейт,

Дамби-дидов, дамби-дидов,
Вэхиз падшогь, вэхиз видов.

(Хэнжел вегирдегоргьош рафденуьт. Хэлгь хэндүүсдени).

Ш о г ь-А б б а с:

Хьомбол Гьесен берди мере,
Эйме нун неде игIэре.

П е р д е о ф д о р е н и.

Эхир.

ИГИДГЪО

Драма эз 5 пердегъо

ВОЗИ СОХДЕГОРГЪО

Б и р о р – партизан
С и п р о – зению,
Г ъ у ъ з у ъ р г у ъ л – духдерю.
Э л и к – кукю.
М у х о и л – партизан.
Р э х ъ и л – одохлюю.
Ф е д о р – партизан.
А с л а н – партизан.
В а р т а н – партизан.
Г і э л и – партизан.
М а к с и м о в – командир, крас-
ная Армия.
Г е р е ц – полковник эн Деникин.
О л я – зению.

В а л я – ошнею.
С и ю н и.
И б р а г и м - б е к.
Р а б и Ш у ъ г і м и.
Ш е л м у ъ – хогъин.
Х ъ э и м
И с х ъ о г ъ и
М о г і о х о.
М а з а л т у
М е р д э х э й – гюшир
Д и н о р
К е л е м е р д – косиб.
М и х э л, красноармейцгъо, пар-
тизангъо, салдатгъо, зенгъо.

СУЪФДЕИ ПЕРДЕ

(Шеви. Хуней Бироригъои. Э тэхчине э сер сундугъ вери хъэловгъо-болушгъо, э е хуне гъисди челег Ѓорди, э сер келе стол вери симовор пейлегъо, бишбогъгъо. Э хори хуне, э сер порхол нуьшдет Сипро, Элик, Гъуьзуьргууьл не духдер гъунши Рэхъил. Сипро э дастар гъургъут кешире. Ѓэилгъо нуьшдет дес э чуне).

С и п р о. Эй дуьшме гирисдени гердо бебеле-бирортуь, бебеле-ѓэмлейтуь, бебеле-холуйтуь, тэхсири э туь вери. Гуки, ме ниерафденуьм э у. Туь имогъой, худомебуро, келе духдери. Лэѓлэ вокурде гоф сохде нисе дануьсде туь бегем?

Р э х ь и л. Валлагъ, ние дануьсденуьм вэхуьшде э руй бебейму поисде. Пиёнискеш гъисдиге, гъуморбазиш гъисдиге, гъингъэдеи бирейм, имогъоиш е булишиле э тен иму восдоре не вокурдигеш, гъэгене сегъмию э сер иму вери. Валлагъ, чуь сохумгеш ние дануьсденуьм. Мере э у дорутге ме муьрде хъисобуьм. Бебеле-бирорме муно хушдере муькуьшум, э у нирам...

С и п р о. Мемуно нехогъ бебеле-бирортуь киниге. Чуь хэре гофи. «Хуьшдере муькуьшуьм» чуь гофи? Дедешму е хъэменде зеи, э согъи бебеле-бирортуь, эн е холулейтуь, хубе бирориш гъисди туьре.

Р э х и л. Худо доро шуьвер хэлеф, шуьвер бирортуьре.

С и п р о. Гу э дедешму, гу э бирортуь. Бегем бебешму пиенискеи гуфдире ишму э шороб биё фуруху? Ижиреш кор бирени?

Р э х и л. Бебе гуфдири мугу у мерд игиде мерди.

С и п р о. Гъэзэгъ бире хэлгъэ таламиш сохде гуфдире? Чуь хуби эйшму косиб, гу!

Р э х ь и л. Гуфдири мугу бие мердиш гъисдеге, Хъзим, гене эз шаздегъ сале кук ниdomуну.

С и п р о. Гъе эз расди энугоф муно Хъзим, гъэѓър меёвгу туьре...

Р э х ь и л. Гъэѓър эйчуь оморе мере! Кимени бегем у хэс-пуш, хунриз...

С и п р о. Оммо Мухоил бэхдевере куки. *(Рэхьил сере гьуз гурдени. Ловгьоюш хэндуйсдени, екем вэхд эз екишуш гоф нисе ведироморе).*

Э л и к. Э— дей, мере гиснеи эй...

С и п р о. Дедей гурбу зритуь, хэлефме, ини туь эдей дире. Гьургьуте кешуьм варасуьм, гюш мисохум эришму.

Рэхил эз куьф хуьшде ведешендени е сиб доре Элике. Гэиле гэйб оmore.

Р э х ь и л. Ги, бебейтуь муно, гээзи...

С и п р о. Восдо, восдо эз дес холе.

Гэил восдорени, хурдени сибе. Песде дуь гьэрэбеч вегуьрде дорени Гьуьзуьргуьлеш.

Р э х ь и л. Дануьсдуьтге Мухоил соймишимени гуьфдире, мере э хунегьо, э шегьериш жиге нисди.

С и п р о. Эйчуь? Мухоил эз кара Хьэим жогьили гуьфдире? Мухоил дуьзд, гьуморбаз нисди гуьфдире? Мухоил хунегьой косибгьо гюнигьоре талаш ние сохде, духдергьой хэлгэ пуч нис сохде гуьфдире? Мухоил зирдуьми зн Деникин нен гьээзэгьо нисди гуьфдире? Егиле гуьфдурум, дуь гиле гуьфдурум: чуь хуби эришму гу, эй косибгьо. Бедмозолит гу, гьогь мундейт. Деделейме садсале гердо э у бебеле, холуле, бирорлейтуьровоз, туь е куке соймиш сохдей эз жовогьил темизи. Аслане куки. Кук косиби, расди. Оммо, эгьуьлменди, зиринги, дилбоши, кордани. Э хори дараво у молгьо муьлкгьо, гюширигьо, одомире хубе раче зиндегуни небиренге. У кара, муьтруьфе Хьэим чуь зиндегуни бурмунденини э туь? Гьэгьри мобош о.

Р э х ь и л. Гьэгьри эричуь? Эз хэлгь гэйб оmore мере. Терсиренуьм э серме гофгьо невешенуьт.

С и п р о. Эйчуь? Бегем нэхогьтуь дуьзди гьэгьбеи сохди? Эз руй гэнювле бире, нимешев эз кешей шуьвер хуьшде вадарафде э ошногьоровоз рафдей, холей Хьэимгьоре хуно? Чуьни бегем нэхогьтуь?

Р э х ь и л. Чуьш бисдоге дие. Гэдот шегьеримуни э сер гоф гьозор хэбер варафде. Имишев э хунейтуь чуь гоф би-

рениге, себэхъ э гъемей шегьер лов бире. Дургунире э расд чарунденуьт, расдире э дургуни.

С и п р о. МэгДон энугофгъо сер билогъи.

Р э х ь и л. Сер билогъ, овилхуногъо, келе эрх...

Дер куфде оморени, дироморенуьт э хуне Бирор не Мухоил. Бирор вскендени эз сифет хуьшде парике. Мухоил дениширени э Рэхьил. Рэхьилиш дениширени э мухоил, сер хуьшдере гъуз гуьрдени. Песде рэхьил вэхуьшдени эри рафде.

Р э х ь и л. Шев ишму хушбу. Э шоригъо, э никигъо диройм э ишму.

С и п р о. Шори-ники аинош э бебеле-бирор, бебеле-холуровоз...

Рэхил вадарафдени

Б и р о р. Чуьни, Мухоил, эз сертуь сэгЛэт рафдере хуно бисдо, эз жендек туь телефон гешдере хуно бисдо, гъи?

М у х о и л. Гъичиш небисдо. Не сэгЛэтиш не рафд эз серме, не телефониш эз жендекме.

Б и р о р. Дие?

С и п р о. Телефон жендек энугузок зе вадарафд. Звонк зе, дие гоф не сохд.

М у х о и л. И чуьй, Сипро?

Б и р о р. Гъечуни? Ху-уб. Лап хуб. Туьре гЛэйб эйчуь оморе? Гъемеймуш жогъил бирейм, гъемеймуш соймиш сохдейм. Гъемеймуш эвленмиш бирейм. Е зритуь э тэхьно нисдики и кор гЛуьлом. Гъемей энугоргъо мубу. Бигъил ебо метлеб иму э жиге биев.

М у х о и л. У гоф мунугу, гофтуьре гу о!

С и п р о. Дугъри сузи диенде, кечелуьн боши ёнедуь.

М у х о и л. Э-э, бигъил туьш, бебейтуь муно. Биё гоф имуре сохим-о.

Нуьшденуьт.

Б и р о р. Ху-у-уб. Туь э Федоровоз бие гоф сохи инжо. У э туь гуфдире хэбергъоре э иму мэгЛуьм мисохи...

М у х о и л. Пой ёбо, туь мунош. (Чаруьсдени э лой Сипро) Э Сипро, чуь гуфди Рэхьил эз товун ме?

Ловгьой Бирор варафдени э хэнде.

С и п р о. Те имгьой гІэйб оморенбу туьре?

М у х о и л. Э-э-э, бигьил бирортуь муно, гу бура.

С и п р о. Чуть мугую Рэхьил эз товунтуь? Жогьил туь, жовогьил туь, зиринг туь, дилбош туь...

М у х о и л. Руьхшенд месох, гу бура...

С и п р о. Эз туь амбар разини Рэхьил. (*Мухоил хэндуьсдени, сере гьуз гуьрдени*). Оммо пиёнискее бебешу гуфдири мугу, э кара Хьэим биё дуьм туьре...

М у х о и л. Чуть-уь...? Э жоллод Деникин? Уре гьеле иму мивиним!..

Б и р о р. Мухоил, гьэгьр мекеш, гьемей энун кор дуз му-бу. Рэхьил эз туь бэгьэй э екиш нирав, гуш вени...

М у х о и л. Гу, гуш дошденуьм, гу Бирор.

Б и р о р. Туь биё эз Федор мугьует боши. У э сер хуьшде лап соконе коре вегуьрди. Туь дануьсдени Федор эриму чужьире гІэзиз, герек гьисдиге. Е доне муй эз сер Федор кем ние бу. Дануьсдики?

М у х о и л. Эри Бирор. Ме гьэлхэндуьм э кемер Федор.

Б и р о р. Жонум сен, Мухоил, и гофе фурмуш месох.

М у х о и л. Олхоин бош туь, Бирор. Дие ме бурамгьо ху-би. Винуьм иловлереш. Имогьой Федориш биё биёв э китуь.

М у х о и л. Рафдуьм. Дие согь бошит.

Б и р о р. Хош омори.

М у х о и л. (*э вадарафдеки эз Сипро*). Э Рэхьил е дуь гоф гу эй, дануьсди...

Сипро вэхуьшдени, дасдаргьоре вечирени, гьэжгьуре вонорени э сер кинле эри гІош дуьшунде. Эз буру оморени сес кулок, сес хьэрой-хьэройгьо, сес гунилегьо.

Сес зен. Э-э-эй хьэрой, худо меветово эз гуж сохдегоргь-ойму.

Сес мерд. Бур сесге, гьэнжугь! Бур!

Хьэройгьо, сес гунилегьо. Бирор тапинжере гуьрде видовусдени э лой пенжере. Сипро гуьрдени гьулюре.

С и п р о. Э Бирор, туь и гІэзиллегьойтуьре хосдениге по-со пой, мевачарун хунелеймуре.

Б и р о р. Туь метерс, ме нивадарам.

С и п р о. Миёвт мидировт, посо пой, иму гьони э сер гьуьндуйре лепуьргьой дерьёгь верим. Е биё батмиш бошим, е хилос. Посо пой.

С е с з е н. Гьей-воой, парталлегьоре семе меберито, худо нивотову-о, рэхьм берито!

С е с м е р д. Бур сестуьре, гуфдиренуьм, гьэнжугь. Муькуьшуьм! Лол бошит! Бурайт э хунегьо. Ненге муькуьшуьм гьемере.

С е с з е н. Гьечунигеш муьрдеймгьо о!

Сесгьо, кулок, гуниле шендегьо. Песе бирени сокит Сипро вадарафдени. Гэилгьо э ён кинле нуьшденуьт.

Б и р о р. Чуй тэхсиркоруьт у езгэь Гэруьсгьо, духдергьо, зенгьо гьечи гуж сохде оморенуьтгьо, пуч сохде оморенуьтгьо. Чуй тэхсируьт у езугэь Гэиллегьо, гьеле э винишу буй зиндегуни не варафдигьо, эз гиснеи пар-пар сохденуьтгьо, эз гьэмчилгьой бирэхьме гьээзгьгьо гьэбер зеренуьтгьо! (*оморени, гьэл гуьрдени Гэиллегьой хуьшдере*) Эй балагьо, ишму мозоллуй мибошит. Ишму мизигьит э гьуьлом э тегьер одомиети (*Моч сохдени гьердуйше. Во-гошдени нуьшдени э думит*) Эжи Федор, Федор не омо эхи. Э гьечи нуьшдеревоз кор Гэмел ниёв. Хунхуре Деникин, Гюширгьо, рабигьо, маллагьо, синистгьо, мусаватисгьо – гьеме э е лэгьэ бирет, гьеме э е зугьу дошде власть хуьшдере, эри зулум сохде э фэхьлегьо во ранжбергьо, э довгьо фирсоренуьт кукгьой фэхьлегьо ве ранжбергьоре, эри муьхькем сохде хуьькуьм зулумкоргьоре э сер жофокешгьо, тигьи сохденуьт хун хуьшдени жофокешгьоре. (*вэхуьшдени э пой. Гешдени*). Нэгь, кукгьой фэхьлегьо хун хуьшдере тигьи нисохут эри хэйр хунхуре Гюширгьо. Кукгьой жофокешгьо биё бошут э лойму, э лой жофокешгьо. И везифере бегьем сохде воисде. Андурмиш сохде воисде э косибгьо, э фэхьлегьо. (*поисдени*) Е чуьл-пенжогь хьовиригеш имбуруз себехь огол зереберде мидануьсдуймге э кумеки, хуб мибисдо. Имогьой кор э Федоригьо вери. Вуьнуьм чуй гуфдиреге Федор.

Дироморени Сапиро.

С и п р о. Ш-ш-ш, – ёвош, сес месох...

Дере сэхд сохдени.

Б и р о р. Метерс, чуьни бегем?

С и п р о. Чуьтар не терсуьм! Гьеме руз э посойтуь эдете гешде. Муьгьуьруьт туьре. Хунелейму мивачаруь.

Б и р о р. Мере эри гешде оморёубруьт?

С и п р о. Туьре эри гешде оморёубруьт мугу. Худо ники сохде, чешмиш бирет, зерет гиросше.

Б и р о р. Ки оморёубу мугу?

С и п р о. Гьээзгьгош оморёубу мугу у э насилени комитет дебиренигьгош.

Б и р о р. Коми э национальный комитет дебиренигьго? Нумию чуьни?

С и п р о. Хуни – зигьови! Кидан Исхьогьги э хьисобовоз.

Б и р о р. Гьичиш нибу, туь метерс. Имбуруз-себэхь Деникин эз инжо сур-сургум мубу. Туь гьечу дануьсдени Деникин инжо те гьимет мунденини? Ере гирсуьн у! Нибу метлеб эн угьо! Нибу метлеб хунхуре гьоширгьго.

Бирор гьэл гуьрдени гьилгьгоре. Сипро гьэриш сохдени чире.

С и п р о. Туь е имишев, е себэхь-себэхьмунде биё вирихи эз инжо. Инжо эритуь поисде гьэмел ниёв. У э насилени комитет дебиренуьтгьго куьшде бирегьго нумтуьре э гьээзгьго дорет. Гуфдирет мугу гьеме большевикгьгоре туь кура сохдей. Не мунутге ишу, теумгьгой гьов-гьэтош бери ишуре э бебе-бирор, кук-духдеревоз, нэхогьуьре гьетте гуьрде, эдете зере мугу. Вой эриме, эри мунде рузгьгойме... туь э гоф ме ние денишире. Э гоф ме денишириге э сер туь беде ниёв. Инжо поисде дие гьэмел ниёв эритуь. Инжо бугьго хьэбергьгоре иму этуь мирасуним. Федориш инжои, Мухоишиш инжои. Туь вирих бура э ки хьэрмэхьгьгойтуь.

Гирисдени Сипро.

Б и р о р. Сипро, туь чумгьгойтуьре э гьэрсовоз мешу. Гуьмуьр эн угьо, гуьмуьр эн деникинцигьго, гьоширгьго кесод бири. Угьо гьони э сер сэгьэт ношумо веруьт. Э пу-

шой муърде бугьо одоми чуьтар мубу? Уре гьич муърде мою? НэгI. у чуь чорогьош мисоху е кемлейге семе эри зигьисде. Оммо гIэжел омореге, эн хуьшдере бердени. ГIэжел эн ГIоширгьо, деникинцигьо омори. Туь фикир мекеш. Эзиновлейге бугьо дуйньёгь эн имуни – эн жофокешгьои, эн косибгьои, эн фэхьлегьои, эн ранжбергьои. (*Гешдени э хуне. Гьэл гуьрдени гIэлгьоре. Поисдени тик*). Ме чор сал бирем э довгIо. Ме довгIо сохдем э фронт. Эри чуь? Эри хэйр ки довгIо сохдем ме? Эри хэйр ГIоширгьо, эри хэйр гьовоихургьо. Хэр бирем довгIо сохдем. Оммо имгьой ме бирем эгьуьлменд. Ме гьони эдеме довгIо сохденуьм эри хэйр иму эри хэйр фэхьлегьо ве ранжбергьо (*Десе вонорени э душ Сипро*). Эри хэйр гIэлгьойму. Ме дануьсденуьм, Сипро, эгер э и женг имбуруз ме муьрдуьмгеш, дануьсденуьм, ки сэбэхьине мозоллуье руз, шоре руз миIв гуфдире эри балагьойму... (*Сипро гириسدени*) Сипро, туь мегирис, шинов, фикир ди э гофгьойме. (*Гирисдени Гьуьзуьргуьлиш. Сипрош гене гириسدени*).

Гьэл гуьрде духдере.

Б и р о р. Мегирис гIэлме. Э бебе зарал мисохит гирисдитке. Евош, сес месохит.

Гьемееки сер гьуз нуьшденуьт. Пауза. Дер куфде оморени.

Б и р о р. (*Евошлей*) Ш-ш-ш, сес месохит...

Бирор дешендени хуьшдере э челег гIорди. Сипро гIэлгьоре дегердунде лихьифе дегуьрдени э кул гIэлгьо. Дер гене куфде оморени.

С и п р о. Кини? Кини эй?

Ф е д о р. Менуьм, вокунит.

С и п р о. Туь кини?

Ф е д о р. Федорум, эз сес нис шинохде? Зубош воку, зубош.

Сипро вокурдени дере. Дироморени Федор, э зир плашью вери халат парикмахери, э десию чуькле чемоданле.

Ф е д о р. Бирор э жен? Ме бирор э хуне дери гуфдире оморемки. У э хуне омо мугу. Гьи, эжи Бирор?

Сипро. Гоф ние сохде.

Федор. Чуъни, гъи? Кидан чуй бириге... негуи!..

Бирор эз челег ведироморени, гьердуйеки хэндуйсденуьт гьэл гьурденуьт екире.

Федор. Мере фурмундебири? Э-эх, ты!

Бирор. Биё гьери нуьш ихдилот сох. (*Эз Сипро*). Э Сипро, туь чой биёр!

Сипро овурдени чой норени, г'зилгьореш вехуьзундени чой доре.

Бирор. Гьери гу дие чуй хэбериге. Э г'зилгьоровоз гоф сохдей? Гирошдогоргьо амбари имишев?

Федор. У коргьо гьеме хьозур мубу, бегьемиш мубу. Оммо туь имишев бие вирихи эз инжо. Имишев э хунешму одомигьо оморени эри гешде...

Сипро. Э ху домуно угьо, оморебуьруьтки. Фэгьире Ифтэхьэ кешумоле кешире-кешире бердуйт, худо басарат ишуре бесде, хуние сергьошу чешмиш бире зеруьт гирошд.

Федор. Угьо гене миёвт. Дануьсденуьт туь э шегьер дебиреире. Туь гье гьейсэг'эт биё вирихи енебуге пэхнуь боши. Вирихдеш гьони терси. Мужинере хуно эдет ризгуьрде гешде угьо гьони э кучегьо. Туьреш ки шинохденуьт. Пэхнуь бире гереки. Песде пушойсебэхь э рэхь миёдони. Ме эритуь парталгьош миёрум.

Бирор. Чуй сохум? Пэхнуь бире воисде. Э же пэхнуь бошум?

Сипро. Вой эриме бири. Чуй хуби эриме?

Худо гуж сохо э гуж сохдогоргьойму!

Бирор. Пой ебо гье виз зере мепой! Туь кумеки сох эже пэхнуь бошумге. (*Э лой Федор чаруьсдени*). Эри, Федор, туь не гуфдири эз отряд Вартанигьо чуй хэбери?

Федор. (*Лов сохдени карте*). Дениш, сес дери, ки инжо э и дигьо деруьт гуфдире отряд Вартан. Эз товуней хьол кор иму уже мэг'луьм сохде омори э угьо. Э пушорэхьуй эн угьо одоми ведефуьрсоре воисде зу биёвт расуьт э киму. Эзилошки имуре имиди Красная Армия миёв гуфдире. Суйпуьл корсохгьой Национальный комитет нен деникин-

цигъо эдее жэгъурсде имбуруз сэбэхъ Красная Армия
куьнд миёв гуфдире.

Б и р о р. Эзуни угъо гъони диеш амбарте хэлгъэ вечире-
нуьтгъо, хун зиёд тий сохденуьтгъо?

Ф е д о р. Дие эдее дир бире. И карте ме беруьм э хуьшде-
ревоз, пушой сэбэхъ э рэхъ офдорики муьдуьм туьре.

Б и р о р. Э сундугъ дарам?

С и п р о. НэгЮо, сундугъэ мигердуьт. Хунехэребини!

Б и р о р. Гье гене унжо пэхьнуь бошгум. Диеш зу миё-
фут!..

Гъуьзуьргууьл. Э бе, бебе. Зир хори хунейму буши.
Бие тэхъдегой хори хунере векеним, дара пэхьнуь бош екиш
ниофу туьре, бебе.

Ф е д е р. (*Шори Сохде*). Маладец! Дуз гуфди духдер. Дие
зу бошит.

Б и р о р. И хубе фенди. Эгъуьл ёшде улмез, бошде улур.
Омон, туь Федор эз хуьшде мугъоет бош...

Векенденуьт тэхъдегой хори хунере. Бирор дарафдени. Сэхд сохде-
нуьт, дегуьрденуьт порхоле.

Ф е д о р. Дие ме рафдуьм. Метерсит. Сипро, ме э парик-
махерский мидобошгум, дануьсди?

С и п р о. Бошгу.

Вадарафдени Федор. Сипро суьфро дешенде э пушой гзилгъо норени
чи. Э гуфере деригъо гзил гирисдени. Гуферере норе э миглей хуне,
нуьшдени Сипро эри нене доре гзиле.

Э л и к. Мере и лэгъэй чубугъи нивою. (*Кеширени эз дес
Гъуьзуьргууьл лэгъэй муьсире*).

Гъуьзуьргууьл. Эле, чуй бири туьре?!

Вэхуьшдение лэгъэйгей муьси дорени Элике. Чуйкле гзид гирисдени.
Сипро жумундени гзиле, хундени ненуй.

С и п р о. Ненуй-Ненем, Ненуй-ненем, Ховлогъой хоши
биёво туьре гзизизе балам, Ненуй о-о-о-о... ненуй-й-й-й!

Туьнде пойлогъо вегуьрде,
Гъул Эликлейтуьре гуьрде,
Бирор э биреревоз,

Э бевеле-холуровоз
Э рач еки муношит, не се-нуй-о-о-о... ненуй,...
Ховлогьой хоши, унглогьой ширини
Биёво туьре гӀэзизе балам, ненуй о-о-о...
Бирроре-бирорлеровоз,
Э холуле кухолуровоз
Ишу келе бире,
Ишму шоре рузгьо дире,
Эри ярагьой езугъэ дедей,
Ширине мелхьем сохошит
Ненуй о-о-о ненуууй... не нууууй о-о-о-о...

Е хэйли ненуй гӀэиле хуьсундени Сипро, юш нуьшдени эри чи хурде
э гӀэилгьоровоз.

Гъуьзуьргуьл. Э дей, дедей у раби ШуьгӀми э нумаз
хундеки туьре хуно овоз кешире. Ме руз шобот э
хэгьбергилегьоймеревоз кура бире э ён пенжерей, нумаз
поисде, гуш дошдебуьруьм. Гье туьре хуно хунде уш.

С и п р о. Э хори даравош, руьхшендитуьш бисдорум.

Гъуьзуьргуьл. Ме руьхшенд ние сохденуьм беве-
лейме муно. Эз екиш ние терсире мугу раби ШуьгӀми. Эз
садангьо, гъэлифогьош ние терсире мугу у эй... *(Пауза)*
эдей у, раби ШуьгӀмире раби Шиндим эйчуь гуфдире, гьи
раби – Шидим эйчуь гуфдире, гьи, раби – Шидим эйчуь
гуфдире уре?

С и п р о. Эз садангьо-гъэлифогьо ние терсире гуфдире.
Гье эзу расди муно синей эн у! Шидим чуьниге дануьсдени
туь?

Гъуьзуьргуьл. Чуьни?

С и п р о. Шидимиш гье у садан – гъэлифой. Юш садани
гуфдире у эз садангьо ние терсире. Э жун синей раби
ШуьгӀми...

Дер Куфде оморени. Сипро гъэрмэгь кеширени сифотгьой хуьшдере.
Вехуьшдени э пой.

С и п р о. Кини? Кини э-эй?!

Шелмуь. *(Лекете зере)*. Воку, воку! Песде мидани
книге!..

С и п р о. Гъей-вой, вой эрime вой!

Шелмуь гене зерсни лекет.

Шелмуь. Воку гуфдиренуьм. Неге гьони дергьоре сов мисохум!

Сипро вокурдени дере. Дироморени Шелмуь э дуй гъзегъэвоз.

Шелмуь. Эжи мерд ишму? Гьи, эжи!

Сипро. Мерд иму не овори...

Шелмуь. Не овори?! *(Ловгьоре шефд сохдени, гьир-може гьове гуьрдени.)* Небуге туьре гьирможгьо воисде, гьи? Хунтуь эри туь ширин оморени, небуге нэгI?! Гьони инжо хунтуь тигьи мубу, гу! Гу!!

Сипро. Туь чуй гуфдире эгъуьбеттуь эхэйр? И хэлгъэ хуно Бирореш э довгIо берди дие... эз куче гуьрди берде мугу, гьейсегIэт мерд ки э хуне дери, эгъуьбеттуь эхэйр?

Божэхь вегуьрде.

Шелмуь. Весси! Эгъутбет-туь-эхэйр... э гъуьбеттуь – эхэйр... дануьсденуьм чуйтар э довгIоиге шуьвертуь. Шуьвертуь большевики, гу эжиге!

Сипро. Ние данусденуьм эй...

Шелмуь. *(Элой салдатгьо).* Гердит хунере.

Салдатгьо. ГъэйсэгIэт, огъойме... *(Гешденуьт хунегьоре, дарафденуьт э дору. Шелмуь фушендени хъэловгьоре. Ведешендени э сундугъ деригьо чигьоре, гешдени челеге, венгесдени столгьоре. Эз гъэриш сундугъ офдени когъозгьо).*

Нуьшдени эри хунде. Ведироморенуьт салдатгьо.

Салдатгьо. Веди нисди, огъойме.

Шелмуь. Поит гьери вуйнуьм инжо чуй вериге.

Дениширени хуб э когъозгьо. Сипро терсирени – гIэилгьо лерзиренуьт.

Шелмуь. *(Хунде варасденге).* Э-эгъ, меш мугум е хэйр-луйе когъозиге.

Пара сохдени шенде.

Сипро. Эйчуь пара сохде балам?

Шелмуь. (*Гъирмож зере*). Гу эжеиге шуьвертуь, мен-
жуьнуьм, гу эжеиге!

С и п р о. Эз инжо дире нидани эжеиге у...

Шелмуь. (*Гене зерени*). Э ме руьхшенд сохде? Гу,
гъэнжуь э жеиге шуьвертуь!

С и п р о. О-о-о худо меветово эз гуж сохдегоргьой гІэ-
иллегьойме!..

Куфденуьт Сипроре. Сипро не гІэилгьо офдоренуьт э хори. Муйгьой сер
Сипро бирени лов.

Шелмуь. Гъэнжугь! Муькуьшуьм! Ги! Ги!

С и п р о. Гъей-вой, рэхьм биёвгу э у сенгъие дуьлгьош-
муьго, мезенит гІэиллегьоре-о... (*Шелмуь вегуьрдени е дуь
парталиш рафдени э лой дер эри вадарафде*).

С и п р о. Гъей-вой, меберит парталлегьой гІэилгьоре-о...

Шелмуь. (*Зере-зере вадарафдани*) Гъеле пой туь, гъеле
пой туь! Гъэнжугь!

Вадарафдени. ГІэилгьо гиридени

С и п р о. Э рэхь неморову буравошит!

(п е р д е)

Кабинет эн полковник Герц вараюнде. Э зеверсер писменный стол кар-
тей Дагестан вери. Э ён пенжере гьисди диван. Э улойге – гузги. Э илов-
лей вараюнде суьфре нушдет Герц. Сиюни. Раби-шуьгІми, Мердэхэй.

Герц. (*Шороб декуьрдеки*) Господагьо, имид иму э
ишмуни. Ишму дануьсденит чуйниге хилос сохдеи ватане
эз дес гъирмизигьо?

Раби-ШуьгІми. Гъелбеттеки, икибошден...

Герц. Вегирит, господагьо, пейлегьошмуре. Хурденуьм
э шоришму!

Раби-ШуьгІми. Э шори генерал иму гІээизе гьоспо-
дин Деникин!

Зеренуьт гьемески пейлегьоре.

Сиюни. Э шори ишму, господин Герц!

Мердэхэй. Лэхьэим!

Хурденуът гьемееки, сохденуът зокуска, кеширенуът папирус.

С и ю н и. Господин герц, ишму олхоим бошит. Национальный комитет гъэрд хуышдере э пушой Деникин бегьем мисоху. Иму эз игъол нивадарайм. Гьеме гъувотгъоймуре меним эри лов сохде дуышмере. Иму э мусаватистгъорово-зиш гоф сохдейм, дуь э кумеки екировоз бегьем мисохим гъэрд имуре э пушой генерал иму Деникин.

М е р д э х э й. Оммо туь эзу Ибрагим-бек хьитиёт бош. Сертуьре не кокуну у о. У кор хуышдере э – пашагъо ма-шагъоровоз гуьрде, варасири?

С и ю н и. Э гьеркировозиш у кор гъурдени, гьони метлеб иму нен Ибрагим-бекигъо екини. Иму гьони эдейме женг сохде э большевикгъоровоз. Хьэрекетиму гьисди ёбо э пу-шо серворгъой эн угьоре гирим, нисд сохим эз гъуьлом. Умэхъэли эриму сук мубу.

Р а б и - Ш у ь г І м и. Хьохмойтуь келе хьохмои бени Си-юн, эгъэдуышборуху туьре келе хьохмо дори.

Г е р ц. Гу гьери гофтуьре, Сиюни!

С и ю н и. Э и шегьер иму дуь-се апасни одомигъо дери: Бирор, Аслан, гене еккеш уруси мугу. Биней эн гьеле не дануьсдейм. Бирор не Аслане иму биё зинде-зинде гирим. Бирор эз фронт оморе одомини. Унжо, э фронт у бири большевик. Гъэзор большевикуре у лов сохде э гъэрей сал-датгъойму. У эз пэхънуьки сэхд кор сохде э гъэрей салдат-гъойму. У эз пэхънуьки сэхд кор сохде э тыл. Иму имишев чуйтариш бисдоге миофим уре. Туь олохин бош, огъойме Герц. Власть мубу эн иму. Власть мубу эн капитал.

Р а б и - Ш у ь г І м и. Гьелбетте, никибошден.

Г е р ц. Правильно, браво (декурдени шороб) хурит, гос-подагъо!

Р а б и - Ш у ь г І м и. *(Туьф-хэйф шендени, суьврусдени).* Хурденуьм э шори гъэзизе гьосподин иму, гьосподин Герц!

М е р д э х э й. *(Э пейлегьоре зереки).* Лехъэим!

Хурденуът, зокуске сохденуът. Раби гене туьф-хэйф шендени э хоригъо.

Р а б и - ш у ь г І м и. Гьосподин Герц, гьони и гьосподи иму бени – Сиюни е раче, суьрхине гоф гуфди, гоф гуфди,

гоф бурлианти, э е тирлиант миверзуь. У мугу власть мубу эн капитал. Худо имид, туро имид. Икибошден биренини эн капитал. Капитал зурбое чини э гҮуьлом. Э туьрой бебегьо-келебгьойму вери: «гьекисиф егІэни гьекуьл», егІни: пул жугьоб дорени гьемере. И гоф эз ки оморе гофи. Расд нисди, мердэхэй, гьи? Уре Мердэхэй хуб мидануь, кор энэ э кисифовоз амбар бире.

Мердэхэй. Туь дузи Раби-ШуьгІми. Амбар дузи. Ом-мо э иму е метелейгеш гьисди эз товун пул.

Герц. Чутьам?

Мердэхэй. Гуфдиренуьт ижире: пул веренде маллануьн...

Раби-ШуьгІми. *(Зури-зури)*. Чуть-чуть? И чуть гофи?

Мердэхэй. Гьичиш, чуть гуфдиренуьм? Гьечи гуфдиренуьт дие.

Раби-ШуьгІми. *(Туф-хэйф шенде)*. Э иллере деё туь. Ме зритуь гІэиллеюм бегем, туь э ме руьхшенд сохдени? Ме хэрле нисдуьм. Ме эгьуьлмендуьм, ме сарафмендуьм, ме дануьсдегорум, худо мебууро ме имогьой сэхьиб келе кукгьо, духдургьо, невегьо, молгьо девлетгьоюм! Туьре чьни? Эз пул беггэй дие чьни туьре? Туь эгьуьле биё э пуловоз восдени.

Мердэхэй. Туь эз коми базар восдорей эгьуьле?

Раби-ШуьгІми. *(Туф-хэйф шендени)*. Ебо виниш чуть гуфдиреге дие. Эде, туь э руй раби ижире гофгьо гуфдире? Сэхьиб пул бирей гуфдире одоми бирей? Э пуловоз туь эдее гҮуьломе фирмунде, ненге мэхьэйтуь буши тие хуьме хуно.

Мердэхэй. Туь э турогьоровез фурмунде. Ме пул семе доренуьм фурмунде.

Сиюни. Э-э-э мерду! Чуть бисдо ишмуре, ногьогь эйчуть гоф сохденит?

Мердэхэй. Туь нешиновусдей, э иму гуфдиренуьт: одоми келе бире-бире, хэр бире гуфдире. Раби-ШуьгІми пир биреию лап мэгІлуьм эдее бире.

Раби-ШуьгІми. (Э пой взхуьшде. Хэйф-туф шенде).
Эде номуссуз, ме хэрлеюм? Ме хэрлеюм? Гьемен гьуьлом
эй эгьуьл берде э киме оморе, ме хэрлеюм?..

Герц. Господа, нуьшит. Ой-о-ой-ой, гІэйб нисдими?
Эйчуь женг сохденит. Гьердуьшму эгьуьлмендит, гьер-
дуьшму сэхьиб капиталит, гьердуьшму бэхдеверит. Ишму
бироргьой екинит. Эжигей диеш дес екире гуьрде, бирор
бире, дуьл екире хуьр сохденит? Гьечу гІэмел ниёв.

Раби-ШуьгІми. Туь ние дире чуь гуфдиреге? Эй-эй,
эй, пилохой, челевег...

Герц. Вегирит пейлегьой шоробе, э шори дустишму.

Зеренуьт гьемееки пейлегьоре.

Раби-ШуьгІми. (Эз Мердэхэй) туь пейлей туьре э
пейлейме эйчуь зере?

Мердэхэй. Ме бэхшуьруьм этуь.

Герц. Маладец. Мар-да-хай!

Раби-ШуьгІми. Не маладец...

Хурденуьт, зокуске сохденуьт, папрус кеширенуьт.

Герц. Емунутле бэхшлемиш сохит э ме, гьони мидиром.

Вадарафдени.

Сиюни. Э Раби-ШуьгІми, ингьэдеш одоми хуьршлуь
мубу?

Раби-ШуьгІми. Гьей-гьой мубу, гьери нифри сохугу
зентуьре, духдертуьре, гьери хэр гуюгу туьре, виним
чуьжире хуьршлуь мибошиге.

Мердэхэй. Дие вессит, иму боришмиш бирейм, туь
егиле гу эриме, иму ингьэде пул эдейме хэрж сохденим э эн
игьо, песде гьэрдимуре вегордунденини игьо?

Сиюни. Гьэрдире? Чуь гьэрди вогордунденини угьо э
туь? Ветегьэгьойтуьре муьдуь э туь. Богьгьо хунегьойтуь э
дес туь мидобу. Есиёвгьой эн туь. Дие чуь воисде туьре?

Мердэхэй. Угьо гьечунигеш эн мени дие...

Сиюни. Большевикгьо вегуьрде власте эн туь мубу?

Раби-ШуьгІми. Гио, гьеле ю эгъуьлменди мугу эй, эзи кутэхъэ хьисобле сертуь невадарафденге, хуьшдере да-ненменд чуьтар гуфдире туь?

Сиюни. Михьило сох, Раби-ШуьгІми, дие туьш бигьил шите гофгьоре. Хуб нисд гьечу. Чуьш гуфдириге Мердэхэй иму вегирлуье бирор имуни, хьуьрмет энугу эз Боку те Петроград э гьеме жиге лови...

Мердэхэй. *(Серезумунде)* гьейсэгІэт э Гіэрейму синетхьинеми дебире хуб нисд, ненге ме эз Раби лап гьэгьри мибисдорум, гьони, иму эе зугьу, эе лэгІэ бие бошим.

Сиюни. Хурит пейлогьошмуре.

Мердэхэй. Бигьил мерд диров дие...

Раби-Шугьми. Гьэйгьу нибу, вегирит. Лэхьзим.

Сиюни. Лэхьзим!

Сиюни. Омон, Раби, мере воисдени чуьклеи бирорме э киме бигьлуьм э национальный комитет, чуьтам оmore эри-туь?

Раби-ШуьгІми. Чуьтам миёв? Омбар хуб. Эз сер энугу муй кем бирейнжон, сад доне анадан кусенгьо, атаден кусенгьо буравгугу, эзугу жундургьо бирэхьнегугу буравгугу.

Мердэхэй. Гьелбетте, лап хубе кори угу. Уре эйчуь фирсоре э довгІо? Кем дери бегем э шегьер жогьилгьо, жогьилгьо вес не сохде огьилгьоре муьфирсим, огьилгьо вес не сохдге, келемерд гьоре муьфуьрсим.

Раби пиён бире. Сер хуьшдере дуллу сохдени. Туф-хэйф шендени, Песде хундени «Шир-гьеширим».

Мердэхэй. Валла, баракелло раби-ШуьгІмире. Фэгьире бебейму, монохьотугу ковугу, мугуфди: хок эсер энугу ошугьгьо, угьо э мэгІнигьошуровоз одомире суле схденуьт. Мугуфди: нуьшун э китугу раче сес вебиренигьо рабире, угу хунугу, туь гуш вени. Валла, расд гуфдирембу фэгьире бебейму.

Раби-ШуьгІми. Ме-ме-гье-ле, мэгІнигьореш, хунде дануьсде-нуьм, гуш-ве-нит.

Хундени.

Гъэдуър аллагъ, будуър сенден дилегуъм, бу пой бирэхъне-лери.

Дироморени Герц.

Герц. Раби-Шимун, лап хуб хунде.

Раби - ШуьгИми. (*Лап пиён бире, офдоре*). Да-да-да
гъос-по-дин...

Сиюни. (*Гъул рабире гуърде*). Вэхи, вэхи – бурайм...

Раби - ШуьгИми. Бу-райм?.. Ке-шит...

Согъ боши гуфдире, вадарфденуът. Герц зерени звонок.

Дироморени салдат.

Герц. Вечи, ведебер и чигьоре!

Солдат. Бошуьсде, огъойме.

Вечирени чигьоре, ведебердени.

Герц. Ижире ихдилотгъо...

Сес телефон. Герц вегуърдени трубокере.

Герц. Да, менуъм, Оля! Ну? Чуьни? Гъони оmore нида-
нуъм. Кори мере гъелем. Миём эз е сэгІэтиге. Бошгу, хьозур
сох. Бошгу, бошгу, хуб, хуб...

Вогошдени, дироморени Сиюни, нуьшдени.

Сиюни. Господин Герц, гІэйб месохит имуре эз товун
инжо бисдогъо чукле гъолмогъолле.

Герц. О-о-о, гІэйб эйчуь? Э шороб бугъо жиге, гоф му-
бу.

Сиюни. Гъечу, гъечуни, господин Герц.

Дер куфде оморени. Дироморени деж. салдат.

Солдат. Огъойме, е салдат оморни, гІэмэл миёв дегъиш-
де?

Герц. Гу, дировгу!

Дироморени э Шелмуьровоз э хуней Бироригъо рафдебугъо салдат.

Солдат. (*Белли гуърде*) Как раз Сиюниш инжон. Неоф-
дим иму у Бироре.

Сиюни (*гъошгьоре дуллу сохде.*) Чуь! Чуьтам не офдит,
у э шегъер дери!

Солдат. Огъойме, гьемере гешдейм, ние офденим. Шелмуыйгъо гене рафдуът эри гешде. Вирихди мугу у эз шегьер. Э лой партизангъо вирихди мугу. Иму бовор ние сохденим. Гене эдейме гешденим.

Герц. Э-э-эх, хъэйвонгъо! Гьемешму хъэйвонгъоит, балда! Ишму ние дануьсденит гъэрд ишмуре бегъем сохде э пушой ватан. Войгеш-невойгеш офде гереки. Сиюни, гьемей национальный комитета мобилизовать сохде воисде, раби-ШуьгГмире использовать сохде. У э шегьер мидобу.

Сиюни. *(эз салдат)*. Бура Шелмуьре огол зе биёр!

Солдат. Бошгу огъойме. *(Чаруьсдени эри вадарафде)*.

Герц. Эило чар, дир месохит. Хуьшдере зури-зури жумунит. Большевикгъо эдете куьнд бире. Варасири?

Солдат. Бошисде огъойме.

Герц. Бура, яллагъ! Марш!

Вадарафдени.

Герц. Игъо эз шороб хурде бешгъэй, де кориге ние дануьсде.

Дироморени Ибрагим-Бек.

Ибрагим-Бек. Шев ишму эхэйрбу!

Герц. О-о-о, Ибрагим-Бек, хош оморит.

Гуьрдени дес Герцеш эн Сиюниреш.

Ибрагим-Бек. Огъойме, герц, чуйтами кефтуь, рузтуь? Пэилгъо чуйтами, зен чуйтами?

Герц. Амбар хуби, амбар согъбошит, Ибрагим-бек.

Ибрагим-Бек. Чуйтами Олечкейтуь?! Скучно ние биренит?

Герц. О-о-о, вэхд скучно бирей? Скучно бире вэхд сазандар э киюни, артистгъо экию, хунденуът вежегъисденуът.

Ибрагим-Бек. Ме имбуруз э ишму вохурде не дануьсдуьм. Кор амбар бу. Одомигъоймуре, мейл имуре гуьрдегоргъоре гьемере эз мэгъэлгъо фуравундейм.

Герц. Имогъой чуй дери э дуьл туь.

Ибрагим-Бек. Параходгьо э дериегь поисдет. Буй-ругь ди господин Герц, эз параходгьо туп шенуэт э сер мэгьэлгьо. Гьечу небире, иму угьоре усдо нисохим.

Герц думит сохдени.

Сиюни. Баракалло, Ибрагим-Бек, эгъуьлтуьре гьэдер нисди. Туь эз ки худо оmore одомини. Гофгьойтуь гофгьой суьрхини. И коре туь чуь рач гешдей офде!

Ибрагим-Бек. Чуьнки звери мэгьэлгьо мэгдон кура бире пэхьнуь бирей партизангьои. Партизангьо унжо амбар пэхьнуь биренуэт. Жозей эн угьоре гьечу доре воисде.

Герц. Хуб, хуб приказ доре миёв. Ишму гьеме хьэрекетигьошмуре биё винит эри одоми вечире. Ченгьэде одоми амбар вечирит, унгьэде кор иму сук мубу.

Дироморени Шелмуь.

Шелмуь. Огьойме, офде нисе бире. Вирихди э довго,элой партизангьо.

Герц. Не может быть! Чуьтам офде нисе оmore.

Гешдени э иловлей хуне, думит сохдени, песе нуьшдени э жигей хуьшде.

Герц. Нуьшит!

Гьемееки нуьшденуэт.

Сиюни. Господин Герц, э дуьлме е фикир офдори.

Герц. Гу!

Сиюни. Шелмуь биё фуьрсоре биёв элой партизангьо. Угьо шелмуьре нисе шинохденуэт. Шелмуь инжои нисди.

Ибрагим-Бек. Чуь эгъуьлменде гоф туь гуфдири? Сен уьлесен, туь лап эз ки худо оmoreш гирошдей.

Герц думит сохдени. Ведешендени пачкей папрусе. Дорени гьемешуре эй кешире.

Герц (эпой вэхуьшде). Шелмуь, гуш вени: эз имишевевоз туь дие Шелмуь нисди, туь гьисди Шолум.

Сиюни. Шолум.

Герц. Ну, Шолум. Нумтуь гьисди имогьой Шолум. Туь, Сиюни, эри зну документ хьозур сох. Сифот туьш биё дегиш бу. Туь совсем ухшеш ние зени э Шелмуь. Варасири ки?

Шелмуь. Эри, господин, Герц.

Герц. *(Нуьшдени)*. Мурай э десдей партизангьо, унжо туь биё боши активный. Варасирики?

Шелмуь. Эри, огьойме.

Герц. Заданией туь: венгесдени э гIэрей партизангьо сенетхьиними, гьэтмегьэриши, мэгЛуьм сохдени э иму гьеме точный сведениегьоре, куьшдени рэхьберчигьошуре.

Ибрагим - Бек. Дуз, правило.

Шелмуь вэхуьшдени.

Герц. Ну, дие бура фурмуш месох ме гуфдирегьоре, эй-туь хьозури келе гьуллугь, фурмуш месох.

Шелмуьре воисдени вадаров.

Герц. Пой, сер тен туьре дегиш сох биё, песде е кугьоз биё дуьм э туь эри расунде э дигь Дерпи-Кент, э Малла – ГIэли.

Шелмуь. Хуб, огьойме.

Герц. Пока, Шолум!

Вадарафдени.

Сиюни. Дие имуш бурайм.

Герц. Рэхьишму ник, омон ме гуфдирегьоре фурмиш месохит.

Вадарафденуьт.

Герц. *(Куьнд бире эз картей Дагестан, десе кешире э карта)*. Эз и рэхь рафдимге иму мадарайм э Касум-Кент, унжо деруьтгьо партизангьоре лов мисохим. Унжо миним одомигьоймуре. Эз и рэхь мурайм иму э лой Кайтаг. Оммо э лой Кайтаг гьушуре берде келе соконеини. Унжо гьувот большевикгьо амбари, гужлуьни. У-у-у-у-ф-ф-ф! Ебо и большевикгьоре темиз мисохдимге. Ме хуьшдере игид биё ведиревнум. Хьэ-хьэ-хьэ-хьэ, мидал биё вегуьруьм. Хьэ-хьэ-хьэ... *(Гешдени э шловлей хуне, муйгьой сер хуьшдере*

тимор сохдени, э пушой гузги поисде хуьшдере рачиш сохдени). Интересно, эз чужойме хьэз оmore и духдeргьo-зeнгьoрe, э пoсoймe гeшдeнуьт? Мe э гузгe дeниширeнгe эз хуьшдe тeрсирeнуьм, oммo и дyxдeргьo мaрa хуно э жeндeкмe пичирeнуьт, нaзурe хуно сифoтгьoймeрe лисирeнуьт, сeглeгьoрe хуно э пoсoй мe видoвусдeнуьт, тyлькирe хуно eкирe фурмундeнуьт эз тoвун мe, хьэ-хьэ-хьэ-хьэ, – (*гeшдeни э шoвлeй хунe*). Дa, дa, дa-а-а-а-а, мeгирим. Тур-тeмиз мисoxим. Гьуь... интeрeснo гуфдирe рaби-Шимун; пoй-би-рэхьнo-гьo... хьэ-хьэ-хьэ-хьэ...пoй-би-рэхь-нoгo... Игьoрe влaсть вoисдeнeбу, влaсть. Эри ки? Эри фэхьлeгьo... хьэ-хьэ-хьэ, эри рaнжбeргьo, хьэ-хьэ-хьэ... Кeй бири влaсть эн фэхьлeгьo? Чeпухa! Чe-пу-хa! Влaсть гьeмишe бири эн гьувoт, эн пул, эн кaпитaл. Гeнeш мигьлим эн кaпитaл. (*Куьнд бирeни э ён кaртe*). Тeйтe иму э и шeгьeр дeримгьo, нaциoнaльный кoмитeтe биё бигьилим кoр сoхдe. (*дeр кyфдe oмoрeни*). Дирoвгу кинигe!

Дироморени Валя. Герц мэхьтел мунде, вешендени хуьшдере.

В а л я. Чуьни, Герц, туь мэхьтел бирей э оmoreиме? Туьре нисе воисде, экитуь биём?

Гирдени, офдорени э сер диван. Герц куьнд бире нуьшдени э кию,
Гьал гуьрдени юре.

Г е р ц. Хош оmoreи туь, раче гуьзелме, гьуьзуьргьлме...

Валя кеширени хуьшдере посово.

В а л я. Туь э мe эдeе гуж сoхдe. Мe э сeрeбoтитуь чужь кoргьo сoхдeм... Мe шувьeрмeрe куьшдeм. Мeрe дусд дoшдeнбугьo шувьeрмeрe oгьу дoрeм куьшдe. O-ox, у мeрe чужь хуб хoсдeнбу... Мeрe э сeр дeс гeрдундeмбу, сeр мeрe э eтирeвoз шушдeнбу, тeн мeрe э oдeкaлoнoвoз, пoйгьoймeрe э зaр гeймиш мисoxд, жeндeкмeрe э эврyшшyьм, сэбэхь мундe кeрe мидo мeрe, шoхьoнгум дуьмбe, пишнeи пирoжнe мухурдум, нимeшeв шoкoлaд. И чужь кoр бисдo? O-o-o, мe имид буьруьм туь мeрe михoгьи гуфдирe.

Г е р ц. Валячка, вeсси.

Валя. Ме эсроботитуй гьеме молгьо девлетгьоймере пуч сохдем. Ме пуч сохдем е теке куклеймереш. Ние дануьсденуьм эжеиге у балалейме. Гьемей эни коргьо бири эсроботитуй, муьгьбетиме э туь...

Гирисдени.

Герц. *(Э хуьшде домунде)*. Валя, пой. Мегирис. Бигьил у гофгьоре. Мегирис, золотка, милая...

Валя. НэгI, туь мере гьич эгуьрде ченд е пуче гьэребе-чиш ние дануьсде. Ме имгьой дануьсдем, ки чуьменигьо эритуй э гьеме шегьергьо гьисди гуфдире. Еки-екиш нэгI. чуьменигьо туьре амбари.

Герц. Валя, дусдме, туь чуй гуфдире?

Валя. Ме имгьой чуй сохум? Эже бурам? Э ки гуюм дердгьоймере?..

Офдорени эсер диван, гирисдени.

Герц. Валя, дусдме, бигьил, тэгIди месох. Туь эн мени, ме эн туь. ГьейсэгIэт туь бура э хуне. Бигьил иму дуьшмегьоймуре нисд сохим. Умэхьэли иму э генгIидим мизигьим. Ме мибошум гьемише э китуй. Ме гьейсэгIэтинере хуно гьэл муьгуьруьм туьре, тимор мисохум и раче шагьбалудие эвруьшуьмие муйгьой сертуьре, моч мисохум и эз шелбетиш ширин гьисдигьо лезетлуье ловгьойтуьре.

Куьнд овордени ловгьой хуьшдере эри моч сохде, дер куфде оморени.

Герц. Да!

Дироморени дежур. салдат.

Солдат. Огьойме Герц, е солдат омори.

Герц. Песде диловгу, эз 5 минутиге.

Солдат. Бошгу огьойме...

Вадарафдени.

Герц. Валя дустме, муьгьбетме. Туь ние дануьсде ме чуйтар туьре хосденуьмге? Туь гьечуй дануьсдени ме туьре муфурмунум?.. НэгI, ни фурмунум, золотка.

Гьэл гуьрдени Валяра. Воисдени юре моч соху. Дер куфде оморени.

Герц. Э-э-эх, сволочгьо! Нигьилуьт е минут,кিনি?! Дировгу. (Дироморени Исхьогъи, е келе мерде э пушо дешенде, куфде-куфде оворде. Э дес Исхьогъи пусди дери.)

Герц. Чуйни, чуй бири гене?!

Исхьогъи. Огъойме, Герц, иму эзи нохьош восдорейм пустиюре эри салдатгьо э фронт эй фуьрсоре. И нохьош поисди эдее нифри сохде имуре. Песде эз лэгIэй эни ежире гофгьой большевики ведироморе. Ире фегъм сохде воисде. Ме ире инжо ниёвурдум, оммо овордем ишмуре герек мубу и...Вредний одомини.

Келемерд. И чуй гуфдире, и делуй бири...

Исхьогъи. Бур сесе!

Герц. (Гешдени э ило уле, сере жумундени.) Э-э-эх, мил-лет! Чуй гуфдире туь келе мерд, гу вуьнуьм, эз десдей киниге туь...

Келемерд. Чуй десде, чуйре гуьм, огъойме?

Герц. Мур-мур мосох, гу!

Келемерд. Эле, мелле косибе одоминуьм. Э тенлейме веригьош гье и пусдилеи. Зимистуни. ГIэиллегьоймеш гисне-тешне дери э хуне. Куклейме э довгIои. Эйчуй векенденит эз тенме пусдилеймере? Езугъ нисди бегем?

Герц. Езугъ нисди... кук туь э лоймуни небуге э лойхудосуьзгьо?

Келемерд. Гьерки имуре э азади ведировунд, гьерки имуре эз тенги-тонголи хилос, кукме злой энугъои.

Герц. Гьечуни?.. Пусдире бигьил бура, зиёдие гоф герек нисди дие!

Келемерд. НэгI, огъойме, нидуьм, нидуьм. Э гоф эн ижире одомигьо медениш. И зубуне одомини.

Исхьогъи. ЛэгIэй ги угьрэш!

Герц. Зиёдие гоф герек нисди. Гьони довгIони, кукгьой миллет ишму, салдатгьо эдете женг сохде э дуьмегьорревоз. Иму биё хилос сохим ватане.

Келемерд. Чуй ватанбазлугъини?

Герц. (Пое зере э хори). Зугьун туьре э посой дондугьойтуь ги!!!

Келемерд. Мере дондугъо не вери. Дондугъоймере хунхуре Николай ведешенди эри ватан хуышде э довгъо фуърсоренки.

Герц. (*Пое зере*). Моол-чаать! Хьэрромзеде, угърош! Эгъе, значит, туыш большевики? Гу вуьнуым эз коми десдейге?

Келемерд. Чув булшевик? Чув десде? Туь чув гуфди-ре. Ме екиш ние шинохденуым...

Герц. (*Зерени эз мерд лекете*). Ние шинохде?! Исхьогъи, ведеберит хэржи сохит ире!

Келемерд. Пуьмуьр ишму кесод мубу. Эри жунме жуьгъоб мидит. Хунхургъо! Бирэхъмгъо!

Исхьогъи э пенжей десевоз сэхд гуьрдени лэгъэй келе мерде.
Куфде-куфде ведебердени.

Герц. Ма-а-арш!

Герц гене гъэл гуьрдени Валяре. Вонорени логвгъой хуышдере э сер ловгъою. Эз буру оморени сес гуниле.

Келемерд. (*Э офдореки*). Зигъо большевикгъо!

Герц взхуышдени, пое зерени э хори.

(перде)

СЕИМУН ПЕРДЕ

Песини рузгъой зимисдуни. Герме рузи. Зенгъо-гъизилгъо ведироморет нуьшдет э буру, э сер тукунеигъо гъисдигъо э пушой хунегъой гуъли. Ведини дергъо пенжерегъой эн коми хунеиге, гъопугъой эн кими хъэтгъо. Сипро эдее пелуь сохде шейгъой гъизилгъоре. Келе зен Динор не Рэхъил эдете гендуьм темиз сохденуьт э келе тебэгъ муьси декуьрде. Мазалгу эдее даслар кешире.

Динор. Чув сохим? Бэхдгъо-мозолгъойму ижиреи. Ху-дооо говлен биёро эри энугъ гъизиллегъойму...

Сипро. Ижиреш гуж мубу? Ижиреш гъэзоб мубу? Ху-до гуфдири, дедегъоре куксуьз бигъил? Зенгъоре шуьверсуьз бигъил? Хэгъергъоре бирорсуьз бигъил? Гъизилгъоре бебесуьз бигъил? И догъиш э инсон мубу!

М а з а л т у. Гъемей эни коре сохденигъо у хуние насилени комитети. Эдее гуж сохде э хэлгъ...

Д и н о р. Худо мовотово эз ишу. Эз бебегъошу зиръетиш мемуно!

М а з а л т у. Фэгъире Ифреиме гъо эз хэлов възухуъндуът берд, гъич гофиш не гъишдуът сохде.

Р э х ь и л. Эле, Гъэмил Нэхъум чуй сохдиге мугу да-нуьденит? (*Гъемееки дениширенуът*). Шиновусдики юре эй берде оморенинуът гуфдире э довго. Дегешди э хэлов. Эхи муйгъой энун э зере хуно дип дурази. Муйгъоре дуллу сохди, дегуърди сер-сифот хуьшдере. Зению нуьшди э ён хэлов. Хуние гъээзгъгъой Деникин не и куьшде бирегъо эз насилени комитет дироморенге эри гешде, пуьрсирет: и кини? Зен гуфдири: дедеймуни, кефсуьзи. Хунере гешдет, вадарафде. Худо гъэллет сохди ишуре вокошире руй Гъэмиле не дирет.

С и п р о. Э гъеме коргъо худо гъэллет миёсд сохде угъоре.

М а з а л т у. Гъэмил гъечунигеш гъэмелдани, дилбоши, кордани. Хуб сохди гъечу сухунди у куьшдебирегъоре.

Э л и к. Эдей, дедей, мере гиснеи эй...

С и п р о. Вой эй дедейтуь. Нун нисди хэлефме. Пой, тобди. Биё э киме.

Э л и к. Э ки бебе... у миёфу...

С и п р о. Пой хэлефме (*тимор сохдени сер гъэше*) гъэтош дуьл дедее гужлуь месох. Бебейтуь э зир гунилебарут дери. Кидан э сер фэгъирлегъойму чуй омориге.

Дироморени Михэл сердуллу, парталгъою жундур, сер сифотию гъеме тузи, жуьртгъой журуьбгъою эз хори рафде.

М и х э л. Руз ишму эхэйр.

Г ь е м е е к и. Эгъуьбеттуь эхэйр.

Д и н о р. Биё нуьш, чуй хэбер шиновусдей эз гъэилгъо?

М и х э л. Чуй хэбер биренини? Эдейм сер куфде поисдешев руз...

Д и н о р. Лап гъечу мобош эй. И чуй сер сифети эн туь? Коргъой гуфдиренигъоре хуно: молуви беглер апарди, жомолуьве не улди?

Михэл. Эгь, дуьл эн сер сифот киреи! Валлагь е ори-
неш нун не хурдумге гьич гене нивою мере. Эз дерд не ду-
мут суьрой биренуьм рафде. И дергьо гьемере эз ёр веде-
шендени-хурдереш, вокурдереш, партал пелуь сохдереш.

Динор. Лап гьечу дуьле тенги дореш хуб нисди. Худо е
говлеи мокуну эри энугь гьиллегьойтуьш.

Сипро. Эжеи у худош, эгер гьисдиге. Э одоми бегем
лап гьечи биё гьэзоб бу? Езугьэ Бирор эз гьили етим мун-
ди, э зир муьрс дебири. Е динже рузле не дири косиб. Эз
домор бири е дуь мегьлеш хуб э динжировоз э хуне не
нуьшди. Худо гуж сохо э гуж сохдогоргьой гьиллегьойму,
худо гьэзоб...

Динор. Гьэйгьу нибу, энгуьшде э донду миденуьт у
куьшде бирегьо. Гье гьечи нимуну и гьуьлом. Эри косибгь-
ош е руз миёв. Эримуш е товуше руз миёв. Чуьшмейму
герм мисоху дуьлгьоймуре.

Мазлату. Эй худо, биёр дие еки эзуну руз!..

Мазлату вечирени дасдаргьоре, гьургьутгьоре дебердени. Эз куче хьэрой
сохде-сохде, гирисде гирисде оморени Моґохо.

Моґохо. Гьейвой, езугьэ бирорлейме. Туьре чуь бис-
до, э шемейлейме! Хэгьер миро туьре...

Гьемееки. Чуьни, духдер, чуь бисдо?

Моґохо (*гирисде-гирисде*) Шемее куьшдет э ён чол
шенде. Митореш ние доренуьт.

гьейвой гьизар
гьейвой гьизар.
фэгьире Шемейлейме
Фэгьире бирорлейме
гьейвой гьизар
гьейвой гьизар.

Гьемееки. Гьейвой гьизар
гьейвой гьизар
гьейвой гьизар
гьейвой гьизар

Моґохо офдорени э хори. Зенгьо гьово гуьрденуьт юре. Гьулюре
гуьрде, деберденуьт э хуне. Гьемееки э хуне дарафденуьт. Эз дору веди-
роморени сес гирё.

Моґохо. Хэгьер эри хокгьойтуь

гъурбу гердо
э езугъэ Шемейлейме,
э хьуно не дарафде,
эзу пура гъэжгъугъой дедей
Не хурде,
Эз бебе овурде рангине
Парталгъо не вокурде,
езугъ муърде бирорлейме
воой оо, вооййй...

МогІохо. Э сер бебей Довид,
Э сер холуй Севи,
Эз гунилей бирэхьме залум,
Эз тиге шимишил бирэхьме залум
езугъ муърде, езугъэ бирорлейме,

Гъемееки. Вооооооооооо й й й...

Рэхьил ведироморени нуьшдени э буру.

МогІохо. Шуьвер муърде гІэруьсу,
бирор, муърде хэгъеру,
Мере гъинемеш месохит,
Руригъойме эдее дегесире
Хэгъер гъурбу гердо зритуь,
Туь муърдеинжон мере гІов
ГІэтош миёсде берде,
И дердгъоре эриме ки хьэл
Мисоху, езугъэ бирорлейме
Воооооооооооо й й й й.....

Гъемееки. Воооооооооооооооо й ...

Рэхьил. Инжо менуьш, дедейгъойму инжо дери о...

Мухоил. Ки муърди?

Рэхьил. Фэгъире Шемее куьшдет одомигъой Дени-кин...

Мухоил нуьшдени э думит.

Рэхьил. Туь бура эз инжо.

Мухоил. Бигьил туьш о. Дуьл ме гурунд бисдо.

Рэхьил. Дедейгъойму медировт эй...

Мухоил. Бошгу, ме эдеме рафденуьм, оммо е гоф гу-
юм э туь: имишев ме мигирорум э лой партизангъо. Оммо
туь э у кара Хьзим мара о.

Рэхьил. Не мунди у те умогъой.

Мухоил. Ой, согъбоши!

Моч сохдени эз гьутинею, вирихде. Ведироморенуът зенгьо.

Моглохо. Чув сохим, чув чоре сохим миторе эй ве-
гурде? Е рэхь ки муьнуь бу эриме, худо?

Эз дурине оморени сес суьвруьсдей раби-ШуьгIми.

Динор. Поит. Раби-ШуьгIми эдее оmore, белки у е чо-
ре сохд. У не сохдге, екиш гьичиш сохде нидануь.

Куьнд бирени раби-ШуьгIми.

Раби-ШуьгIми. ГIхьуь, гIхьуь, гIхьуь...

Туф-хэйф шендени э хоригьо.

Динор. Рузтуь эхэйр бу. Раби-ШуьгIми, имуре э туьро-
воз е дув гофи гIэмэл миёвге...

Раби-ШуьгIми. Чув гофи ишмуре э меревоз, гьэли-
фогьо? Гьони бегем взхд гофи, гьэлифогьо? Хэлгь э дов-
гIои, ишму э ширине меслэхьэт дерит...

Моглохо. (Э гьирогь). Гье э ижире ширине меслэхьэт
добошо зенгьо, духдергьо, гIэруьсгьойтуь...

Мазалтуь. Бэшлемиш сох, раби, е гоф пуьрсим эз
туь...

Раби нуьшдени, рушгьой хуьшдере тимор сохдени, дестечуреш норени.

Раби-ШуьгIми. Гуит вуьнуьм гьери чув гуфдире-
нитге, гьэлифогьо!...

Зенгьо дув э эки дениширенуът. Ехэйли взхд эз екиш нисе
ведиromore. Песде гьемееки гириденуът.

Динор. Мегирисит, раби-ШуьгIми е чоре мисоху эри
дердиму...

Раби-ШуьгIми. Не гуит, гьэлифогьо, чув дердгьоиге
ишмуре?.. ненге мэхуьзуьм мурам о...

Динор. Э раби, жон раби, эри туь гьурбу гердом, е чоре
сох эри дерд иму езугьэ одомигьоим, имуре бедбэхди ве-
гурди...

Раби-ШуьгIми. Туь чув гуфдиреге серме нисе вада-
рафде... жунтуьре ведеше, чув воисдеге гу!

Д и н о р. Гъэдой туьре вегиром, раби, е чоре сох: бирор эни духдере, Шемее куьшдет э ён чол шенде. Митюуре нисе доренуьт. Е чоре сох митой эну фэгъйре вегирим.

Р а б и - Ш у ь г І м и. Ки куьшди?

Д и н о р. Гъээзэгъьо куьшдет, насилени комитетигъо...

Р а б и - Ш у ь г І м и. Гъери, варасирум. Эри эну чоре сохде нидануьм. Дие чуй воисде ишмуре. Зу бош гу, мурмур месох!..

Туьф-хэйф шендени э хоригъо.

М о г І о х о. Вой, эриме хэгъер миро туьре э Шемейлейме! Мере гІов гІэтош миёсде берде...

Р а б и - Ш у ь г І м и. Гъери гуит гене чуй воисдеге!

Д и н о р. Не воисде. ГІэиллегъо гиснеют. Эдете эз дес рафде. Е кумеки сох раби, мекуьш и гІэиллогъоймуре э гиснеи. Кумеки сох э иму е лугъо нун офим...

Р а б и - Ш у ь г І м и. Хъэ-хъэ-хъэ-хъй, гэлифогъо, рошогІгъо! Э жигей э салдатгъо кумеки сохде, э жигей довгІо пушо берде. ебо шинов чуй гуфдиренутгегъо. Эй, гъэлифогъо, гушвенит: ишму диеш эри салдатгъо биё нун фирсит. Шиновусдит?

М а з а л т у. Эз же биёрим?

Р а б и - Ш у ь г І м и. Пул дит, восденит. Э пуловоз гъемеци офд оморениу гъекисиф егІэни ит гъекуьл.

М а з а л т у. Э раби, эзже биёрим пул? Туь ние дануьсде бегем, шуввергъойму и шеш мегъи э зир гуниле деруьт. Ки овурде эриму пул?

Р а б и - Ш у ь г І м и. Ки овурде? Ме биёрум дуьм ишмуре, гъэлифогъо? ЛэгІэшмуре гирит э жигешму нуьшитІ э пушой худо гІоси меведиройт. Иму гъони эдейме женг берденим э худосуьзгъоровоз.

М о г І о х о. (Э гъирогъ). Худо гъэним гердо туьре э кукле духдер, дорморле гІэруьсовоз.

Р а б и - Ш у ь г І м и. Угъо шегъере вегуьрдуйтге, диеш гисне мибошит. Оммо худо гъемере эз звер эдей дире.

С и п р о. (Э гъирогъ) гъе эзу расди мунош э кук духдеровоз...

Раби - ШуьгІми. Худо э лоймуни. Кемлей мунди. Тэ-гІди месохит... гІхью-гІхью...

Туф-хэйф шендени э хоригьо.

Сипро. Э раби, жон раби, э сер ишму худо вери?

Раби - ШуьгІми. *(Туф-хэйф шенде)* гьи чуй гуфдири туь?

Сипро. У насилени комитет ишму э серию худо верики, гьечи э хэлгь гуж сохденигьо? Гьи? Худолуьгьоит ишму?

Десе э лэгІэ воноре.

Раби - ШуьгІми. Ш-ш-ш, сес мосохит. ЛэгІэшмуре гирит, ишму исроилнумеит, лэгІэшмуре темиз дорит, небуге э беде руз мумунит, гьэлифогьо.

МогІохо. Иму гьечунигеш э беде руз нисди чуьним!

Сипро. Эзиш бетде руз бирени?

Раби - ШуьгІми. Туь, Сипро, лэгІэйтуьре ги. И гІуьломе гьэриш сохдигьо шуьвертуьни. Туь э худойтуь шуькуьр сох, туьре гьеле согь гьишди. Небуге э у гІулом рафде воисде туьре.

МОГОХО. Гьечи и гуж ишмуре вегуьрдеинжон, э у гІуьлом бураймгьо хуби. Э беде руз гьишдит имуре, езугьэ бирорлеймере куьшдит, бирэхьмгьо.

Туф-хэйф шенде.

Раби - ШуьгІми. Ки? Иму? Иму, гьэлифогьо! Гьи? Э-э-эй, гьэлифогьо, рошогІгьо!

Зерени десдечуре э хори. Хьюьрш сохдени э сер зенгь.

Динор. Э духдургьо, ёвошо, э рабировоз ужире гоф сохде гІэмел ниёво...

Сипро. Тартапил сохо у, рурапич гьеригьой!

Раби - ШуьгІми. *(Десдечуре гьово гуьрде)*. Поит ишму, ме э ишму хубе нун мибурмунум!

Мухойл. *(Зури-зури дироморени)* Гьи э чум гуьгьине бебейтуь доном. Гьемей эни коргьоре ишму овурдейт э сер хэлгь.

Зенгьо гуьрднуьт гьул Мухои́ле, раби вирихдени посово.

Д и н о р. Эле, туь чуь сохде геде?

Мухои́л. Гьи у туь хунденигьо гьэним гердо туьре, гIэлбуьс, Шидим!

Раби-ШуьгIми. (*Э вирихдеки*) поит ишму, пойби-рэхьнегьо!

Д и н о р. Э геде, туь чуь сохди? Э руй раби гьечу мипою одоми.

С и п р о. Дерд э руй поисдеш небу, оммо мурав имогьой хунелегьоймуре эз мунде жигеш мачаруну...

М а з а л т у. Биёйт, кешит э хунеле нуьшим, туь, Мухои́л, зубош вирих, миёвт муьгуьруьт туьре.

Мухои́л. Ишму эз ме дуьл посо мебошит, мере жиге гьисди...

Дарафденуьт э хунегьо. Мухои́лиш рафдени эри пэхьнуь бире.

М о г I о х о. (*Э хуне гири́сдени*).

Бебере хуно руз недире,
Езугь муьрде бирорлейме
Муьре хурде, муьрс верэхшире
Езугь муьрде бирорлейме,
В о о о о о о о й й й й й...
Туь мере согь гьишде, эйчуь муьрди,
Э гIэзизе Шемейлейме.

Эз куче оморени сес хьэройгьо, гуниле шендегьо. Оморени Исхьогьи э солдатгьой деникиновоз. Зенгьо ведироморенуьт, сифотгьошуре гьэрмэгь кешире, сергьошуре куде.

Исхьогьи. Э-э-эй, гьэнжугьгьо! Салдатгьо, гирит угьоре!

Зенгьо. (*Видовусде*). Эй-хьэрой, эй-хьэрой, куьшдуьтгьо.

Исхьогьи. Гирит угьоре, гирит гьэнжугьгьоре.

Зенгьо. Гьей вой, куьшдуьт о!

Исхьогьи. (*Э зереки, куфдеки*). Ме э ишму мубурмум чуьтам нун хогьитге. Ишму шуьвергьошмуре хуно мубурмум чуьтам нун хогьитге. Ишму шуьвергьошмуре хуно большевикит?

Додорени.

Гирит эришму, берит эришму!

Моглохо э вепичиреки гѣнж гуьрдени дес е салдате.

С о л д а т. Оммон. Сволочь!

Исхогъи куьнд бире вогъундени бейбуте эз синей Моглохо.

Моглохо. О-о-о-о-о, муьрдуьм... Э-э-э-й й й бирор-лейме, Шемейлейме...

Зенгъо. Гъейвой, куьшдуьт фэгъире, гъейвой куьшдуьт.

Воисдени ишуре куьнд биѣвт.

Исхьогъи. (*Гъирмож зере*). Куьнд меѣйт, куьнд меѣйт муькуьшуьм гьемешмуре.

Зенгъо. Рэхьм беритгъо, езугъ биѣвгуо.

Исхьогъи. (*Эз салдатгъо*). Вечинит чигъоре, вечинит парталгъоре, зубошит!

Сер гуьрдени талаш.

Зенгъо. (*Видовусде э посой салдатгъо э хунегъо*). Гъейвой, чилегъоре меберито, гѣзилгъо бирэхънеио!..

Ведировунденуьт симоворгъо, парталгъо, килэхъгъо.

Мазалту. У симворле эн кеси. Уллере семе меберит о...

Исхьогъи. Лэгѣшмуре гирит. Э худо шуйкуьр сохит гъеле ишмуре не куьшдейм.

Рафденуьт.

С и п р о. Худо куьшо ишмуре э гъисди кесовоз!..

Мазалту. (*Э лой Моглохо*). Езугъле бирор э хэгъеровоз э зир шимшил бирэхъме залум муьрдит!

Кура биренуьт э сер Моглохо.

С и п р о. Э сер бебе, э сер бирор
езугъ муьрде езугъэ хэгъер
в о о о о о о о й й й й й

Зенгъ гириденуът. Велеберденуът Моґоохоре. Рэхьил э гьултугьюю
бухчей чигьо дери ведироморени эз хуне, воисдени юре гируру бурав.
Вохурдени э ю Хьзим.

Хь э и м. Рэхьил, эже рафде ту?

Р э х ь и л. Эдеме э хуней холейгьойму рафде.

Хь э и м. У э гьултугьтуь деригьо чуйни?

Р э х ь и л. Парталлегьоймени.

Воисдени юре гируру бурав.

Хь э и м. (*Гьулюре гуьрде*) пой, мере э туьровоз гофи.
Бешму э туьровоз гоф чи сохди?

Р э х ь и л. Э меровоз бебейму гоф чи не сохди, хьэрзоди
мере!

Х э и м. Чуйтам? Туь одохлуймени...

Р э х ь и л. (*Дес хуьшдере кешире*). Момунош туь те умгь-
ой!

Хь э и м. Чуйтам? Гьэйсэг!эт туьре синле герме мисо-
хум-о. Туь одохлуймени...

Гьэл гурдени Рэхьиле. Вепичиренуът.

Р э х ь и л. Хьэрзо сох мере, куксег!

Хь э и м. Муькуьшуьм туьре!..

Эз посо оморени Мухоил. Ведешедени хэнжеле, зерени венгестени

Р э х ь и л. Мухоил, худо рази гердо эз туь. Дие вирих!

М у х о и л. Ме эдеме вирихде э лой партизангьо. Хьэр-
мэхьгьойму гьеме унжои. Федориш рафди.

Р э х ь и л. Дие туьш бура!

М у х о и л. Дениш те иму оmore. Эй зуригьо миём...

Гьэл гуьрде, моч сохдени Рэхьиле рафдени.

Р э х ь и л. Шор биёвошит.

П е р д е.

ЧОРИМУЪН ДЕЙСТВИЕ

Шохьонгуми, эдее торик бире. Партизангьо кура бирет э глэрей дуй
догьи э куйндигьой шегьер. Федор не Бирор нуьшдет э сер сэнгь, эдете

карте фегъм сохденуът. ГІэли нуьшди э ён пулемет. Шолум эдее туьфенге темиз сохде. Мухои́л поисди э ён Бироргъо гъэреул, эдее э сер гъгешде. Перде вокурде оморени э сес мэгІни хундей партизангъоровоз.

Г ъ е м е е к и.   Очмиш бошит эй рузгъо,
Шевгъ ди гуьзеле гъово,
Биё шор сох имуре
Васал эн шоре рузгъо.

Хунит, гердит э гьерло,
Эй, гуьзеле буьлбуьлгъо,
Суьрхэ хуно товуш дит
Э сер догъгъо суьмбуьлгъо.

Тик бошуьтгу кемергъо,
Эн аслане ранжбергъо,
Ини эдей оmore
Гуьлуьшонлуье рузгъо.

Хунит, герде э гьер ло,
Эй, гуьзеле буьлбуьлгъо,
Суьрхэ хуно товуш дит,
Э сер догъгъо суьмбуьлгъо.

(п а у з а)

Г І э л и. Хьовиргъо, имогъой ме зенуьм эришму сазмере,
ишму вежегъит.

Ш о л у м. Зе , зе, ГІэли, вежегъим.

Г І э л и. Эжи, сазме эжи?

Мухои́л дорени сазе.

М у х о и л. Ги, зе эриме «Узун дере».

Г І э л и. Эде, у гъовой келе мердини.

М у х о и л. Гъовой келе мердиш гъисдиге, хубе гъовой,
зе!

ГІэли зерени саз, партизангъо зеренуът чек, Мухои́л вежегъисдени.

Ш о л у м. Ешше, Мухои́л!

Ехэйли вежегъисде бэгъдо, ведироморени Мухои́л.

Б и р о р. Ой согъ боши, Мухои́л.

Ф е д о р. Согъ боши, согъ боши.

Ш о л у м. Зенит эриме «Лезгинка».

Г І э л и. «Лезгинка?». Э сер чумгьойме. Вежегь! (ГІэли зерени «Лезгинка»).

Г І э л и. (Э саз зереки) гьесс-ссо, гьесе-ссо...

Е хэйли вежегьисде бэгьдо, ведироморени Мухоил.

Г ь е м е е к и. Эй, согь боши!

Дироморени Аслан.

Г ь е м е е к и. О-о-о, Аслан, Аслан вежегьуьгу.

А с л а н. Ме вежегьуьм? Э сер чумгьойме, зенит!..

Зеренуьт. Вежегьисдени Аслан. Гьемееки зеренуьт чек.

Ш о л у м. Ешше, еше Аслан!

Е хэйли вежегьисде бэгьдо, вадарафдени Аслан.

Г ь е м е е к и. Ой согь боши, Аслан! Согьбоши!

Г І э л и. Мере, хьовиргьо, е текелифини.

Гьемееки дениширенуьт.

А с л а н. Чувь текелифи, хьовир ГІэли?

Г І э л и. Федор, бирор иму вежегьуьгу!

Г ь е м е е к и. Федор, Федор вежегьуьгу!

Ф е д о р. (Э пой вэхуьшде). Хьовиргьо, эхи ме ние дануьсденуьм вежеисде...

Г ь е м е е к и. Дануьсдере хуно мивежегьы, хосденим тув вежегьы.

Зеренуьт, Федор вежегьисдени.

М у х о и л. Гьеле ние дануьсденигьо Федори ижире рач вежегьисденигьо-эй (варасдени вежегьисдере).

Г ь е м е е к и. Ой согьбоши, Федор.

Пауза.

Б и р о р. (Энгуьшде э сер карта воноре). Федор, гьечи нисди? Эз ило, лой Петровский-Порт э кумекиму эдее омор Красная Армия!

Ф е д о р. Дузи.

Б и р о р. Рэхьберчигьой э кумекиму оморенигьо армия гьисди хьовиргьо Орджоникидзе ве Киров.

Федор. Дузи.

Гъемееки. Орджоникидзе
Киров?

Орджоникидзе?

Бирор. Эри, эри хьовир Орджоникидзе, хьовир Киров.
Угьо эдете фирсоре эриму кумек.

Федор. (*Эз куьф ведешенде бурмундени сиротгьой Орджоникидзе ве Кирова*). Ини сиротгьой хьовиргьойму Орджоникидзе ве Киров. Вينيшит!

ГІэли. Гъери, гъери? (*Дирени*).

Э жун ишму и темиз э гуьржи ухшеш зере!

Федор. Правильно, гьисдиш гуьржини.

Песе десе э сер карта воноре.

Ини, эз илошки миёвт хьовиргьойму партизангьо. Инжо иму дерим. Дие деникинцигьоре рэхь не мунди эри вирихде.

Бирор. Угьо вирихдуйтге мидануйт вирихде энжэгь э параходовоз, эз дерьёгь.

Аслан. Э-э-эгь, хьовиргьо! гьейсэгІэт имуре мибисдоге е дуьваздегь дуйми туп, иму угьоре лов тум мисохдим э параходгьошуровоз. Гье эз сер эни догь хьэрзо мисохдим снарядгьоре, песе вирихуйтгу угьо эже вирихденуйтге.

Федор гешдени иловлере.

Бирор. Эри, хьовиргьо. эгер эзило дерьёгь нибисдоге, иму угьоре гьурзуме хуно муьгуьрдим. Эз гьеме ло мадабуририм.

Федор. Хьовиргьо, угьо гьурзуме хуно э тур иму гуьрде миёвт. Иму э у кор имидим. Оммо фикир ишму э и кориш бошгу. Денишит (*бирмундени э карте, гьемееки дениширенуйт*) э инжо, э и дигьгьо маллагьо не бекгьо эдете ежирейге гъэриш сохденуйт коре.

Пауза.

Аслан. (*Э гешдеки*.) Э-э-эгь! НэгІлетлuye дуьшмегьо! Угьо сэхд поисдет пушой ношумо доре. Ние воисде ишуре ношумо доре.

Бирор. Инжо маллагъо, инжо рабигъо, черт его знает! У-у-уф! У национальный комитет эдей фурухде гъемей хэлгъэ э Деникин. Гъичиш нибу хъовиргъо, э пушо дегъо эн имуни!..

Пауза. Федор гешдени иловлере. Дениширени э дур.

Федор. Хъовир Аслан, э ило биё гъери. Вينيш, одомигъо оморере хунои. Уни гирошдуьт рэхъэ...

ГІэли. Э жун ишму, гъемей эн угъоре мегезе хуно хъэл мисохум.

Куьнд бирени ГІэли эз пулемет.

Шолум. *(Туьфенге гъово гуьрде)*. ЛэгІэй дедун эн угъоре, дедит, ГІэли гъуьл деди пулемете.

Аслан. Хъовир гІэли, нуьш э жигейтуь, гуш вени командаймере. Туьш, Шолум, э жигейтуь нуьш, гъергой командир бисдори туь командовать мисохи.

Бирор. Торики, дире нисе бире.

Шолум. *(Хъэрой дешенде)*. Эйчуь нуьшим поим иму эй?! Дуьшмегъо эдете шишире оmore. Имуре э гъовои э дес доренит?! *(Шондени хуьшдере э сер пулемет)* гъи-и-лэгІэй деден эн угъоре... гъемере муькуьшуьм!

Бирор гуьрдени гъул Шолуме.

Бирор. Ш-ш-ш-ш – ..., сабур сох, э жигейтуь нуьш!

Гъемееки кура биренуьт э ён пулемет.

Аслан. Хъовиргъо, нуьшит э жигегъошму, туьнд мебошит! Шолум, веги э хуьшдеровоз эзу гІэилгъо дуь одоми, бура э разведка. Виниш чуьниге. Ужире кор бисдоге э сигналовоз мэгІлуьм мисохи э иму.

Шолум. Э сер чумгъойме!

Воисдени юре бурав.

Федор. Пой, мара. Ме эдеме рафде. Ме мурам.

Аслан. Туй эй чуь хъовир, Федор?

Федор. Ихдиер ди мере бурам!

Бирор. Федор... Федор...

Федор. Ишму эз ме дуьлпосо мебошит, ме э хуьшдере-
воз эзу хьовиргьо мегуьруьм мурам.

Аслан. *(Э гьирогъ рафде)*. Э-эй, Сеид, Келебебе бурайт
э хьовир Федоровоз.

Мухоил. Меш бурам?

Аслан. Весси се одоми.

Федор рафдени. Аслан не Бирориш вадарафдени эз посою.

Шолум. *(Э гьирогъ поусде)*. Негьишд мере рафде.
Гэмелдани. Кор четин эдей гирошде... *(Гешдени)*.

Мухоил дегешдени э сер савзеги. ГЭли вегуьрдени э дес сазе.

Э гЭрей гьеме духдери,
Туь лап рачи, алагуьзлуь
Ту не бире дуьлме гурунд,
Мубу гьечи, алагуьзлуь.

Эйтуь гьурбу ширин жунме,
Энтуьнуьм ме, алагуьзлуь,
Гьуьдуьшбендуй эн туь нен ме,
Зу биё бу, алагуьзлуь.

Гьисметме не бисдориге,
Нун ни хурум алагуьзлуь.
Туь эн ме не бисдориге,
Ме нихэндуйм, алагуьзлуь.

Олхоим бош, туь бура хис,
Фикир мекеш, алагуьзлуь,
Данки э сер синейме гьисд,
Эйтуь дуь сиб, алагуьзлуь.

Мухоил хуб гушдошде э мЭгИни

Э меревоз туь разини,
Раче пойгьо, алагуьзлуь,
Эри хурде темэхьмени,
Е дуь емуьш алагуьзлуь.

Туь гуфдиренигьо гофгьо,
Гэмел ниёв, алагуьзлуь,
Э богьме емуьшгьо,
Не расирет, алагуьзлуь.

Мухоил куьнд бире, гъэл гуьрдени ГЭлире.

М у х о и л. (*Эри хуьшде гоф сохде*). Шовуш гене Рэхъиле хов дирем. Ейлугъ хуьшдере симишке пур сохде, гуьле-гуьле булиши мигИдире вокурде нуьшдебу э сер тукнеигьо эдебу симишке хурде... кунд бисдорум э кию, эдебуьруьм десюре гуьрде, сес туьфенг мере хэбер сохд. Э-эххх!

Г I э л и. (*Сазе зере хундени мэгИни*). Евошлей-евошлей.

М у х о и л. Гели, бирор. И чуй раче мэгИнини. И мэгИни дуьлмере мугуиге гIэнж гуьрд. И мэгИнире коми ошугъ гуьфдире?

Г I э л и. Гуш вени е бендигереш, дан коми ошугъ гуьфдире.

Хундени.

Эн Стал Сулейман гьечини,
Эй екиш мобугу зебуни,
Дур ние бу гьич эзини,
Духдер хуьсуьр, алагуьзлукь.

М у х о и л. Стал Сулейман, эжеи у, ме моч сохум эзу эгуьулменде пушони сер энуну, эзу ширине гофгьо хьэрзо сохденигьо ловгьой энуну.

Г I э л и. У гьони э дигьи. Имуре хуно етим келе бире одомини, эгуьулменде мерди. Оммо ковхогьо, маллагьо, келе гуж эдете сохде э у.

Дироморенуьт Аслан не Бирор

А с л а н. МэгИни хунденбиригьо туь бири, ГЭли?

Г I э л и. Эри, ме буьруьм.

А с л а н. Раче сес вери туьре.

Г I э л и. Бигьил егиле метлеб иму эжиге биёв. Ёгьин артист мибошум. Ебо мурам мухунум.

Гъэрэул. Э-э-эй, кини у? Десгьоре тик гирит! Мизенуьм.

Шолум туьфнеге гьово гуьрде, видовусдени.

Ф е д о р. Имуним, Федоригьоим.

Асланигьо видовусденуьт э пушорэхьу. Оморенуьт Федоригьо э ишуровоз се-чор одомигеш.

Федор. Игъо хьовиргьоймунуът. Эзуло вирихде э лойму оморогоргьоют. Шинох бошит.

Аслан. Амбар хуб, хош оморит!

Гьемееки гуьрденуът десгьой екире, гьэл дешенденуът э герден еки.
Шори сохденуът.

Хьизгъиё. (Эз оморогоргьо). Иму эз гуьгьином э генгидим оморере хуно бисдорим э кимшу оморимки. Иму чуй мозоллуьгьоим э кишму гьисмет бисдорим.

Аслан. Амбар хуб сохдейт оmore, угьонигеш ишмуре хуно миёсд вирихде оmore.

ГІэли. Э гІэрешму э хьисоб пулеметчигьош дери, гьи?

Хьизгъиё. Эри, иники Нэхьум. Э мировой довгІо пулеметчик бири.

ГІэли. Хьэрмэхь бири мере!..

Бирор. Хьовиргьо, унжо гьисдуьтгьо салдатгьой Деникина чуй дуьли?

Хьизгъиё. Гьемме визори. И кипеегълие Деникин генерал падшогь нисди бегем? Хунхур фэхьле нисди бегем и кипеегълие Деникин?

Аслан. Дузи, дузи – хьовир...

Бирор. Биней гьувот ишу эже дери гьони?

Хьизгъиё. Биней гьувот энугьо гьони э есиёви, гьейсгІэт суьфде э сер есиёв шишире рафде воисде. Э унжо угьоре суьсд сохде, песде э шегьер дарафде воисде...

Шолум. (Э гьирогь гешде). У-у-уфф... э дес дорут гьемере. Е кор сохде воисде.

Бирор. Эз лой дерьІгь гьувот эн угьо зиёд бирени небуге нгІ?

Хьизгъиё. Туь чуй гуфдире? Угьоре гьони гуьрденигьо национальный комитети. Небуге угьо эз гьерло буррают. Национальный комитет эдее гуж сохде э хэлгь.

Гьэреул. Э-э-э-э –, кини у? Зеруьм гу киниге... десе гьово ги...

Шолум видовусдени э сер пулемет.

Шолум. Эжи? Зенит, зенит небуге хунейму эдее вачаруьсде... зенит!

Аслан. (Гуьрдени гьулюре.) Шолум, приказ доренуьм, Вэхи! Нуьш унжо!

Е одоми десе гьово гуьрде дировундени пакет.

Оморигьо одоми. Федор кини?

Федор. Менуьм.

Дорени пакете, векендени, хундени, шори сохдени Федор.

Федор. Эз отряд Вартани...

Аслан, Федор, Бирор э гьирогь поисде хунденуьт когьозе.

Аслан. Мухоил, э Рамазан гу гIэсбмере егьерлемиш соху эри Федор, туьш Рамазаниш бурайт э Федоровоз.

Мухоил. Бош уьсде?!

Рафденуьт Федор, Мухоил, Рамазан оморигоь одомиш. Пауза. Бирор не Аслан нуьшденуьт э сер сенгь. ГIэли ёвош-ёвош зерени саз.

Шолум. (Э Аслан денишире). Хьовир командир, иму э ки дениширейм поисде. Иму эйчуь шишире нисе рафденим? Ишму чуь сохденит эй? Хэлгэз эз мунде жигеш куьшуь Деникин? Ишмуре воисдени гьеме муьруь? Биейт шишим бурайм!

Бирор э тигьэтовоз дениширени э Шолум.

Аслан. Э-э-э-эй, Шолум, э туь гье ужире хосиетлегьо дери. Эй шишим, эй видовим, эй зеним, эй вачаруним.

Шолум. Ме вачаруним не гуфдурум.

Аслан. Эже шишире рафде туь? Э кировоз, гьи? Э чуьровоз шишире рафде ту? Бигьил кура бошут хьовиргьо, план ним эриму, гоф сохим, хьофд гиле пеймуним, егиле бурим. Варасири?

Шолум. Варасире-варасуьрум. (Пауза). Э-эгь, мере гьечу хьэз нисе омере. ДовгIои биёт довгIо сохим. Нэнге чуьни? Нуьшдейм поисде, оммо Деникин унжо...

Бирор. Туьнде одомини туь, хьовир Шолум, э гуфдирейтуьровоз иму кор сохдимге и гьисдигьо одомигьой имуреш биё пуч срхим. Хун одомире тигьи сохде зарифет нисди. Имишев эриму кумек миёв. Е эз лой партизангьой догь, е эз лой Красная Армия. Туь, Шолум, метерс. Деникинци-

гъо эз дес иму эжой вирихде нидануът. Етикe сабуър сохде герекe...

А с л а н. (Нухъшдени э сер сэнгъ. Десе э пушони воноре, евош гоф сохдени). Егиле эз Красная Армия кумек миёмоге. Э-э-эгъ, е тупле мибисдоге имуре... (Вэхуъшдени э пой). Имбуруз-себэхъ шегъере мегирим. Оммо мере воисдени угъо вирихде недануът. Угъоре зинде-зинде гуърде воисде. Гуш венит: иму гъечу биё сохим, ки не э шегъер, не э могълугъ едоне зарали нарасуь. Оммо дуьшмереш зинде-зинде гирим... Варасири, Шолум?

Десе вонорени э душ Шолум. Песеде чаруьсдени э лой хьэрмэхъгъойге.

Эй, хьовиргъо! Егиле хилос сохимге косибе хэлгъэ эз дес зну хунхургъо. Езугъи э косибе хэлгъ.

Ченд садсалигъо э зир муьрс гюширгъо, беггъо, хонгъо дебирет. Генеш и хунхуре генерал Деникине воисдени эзир муьрс дегъилуь хэлгъэ...

Гюширгъой милети, рабигъо, маллагъо э гъули поисдет эри генерал Деникин. Ижиреи хьол, хьовир Шолум.

Десе вонорони гене э душ Шолум.

Дануьсди?

Ш о л у м. Угъо гъеме гъечуни-о, оммо ишму герек гъисдигъоре хуно шишире ние рафденит.

Б и р о р. Герек гъисдигъоре хуно шишире ние рафденим? Шолум, гу вьунуьм, метлебиму чуьни?

Ш о л у м. Метлеб иму? Деникине пиш сохде, шегъере вегуърде...

А с л а н. Песеде?

Ш о л у м. Песеде-песеде. Мегирим шегъере дие...

Б и р о р. Деникинцигъоре не Деникине иму дая хуно пиш мисохим. Шегъереш мегирим. Метлеб иму гъисди азадe овуърде эри фэхълегъо ве ранжбергъо, эри жофокешгъо. Метлеб иму гъисди социализм вокурде.

Ш о л у м. Социализм? (Пауза).

Социализма чуьтам?

А с л а н. Мухуни книгъой Карла Маркса ве эн хьовир Ленина, песеде мидани.

Шолум. (*Э руйхшендировоз*). Туь эхьисобовоз амбар хундей...

Аслан. Хундем не хундем, ме дануьсденуьм. Шино-вусдем эз хундегоргьо. Метлеб иму гьисди азади овурде эри гьеме жофокеше хэлгь. Вокурде ужире дуьниГь, кейки хэлгь гиснеи не бирэхьнеи невуьнуь, (*пауза*) гьер одоми кор соху, зигьуь юре воисдере хуно. Гьемише суьрои, дануьсди?

Шолум. Ние дануьсденуьмге, мидануьм.

Аслан. Туь пой ебо. Иму тур-темиз сохим дуьшменгь-оймуре, дуьшменгьой жофокешгьоре.

Мокиним курсгьо. Гьемееки мухуним. Мухуним ШО-лум, (*десе вонорени э душ Шолум*) туьш мухуни, меш муху-нум, гьемееки мухуним. Кориш мисохим. Хундеш муху-ним, гьич фикир мекеш.

Гьэрэул. Хьовир командир, эйле биёт!

Аслан не Бирор видовусденуьт.

Аслан. Федоригьои, гьери виниш, Бирор.

Вадарафденуьт.

Шолум. (*Э гьирогь гешде*). Ме чуй сохум? Тэхьноюм... (*песде келе-келе руй бире э лой ГЭли*). Хьовир, ГЭли, игьо эки дениширет эй. Игьо гьеме коргьоймуре мизенуьт мача-рунут-о.

ГЭли. Уре командир мидануь.

Шолум десгьоре жумундени, вогошдени посово.

Гьэрэул. ГЭли, виниш Вартангьо омор.

Дироморенуьт Аслан, Бирор, Федор, Вартан, Мухоил дуь-се одомигеш.

Аслан. Ишму хош оморит, бироргьойму, гЭзизгьойму, (*гьэл гуьрденуьт гьемееки екире, моч сохденуьт*).

Аслан. Мухоил, туь бура бура унжо эки гЭзилгьо.

Вартан. Гьони имуш унжо мурайм...

Федор. Дие кешит унжо нуьшим.

Аслан. (*Эз гьэреул*). Хуб чумачару сох иловлере!

Гьэреул. Э сер чумгьойме! (*Вадарафденуьт*).

Г I э л и. Меш биём эри саз зере?

А с л а н. Биё (*рафдени, оморени сес зере-вежегьисде*).

Шолум гешдени иловлере, думит сохдени.

Шолум. Чув сохум?.. (*Пауза*). Бурам, нарам? Раф-
дуймгеш эхирме мубу эри дес тигьи оморени. (*Пауза*). НэгI,
ме гьечи нирам. Ме мидануым чуйтам бурамге.

Гъэреул. Э-э-эй, хьовир командир инжо биййт, вини-
шит ки омореге!..

Видовусденуът оморенуът Асланигьо. Варафденуът э келлей догь.

Ф е д о р. Эн имуни, хьовиргьо!

А с л а н. Кешит э пушо рэхьу!.. (*Видовусденуът*).

Шолум. (*Э гьирогь*). Коргьо эдей гурунд бире... (*Эз
буру оморени сес мэгIни хунде*).

Гъемееки. (*Эз посой богь*).

Тиж бошит, тиж бошит штыкгьо
Венжинит, венжинит душмере,
Шор бошут, хьэз сохут косибгьо,
Эз гьуьлом нисд сохде тенгире.

Игидгьо, нисд сохит буржуе,
Э зир муьрс не дегьилуь косибе,
Нисд бошгу эз гьуьлом гтсней,
Терг бошгу эз гьуьлом тешней.

Тик бошит гIэлемгьой гьирмизи,
Шор бошит косибе могоьлугьгьо,
Согь гердо лешгер эн гьирмизи,
Партия юре гуьрд сохдигьо.

Куьнд бирени Красная Армия. Э пушо дироморени командир Максимов
э посо Федор, Аслан, Бирор, Вартан ве угьониге.

А с л а н. Зигьо Красная Армия, уррааа!

Гъемееки. Ураааа!!!

Эз лой шегьер оморени сес тупгьо, пулеметгьо шенде.

Ф е д о р. Хьовир командир, ихдиёр дит эри гуфдире эз
нуминей эеки гуьрд бире интернациональный батальон
партизангьо, ки иму гьемееки диромореним гуфдире э жер-

гей Рабоче-Крестьянская Красная Армия. Дуьшме сес имуре шиновусде, гӀэтош вокурди э сер иму, зубош, хьовир командир, команда ди...

М а к с и м о в. Шиновит командай мере, пушово!

Рафденуьт десде-десде пушово. Оморени сес гуниле шендегьо, пулеметгьо, тупгьо. Бирор варафдени э сер догь. Шолум поисдени э посо. Эз посо гӀэлежгуьрде, зерени Бироре, вирихдени. Бироре э офдореки, гӀэл гуьрденуьт Аслан не Федор.

Б и р о р. *(Э офдореки).* О-о-о-о-оххх!

Ф е д о р. Бирор, Бирор...

Б и р о р. Хьовиргьо, эз руьхь ме офдонит. Берит гьовхоте эхир э дуьшмегьоревоз. Нисд сохит, куьшит у мурдале хунхуре буржуйгьоре. Вокунит шоре зиндегуни эри жофокешгьо. Федор... Аслан... э лой гӀзилгьойму вохурит... Сэхьиб бошит эри гӀзилгьойме... *(Муьрдени).*

Аслан не Федор вегуьрденуьт килэхьгьоре. Эз дур оморени сес гунилегьо.

А с л а н. Муьрд гӀэзизе Бирор, туьре ведешенд эз гӀэрейму гунилей нӀгӀлетлуье дуьшмегьо. Метлебгьойтуьре иму э жиге миӀрим, гӀэзизе Бирор...

Ф е д о р. Динж бош э жигейтуь гӀэзизе Бирор. Туь жун туьре суьпермиш сохдей эри азади, эри товуши. Ини, эдее очмиш бире чуьшмей тозе рузгьо, тозе девр, биӀругьо шоре, мозоллуье зиндегуни эри хӀлгь иму. Дан ки, Бирор, туь гьич фурмуш нибоши эз ъз иму. Динжбош, гӀэзизе Бирор. *(Ведеберденуьт).*

Сес гунилегьо бирени бежид. Веди бирени Максимов.

М а к с и м о в. Хьовиргьо, пушово!

П е р д е

ПЕНЖИМУЬН ПЕРДЕ.

Пушой себэхьи. Шегьери. Кабинет Герц гьнсидигьо кучеи. Э куче поисдет Ибрагим-Бек не Оля (зен Герц.)

Ибрагим-Бек. Ш-ш-ш, евош гоф сохит. Шуьвертуь мишинову.

Оля. Чуть сохум эри шуьвер. Шуьвер бире, чуть шуьверieti сохди эрime. Руз э сер сифройме ние нуьшде, шев э хьэловме ние дегешде, егиле э мигьровунировоз сермере тимор ние сохде, дуьл мере гьич шор ние сохде.

Ибрагим-Бек. *(Хуьшдере гьэд сохде)*. У занятий одо-мини.

Оля. Имишев эз сер шевевоз дениширем поисде э ю. Себэхьиш эдее бире. Э хуне не омори. Дуьлме пара бири имишев э тэхьнои. Гене амбар хуб бисдо ишму оморит э киме екем дуьлмере воровундит.

Ибрагим-Бек. Значит ишму эз ме разинит ки.

Оля. Конечно!.. *(Дес хуьшдереиш пушово гуьрдени. Ибрагим-Бек дес юре гуьрде, гьуз бире, моч сохдени)*.

Оля. Имогьой большевикгьо шегьере вегурдуьтге, иму эз инжо рафдимге, ме ишмуреш дие дире нидануьм...

Ибрагим-Бек. О-о-о-о-о, у кор нибу. Шегьер э дес иму мидомуну. Иму эз еки е вэхдиш дур нибошим.

Оля куьнд овурдени хуьшдере э ен Ибрагим-Бек серюре тимор сохдени.
Гьэл гуьрдени, моч сохдени.

Раби-ШуьгIми. *(Дироморе дире игьоре)*. Ме чуть диренуьм, и хови небуге... *(Десе вонорени э сифет)*. ШемэГI исроил эдуьной илуьгьину, эдуьной ихьод... *(Гене деништрени)*. НэгI и хов нисди. Э жун бебейме эз иму Ибрагим-Бек эгьуьлменд ведиромори. Ненге мере хуно мубу. Оля. *(Рабире дире)*. Ой-ой, сердце дорд до эжи у? Эжи шуьверме.

Раби-ШуьгIми. Эй шуьвере гешде оморей, бикей ме? Бегем шуьвертуь э хуне не оморобу?

Оля. НэгI, нэгI. ме эдеме уре гешде.

Раби-ШуьгIми. Туь уре гешде, у туьре эдее гешде. И гIэлементе кори.

Оля. Чуть? Мере гешде? У бегем э кабинет хуьшде не дери?

Раби-ШуьгІми. У имогьой е сэгІэти эдее туьре гешде. Дуьлю дуьлпосо бире, сплдат фирсори туьре, эри гешде. У гьечи дануьсдени туьре вирихундет.

Оля. Туь чуй гуфдире? О-о-ойй... (*Чумгьоре э десевоз пэхьнуй сохде вирихдени*).

Раби-ШуьгІми. Омон, Ибрагим-Бек, эсерию сенгь меним мурайм. Кире кини. Эз туь не эзме бэгъэй екиш ние дануьсде.

Ибрагим-Бек. Раби-ШуьгІми, лэгІэйтуйре хуб мигири, дануьсдики.

Раби-ШуьгІми. Дие туь эзу кор олхоим бош эй.

Ибрагим-Бек. (*Гъэл гуьрде рабире*). Эгер дондуйтуь бураниге, эй туьш е гІэмел сохде миданим. Варасири? Гьисди гене...

Раби-ШуьгІми. Гьи туь чу гуфдире? Гьони вэхд энуч коргьо нисди, гьер коре вэхдиюни...

Сес гуниле шендегьо. Сес тупгьо, пулеметгьо.

Ибрагим-Бек. Не шиновусдей, раби-ШуьгІми, лешгер эн гьирмизигьо омори мугу эй. Эз гьеме ло вадабура омореим мугу. Эз лой рэхь мошин, эз лой богьгьо, эз гьеме ло гьирмизигьо оморет...

Раби-ШуьгІми. Туь чуй гуфдире? Эз лой рэхь мошиниш оморет? Хунейму мачаруй ки, гьемейму биё бурайм э дерьёгь дараим ки!

Ибрагим-Бек. Эн туь чуйни. Эй рабигьо маллагьо рэхь гьисди. Туь э жигейтуь мумуни. ДиндогІоте гьурлугь сохденигьо гІоширгьо тэхьно нисд. Косибгьо амбари дине гьурлугь сохдегоргьо. Туь мипои эри косибгьо эри нумаз хунде. Худо меёро угьо шегьере вегуьрдуьтге, имуш эриму е рэхь е рэхь миофим. Э гьэд эн угьо эз одомигьоймуш дери. Эриму е чоре мисохут. Песдегьо иму гене э еки мохурим. Варасири?

Раби-ШуьгІми. Ме хэрле нисдуьмки эри не варасире. Борух гьешим имогьой ме келе мердуьм, раби, доен эн дигь жэгІметуьм... (*Гене оморени сес гуниле шенде, куйнд бирени Герц не Сиюни*).

Герц. Ишму инжо эйчуь поисдейт?!

Ибрагим-Бек. Господин Герц, оморейм э китуь эри меслэхьэт сохде. Е кор, е чоре, е рэхь офдо гереки.

Раби-ШуьгИми. Эз гьеме ло худосуьзгьо эдете шишире оmore. И худоре чуь бири эй? И худо эжеи, ме мэхь-тел бирем мунде.

Герц. Те песини гьувотгьо женг гуьрде воисде. Эриму гьейсэгIэт э параходгьоревоз биё кумек биёв.

Гене оморени келе сесгьой гуниле, туп, пулемет. Герцигьо дарафденуьт э кабинет, пенжерегьоре вокурденуьт. Сес сохдени телефон. Себэхь очмиш бирени.

Герц. (Э телефон). Красныйгьо шиширенуьт оmore? Ишмуш шишит бурайт!

Раби-ШуьгИми. Хуне хэребини.

Герц. (Келе-келе).Э-э-эх, национальный комитет. Мере э ишму имид бу, эжи кумекишму?! Ижире кумеки сохденит ишму э ватан? Национальный комитет!.. туь, Ибрагим-Бек. Туьш келегеди амбар сохденбири эжи?! Эжи гьинортуь!

Ибрагим-Бек. Господин, Герц, гьеле иму утузмиш небирейм.

Герц. Иму гьумор ние возиреним!

Сиюни. Господин Герц, национальный комитет эз ю вороморере, гьемей гьувот хуьшдере менуь, гьемере мобилизовать мисоху. Нигьилим иму большевикгьоре власть вегуьрде. Туь олхогьим бош, господин Герц...

Герц. Чуь? Ме олхогьим бошум? Ха-ха-ха... ме олхогьим бошуи. Туьш шинов, Ибрагим-Бек! Гьеме э хуне деригьо мердгьоре эз жогьил те пир, гьемере э довгIо ведефирсоре воисде... шиновустум? Большевикгьо эдете шишире оmore, ме гьеле олхогьим бошум? Шиновит: гьеме корсохгьой национальный комитет бие туьфенге вегуруьт вадаравт э фронт. Бирори, хэгьери гьирогь мунудит ми?

Сиюни. Хуб...

Ибрагим-Бек. Амбар хуб...

Раби-ШуьгИми. Гьос-по-дин, Герц, меш гене э лой хунегьо мэхьэлогьо черх мухурум. Еки-екире медировунум.

Пэхънуб бирогоргъоре миофим. Гьемере муьфуьрсим э довгю. *(Телефон сес сохдени, Герц вегуьрдени трубкаре).*

Герц. *(Келе-келе).* Да, менуьм. Герци, чубь?.. Большевикгьо?.. Красная Армия?.. Чубьтара? Шишири оморек? Эз же? Эз лой догь? Эз рэхь мошиниш... гьери... кумек?.. Кумек нисди... гьони эз хунегьо эдейме вечире одомигьо... Сэхд поит э жигегьошму. Мегьилит дироморе!.. Дануьсди?..

Эз куче оморени сес гуниле шенде.

Герц. Гьери кешит! *(Ведироморенуьт э куче).*

Оморени Шолум шуш нефес гуьрде.

Герц. Шолум? И чубь кори? Гьи?

Шолум. Огьойме, Герц, ихдилот четини. Гьувот эн угьо гужлубни. Гьеммей хэлгь, гьеме могьлугь э посой большевикгьои...

Герц. Уре дануьсдуьм, туь чубь сохдей?

Шолум. Ме тэхьно буьруьм. Мейлмере гуьрдегор небу.

Герц. Зу бош гу, эхир гофе!..

Шолум. Чубьтариш бисдоге екишуре зеруьм.

Герц. Коминире зерей?

Шолум. Бироре. Федор не Аслане зере не дануьсдуьм.

Сиюни. Туь не дануьсдиге, ме мизенуьм.

Герц. Туь Бироре зерейре угьо дануьсдуьт небуге нэгI?

Шолум. НэгI, огьойме.

Герц. Гьечу буге туь бура гене э гьэрей эн угьо, эз дестуь вороморере сох. Эгер угьо шегьере вегуьрдубте, пой э гьэриш ишу. Иму гьеле э еки мохурим. *(Шолум рафдени).*

Оморени сес гунилегьо, тупгьо, хьэройгьо, сес урррааа...

Герц. Сэхд поит э жигегьошму. Э пушо офдоре-офдорегоре зенит.

Белыйгьо э эхьлевежегьировоз вирихденуьт посово. Гирошденуьт эз пушой Герцигьо, э лой дерьегь, зофруво.

Раби-Шубьгьими. Бебейме вой, хунейме вачаруьсд. Вирихит. Вирихит! Э худо, туь эжеи э худо?.. хьофд тебэгь-эйтуб пара гердо, э худо, туь эжеи? Туь бегем ние дире и ихдилотгьоре, и гьозиегьоре? Э худо... вирихитгьо...

Вирихдени раби, видовусденуът гене белыйгъо э лой дерьёгъ.

Герц. Поит! Эже вирихденит! Мизенуъм. Вогордит!
Вогордит гуфдиренуъм! (*Сес «Ура», сес гунилегъо*).

Герц. Уни эдет куьнд бире, дедит.

Шенденуът гуниле. Э Герц гуниле расире офдорени. Сиюни не Ибрагим-Бек вирихденуът посово.

Максимов. (*Веди бире э пушо*). Пушово, хьовиргъо!

Дироморени Красная Армия э «Ураровоз». Дарафденуът, гешденуът штабе. Кими красноармейцгъо видовусденуът пушово.

Максимов. Шиновит командаймере, дуьшмегъо эдете вирихде э параходгъоровоз, хъэрзо сохит снарядгъоре, зенит эз параходгъо!

Сесгъой туп шенде, песе Мухоил э пушо дешенде, овордени Сиюнире.

Максимов. И кини?

Федор. И гье у хуьшдени Сиюнини.

Максимов. Мухоил, бер уре!

Сес бирени сокит. Эз хуне ведироморенвуът зенгъо, глэилгъо, духдергъо.
Сипро гешдени Бироре, Рэхьил гешдени Мухоиле.

Сипро. Бирор эжи?

Аслан. (*Куьнд бирени э ён Сипро*). Дуьлтгъу гурун мебу-гу...

Сипро. Чуьтар?.. (*серю гъуз бирени*).

Максимов. Хьовиргъо, иму рабоче-крестьянская Красная Армия ве красни партизангъо э рэхьбери буьзуьрге партией большевикгъоровоз борбод сохде деникинцигъоре вегуьрдим шегъере хилос сохдим жофокешгъоре, шегъере эз зир гъэзоб буржуйгъо, маллагъо, рабигъо. Э женг эри азади, эри мозоллуье зиндегуни жун хуьшдере гъурбу сохдет амбаре кукгъой класс фэхьлогъо.

Сипро тигъэтлу гуш доше.

Шолум э гъужогъ хуьше вегуьрдени Элике.

Максимов. Еки эз хьовиргъойму, Бирор, муьрди эз гунилей нэглете дуьшме.

Сипро гьирке сохде гиридени. Офдорени э хори. Гьулюре гьурде
вэхуьзунденут.

С и п р о. Бирор, эй Бирор. Туь эйчуь муьрди? Туьре во-
исденбу вини шоре мозоллуье руз. Ини омори шоре руз, туь
эжеи? Эйчуь не винири туь и мозоллуье рузе? (Пауза). Би-
рор, Совет сэхьиб мубу эри эни гьэиллегьойотуь. (Гешдени
Элике).

С и п р о. Эжи Элик? (Дирени Элике э гьужогь Шолум,
Куьнд бирени. Дениширени э чумгьой Шолум). Туь кини?
(Пауза) гьи, туь кини?

Ш о л у м. Ме. Шолумуьм...

С и п р о. Туь Шолуми? (Гьэше восдорени). И чумгьой-
туьре ме шинохденуьм. (Куьнд бире кеширени рушгьоюре,
векендени парике.) туь Шелмуьни. Хьовиргьо, и Бироре эй
гешде омореву э хунейму, и гьэзэгьи... (Шелмуьре воис-
денбу вируьху, гуьрденуьт).

Ф е д о р. Шпион! Сволочь!

М а к с и м о в. Берит уре!

С и п р о. О-о-ох! Дуьлме екем сокит бисдо. И хунхур
мере портох сохдебу.

М а к с и м о в. Хьовиргьо, дирит э гьэрейму чуьтам
дуьшме лигьобленмиш биревуге (Оморени Мухоил).

Р э х ь и л. Мухоил!

М у х о и л. Рэхьил!

Гьэл гуьрденуьт екире, гьемееки дениширенуьт.

М у х о и л. Хьовир командир, бэхшлемиш сох эме...
ме...

М а к с и м о в. Пожалуйста, бэхшлемиш сохденуьм.

М у х о и л. Хьовир командир, эз лой рэхь мошин омори-
гьо хьовиргьош эдете куьнд бире! (Эз дурине оморени сес
музика).

Ф е д о р. Зигьо буьзуьрге хэлгь иму, зигьо Ленин!

Г ь е м е е к и. Ура!

П е р д е

ГЪИСМЕТ МЕРДЕ НЕМЕРД НИХУРУ

Пьеса эз 4 пердегъо, 6 картинагъо

ВОЗИ СОХДЕГОРГЪО

Г I э з и з – келе мерд, колхозник	О р л о в – капитан, командир батальон.
Р э х ь м о н – кук ишу	В е р а – зеню.
Б о ж и – зеню	И в а н о в – красноармеец, телефонист
Г у ь л б и к е – духер ишу.	Я к о в л е в – красноармеец
Я ш к а – ховвир Рэхьмон.	И л о н к а – духер хэзеин э заграница.
Х у м о р – одохлуй Рэхьмон.	М ю л л е р – офицер эн фашистгъо
М е л к е – дедей Хуморигъо	С е н е м – дедей эн Бебейгъо
Ю с у п о в – корреспондент	К р а с н о а р м е й с к о , э плен вегуърде омере немецгъо.
О д и г у ь з е л – председатель колхоз	
Н э х ь у м – зарифотчи, пиёниске	
Б е б е – завхоз эн колхоз	

СУЪФДЕИ ПЕРДЕ

Хуней эн колхозник Г I э з и з . Э хуне дери тозе гардиروب, патефон, лампегъой электри эдей сухде. Э хори хуне келе сумох, э дивор холинчегъо.

Сер шеви. Божи эдее сер столе темиз сохде.

Эз буру оморени сес балабан зере, мэг I ни хунде. Божи дениширени э лой пенжере, летгъоюре сэхд сохдени, песе гене вечирени сер столе.

Х у м о р . (Эз буру эдее хунде мэг I ни).

Бура рэхь ник шор биёвош туь ёрме,
Э туьревоз эдей рафде и дуълме,
Эн туьни, ёр, гьемей жунме, г I уьмуьрме,
Вогорд биё, дениширем, соймиши.

(Божи рафдени э лой пенжере, дениширени эз тиракле, песе э бел келгъэиревоз покурдени чумгъой хуьшдере. Эз хьэът гене оморени сес мэг I ни хундей Хумор).

Дуълме герми туь могорди гуфдире,
Игид бегем эз дес дуьшме офдоре,
Э синейтуь орденгьоре воноре,
Мийй дуьлшор эки ёртуь, соймиши.

(Сес балабан)

Эйтуь Ватан кумек мубу э унжо,
Пэхьнуь мобош э посогьо, э куьнжгьо,
Варас женге биё гене э инжо,
Чеме рэхуьм, дениширем, соймиши.

Б о ж и. (*Вогошдени э ен пенжсере*). Дедей гьурбу эйтуь, хэлефме. Жун дедеш. Ношумолеюреш мибери э хуьшдеревоз.

Г I э з и з. (*Дироморени э хуне*). Гене чуьни духдер гьэбиле, гьошгьобогьтуь дуллуни.

Б о ж и. Вэхуьшде нивежегьуьмки, ме миром туьре. Э чуь гужгьо, э чуь болегьоревоз е теке куклере дошдем келе сохде. Э сой бэхдевере дедегьо имогьой мереш шори дире воисденбу, э хуне гIэруьс диrowундение вэхдме бу. Оморе расире, келе бире вороморе хэлеф суьрхи эдей э довгIо, э гьэд гIэтош рафде. Пов гIэтош миёсд берде Гитлере э кук духдеревоз! гьошгьойме дуллу не бире, дуьл дедей пара не бире дие эн ки миё бу?

Г I э з и з. Чуь биё сохде биёв, кор худоини.

Б о ж и. Худо эз келлей сер миёсд зере Гитлере э гьисдигьо кесгьоюревоз.

Г I э з и з. Хуьшдере мекуьш, духдер, эри е иму э тэхьно бире кор нисди и кор. Гьэмей гIуьлом э зир гуниле-барут дери гьейсэгIэт.

Б о ж и. Гунилее сине гердо Гитлер э кук духдер бебей хуьшдеревоз.

Г I э з и з. (*Хэндуьсдени*). Туь лово не хосдекиш мубу, эй духдер гьэбиле. Бегем не шиновусдей э метелегьо: гьерки эй кес чол векенд ю мофдону гуфдире?

Б о ж и. И чуь кор бисдо! Могьгьул бэгьдовой ченд салгьо оморебирим эзу четинигьо, гиснеигьо, тешнеигьо э ники, бэхдевери ведироморе. Ченд салгьой гIуьлом жофо ке-

шире, гІэилгьо дошде, келе сохде, хунде ведировунде э шоре нике рузгьо расундебирим. Мереш воисденбу эхи имогьой бэхдевере дедейлегьоре хуно куке домор сохум, гІэруьс биёрум, шоришуре вуьнуьм, невере э гъужогъ вегуьруьм. Белки ме э пушой худо гІовун сохдебуьруьм.

ГІэзиз. Э зен, э жун рафде рэхъ бебейме, угьо гьеме зиёдие гофгьои!

Бож. *(Гъэгъри бире эз лой ГІэзиз э улойге чаруьсде)*. Эйтуь гьеме зиедини. Дуьл дедей бебере нибу.

ГІэзиз. Э жун рафде рэхъ бебейме туь тэгІэли, зен. Эн туь гье у гофтуьни. «Товугъун бир буди дуьр, бир буди».

Бож. Дуьл ме эдее сухде. Э Гитлер туьре вином э гъэд тону сухош эз зохут эн и шев!

ГІэзиз. Оммин! Оммин! Оммин! Хуби? Бошгу э зен, весси эй! Имогьой одомигьо миёвт э хуне. Вэхиз хьозурире виниш, пейле бишгьобе хьозур сох.

Дироморени Рэхьмон.

Бож. Эже бири, хэлефме?

Рэхьмон. Э богъчей хъэет дубуьруьм.

Бож. Э туьревоз Хумор бу, хэлефме?

Рэхьмон. *(Сере гъуз гуьрде)*. Эри.

ГІэзиз. Огол зере диоровунде дие.

Бож. *(Шефд денишире э ГІэзиз)*. Э мерд, туь келе бире-бире эдей чешмиш бире. Духдер хуней хэлгъ мэхуьзуь эз сери-вери хуьшде мидиров. Мере дедейме зендебугьо е сенгъэ миёсд зенде!

ГІэзиз. *(Сере жумунде)*. Эй духдер гъэбиле эз куьгьне девргьо гоф сохде туь. Ведини пир бирей.

Бож. Чумтуь э жогьилгьо домундиге бура эйтуь е жогьиле зен хогъ!

ГІэзиз. *(Хэндуьсдени)*. Э туьревоз эй гофсохде гьони биё е гусбенде хуру одоми. *(Пауза)*.

Бож. *(Э лой Рэхьмон омор)*. Гъэдойтуьре вегиром, е гоф гуьм этуь, хэлефме, гъэгъри мобош.

Рэхьмон. Гу, дедей, эдем гуш дошде.

Б о ж и. Туь имогьой, рэхь туь ник, эдее рафде, Дедей миро туьре (*покурдени чумгьой хуьшдере*).

Г I э з и з. Э зен, гIэрс тигьи месох э рэхь гIэил!

Б о ж и. Туь гоф месох! (*песде э лой Рэхьмон денишире*). Биё туь, хэлефме, у духдер хэлгье оворе сохде мегьил. Бригьо бири, рафдигьо рафди, биё имишев, пушой рафдейтуь, Хуморе хосдехунд сохим бигьлим эритуь. Бэхш деберим, е чи дегирим э серию. Бигьил сэхьибгьоюш дануьтгу ки духдер ишу хосдехунди гуфдире.

Г I э з и з. Туь не гуфдирекиш Хумор э у миденуьшуь.

Б о ж и. Дениширени гьисдиге, бигьил э разименди келгьой хуьшдеревоз денуьшуь. (*Э лой ГIэзиз денишире*). Туь, мерд, э жигей хубе рэхь норе гьемере гьэзмэгьэриш месох. (*Песде э лой Рэхьмон денишире*). Туь чуь гуфдире, хэлефме?

Рэхьмон жугьоб нисе доре.

Г I э з и з. Эри эгьуьлменде гоф чуь мугую? Гьи, Рэхьмон?

Р э х ь м о н. Хумор миденуьшуь.

Б о ж и. Э хэлефме, Хумор миденуьшуь-эй, эхи сэхьибгьоюш мие денуьшуьт. Дуьл энү фэгьиргьо динж ние бу? Эхи Хумориш е теклей дедеи. Чуьш бисдоге, туь не бебешму эз кугьне рэхь, кугьне гIэдотгьо вадарафдейтгеш, сэхьибгьой Хумор гьеле ужире ишму чуьтам гуфдиренитге, културни нисдуьт. Песде, хэлефме, гьер бебе, гьер дедей эри гIэил хуьшде ники хосде. Беди гIэил хуьшде кире мою, те умогьой гIов гIэтош бери дуьшмере. Вой эри ме гердо!

Покурдени чумгьоре. Рэхьмон сере гьуз гьурде нуьшдени. Дироморени Гуьлбике.

Г у ь л б и к е. Шев ишму э хэйр! (*Э лой Рэхьмон*). Вой эри хэгьер туь, имогьой рафдени дие?

Р э х ь м о н. Эри (*вадарафдени эз хуне*).

Г у ь л б и к е. Вой эйме гердо, дуьл гIэил гуруни.

Б о ж и. Вой эй дедею – дуьл гIэил гуруни. Э сер рэхь вери (*пауза*). Воисдени имуре имишев сэхьибгьой Хуморе виним, э сер духдер е чи дегирим, хосдехунд сохим, ГIэдот

Гуьломи гьисдигьоре хуно. Туь бура ебо зу-зу сер тентуьре дегиш сох бие, чуьш бисдоге эри гIэруьс хосде биё дарайт.

Гуьлбике. Худо сад сала сохо е бирорлеймере, гIэдот гуьлом гьисдигьо кори. Мидарайм.

Божие. Дие тэгIди сох, бура, зу вогорд.

Гуьлбике. Гьейдэгьдэгьэ, гьэдой Рэхьмоне вегиро хэгьер. *(Шори сохде, вадарафдени).*

Божие. *(Элой ГIэзиз деншире).* Эйчуь гьогь бирей мунде, мерд?

ГIэзиз. *(Э мэхсереревоз).* Гьеле гьовол зурновичигьо не омори эри вежегьисдейме.

Божие. Туь мере хьэл мисохи, хьэл хьэлим гердо дуьл дедейтуь.

Дироморени Рэхьмон.

Рэхьмон. Дие ме дануьсденуьм ишму метлеб ишмуре мисохит. Имогьой кире дефирсоренит ишму э хуней Хумо-ригьо?

Божие. Гуьлбикере, хэлефме. Воисдениге туь не бебеш-муш дарайт.

ГIэзиз. Имогьой меш бие партал дегиш сохум э гоф туьревоз?

Эз куче оморени сес Яшка.

Яшка. Рэхьмон, туь э хуне де?

Рэхьмон. Эри, дино, Яшке!

ГIэзиз. *(Эз Божие).* Кеш гьери, мере э туьревоз гофи.

Гьердуьеки вадарафденуьт. Дироморени Яшка.

Яшка. Шев эхэйр бу!

Рэхьмон. Шевтуьш эхэйр бу, нуьш.

Гьердуьки нуьшденуьт.

Яшка. Туь уже хьозури эри рафде?

Рэхьмон. Эри, ме хьозруьм.

Яшка. Туьре э пехота нуьвуьсдет?

Рэхьмон. Бэшгэ чуьни, хьовир? Э пехотеш, э артел-лериеш рафдимге метлеб иму екини – эз дуьли, эз жуни гьурлугь сохде, ерэгьэ э дес вегуьрде, дуьшмере борде-борд

сохде, глээзизе Ватане гуьзетлуь сохде, гьоим дошде! Ини везифейму хьовир Яшка. Иму эдейме рафде эри воровунде буйругь Ватане. Чужире везифе э пушойму норе омоге, биё бегьем сохим. Иму салдатгьой глээзизе Ватаним, хьовирме!

Яшка. Дузи, разинуьм э гофгьойтуь.

Рэхьмон. Э имуревоз рафдегоргьо амбари себэхь?

Яшка. Хэйли одоми гьисди. Оммо гьобоне Бебе когьозгьо оворди эз духдир дуьлию хэреби гуфдире. Э хьисобевоз э дуьлию метлеб дери глэмелгьо соху, пою эз довго.

Рэхьмон. *(Мэхьтел бире)*. Нибу!

Яшка. Э жун бирори расд гуфдиренуьм.

Рэхьмон. Зурбои!..

Вэхуьшдени, гешдени э пой, ведешендени эз куьф хуьшде балабане.

Яшка. И чуй раче балабани! *(Фегьм сохдени)*. Нумтуьш вери ки... ки нуьвуьсди?

Рэхьмон. Хумор бэхш дори мере. Еровурд... «Бер э хуьшдеревоз, – мугу – Балабан зере мэхьэл мере э ёр миёри мугу».

Зерени балабан.

Яшка. Ме мирош, жон бирор, жун одоми хьэз сохде эз сес эн балабантуь.

Рэхьмон. Гу гьери е дуь бенд мэгИни.

Яшка. *(Хундени)*.

Ини омо нубот имуш,
Ме рафдени бирем, дедей,
Туьре ме нисохум фурмуш,
Ме рафдени бирем, дедей.

(Божи дениширени эз дер, Яшка хундени)

Хурдем хьэлоле ширтуьре,
Хурдем нун эн жофойтуьре,
Эри дошде динжитуьре,
Ме рафдени бирем, дедей.

Еки туьни, еки Ватан,
Гьердуьшмуре согь мидорум,

Дуьшменгьоре бесгун доре,
Эйшму гуьзет ме миёрум.

Дироморенуьт ГІэзиз, Божи, Гуьлбике геймиш бире. Э дес ГІэзиз нен
Гуьлбике бухчегьой чи не черекегьой шороб дери.

Я ш к а. Хэйэр гердо... (*Мэхьтел мунде*).

Г І э з и з. Хэйри, кеш туьш э имуревоз.

Я ш к а. Эже?

Р э х ь м о н. (*Гуьрдени гьул Яшкаре*). Кеш, гоф месох!

Хэьндуьсде-хэьндуьсде вадарафденуьт. Божи рэхь сохдени ишуре вогош-
дени э хуне.

Б о ж и. Э шори, никиревоз рафдуьт.

С е с э з б у р у. Эй, эз пенжере товуш веди месохит!
Пенжергьоре, туьракгьоре хуб сэхд сохит!

Божи зури-зури рафдени э лой пенжергьо, хуб сэхд сохдени летгьоюре.

Б о ж и. Кур гердо чумгьой Гитлер! Товушиш эриму хьз-
руьм бисдо (*Дениширени э лой лампочкогьой электри*).
Могьгьул ижире товушгьо диребирим. Худо меветево эз
Гитлер, хуние гьутине гердо у!

Дер куфде оморени.

Б о ж и. Кини?

О д и г у ь з е л. Имуним, гІэмел миёв?

Божи вокурдени дере. Дироморенуьт Одигуьзел, Бебе, Юсупов. Э
герден Юсупов дуллунуи фотоаппарат, э чумгьою чешмекгьо вери. Гье-
мееки шев эхэйрбу гуфденуьт. Божиш жугьоб гьемешуре вогордундени.

О д и г у ь з е л. ГІэилгьо эжи, ГІэзиз эжи?

Б о ж и. Гьони миёвт, нуьшит.

Б е б е. Холей Божи, дуьлтуьре гурун месох.

Б о ж и. Пара-пара, сула-сула гердо дуьл Гитлер!

О д и г у ь з е л. Ме дануьсденуьм, дуьл дедей эзини мэхь-
злгьо амбар гурун биренигьо гІэдоти. Чув бие сохде биёв?

Б о ж и. Ишму мегуитки мере нисе воисде гІэилмере
фирсоре, ме эз хэёлгьо дурум. И кор эри кифлет иму э тэхь-
но нисди. Гуьлом э зир гІэтош дери, гІов гІэтош миёсде
берде Гитлере. Кире мою дуьшмегьо биёвт тапталамиш со-
хут суьрхине хоригьоймуре, э хун босгун дегьлуьт хэлгь

имуре? Э ёр ишму не мунди бегем туркгъо, энгличонгъо оморенге чуй гужгъо сохдебуьруьтге э косиб-кусуб, э гІэруьс духдер. Худо меёро дие гъич у рузгъоре. Е гиле гуфдурум, дуь гиле гуфдурум те умогъой гІов гІэтош бере Гитлере! Худо кем месохо эз сер иму совете. Гъемей хэлгъ вилает иму бие вэхуьзуь э довгІо, негъилуь Гитлере оморе э сериму. Гьерки э дес туьфенг вегуьрде дануьсдени, биё бурав э довгІо.

Одигуьзел. Валлогъ ме э и келемердимеревозиш эденбуьруьм рафде. Не бердуьт мере. Туь, мугу, э вэхд граждански довгІо партизан бирей, гьони мугу жигейтуь колхози. ИгІэреш мугу одомигъо гереки. Фронте тэхуьл, хурекиш дорогор биё бу.

Б о ж и. Гьелбетге, чуй гофи... гене чуйш бисдоге ме эхи дедеюм. Дуьл дедей эри бала чуйтам мубу. Э туь гІэёни, жон Одигуьзел, э чуй зэхьметгъоревоз дошдем келе сохдемге е офдуме куке.

Одигуьзел. И чуй гофи, дузи, хэгьерме. Чуй биё сохде биёв? ГІэил имуш рафди. Э туь мэгІлуьми.

Б о ж и. Худо кумек бире эрию шор вогордо э гьеме рафдегоргъоревоз.

Ю с у п о в. Рэхьмон ю эжеи гьони, холей Божи! Божи.

БОЖИ. *(Екем э хуьшде домунде)*. Мере гІэйбиш оморени гуфдире, валлогъ бигІорум.

Одигуьзел. Гу, гІэйб меёвгу туьре.

Б о ж и. Белки ишму нисе дануьсденитге. Эз зуревоз Рэхьмон не Хумор духдер гьуншиму екире дтрет, екире соймиш сохдет...

Б е б е. Рэхьмон не ки?

Б о ж и. Хумор духдер гьуншиму. Де имогъой себэхь гІэил эдей рафде. Дуьл сэхьибгъой духдере динж сохде гереки. имишев имуре воисдени Хуморе хосдехунд сохим бигълим эри Рэхьмон.

Одигуьзел. Амбор хуб, сэгІэтию ник бу.

Ю с у п о в. Лап хуб, омборекбу.

Б о ж и. Ишмуш шоригъо никигъо виношит э гьеме хосдегоргъоймуревоз.

Б е б е. (*Посово чаруьсде*). Мере воисденбу у духдере эй-
ме хогьум. Фурмунде оморум.

О д и г у ь з е л. Хубе глэруьси глэруьстуь, Божи, худо
пешму месохо ишмуре.

Б о ж и. Пешмуни мевиношит.

Бебе посово чаруфсде ловгьой хуьшдере глэнж гуьрде. Э хуне
дироморени пиёне Нэхьум.

Н э х ь у м. Ом-м-м-борек, бу, сэгІэтю ник бу, эри неби-
регоргьош гердо! Бебе! (*Элой Божи*) глэилгьоре э гьужогь
вегирош. Имуш ки шоригьо винойм.

Эз бугьоз хуьшде зерени пингьоле.

Б о ж и. (*Э пой взхуьшде*). Шоригьо гердо э гьуьлом (*ва-
дарафдени*).

О д и г у ь з е л. Нэхьум, туь гене пиёне хунои. МигІиди
бегем?

Б е б е. Эри делуь гьеме руз мигІиди.

Н э х ь у м. Гьэлет мебошит, ховиргьо, Нэхьум е взгІдош
пиён ние бире.

Б е б е. Дузи, энжэгь серлею гиж хурде.

Н э х ь у м. Охмох мобош, Бебе, э жун синей Нэхьум ме
пиён ние биренуьм. Нэхьум дуьлшоре одомини, гьемише
жовони – дуьл тиж кемер тики. (*Диги-диги зерени, вежегь-
исде*).

Дироморени Божи чорекей шороб не пейлегьо э дес дери, декуьрдени,
дорени Нэхьуме.

Н э х ь у м. Ме э тэхьно хурум?

Божи вадарафдени, диловундени зокускегьо, декуьрдени шороб
эри эн угьонигеш.

Ю с у п о в. Эйме медеки, Божи.

Б о ж и. Хурит дие...

О д и г у ь з е л. Бигьил Глэзизигьо биёвт.

Н э х ь у м. Дие гьечу буге ме рафдуьм. Божи хэгьерме,
хурденуьм. Хурденуьм э шори кукгьо глэруьсгьойтуь. Мо-
золлуь гердо! Э глэрисишуш хуром. Э сер кук бирейгьо-
шуш!

Б е б е. Туьре гьеле те умогьоиш мунде хээли!

Нэ хьум. (*Шоробе хурде бэгьдо*). Чув, кире? Мере? Куыл гъуим бошуве эй зовхоз Бебе! Ха-ха-ха. Э метелегъо гүфдиренуът келе совугъо не чүккле совугъо э еки расиренге, чүккле совугъо хуьрд биренуът, келегъо согъ мунде. Ки мидануь эз ме не эз туь коминиму зу мимиригге? Омон ме муьрднуьмгъо нисдуьм, э жун тэхьле руригъойтуь. Гъундо хуно, мих кимик. Се довгIореш эз сер сохдем, и довгIореш эз сер сохдумге, де гъич нимуьруьм. Э жигеймеш Гитлер биё муьруь.

Б о ж и. У Гитлере зендебугъо дедей е нимесухд миёсде зенде.

Нэ хьум. Туь е кем егIэлмиши хэгьерме, Божи, кор э Гитлер невери, кор э Гитлере дошдетгъо гъудиз – сохдетгъо гIоширгъо вери.

Ю с у п о в. О, туь ингъэде кориш дануьсдени, Нэ хьум?

Нэ хьум. Эй, товарищЮсупов, туь э килэхьме медениш, э зир килэхьме чув дериге, э у дениш.

Ю с у п о в. Ченд сале мибоши туь Нэ хьум?

Нэ хьум. Эз поровоз е сале.

Б е б е. Хок варово э сер эни, эри гъеме гоф жугъоб офдени эй.

Нэ хьум. Туьре хуно амбар не хундем эхи.

Ю с у п о в. Расдекиш ченд сала мибоши?

Нэ хьум. (*Хуб дениширени э Юсупов, песде э фотоаппаратию*). Ме ченд салаюм... хм... ме эз поровоз е сале...

Хэндуьсдени, дениширени э лой Божи, пингъоле зерени э бугъоз хуьшде.
Божи декуьрдени шороб.

Б о ж и. Ги гъери ху, ме эдеме дире, бугъозтуь тар не бири.

Нэ хьум. Эй согъ боши, гъечи дие! Гъэдой гIэилгъойтуь э жун Нэ хьум! (*Фубердени шоробе*).

Ю с у п о в. (*Хэндуьсдени*). Дуьл шоре одомини Нэ хьум.

Нэ хьум. (*Хэндуьсдени*). Ме гъемише дуьлшорум, оммо туь? И ченд гилегъо э шегъер иму оморей гъич е гиле семе и куьгъне дуьсдтуьре сирот зерей? НэгI... эй хьовир, товариш, ёлдаш, гъечу гIэмел ниёво!

Дениширени э лой Божи. У декуьрдени шороб.

Б о ж и. Ги гьери, э Нэхьум!

Н э х ь у м. Гьечу диё, Нэхьум гьурбу эришму!

Фубердени шоробе, песде хундени мэґни э гьовой «сегогь», дигидиги зере вежегьисдени э миглей хуне. Дироморенуьт Г'эзиз, Рэхьмон, Гуьлбике, Яшка.

Г' э з и з. О-о-хош оморейт гьуногьгьо!

Дес екире гуьрденуьт. Одигуьзел не Юсупов омборекбу сохденуьт.

О д и г у ь з е л. Э шоригьо никигьоревоз биёрит г'эруьсе!

Б о ж и. Шори ники винош. Е теклейтуьш э шори никиревоз вогошде оmore, шор домор сохош!

Г' э з и з. (*Эз Юсупов*). Хундейм газет туьре хьовир Юсупов, хуб нуьвуьсдей, баракеллогь!

Н э х ь у м. Мере дие э гуш гуьрдегор нисди, рафде воисде.

Я ш к а. Э Нэхьум, туьре худо хьэмис вечино, туь кей оmoreй расире инжо? Гьонилей э хуней г'эруьс бу э жун ишму, инжош оmoreи расире.

Н э х ь у м. Дури бегем эри чуьмени келемерд!

О д и г у ь з е л. Е хьэти дие.

Н э х ь у м. (*Яз Яшка*). Гьеле э хунешмуш биё биём бэхшеймере эри хурде. Зу бош зен хогь. (*Дениширени э сэхьибхунегьо*). Дие эдем рафде, гьемише э шоригьо никигьо биём э ишму. (*Кеф дес хуьшдере моч сохде, вадарафдени*).

Г' э з и з. Божи, сифро деше!

Божи не Гуьлбике вадарафденуьт. Дироморени Нэхьум.

Н э х ь у м. Бэхшлемиш сохит, ме е гофе фурмуш сохдем, э Бебе е гоф гуфдиренини мере.

Б е б е. (*Гьошгьоре дуьлу сохде*). Бебеи писери миро и эз ме чуь воисде ире!

Н э х ь у м. (*Куьнд бире эз Бебе*). Гьич дуьлтуь гурун мегубу, э мэхьэлешмуш г'эруьси мубу. Гьеле э хунешмуш мухурим. Худо воровуно метлебгьой туьреш.

Б е б е. Худо бери сер гуш туьре, сер гуш имуре бердики туь!

Нэ хь у м. (*Э лой Юсупов*). Хьовир Юсупов, туь хундегоре одомини е дуь гоф гу э гьонмез. Гьонмезе одоми ниварасуь. Билене бил, билмеене чувол-чувол. (*Килэхьэ вегуьрде э гьово*). Дие согьбошит, рэхь ишму ник бу Рэхьмон не Яшка, шор биевошит! (*Вадарафдени*).

Б е б е. Дуьл эн и киреи гьони!

О д и г у ь з е л. Сад сал гьуьмуьр мубу Нэхьуьме.

Б е б е. Дузи, бигьорго амбар мунде э гьуьлом.

Ю с у п о в. Лелей Гьэзиз, гьич э фикиртуь омори ме имишев гьисмет мибошум гуфдире э ишму?

Г ь э з и з. Туь суьфделе не оморейки э хунейму. Туь гьемише гьэзизе гьуногь имуни. Пушотегьош, иму э куьре зигьисдеки фэгьире бебешму эз дигь Гьосум миомо э хунейму э гьуногьлугьги, имуш оморе-рафде мисохдим э дигь ишму.

Ю с у п о в. Ме эзу товно ние гуфдиренуьм. Вэхд ижире вэхди гьони, довгьои. Э ёрме оморени чуьтам ме э рузгьой шолуми, те довгьо сер гуьрде ченд гилегьо оморемге э колхоз ишму, чендбо э гозет нуьвуьсдемге эз товней хубе коргьой Рэхьмон. Э всесоюзная сельскохозяйственная выставка рафдекиш, медаль суьрхи вегуьрденгеш сирот зерем Рэхьмоне. Э гозет дешендем.

Р э х ь м о н. Кечени гиндош диенлер, эз тозе коргьо гоф сохит, хьовир Юсупов. (*Божиге не Гуьлбике диревунденуьт шоробгьо, хурекгьо, норенуьт э сер стол, нуьшденуьт*).

Ю с у п о в. Ме имишев гьисмет бирем гьем э сер одухлу хосдей Рэхьмон, гьемиге э сер рэхь сохдеи э фронт.

Б о ж и. Туь пейлегьой гьуногьгьоре пурсох (*Гьэзиз декуьрдени шороб*).

Ю с у п о в. (*Пейлере вегуьрде*). Рэхьмон, туь имогьой эдей рафде э довгьо, эри гьэлхэнд дошде Ватане эз дес нэгьлетлуье дуьшменгьо. Белки имбуруз себэхь имуш оморимге э посойтуь.гьги, Бебе, дуз гуфдиренуьм?

Я ш к а. Эри, эри дузи!

Бебе гьуьж дироморе, гоф ние сохде.

Юсупов. Мере имиди, Рэхмон, ки чуйтам туь инжо э колхоз хуб кор сохдейге, чуйтам колхозе гуйзетлуь сохдейге, унжо, э довгош э мердиетиревоз, э игидиревоз женг сохде, фашистгоре тембихь доре, гизизе Ватане гуйзетлуь мисохи.

Одигуьзел. Иму бовор сохденимки, Рэхмон игид мевиров!

Юсупов. Рэхмон, бирор, рэхтуь ник! Шор биевош гене э кин бебе дедейтуь. Шор биевош э ен одохлуйтуь! *(Божу покурдени чумгоре)*. Рэх туьш ник, ховир Яшка!

Яшка. Согь бошит!

Рэхмон. Согь бошит!

Одигуьзел. Э шори игиде кукгой советиму!

Пейле э пейле зере хурденуьт гемееси.

Божу. *(Эз Юсупов)*. Худо метлебгойтуьреш воровунде, э гизруьси Рэхмонлейме гьисмет гердош!

Юсупов. Согьбоши, дедей Божу!

Одигуьзел. Дуьл ди хуьшдере, Божу.

Божу. Дуьл Гитлере худо хьэл сохо!

Юсупов. Дуьл Гитлер тэхьно хьэл бисдоге кеми. Гьемей лешкер Гитлер биё дорбодогун сохде биёв. Умэхьэли метлебгойму бегьем муьбу.

Божу. Худо воровуно метлебгьошмуре, худо кем месохоз эсер иму советский власте!

Одигуьзел. Ховир Юсупов дуз гуфдире, Гитлер тэхьно нисди и бедигоре омурдигьо. Довгоре вэхузундет капиталистгьо, империалистгьо.

Божу. Энгезде гофгьо ки дануьсде!

Одигуьзел. Дануьсде гереки. Божу, Гитлер гьисди еки эз десдебошигьой эн гоширгьо, капиталистгьо, гьеме молгьо девлетгьой гуйломе эйшу хосденуьтгьо.

Рэхмон. Лелей Одигуьзеле дедеймуре келе дануьсдменд сохде воисде.

Божу. Дедей гурбу гердо зритуь, хэлефме, ме имогьой келе зеюм. Эжигеймеш ишму биё данит.

Гизиз. *(Шороб декуьрде)* вегирит гьери!

Одигуьзел. Ме Пэзизе эз гІэилиревоз шинохденуьм. Рэхьмониш э дес иму келе бири. ТэгІрифи Рэхьмон гьони э лэгІэй гьеме колхозникгьойму дери. Машаллогь хубе корсохи Рэхьмон. Ме имидуьм, ки э довгІош туь игид мибоши, Рэхьмон. Хурим и шоробе э шори Рэхьмон кукиму, игид колхоз иму.

Божиги. Сад сала гердош э куктуьревоз.

Одигуьзел. ГІэруьс ишму э шори никиревоэ э хунешму дирово.

Бебе. *(Посово чаруьсде)*, виним гьери дие...

Одигуьзел. Шор вогордош. Рэхьмон!

Божиги. Шор биево е теклейтуьш. Эри хисире бэгьэй серю э сер боли мевараво.

Гуьлбикеге. Э Рэхьмонлеймуревоз, э Яшкеревоз.

ГІэзиз. Метлебгьошму э жиге биёво, лэхьзим!

Хуьрденуьт. Пауза.

Бебе. Имбуруз э радио шионвусдем немцгьо э Киев деруьт. Коргьо четини.

Яшка. *(Э пой вэхуьшде)* Дуьлтуь суждениге, хьовир Бебе, биё туьш себэхь э имуревоз бурайм э довгІо, чуьтам оморе эритуь?

Бебе. Герек бисдоге мурам.

Яшка. Эз дор рихде емушгьоре эри вечире?

Бебе. Эз туь ни пуьрсуьм, гьермерд кор хуьшдере ю хубдануьсде.

Яшка. Кор гьемейму гьони е кори – ватане хилос сохди эз дес дуьшменгьо.

Бебе. Бошгу, варасуьруьм. *(Вэхуьшдени вадарафде. Гьемеки мунденуьт мэхьтел)*.

Яшка. *(Э посой Бебе)*. Хьэкуьре вор ди!

Одигуьзел. Сабуьр хубе чини, хьовиргьо.

Пауза

Юсупов. Хьовиргьо, бэхшлемиш сохит, мере е текелифини.

ГІэзиз. Буюр, буюр!

Юсупов. Гэмел миев глэруьсе огол зере инжо дирувунде?

Божи. Глэдот нисди...

Яшка. Холей Божи гье у куйгьне глэдотгьоре гуьрди гьишде, вэхд эн у куйгьне глэдотгьо нисди, э холей Божи.

Гуьлбике. Туь пой, Яшка.

Юсупов. Гьечу буге иму дарайм э хуней глэруьс.

Рэхьмон. *(Э пой вэхуьшде)*. Екишмуш эз жиге междумит, имишев ишму амбар гоф сохдейт ме шиновусдем, жон дедей. бие туьш имогьой шинов е дуь гоф меш гуьм. Амбара салгьо туь бенд бирей э гофгьой гьэриненегьо, маллагьо, рабигьо, гуьрдей куйгьне дин-догьоте, хор не сохдей шоботе, езугь сохде э шуьгьэмтуь не хурдей ругьэние лезетлуье чигьоре. Оммо у одомигьо, комигьо ки бенд сохдетгьо туьре э куйгьне глэдотгьо, ишу хурдет у чигьореш, хор сохдет шоботеш, сохдет чуь жире корогьореш. Ногьогь ние гуьфдире э метелегьо: раби сохде коре сох, раби гуьфдире гофе месох.

Яшка. Баракеллогь!

Гуьлбике. Пой, Яшка.

Рэхьмон. Дедей, биё туь имишев фурмуш сох у куйгьне глэдотгьоре, бие туь могьбул месох и э сер рэхь веригьо куктуьре.

Божи. *(Чумгьоре покурде)*. Дедей гьурбу эритуь.

Рэхьмон. Бие туь рази бош, ме дарам, дирувунум Хуморе *(Куьнд бире гьэл гуьрдени Божире)*.

Божи. Метлебгьойтуьре худо воровуно, хэлефме, дара дирувун, омоге.

Яшка. Ой согь боши, холей Божи!

Рэхьмон *(ведешендени эз куьф балабане)*. Ги, Яшка, гьеле зе е дуь мэгьни хун, те ме дируморе.

Дорени балабане, вадарафдени.

Одигуьзел. Гу виним гьери, Яшка.

Яшка. *(Зерени балабан, хундени мэгьни)*.

Глэил бирим, хунденбирим э школа,
Хунде-хунде иму бисдорим келе,

Колхоз бире, шоре рузгьо винире,
Хурденбирим иму нун суроире.

(сес балабан)

Власть Совет келе сохди имуре,
Гужлу сохди гъувот эн гъулгъоймуре
Эз дуэли хостеним Ватан имуре.
Ватан эдей огол зере кукгъоре.

(сес балабан)

Иму мурайм эри дошде Ватане,
Нисд мисохим беда фашист – садане,
Иму нигълим гӀэрслуь бире гӀэруьсе,
Иму гъони биё виним гӀэруьсе.

Дироморенуьт Рэхмон не Хумор дес екире гуьрде. Э хуне дебирегоргьо
геммеки чек зере.
Перде

ДУЬИМУН ПЕРДЕ

Суьфден картина

Хуней ранжбери э Венгрия. Э слой хуне кравать тэхтеини э е лойге келе
стол. Э сер стол вери телефонный аппарат. Солдат Иванов трубкой теле-
фоне э гуш воноре, нуьшди. Э ен кравать, э сер стул сере гъуз гуьрде
нуьшди капитан Орлов. Шиви. Эз буру эдей оморе сес туп шенде ве лов
бирей снарядгьо. Пушой пенжерегьо э одеялгъоревоз пучунде омори эз
хуне товуж лампе не вадарав гуьфдире.

Орлов. (Э пой взхуьшдени, геишдени э иловлей хуне, ду-
мит сохде). Имишевиш и нуькерере гирошде нидануьт сол-
датгъойму?! Гьечи амбар э е жиге поисде гӀэмел ниев. Эдей
дир кешире наступление, нэгӀ, нэгӀ гьечи гӀэмел ниев!..
нуькерере зу-зу гирошде воисде.

Гье ебо оморени сес лов бирей снаряд. Эз гужию хуьрд биренуьт
шишегъой пенжере, лерзирени хуне. Э хуне дироморени духдер ранжбер,
сэхьибхуне Илонка, терсире-терсире вечирени шишегъоре. Орлов десе э
лой дер кешире, бирмундени э духдер вадарав гуьфдире.

Иванов. Хьовир капитан, ишмуре оголи (*дорени трубкаре*).

Орлов. Эри, менуым. Второй. Эри, чуй Хьовир первый? Гьеле не гирошдейм нуькерере. Дуьшме сэхд поисди, рэхь нисе доре. Дуьруьжде калибрлуье пулеметгьои. Эри, эри. Чуй, туп? Хуб, хуб. Оммо пулеметгьой дуьшме э дору пэхь нуьнуьт. Жигеюре офде ние бире. Чоре сохде воисде. Мигирорим нуькерере, ёгьин мигирорим. Хуб, бошгу. Шиновусдум. Согьбошит! (*Дорени трубкаре э Иванов*).

Иванов. И нуькере беде нуькере бисдо.

Орлов. Довгюи, Ваня, довгю. Победа эз хуьшде ние оmore. Э асантировоз е кориш нисе бире.

Дироморени Рэхьмон э тению вери формай сержанти. Пушонию бесдеи э бинтевоз.

Рэхьмон. Хьовир капитан, фашистский офицере гуьрдейм овурде, диrowунум?

Орлов. (*Шори сохде*). Молодец, баракалогь! (*куьнд бире дес зерени э сер Рэхьмон*). Сэхд яралуь бирей?

Рэхьмон. Е кемлей гьэлпе берди, хьовир капитан. (*Хэндуьсдени*).

Орлов. (*Сэхд гьэл гуьрдени Рэхьмоне*). Мугьоеет бош эз хуьшде (*Хьэрзо сохдени Рэхьмоне*). Диrowун пленнире!

Рэхьмон. Хуб (*Вадарафдени*).

Иванов. Е дуь гоф векенде гереки эз офицер.

Орлов. Хьэрекет мисохим, хьовир Иванов (*шори сохде гешдени э иловлей хуне*).

Дироморени немецкий лейтенант, э посою Рэхьмон.

Рэхьмон. Хубе «сазани», хьовир капитан?

Орлов. Руьгэание «сазан» биё бу. Оммо ведини телуь амбар дери э ю. (*Э лой пленный чаруьсде*) фамилия, нум туь?

Мюллер. (*Сере жумунде*). По-русски не...не...не... русиш ниht шперейхин...

Орлов. (*Гюси бире*). Ме дануьсденуьм гьечу мугуигьоре, ниht, ниht. Ишмуре воисде мэхьэл хуб дануьсденит зувун урусире: э шегьергьо ве дигьгьойму хэлгэ талаш сохдеки гуьфдиренбирит:» Матка, давай кура, давай молоко».

Имогьой ниht, ниht бири?! (*Екем геишдени, песде десе зерени э синей хуьшде*). Ме Николай... (десе кеширени э лой Иванов). У Иван (песде десе кеширени э лой пленный). Туь кини, Ганс, Фриц, Вилгельм... фамилия, нум...

Мюллер (*сере зофруво жумунде*). Я... я... ме Ганц Мюллер.

Орлов. Ганц Мюллер, тейте э туьревоз гоф сохде руригьой одоми хьэл мубу. Эз хэйртуь заралтуь амбари. (*Э лой Рэхьмон*). Ире э кин Золин деберде гереки. У зувун эн ире хуб мидануь. Дебер гьери, бигьил пуьрсуь дануь э же пэхьниниге пулеметгьой эн игьо, дебер, меш гьони миди-ром.

Рэхьмон. Хуб (*эз пленный*) кеш! (*Ведебердени*).

Орлов. (*Везуьрдени трубкей телефоне*) первый, хьовир первый, тозе хэбер гуьом, мэглуьм сохденуьм э ишму. Гьони разведчик иму е келе «зувуре» гуьрди оворди. Чуь? Э кишму фуьрсуьм? Бошгу, гьони, хуб, хуб, шиновусдум, варасуьруьм, инжо одомиму Золин е кем гоф мивекенуь эз у, эз гьеме пушо егиле пулеметгьой дуьшме э же пэхьнуь гьисдиге дануьсде воисде, эри, хуб, хуб. Варасируьм... (*дорени трубкаре э Иванов, вадарафдени*).

Иванов. (*Эри хуьшде гоф сохде*). Ебо кей миваравсуь и довго... чор сал эдее бире...

Дироморени Рэхьмон, нуьшдени. Ведешендени эз куьф хуьшде балабане, фэгьм сохдени, сер гуьрдени эри зере евош-евош эз гьовой мугьамат.

Иванов. (*Е кем вэхд гирошденге*). Лап хуби, хьовир сержант, эз ело сес тупгьо, пулеметгьои, эз ело сес балабан. Гэруьсини...

Рэхьмон. (*Э пой вэхуьшдени*). Эри, замечаниейтуь дузи, хьовир Иванов, ме етике фурмуш сохдере хуно бисдорум эжеюмге гьейсэгIэт. Э ёрме ватан омо. Догьисту онгурбогьгьо, гьуьндуьре догьгьо... (*Ох кеширени*), ёр... гIэруьси... Чуь гуьфдири туь, Иванов, муьзик гIэруьси? (*Куьнд бире гьэл гуьрдени солдате*). Туь гьич фикир мекеш хьовир, у муьзик фашистгьоре иму мигьлим лэгIэ пуьрде, иму мизеним настоящий муьзик гIэруьсинере, туьреш огол мизеним э бирордомори, э Догьисту, э мэгIдон раче богь-

гъо, богъчегъо, емуьшгъо, онгургъо, хубе шоробгъо ве ко-
бобгъо...

И в а н о в. Худо гъишдге...

Рэ х ъ м о н. Худо, худо... худо эйчуь, иму хуьшдениму
миерим шорире э десдин имуревоз. Фурмуш сохдей туь
гофгъой интернационале?

Екиш нидуь имуре хилоси,
Не худо, не подшогъ, не игид,
Мегириим иму азадире
Э десдин эн дес имуревоз.

И в а н о в. Правильно!

Рэ х ъ м о н. Э десдин дес имуревоз. (*Гешдени э иловлей
хуне фегъм сохдени балабане, пезде ведешендени эз къуф
сирот Хуморе, дениширени*). Хумор, туь гъесэгІэт э ширине
хов нимешеве дери (*дениширени э сэгІэт*). Дуз сэгІэт еки-
ни, кидан э пушой чумтуь гъони чужире ховгъо омореге,
кидан туь гъечи дануьсдени одохлуйтуь Рэ х ъ м о н келе иги-
дигъо сохди, амбаре фашистгъоре дорбодогъун сохди, э си-
ней хуьшде жерге-жерге орденгъо, медальгъо вонори...
Омон ме гъеле лап кеме кор сохем, ёрме Хумор... (*гешдени*).
Имогъой чор сали екире не дирейм, Хумор. Эгер гъони Ху-
мор хэбер гъисдиге э гуфдирей келе зенгъо гуьре гушгъою
биё зинг зенуь...

Эз сиро оморени сес пое-пой.

И в а н о в. Сес пое пой...

Рэ х ъ м о н. Кини унжо?

И л о н к а (*дироморени*). Ми, что?

Рэ х ъ м о н. Туьни, Илонка? Эйчуь не хисирей, шев ни-
меи.

И л о н к а. (*ловгъоре ширин сохде*). Нем тудом, не пони-
май... Ние варасиренуьм.

Рэ х ъ м о н. А-ах, ние варасире. Еки чуьтуьни жогъиле
духдер одохлу мереш гъисди, э Кавказ, кидан уш гъечи
туьре хуно те нимешев ние хисиреге.

И л о н к е. Кире, мере э Кавказ? НэгІ, нэгІ, Кавказ дури,
ме нием. Э Масков карашо, ошин карашо...

Рэ х ъ м о н не Иванов хэндуьсденуьт.

Рэ хь м о н. Туь нисе варасире, туьре ки берде э Кавказ, эйчуьни туь мере? Э Кавказ мере одохлуни, хубе одохлу, Хумор, рачи, сейп, сейп. (*Бирмундени сироте*).

И л о н к а (*фегьм сохдени, шори сохде*). О, карашо, сейп кишосон, раче духдери.

Рэ хь м о н. Ме рач нисдуьм?

И л о н к а. (*Сере жумунде*) да, да, туьш рачи (*хэндуйсдени, энгуьшдгьой хуьшдере моч сохдени. Оморени келе сес снаряд лов бире. Илонка вирихдени эз хуне. Дироморени Орлов*).

О р л о в. И духдер чуй сохде инжо!

Рэ хь м о н. Гьичиш, гьечи эденбирим мэхсере сохде.

О р л о в. Ногьогъ, инжо хунегьойму нисди, хьовир сержант, инжо довглой, заграницаи, фурмуш мосох!

Рэ хь м о н. Виноват, хьовир капитан.

О р л о в. То, то, эки хуьшде гьеле разведчики, эх, туь!

И в а н о в. У ошугъ бире одомини, хьовир капитан, и дов бэхшлемиш сохит э у...

О р л о в. (*Эз Рэхьмон*). Довиге эгьуйлменд бош (*гешдени э шовлей хуне, поисдени*). Эри, Золин е хэйли гоф векенд эз пленный, жиге пулеметгьореш гуфдири (*куьнд бирени э лой Рэхьмон, э гуши-гуши гуфдирени*).

Рэ хь м о н. (*Гье ебо шори сохде*). Хьовир капитан, руьхсет дит мере бурам у пулеметгьой дуьшмере нисд сохум.

О р л о в. Туь нэгI, туьре нидануьм фирсоре, туь гьеле гьейсэгIэт оморей эз разведка.

Рэ хь м о н. Хьовир капитан...

О р л о в. НэгI, нэгI, нидануьм.

Рэ хь м о н. Хьовир капитан, ме хэсде нисдуьм, мере хо-виш неде, песеде ме тэхьно нисе рафденуьм. Эмеревоз одоми мубу.

О р л о в. (*Хэйли думит сохдени, гешдени э шовлей хуне, песеде ведешендени эз планшетка картаре, лов сохдени э сер стол, поисдени э думит*). Да, Дот. НэгIлетлуье. Дот, иму туре лов-тум мисохим. НэгIлет э туь, Гитлер! (*Дениши-рени э Рэхьмон*). Огол зе Яковлеве!

Рэ хь мон. ГьейсэгIэт.

Вадарафдени, вогошдени э солдат Яковлевевоз.

Яковлев (*Белли гуърде*). Хьовир капитан...

Орлов. Фуше десе. Е кем чи биёр эри хурдейму.

Яковлев (*шори сохде*). Э худо шуькуьр, эхир чи хосд. Эз кеевози эдем минет сохде чи ху, ние хурде. Эз себэхьэ-воз е лугъэ нун нехурди.

Орлов. Бошгу, бошгу, дие тэгIди сох. (*Хэндуьсдени, Яковлев вадарафдени, дировундени хурек, декуьрдени эрэгъиш*).

Яковлев. Гьечи дие!

Орлов. Эри сержантиш деки.

Рэ хь мон. Хьовир капитан, мере нивою.

Орлов. Туь чуьжоини?

Рэ хь мон. Догъустони.

Орлов. Гьо, туь эрэгъи нихури, зритуь шороб онгури биё бу.

Гьемееки хэндуьсденуьт.

Орлов. Дануьсденуьм туьре чуь воисдеге (*э гьенеке-воз*). Игиди туьре бирмунде воисде.

Рэ хь мон. НэгI, хьовир капитан, мере э туь кумеки сохде воисде, дуьшмегьоре нисд сохде воисде.

Орлов. Ме эдеме гьенек сохде.

Рэ хь мон. Эхи биё зу варасим довгIоре. Дорбодогъун сохим дуьшмере, вогордим бурайм э хунегъойму, э кин зенгьо, одохлугъойму.

Орлов. Гьери ди вуьнуьм сирот одохлуйтуре.

Рэ хь мон. И чор сали не дирем юре (*ведешендени эз куьф, дорени сироте*).

Орлов. Хубе духдер миё бу и духдер гьечи чор сал да-нишири э туь. (*Е кем сер гъуз нуьшде, думит сохде песде гуфдирени*) мереш бу зен. (*Ведешендени сирот зен хуьшде-ре, дорени э Рэ хь мон*).

Рэ хь мон. (*Сироте винире бэгъдо*). «Бу эйчуь», хьовир капитан, чуь бири бегем?

Орлов. (*Ох кешире*). Фашистгъо бердет э Германия. Нисе дануьсденуьм согъ мундиге ненге нэгІ (*Вэхуьшдени, гешидени э шовлей хуне*).

Рэхъмон. Дуьлтуй гурун мебугу, хьовир капитан, белки гъеле согъ бу, иму хилос мисохим уре. Гэмель миевге еки эзи сиротгъошму дит мере.

Орлов. Веги.

Рэхъмон. Согъ боши, хьовир капитан. Туьш веги эй-туь и сиротме нен Хуморе.

Орлов. Согъбоши (*Донорени э куьф*). Иванов, огол зе э телефон командир чоримуьн ротаре.

Иванов. Чоримуьн, чоримуьн, гьони э ишмуревоз гоф мисоху дуьимуьн.

Орлов. (*Трубкаре вегуьрде*). Гьери, чу хэбери? Чу? Пулемет лэгІэ нисе гуьрде. Екигеш? Сере тик гуьрде нисе бире? Гэжел эн у пулеметгъо не Гитлере иму мидим. Гьони э кишму миёв одоми, ки? Рахманов. (*Рэхъмон шори сохде*). Кумеки сохит э у.

Рэхъмон. (*Этой вэхуьшде*). Хьовир капитан!

Орлов. Хуб, руьхсет доренуьм. Бура! Э хьитиётировоз кор сох. Э туьревоз кире фуьрсим иму? (*думит сохдени*). Эри, Огнева, у дилбоше, игиде одомини. Ну, дие согъбоши, рэхъ ник (*гъэл дешендени э герден Рэхъмон*) дениширем э туь. Э и зуригъо довгІо миварасуь, фашистгъоре нист мисохим, песде гьердуьеки мирайм э кин одохлуйтуь, э Догъуьсту. Шиновусди?

Рэхъмон. Эри, хьовир капитан, согъ боши!

Орлов гене гъэл дешендени э герден Рэхъмон, гоф не сохде чаруьсдени посово. Рэхъмон вадарафдени

Орлов. (*Куьнд бирени эз пенжере, пердере екем вокошире, дениширени э буру, вогошдени, гешидени э шовлей хуне*). Хубе куки Рэхъмон, омон э четине кор рафд. У рэхъ гиден-гелмез рэхьи. Имид мисохим ки, Рэхъмон могорду гуфдире. (*Э лой дер денишире*). Яковлев!

Яковлев. (*Дироморени*). Хьовир капитан.

Орлов. Веги и чигьоре.

Яковлев. Ишму гьичиш не хурдейтки.

Орлов. Весси.

Яковлев. Хьовир капитан...

Орлов. Чьуни!

Яковлев. Е кемлей семе дегердит хисит дие...

Орлов. Чьу, дегердуьм хуьсуьм? Илле хуби эриме. Э гьирогь нуькере деди-дедини, хун инсонгьо эдее тигьи бире, ме дегердуьм хуьсуьм? НэГІ, ме бурам ебо э чоримуьн рота, вуьнуьм чьу хэбериге.

Яковлев. Меш миём.

Орлов. НэГІ, туь пой инжо, ме гьони миём.

Яковлев. Хьовир капитан, шев торики.

Орлов. Ди э ме автомате, Арутюняне миберуьм э хуьшдеревоз.

Яковлев дорени автомате, Орлов вадарафдени.

Яковлев (вечирени сер столгьоре). И чьу жире одо-мини командир иму? Не хурдени, не хисире. Гье э думит дери.

Иванов. Хубе командири. Эри кор дуьлю эдее сухде, гьэдуьр солдетеш дануьсдени.

Дироморени Юсупов, э душо вери погонгьой капитан, э чумгьою чеш-мекгьо, э дес ю фотоаппарат. Яковлев не Иванов възхуьшденуьт э пой, честь доренуьт.

Юсупов. Капитан Орлов инжо бире?

Яковлев. Бэхшлемиш сохит эри дануьсде, ишму кинит?

Юсупов. Ме корреспондент эн гозетуьм, капитан Юсупов.

Яковлев. Эхи ме ишмуре нисе шинохденуьм.

Юсупов. Гьеме одомигьоре шинохде варасде нибу (*Ведешендени эз куьф удостоверением хуьшдере, бирмундени*).

Яковлев. Имогьой шинохдум, нуьшит, хьовир капитан, Орлов гьони миев.

Юсупов. (*Эиловлей хуне денишире*). Ху-уб, чьуьтами коргьошму, ченгьеде пушо рафдейт имбуруз?

Яковлев. Бэхшлемиш сохит, хьовир капитан, гуфдире нидануым.

Юсупов. Дузи, э гьер одоми мегу. Оммо ме корреспондентуым, ме гьемере дануьсденуым, ме биё дануым, сенигІэтмени. газет чуьчиниге дануьсдени туь?

Яковлев. Кем биш хунденуым, хьовир капитан...

Юсупов. Эгер гьеме руз хундениге, туь дануьсдени – газет гьеме руз ведироморени. Эри газета ведешенде материалгьо биёбу, у материалгьоре гешдегор, зу офдогор, нуьвуьсдегор гереки. У везифере ки бегьем сохде. Корреспондент. Варасири?

Яковлев. Эри, хьовир капитан.

Юсупов. Ой согь боши.

Иванов. Хьовир капитан, е сирот зенит имуре дие.

Юсупов. Ме кире сирот зеренуымге дануьсдени туь?.. Игидгьоре. Эри э газет воноре. Ченд фашисте куьшдей туь!

Иванов. Телефонме гьеле гуниле ние шенде, хьовир капитан.

Яковлев. НэгІ, нэгІ, Иванова гІэйб оmore гуфдире. Эзи дуй орине пушо тел телефон бурра оmoreбу. Шев бу, торик. Иванов рафд эри гешде бура жигей теле, эй гьуьч сохде. Э далде, э кулегьо дуй фашист пэхьни биребуьруьт. Сес пой Иванов шиновусде сэгІэт, угьо гьов кенде оморут э сер Иванов. Оммо Иванов игид ведиромо – богьоз екире тасунд, еккере э кордеревоз сула сохд. Эзи зиьдте игиди бире? Телеш гьуьч сохд, приказ командиреш бегьем сохд.

Юсупов. Баракаллогь! Мерзуь, мерзуь эри гозет воноре (*Ведешендени блокноте, сер гуьрдени эри нуьвуьсде*).

Яковлев. Лап келе тэгІриф медит, хьовир капитан, Иванова, ненге келегед мубу.

Дироморени Орлов.

Иванов. Ини капитан иму.

Юсупов. (*Вэхуьшдени, когьоз хуьшдере бирмундени э Орлов*). Капитан Юсупов, корреспондент газетей «Эри Ватан».

Орлов. *(Когъозе вогордунде, дорени э Юсупов)* командир батальон капитан Орлов.

Юсупов. Э гужевоз офдем ишмуре, шев торики. Е солдат, рэхъэ шинохденигъо овурд мере.

Орлов. Ишмуре гиснеш мубу *(Эз Яковлев)* Яковлев, эри хурдей капитан чи биёр.

Юсупов. Мере гисне нисди, инжимиш мебошит.

Десгъой екире гуърденуът.

Орлов. Э иму гІэдоти: ебо гъуногъэ биё хорунум, песде гоф сохим э юревоз.

Юсупов. Хубе, гІэдоти *(Яковлев диrowундени хурек, норени э сер стол)*.

Орлов. *(эз Юсупов)*. Омбор мипоит э батальон иму?

Юсупов. НэгІ, себэхъ биё вогордум. Мере воисдени э батальон ишму е ченд игиде салдатгъоре сирот зенуъм эри э газет дешенде. Ишму биё бирмунит э ме киниге хубе одомигъой батальон ишму.

Орлов. Э баталбон иму хубе одомигъо, игидгъо амбар деруът. Ини еки э пушошму нуьшдигъо телефонист Иванов.

Юсупов. Уре, уже шиновусдем.

Орлов. Гуфдирет? Хуб. Екке мере инжо е игиле кук Дагестанини.

Юсупов. Дагестани?

Орлов. Эри. Зурбое игидире кор сохди у. Рафди э разведка тапшуърмишире бегъем сохде бэгъдо э рэхъ ю расдоморет фашистгъо. Э вепичиреки се фашисте куьшди, юш яралуь бири офдори э гІэрей меитгъой фашистгъо. ГІэмелдани сохди. Десдей фашистгъо оморени э серию, хуьшдере э муърдеи вонори, нефесе тасунди. Песде дуьшмегъо дур биренге, взхуьшди эри оморе э киму. Гене э рэхью вохурди дуь фашист. Игид иму э бейбутевоз куьшди е дуьшмере, еккере лэгІэюре бесди, билесумор кешири юре овурде. Эз пленниш хэйли гоф векендейм.

Юсупов. *(Блокноте вегуърде)* чуьтами фамилияй эну?

Орлов. Рахманов Рахман.

Ю с у п о в. (Мэхьтел бире, э пой вэхуышде). Чуьтам-чуьтам гуфдирит?

О р л о в. Рахманов. Чуьни бегем?

Ю с у п о в. Эжеи у. Ме уре шинохденуым, у хьовирмени, дусдмени.

О р л о в. Интересно, нуьшит, хьовир капитан. У гьейсэ-гэт гене э разведка рафд. (*Сере гьуз гуьрде, дуьлю гурунд бире*).

Ю с у п о в. Э сереботи Рахманов те довгӀо ме ченд гилегьо э гозетгьо нуьвуьсдем. Меш дагестанинуым. Ме э хуней эн угьо ченд гилегьо бирем, бебегьо, дедегьоюреш хуб шинохденуым. У э колхоз мэгӀлуьмлуье корсох бу.

О р л о в. (*Эз куьф ведешендени сироте*). Ини сирот энун?

Ю с у п о в (*шори сохде*). Эри, уни – иниге Хумори. Мере имид небу э довгӀо Рахманове муьвинуым гуфдире, зу могорду у?

Эз буру оморени сес тупе-туп сес лов бирей бомб. Хуне лерзирени гьемееки эз Иванов бэгъэй дегешденуьт э хори. Песде вэхуышденуьт.

И в а н о в. Хьовир капитан, ишмуре оголи.

О р л о в. (*Вегуьрдени трубкаре*). Эри, чуь, Дот лов бисдо? Хуб. Рэхь очугъи? Хуб. (*Шори сохде*). Дир не сохде гирорит нуькерере. Меш гьони эдеме оmore. (*Элой Юсупов*) хьовир капитан, земляктуь Рахманов гене игиди бирмунди.

Перде

Дуьимуьн картина

Чуькле сара више э сер тепеи. Э гӀзрей сара дорлегьо дегешди телефонист Иванов трубкаре э гуш воноре. Гьовой шохьонгуми. Орлов сере гьуз гуьрде, нуьшди э думит. Эз дур эдее оmore сес тупе туп, гуниле шенде.

О р л о в. Е кемлейге рэхь мунди, и э пушо деригьо тепеире мегуьрдимге, э шегьер мидарафдим.

И в а н о в. Да-а-а, ме мэхьтелум, неужели у пуч бири?

Бирден оморени келе сес туп шенде, песде виз зере куьнд бирени снаряд, офдоре лов бирени э куьндигьо. Иванов сере гьуз гуьрде дегешдени.

Дироморени Яковлев.

Яковлев. Хьовир капитан...

Орлов. Чьуни, чь хэбер дануьсдей.

Яковлев. Гьичиш гьеме эдете гуфдире пуч бири. Огнев яралуь э санчасть дегешди. Э кин эн уш рафдем. Огнев эдее гуфдире ижире: «Ме не Рэхьмон гьердуьеки симов зере гирошдим нуькерере, куьнд бисдорим э ён дот фашистгьо. Рэхьмон мере поюнд гьэреул, ю рафд эри лов сохде доте. Песде е келе сес омо, дот лов бисдо. Ме рафдуьм эри гешде Рэхьмоне, не офдум. Э занимеш раси гуниле, гье нуьшде-нуьшде оморум э гьйрогь нуькере. Песде мере гьужогь зе вегуьрд е солдат иму. Хьэрой дешендуьм Рэхьмоне офум гуфдире. Сес не бисдо.

Орлов. (*Вэхуьшдени, гешдени*). Хьэйф, хьэйф Рэхьмон!

Иванов. Хьовир капитан, екимуьн оголи.

Орлов. (*Трубкаре вегуьрде*). Эри, менуьм, чь? Имбуруз хьофд километр пушово рафдейм? Кеми? Э пушо гьуьндуьре догь дери. Э посой догь дуьшме минометгьо нори. Чь? Кумеки мисохит? Артиллерия? Авиация? (*Шори сохде*) согь бошит! Лап хуб мубу. Мигорорим, мегирим шегьере! Согь бошит. Хуб, хуб (*Дорени трубкаре э Иванов*). Огол зе пенжимуьне.

Иванов. Пенжимуьн, пенжимуьн, ме дуьимуьнуьм. Пенжимун, гоф сох! (*Дорени трубкаре э Орлов*).

Орлов. Хьовир пенжимуьн, минометгьо э посой догь гьисдуьтгьоре эдете лов сохденуьт эз звериш, тупчигьош. Хьозур бошит эри пушово рафде. Вэхде пуч месохит. Пушово, варасирит? Хуб, хуб, гьечу сохит. (*Дорени трубкаре э Иванов*).

Эз буру оморени сес балабан эн Рэхьмон э гьовой мугьамат.

Яковлев. (*Шори сохде*). Хьовир капитан, шиновусденит?

Орлов. И сес балабан Рэхьмони.

Яковлев. Гье уни, хьовир капитан. Ме видовум.

Орлов. Бура, хьитиёт бош.

Яковлев вадарафдени. Сес балабан оmore-оmore келе бире.

Иванов. Э худо шуькуьр, Рэхьмон офд омори.

Орлов. Лап хуб мибисдо Рэхьмон офд миомоге.

Дироморенуьт Юсупов ве Яковлев. Э дес Юсупов балабан дери.

Юсупов. Салам!

Орлов. Салам!

Гуьрденуьт дес екире.

Юсупов. Эжи землякме?

Орлов, Яковлев, Иванов дениширенуьт э еки, мэхьтел мунде.

Яковлев. Иму эденбирим эз ишму пуьрсире, хьовир капитан.

Юсупов. Эз ме? (*мэхьтел бире*).

Орлов. Веди нисди Рэхьмон. Иму сес балабане шиновусдеки, гьечи дануьсдим Рэхьмон эдее оmore. Значит пуч бири...

Яковлев. Эхи и балабан эн Рэхьмони.

Юсупов. Ихдилот балабан ижиреи: Себэхьмунде эденбуьруьм эз е полк э е полкиге рафде. Эз пушойме е десде пленный немцгьо гиросдуьт. Диренуьм э дес эн е немец балабан дери. Поюндум немце. Мугум: гьери вуьнуьм, диренуьм э сер балабан нум Рэхьмон вери. УсэгIэтте шинохдум. И балабане Хумор – одохлуй Рэхьмон бэхш доробу юре. Гьэрезки балабане восдорум эз немец. Пуьрсуьруьм сэхьиб балабане. Немец мугу – нисе динуьсденуьм. Балабане мугу эз хори офдем. Э дуьл ме шек омо. Мугум кидан Рэхьмон пуч бири. Эзилойге фикир сохдум белки балабане вир сохди, ю согь саламет э батальон вогошди. Эзу товне оморум зу-зу э кишму.

Орлов. Эз Рэхьмон хэбер нисди. Вединики пуч бири (сере гьуз гуьрде). У хуьшдере зинде-зинде э дес дуьшме нидуь. Ох, хубе солдат бу, хубе хьовир бу, хьэйф-хьэйф (*эз синею вороморени келе «ох»*).

Юсупов. Езугь, хьэйф эн ужире кук. Фэгьире дедешу шиновусдки жингир мубу, хуьшдере муькуьшуь. Ме дирем чуьтам дедей эн угьо эри эну жун доренбуге. Езугье зен... Хьэйф Рэхьмон!

Орлов. Да-а-а, омбаре дедейгъо э и довгю вир сохдет бэхдевере хэлефгъой, хуьшдере. Чэнгъеде хубе, игиде инсонгъо, келегъо ве гзилгъо, пиргъо ве жогылгъо пуч бирет, Нэглет э фашистгъо, нэглет э Гитлер! (*Песде нуьшдени, э лой Юсупов чаруьсде*). Нуьш капитан. Туь шинохдени бебе дедей Рэхмоне. Нуьвуьс эри эн угъо е когъоз. Гъечи нуьвуьс ки, гъе э ебо нетерсуьт. Варасири?

Юсупов. Чуь бие сохде биёв – эхириш гуруниш гъисдиге эри нуьвуьсде, биё нуьвуьсуьм.

Пауза

Орлов. Ме миёсдуьм писатель бире. Эз товун Рэхмон ме книг муьнуьвуьсдуьм.

Юсупов. Верзиреш верзирени.

Орлов. Де гъечу буге нуьвуьс дие.

Юсупов. Эхи биё дануь одоми нуьвуьсде. Э гозет статья нуьвуьсде не роман нуьвуьсде еки нисди, хьовир капитан.

Орлов. Эри, дузи, гъечу буге статья семе нуьвуьс, фуьрс э Дагестан, бигыл дануь хэлгъ чуйтам кук ю гъурлугъ сохдиге Ватане, чуйжире игидгъо ведиромориге эз Дагестан.

Э и туьтем эз гъово оморени сес мотор самолетгъо, сес туп шендей зенитчикгъо. Самолетгъо шенденуьт бомбагъо. Хори лерзирени. Гъемееки дегешденуьт. Юсупов лугъонде жиге гешде эри пэхни бире.

Орлов. Э хори вогосит.

Гене шенде оморени бомба, хори лерзирени. Сес тупе-туп гъе зиёд бире.

Яковлев. (Э гъово дениширени) Хьовир капитан, уни е самолет эдее сукде. Офдо! (шори сохдени) Угъониге вуьруьхдуьт. Уни самолетгъоймуш оморут.

Орлов. Гъейсэглэт эхир фашистгъо доре миев! Гъони пушово мурайм.

Юсупов. (*Э пой възухшдени*) Ме е гиле э зир бомбёшка домундем не муьрдегъо хилос бирем. Эз уновло чумтерс бирем.

Орлов. Гзйб нисди. Жун ширине чини эри одоми.

Юсупов ведешендени эз куьф блокнота, сер гуьрдени эри нувьуьсде.

И в а н о в. Хьовир капитан, гирит трубкаре, эдей гоф сохде пенжимуьн.

О р л о в. *(вегуьрдени трубкаре)* Менуьм, чуй? *(Шори сохде)* Пушово! Гьони меш оморум. *(Дорени трубкаре)* Кура сохит чигьоре. Пушово! *(Э лой Юсупов)* Капитан, туй оморени э имуревоз?

Ю с у п о в. Егьин оморенуьм.

О р л о в. Де гьечу буге кешит! *(Эз Иванов не Яковлев)* Зу бошит! Имишев ёгьин биё вегирим шегьере. *(Эз посой догь оморени келе сес «Ура».* Орлов десе гьово гуьрде видовусдени).

Сесгьо эз дору. Ура!

О р л о в. Пушово, игидгьо, пушово!

Перде

СЕИМУЬН ПЕРДЕ

Келе хьэёт, гьэришию богь. Васали. Доргьо гуьл лов сохдет. Э доруй хьэёт ведини дер не пенжерегьой хуней Хуморигьо. Эз лой расд – гьей-вуй хуней Божийгьо. Шохьонгуми, пушой чуйшме дарафдеи. Эз хуней Хуморигьо ведироморенуьт гоф сохде-сохде Мелке не Сенем.

С е н е м. Бегем гьизилме кур-кечели, ишму нохогь эн уре гьечи хуьрд сохденит?

М е л к е. Евошлей гоф сох, э Сенем, диворгьореш гуш вери. Э духдер, гьечунигеш Божи э ху хэмир дери, шев руз эдей хуьшдере куьшде.

С е н е м. Духдер эри кук офире оморни. Э худош, э бендеш гьэёни чуйтам дошдем келе сохдемге ме бебере – е десию гьэнфит бири, е дисию мелмалад. Худо мебуру жогьил ю, жовогьил ю, хундегор ю, сохдегор ю. Те умогьой гьов гьэтош бери эхдуьр зерегоруй гьизилгьоймере, у небисдоге муьрдеймеш мурдали.

М е л к е. Худо гьоим доро туйре, и чуй гофи, ки мугую хуьрди гьизилгьойтуйре.

Сенем. Е парчогь-парчогь-здеи гІзилме. Э зар не эвруьшуьм муьпучуну Хуморлей туьре.

Мелке. *(Десе э лэгІэ воноре)* Евош *(Элой хуней Божи денишире)*.

Сенем. Ме дануьсденуьм духдртуь хосдехунд бу эри кук энугьо. Се сал, чор сал денишири духдртуь, де имогь-ой, дур эз руй Бебелейме не гІзилгьойтуь, хэбер омори кук эн угьо пуч бири гуфдире. Худо нуьвуьсде гьисмети, чуй бие сохде биев. Эри энугь фэгьир худо гьечу нуьвуьсди.

Мелке. Худо гуж сохо э гуж сохдегоргьой гІзилгьойму.

Сенем. Хумориш оmore расире духдери, бие туьш пой мезе э мозол гІзилтуь.

Мелке. Дедей миро Хуморе, комини дедейгьоре нивою ники бэхтевери эн гІзилгьой хуьшде?

Сенем. Ихдийр духдер э дес дедей де.

Мелке. Худо мегуё, нэгІ мере нисе воисде гІовуне э герден ме вегурде. *(Эз лой хуней Божийгьо оморени сес гоф сохде, гирисде)*.

Сенем. Дие ме эдеме рафде, туь гоф сох гене э Хуморевоз, гьондурмиш сох э ю, туь дедеи.

Мелке. Худо хьэрмэхь эри туь нен гІзилгьойтуь.

Сенем рафдени, Мелке вогошдени э хуне. Э гьейвуй хуне ведироморени Божи сифотгьою гьеме гьолпегьой хунини.

Божий. Войш, дедей миёсде муьрде туьре гІээзизе балайме. *(Нуьшдени чорзани зере, домо вокурде гирисдени)* Кире гІээзизе хэлефгьо муьрдиге, комини дедейгьо мере хуно хьэсрет э дуьл мунде, ярай хоснебирени вегуьрдетге биёвт-гу э меревоз домо вокунутгу гуьруьсуьтгу, во-о-ой... *(Божийе хэйли гирисде варасде богьдо эз куче оморени сес. Дироморенуьт ГІээзиз не Хумор. Э дес гьердушу лапаткегьо дери. Божий дарафдени э хуне)*.

ГІээзиз. *(Эз Хумор)*. Себезь, духдерме, екем зуте възиз бурайм э кор. Э дуре участка биё бурайм эри гІов доре богьэ.

Хумор. Хов кире оmore?

ГІээзиз. Дие дара духдерме э хуне. *(Дарафденуьт гьер мерд э хунегьошу)*.

Г I э з и з. (*Эз дору*) Эзен, гъечи те кей куышде туь хуышдере?

Б о ж и. (*Эз дору*) Эзиновлейге ме мундум гуфдире эй-чуьни.

Г I э з и з. Мере имиди Рэхьмон согъи гуфдире, дуьл ди хуышдере.

Гъово бирени торик, э асму – астарагъо, песе ве ди бирени менг. Веди-роморени Хумор, э десию дери балабан Рэхьмон. Нуышдени э сер сенгъ, э думит.

Х у м о р. (*Балабане фегъм сохде*) Бегем ме туьре бэхш дорбуьруьм тэхьно вогорди бией гуфдире? (*Е кем гIэре гирошде бэгъдо хундени мэгIни*).

Гъурбу гердом эри рафде-рэхьгъойтуь,
Фурмуш нибу гъич у сохде коргъойтуь,
Ме нигуюм зинде нисд гуфдире туь,
Э рэхьтуь де чумгъой ертуь, соймиши.

Шиновусдем игид бирей э довго,
Эри Ватан сохдей туь хубе коргъо,
Э синейтуь жерге-жерге орденгъо,
Чуьтам гуьом нисд гуфдире, соймиши.

Еровурд бу и балабан эз дес ёр,
Меш инжиге эденбуьруьм сохде кор,
Зиёд бисдорут фикиргъой эн Хумор,
Туьсуьз чуьтам мизуьгъуьм ме, соймиши.

Ведешендени эз куьф когъозе.

М е л к е. (*Эз дору*) Э Хумор, ди ро э хуне, духдерме.

Х у м о р (*гIэрсгъой чуме покурде*) Гъони мидиром. (*Хундени келе-келе когъозе*)... «Рэхьмоне вир сохдейм. Омон имуре имидики у согъи гуфдире, гъеле белки офдим юре»... Белки! «Балабане ме эз дес е пленный немец офдем»...

Гирисдени, пучундени когъозе. Евошлей-евошлей пой вечире ди роморени Нэхьум.

Н э х ь у м. Шевлейтуь эхэйрбу хэгьерме!
Х у м о р. Эгъуьбеттуь эхейр, чуь воисде?

Нэ хь у м. Инжимиш мобош, хэгьерме, мере воисдени согъи саламатитуь не одохлуйтуь. Эн Рэхьмон одохлуйтуь, эн Бебе нэгI.

Х у м о р. *(Э пой вэхуьшде)* чуй гуфдири?

Нэ х у м. *(Энгуьшде э лэгIэ воноре)* ш-ш-ш, е-евош. Туь дануьсденики мере эз гьеме коргьо хэбер биренигьоре. Ме эз гьеме зу дануьсденуьм э коми хуне гIэруьси дериге, э коми хуне гьуьдуьши дериге, мило дериге, туьре дануьсде воисдениге ме дануьсденуьм коми зене чуй гIэйлиш мубуге – кук е небуге духдер. Мере эз гьеме коргьо хэбери, хэгьерме...

Х у м о р. Дие гу бура чуй гуфдиреге, дуьлмере хьэл месох.

Нэ хь у м. *(Евошлей)* ме шиновусдем ки гьобоне Бебе, заххоз трудоденгьой корсохгьоре эз сериюш эз дуьмиюш буранигьо э гендуьмгьо шоробгьоре дореки, ме шиновусдемки гьобоне Бебере воисдени туьре эри хуьшде хогьу.

Х у м о р. Те умогьой гIов гIэтош бери уре, ме той эн унум бегем, гьэдой Рэхьмоне вегиро у.

Нэ хь у м. *(Э лой хуней Божийгьо денишире)*. Э шегьер сес дешедетки Рэхьмон пуч бири, дедей Мелке эдее туьре э екке доре.

Х у м о р. Рэхьмон пуч нибу, Рэхьмон миёв!

Нэ хь у м. Худо веровуно метлебуьре, хэгьерме, шор биёво одохлуйтуь, хьитиёт бош, фирмунде неёв дедешму.

Х у м о р. Де коригеш небу мере э Бебе не рафде, илле хуби эри ме.

Нэ хь у м. Ме чуй гуфдиренуьм?

Кини Бебе? Кечеле пири. *(Беш пингьоли зере вежегьисдени)* кечел э пири зен хосди, гьемере темэхь венгесди...

Х у м о р. Весси туьш, гьечунигеш дуьлме эдей хьэл бири...

Нэ хь у м. Хьэл гердо дуьл дуьшменгьойтуь... омон е гоф гуьом эритуь... дондуй дедей Мелке буррани эри доре туьре э Бебе.

Х у м о р. Чуй!

Нэ хь у м. Ш... ш, сабуьр сох, сабуьр хубе чини.

Хумор. Э дориш кешуьруьтге мере нирам.

Нэхьум. Э дор кешире биёво дуьшменгьойтуь, недане духдер, и чуй гофгьои. Бегем иму мигьлим туьре э Бебе доре?

Хумор (*Хэнде гуьрде юре*). Ихдиёри э дестуьш офдори? Эй муьгIуьжуьз дире мундем.

Нэхьум. Эй надане духдер, ме эритуь дуьл сухундегорум. (*Э иловле дениширени*). Дие ме рафдуьм, э е жиге имишев ярсаяди, бурам е руьмке эрэгьи хурум (*вадарафдени*)

Хумор (*э богьче гешде*). И чуй гофгьои ме шиновусденуьм?

Мелке (*эз дору*) Э Хумор, не дирой э хуне!

Хумор. Оморум!

Дарафдени э хуне. Ведироморени Божи

Божиге. Дедей миёсд муьрде э пушойтуь хэлефме, туь гьеле гIэилле бирики.

ГIэзиз. (*Ведироморе эз хуне*) Э ёртуь мундиге пор эз бирорзерей Одигюзелиш хэбер оморебу вир бири гуфдире. Чуй ёсгьо, чуй коргьо, биребу э хуней бебей геде. Ини и пери эз гIэил омори когьоз. Нуьвуьсдики сэхд яралуь буьруьм, имогьой хуб хосум, э и зуригьо довлгош марасуь э шори никиревоз э хуне миём гуфдире.

Божиге. Мере ужире мозолуье дедей мизендге, дердигьойме чуй бу.

ГIэзиз. Ужире коргьо амбар бире. Песде э когьоз неверики нохогь Рэхьмон монухьо бири гуфдире.

Божиге. Те умогьой глов гIэтош бери эхдуьр зерегоргьой Рэхьмонлеймере.

ГIэзиз. Ки дануьсде, белки яралуь бири эз полк хуьшде э е жигейге рафди, эхирки гуфдире нибу. Амбари рафди, кеми мундегьушунгьойму уже экуьнди Берлини. Эхир – тухур куьнди, довлго э и зуригьо биё варасуь. Худо кумек бире э гьеме рафдегоргьоревоз гIэил имуш э шориники миёв.

Божиге. Войш! Бегем э пушой худо гловун сохдебуйруьм.

Эз пенжере сере ведешендени Хумор, песе пэхьнуь бире. Дироморени
Гуьлбике.

Гуьлбике. Хэгьер миро юре, не дошд серлей хуьшдере?

Г1эзиз. Э духдер, эз мунде жигеш дуьл дедешмуре эри хьэл сохде оморей?

Гуьлбике. Эле, туь чуй гуьфдире, бебе, тэхьэр гуьфдиренигьоре хуно: мен сениичун муьрдеки, сен менуьм пойпичеки ме эри хуней бебе эдеме муьрде, туь эз ме гьэгьри бире?

Г1эзиз. Э дуьл ишму эз товун Рэхьмон усале коргьомеэрит. Дуьл дит хуьшдере, гуит: Рэхьмон миев!

Гуьлбике. Эз лэг1эйтуй худо шиново. Шоре хэбергьой Рэхьмонлейтуь э гуш иму дарафде э шори бэхдевери вадараво гьеме хосдегоргьойму.

Г1эзиз (э шловлей гьейву гешде) Дуьлме гьемише темизи, г1эил чуймени одоми пуч нибу.

Гуьлбике. Хэгьер миро Рэхьмоне (дениширени э лой хуней Хуморигьо, э гуш дедешу) дануьсдени чуй хэбер шиновусдемге? Эдете гуьфдире эри Хумор одомигьо дери, гьобоне Бебей сенеме воисди мугу Хуморе эри хосде. Те умогьой глов г1этош беро уре.

Божиги. Вой эй дедей Рэхьмон.

Г1эзиз. (Эз Гуьлбике). Э духдер, у туь шиновосдейгьо гофгьо э китуь мунугу.

Гуьлбике. Рэхьмонлейтуь шор биёво.

Божиги. Те кей дошденни Мелке духдере, глов гуьрде нигьлуьки.

Г1эзиз. Эдеме диренуьм ме духдер гьэбиле, пир бирей туь, фурмуш сохдей чуйниге э г1уьэлом муьгьбет.

Божиги. Руригьой дейдетуьре худо буро, мере рури немунди эри э туьревоз гоф сохде.

Гуьлбике. Ш-ш-, евошлей гоф сохит.

Божиги. (Вэхуьшдени э пой). Кешит э хуне.

Дарафденуьт. Ведироморенуьт Хумор не Мелке.

Хумор. Дедей жон дедей, минет сохденуым э туь, у гофгьоре э киме мегу. Нум эн у гьобоне пирире э ён ме мегу.

Мелке. Эле, худо меветово эз эхдуьр зерегоргьой г'эиллегьойме, и чуй гофгьой э лэглэйтуй дери.

Хумор нуьшдени э сер сенгь, сере гьуз гуьрде, э дердевоз хундени мэглни.

Хумор.

Дедей гуш вени божэхь дуьлмере,
Фурмуш нисохум Рэхьмон ёрмере,
Туй восдоригеш ширин жунмере,
Гузет нисохум э рэхь соймиши.

Мелке. Дедей гьурбу гердо эритуь, балайме, чор сал дениширей, довглош эдее варасде, хэбериш омори пуч бири гуфдире. Зобуни Рэхьмоне ки хосденбуге худо меветово эз у. Рэхьмониш кукмере хуно бу. Хэбер Рэхьмон э ме расиригьо е гуниле расирере хунои э синейме. Де имогьой чуй биё сохде биёв. Муьрдере эз хок ведешенде овурде мубими, хэ-лефме?

Хумор. Мегу, гьечу мегу!

Хундени э дердевоз.

Гиж месох мере, езугь биёвгу
Имид сохденуым, согьи миев у.
Эз сер хьофд догьиш пар мизенуь у,
Эри оморе э ён соймиши.

Мелке. *(Десе вонорени э пушони Хумор)*. Туьре хьол нисди, духдерме, туй ночогьи, бурам эри туй духдир биёрум.

Хумор. *(гьул Мелкере гуьрдени)*.

Делуь нисдуьм ме, герек нисд духдир,
Э илчингьо гу: мере нисд духдер,
Эдем су гуьрде, дуьл эдей сухде,
Бигьил денушуьм ме э соймиши.

Мелке. Мере дие гоф нисди. Шогь-сенем э ошугь-Гьэриб дениширебугьош гьечи сэхд не поисдебу.

Х у м о р. Дедей, туь эз ме келеи. Рэхь нисди ме э руйтуь поюм. Омон минет сохденуьм э ме гуж месох. Ошугь-Гъэриб эри пул гъэзенж сохде рефдебу, уре пул небу эри хосде духдер глошире, глэруьси сохде. Омон Рэхьмон эри пул нерафди. Рэхьмон э довгло рафди, эдей хун хушдере тигьи сохде, беде дуьшменгьо оmore ме не туьре не куьшуьт гуфдире. Туьре не мере, гьозор чуймунигьойгереш эз уьлуьм эри хилос сохде рафди у. Кечеле Бебере хуно дургуне когьозгьо гьуьч сохде эз салдати пэхьнуь не бири Рэхьмон.

Мелке. Эле, туь чуй гуфдире, гьереки гири миев мишиновуь.

Х у м о р. Гьергоиш бисде очмиш мубу у кор. Гуфдире-нуьт э хуьшге дивор гуьл нивогосу. Омон Бебе хуьшге дивор нисди, тари, бишэг лэригьой энэ очмиш мубу.

Мелке. Евош, киниге эдей дироморе э хъзет.

Дироморени Одигюзел.

Одигюзел. Шев ишму эхэйр.

Мелке. Эгъуьбеттуь эхэйр. Кеш э хуне.

Одигюзел. Э шоригьо-никигьо диройм э ишму. Эдеме рафде. Воисденбу ишмуре омборек бу сохум.

Зенгьо э мэхьтелиревоз дениширенуьт.

Х у м о р. Чуйни бегем?

Одигуьзел. Ники, шори. Эвелимуьнжи э радио мэгилум сохдики гьушунгьойму сер гьурдет гуфдире настулениере э Берлин. Имубуруз-сэбэхь Берлин биё вегурде биёв. Ве дубореимуьнжи гьони хэбер оморики Хуморе орден дори гуфдире эри хуб кор сохдеи э колхоз.

Х у м о р. Мере? Ме чуй сохдем бегем?

Одигюзел. Эри, духдерме, туьре, туь верзирей. Омборек бу, э хубе метлебгьо расош.

Мелке. Худо доро глэилгьойтуьреш. Шор биёво бала-лейтуьш. Кешит э хуне дарайм.

Одигуьзел. Нэгл, э ме одоми денишири э буру, согь бошит.

Мелке. Хош омори, софо овурд.

Х у м о р. Согъ боши, лелей Одигуъзел.

Одигуъзел вадарафдени

М е л к е. Кеш духдер э хуне.

Х у м о р. Туь дара, ме гьони мидиром. (*Мелке дарафдени, Хумор геишдени э хъэйт*). Ме чуй сохум, эже бурам эз дес дедейму. Ме чуйтам бурум луйнг гьобоне Бебере?

Ведироморенуьт Г1эзиз, Божи не Гуьлбике.

Г 1 э з и з. Хумор, туь эйчуй ние хисире, духдерме, себэхь биё зу бурайм э кор.

Х у м о р. (*гирисдени*) Мере гьишдени бегем, худо мевотово эз гьобоне Бебе. Вомухди дедеймуре хьэлово сохде э ехэнме.

Б о ж и. Бебе сэхьиб хуьм хэзинеи имогьой, духдерме. Екигьо эдей жун доре, екигьо пул кура сохде. Кимлере вой, кимлере бой, хэлефме!

Г 1 э з и з. Э духдер, лэг1эйтуьре не гири! Чуй Бебеигьо эз сад гьозор екини. Гьемеш гьони э довг1ои.

Б о ж и. Кидан миёвге ниёвге е теке балалейме.

Г у ь л б и к е. Те умогьой г1ов г1этош бери дуьшмере.

Дироморени Одигуъзел.

О д и г у ь з е л. Сес ишму э кучеи, чуй хэбери гьечи?

Б о ж и. Гьэбер-гьэбер зено нохогь г1эилгьойму!

Г 1 э з и з. Имид э худо.

О д и г у ь з е л. Гьич тенги мосохит. Э ишму мэг1луйми. Эз г1эил имуш хэбер небу. Песде когьоз омо. Нуьвуьсди, э бебе, ме яралуь буьруьм, хуб бирем. Худо гьишдге э зи зуригьо довг1о марасуь, э шоригьо никигьоревоз г1эил ишмуш миёв.

Г у ь л б и к е. Шоригьо никигьо винош э нуьшдегоргьоревоз, худо шиново эз лэг1эйтуь.

Б о ж и. Э худо имид, дениширейм. Оммо гьэбилеймуре тоб нисд.

О д и г у ь з е л. Чуйтам?

Хумор г1эйб кешире, вэхуьшдени рафде.

Б о ж и. Хуморе эдей э екке доре.

О д и г у ь з е л. Нибу! Эки?

Г у ь л б и к е. Э Бебе, завхозтуь.

О д и г у ь з е л. Э жун бебейме хэбер нисди мере, у кор нибу!

Н э х ь у м. (*Э посой дер сере ведешенде*). Михьило сох, жон председатель колхоз, э биней гуштуь чуй коргьо биреге туьре хэбер нисе бире.

О д и г у ь з е л. Зиндее гозет омори. Эз гьеме коргьо хэ-
бери Нэхьуме.

Н э х ь у м. Дузи. Эз гьеме хэбери. Ме дануьсденуьм Красная Армия э куьндигьой Берлини. Э и зуригьо довгшош марасуь. Э шоригьо никигьоревоз глэилгьоймуш миёвт э хунегьошу. Гьовои хуре кечеле Бебе эз колхозиш пиш му-
бу.

О д и г у ь з е л. Туь имбуруз э кор рафдей?

Н э х ь у м. Эри. Трудоденьмеш э книшкейме нуьвуьсде омори.

Дироморени Бебе.

Н э х ь у м. Хош оморей, Бебе!

Б е б е. Хуьшг хэвен гердош!

Туь э гьэреули ние поисде имогьой?

Н э х ь у м. Кире гьэреул сохум? Гьеле ебо зен хогь глэруьси сох, э глэрсиси туь вежегьим, шоробиш хурим. Песде миём эри гьэреул сохдеш.

Б е б е (*гьэгьри бире*). Амбар дануьсдениге, кем гоф сох!

Н э х ь у м. (*Э овозевоз*). Дилуьм мугу, сен дилим-дилим оласан. Менуьм бошуме бу ишлери сен гетуьрмисен. Дие гьелелуьге согь бошит! (*Винире бурмунде э Бебе, вадарафдени. Вадарафдени Бебеш*).

О д и г у ь з е л. Гьогь бирем. Чуй гуьом. Дие меш бурам. Шев ишму хуш бу.

Б о ж и. Хош омори, софо овурд.

О д и г у ь з е л не Глэзиз вадарафденуьт. Дироморени Хумор, гьэл дешендени э герден Гуьлбике.

Гуьлбике. (*Тимор сохде сер Хуморе*) Хэгьер миро
Рэхьмоне.

Х у м о р. Мере эз чум мешенит.

Б о ж и. (*Вэхуьшдени, дарафдени э хуне*). Дедей гьурбон,
Рэхьмонлейме.

Х у м о р (*гьэл гуьрде Гуьлбикере, хундени мэгни*).

Е куклей дедей, туь офдум бири,
Э хуней дедей товуш мидори,
Гьер гоф лэгIэйтуй
бу шелбет, шори,
И чуй кори
Э сертуь овори.

Г у ь л б и к е. Войш, хэгьер гьурбу.

Х у м о р.

Мегил хуьрд бире
кемер дедее,
мегил кур бире
туь чумгьой мере,
Ярауь месох туь
дуьл хэгьертуйре,
Чуме рэхьтуьним
гIэзизе ёрме.

М е л к е. (*Эз пенжере*). Э Хумор, эжеи туь!

Х у м о р. (*Вэхуьшдени*). Э жерей жегьендем муно кечеле
Бебе. Ире чуй воисде эз ме. Оморум, оморум! (*гьэл гуьрдени
Гуьлбикере*). Худо хьэрмэхь эришму.

Г у ь л б и к е. Метлебгьойтуьре худо воровуно.

ЧОРИМУЬН ПЕРДЕ

Суьфден картине

Келе богьи. Э више ухшеш зере. Э аллея норе оморот дуьразе куьрсигьо.
Э доруй богь ведини келе пенжерегьой госпиталь. Э перде вокурдеки эз
дур оморени сес «ура!», сес салют, сес музик. Э гьово вешенде оморе-
нуьт ранге-рангие ракетгьо. Дироморени Яшка, ленгуйсьде-ленгуйсьде, э
тению ковре халат, э десю десдечу дери.

Я ш к а. Победа! Эхириш омери, победа! Буьзуьрге победа! Э хори раси кемер фашистгьо! (*нуьшдени*). Чув хуб рэхьэт бисдо дуьлме! Ме гьони яратуь ниёсдуьм бире. Э и руз э Масков миёсдуьм бире. Унжо имбуруз келе миглиди. Э Догьистуш имбуруз келе миглид мубу. Имбуруз э гьемей глулом келе миглиди.

Нефес кеширени, дениширени э асму, песде э ило-улей хуьшде, хундени мэглини.

Дедей, дие нихунум ме заруьнжи,
Миём изму экитуь ме э динжи,
Имбуруз ме биренуьм дуз бисдпенжи,
Вогошденуьм эки туь ме, дедей.

Дедей, хьозур сох туь шоре сифроре,
Хэбер сох туь хэгермере, Сипроре,
Вогошденуьм ме экитуь, жон дедей,
Гьэл дешенде, моч мисохи кукгьоре.

Дедей, лово хогь туь эй Армией совети,
Азад сохди хэлгэз эз келе беда
Зигьо э глуьлом шори ве дусди,
Вогошденуьм ме э китуь, жон дедей.

(*Гьуз бире гуьрдени эз яратуье пой хуьшде*). Эле-леле...
Дорд доре нисе поисдеки. Кей хуб мубу и занимае. Могьгуьл хьэрзо мисохдуьт мере, мирафдуьм э хуне.

Сере э сер скамейке воноре, дегешдени. Чумгьою э хов рафдденге, дироморени Вера э тению сипре халат вери. Винирени Яшкаре. Евошлей-евошлей э бузпой куьнд бирени, гьуз бирени э серию.

В е р а. Шевтуь эхейр бу! (*хэндуьсдени*).

Я ш к а. (*Гье ебо хуьшдере вешенде*). Руьхшенд сохде!

В е р а. Имбуруз келе миглиди, гьемей глуьлом эдей мэглини хунде, шори сохде, туь хисирей?

Яшка э мэхьтелиревоз дениширени э Вера.

Я ш к а. Хьэз оморе мере эз туь.

В е р а. Эз ки!

Я ш к а. Эз туь...

В е р а. (*хэндуьсдени*) интересно. Эз зуревоз?

Я ш к а. Руьхшенд месох. Эз дуьли гуфдиренуьм.

В е р а. Песде мереш эз туь хьэз омоге?..

В е р а. Г1эмел оморенигьо кор нисди.

Я ш к а. Чуьтам!

В е р а. Шуьвермере чуь жугьоб миди?

Я ш к а. Туьре бегем шуьвер гьисди?

В е р а. Эгер согъ мундиге, гьисди.

Я ш к а. *(екем пешму бирере хуно)* ме туьре духдер хуне дануьсдебуьруьм.

В е р а. Довг1о сер гуьрденге, шуьверме лейтенант бу. Иму зигьисденбирим э Украина. Немцгьо оморенге, мере гуьрдуйт, дешендуйт э лагер. Фирсорут эри кор сохде. Эденбуьруьт э Германия фиргоре. Ме хуьшдере э рэхь эз сер вогун шендуьм. Вирихдуьм. Песде мере гене гуьрдуйт. Э е десдейгеровоз фирсорут э лой Австрия. Гене дубореш вируьхдуьм. Оморум э и шегьер Чехословакия, э хуней эн е чех пэхьнуь бисдорум. Зувун эн угьо э сувун уруси ухшеш зере. И чехгьо урусе хуб хосденуйт. Мере кор дорут, пэхьнуш сохдут тейте ишму оmore. Ишму оморитки, рафдуьм э ки начальник госпиталь, ихдилот сохдуьм э серме оmore гьозие гьэдере. Мере э кор вегуьрдуйт.

Я ш к а. Имогьой шуьвертуь эжеиге ние дануьсде?

В е р а. Нэг1. Нуьвуьсдем э Масков. Гьеле хэбер нисди. Дениширем.

Я ш к а *(э хуьшде домунде)* Ижире коргьо...

В е р а. Белки туь дире бирей шуьвермере? Орлова фамилейю.

Я ш к а. Орлов... орловгьо омбор дирем ме...

С е с - э з д о р у . Вера Павловна, инжо биё.

В е р а. Оморум! *(вадарафдени)*.

Я ш к а. Иш гьечи...

Хундени мэг1ни.

Гешде-гешде мурам гене э Ватан,
Хуб мизуьгьуьм, кор мисохум эй Ватан.

.....
.....

Дироморени Рэхьмон. Э тению халат, расди гьулию э гипс дери.

Рэхьмон. Кини инжо э зувун дедейме раче мэгни хунденигьо?

Яшка. Рэхьмон?! (*Ленгуьсде-ленгуьсде вэхуьшде, гьэл гуьрдени Рэхьмоне*). Бирорме туь хьовирме туь... и чор сал э еки не вохурдейм...

Рэхьмон. Яшка, глэзизе хьовирме, эхириш винуьруьм туьре. (*Моч сохденуьт екире*). Нуьш глэзизиме туь, Яшка... Чуь мозоллуье рузи и руз эн Победа!

Яшка. Туь э и госпиталь дебире?

Рэхьмон. Эри.

Яшка. Иму екире чуьтам не дирейм?

Рэхьмон. Мере инжо ди гировундет.

Яшка. Гьери ихдилот сох, чуь хэбериге. Эриме эз хуне хэбер омори ки туь пуч бирей гуьфдире. Чуь омори э сертуь, хьовирие Рэхьмон! (*дениширенуьт э еки*) гьечи дануьсденуьм туьре эдем э хов диренуьм.

Рэхьмон. Имогьой чор-пенж мегь мубу мере эз хуне хэбер нисди. Меш не нуьвуьсдем. (*Бирмундени гьул хуьшдере*). Кесе нуьвуьсде эз нуминейме не гьишдуьм. Мугум дедейму бовор нисоху. Оммо миёсдуьм гьишде нуьвуьсде. Гьэлет бисдорум. Дедейму хуьшдере муькуьшуь...

Яшка. Гьечиш сэхд яралуь биребири?

Рэхьмон. Э серме, бирор, келе коргьо омореву. И гирошдигьо поизи, э Венгрия гьидики иму миёсдим гирошде е келе нуькерере. Фашистгьо нисе гьишденбуьруьт. Сэхд поисдебуьруьт. Угьо вокурдебуьруьт пэхьникие дотгьо, норевуьруьт келе пулеметгьо, дуьруьжде калибр... Оммо нуькерере миёсдим гирошде. Ме мугум э дуьлме: симов мизенуьм, мигирорум эз пэхьники миём, миофум пулеметгьоре, лов мисохум доте, рэхь мокуьнум эри батальон иму...

Яшка. Четине везифеи...

Рэхьмон. Ме дануьсденбуьруьм четин гьисдигьоре. Белки ме пучиш мибисдорумге. Оммо гьэрде бегьем сохде герек бу. Командир батальон еккере эденбу фирсоре. Ме

руьхсэт хосдуьм, рафдуьм. Гирошдуьм нуькерере, хьэр-
мэхьмере, е хубе г1зил бу у, гьишдуьм гьэреул, ме куьнд
бисдорум э ен дот. Лов сохдум доте. Сермеш гиж бисдо.
Офдорум. Дие мере хэбер не бисдо эз хуьшде. Ебойге хэбер
бире диренуьм, э зеверсерме духдиргьо поисдет.

Я ш к а. *(оx кешире)* Ижире коргьо!..

Р э х ь м о н. Пуьрсуьруьм, дануьсдуьм чуй бириге у шев.
Батальон гирошди нуькерере, рафди пушово. Ме яралуь
бирем, серме гиж хурде офдорем, э гьэд г1ов, нуькере бер-
ди мере зофруво.

Песде салдатгьойму вегуьрдет мере, бердет э госпиталь.

Я ш к а. Де имогьой худо гьишдге хос мибоши, мурайм
гьердуьйму э хуне.

Р э х ь м о н. Эри, эеки мурайм. *(пауза)* Гьери, эз туь чуй
хэбери, бирор, э артиллерия дебири?

Я ш к а. Эри, наводчик буьруьм. Песде бисдорум коман-
дир орудия. Эз Сталинград сер гуьрде дуз те Братислава
оморем. Омон гье и пушой довг1о варасде сэхд яралуь бис-
дорум.

Р э х ь м о н. Туьш келе четингьо дирей...

Я ш к а. Дие могу... Сталинград, Харьков, Одесса, Буха-
рест, Будапешт, Братислава... Имогьой омореим инжо ве-
дириморе. Дуз яздегь танкгьой дуьшмере сухундем ме не
хьэрмэхьгьойме.

Р э х ь м о н. Баракеллогь! *(Диреморенуьт е ченд салдат-
гьой э посошу е красноармеец).*

Я ш к а. Э де, и нэхире эже берде туь? Довг1о варасди-
ки...

Е немец сере ен гуьрде, г1ожизтегьер дениширени э Рэхьмонигьо.

Дирей чуйтам дениширениге? Фэгьире хуно...

К р а с н о а р м е е ц. Герденишу гьире-гьир. Гьемей эн и
гьэгьри-гьэзобгьоре угьо неовурдет э сер иму.

Р э х ь м о н. Тэхсири э капиталистгьо вери, э Гитлер ве-
ри.

Н е м е ц. *(десгьоре гьово гуьрде)* Гитлер капут, Гитлер
капут!

Красноармеец. Э гьур Гитлер даравош!
Немец. (*э лой Рэхьмонигьо денишире*) Сигарет ниht?
Яшка. Уьзигьэре не бире гьеле сигаретиш эдей хосде...
Рэхьмон. (*Ведешендени эз куьф напрусе*) Ги, кеш!
Красноармеец. (*Эз немцгьо*) гьей сохит пушово,
човг!

Немец. Вас?

Яшка. Э винитуь паз!

Красноармеец. Ну, кешит! (*Вадарафденуьт*).

Пауза

Яшка. (*Эз Рэхьмон*) Балабантуь эжи, вир сохдей?

Рэхьмон. Эри. Еровурд бу эз Хумор. Хубе кор не бис-
до вир сохде. (*Ведешендени эз куьф хуьшде е балабан гьэ-
мишире*) Иллере ме гьуьч сохдем. Хьзз оmore мере балабан
зере. Хун вуьнуьм гьери е мэг Iни, Яшка. (*Зерени балабан*).

Яшка. (*Хундени*).

Эри Ватан иму э довго рафде,
Э пушой женг, эгьэд дурфу
дарафдейм,
Четин бири, гьич посово не
рафдейм,
Дуьшмегьоре эз хориму
пиш сохдейм.

Иму дирейм четинигьо, хиники,
Ниев фашист, нибу дие торики,
Кукгьой Ватан, сохдейм э ю кумеки,
Дуьшмегьоре эз хориму вир сохдейм.

Келе Ватан мере огол зеребу,
Хэлгь совети эйму кумек биребу
Имуре у нун не гьовут доребу
Дуьшмегьоре эз хориму сур сохдейм.

Ини омо шорие руз Победа,
Э хориму у фашистгьо ниев де,
Хэндуюгу ловгьойтуь ой пире деде,
Дуьшмегьоре эз хориму нисд сохдейм.

Дироморени Вера.

В е р а. Раче мэґлнини. Э коми зуву хунденит?

Я ш к а. Э догъисту бирейт?

Р э х ь м о н. (*Дениширени э Вера песде эри хуьшде гуф-дирени*) Ме ире эже дирем бу?

В е р а. Чуьни, гъечи эйчуь дениширейт, жогъиле кук?

Р э х ь м о н. Ме ишмуре э жеиге дирем. Оммо э ёрме не мунди.

В е р а. Мидануь бире. Одомигъо дуь э еки вохурденуьт. Эз чуьжоит ишму?

Р э х ь м о н. Эз Кавказ. Ишму?

В е р а. Эз Украина, Донбасс.

Р э х ь м о н. Фамилешму чуьни?

В е р а. (*Хэндуьсдени*) Военная тайна...

Р э х ь м о н. Ние воисдеге мегуит.

В е р а. Гъэґри эйчуь бире? Фамилейме Орловаи.

Р э х ь м о н. Чуь, Орлова?

В е р а. Эри.

Рэхьмон зури-зури ведешендени эз куьф книжкере. Эз гъэд книжке ве-гуьрдечи сироте, дениширени э сирот, песде э Вера.

Р э х ь м о н. (*шори сохде*) уни, уни! Гъери винишит и киниге!

В е р а. (*Дениширени э сирот. Мэхътел бирени. Песде эз чумгъою глэрс омор*) Эз же омори ишмуре и сирот?

Р э х ь м о н. Капитан Орлов дори мере ёревурд.

В е р а. Орлов! Ишму уре шинохденит? (*гъэл гуьрдени Рэхьмоне*).

Р э х ь м о н. Шинохденуьм. Амбар хубе хьовири ве хубе командири у. омон гъони эженги нисе дануьсденуьм.

В е р а. (*могъбул бире*) Эйчуь?

Р э х ь м о н. Ченд гиле эз госпиталь когъоз дешендем эри капитан. Жогъоб нисди.

Вера гирисдени

Я ш к а. Мегирисит.

Р э х ь м о н. Мегирисит, ме миофум уре. У эриме бебе не бирор бири. Ишму гъич фикир мекешит.

В е р а. Ебо ме уре мивинуьруьмге.

Р э х ь м о н. Мивинит.

В е р а. Бэхшлемиш сохит, гъони миём (*видовусде, вада-рафдени*).

Я ш к а. Зе гъери у балабантуьре, Рэхьмон!

Рэхьмон зерени балабан. Вера оморени, диловундени гъэнфитгъо, норени э пушой Рэхьмонигъо.

В е р а. Хурит! (*Эз зир бел халат ведешендени шишей шоробе*) Э ме эри эн и кор гофиш миёв. Э хотур миглид нен шори хурит!

Р э х ь м о н. (*пейлере вегуьрде*) хьовиргъо, чуй хубе рузи имбурузине руз, глэилгъойму, невегъойму, нишрегъойму, нишрегъой нишрегъоймуш э ер миёрут имбурузине рузе нуьгъимуьн мая руз миглид, руз шори, руз победаи инсонгъоре, руз эн хуьрд бирен кемер фашистгъоре. Чуй хубе рузи имбуруз! Гъони э Масков, э Кавказ, э гъемей глутьлом эдете э еки расире пура пейлегъой шороби! Зеним имуш и пура пейлегъоре э шори эн имбурузине руз, э шори буьзуьрге хэлгъ советиму, буьзурге Ватан Советиму!

Я ш к а. Э шори...

В е р а. Э шори гъеме игидгъой хори Совети!

Хуьрденуьт. Эз буру оморени сес музык.

Я ш к а. Чуй раче гъовои! Мере воисдени пар зенуьм бурам э Масков, песде э Догъисту.

Рэхьмон зерени балабан.

Ю с у п о в. (*Эз дору*) Эй, кини и гъовой Кавказимуре зеренигъо!

Я ш к а. Рэхьмон, шиновусдени туь и сесе!

Сес Юсупов гене оморени.

Р э х ь м о н. Шинохе сеси.

Дироморени Юсупов. Э синею орденгъо, медальгъо ве.

Ю супов. Кинит ишму? (*шинохдени Рэхъмоне*) О-гьо!
Рэхьмон! (*Гъэл дешендени э гердению, моч сохденуьт екире. Песде гъэл гуьрдени Яшкаре*) Яшка! О-гьо-гьо-гьо!

Яшка. Эри хьовир капитан, огьо-огьо-гьо...

Ю супов. (*Шори сохде, э лой Рэхьмон денишире э овозовоз гуфдирени*).

Эз дур гешдуьм

Эз куьнд офдум

туьре ме

марал ме...

Бобо гьорой! И ченд сал э гъэд эни довгьо овозейтуьре шиновусдем, сифеттуьре не дирем, гьи?

Рэхьмон. (*Десе э лой Вера кешире*) Шинох бошит!

Гуьрденуьт дес екире.

Вера. Бэхшлемиш сохит (*Вадарафдени*).

Рэхьмон (*эз Юсупов*) Веги пейлере!

Ю супов. Хуьрденуьм э шоритуь!

Рэхьмон. Согьбоши, хьовир капитан! (*Хурденуьт*).

Ю супов. Туь эз ме гъэгьри не бирей. Рэхьмон?

Рэхьмон. Эйчуь?

Ю супов. Эйтуь эз хуне когъоз не омори?

Рэхьмон. Нэг1.

Ю супов. Туь нуьвуьсдей?

Рэхьмон. Нэг1.

Ю супов. (*Ох кеширени, десе э пушони воноре*) Ижире коргьо!

Рэхьмон. Чуьни бегем?

Ю супов. Ме келе гъэлети сохдем. Нуьвуьсдем э хунешму туь пуч бирей гуфдире.

Рэхьмон. (*мэхьтел бире*) Эйчу? Эхи туь мере гьич диреш не дирей э довг1о.

Ю супов. Сабуьр сох. Бири гъэлети. И поизи гешдегешде оморум гьисмет бисдорум э у батальон туь дебиригьо. Мере воисденбу э газет нуьвусуьм хубе игиде солдатгьой батальон ишмуре. Капитан Орлов нуьмтуьре до.

Рэхьмон. Орлов!.. Кей дирей туь уре. Согьи у небуге?

Ю с у п о в. Эри, согъи. Сэхд яралуй биребу. Уш имогъой э госпиталь дери. Эри, у фамилейтуьре гуфдики, у сэглэтте шинохдум. Мугум, эжи Рэхьмон? Э пушойтуь гьейсэглэтле. вадарафд мугу. Туь миёсди вогошде те себэхь бире. Денишуьруьм, не омори, сес лов биреи дотгьореш шиновусьдуьм, батальониш пушо рафд, нуькеререш гирошд, туь не вогошди. Ме нуьвувьсдуьм э гозетиш. (*Дорени гозете э Рэхьмон*) Туьре эй гешде одомигъош фирсорим. Эз туь хэбер не бисдо. Орлов мугу: нуьвувьс когъоз эри бебейгъошу. Меш нуьвувьсдуьм. Эри, ме эз дес е немец балабантуьреш вегуьрдуьм.

Р э х ь м о н. Эжи?

Ю с у п о в. Фирсорум э хунешму.

Р э х ь м о н. Бобогъорой, бебейгъойму эз ме дес ме-гуьруьт.

Ю с у п о в. Гьичиш нибу, жунтуь согъ гердо.

Р э х ь м о н. (*Вэхуьшдени э пой, гешдени*) Дедейму муькуьшуь хуьшдере. Хумор, туь чуй мисохи?

Ю с у п о в. И перигъо Орлова дирем. У гуфдири э ме туь согъ биреире.

Р э х ь м о н. Э хьисобевоз когъозгъойме расири э у.

Ю с у п о в. Гьечу бие бу.

Дироморени Вери.

Р э х ь м о н. И капитан дири шуьвертуьре...

Ю с у п о в. (*Э мэхьтелиревоз*) Вера, ишму зен капитан Орловит?

В е р а. (*Шори сохде*) Эри, эжеи шуьверме?

Ю с у п о в. Эз инжо куьнди.

В е р а. (*Хэндее ловгъо*) Гьемише шор гердошит!

Ю с у п о в. (*Вегуьрдени пейлере*). Э шори Ватан, э шори Победа, э шори зиндегуни, э шори мугьбет?

Эз дур оморени сес музыка, перде офдорени.

ДУБИМУЫН КАРТИНА

Хъэйт Божийгъо нен Мелкейгъо, э сеимуын перде бугъо сегъне. Сер шевн
Э гъово менг вери. Перде вокурде сэг I эт эз хуне ведироморенуэт Хумор
не Мелке.

Х у м о р. Дедей, пиш сох у илчигъоре эз хуне.

М е л к е. Дедей миро туъре, туъ чуй гуфдире!

Х у м о р. Минет сохденуым э туъ, пиш сох угъоре (*вадарафдени*).

М е л к е. (*Э носой Хумор рафде*). Э кор худо мэхьтел муно
эхдуър зерегорун г I зиллегъойме.

Эз куче э хъэйт дироморени Нэхьум.

Н э х ь у м. Кечеле пири зен хосди, гьемере темэхь венгесди.
Эз пэхьникиме дефирсори илчигъоре. Гьечи дануьсдени мере хэбер нибу.
Хубе кори! Э шегьер эй духдер хосде илчигъо даравт, Нэхьуме хэбер небу?
Гъуь... У кор нибу. Э гьер жой шори, ники бисдо, мило-суьг I уьдо бисдо,
ме биё добошум, омборек бу сохум, гъуьдуьш э лэг I э вегуьруьм...
(*чумечару сохдени*) Дарам гьери... (дарафдени э хуней Мелке).

Г I э з и з. (*Эз дору*) Э зен, весси эй, туъ худой туъре хосдениге,
весси!

Б о ж и. Вой эри ме вой, кимлере вой, хэлефме, кимлере бой!
Екигъо жун хуьшдере дорет, еккегъойге эдет кеф сохде!
Вой эй дедей Рэхьмон, руригъой дедейтуъре ки согъолмиш мисоху
хэлефме. Худо худо... э хунине Гитлер недомундигъо э кечеле
Бибеш нидомуну...

Г I э з и з. (*Ведироморени э гьейвуй хуне*) Э зен, туъ жун
рафде рэхь бебейтуъ имуре биёбур месох.

Б о ж и. (*Ведироморени*). Г I овун гъэним гердо дуьшмегъой
г I эилмере!

Г I э з и з. (*Гъул Божире гуьрде кеширени э хуне*) Сабур сох.
Кеш э хуне. Рэхьмон шор биёво, эри эну духдер офд миёв.

Дарафденуэт. Э сегъне ведироморенуэт Хумор не Мелке. Хумор эдей
гирисде.

Мелке. Э духдер, гьечунигеш Божи эдее гъзевоти сохде нэхогь имуре. Мишинову сес туьре, медиров гене лэглэ мокуну: деимогьой биригьо бири. Туьре имид бу Рэхьмон могорду гуфдире. Хотур туьре не гьишдим. Дениширим. Имогьой довлгош варасди. Нэхогь Рэхьмон кур гердо, вой эриме гердо, бегем мере нивоисд шори пики глэйлгьойме? Веди нисд Рэхьмон. Кор худоини, хэлефме.

Хумор. Нэгл дедей, ме э Бебе нирам. Пара месох мере.

Мелке. Пара-пара гердо эхдуьр зарегоргьой глэйлгьойме. Чув бири бегем нэхогь Бебере? Жогьил ю, жовогьил ю, рач ю. Э глэрей дигь, жэглмет е ведие одомини. Эз у хубте одохлу воисде туьре?

Хумор. Нирам!

Рафдени э улойгей хъэт, Мелке дарафдени э хуне. Эз хуне ведироморени Нэхьум.

Нэхьум. Ме бэхшмере хурдум. Имогьой гьерчу ишуре воисд сохутгу. Э метелегьо гуфдиренуьт: ит итинен совошди, аллагь верди юл кечене. Бигьил игьо хьуьжет сохут, ме гьелелуьге шуьгьэм мере пур сохум. *(Десе зерени э шуьгьэм хуьшде)* Имишев гьеле весси. План животноводстворе бегьем сохдем... хъэ-хъэ-хъэ... Эри себэхьи худо келеи *(вадарафдени мэглни хунде хунде)*.

Пауза.

Дироморенуьт Рэхьмон не Яшка. Э синей гьердушу орденгьо медалбгьо вери. Гьул Рэхьмон бесдеи.

Яшка. Ш... ш... ш... сес месох, нехэберки дарафдиге митерсуьт.

Рэхьмон. И чув сеси эз уло?

Бож. *(Эз дору)* Кини?

Яшка. Менуьм, Яшкеюм.

Бож. Хош омори, софо овурди. *(Эз хуне ведироморенуьт Божу не Глэзиз, диренуьт Яшка не Рэхьмоне)*.

Глэзиз. Хэлефме, Рэхьмон! Яшка!

Бож. Вай эй дедейтуь, Рэхьмон, хэлефме! *(офдорени э сер синей Рэхьмон, гирисдени, гьэл гуьрде. Моч сохдени*

юре) Эри ярагьой дедей мэлхьэм омори хэлефме? Гъэдой-
туь э дедей жон Рэхьмонлейме! Кур бисдоки чумгьой де-
дейтуь.

Г 1 э з и з. Э зен, ме не гуфдурьуьм этуь миев?

Гъэл гуьрде моч сохдени суьфде Рэхьмоне, пезде Яшкаре.

Б о ж и. Жон балам, туь мере гье ебо эз торике гьовре э
товуше г1уьлом ведировундики, Рэхьмонлейме...

Р э х ь м о н. *(Тимор сохде сер дедешуре)* Мегирис, дедей!

Б о ж и. Кешит э хуне, балагьойме. Кешит ебо!

Р э х ь м о н. Хуморигьо чутьами, Гуьлбикейгьо чутьами?

Б о ж и. *(Э лой хуней Мелкейгьо денишире)* Ш... ш., ш...,
кешит ебо э хуне *(дарафденуьт)*.

Н э х ь у м. Чи мидарав бу э и шуьгъэм рэхь не вомунди,
омон худо эдей расунде эри ме. Дарам ебо хош омори,
гуьзуьв ойдун сохум. *(Дарафдени. Эз дору оморени сес
Нэхьум)*. Хош омори туь бирорме! Гуьзуьв ойдун эй хэгь-
ерме. Божи!

Пауза. Пезде гьемееки ведироморенуьт.

Р э х ь м о н. Э гьейву нуьшимгьо хуби. *(Эз Яшка)* Туь
бура ебо хьэрмэхь имуре биёр. Чамадангьореш.

Г 1 э з и з. Э жеи бегем хьэрмэхьишму?

Я ш к а. Э хунеймуни. Гьейсг1эт миейм. Кеш э меревоз,
Нэхьум.

Н э х ь у м. Э сер чумгьойме!

Б о ж и. Поит е минут *(дарафдени, ведировундени шороб,
декуьрдени эри Нэхьум)*.

Н э х ь у м. Гуж гьисдигьо э шуьгъэммени имишев. Гье-
мише э шоригьо, никигьо хуройм э хунегьошму!

Я ш к а. Ме мирош, Нэхьум!

Н э х ь у м. Э шоришму!

Яшка не Нэхьум вадарафденуьт.

Г 1 э з и з. Меш бурам Гуьлбикейгьоре сес сохум
(вадарафдени).

Р э х ь м о н. Дедей, биё иму столе ведировуним э гьейву
нуьшим.

Б о ж и. Бошгу, хэлефме!

Ведировунденуэт стол не стулгьо. Божи дегуьрдени сер столе, норени шороб, закускегьо, дарафдени э хуне. Рэхьмон нуьшдени э думит, пезде дениширени э лой хуней Хуморигьо, вегуьрдени э дес балабане, сер гуьрдени эри балабан зере, мэгІни хунде.

Р э х ь м о н.

Чор сал туьре э ёр гуьрде гешдем ме,
Сирот туьре э сер сине дошдем ме,
ДовгІо сохдем, дуьшмегьоре куьшдем ме,
Эйтуь динжи бу гуьфдире, соймиши!

Эз гьово сайл тигьи биригеш э серме,
Э гьэд довгІо гьэд биригеш кемерме,
Туь гьемише дебирей ёр э ёр ме,
Туьре фурмуш не сохдем ме соймиши.

(Эз посой дор дениширени Хумор)

Эз Ватанме гьуьл додоре дуьшмере,
Эз дес уьлуьм хилос сохдем ишмуре,
Гешдем ме чор тараф хори чуьшмере,
Гене оморем экитуй, соймиши.

Хумор видовусде оморени, гьэл дешендени э герден Рэхьмон, гирисдени.
Эз дер сере ведешенде, дениширени Божи, гІэрсгьой чуме покурде э келегьэиревоз.

Х у м о р. Рэхьмон, хови бу небуге э уёгьи диренуьм ме туьре?

Дениширени э сифот Рэхьмон.

Р э х ь м о н. (сер Хуморе тимор сохде) мегирис. Четине рузгьо гирошдет. Шоригьо, бэхдеверигьо э пушо дери. Гьери гу, туь чуьтам зигьисдейге и чор сал... (Дироморени Бебе, дирени Рэхьмон не Хуморе, мэхьтел бире).

Б е б е. Хумор... Рэхьмон...

Р э х ь м о н. Бебе, хош винойм екире...

Б е б е. Хош омореи, Рэхьмон, гьемише оморемунтуь бу...

Пезде сере гьуз гуьрде вадарафдени.

Р э х ь м о н. Чуьни, у могьбул бисдо!

Хумор. Туьре у герек нисди, туь эриме ихдилот сох, и ченгъэде мэхьэл когъоз эй чуй не нуьвуйсдейге. Бегем туь ние дануьсденбири дуьл г1эруьс дедейтуь пара мубу гуфдире, бегем туьре езугъ ние оморенбу э Божи дедейтуь и ченд мегъгьо не шев не руз чуме э сер чум не воноре эй туь эз худо лово хосде поисдигъо!

Рэхьмон. Песде, песде мугуюм, егиле денуьшуьм э сифеттуь, э чумгъойтуь, вуйнуьм дегиш бирейге. Нэг1. Туь эриме гье у Хумори. Эри, эри ме дануьсденбуьруьм туь мере фурмуш нисохи. Мере э туь имид бу.

Дироморени Одигуьзел.

Одигуьзел. О-о-о, Рэхьмон, туь хош омори! (*гъэл гуьрде моч сохдени Рэхьмоне*) Хумор, ме чуй гуфдиребуьруьм э туь? (*Ведироморени Божи*) гуьзуьв ойдун, эй Божи, гьемише э шоригъо никигъо расош.

Божиги. Шори ники винош э г1эилгъойтуьревоз!

Одигуьзел. Ме э туь чуй гуфдиребуьруьм. Кук туь хьэлоле шир дедее хурди. (*Дироморенуьт Яшка, Юсупов, Нэхьум. Десгъо гуьрдеки, гъэле гъэл*).

Нэхьум. (*Э овозевоз*) Ме мухурум шороб, ме мухурум кобоб. Э шори г1эруьс нен домор!

Дироморенуьт Г1эзиз не Гуьлбике.

Гуьлбике. Хэгьер миро э пушойтуь (*гъэл дешенде моч сохдени Рэхьмоне*).

Хумор г1эйб кешире възьушдени, вадарафдени.

Гуьлбике. Э Хумор, эже рафде?

Хумор (*эз дур*) Дедей тэхьно дери э хуне...

Одигуьзел. Бэхшлемиш сохит. (*Рафдени э лой хуней Хуморигъо*).

Нэхьум. Бугъозме хуьшг бисдо...

Яшка. Хушг хэвен гердош туь!

Нэхьум. Туь э меревои? (*Вегуьрдени пейлере эз дес Рэхьмон*) Шиновит: эйшму гуфдиренуьм бебегъо, дедейгъо, эйшму гуфдиренуьм хэгьергъо, бироргъо, эйшму гуфдире-

нуым дусдгьо, хьовиргьо, эйшму гуфдиренуым глэруьсгьо, доморгьо...

Яшк а. Дуьлтуь хьэл гердо эй, гу бура посоюре дие!

Нэ хьум. Тэглди эйлеен гьуьз дугьэр, гуфдире э мете-
легьо. Сабуьр сох. Ишму мэхэндит э гофгьойме. Медени-
шит э хурдеиме. Ме хосденуьм согьишмуре, шоришмуре,
гьемише и ижире шоригьо, э глэриси Рэхьмон нен Хумор
хуройм!

Гье мееки. Согь боши, Нэ хьум!

Одигуьзел (*Эз дору*) Кеш, кеш мугум э туь (*Эз гьул
Мелке гурде, дировундени. Э дес Мелке дери бухчей чигьо*).

Мелке. (*глэйбе-глэйб*) Хош оморей туь, хэлефме (*гьэл
дешендени э герден Рэхьмон*) Ишмуш хош оморейт! Худой
глюьлом эриму гьемише шоригьо биёро! (*Эз Божи*) Гуьзуьв
ойдун, Божи, герденме хуьрд миёсд бире. Ме э пушойтуь
уьзигьэреюм...

Божиг. (*гьош дуллу бире*) Худо михьило мисоху.

Гуьлбике. Э Хумор, инжо бие!

Рафдени овурдени Хуморе.

Мелке. (*лов сохдени бухчере*) Мере худо гьэллет сохде-
бу. Э когьозгьо бовор сохде, нохогь Рэхьмон пуч бири гуф-
дире, те умогьой глов глэтош бери дуьшмере, е гьэлети со-
хдебуьруьм...

Юсупов. Менуьм тэхсир.

Мелке. Худо гьэллет сохо Сенеме э у гьобоне пири
хуьшдеревоз, сермере пучундуьт, и чигьореш овурдут.
(*пертово дорени чигьоре*) Ибуд, рошоглим! (*куьнд бире гьэл
гурдени Рэхьмоне, песде Хуморе*) Тевесер зигьошит э еки,
хэлефме!

Одигуьзел. Гьисмет мерде немерд нишуру.

Музыка. Перде.

Спички

МЕ ХОСДЕНУЪМ ВАСАЛЕ

Ме хосденуъм васале,
Гуьлгьо доренге хушбуй,
Колхозлуе суьмбуьле,
Вероморе пур э руй.

Ме хосденуъм инсоне,
Диренуъмге э кифлет,
Хубе корсох бирере
Э и шоре вилоет.

Ме хосденуъм инсоне,
Игид бугьо э кориш,
У бу офдой эн хуне
Ве гьемиге дуьлшориш.

Ме хосденуъм и девре,
И девр эн советире,
Гуьлишонлуь сохдигьо,
Зиндегуни имуре.

Ме хосденуъм Ленине,
Бебе ве дусд хэлггьгоре
Имуре эз тенголи
Э шори овурдигьгоре.

БОГЪ ИМУ

Э ён сибдор поисдебу е дилбер.
У сибдоре келе сохди у духдер.
Гъирмизине раче сибе у чире,
Хосдегер хуьшдере эдембу доре

Чуь ширини, лезетлуьни и сибтуь,
Вегуьрде гленж зеренуьмгьо эз дестуь,
Гуфди жогьил, денишире э гуьзел,
Дуь гуьл гьутинею э и сиб бемзер.

Лезетлуь гьисдиге емуьш эн и дор,
Эзи доргьо биё омбор корим, ёр,
Зиёд сохим бегьер богьгьой колхозе,
Биерим куьнд гуьлишонлуье рузе.

Бигьил пэхьнуь бу дигь э гьэд эн доргьо,
Омбор бу емуьшгьо, бошут хуб коргьо,
Бигьил э Выставкаш сибгьой богь иму,
Э гьэриш Масковиш очугь ве ди бу.

Келе шори офдо э дуьл эн жогьил,
Богь мидорим э тегьер эн жовогьил,
Жугьоб до кук ве дениши э дилбер,
Дес екире сэхд гуьрдуйт кук не духдер.

МАРАЛ ДОГЪИ

Егилейгеш эило чар,
Марал догъи, марал догъи,
Пэхъни мебош, туь меги шем,
Марал догъи, марал догъи.

Бирмун сие чумгъой туьре,
Марал догъи, марал догъи,
Гъинорлуье десгъойтуьре,
Марал догъи, марал догъи.

Бирмун гъери холинчере,
Марал догъи, марал догъи,
Раче шекуьл бофдейгъоре,
Марал догъи, марал догъи.

Бирмун бендгъой муй сертуьре,
Марал догъи, марал догъи,
Чуьн эвруьшуьм тов-тов доре,
Марал догъи, марал догъи.

Чуь рач э кул г|эсб венуьшдей,
Марал догъи, марал догъи,
Зерей мердгъоре гиросшдей,
Марал догъи, марал догъи.

Сере тик ги, э ило чар,
Марал догъи, марал догъи,
Муьгъбет мере ёровурд бер,
Марал догъи, марал догъи.

БУРУГЪЧИ

Шохьонгуми, дегуърди руз,
Дарафди офдо,
Духдер денишири дип дуз,
Э лой буругъгьо.

Эжи ёр ме, эжи г1эзиз,
Эжи буругъчи?
Биё, мегьил мере г1ожиз,
Биё, туь зарбчи.

Нисе дануьсдеки духдер,
Чуйге э буругъ,
Унжо эдей шори сохде,
Буругъчи Содугъ.

Буругъ нефти – нефте дори
Лап келе шэхде,
Буругъчи сохдени шори
Эз жофой хуьшде.

Шохьонгуми, серинини,
Эдей гешде менг,
У сес мэг1ни сес эн кини,
Э ён эн тегьенг?

У сес мэг1ни гьисд эн нефтчи, –
Омори эз кор,
Чуь хубе мэг1нини, рачи
Гуфдирени ёр.

Эжеи туь, буругъчи ме,
Биё гу гъери,
Э туьревоз михунум меш,
Дуьл ме лап шори.

Шеви, шеви, астарাগъош,
Эдете жесде,
Кук не духдер евош-евош,
Эдете гешде.

Шев торики, гирошди руз,
Шорут жогъилгъо,
Дениширет угъо дип дуз
Э лой буругъгъо.

АГРОНОМ ДУХДЕР

Себэхь-себэхь чумгьо хови,
Дес, руй шушде муйгьо глови,
У эже рафде,
Агроном – духдер?

Э гъэд зимигьой гендуьми,
Бендгьой мую эвруьшуьми,
Эдей кор сохде,
Агроном – духдер.

Чекмегьою эн мердуне,
Раче сифет эн зенуне,
Игид кор сохде,
Агроном – духдер.

Пой е минут тракторчи,
Лугьонд хиш зе: гъечи, гъечи,
Эдей бурмунде,
Агроном – духдер.

Колхоз эдей гендуьм кошде,
Бегьергьоре эй хуб дошде,
Хьэрекет сохде,
Агроном – духдер.

Эз кор сохде нис вомунде,
Э корсохгьо г1илм бурмунде,
Эй пушо рафде,
Агроном – духдер.

Ногьогъ гоф нис сохде зену,
Эз товуней хуби зну,
«Чуь эгъуьлменди,
Агроном – духдер».

Э сер билогъгъой зумзуьми,
Э гъэд келе мэг1дон зими,
Тэг1рифитуй де,
Агроном – духдер.

МЭГІНИ ВЕТЭГЪЭЧИГЪО

Омори, Омори,
Офдои воромори,
Иму гьурзуме гуърде,
Эдейм э чен декуърде.

Хунденим мэгІни чоргогь
Э гьирогь ковре дерьегь,
Десдей ветегъэчигъо,
Десдей шоре зарбчигъо.

Э сер дерьегь э дури,
Офдои веди бири,
Хов себэхьире гьишде,
Э лодка эдейм гешде.

Иму дануьсденим ки,
Ватане жэгІ гереки,
Эри хурдей инсонгъо,
Эри хубе консервгъо,

Омори, омори,
Э сер дерьегь ворвори,
Э дерьегь жэгІ пур-пури,
Ченгъош гьурзум пур бири.

МОСКВА

Ме шегьергъо омбор дирем,
Э чор тараф г'уьлом бирем,
Э е жигеш ме не дирем,
Чуьн туьни шегьер, Москва,
Гуьзел, бэхдевер Москва.

Эйлонмейтуь више, богъче,
Чен е шегьери гьер куче,
Гьер хунейтуь гьисд гъэлече,
Шегьер гъэдими, Москва,
Шегьер гъоими, Москва.

Театргъо, кино, метро,
Академией эн г'илмгъо,
Эн жофокешгъоют угъо,
Мэг'дон уьшуьгъи, Москва,
Мэг'дон эн согъи, Москва.

Чумгъой хэлгъгъо э лойтуь де,
Келе Кремль э гъэд туь де,
Эгъул г'уьлом э дуьлтуь де,
Мэг'дон эн эгъуьл, Москва,
Шегьер богъ нен гуьл, Москва.

МАХАЧКАЛА

Эйлонмейтуь богъ не богъче,
Тозе хуне э гьер куче,
Бирей туь рач, бирей келе,
Шегьер иму Махачкала.
Эй, Махачкала,
Жон Махачкала.

Э ченд жире раче зугъу,
Эдейм мэг | ни хунде иму,
Сес эн мэг | ни келе-келе,
Э гьер куьнж туь Махачкала,
Эй Махачкала,
Жон Махачкала.

Хьэрекетут эри хунде,
Духдергъо эз Ахты, Хунзах,
Эз Гимри ве Хэнжел-Кала,
Э школагъой Махачкала.
Эй Махачкала,
Жон Махачкала.

Зиед бугу раче сесгъо,
Эн заводгъо, паровозгъо,
Имуш хуним келе-келе,
Одомигъой Махачкала,
Эй Махачкала,
Жон Махачкала.

ТУЪ НЕ МЕ

Эдей шенде э сер дерьёгъ,
Ригазгьоре зерде менг,
Эдейм хунде мэг1ни «чоргогъ»,
Э сер лодка туъ не ме.

Э руйтуъ эдей расире,
Гуъле-гуъле товуш менг,
Руй екире деш хуб дире,
Шор биреним туъ не ме.

И шев ниёсд гьич тор бире,
Келе товуш дуьгу менг,
Те сурои руй екире.
Эри дире туъ не ме.

Эдей гешде э сер дерьёгъ
Ала-ала зерде менг,
Гене хуним мэг1ни «чоргогъ»
Э сер лодка туъ не ме.

ЛЭГІЛИ

Эдет гешде э сер догъгьо,
Гелегьой гусбенд,
Чупон хундени мэгІнигьо,
Эз бенд рачте бенд.

Хундени у эй ёр хуьшде;
Ёр, эжеи туь?
Дур нисдеги гешде-гешде,
Биём эки туь.

Э куьндини ёр, э ферма,
Гуьзеле ЛэгІли,
Дуьлме эён туьни, ёрме,
Хундени мэгІни.

Сес балабан ве сес мэгІни,
Рафденуьт э дур,
Шиновусде сесе ЛэгІли,
Оморени зу.

Дирени чуькле гьузире
Тэхьно э дури,
Эйчуь хьэрзо сохди ире,
Гуьрггьо мухуру.

Вегуърдени гъзилере
ЛэгIли э гъужогъ,
Ве сес сохдени у ёре,
Варафде э догъ.

Ёре дире, мэхьтел бире,
Ошугъэ чупон
Туь инжо чутам омори,
Соймишиме, жон.

Ме оморем эй гуфдире:
Ёр, фурмуш мебош,
Эгер хосдениге мере,
Туь гье уёгъ бош!

ДЕДЕЙ

Эй, туь у ченд, у ченд салгьо,
Эз товуше г1уьлом бейхэбер, дедей,
Э гоф раби – нуькер беггьо,
Энгуьл бире, пичирейгьо, дедей!

Воку гъэргъэ гушгьойтуьре,
Шинов гофгьой балайтуьре,
Ногьогъ, дедей, туь пес бирей,
И товушире туь не дирей.

Шуьвер э гуьрг хумне зере,
Туьре эйчуь миёсд зере,
Бегем гушдтуь пулат бу,
Шуьвер кечуьк биребу!

Э ён шуьвер гёожиз бири,
Э дес г1эдот есир бири,
Рузгьой шобот чубугьлереш,
Э зир пойгьо нишишири.

Шевгьой шобот шэг1м
э шэг1мдон эри чуь?
Э пигь не мум ченд салгьо
сер зерей туь,

Э гоф раби – нуькер беггьо
бенд мебош,
Фикир ди э электри,
очмиш бош.
Дедей, очмиш бири сэхде
энгуьл,
Октябрь сохди имуре
шоре дуьл,
Фирегуьт мейдугьой эн
жун согьи,
Эй жофоекше зенгьой догьи.
Воку мижей чумгьойтуьре,
ой дедей,
Бегьергьой эн тозе васале
дирей?
Уни гьэлем дефдер э дес
дери,
Духдергьойтуьш, невегьойтуьш
лап шори!
Ишму зенгьоре ме гьони
диренуьм,
Э гьэд хубе заводгьой
Советиму,
Хэндее лов, шоре дуьлиш
биренуьм,
Эз хубе коргьой игиде
зенгьойму.
Балайтуьре эй хурде гушд
хьэруьми,
Чуьш мисохди, э дес
гуьрде нигьишди,
Гьонилей у фикиргьой эн овоми,
Деврон хуьшдере зери гиросди.

ЭРИ ДУХДЕРУ

Шиновит, жогъиле
духдерун догъи,
Вегирит шолуми,
гъуьзуьргуьлгъой богъи,
Хуб хунит ишмугъо
и мэг I нигъой мере,
Нуьвуьсдем э дуьл
дебирегъой мере.
Чаруьсде, диренге
ишмуре духдери,
Э ёрме омор
дуь жире сиротгъо:
Чуьжире э зир муьрс
дегише буьруьтге,
Ишмуре гъолок, суьсд
гъе гъишебуьруьтге,
У дингъо, дог I отгъо,
г I оширгъо ве бетгъо
Ве гъони чуьжире
гъисдитге ишмугъо.

Хэреб бирени дуьлме,
Лап гъуз бирени серме,

Э ёрме оморенге,
Десде-десде духдергьо
Яздегьигьо-сиздегьигьо,
Э шуьвер рафденге.

Чуь шор бирени дуълме.
Ве тик бирени серме,
Гьони ишмуре диренге,
Духдергьойму десде-десде,
Э школагьо, э Вуз песде,
Эри хунде рафденге.

Дондунегьижичи сохденуьм ме,
Оморенге э хэълме,
У г1эдотгьой дин-дог1оти
Тикегьой г1эрс тий буьруьтгьо,
Эз тов-товие чуькле чумгьо.

Дегиш биренуьм,
Шори сохденуьм,
Ишму жогьиле хэгьеру,
Гьеждегь-бисди духдери.
Э мердевоз бир не бир,
Э е жиге хунденге.

Ме гьош дуллу биренуьм
Ве торики зеренуьм,
Э пушой чум оморенге,
Гьевдегь сала чуькле зену,
Е г1эиле э гьужогь гуьрде,
Ве дуьдуьйге эз посою
Риз гуьрде рафденге.

О, чуь уёгь биренуьм,
Хуб товуши диренуьм,
Гьинорменде хэгьергьоре,
Сэхд гуьрде руль машингьоре,

ЧАСТУШКАГЪОЙ КОЛХОЗИ

Еки туь гу, еки ме,
Раче духдер колхози,
Биё хогъум туьре ме,
Биё месох туь нэхъси.

Мере нисе воисде,
Сие чердее жогъил,
Э ногъогъи гоф сохде,
Серлеймере динж бигъил.

Ме туьллере хосденуьм,
Жигер, жунмере хуно,
Э туь минет сохденуьм,
Биё, жон духдер, э ме.

Духдер хосде воюгъо,
Э колхоз дилбош мубу,
Эз кор посо поюгъо,
Хубе шуьвериш нибу.

Гу э ме чуй сохумге,
Соймиши ме Гъэрегуьз,
Гу метлеб туь чуйниге,
Мегъил мере туь сергъуз.

Ме михогьум уллере,
Мере хуно кор соху,
Тегьенглегьой онгуре,
Эз дуьли гьурлугь соху.

Ме михогьум жогьиле,
Сениг 1эт хуб дануьгьо,
Э зимигьо тумгьоре,
Э въздию коругьо.

Ме михогьум у куке,
Мере хуно дануьгьо,
Эри шороб, закуске
Коре шенде ненуьгьо.

Еки туь гу, еки ме,
Раче духдер колхози,
Гоф туьре мисохум ме,
Эз ме мибоши рази.

СИРОТ

Э куьндигьой эн Брно,
Э е чукькле шегьерле,
Э пушой эн е хуне
Дирим иму е мерде.

И шор бисдо винире,
Э сер танкгьо нушуне,
Гъирмизине астаре,
Ве солдатгьой имуре.

Мерд видовусд э куче,
Ве пурси у эз солдат,
«Офицергьошму эжи,
Е не бисдоге сержант?»

«Эй чуйь туьре командир?»
Пуьрси дуьл шоре танкист,
Командир бисдо веди,
Танкист белли гуьрд поисд.

Командире мерд шинохд,
Ве куьнд омо э кию,
Э командир минет сохд,
Дарав у э хунею.

«Гу гофтуъре гъе инжо»,
Гуфди э мерд командир,
«Рафдениним э пушо,
Ненге мубу эйму дир».

«Гъечу буге е минут,
Инжо поит хъовиргъо»,
Видовуъсд у э хуне,
Песде зу ведиромо.

Ведировунд е чире,
Пучунде у э парче,
Лов сохд песде у чире,
Командириш мунд мэхътел.

Э парче дебугъо,
Раче келе сирот бу,
Э у сирот вобугъо,
Буъзуърге вождь – Ленин бу.

«Пэхъни сохдем ченд салгъо,
Сироте, терсире ме,
Эз дес беде фашистгъо,
Зобуш буге эриме».

И мерд ве гъем офицер,
Гъэл дешендуът э еки,
«Хъовир, иму те весер,
дуъсд, бирорим э еки».

Э ТОЗЕ ХОРИГЬО

Шолумире эз дури,
Фирсоренуым эри ёр,
Гуфдиренуым эз дули,
Варас хундере, биё.

Гъурлугъ мисохим иму,
Тозе келе хорире,
Бул булинде мубу нун,
Мивиним гьер руз шорире.

Э и тозе хоригъо,
Мидешеним келе богъ,
Мивокуним шегъергъо,
Хъэвуызгъо э сер билогъ.

Рач буй мидуь гъузуьргуул,
Э богъ иму, э уром,
Мэг I ни мухуну буьлбуьл
Э дигъ иму, э гьер ло.

Дениширем, ёр, э туь,
Биё, биё э киме,
Виниш коргъоймере туь,
Чуьтам кошдемге туме.

Э кор трактор дениш,
Ве э келе суьмбуьлгьо,
Туьре нивою гьичиш,
Чуь рачи инжо чулгьо!

Веги эз ме шолуми
Эзи тозе хоригьо,
Э лой ёрмени гьони,
Гьеми дуьлме, гьем чумгьо.

СУХДЕ ДИГЪ

Чор тарафгой
                                эн и бисду вишеи,
Инжо дигъ бу,
                                Песг хунегъо эжеи?
Хунегъоре
                                у фашистгъо сухундет,
Сиб доргъоре
                                эз бинею векендет.
Инжо дигъ бу
                                жерге-жерге кучегъо,
Емуьшдоргъо,
                                молгъо,
                                кергъо,
                                вечегъо,
Эйлонмей дигъ
                                гуъле-гуъле холи бу,
Савзегеи,
                                пура зими хорию.
Одомигъо
                                кор мисохдуът э инжо
Мизигъисдуът
                                жофокешгъо э динжи,
Беде фашист
                                омо хэлгъгъоре гези,

Руй эн хориш
инжо бисдо гъирмизи.
Э жигей дигь
хуърде кирпич кураи,
Согь мундигьо
е гъуьндуьре сараи.
Е тэхьно дор
эз ченд доргьо согь мунди,
Велггьой доре
зен колхози сэхд гуьрди.
Г1эрсгьой чум зен
э сер велггьо тий бире,
Муйгьой сер зен
э нуьгьре ухшеш зере,
Вединики
амбар зэхьмет дири у,
Гьечи эз вэхд
пушоте пир бири у.
Тигьи месох
туь г1эрсгьоре зарунжи,
Мивокуним,
ини омори динжи,
У э ишму
гуж сохдетгьо хьэивонет,
Мипоют тик
э пушой суд инсонет.
И сухде дигь
эз зир хокгьо мэхуьзуь,
Инсонгьо диеш хубте мизуьгьуьт,
Мивокунут
жерге-жерге хунегьо,
Э холигьо хумне мубу хоригьо.

Эйлонмей дигь
мибу боггьо ве боггьче,
Ве машингьош
мигирорут эз куче.

Э ГЫРОГЪ ЧОЙ

Э гырогъ чой поисдебу
Е раче духдер,
Э дес хуышде у гуърдебу
Гъэлем не дефдер.

«Ди беруьм ме совуйтуьре,
Эй духдер Ошир»,
Э пушою куьнд оmore,
Гуфди кук гъунши.

«Ме совугъо не овурдем»,
Жугъоб до духдер,
«Ме эдеме г'ове берде
Э келе эрхгъо.

Ме эдеме план норе,
Эри усдогъо,
Чуьтам колхоз г'ов беруьге.
Э лой бисдугъо».

Кук шор бисдо, лап шор бисдо,
Гоф сохдки духдер,
У зиёдтеш ошугъ бисдо,
Э и инженер.

МУЪГЪБЕТ

«Весси э зир доргъо нуьшде,
Вэхиз дарайм э хуне,
Илчигъойтуь эз зу нуьшдет,
Эдет сохденуьт минет.

Туь шор бие боши, духдер,
Эйтуь мозол омори,
Хосдегортуь гъисди духдир.
Омбор хубе домори».

«Дедей, гъэгъри мобош эз ме,
Ме э у кук нис рафде,
Еккейгере хосде дуьлме,
Э гъэд завод кор сохде.

Э у кор ме тэхсир нисдуьм:
Гъерчуь г1эйб ве э дуьл ве
Белки уре ме михосдуьм,
Рази нис бире дуьлме.

Дара гу туь э илчигъо,
Шолум беруьт эй духдир,
Инжимишиш небу ногъогъ,
Офд миёв эри ю духдер».

НЭХИРЧИ

Себэхь-себэхь мере эйчуь,
Хэбер сохдей туь, нэхирчи?
Гьечу буге зе туь гене,
Раче гьовой балабане.

Гьечунигеш ме имишев
Не хисирем те нимешев,
Фикирме э лойтуь бири,
Эже бири эи дири?

Э ме руьхшенд сохде гьунши,
Эри чуйтуьни соймиши,
«Нэхирчини одохлуйтуь,
Эзу чуй руз мивини туь!»

Чуй гуьом ме, гоф ме ини,
Ки э иму г'уьзетлуьни,
Жофой жэг'ичиш, жофой хьэкчиш
Эн чэкмечиш ве нэхирчиш,

Месох фикир, нибу гьичиш,
Сие чумгьо, жон нэхирчи,
Ме гуш дошдем, зе туь гене
Раче гьовой балабане.

Хун мэг | нире, хун г | илмгьоре,
Эз дес меше книггьоре,
Гъул екире гуърде иму,
Мурайм э лой эн дедейму.

БИЕ-БИЕ

Варасденге сэхде герми,
Расиренге мускат, нерме,
Виниренуым тегьенггьоре,
Эёр овурденуым ёре.

И тегьенге э кошдеки,
Э гъэд эн богъ э гешдеки,
Гоф доробу ёрме мере,
Эри хосде эй оморё.

Эри у норобу вэхд
Гьоргой бегьер гуьрд и тегьенг.
Гьул екире гуьрде-гуьрде,
Э ён дедей эри рафде.

Эжэи ту, эжеи, ёр,
Бегьер гуьрди, биё, биё,
Биё шор сох туь дуьлмере,
Веги зйтуь муьгьбетмере.

ЗЕНГЪОЙ ДОГЪИ

Эз радио оmore сес,
Жун одоми сохдени хьэз,
У сес буьлдуьрчин эн кини?
У сес духдер эн лезгини.

Э сегьне эдей вежесде,
Гуйге эдей товуш жесде,
У раче артистка кини?
У духдер эн даргинини.

Э книг ве журнал вери,
Раче мэг 1нигьой авари,
Шогьир эн мэг 1нигьо кини?
Шогьир – эгьуьлменде зени.

Ширин бири онгур эн богь,
Шив зеригьо теп те ён догь,
Агроном эн и богь кини?
У дилбоше зен татини.

Э институт, э кафедра,
Духдер эдее дерс доре.
У духдер – духдер догьини,
У эз чулгьой гьумуьгьини.

Э больница лап эз муърде,
Чендигьоре хилос соҳди,
У духдир эз жэи, кини?
У духдир – духдер лакини.

Э БОГЪГЪОЙ ОНГУРИ

Э гъэд богъгъой эн онгури,
Гуъзет жофо звер бири,
Гуфдирегъой гилме сохдет,
Колхозигъо пушо рафдет.

Веровунди буле бегьер
Гьиноременде зен – Гуълбогъор
У кор сохди лап эз дуъли,
Бу гуфдире эй хэлгъ були.

Игид жофой эн колхози,
Эз коргъой туъ гьисдим рази,
Варасдет тегьенг ве дор
Э богъ звеной, эн Гуълбогъор.

Гуълбогъори нум эн игид,
Э гьер тараф у гьисд бежид.
У сохдени коре темиз,
Зуте расим э коммунизм.

ШИНОХЕ СЕС

Э сер сегъне варафд мэг | ни хундегор,
Сара бала, чуькле чумгьо, ловгьо шор.
Сер гуьрд хуб хунд мэг | нире у чуьн буьлбуьл,
Гьер гоф духдер веромо эз дорун дуьл.

Э гушме сес дарафд, сес куьгъне шинох,
Бирден э ёрме омо у дердлуье «ох!»
Э хори эн Китай шиниребуьруьмгьо,
Э у гъизгъинлуье рузгьой эн довг | о.

Гьемин и духдер бу «ох» зеренбугьо,
Э вэхд эн Чан-Кай-Ши муьрс диренбугьо,
Етим мунде, мухунд дердлуье мэг | ни,
Зэхьмет микешигеш, мумунд гье г | они.

Раче духдер г | они, жундур гешденбу,
Эй г | оширгьо у парталгьо шушденбу,
Э дуьл хуьшде сэхд гуьрденбу у дерде,
Аста-аста хунденбу у гьер бенде.

Шинохдуьм ме сэхьиб гуьзеле сесе,
Чек зеруьм ме, гъимиш не сохде десе,
Шори сохдуьм, куьгъне шинохе дире,
Диеш г | эзиз хосдуьм ме Ватанмере.

ЕРЕВУРД

И ейлугъэ ёровурд,
Эйме эз жой ёр овурд,
«И ейлугъэ хуб дор туь,
Ме мидорум муьгьбете».

Десме ейлугъэ вегуьрд,
Зу-зу э серме дегуьрд,
Ейлугъ э серме вери,
Муьгьбет э дуьлме дери.

Дир диренуьмге ёре,
Гъуз гуьрденуьм ме сере,
Денишире э ейлугъ,
Дуьлме бирени очугъ.

И ейлугъэ ёровурд
Эйме эз жой ёр овурд
У дуьлпосо мебугу,
Муьгьбетмеш юре бугу.

ВОЙГЕ

Эз пилокон вормо,
Э хунейму диромо,
Почтальон шегъери,
Ловгъою сохде шори.

У до э ме е чире,
Э когъозгъо пичире,
Когъозгъоре лов сохде,
Войгеймере ме офдем.

Э когъозгъо дебугъо
Буъруът келе сиротгъо,
Сирот ёрме – эн солдат,
Ве эн дусдью – эн сержант

Э песолей эн сирот,
Вебу эйме несиглэт:
«Дениш, дениш ёр э ме,
Экинлейтуъ миём ме».

НЕНУЙ-НЕНЕМ

Ненуй-ненем, ненуй-ненем,
Ала гуьзлуье духдерме,
Келе бош туь, ширин балам,
Эри никие рузгьойме.

Туьре хунде, келе сохде,
Мирасунум э хубе руз,
Туь мибоши раче духдер,
Ве гьем эгьуьлменде г1эруьс.

Мухуни туь келе г1илмгьо,
Э мердгьоревоз бир не бир,
Мибоши туь е инженер,
Е небуге хубе духдир.

Ненуй-ненем, ненуй-ненем,
Гирошдет у кугьне девргьо,
Келе бош туь ширин балам,
Э уьшуьгьи тозе рузгьо.

ЭЗ БУХАРЕСТ

Эз радио э гушме,
Дарафдени раче сес,
И мэг|нире гьеме шев
Хунденуьт эз Бухарест.

И мэг|ни е мэг|нини,
Мэг|ни эн шолумини,
И мэг|нире шинире,
Дуьл одоми шор бире.

Тозе жире сес доре,
Мэг|ни эз лой Бухарест,
Жогьил бирет, шор бирет,
Сэхьибгьой эн раче сес.

Эз радиой Бухарест
Оморени хубе сес,
У е жире сес гьисди,
Сес шолуми нен дусди.

ЭРИ ВАТАН

Эдейм хунде эри Ватан игидгьо,
Эри келе мэг | дон шори никигьо,
Эри метлеб, э комини расирейм,
Эри метлеб гьегене мирасимгьо.

Ватан иму келе богъэ хунои,
Ферзендгьою э гъуэзуьргууьл хумнеи,
Гуьлгьой эн богъ зиёд бире рузбе-руз,
Келе бире, муьхькем бире шев ве руз.

Зинде бирет хуьшг буьруьтгьо хоригьо,
Эдет шевгь доренуьт келе зимигьо,
Зимигьоре кошдет ферзендгьой Ватан,
Ухшеш зеренуьтгьо э шир, э аслан.

Партиейму келе сохди угьоре,
Дори э дес иму келе г | илмгьоре,
Имуре партия сохди мозоллуь,
Бегьргьой эн хори биренуьт куьллуь.

Хуним гене эри Ватан игидгьо,
Эри келе мэг | дон шори никигьо,
Эри метлеб, э комини расирейм,
Эри метлеб гьегене мирасимгьо.

ДУХДЕР

Эй туь, ковтергьой гьоворе хуно,
Гье пар гешденигьо духдер,
Гьердов э клуб ве э г'эруси хуне,
Чуьн пегьлуьвон вежесденигьо духдер.

Эй туь, э гьэд фирегуьне завод,
Мошине гьей сохденигьо духдер,
Э гьэд шегьер туьре воисде мод,
Вокурде гешденигьо духдер.

Эй туь, шевгьо эри хунде рафде,
Инженер биренигьо духдер,
Воисде вэхд э дес гуьрде тефде,
Тегьер буьлбуьл хунденигьо духдер.

Эй туь, э г'эрей эн комсомолгьо,
Хуб кор сохде, хьурметлуье духдер,
Э жеи туь товтовие чумгьо,
Эзи дуьлме бошгу туьре хэбер.

Гье пар зере учмиш бисдоригеш,
Дуьлме э туревози, духдер,
И гуьле эз ме не восдоригеш,
Эз туь гьэгьри ме нибошум, духдер.

Э ГІЭРУЬСИ

Бийт нуьшим э ён стол, хьовиргьо,
Хурим, шори сохим, дусдгьо-гьуногьгьо,
Сазандаргьо, зенит раче гьоворе,
Вежегьуним гьони гІэруьс, доморе.

Зенит, сазандаргьо, хуним е мэгІни,
ГІэруьс эз гІэруьси мебугу пэхьни,
Эри тозе гуьлгьо лово михогьим
Э согьишу мивежегьим, михурим.

Михурим э шори гуьлшоне рузгьо,
Э согьи эн хубе домор ве гІэруьс,
Дуь эз дуьли еки гІов хурденуьтгьо,
Ватан советире дусд дошденуьтгьо.

Э ЁН ДЕРЬЁГЪ

Пушой себэхъ э ен дерьёгъ
Э пушой эн келе шаргьо,
Эйчуь поисдей туь, духдер,
Сер гьуз гуьрде, фикир сохде?

Э инжиге ме оморем,
Эй рэхъ сохде г1эзизмере,
Бурав э дуьл шориревоз,
Биёв э пура десевоз.

Э гьэд дерьёгъ туь бош дилбош,
Бура рэхъ ник, шор биёвош,
Варас, варас коре, биё,
Ме михогьум эйтуь лово.

БРИГАДИР

Огъили, огъили,
Оммо дуъл ю жогъили,
Кини у, кини у,
Гуит виним эриму.

Кефчини, кефчини,
Э кор колхоз зарбчини,
Кини у, кини у,
Гуит виним эриму.

Ишори, ишори,
Эз гъемейму пушои,
Кини у, кини у,
Гуит виним эриму.

Хундени, хундени,
Ловгъоюш гъе хэндеи,
Кини у, кини у,
Гуит виним эриму,

У мерд гъисди бригадир
Хубе колхозчи эн дигъ,
Кумек бире эриму,
Хъуърметлуе дусд иму.

ТЕ ВЕСЕР

«Балайме туь, г1эзиз ме ту, –
Гуфди дедей э писер,
Биё г1эруьс хогьум эй туь,
Эй зигьисде те весер.

Эй гьер коргьо вэхдиюни,
Э жэг1миет, э дивэг1,
Вэхд эн верфгьо зимистуни,
Васал зиёд бире жэг1.

Э хиники емуьш доргьо;
Биренуьт хуьшг, бирэхьне,
Э май, герм биренки рузгьо,
Савзе пур бире сэхьро.

Бегем туь не дирей, балам,
Веромореи пембере,
Суфде сэхд бугьо гьутиле,
Сохдени лов лембере.

Келе куки туь имогьой,
Туь оморей, расирей,
Те чумгьойме гьисдгьо хьэрзо,
Виним г1эруьси туьре».

«Шиновусдуым, дедей туьре,
разинуым ме э гоф туь,
имогьой туьш шинов мере,
фикириш сох эри туь.

Гьисд одохлу мере, дедей,
Э у дуре хоригьо,
Шевиш, рузиш ёр ме эдей,
Хосде зйме ловогьо.

Виниреге духдере туь,
Бирден жогьил мибоши,
Дире рачи эн уре туь,
Эз шори ох мокоши.

Дуьл гуьл гьутиней эн духдер,
Э сибгьой богь хумнеи,
У гьем гьисди хубе духдир,
Гьем усдой кор хунеи.

Дедей ме туь, дануьсде бош,
У ченд зене, ченд мерде,
Эз ченд келе нечогьигьош,
Хилос сохди, эз муьрдеш.

Дие эй туь чуй гуьом ме,
Хубиюре гьэдер нисд,
Энжэгь иллеики оммо,
Духдер эз Догьисту нисд.

У гуьзел эн Украины,
Зигьиндени э Хэрсон,
Имогьой туьш дениш, виниш,
Гу гоф туьре, дедей жон

Гьелбет у нисе дануьсде,
Зугьун дедеи туре,

Бегем э гъэд эн Догъисту,
Ченд зугъун не дери?».

«Балайме туь, г1эзизме туь, –
Гуфди дедей э писер, –
Разинуьм ме , веги эй туь,
Зигъит эйшму те весер.

Бешгъэ нисди, Украинеш
Келе бирор имуни,
Зугъунгъойму бешгъайгеш,
Хурденимгъо е нуни.

Бегем кукгъой Украине,
Кумек небири эйму,
Эй азади сохденге женг,
Шуьвергъо, бебегъойму?

Бегем бебейтуь, балайме,
Э рузгъой эн довг1и,
Эй азади Украине,
Жун хуьшдере не дори?

Лап хуб мубу, балайме туь,
Гуфди дедей э писер,
Биёр эз Украине туь
Зене, ве зигъ те весер».

Э ЁН ПРАГА

Пушой довг 10 варасде,
Э ён Прага, э куьнди,
Эденбирим дарафде
Э е келе раче дигь.

Э кучегьой келе дигь
Шиновусдим сес шори,
Бисдорут инжо веде
Зенгьо э дес гьоб шири.

Э десгьой эн омборгьо
Колачгьой эн нун дебу,
Мозоллуье духдеогьо
Дестегьой гуьл гуьрдебу.

Веде бисдо пире зен,
Гуйге мум бу руй эн у,
Видовусд у э посой
Десдей эн солдатгьойму.

«Поит, поит г 1 эзизгьо,
Гтрит и пелей шире»,
Гуфди ве тий сохд г 1 эрсгьо,
Г 1 эрсгьой эн шорире.

РАСДЕ КОР

Шолум эйшму Вьетнамигьо,
Фирсореним эз дури,
Гирошдет де четинигьо,
Омори у руз шори.

Фурмуш нибу, нибу эз ёр,
Игидигьо э дурфу,
Дуьшмере сохдейтгьо бигор,
Э ён Дьен Бьен Фу.

Эри кор азади бердейт
Ишму женге, игидгьо,
Кешуьтгу буржуйгьо дерде,
Куьнди г1эжел эн угьо.

Дузе кори – кор азади,
Гъисди дуьл иму гьемин,
Кор сохдени эри расди,
Рэхьбер ишму Хо Ши Мин.

Эз чор тараф хори, гьово,
Денишире э ишму,
Эз дуьли хосденуьт лово,
Жофокешгьо эришму.

МАЙ

Э май доргъо вараюсде,
Гуьлгъой ишу хунче беседе,
Буьлдуьрчингъо десе-десе
Хунденуьт: «май эн хэлгъгъои,
МигӀид васал нен гуьлгъои».

Э май ловгъо хэндуьсденуьт,
Жовонгъо соймиш сохденуьт,
Э дуьл герми деберденуьт,
Руз май мигӀид жовонгъои,
МигӀид васал нен гуьлгъои.

Э май ватан тов-тов доре,
Жофокешгъо дуьлшор бире
ГӀэилгъоймуш гъэй шор бире,
Руз май мигӀид гӀэилгъои,
МигӀид васал нен гуьлгъои.

Э май фегъм бире гъувотгъо,
Сер тик бире жофокешгъо,
Дерд вечиренуьт гӀоширгъо,
Руз май мигӀид эн жофон,
МигӀид васал нен гуьлгъои.

Э май меш лап шор биренуым,
Мэҗни нуувуьсде хосденуым,
Руз май мигид шогьиргьои,
Мигид васал нен гуьлгьои.

МЭГІНИ ЖОГЬИЛЕ СОЛДАТ

Ини омо нубот имуш,
Ме рафдени бирем дедей,
Балайтуьре месох фурмуш,
Ме рафдени бирем, дедей.

Хурдем хьэлоле шир туьре,
Хурдем нун эн жофой туьре,
Эри дошде динжи туьре,
Ме рафдени бирем, дедей.

Еки туни, еки Ватан,
Гьердуйшмуре дусд мидорум,
Туьфенг э дес, уёгь бире,
Эйшму г1уьзет ме миёрум.

РЭХЪ НИКИ

«Бура рэхъ ник, шор биёвош туь, ёр ме,
Э туьревоз мубу ёрме и жунме,
Эн туьни ёр гьемей жунме, г1уьмуьр ме,
Игид биё, дениширем, соймиши.

Дуьлме герми мивогорди гуфдире,
Игид бегем эз муьшд дуьшме офдоре,
Э синейтуь орденгьоре веноре,
Жун согъ биё дениширем, соймиши.

Эйтуь Ватан кумек мубу э унжо,
Пэхьнуь мебош э посогьо, э куьнжгьо,
Варас женге бие гене э инжо,
Чуме рэхьуьм, дениширем, соймиши».

«Чор сал туьре э ёр гуьрде гешдем ме,
Жофой туьре э женгевоз дошдем ме,
Вепичире, дуьшмегьоре куьшдем ме,
Эй туь динжи бу гуфдире, соймиши.

Эз гьово сайл рихденбугеш э серме,
Э гьэд довг1о четин бугеш эрме,
Туь гьемише дебирей ёр э ёрме,
Туьре фурмуш не сохдем ме, соймиши.

Эз Ватан ме гъуъл додоре дуьшмере,
Эз дес уьлуьм хилос сохдейм ишмуре,
Гешдем ме чор тараф хори, чуьшмере,
Оморем ме э ён ёрме, соймиши».

ВАТАНМЕ

Э Китай гьисдики, э рузгьой эн довгьо,
Г1эзизе Ватанме сэхд э ерме омо,
Лэг1эре вокурде, хундуьм э тати,
Китайгьо пуьрсуьруьт: «Туь коми миллети?»

– Миллет ме келеи, гьисд миллет совети,
Мэг1нире хунденуьм э зугьун тати,
Ме хьэсуьл оморем э догьгьой Догьисту,
Э мэг1дон бирори, шолуми ве дусди.

Гуфдируьм ме гене э гьемей энугьо
Бешгэ нисди гьич э иму миллетгьо
Урусгьо ве гьумугь, аваргьо ве лезги
Хьовируьт, бироруьт гьемешу э еки.

Ве гене э ерме омори Догьисту,
Бирори ве дусди г1эзизе хэлгьгьойму,
Э ерме оморут у гьундуьре догьгьо,
Куьллуье бегьергьо, серине билогьгьо,

Ноябрь бисдьекуьм сал э ерме омо,
Чуь мегьиге у мегь мэг1луьми э гьеме,
Автономия бисдо э у руз э догьгьо,
Лап гуьзел бисдоруьт шегьергьо ве богьгьо.

Поэмаго

ИГИД ЖОФО

(Поэма)

Фикир сохдем омборе вэхд,
Нуувуьсуьм е поэма,
Гешдем хэйли, гешдем ме сэхд,
Нумгьо, сюжет ве тема.

«Э же рафде, чуй гешде туь? –
Пурси гье ебо дуьлме, –
Воку чуме, дениш хуб туь
Э ентуьни поэма.

Бегем келе десдон нисди,
Зиндегуни Гюлбогьор.
Дефдертуьре ги нуувуьс туь,
Эгер гьисдге туь шогьир».

«Бошгу, туь гуфдире мубу», –
Жугьоб дорум дуьлмере,
Токи мере хьэвес, эшгь бу,
Нуувуьсуьм поэмаре.

Гюлбогьор, духдер Догьисту –
Келе игид эн жофо,
Хьэрекетуьм эй нуувуьсде,
Эйтуь эшгьлуье гофгьо.

Гюлбогъор гІэил гьисдики

Дигь эн Муьшгуьр пэхьни бире э више.
Не шев, не руз невини у товуше,
Чуькле-чуькле хунелегъой эн гуьли,
Вогосире мундебуьруьт э хори.

Эйлонмей дигь тике-тике зимигъо
Муьлкедоргъо хэйре миберд эз угъо,
Ранжбер энжэгъ хише зере, гІов мидо,
Кемерю гъэд, божэхъ мерафд э гъово.

Эз жомогъо шеи шовол вокурде,
Ранжбер мирафд эри зими дурунде,
Энгуьшдгъой пой медиромо эз тирох,
Эрегъ эн пушони тегъер гІэрс мирихд.

Гьечи кешире муьрс Шоул муьшгуьри,
Дерд хуьшдере нигуфди э ошкори,
Муьгуьрд гъэгъре косиб э дуьл эн хуьшде
Кор мисохд у чор духдере эй дошде.

Еки эз у чуькле-чуькле духдергъо,
Бу чуьклеи духдер Шоул – Гюлбогъор.
Пой бирэхъне, ранг сифет ю кегъробо,
«Нун сурои кей мухури туь ебо!»

Гьечи гуфдирембу дедей эн духдер,
Эри ферзендгъою дуьле сухунде,
Гьечи фикир мисохд бебей, Шоулиш,
Кемер хуьшдере гъэд сохде э сер хиш.

Езугълуй бу гІэили эн Гюлбогъор,
Езугъ келе бирет угъо чор хэгъер.
Не дануьсдет угъо чуьйге хундеи,
Эз гІэили дебирет э гъэтреи.

Гъеле г1эилле бу э дигь Гюлбогъор,
Э сер кифлет бебе омо беде кор,
Нун дорогор офдо э хъэлов домунд,
Амбар не кешире нечогъ бисдо муърд.

Дуьваздегьиш небиребу Гюлбогъор,
Дедей муърде, соил мундгъо чор хэгъер,
Имогъойле фикир сох туь, хундегор,
Чуьтам зигъисдетге угъо э у девр!

Юхсул мунд у сара хуней эн гуьли,
Вогосире мундебугъо э хори,
Могъбул бисдо сифет чуькле г1эилгъо,
Дуь эз еки чуькле бугъо соилгъо.

Чин келеи хэгъер – Михэл г1эрс э чум,
Пой бирэхъне, хъэсде-менде гъе э чул,
У микеши зэхъмет эри кулакгъо,
Гъуьрчуьм-гъурчуьм мисохд юре мужакгъо

Михэл деде бисдо эри хэгъеру,
Гуфдирембу: эйшму ме нун миёрум,
Омон кирой зэхъмет гъечи кем бисдо,
Сэхъиб хори юреш бегъем нун нидо.

Вадарафдуьт еки-еки хэгъеру,
Пой бирэхъне, пара, жундур э буру,
Гъерчор ишу рафдуьт эри бил зере,
Мулкедоре – сеге эри хэйр доре.

Чуькле буьруьт гъеле десгъой Гюлбогъор,
Э у десгъо келе гъэбер варафдгъо,
Кор несохде небу духдере чоре,
Гъечи соил бире домунд э сатра.

Одохлу

Эз Белиджи э лой Муышгьур сэхд гужлуь.
Эденбу гьей сохде глэсбе е глэтлуь,
И жогьил бу ранжбер эз дигь
Хошмемзуьл,
Мидениши э лой више фит мизе.

У оморе э ён Муышгуьр расире,
Поисд, е глоние духдере дире,
Булушию пелуь-пелуь эз жуьгъгьо,
Гложиз буьруьт сие глэрслуье чумгьо.

Пой бирэхъне, гьупи э дес, сер ю гьуз,
У нуьшдебу э ён тогьой эн гьэрпуз,
Хьэрекет бу э гьэд бисду Гюлбогьор,
Эри лугьой эн нун сохдембу у кор.

Глэтлуь эз глэсб хуьшдере шенд фуromo,
Зури-зури э ён духдер куьнд омо,
Сере гьуз гуьрд у духдере хуб вини,
Сиегь бугеш, сифет ю бу хун ширин.

Эз глэили, э зир гьызгьин эн офдо,
Сифет етим э кор эденбу сухде,
Глэтлуь – Довид, не пуьрсире вараси,
Чуьжире гьэм кеширеге и косиб.

Духдер, дениш э ме гьери е кемлей,
Меёвгу глэйб туьре эз ме, жон гегей,
Туь мегуки ме э кул глэсб гешденуьм,
Туьре хуно меш бисдугьо кошденуьм.

Туь чу э ме эз кигьоиге, духдер,
Сифет туьре герми эдей сухунде,
Езугь нисди бегем э у балайтуь,
Эз глэилихуьрд бирени кемертуь.

Жугьоб доре недануьсд де Гюлбогьор,
Похли-похли г1эрс тий бисдо гьелбегьел,
Очмиш бисдо ярай эн дуьл г1эили,
Чуь зобуни, чуь гъэзоби соили!

Довид негьишд дие лербегьо дорд дуьт,
Э пой вэхуьшд, у эз вожей эн г1эсб гуьрд,
Согь боши гуфдире, у гьей сохд г1эсбе
Тузгьой хори дуз варафдуьт те асму.

Чуме чару сохд Гюлбогьор эй дире,
Пар воромо у жогьиле духдере,
Ки биё бу и кук инжо омогьо,
Шекуьл эн домунд э дуьл Гюлбогьор.

Амбар буьруьтгеш э Муьшгуьр г1онигьо,
Кем нибисдо эзу дигьбон мэг1нигьо,
Еки мухунд мэг1ни, сере гуьрде гъуз,
Екке мухунд эй биёвгьо шоре руз.

Кими мэхьэл э ён сара хунеле,
Мугуиге оморембу сес ноле,
У сес дердлуье мэг1нигьо мибисдо,
Ухшеш мизе э гьовой эн гирисде.

Е шов гьечи Гюлбогьор э хундеки,
Эз гьовош верф э тегьер эн хуьрдеки
Дер етимгьо куфде омо эз буру,
Одомигьо дироморут э дору.

Довид ранжбер фирсоребу илчигьо,
Етим, сэхьибсуьзиш гьисдге Гюлбогьор,
Эй пуьрсире Разименди духдере,
Э жогьил ранжбер эри оморе.

Э меслэхьэт нуьшдуьт ебо хэгьеру,
Эри атказ сохде небу де чоре,

Песде угъо рази бире э еки,
Э Гюлбогъор гуфдиренуът рэхъники.

Г1эруьси

Хиник бисдо, дегуърд гуървей зимисту,
Э зир верфгъо домундут богъ не бисту,
Эз Эгълеби дуз те Муьшгъур вишегъо,
Депичире мундебуьруът э верфгъо.

Э дигъ Муьшгурьэ э и сэхде хиники,
Одомигъо оморенуът эй ники,
Оморенуът эри берде г1эруьсе,
Дигъбонигъош кура бирет э сесгъо.

Э кул г1эсбгъо рач венушдет жогъилгъо
Э сер фургъун жиге гуърдет огъилгъо,
Э сер домор раче килэхъ бухоре,
Вежегъ-вежегъ э сес зурнов-нугъоре.

«Эжи г1эруьс, ведировгу Гюлбогъор!»
Эдет хьэрой сохде мердгъо ве зенгъо,
Г1эруьс э дору эдее гирисде,
Парталгъоре вокурдени варасде.

Эдет хоши гуърде юре согъдушгъо,
Моч сохденуът дуь екире хэгъергъо,
Пушой рафде биренуът деш гъэле-гъэл,
Г1эруьс чаруьсдени э лой эн Михэл.

Дедей нисди г1эруьсе
Хунут мэг1ни г1эруьси,
Е шевле мигъмун дедей,
Е рузле мигъмун дедей
Эз дедей чор хэгъер мунди,
Руфдениш ки чи немунди,
Хунут сэгъдушгъой эн г1эруьс:

«Хунегьой дедей руфдени мунди,
Хунегьой дедей шушдени мунди
Е шевле мигьмун дедей,
Е рузле мигьмун дедей».

Е мэгIниге хунде омо игIэре,
Келе зенгьо дироморут э гIэре,
Рэхьник сохдуьт и етима гIэруьсе,
Хосдуьт эйю хубе, шорие рузе.

ГIэруьс веди бисдо э миглей эн хэлгь,
Э пушони гIэсбгьо ейлугь бесд Михэл,
Ижире бу куьгьне гIэдот э уьгьо,
У бу гьэдимие гIэдот бебегьо.

ГIэруьс, домор нуьшдуьт е рач э фургьун,
ШэгIмгьо гуьрдуьт э посошу духдери.
Зурновчигьо зеруьт раче гьоворе,
Фургьунчигьо гьей сохдуьт сэхд гIэсбгьоре.

И руз бисдо мигIид эри Гюлбогьор,
Хэгьергьоюш бисдорут лап келе шор,
Хилос бисдо эз гьули гьэровоши,
Не дануьсд у чьуниге десеркуши.

Э хуней шувьер

Хошмемзуьл тозе ватан Гюлбогьор,
Эйлонмею више, богьгьо, те шегьер,
Мара хуно пичиребу Рубас-чой,
Шулбут, сазан мескен зерет э инжо.

Пушой сэбэхь сес миомо эз куче,
Мибисдо у сес балабан нэхирчи,
Зенгьой дигьи гьишде ширине хове,
Мадарафдуьт эри дуьшире гове.

Гюлбогъориш хове гъиште мидарафд,
Шир муьдуйши, говю э нэхир мирафд,
Мидировунд шире песде э хуне,
Нивоно у дие десе э чуне.

Дегиш бисдо зиндегуни Гюлбогъор,
Довид эйю бэхш миовурд эз шегьер,
Ширин-ширин гоф мисохдуьт э еки,
Эжеб игъо буьруьт эз дуьли еки!

Жогъиле зен гъеле бегьем невини,
Эзи шоре зиндегуни ширини,
Гъелем фурмуш небиребуьруьт г'ерсгъо,
Э гуш дарафденуьт усале сесгъо.

Хэбер омо довг'огъои гуфдире,
Довид ранжбер э салдати офдоре,
Хэбер омо эри Довид эз шегьер,
Тэхьноле мунд тозе г'эруьс Гюлбогъор.

Небу инжо э куьндию хэгьеру,
Руз кор сохде, шевгъо муьнуьшд э буру.
Фикир мисохд, лово мисохд эй шуьвер,
Ёрме биё и дуьмереш эйтуь бер!

Ёр вогошд тозе хэбер овурде,
Никалае дие эз тэхд фушендет!
Веди бири келе чуьшмей азади,
Ватан бисдо шоре Ватан Совети!

Келе шори офдо э дуьл Гюлбогъор,
Шоре хэбер овурди эрию ёр,
Дие хилос мубу косиб эз бигор,
Гуж нисоху де гъич э хэлгъ муьлкедор.

Хэгьергъоймеш нун сурои мухурут,
Эри хуьште угъо хори микорут.

Пар воромо косиб-г1они дигьбоне,
Совет омо, хуърмет бисдо чупоне!

«Охойш» – сохде нефес кеши фугьоре,
Эз чор тараф омо сес эн нугьоре,
Тик варвфдуйт гьирмизине г1елемгьо,
Э зеверсер эн хунегьо, хьэетгьо.

Суьфдеи г1эил

Довид – ранжбер вокошире гьулгьоре,
Де инжимиш не сохде Гюлбогьоре,
Вегуьрд хише, у вадарафд э зими,
Берд эй коше зерде тумгьой гендуьми.

Сохд хьэрекет эри куьллуье бегьер,
Бигьил сурои бу чумгьой Гюлбогьор,
Эй зуригьо миёв э хуне шори,
Г1эил миёв э и хуней ранжбери.

Ногьогь гурунд нисе гешде Гюлбогьор,
Фикир сохде ве гьем у бирени шор,
Терсирени, дуьл юш гурунд бирени,
Эхи и суьфдеи г1эил эн уни!

Шохьонгумгьо Довид эз чул вогоше,
Гюлбогьоре э чумевоз у гешде,
Эжеи туь, чуь хэбери эз туь, ёр,
Жогьил бири, чу рач бири Гюлбогьор!

Еки эз и рузгьо эз кор оmore,
Довид э дигь келе сесгьо шинире,
У беbei, у бирени келе шор,
Э хунею кук овурди Гюлбогьор!

Эгер беbe гьисдиге туь, хундегор,
Туьш ужире бирей э вэхдию шор,

Бегем гьисди э и г'уьлом хубе мерд,
Не воюгьо э хуней хуьшде ферзэнд!

Э и хотур э дигь бисдо суьг'уьдо,
Гьечи небу э вэг'дой эн миг'идгьош,
Кейвонигьо кинле воно э буру,
Эз дигь Муьшгуьр зу оморут хэгьеру.

Косиб бугеш вараюндут гуфере,
Михел гуфди г'эсуьлменде гофгьоре,
Куьшде омо е чоьгэз гов эй шори,
Шороб тигьи бисдо инжо э хори.

Диеш г'эзиз бисдо эй ёр Гюлбогьор,
Куке дире, Довид бирембу лап шор,
У мугуфди: туь зу келе мибоши,
Нигьилуьм хунде туьре мишно не раши.

Келе г'илмгьо михуни туь э Масков,
Туь мибоши эри хоригьо усдо,
Е агроном, е инженер машингьо,
Гьони вихде мубу хубе пишегьо.

Чуь хэёлгьош добу э дуьл эн ранжбер,
Хьэсрет домунд э дуьл жогьиле бебе,
Рувин гьеле дуьсалелеш нисдики,
Зеню гене тозе бордор гьисдики.

Нечогь бисдо Довид, офдо э хьэлов,
Эз сер те пой домунд э гьэд эн элов,
Не вотовусд, муьрд нун биёр эн хуне,
Гюлбогьор куфд сер сифет ве гьутине.

Хошмемзуьл зе эй Довид войзари,
Келе зенгьо зеруьт муьшде э зани,
Езугь бисдо гене э туь, Гюлбогьор,
Мунд шуьверсуьз жогьиле зен, зен бордор.

Чуькле куклеш э сер гъужогъю вери,
И чуьжире бедмозоли, чуь кори!
Чуь мисохум, эже мурам имогъой,
Герек нисди, нирам эз инжо эжой.

Гъечи фикир сохде бие зен бордор,
Гъупи э дес гуърде мирафд у э кор,
Эри дошде, келе сохде баларе,
Нишоней эн жофо кеше бебере.

Руз шохъонгум э ён нуькерей Рубас,
Дигъбонигъо шиниренуьт келе сес,
И сес буьруьж бу эз хуней Гюлбогъор,
У суьфделе вогошдебу эз кор.

Дерд хурд, гирисд, э ёр овурд Довиде,
Песде инжо у зенд нум эн Довиде,
Эз гьер тараф зенгъой дигъи оморут,
Эй зенде зен угъо хэшил вонорут.

Еки дедей бисдо эри зенде зен,
Еки хэгьер бире эй ю чигъо берд,
Не шев, не руз тэхъно немунд Гюлбогъор,
Энжэгъ нисе рафденбу эз ёр ю ёр.

Е кем келе биренге нум эн Довид,
Дедей юре хуб э гъужогъ мивегирд,
«Нумтуь хубе корсох бири – мугуфди,
Миё боши туь эз бебе зиьдте.

Имогъойле г'уьмуьр дедей эйшмуни,
Зиндегуни ве метлебме ишмунит», –
Хуьшдере дуьл доре, сере тик гуърде,
Хиш не чине муьхъкем э дес вегуърде.
Мурафд э чул эри зими дурунде,
Хубе корсох эз кор нисе вомунде!

Шоре хэбер

Хошмемзуьл вокурдебу сипии,
Верфгьо пур э мейдузи, тепеи,
Г1эиллегьош эз хиники вирихде,
Эдембуьруьт э хунегьо дарафде.

Эз тов хуней эн гюлбогьор э буру,
Эдембу сэхд ведироморе дуре,
Э гьэд хуне, э ён кинле г1эилгьо,
Нуьшдембириуьт сохдембириуьт возигьо.

Дедей гьэриш мисохд э печ г1этоше,
Эри хуб герм сохде домунде г1оше,
Екем тоб дит, гьони чоиш муьдуьшуь,
Гуфди дедей, денишире э ишу.

Песде чаруьсд дедей э лой пенжере,
Вини чуйтам омореге раче верф,
Ве гуфди: дие г1ордиш не мунди,
Гьич хуб нисди эй косибгьо зимисду.

Евош эз зир чум дениши э кукгьо,
Ебо келе мибисдорутге игьо!
Эи туйтем дер хунере вокурде,
Э сер хуьшде е куьгьне шол дегуьрде,
Зу диromo хэгьергили Гюлбогьор,
Милко дедей чуькле-чуькле етимгьо.

Вэхуьшд э пой сэхьибхуне эз хори,
Э руй милко вобу зурбое шори,
Нуьш, хэйр гердо, туй эдее хэндуйсде,
Э же бири, хэбер чи шиновусдей?

Ме эритуь шоре хэбер овурдем,
Э сер нимдер нуьшде Милко жугьоб до

Дигьбонигьо хьермэхь бирет эеки,
Колхоз кура сохдет эри кумеки.

Не вараси суьфде гофе Гюлбогьор,
Мэглноре дануьсдики бисдо у шор,
У Милкоре нуьшунд келе хуьрмет сохд,
Эз лугьонди дуьл воромо суке «ох»!

Гьовой рузиш дегиш бисдо гье бирден,
Ригаз чуьшме диромо эз тирак дер,
Верфгьой хориш сер гуьрд эри хьэл бире,
Видовусдут эри туп-туп возире,
Г1эилгьой дигь, шори сохде эз герми,
Эдет куьнд биренуьт рузгьой эн гьоми.

Суфден васал колхози

Васал, васал эн колхози куьнд бисдо,
Дигьбонигьо э богь, э чул, э бисду,
Вадарафдуьт эй дор кошде, тум шенде,
Кулегьоре эз бинегьо векенде.

Зиёд сохде мейдузие хорире,
Колхозигьо бердуьт хубе гелире,
Инжо зенгьо пес не мундут эз мердгьо,
Хьэрекетуьт эй кор сохде э мержгьош.

Эз г1эрешу оморени сес овоз,
Мэглни эри гуьрд бирей э колхоз,
И сес зени пушотегьош хундембу,
Гирисдени, заруьнжие мэглни бу.

Имогьойле эдей хунде эй шори,
Раче гьово, гьовой хэлгьи – овшори,
Хунденигьо сес кини мэглнире,
Гюлбогьор нуми хунденигьо зене.

Эй сесию кумек биренуът сесгьо,
Дуз те више оморенуът и сесгьо,
Гюлбогьор дуъл доре зенгьой дигьире,
Корим зу варасим келе зимире.

Гьерчуь сохдим имогьойле эймуни,
Эй биевгьо рузгьой г1эйлгьоймуни,
Туь, Гюлбогьор, не терсирей гьич эз кор,
Туь бил зерей, туь тум шендей боре-бор
Э мердевоз гьич не мунде посово,
Дурфуш бирениге тий э сер, эз гьово:

Туь э колхоз эй туь мозоле офдей,
Партиейму норигьо рэхьэ рафдей,
Дирейгеш туь эз кесиге шефдире,
Эри дузи дузе гофе гуфдирей.

Ногьогь нисе гуфдиренуът дигьигьо,
Гьинорменди, г1эсуьлменди Гюлбогьор,
Игид бири э кор зени, эн мерди,
Амбаргьоре э кор пушово берди.

Гиришденге хэйли салгьо

Оморенуът зури-зури гирошде,
Васал зимистуре посово гьишде,
Г1эйллегьо келе бире ве хунде,
Кумек бире эри бебе ве деде.

Еки э гьэд богьгьой колхоз кор сохде,
Екке эри агрономире хунде,
Е ненге эй инженери хьэрекет
Рафдени э Масков, э Ленинград.

Э и салгьо биребуьруьт шоригьо,
Хубе бегьер дорут богьгьо, хоригьо,

Келе бире г1эиллегьой Гюлбогьор,
Рувин хунде, Довид сохдембу хуб кор.

Гюлбогьор ниет сохд эй г1эруьс хосде,
Огол зере хэгьер, бирор ве дусде,
Эй вегуьрде хьэсрете эз дуьл хуьшде,
Э ён гуферей эн неве эй нуьшде.

Эри Рувин у г1эруьсиш дирербу,
Хунегьореш е рач гуьлхьэк зерербу,
Бигьил ебо и бичингьош варасуьт,
Э онгургьо муьнуьшиним г1эруьси.

Хубе ниет э дуьл дедей дерики,
Колхозигьо э бичингьо биреки,
Беде хэбер дарафд э гуш Гюлбогьор,
Э сер Ватан э женг омо дуьшменгьо.

Довг1о сер гуьрд, гурунд бисдо овхьолет,
Эй азади э пой вэхуьшд вилоет,
Ерэгь э дес десде-десде жогьилгьо
Рафдуьт э лой довг1о кукгьо эз дигьгьош.

Похли-похли г1эрс тий сохде Гюлбогьор,
Дуь хэлефе рэхь сохд дедей те шегьер,
Песде лово хосде гуфди Гюлбогьор,
Бурайт, игид бошит, биёвошит шор!

Э рузгьой довг1о

Ватан – дедей, ширини туь эй ферзенд,
Эй г1уьзет туь вэхуьшд э женг зен ве мерд
Дес бирори э дес зере ченд миллет,
Эз чор тараф эн буьзуьрге вилоет,

Урус, латыш ве игидгьой Казахстан,
Гуьржи, карели ве кукгьой эн Дагестан,

Гелем Ленина тик гуърде, пушово,
Рафдуът эй азади, э женг, э гъовхо.

Шев руз лово хосде эри хэлефгъо,
Диеш бежид бисдо э кор Гюлбогъор,
Гъем э гъугъэр, гъем э бичин, э зими,
Гъем э богъгъой онгур – нерме, ойзими.
Чум э рэхъбу, хэбер не бу эз кукгъо,
Кей марасуь ярам и беде довг!о!

Э богъгъой Дербенд

Онгур богъгъо вадабуррат шегъере,
Жофокешгъо воровундет бегъере,
Нерме, мускат, огъодои, гуфдире
Колхозигъо тэг!риф доре, шор бире.

Э гъэд эн и келе богъгъой эн Дербенд,
Э зарбевоз кор сохденуът зен ве мерд,
Эй вегуърде буле бегъер онгуре,
Эй игидгъо э фронт эй фирсоре.

Руз зимисту кура бире булутгъо,
Дегуърдебу, сиегъ бире ранг гъово,
Эз лой деръгъгъ оморембу хиники,
Луьгегъой дор расирембу э еки.

Кулок микешигеш биле эз десгъо,
Эз кор посо нипоисдут гъич зенгъо,
Бее берде хорире бил мизеруът,
Ерх векенде, е хуб г!овиш мидорут.

Эз четини не терсире Гюлбогъор,
Мидебисдо у э пушой эн зенгъо,
Темиз мисохд коре звеной энду,
Э мердевоз мерд мибисдорут зену.

Е руз зенгъо э богъ э кор дерики,
Руз поизи угъо богъгъо чиреки
Эй Гюлбогъор когъоз омо эз дури,
Суьфде ловгъою шор бисдо эз шори,
Песде офдо у э г1эрей луьгенде,
Чуьтар мубу эри бала дуьл деде!

Хэбер нисди эз дуь хэлеф Гюлбогъор,
Эй г1эилгъо дуьлюре берди нугъор,
– Мекуьш туь хуьшдере, э духдер, тик пой.–
Хоши гуьрде, эдей гуфдире Милко.

Гене ярай эн дуьл бирени келе,
Руз кор сохде, шевгъо зерени ноле,
Э чуь рузгъо, четинигъо, чуь коргъо,
Келе бире вороморет у кукгъо...

Игид жофо

Пулат биребебей жендек Гюлбогъор,
Муьхъкем бирет гъулгъой эн у э гъэд кор,
Мугуиге эз цемент не эз гъову,
Дуьруьсд сохде, бегъем бири дуьл эн у.

Тэхьно не бу э гъэд колхоз Гюлбогъор,
Эз у бэгъэй гене буьруьт дедегъо.
Вир сохдетгъо э и довг1о ферзенде,
Ве г1эилгъо хъэсрет мунде эй бебе.

Колхоз бисдо кифлет эри Гюлбогъор.
Гьер зен инжо бисдо эрию хэгьер,
Мердгъош бирор бире, муьгуьрдуйт хоши,
– Миёв хубте рузгъо, дуьл шор мибоши. –

Омо гирошд е хэйли вэхд, е ченд сал,
Жигей зимисдуре омо гуьрд васал,

Рузгьой довгьош дие мундуът посово,
Герме чуьшме веди бисдо э гьово.

Колхозигьо кура бире э гьэд богь,
Э зир серине дор, э ён догь,
Суйгьбет сохдут эз товун эн бегьергьо,
Эри кошке тозе-тозе тегьенгьо.

Э и суйгьбет эз нуминей эн зенгьо,
Вэхуьшд гоф сохд, теклифи до Гюлбогьор
Чуьтам бие гьурлугь буге луьгенде,
Эри эз богь буле бегьер вегуьрде.

Сипре руьшгьо, куьгьне богьбургьой шегьер,
Дес вегуьрдуйт эри гофгьой Гюлбогьор,
Песде угьо дуй э еки дес доре,
Пушо бердуйт соревнованиере.

Э и зурини хэбер дануьсдим,
Звенуйтуь буле бегьер вегуьрди,
Тэгьрифини богь звенуй Гюлбогьор,
Э гьэд гьеме колхозгьой дигь, шегьер.

Пуч не бисдо жофой гьултуь, Гюлбогьор.
Эз коргьойтуь хуькуьметиш бисдо шор,
Нум зен догьини э вилует лов бисдо,
Э синейтуь орден Ленин уьшуьгь до,
Нум игиди омо эри зен догьини,
Ярашуьгь до э у астарай эн суьрхи.

Когьозгь

Руз поизи Игид эз кор вогошде,
Гьэм когьозе вини э хуней хуьшде,
Ки фирсори ярам и когьозгьоре,
Дедей э ёр оворд гене кукгьоре.
Нэгь, Гюлбогьор, когьозгьо эз угьо нисд,

Могъбул мебош, Игид, туь гъич мегирис,
Туьре кукгъо омбари э вилает,
Виниш эйтуь шолумигъо фирсорет:
Кукгой совет – салдатгъо эз Сахалин.

Колхозчигъо эз хоригъой Украин;
«Дедей иму, хэгъер иму, Гюлбогъор;
Эз игиде жофогъойтуь бирейм шор,
Гене хосденим имугъо эритуь,
Эз сал бе сал зиёд бугу гъуьзеттуь».

Гъеърсгъой шори тигъи сохде Гюлбогъор,
Чуь амбари уре бирор ве хэгъер,
Э чор тараф келе ватан Совети.
Гюлишоне Ватан социалисти.

Эри шолуми

Э зал Верховный эн Совет Догъисту
Е шохъонгум гирошдигъо зимисту,
Кура бире оморебу векилгъо,
Эз колхозгъо, эз заводгъо, эз чулгъо.

Инжо добу фэхълей нефти буругъгъо,
Чупон, зоотехник эз лой етэгъгъо,
Шогъир, духдир, студентгъо ве гъилмчи,
Ве дедегъой гъеил, ве гъем гъурлугъчи.

Угъо гъеме буьруьт е гоф ве е дуьл,
Эй шолуми фикир сохдуьт эз эгъуьл,
Вир бошутгу, сур бошутгу эз гъуьлом
Кире воисдеге женгъо, довгъогъо.

Еки-еки э трибуна варафде,
Эденбуьруьт гъовхочигъо гоф сохде,
Песде угъо Гюлбогъоре винире,
Гофгъой эн и келе зене шинире,

Зеренуът чек, рази бире эз Игид,
Э пире руз э кор гъисдигъо бежид.

Муышгуъригъо миёсд бире инжиге,
И Гюлбогъор у Гюлбогъори бегем,
Белким бовор нисохутгеш дигъигъо,
Пир биригеш, кемер тики Гюлбогъор.

Э тен Игид тозе кастум трико,
Э синею жерге-жерге медалгъо,
Гъобугъ верие десгъоре тик гуърде,
Игиде зен догъи эдей гоф сохде:

«Дедей бирем, келе сохдем дуъ кукгъо,
Гуж венорет э базуйме фашистгъо,
Омбаруът э гъуъллом чуън мени зенгъо,
Довгъо герек нисди, – гуфдире угъо.

Бигъил согъ бу, соф бу келе ярагъо,
Бигъил келе бошут чуъкле балагъо,
Бигъил гъемишелуъг бугу шолуми,
Одомигъо вуънуът шори хуъроми».

И гофгъоре сэхд гуфдире Гюлбогъор,
Сере тик гуърд, дениши э лой шегъер,
Нефес кеши, сокит бисдо дуъл Игид,
Келе гъилмчи омо дес юре гуърд.

Не варасди и поэма,
Эз товуней Гюлбогъор,
Гъеле метлеб де э дуълме,
Эри сохде гене кор.

Мере талант бисдоге вес,
Муънуувуъсуъм лугъондте,
Гъечу буки гъер гоф дуъ сес,
Эй Гюлбогъор гъуъзете.

АГРОНОМ

(Е бэхш эз поэма)

I

Хиники рафд,
                                омо герми
Верф хьэл бисдо эз сер зими,
Зарзарие ригаз офдо,
Хоригьоре гьувот мидо.

Дегиш бисдо гьовой рузгор,
Эз догь омо раче шогьвор.
Колхозигьо э догь, дере,
Ведарафдуьт эй хиш зере.

Ченд е мегь бу е хубе руз,
Э и васал эри колхоз,
Е сэглэтиш дир не бире,
Миёсд тум коште оморе.

«Зу бош,
                                зу бош,
гьей сох шофер,
Ненге миейм э колхоз дир»,
Гуфдирени тэглди сохде,
Жогьиле агроном-духдер.

Шофер шиширени пое,
Машин гирошдени чое.
Вохурденуът э чум Тейло,
Келе богъгьо, келе чулгьо.

Екем дурте,
э пойней догъ,
Эдей кор сохде е гъучогъ,
Тракторчи эз МТС,
Моториш рач дорени сес.

Дуъл инсоне сохдени шор,
Сохденутгьо э ён дигъ кор,
Станцией электри,
Ве есиёв эн мотори.

Мугуиге пар веромо,
И жогъиле агрономе
«Зу бош,
зу бош,
гъей сох шофер,
Ненге миейм э колхоз дир».

Колхозчигъош дениширет,
Эй агроном хунеш дирет,
Чуме рэхъи гьемчун гьер руз,
Председатель эни колхоз.

Уреш кумеги воисде,
Эри эн гьер коргьо усдо,
Асант нисди, омбори кор,
Эй гьер корсох у гьисди шор.

Шиновусде сес машине,
Зу ведарафд у эз хуне,
Гъул агрономе эй гуърде,
Ве эй келе хьурмет сохде.

Оммо дики агрономе
Дуллу бисдо гьошгьой эн мерд:
«И чуй кори,
Рухшенд сохдет,
И духдерлере фирсорет!»

Жогьил бу агроном, расди,
Мугуиге энжэгь бисди
Сал эн и гуьзеле духдер,
Сие гьошгьо ве инчел.

«Кумек нибу эйму эзи»,
Гуфди э дуьл хуьшде Азиз,
Оммо дес агрономе гуьрд,
Хьуьрметиш сохд недуьл-недуьл.

«Четин мубу эй туь, духдер,
Э дигь иму эй кор сохде»,
Гуфди, денишире э догь,
Келе жендек, дуразе бигь.

Песде э дуьл хуьшде гуфди
«Ме мугумге гьеле мерди,
кор мердини агрономи,
Э зимигьо, э чул, неми...»

Оммо Азиз дануьсдембу
Фикиргьо ю гьич дуз небу,
Чуьнки э вилоет иму
Бир не бири мерду, зену.

Бегем Азиз ю не дири,
Зенгьоре э кор шофери,
Бегем зенгьой догьи нисди
Э летчики, машинисти?

Эй кор сохде,
хуте бире,
Кор колхозе э чум дире.
Ишуыгъ дорут сие чумгьо,
Офдо гуйге лерз э жуню
Гене хушдере дуыл доре,
Вокурд агроном лэгIэре:

«Леле, фикир мере мекеш
Ме мивинуым четиниреш, –
Гуфди Тейло сер тик Гуърде, –
Эз кор одоми нис муърде».

Колхозигьо себэхьими,
Винуъруыт дуз э гъэд зими,
Эдей гешде чекмее пой,
Оморигьо духдер эз жой.

II

Васал, васал,
Хубе вэхд сал,
Дир оморейгеш имисал,
Герми дешендей э жунгьо,
Савзе холигьоют чулгьо.
Сипи бирет бэгIли доргьо,
Вераюсдет чуын гIьруьсгьо,
Рузгьой поиз кошде хориш
Э савзе ранг бири геймиш.

Дуыл инсоне сохдени шор,
Раче дивэгI, раче рузгор,
Омо е коргьоре дире,
Дуыл эн Тейло гурунд бире.

Э гъэд келе мейдузигьо
Гье э миглей эн зимигьо,

Жиге-жиге куле доргъо,
Вохурденуът э чум Тейло.

«Гъечи эйчуь? –

гүфди тейло,

Денишире э зимигъо, –
Бегем колхоз темиз сохде,
Кулегъоре нис дануьсде?

Мешет мибошут кулегъо,
Э хиш зерей тракторгъо,
Тике-тике хэйли хориш,
Э негъогъи мимуну буш.

Гъер тикей эн и хорире,
Колхозчигъо эй хэйр дирe,
Иму биё гьуллугъ сохим,
Е гъуьрчуьмеш пуч несохим».

Э гүфдирегъой агроном,
Гуш вено бригадир Сенем,
«Э и кор меш гьисдуьм рази»,
гүфди чогуэ жогъиле зен.

Оммо Азиз э ме мугу:
«Гъеле кулегъо мунугу,
Угъоре эй темиз сохде
Гъеле имуре възд нибу».

Тейло гене чуле фегъм сохд,
Эз дуьл ю веромо «ох»!»,
Генеш э дуьл ю гурунд бисдо,
Е кемсугьигеш дануьсде.

Э жигей эн сади хьэшдод
Килограм гендуьм кошде,
Сери гектар хори зими
Сад килоле кошдет туме.

«Гъечи гъишде гIэмел ниёв,
Азизе ме винуьм ебо.
Бегем нисе дануьсде у,
Гъечи норма нуьвуьсди у?»

Песде хомуш бире бирден,
Дес Сенемеш муьхъкем гуьрде,
Рафд у, согъбоши гуфдире,
Э дигь, Азизе эй дирe.

Ш

Чуь зу гирошд и герме руз!
Миёсд бире диеш дураз,
Э товуши э зимигьо,
Зуте мигирошдуьт коргьо.

Оммо чуьшме зу черх хурд рафд,
Э посой эн Догъгьо дерафд,
Жерге-жерге астарাগьош,
Дуллу бисдо э сер дигъгьо.

Вогошд гусбендгьо эз геле,
Дерафд керггьо э кергелуь,
Песде омо е сес овоз,
Эз лой кино, клуб колхоз.

Э и шохьонгум васали,
Секретарь партбюро Али,
Э лой контор колхоз омо
Э кин эн Азиз диромо.

Ини Али, Азиз нуьшдет,
Э ширине раче суьгъбет,
Э ёр овордут рэхъбергьо,
Чуьтам гирошдеге коргьо.

СЕРНОМЕ

РОМАН

«Хушегьой онгур»	5

ПЬЕСАГЬО

Шогь-Аббас ве хьомбол	267
Игидгьо	362
Гьисмет мерде немерд нихуру	414

СТИХИГЬО

Ме хосденуьм васале	471
Богь иму	472
Марал догьи	473
Буругъчи	475
Агроном духдер	477
Мэглни ветэгъэчигьо	479
Москва	480
Махачкала	481
Туй не ме	482
Лэгли	483
Дедей	485
Эри духдери	487
Частушкагьой колхози	490
Сирот	492
Э тозе хоригьо	494
Сухде дигь	496
Э гьирогь чой	498
Муьгбет	499
Нэхирчи	500
Бие-бие	502
Зенгьой догьи	503
Э богъгьой онгури	505
Шинохе сес	506

Ерsvурд	507
Войгс	508
Ненуй-нcнeм	509
Эз Бухарест	510
Эри Ватан	511
Духдeр	512
Э гIэруьси	513
Э ён лeрьёгъ	514
Бригадир	515
Te вeсeр	516
Э ён Пpага	519
Расдe кop	520
Май	521
МэгIни жогьилe солдат	525
Рэхъ ники	524
Ватанмe	526

ПOЭМАГЪO

Игид жофо	529
Агроном (с бэхш эз поэма)	549

Миши Юсупович Бахшиев

ИЗБРАННОЕ

На татском языке

Редактор *Ф. Бахшиев.*

Художник *Ю. Цахаева.*

Художественный редактор *М. Левченко.*

Технический редактор *В. Гаджиева.*

Корректор *С. Бахшиева.*

Лицензия ИД 05334 от 10.07.2001 г.

Сдано в набор 10.07.2001. Подписано в печать 03.12.2001. Формат 84x108¹/₃₂.
Бумага офсетная. Гарнитура «Times». Печать офсетная. Усл.печ.л. 29,4.
Уч.-изд.л. 24,1. Тираж 300. Заказ 262. Цена свободная.

ГУП «Дагестанское книжное издательство» Министерства
по национальной политике, информации и внешним связям РД.

Типография Дагестанского научного центра РАН
367015, г. Махачкала, 5-й жилгородок, корпус 10

